તપ અને ઉદ્યાપન

આગમોદ્ધારક

-: પ્રકાશક :-

શ્રીસિદ્ધચક્ર સાહિત્ય પ્રચારક સમિતિ
મુંબઈ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

प्रकाशकः-

श्री दलपतभाई केशवजीनी

आर्थिक सहायथी

श्री सिद्धचक्र साहित्य प्रचारक समिति

धनजीस्ट्रीट-मुंबई

૧૯૯૨ : ૧૦ આના : ૧૯૩૬

મુદ્રકઃ-

શા. ફકીરચંદ મગનલાલ બદામી

ધી "જૈન વિજયાનંદ" પ્રિ. પ્રેસ,

ફણુપીર બજાર-સુરત

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

श्री सिद्धचक्र साहित्य प्रचारक

—समिति—

પુસ્તક ત્રીજું

તપ અને ઉદ્યાપન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શ્રી સિદ્ધચક્ર સાહિત્ય પ્રચારક

—સમિતિ—

આગમોદ્ધારક ૨-૦-૦

સિદ્ધચક્રમાહાત્મ્ય ... ૧-૦-૦

આચારાંગ (સટીક)... ૭-૦ ૦

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

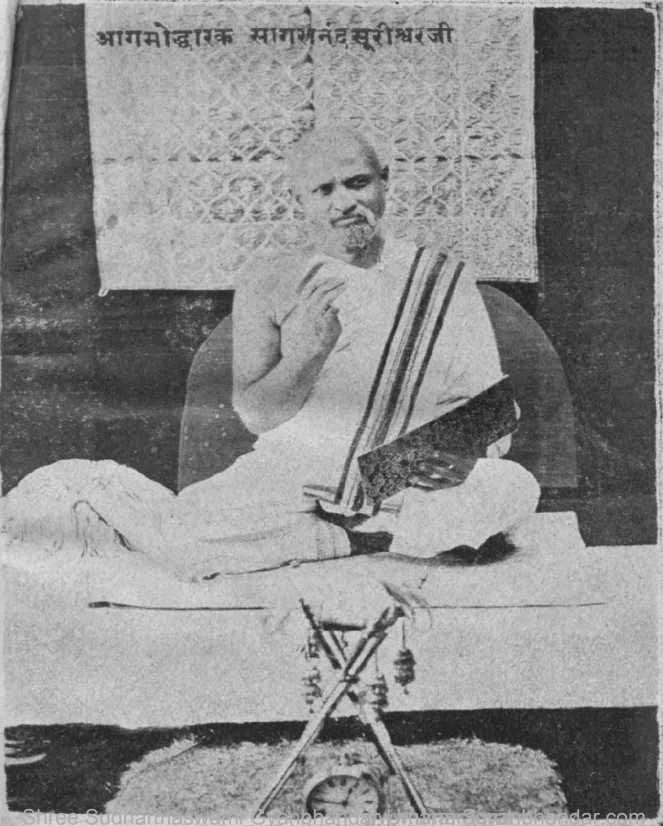

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નિ...વે...દ...ન

આજના મંગલમય દિવસે કદમાં ન્હાનું તથાપિ તત્ત્વથી મ્હોટું આ પુસ્તક પાઠકોના કરકમલમાં મૂકતાં આનંદ થાય છે.

જો કે શ્રીસિદ્ધચક્રપાક્ષિકના ત્રીજા વર્ષના લગભગ ઘણા અંકોમાં ઉપરોક્ત પુસ્તકમાં આવેલ લખાણ આવી ગયું છે, છતાં તે અત્યંત ઉપયોગી, મનનીય અને હૃદયમાં ધર્મભાવના જાગ્રત કરનાર લાગવાથી જામનગર નિવાસી ધર્મપ્રેમી **શ્રીયુત દલપતભાઈ કેશવજી**એ આ પુસ્તક પોતાના તરફથી તૈયાર કરાવી અને સાથે સાથે **શેઠ પોપટલાલ ધારશીભાઈ** કે જેઓની ધર્મભાવના આખી જૈનઆલમમાં પ્રસિદ્ધ છે, તેઓએ કરેલાં ઉજમણાં વિગેરે કાર્યોના ટૂંક વિવેચનવાળું લખાણ વોરા વેલજી લાલજી પાસે લખાવી જોડે ઉમેરી અમારા સાહિત્યરસિક પ્રિય વાચકોને આ વર્ષે ઉપહાર તરીકે અર્પવા ઉદારતા દર્શાવી છે, તે બદલ એમનો અત્યંત આભાર માનીએ છીએ.

શારદ પૂર્ણિમા, ૧૯૯૨ }
મુંબઇ } **પાનાચંદ રૂપચંદ ઝવેરી**

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

-: અર્પણ પત્રિકા :-

અખંડ સૌભાગ્યવંતા અને ધર્મકાર્યમાં સદાય ઉદ્યમવંતાં એવાં મારાં પૂજ્ય કાકી ઉજમબેન કે જેમના શ્રી-નવપદજીની ઓળીનું તપ તથા જ્ઞાનપંચમીનું તપ, આ બન્ને તપ કે જે અનંત કલ્યાણકારી અને પરંપરાએ મુક્તિસુખ આપનાર છે, તે બન્ને તપ નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ થવાથી, તેને ઉજવવા માટે મ્હોટા પાયા પર શેઠ જીવરાજ રતનશીના વિશાળ વંડામાં, વિશાળ મંડપ બાંધી ઉદ્યાપનમહોત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો. તેના તથા તેઓશ્રીના મારા પર અનેક ઉપકારો છે તેના યત્ કિંચિત શુભ સ્મરણ તરીકે આ લઘુ પુસ્તક તેમને સવિનય, સપ્રેમ અને સહર્ષ સમર્પણ કરી હું મને પોતાને સદ્‌ભાગ્યશાળી સમજું છું. એજ

લી૦ આપશ્રીને સવિનય,

જામનગર	સપ્રેમ અને સહર્ષ સમર્પક, સેવક
(કાઠિયાવાડ)	**વોરા વેલજી લાલજીના**
તા. ૧-૪-૧૯૩૫	સવિનય પાયવંદન સ્વીકારશોજી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ॐ અર્હમ્ નમઃ ।

ઉદ્યાપનની ઉપોદ્‌ઘાત

चैत्ये यथास्यात्कलशाधिरोपो, भुकतः परं पूगफलादिदानम् ।
स्थालेऽक्षतानां च फलोपरोप, उद्यापनं तद्वदिहास्तु सत्तपे ॥

ઉદ્યાપન એટલે ઉજમણું. કરેલા તપને સમ્યક્ પ્રકારે ઉજવવું તે. જેમ ચૈત્ય એટલે દહેરાસરજી તૈયાર થઇ ગયે તેના ઉપર કળશ ચઢાવાય છે, ભોજન પછી જેમ મુખવાસ તરીકે સોપારી, એલચી, વિગેરે આપવામાં આવે છે, અક્ષતના થાળ ઉપર જેમ ફળ મૂકવામાં આવે છે તેવીજ રીતે ઉત્તમ તપ સંપૂર્ણ થયે ઉદ્યાપન એટલે ઉજમણું આવશ્યક છે. ઉ. શ્રીવીરવિજયજી મહારાજ સાહેબ જણાવે છે કેઃ-ઉજમણાથી તપફળ વાધે, ઇમ ભાખે જિનરાયો, જ્ઞાન ગુરુ ઉપગરણ કરાવો, ગુરુગમ વિધિ વિરચાયોરે–મહાવીર જિનેશ્વર ગાયો. શ્રીજિનેશ્વર ભગવાને કહેલું છે કે ઉજમણાથી તપના ફળની અભિવૃદ્ધિ થાય છે, માટે ગુરુગમની વિધિ પ્રમાણે જ્ઞાન અને ગુરુના ઉપગરણો કરાવો અને તપનું ઉજમણું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સમ્યક્ પ્રકારે ઉજવો એમ શ્રી જગતના પિતા, ત્રિશલા માતાના મલ્હાર શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન્ ફરમાવી ગયા છે. પંડિત શ્રીપદ્મવિજયજી મહારાજ ફરમાવે છે કેઃ—ઉજમણા તપ કેરા કરતાં, શાસન સોહ ચઢાયા હો, વીર્ય ઉલ્લાસ વધે તેણે કારણ, કર્મ નિર્જરા પાયા-તપસ્યા કરતાં હો, કે ડંકા જોર બજાયા હો. તપનું ઉજમણું કરતાં શાસનની શોભામાં વૃદ્ધિ થાય છે, વીર્ય ઉલ્લાસ વધે છે અને તેથી કર્મની નિર્જરા થાય છે. શ્રીવીર પ્રભુએ તો ઘોર તપસ્યા કરીને અને તે કેવી? સાડાબાર વર્ષ સુધી મૌન રહ્યા, બેઠા પણ નહિ, સુતા પણ નહિ, ઉંઘ્યા પણ નહિ કેવલ તે દરમ્યાન ૩૪૯ પારણાંજ માત્ર કર્યાં, બાકીના ચોવિહારા ઉપવાસોજ કર્યા ધ્યાન અને તપશ્ચર્યાનો અગ્નિ એટલો બધો તીવ્ર પ્રગટાવ્યો કે કર્મો તો બળીને ખાખજ થઇ ગયાં, અને પાંચમું જ્ઞાન જે કેવળજ્ઞાન તે પ્રગટ થયું.

આવા ઉગ્રમાં ઉગ્ર તપના પરિણામે કૈવલ્યજ્ઞાન પ્રગટ કર્યું છે જેમણે, એવા શ્રીવીર પ્રભુના ચરણકમલને અમારા કોટિશઃ વંદન હો. ખરેખર, શ્રીવીર પ્રભુએ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઘોર તપશ્ચર્યા કરીને કેવલજ્ઞાનનો ડંકો જોરથી બજાવ્યો છે. તપનું ઉદ્યાપન એ બોધિબીજના અંકુરા સમાન છે. એનાથી સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે, પ્રાપ્ત થયેલું હોય તો નિર્મળ થાય છે. શ્રીજૈનદર્શનમાં તો કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું એને સરખાં ફળ આપનારાં જણાવ્યાં છે. કહ્યું છે કેઃ—કરણ કરાવણ ને અનુમોદન સરખા ફળ નિપજાયા હે-મહાવીર જિનેશ્વર ગાયા. આવા ઉજમણાં કરી ન શકીએ કે કરાવી પણ ન શકીએ તો પણ આવા ઉજમણાને અનુમોદન તો જીગરથી જરૂર આપી શકીએ. અનુમોદનમાં દમડી આપવી પડતી નથી અને છતાં લાભ કરવા-કરાવવા જેટલોજ શાસ્ત્રકારોએ વર્ણવ્યો છે, તો કયો વિવેકી પુરુષ આવા ઉત્તમોત્તમ લાભથી વંચિત રહી શકે ? અર્થાત્ કોઇ ન રહી શકે.

ઇત્યોમ્.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સ્વ. ધારશીભાઈ દેવરાજ

વોરા કુટુંબનું એક અણમૂલ રત્ન
યાને
જ્વલંત જવાહીર શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો

(લેખક:-વેલજી લાલજી વોરા, જામનગર)

પૂજ્ય માતુશ્રી રળિયાતબાઇની પવિત્ર કુક્ષિમાં પાકેલું એક અણમૂલ રત્ન. તેમના પિતાશ્રીનું નામ ધારસીભાઈ દેવરાજ. આ બન્ને સ્ત્રી પુરુષનું યુગલ ધર્મશ્રદ્ધાળુ અને ક્રિયાશીલ હતું. કે જેમના ઉત્તમ ગુણો તેમના ચિરંજીવી શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇમાં આપણે જોઇ શકીએ છીએ. ધારસીભાઇ બહુજ ભદ્રિક સાદા અને મીલનસાર સ્વભાવના હતા. ધંધો દલાલીનો કરતા હતા. તેમના હાથ નીચે તાલીમ લેવાનું સદ્ભાગ્ય પોપટલાલભાઇને સાંપડયું હતું. પોપટભાઇએ અંતઘડી સુધી તેમની સેવા બજાવી તેમના ઉંચા સદ્ગુણો જેવા કે ધર્મશ્રદ્ધા, પ્રભુ-ભક્તિ, ગુરુભક્તિ, વૈયાવચ્ચ, ઉદારતા, વિનય, વિવેક ઇત્યાદિ પોતામાં ઉતારી તેને સારી રીતે ખીલવવા પ્રયાસ કર્યો છે,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને તેમાં તેઓ ખરેખર સફળ થયા છે. દેવગુરુધર્મ પ્રત્યે એમની શ્રદ્ધા અચલ અને અવર્ણનીય છે. એમનું જીવન ધર્મમાર્ગગામી પુરુષોને અનુકરણીય અને અનુમોદનીય કહી શકાય. તેઓશ્રી ક્રિયા રૂચિવાન્ પ્રભાવશાળી પુરુષ છે એ વિશેષ ખુશી થવા જેવું છે. વ્રતધારી સુશ્રાવકને નિત્ય આચરવા યોગ્ય બે ટંકના પ્રતિક્રમણ, ત્રિકાલ જિનપૂજા, ગુરુવંદન, વ્યાખ્યાનશ્રવણ, તપ, જપ, પચ્ચકખાણ આદિની ક્રિયાઓ તેમના જીવન સાથે ઓતપ્રોત થઇ ગયેલ છે. રત્નત્રયી (જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર) અને તત્ત્વત્રયી (દેવ, ગુરુ અને ધર્મ) ના તેઓ પરમ ઉપાસક છે. દેવ, ગુરુ કે ધર્મને માટે ગમે તે ભોગ આપવામાં તેઓ પોતાની ફરજ સમજે છે. તેઓને લક્ષ્મી કરતાં ધર્મ વધારે વહાલો છે, એ તેમની રહેણીકરણી અને ઉદારતા ઉપરથી જણાઇ આવે તેમ છે. આવા ભાગ્યશાળી પુરુષના જેટલા ગુણગાન કરીએ તેટલા ઓછાજ છે.

એઓશ્રી કોઇ પણ ખાતામાં પેસાની જરૂર જણાતાં ખાત્રી થયે યથાશક્તિ રકમ આપ્યા વિના રહેતા નથી, એટલુંજ નહિ પરંતુ બીજા ગૃહસ્થોને પણ આપવા માટે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રેરે છે એ એમની વિશેષતા છે. સદ્ભાગ્યે એમને મિત્રો પણ તેવાજ ગુણી સાંપડેલ છે એ વિશેષ ખુશી થવા જેવું છે કે જેથી જ્યારે અને ત્યારે, જ્યાં અને ત્યાં ધર્મ સિવાય લક્ષ્યબિંદુજ ન હોય. જ્યારે જુઓ ત્યારે વાતાવરણમાં ધર્મનોજ ગુંજારવ થયા કરતો હોય છે. આ લેખકની અંદર પણ જો કંઇક ધર્મના સુસંસ્કાર પડયા હોય તો તેનું સન્માન શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇનેજ ઘટે છે. કયાં મારૂં તેર વર્ષ પહેલાંનું જીવન અને કયાં હાલનું જીવન? તે પહેલાં દેવગુરુને પણ નહિ પિછાનવાપણું, ધર્મ તરફ દુર્લક્ષ્ય, આચાર, વિનય, વિવેકનું કંઇ ઠેકાણું નહિ, મોટું મીંડુંજ કહીએ તો ચાલે. ધાર્મિક સુસંસ્કારો માટે હું એમનો ઘણો ઋણી છું. મારા એમને કોટિશઃ અભિવંદન હો. તેમના ધાર્મિક વાતાવરણના ગુંજારવની અસર અન્યો ઉપર પડી અન્યોમાં સુસંસ્કાર રેડાય છે અને પરિણામે ધર્મની અભિવૃદ્ધિ થતી રહે છે. ટૂંકામાં ધાર્મિક સુસંસ્કારોના તેઓ થોડે ઘણે અંશે પણ ઉત્પાદક છે એમ કહ્યા વગર ચાલે તેમ નથી. એમના જીવનમાંથી શીખવા જેવું ઘણુંય છે. આત્મકલ્યાણના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઇચ્છુકે એમના સદ્‌ગુણોનું અનુકરણ કરી પોતામાં તેવા સદ્‌ગુણો વસાવવા પ્રયાસ કરવો જરૂરી છે.

આ અસાર સંસારમાં ધર્મજ એક સારભૂત વસ્તુ છે અને અશરણનું ખરૂં શરણું જો કોઇ હોય તો તે કેવળ ધર્મજ છે. આ વાત એમના જીવનમાંથી સૌ કોઇએ સારી રીતે શીખી લેવા યોગ્ય છે. ટૂંકામાં જીવન ધર્મ એ જીવનસાફલ્ય છે અને સમ્યગ્ધર્મ વિનાનું જીવન એ માનવભવ હારી જવા જેવું છે.

હે ભવ્યો ! યાદ રાખજો કે મનુષ્યભવ, ઉત્તમ કુળ જાતિ, ધર્મ સાંભળવા, દેવ, ગુરુ, ધર્મની સામગ્રી મળવી એ મહાપુણ્યનો ઉદય સૂચવે છે. ફરી ફરીને આવી શુભ સામગ્રી અને સંજોગ પ્રાપ્ત થવા અતિ મુશ્કેલ છે, માટે આ ઉત્તમ મનુષ્યજન્મ હારી ન બેસીએ અને સફલ કરી કલ્યાણને પંથે વિચરીએ એટલા માટે હે ભવ્યો ! ધર્મને સ્વપ્ને પણ ચૂકતા નહિ, નહિતર જીતી બાજી ખોઇ બેસશો, અને ભવોભવ પશ્ચાત્તાપનો પાર રહેશે નહિ, માટે ટૂંકામાં એટલુંજ કહેવાનું છે કે જે કરો તે સમજીને, સદ્‌ગુરુની સલાહ લઇને, શ્રેયસ્કર માર્ગ હોય

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તેજ ગ્રહણ કરજો કે જેથી પાછળથી પસ્તાવાનું રહેજ નહિ.

તેઓશ્રીના જીવનમાં તેમના હુસ્તક થયેલાં કેટલાંક ધાર્મિક કાર્યોની ઉડતી નોંધ

પાવનકારી પવિત્ર તીર્થ શ્રીપાલીતાણા, રતલામ તથા જામનગરમાં શ્રીઉપધાનતપ વહેવરાવ્યાં છે, જેમાં હજારો પૈસા ખર્ચેલા છે. જામનગરમાં શ્રીજૈનવિદ્યાર્થિભવન શ્રીજૈનબાળકો માટે ખુલ્લું મૂકવામાં આવેલ છે. તેનો કુલ ખર્ચ પોતાનાજ તરફથી આપવામાં આવે છે. આ વિદ્યાર્થિભવન આજ તેર વર્ષોથી ચાલુ છે. અનેક વિદ્યાર્થીઓએ તેનો લાભ લીધો છે અને અનેક લાભ લઇ રહ્યા છે. આ ભુવનના એક વિભાગમાં એક રમણીય દહેરાસરજીની પણ ઉત્તમ ગોઠવણ કરવામાં આવેલ છે કે જેથી વિદ્યાર્થીઓ ઉપર ધર્મના સંસ્કારની છાયા અવારનવાર પડતીજ રહે.

આ શ્રીજૈનવિદ્યાર્થિભવનનું મકાન અહિંના સ્ટેટ ઇંજનેર સાહેબ સદ્‌ગત શ્રી ડાહ્યાભાઇ ડોરાના પ્લાન મુજબ બાંધવામાં આવેલું છે. તેઓશ્રી પોપટલાલભાઇના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દિલોજાન મિત્ર હતા. એમણે દોરી આપેલ બિલ્ડિંગનો પ્લાન શેઠ પોપટલાલભાઇને પસંદ પડવાથી શેઠે પોતાના માટે રહેવાને બંગલો બંધાવ્યો. બંગલો તૈયાર થઇ ગયો. ભાવિના ગર્ભમાં શું શું ભરેલું છે તે મનુષ્યની કલ્પના બહારનો વિષય છે. મનુષ્ય ગમે તે ધારી બેઠેલ હોય પરંતુ અંતે તો જે બનવાનું સર્જાએલ હોય તે મુજબજ બને છે. ખરૂં છે કે Man proposes, God disposes.

ભવિતવ્યતાનું પ્રાબલ્ય

બિલ્ડિંગ તૈયાર થઇ રહ્યે રાત્રિના એક વખતે શુભ ચોઘડીએ વિચાર સ્ફુર્યો કે આ એક લાખનું બિલ્ડિંગ છે, આવડા વિશાલ બંગલાનો માત્ર એક નાનું સરખું કુટુંબ ભોગવટો કરે તેનાથી કોઇ બીજો સારો માર્ગ છે કે નહિ ? વિચારોની પરંપરા ચાલી, અને એ પરંપરામાંથી તો શ્રીજૈનવિદ્યાર્થીભવનનો જન્મ થયો, અને તે કેવી રીતે થયો તે આપણે જરા બારીકીથી અવલોકીએ.

આ મકાન જો વિદ્યાલયના સદુપયોગમાં આવે તો એ દ્વારા વિદ્યાનો સારો પ્રચાર થઇ શકે અને વધારે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પુણ્ય હાંસલ થઇ શકે તેમ છે, કારણ કે શ્રીજૈનશાસને જ્ઞાનદાનને સર્વથી શ્રેષ્ઠ દાન તરીકે વખાણેલું છે, તો અનેક જૈન બાળકોને પોતાની લક્ષ્મીનો લાભ આપી શા માટે ન કેળવવા ? આવા ઉત્તમ વિચારોથી તેઓ-શ્રીએ અનેક બાળકોના વત્સલ થવા બોર્ડિંગ ખોલવાનો વિચાર કર્યો. તેમ જામનગરમાં જૈનો માટે બોર્ડિંગની જરૂર જણાયાથી શ્રીજૈનવિદ્યાર્થિભવન એ નામની સંસ્થા ખોલવા વિચાર નક્કી થયો. કેટલાક મિત્રો અને સ્નેહી-ઓએ સલાહ આપી કે આ સંસ્થામાં આપનું, આપના પિતાશ્રીનું કે આપના વોરા કુટુંબનું નામ સાથે જોડાય તો જરૂરનું યોગ્ય છે. પરંતુ નામની કામના નહિ રાખતાં ધર્મની કામના સૂચકજ નામ પસંદ કર્યું. રાત્રે ઉપરોક્ત વિચારની પરંપરાએ તેમને પરમાર્થ તરફ પ્રેર્યા અને બીજેજ દિવસે "ધર્મના કાર્યમાં ઢીલ ન હોય" એ સૂત્રને માન આપતાં નક્કી કર્યા મુજબ, પ્રભાતમાં માંગ-લિક કરી મહારાજા જામશ્રી રણજિતસિંહજી સાહેબ બહાદુરને પોતાના વિચારો જણાવવા તથા શ્રીજૈનવિદ્યા-ર્થિભવનની ઉદ્ઘાટનની ક્રિયા એ મુલ્કમશહૂર રાજવીને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મુબારક હાથે કરવા માટે તેમને વિનંતિ કરવા રાજમહેલ તરફ રવાના થયા. પ્રભુકૃપાએ મહારાજા સાહેબ પણ આ વાત સાંભળી ખુશી થયા અને ઉદ્દઘાટનની ક્રિયા માટે પધારવા ઘણીજ ખુશાલીની સાથે વચન આપ્યું. દિવસાનુદિવસ એ પ્રતાપી રાજવી સાથેની મૈત્રી ગાઢ થતી ગઈ અને મહારાજા સાહેબ આવા એક નિખાલસ, પરોપકારી ધાર્મિક પુરુષ પોતાના એક અગ્રગણ્ય શહેરી તરીકે હોવાનું અભિમાન રાખતા અને શુભ પ્રસંગે ઘણી વેળા તેઓ શેઠ પોપટલાલભાઇને જરૂર સંભારતા હતા. અને પરસ્પર આગતાસ્વાગતા પૂછી પોતાની ગાઢ મૈત્રીને ટકાવી રાખતા હતા. શ્રી-જૈનવિદ્યાર્થિભવન મર્હુમ મહારાજા જામ શ્રી રણજિત-સિંહજી સાહેબના હાથેજ ખુલ્લું મૂકવામાં આવ્યું હતું. એ રાજવી તરફથી દર વર્ષે જન્મદિવસની ખુશાલીમાં દોઢસો રૂપીઆ ભેટ આપવાનું જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું તે હજી ચાલુજ છે. સદ્દગત મહારાજાશ્રીના આ શ્રીજૈનવિદ્યાર્થિભવન ઉપર અનેક ઉપકારો અને આશીર્વાદો છે એ ખુશી થવા જેવું છે અને હાલના મહારાજા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દાનવીર ધર્મપ્રેમી

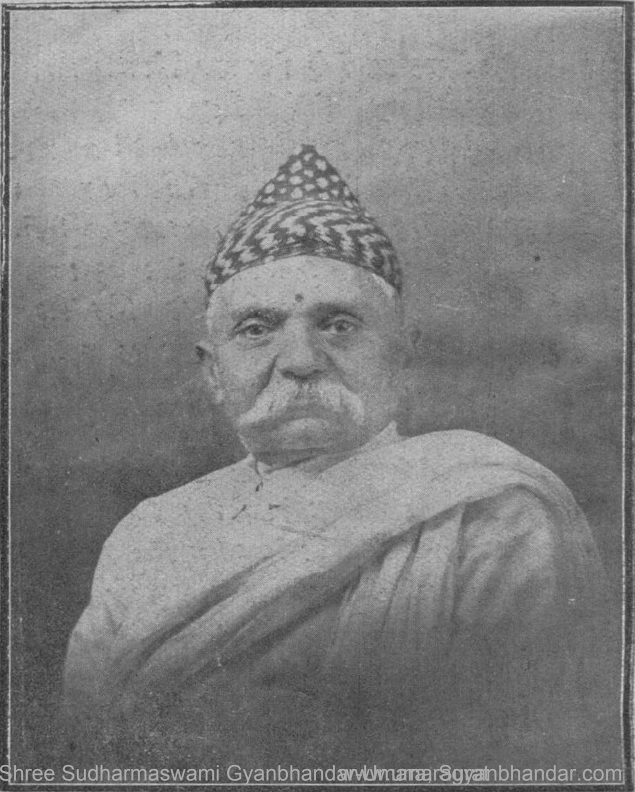

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શ્રીદિગ્વિજયસિંહજી સાહેબ બહાદુર પણ એમના પગલે ચાલી મીઠી નજર રાખે છે એ વિશેષ ખુશી થવા જેવું છે.

શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલભાઈએ બજાવેલી જૈન-કોમની સેવાનો એક અભિનંદનીય પ્રસંગ

ઈ. સ. ૧૯૧૮માં જ્યારે જામનગરમાં ઇન્ફ્લુએન્ઝા નામનો ઝેરી રોગ ફાટી નીકળ્યો તે વખતે જામનગરના સમસ્ત જૈનોને માટે વૈદ્ય ડાકટરોને રોકી દેશી તથા વિલાયતી મફત દવા તથા સારવાર શુશ્રૂષા કરવામાં તથા રોગનિવારણમાં દ્રવ્યનો સારો વ્યય કરવામાં આવ્યો હતો. સ્વયંસેવકોને સેવાના અનુમોદન માટે સુવર્ણના પદક એનાયત કરવામાં આવ્યા હતા.

સેવા માટે કહ્યું છે કેઃ—

बुद्धे फलं किं, कमलाफलं किं, नृजन्मवृक्षस्य परं फलं किं ।
उपाय सर्वस्वमजन्मनः किं, न किंचिदन्यद् व्यपहाय सेवा ॥

ભાવાર્થઃ—બુદ્ધિનું ફળ શું? લક્ષ્મીનું ફળ શું? મનુષ્યજન્મરૂપી વૃક્ષનું મહાન્ ફલ શું? ફરી જન્મ ધારણ ન કરવો પડે એવો એક માત્ર ઉપાય કયો? તો કહે છે કે સેવા વિના બીજો એકે ઉપાયજ નથી.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

सेवाधर्मो परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ।
સેવાધર્મ એ મહાન્ યોગીઓને પણ અગમ્ય એવો પરમ ગહન ધર્મ છે.

શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલભાઇની સેવાથી ખુશી થઇને અત્રેની જામનગરની જૈનપ્રજા તરફથી તેમને આપવામાં આવેલા અભિનંદન પ્રત્રનો ટૂંક સાર:-

ભયંકર બિમારીના સમયમાં દુઃખી, રોગી અને મરણુના ભયથી આકુળવ્યાકુલ થયેલા સ્વધર્મી બંધુઓને દવાઓ આપવી, જોઇતાં સાધનો પૂરાં પાડવાં અને હરેક રીતે તેઓને આશ્વાસન આપવું એના જેવું બીજું ઉત્તમ અને પરોપકારી કાર્ય કયું હોઇ શકે તેમ છે? અમે ચોક્કસ માનીએ છીએ કે આપે આવું ઉત્તમ કાર્ય કરીને ખરેખર અપૂર્વ પુણ્ય ઉપાર્જન કરેલ છે, અને તે બદલ જૈન-કોમના અને જૈનયુનિયનના સેંકડો સભ્યોની સહીથી અભિનંદન પ્રત્ર આપશ્રીને આપવામાં આવેલ છે.

પોપટલાલ શેઠનો સમાન ભાવ

આત્મબંધુ ! જૈનસમાજમાં એકતાની, પ્રેમની, સંપની આવશ્યકતા છે, એવા પોકારો કરનારા ઘણા જોવામાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આવે છે, પરંતુ એ વાતને અમલમાં મૂકનારા ઘણાજ થોડા જોવાય છે, પણ આપે ઉપર્યુક્ત કાર્યમાં જે વિશાળ દૃષ્ટિથી સમાનભાવના સૂત્રને સિદ્ધ કરી આપ્યું છે, એ ખરેખર બીજા તમામ જૈનબંધુઓને અનુકરણ કરવા લાયક કર્યું છે, અને તે બદલે અમો આપને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછોજ છે.

यादृशी भावना यस्य, सिद्धिर्भवति तादृशी

એ નિયમ પ્રમાણે આપે જેવી ઇચ્છા અને નિર્મલ ભાવનાથી ઉપર્યુક્ત કાર્ય આરંભ્યું હતું તેજ પ્રમાણે સંપૂર્ણ સફલતા અને લગાર પણ અસંતોષ સિવાય પૂર્ણ થએલું જોઈ અમને વધારે હર્ષ થાય છે, અને તેમ થવામાં "સેવાધર્મ"ની આપની ઉચ્ચ લાગણીનેજ અમે કારણભૂત માનીએ છીએ. આ પ્રમાણે આપનું આ શુભ કાર્ય નિર્વિઘ્નપણે પૂરું થયું એ માટે પણ અમો આપને શુદ્ધ અંતઃકરણથી મુબારકબાદી આપીએ છીએ, અને શાસનદેવ પ્રત્યે એવી પ્રાર્થના કરી વિરમીએ છીએ કે આપને દિનપ્રતિદિન જનસમાજની વધારે સેવા કરવાનું સામર્થ્ય શાસનદેવ સમર્પણ કરે.

જામનગર તા. ૧૬-૧૧-૧૯૧૮.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આ નીચે જૈનકોમના તથા જૈનયુનિયનના સેંકડો જૈનબંધુઓએ શુભચિંતકો તરીકે સહી કરીને શેઠ સાહેબની જાહેર સેવા બદલ તેમને માનપત્ર એનાયત કરવામાં આવેલ હતું.

એમનું શીયલ અને અનુકરણીય ક્રિયારૂચિપણું

સંતાન નહિ હોવા છતાં લગભગ ૪૫ વર્ષની ઉંમરે ચતુર્થવ્રત ઉચ્ચરેલ છે. એમના ધર્મપત્ની ઉજમબહેન પણ શ્રદ્ધાળુ, ધર્મિષ્ઠ, સુશીલ અને સેવાપરાયણ છે એટલે કે આ દંપતિનો યોગજ શુભંકર છે, અને તેથી ધર્મમાં વિશેષ પ્રવૃત્તિ થઇ શકે છે. આવા ધર્મપ્રેમી યુગલ સંસારમાં વિરલજ હોય છે. પોપટલાલ શેઠ બાર વ્રતધારી શ્રાવક છે. દરેક ક્રિયાઓ (છ આવશ્યક) વિગેરે નિત્ય નિયમ પૂર્વક કરે છે. તેઓશ્રી પ્રભુપૂજામાં ઘણાજ ઉજમાલ છે. એમની સંગાથે પૂજામાં જોડાવું એ એક જીવનનો આહ્લાદ માણવા જેવું છે. આચામ્લ તપ ઉપર એમને અચલ શ્રદ્ધા છે. દર વખતે તેઓ આંબિલની ઓળી ઘણે ભાગે એકધાનથી કરે છે, અને વિધિ વિધાન-પુર્વક સ્નાત્રપૂજા, અષ્ટપ્રકારીપૂજા, દેવવંદન, ગુરુવંદન,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આદિ સામુદાયિક સંગાથે ઉજવે છે. એઓશ્રી એક પ્રભાવશાલી વ્યકિત હોઇને અને ધર્મમાં આદરપૂર્વક જાતેજ દાખલો બેસાડતા હોઇને અનેક સાધર્મિક ભાઇઓ ધાર્મિક ક્રિયામાં સાથે જોડાય છે અને ધાર્મિક જીવનની મોજ માણે છે.

દિલેર દિલના પોપટલાલ શેઠની ઉદારતા

એમણે અનેક સ્થળે ગુપ્તદાન આપેલ છે. ઉપરાંત જ્યાં જ્યાં જરૂર જણાય ત્યાં ત્યાં ઉદારતાથી પોતાનો હાથ લંબાવતા આવ્યા છે, અને પોતે જાતેજ દ્રવ્યનો વ્યય કરી બીજાઓને પણ તેમ કરવા પ્રેરણા કરવી એ તેમનો ખાસ ગુણ છે.

ગાંભીર્ય, દિલેરપણું અને ગૌરવ એટલા બધા એમને વરેલા છે કે એમના જમણા હાથથી અપાએલા ગુપ્ત દાનની ડાબા હાથને પણ ખબર પડવા પામતી નથી, અર્થાત્ એમના નિકટવર્તી બંધુને પણ ખબર પડી શકતી નથી. પોતાના જીવનમાં આજસુધીમાં અનેક શુભક્ષેત્રોમાં દ્રવ્યનો સદ્વ્યય એઓશ્રી કરતા આવ્યા છે. व्यये कृते वर्धत एव नित्यम् । એ સૂત્રાનુસાર તેમની લક્ષ્મી દિન-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રતિદિન વધતીજ ચાલી આવે છે, અને અમો ઇચ્છીએ છીએ કે પ્રભુ એમને એમની ઇચ્છાથી અદકું આપે અને એમને હાથે ધર્મના દાનપુણ્યના શુભ કામો ખૂબ ખૂબ થતા રહો, અને એમનું ધન્ય જીવન અન્ય ધનવાનોને ધડારૂપ નીવડો.

તેઓશ્રી અનેક સંસ્થાઓના આશ્રયદાતા છે. કેટલીકના લાઇફમેમ્બર છે. કેટલીકના સભ્ય, કેટલીકના સલાહકાર છે.

જૈનશાસ્ત્રોના ઉમદા ગ્રંથો છપાવી સાધુસાધ્વીઓને પઠન પાઠનાર્થે ભેટ મોકલી તેમજ કેટલાક સાધુસાધ્વીઓને જોઇતાં પુસ્તકો વેચાતાં લઇને વહોરાવી તેઓએ શાસનની ઉમદા સેવા અદા કરેલી છે.

એમની વ્યવસ્થા કરવાની શક્તિ બુદ્ધિને હેરત પમાડે તેવી છે. તેઓશ્રી વ્યવહારકુશલ, ચકોર અને કાર્યદક્ષ છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ અગમચેતી છે. કોઇપણ કાર્યનું પરિણામ શું આવશે અને તે ક્યાં જઇને અટકશે તે તેઓશ્રી ઠીક અનુમાન કરી શકે છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

એમનું કહેવું હમેશાં દલીલપૂર્વકનુંજ હોય છે અને એથી એમનું પ્રભાવિકપણું વિશેષ શોભી નીકળે છે. તેઓશ્રી બહુજ ઓછું બોલવાવાળા છે, પરંતુ બોલે છે ત્યારે પૂર્ણ વિચાર કરીનેજ જરૂર જોગુંજ બોલે છે. તેઓશ્રી ઘણાઘણા રાજામહારાજાઓ, શેઠ શાહુકારો, અનેક સાધુ મહારાજાઓ, પૂ. આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, પંન્યાસો, પ્રવર્તકો, ગણીઓ વિગેરેના સત્સમાગમમાં આવેલા છે. અનેક વિદ્વાન્ ગૃહસ્થોના પરિચયમાં પણ આવેલા છે અને ઘણું ઘણું જોએલું જાણેલું હોવાથી એમની કાર્ય કરવાની શક્તિ પણ ઘણી સારી રીતે ખીલેલી છે.

તેઓશ્રી ગુરુદેવની સત્ કૃપાથી સારૂં અસરકારક પ્રાસંગિક ભાષણ પણ કરી શકે છે.

સાધુ મુનિરાજોની વૈયાવચ્ચ કરવામાં તેઓશ્રી હંમેશાં આગળ પડતો ભાગ લેતા આવ્યા છે. સાધુ સાધ્વીઓ માટેની તેમની સેવા ખરેખર પ્રશંસનીય છે. ધાર્મિક ઉપકરણોનો સ્ટોરહાઉસ એમને ત્યાં જોઇને કોઇ પણ ભવ્યાત્માને આનંદ થયા વિનાં રહેજ નહિ. વિનય,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વિવેક અને વૈયાવચ્ચના સદ્દગુણો તેમનામાં સારી રીતે ખીલેલા છે. ગુરુદેવ પ્રત્યે તેઓનું હંમેશાં બહુમાન હોય એ તો સ્વાભાવિકજ છે.

એમના તરફથી આજસુધીમાં અનેક સ્વામિવાત્સલ્યો, નવકારસીઓ, ગચ્છનાં જમણો વગેરે થએલાં છે. કેટલાક સ્વામિવાત્સલ્યો કાયમને માટે જમ્યા કરે એવો પ્રબંધ કરેલ છે.

ગત વર્ષમાં રાજનગરનિવાસી સંઘપતિ શ્રીયુત શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઇ તરફથી શ્રી ગિરનારજી તથા શત્રુંજયની યાત્રાર્થે કાઢવામાં આવેલ છરી પાલતા મહાન્‌સંઘને શ્રીગિરનારજીમાં લગભગ ૭ હજારના ખર્ચે સ્વામિવાત્સલ્ય આપવામાં આવ્યું હતું.

પાટણનિવાસી શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ કે જેઓ તેમના ખાસ મિત્ર છે તેમના તરફથી પાટણથી ગિરનાર અને ત્યાંથી કચ્છમાં છરી પાલીને જતા શ્રીસંઘને પણ ધ્રાંગધ્રા મુકામે સ્વામિવાત્સલ્યનું જમણ આપવામાં આવ્યું હતુ.

બિહારના અસાધારણ ભૂકંપ પ્રસંગે તેમણે નિરાશ્રિતો માટેના ફંડમાં સારી રકમ ભરાવી હતી.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જામનગરમાં જલની અતિવૃષ્ટિ પ્રસંગે ઘણા ગરીબોના ઘર જમીનદોસ્ત થઇ ગયેલાં તે વખતે તેમણે સારી રકમ ગુપ્તપણે ગરીબોને મદદ માટે કાઢી આપી હતી. આવી આવી અનેક ઉદારતા તેમણે પ્રસંગે પ્રસંગે દાખવી છે. આ તો માત્ર યત્કિંચિત્ હું જે જાણી શકયો છું તેજ માત્ર ગણાવી છે. મારી જાણ બહારની બીજી કઇ કઇ હશે તે કાં તો શેઠનો અંતરાત્મા જાણે અને કાં તો જ્ઞાની જાણે. મેં તો માત્ર ઉડતી નજર નોંધજ લીધેલી છે એ વાંચકબંધુને સવિનય નિવેદન થાય.

રાજયદરબારમાં એમની લાગવગ

મ. મહારાજા રણજિતસિંહજી એમના ખાસ સ્નેહી હતા. ધ્રાંગધ્રા, લીંબડી આદિના દરબારો સાથેનો એમનો પરિચય સારો છે. અનેક ધાર્મિક શુભ પ્રસંગોએ તેઓએ મહારાજા જામસાહેબને ગાર્ડનપાર્ટી આપી પોતાનો સ્નેહસંબંધ વ્યક્ત કરેલ છે. અનેક શાંતિસ્નાત્રના મહોત્સવ પ્રસંગે મહારાજા જામસાહેબને દહેરાસરજીમાં દર્શનાર્થે લાવેલ છે. તેઓશ્રી જ્ઞાતિમાં અને કોમમાં સલાહસંપ ઇચ્છવાવાલા છે. ઓશવાલની જ્ઞાતિમાં ઐક્ય

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

થવામાં મર્હુમ મહારાજા જામ શ્રી રણુજિતસિંહજી સાહેબ બહાદુરે સારો ભાગ લીધો હતો અને તેઓ-શ્રીને વસ્તુસ્થિતિ સમજાવવાને માટે શેઠ પોપટલાલ-ભાઇએ પોતાથી બનતું કર્યું હતું. ખુશી થવા જેવું છે કે એમની મહેનત સફલ થઇ છે, અને આજે એ જ્ઞાતિ કોઈ પૂર્વના પુણ્યોદયથી સ્નેહની પવિત્ર સાંકળથી બંધાએલી છે અને અમો ઇચ્છીએ છીએ કે સદાને માટે સ્નેહબંધનથી બંધાએલીજ રહે. હિંદી કહેવત છે કે સુલટે તો તેસઠ ઉલટે તો છત્તીસ, એટલે કે સામું મોઢું રાખે તો ૬૩ થાય છે અને એજ આંકડા અવળું મોઢું રાખે અને રીસ ચઢાવીને અવળા બેસે તો ત્રેસઠના ૩૬ થઇ જાય છે તો મારી પણ એજ ભાવના છે કે અમારા ઓશવાલ જ્ઞાતિબંધુઓ પરસ્પર પ્રેમથી સલાહસંપમાં રહે અને ત્રેસઠના ઉલટા થઇને છત્રીશ ફરીને ન બને.

રાજ્ય તરફથી તેમને "ઓર્ડર ઓફ મેરિટ" નો માનવંતો ખિતાબ બક્ષવામાં આવ્યો છે. રાજ્યના અધિકારી વર્ગ સાથે પણ તેમનો સંબંધ ઘણોજ ઘાડો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

છે. બોર્ડિંગની ઉદ્દ્ઘાટન ક્રિયા તથા અનેક મેળાવડા, જલસા, મહારાજા સાહેબોને હાથે થયેલા છે.

બોર્ડિંગને રાજ્ય તરફથી દર વરસે રૂા. ૧૫૧) ભેટના, રાજ્યરોહણના દિવસે મળે છે ઉપરાંત મહારાજા સાહેબના જન્મદિવસે મિષ્ટભોજન પણ આપવામાં આવે છે.

તેઓશ્રીના તરફથી શ્રીજૈનવિદ્યાર્થિભવનમાં જિનમંદિરની વ્યવસ્થા માટેનો એક વિભાગ રાખવામાં આવેલ છે. તેમજ શ્રીશત્રુંજય ઉપર તથા કદમ્બગિરિજી ઉપર દેવકુલિકા કરાવેલ છે તથા પ્રભુજી પધરાવેલ છે. કદમ્બગિરિ ઉપર ૪૯મી દેરી એમના માતુશ્રીના સ્મરણાર્થે વિ. સં. ૧૯૮૬ના ફાગણ સુદ ૨ ને સોમવારે બોદાનેસમાં કરાવેલ છે, જેમાં અતીત ચોવીસીના બીજા શ્રીનિર્વાણીજિન તથા વિહરમાન ૧૪ મા શ્રીભુજંગજિન શેઠે પોતે પધરાવેલ છે તથા વિહરમાન પંદરમા શ્રીઇશ્વરજિન તેમના ધર્મપત્ની ઉજમબહેને પધરાવેલ છે. આ દેવકુલિકા શ્રીતપગચ્છાધિપતિ ભટ્ટારકાચાર્ય શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વરના સદુપદેશથી શેઠ પોપટભાઇએ પોતાની માતુશ્રીના શ્રેયાર્થે કરાવીને શ્રેષ્ઠી શ્રીજિનદાસ ધર્મદાસને સમર્પિત કરેલી છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જામનગરની ધિ યંગમેન્સ જૈન સોસાયટીના એક સુયોગ્ય સુકાની

અહિંની ધિ યંગમેન્સ જૈન સોસાયટીના તેઓ શરૂઆતથી પ્રમુખ તરીકે દર વરસે નવી ચુંટણીથી ચુંટાતા આવ્યા છે. સોસાયટીને ધર્મના માર્ગમાં જોડવાને તેઓ સદા તત્પરજ રહે છે. અનેક પ્રસંગે ઉભા કરીને પણ સાધર્મિક ભાઇઓને ધર્મમાં જોડવાને તેઓનો હંમેશનો પ્રયાસ છે. તેમના સમાગમમાં આવ્યા બાદ અનેક ભવ્યાત્માઓને ધર્મનો અવિહડ રંગ લાગ્યો છે. અનેક વ્યક્તિઓ વ્રત, નિયમ, પચ્ચકખાણના ધારવાવાલા થયા છે. અનેકના જીવન પલટાયાં છે, અનેક એમના ઋણી છે, જામનગરમાં જન્મ ધારણ કરીને અનેક આત્માઓને ધર્મમાર્ગે જોડી, અનેકના જીવન પલટાવી ધર્મપરાયણ બનાવ્યા છે તેને માટે અનેક ભવ્યાત્માઓ તેમનો ઉપકાર ભવાંતરમાં પણ નહિજ ભૂલે, એવી અમારી ખાત્રી છે.

અહિંની સોસાયટીના તેઓશ્રી પ્રાણસમા છે. ઠરી જતો અગ્નિ જેમ ફૂંક મારવાથી પાછો સતેજ થાય છે, તેમ જ્યારે જ્યારે સોસાયટી ધર્મકર્તવ્યમાં શિથિલ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

થાય છે, ત્યારે ત્યારે યોગ્ય શબ્દોની ગરમાગરમ ફૂંકો મારી તેમાં ચૈતન્ય પ્રગટાવી આપે છે. આજ આઠ આઠ વર્ષ થયાં તેઓશ્રીને અહીંની વિ યંગમેન્સ જૈન સોસાયટીના પ્રમુખ તરીકે ચુંટવામાં આવે છે એજ તેમની પૂરેપૂરી યોગ્યતાનો પુરાવો છે. સોસાયટીનું સુકાન હાથ ધરી નિર્દિષ્ટ ધ્યેય તરફ સ્ટીમરને લઇ જવામાં તેઓમાં અદ્વિતીય આવડત છે. જેમ કોઇ વિદ્યાર્થીનો કાન ઝાલીને માસ્તર સમજાવે છે તેમ તેઓશ્રી પણ ઘણી વખતે સોસાયટીનો કાન ઝાલીને, પ્રમાદ છોડાવીને જાગૃતિમાં લાવે છે, અને ધર્મમાં શિથિલ બનતાઓને ધર્મમાં સ્થિર કરી આગળ વધે છે.

શ્રીદેશવિરતિ ધર્મારાધક સમાજ સાથનો એમનો સંબંધ

શ્રીદેશવિરતિ ધર્મારાધક સમાજના તેઓ આદ્યોત્પાદક છે એમ તેના સુકાનીઓનું ખાસ કથન છે. એમણે શ્રીદેશવિરતિ ધર્મારાધક સમાજને પોતાની માની અપનાવી છે. એની દરેક પ્રવૃત્તિને સફળ બનાવવા તન, મન અને ધન સમર્પ્યાં છે. શ્રીપાનસર અને મ્હેસાણા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અધિવેશનનું અધ્યક્ષસ્થાન અને શ્રીજામનગરના પોતાનેજ આંગણે આમંત્રેલા છઠ્ઠા અધિવેશનના સ્વાગતાધ્યક્ષ-સ્થાનને એમણે શોભાવ્યું છે, અને પોતાને આંગણે અધિવેશનને નોતરીને આત્મવિકાસઉત્સવ ઉજવેલ છે. બીજું તેઓશ્રી તરફથી જામનગરની શ્રીજૈન અને જૈનેતર કોમમાં મુકત કંઠે તારીફ યાને વખાણને પાત્ર બનેલા, હજારોના ખર્ચે તૈયાર થએલા ઉદ્યાપન વિષે વિશેષ શું કહું ? એ પ્રસંગજ અવર્ણનીય હતો. જેઓએ એ દશ્યો જોયાં હશે તેઓજ એ પ્રસંગનીયત્‌કિંચિત્ કલ્પના કરી શકશે. જેઓએ એ ઉદ્યાપનના દર્શન નથી કર્યા તેઓને કદી પણ તેની ભવ્યતાની ઝાંખી પણ થવાનો સંભવ નથી. ધાર્મિક ઉપકરણોનું એક જંગી ભવ્ય પ્રદર્શન જોતાંજ કેટલાક ધર્મરૂચિ ભવ્ય જીવોને ધર્મભાવના વિશેષ જાગૃત થવાનો એ સુંદર પ્રસંગ હતો. ખરેખર "જીવ્યાથી જોયું ભલું" એ સૂત્ર આવા ધાર્મિક ભાવના જાગૃત કરનાર ધાર્મિક ઉપકરણોના પ્રદર્શનને અર્થાત્ ઉદ્યાપનને બરાબર લાગુ પડી શકે છે. જૈનેતરોમાં પણ આવું જોઇ જૈનધર્મની અનિચ્છાએ પણ પ્રશંસા થઇજ જાય એવો એ સુંદર અને ચિરસ્મ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રણીય પ્રસંગ હતો અને ભૂરિ ભૂરિ દર્શન કરવાનું મન થઇ જાય એવાં ત્યાં આકર્ષક દસ્યો ગોઠવવામાં આવેલાં હતાં.

આવા ઉદ્યાપનથી અનેક ભવ્યાત્માઓને અનુમોદનનું નિમિત્ત મળે છે. ધર્મમાર્ગ તરફ વળવાનું બની આવે છે અને પરિણામે શ્રીજૈનધર્મનો ઉદ્યોત થાય છે એ એ દેખાતુંજ છે.

શ્રાદ્ધરત્ન શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલભાઇનો એક અનુકરણીય દાખલોઃ—

એઓશ્રી બીડીના સખ્ત વ્યસની હતા. દિવસમાં અનેક બીડીઓનાં ખોખાં કરતા. એક વખત મુંબઈમાં બીડી પીવાની તલપ લાગતાં બીડી પીવા ઉપલે મજલેથી નીચે ઉતર્યા. ઉતરીને બીડી સળગાવી પીવાનું શરૂ કરે છે ત્યાં તેમને બીડી પીતાં ગુરુદેવ સાગરાનંદસૂરિજીએ જોયા. શેઠ સાહેબને આ વાતની શંકા પડી. ગુરુદેવ શેઠ માથે આવ્યા બાદ થોડી વાર કંઇ પણ બોલ્યા નહિ. બાદ પ્રસંગ નીકળતાં બીડી પીવા સંબંધી વાત નીકળી. પોપટભાઈ સમજી ગયા કે ભુંડી થઇ. બહુજ શરમ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આવી. તરતજ શું કરવું તેનો વિચાર કર્યો. મન મક્કમ કર્યું, અને તેજ ક્ષણે બીડીની બાધા લીધી. બચપણની વખતની પડેલી ટેવ તેથી છોડવી ૪-૮ દિવસ બહુજ આકરી તો લાગી, પરંતુ છોડી તે છોડીજ. આજ દિવસ સુધી તેઓ બીડીના વ્યસનની અધમ ગુલામીથી મુક્ત છે અને હવે તો એ બાબતમાં કંઇ શંકા જેવું હોયજ શાનું? બીડીના વ્યસનથી મુક્તિ મેળવવામાં તેઓશ્રી ખાસ કરીને આચાર્યદેવ શ્રી સાગરાનંદસૂરિજી મહારાજશ્રીના ઋણી છે. આ. શ્રી સાગરાનંદસૂરિજી મહારાજશ્રીના સમાગમથી શેઠના જીવનમાં અનેક સારા સારા પલટાઓ થયેલા છે. એ તેઓશ્રીના સમાગમ પહેલાંનું જીવન અને સમાગમ થયા બાદનું જીવન જોતાં સારી રીતે જાણી શકાય છે. सत्संगतिः किं न करोति पुंसाम् ! સંતનો સમાગમ શું નથી કરી શકતો? પોપટલાલ શેઠ અને સાગરાનંદસૂરિજીનો સમાગમ અને તેમાંથી તેમનું ઉત્પન્ન થયેલું ઉચ્ચ કોટિનું ધાર્મિક જીવન સૌ કોઇને ધડો લેવા લાયક છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આંબો ફળે જો મોસમ હોય તો, મળે જો ભાગ્ય હોય તો પરંતુ તેની નીચે ઉષ્ણ કાળના અતિ તાપથી તપેલા આશ્રિતને છાયા તો ગમે તે વખતે પણ આપેજ, તેવુંજ ગુરુદેવના સંબંધમાં સમજવું.

શ્રાવકનું કર્ત્તવ્ય છે કે હંમેશાં "ધમ્મિય જણ સંસગ્ગો" ધાર્મિક પુરુષોના સમાગમમાંજ રહેવું કે જેથી વિચારનું વાતાવરણ સદાય નિર્મળ રહે અને શ્રદ્ધાભક્તિમાં શિથિલતા ન આવે. મહામૂલો મોંઘેરો મનુષ્યજન્મ વૃથા હારી ન જવાય અને પાછળથી પસ્તાવું ન પડે માટે ધાર્મિક પુરુષોના સમાગમમાં હંમેશાં રહેવું અને વિષય, કષાયને જેમ બને તેમ જીતતા જવું. ખરી શૂરવીરતા અહિં આંતરંગ શત્રુઓને પરાજિત કરવામાં સમાયેલી છે. આંતર્ શત્રુઓનું પણ સૈન્ય કંઇ કમ નથી. તેમ જીતવું પણ સહેલું નથી પડયું, પરંતુ તેને જીત્યા વિના ભવનો અંત પણ આવવાનો નથી એ પણ નિશ્ચિત છે તો સમજુ મનુષ્યે સત્સમાગમ કરતા રહી વિષયકષાયને જીતવામાં શૂરવીર બની પોતાના સ્વરૂપગુણને ખીલવી, વિભાવદશાને પરહરી પરમમંગલના નિલય સમાન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મુક્તિરમણીને વરવા ઉદ્યમવંત થવું જોઇએ.

ધર્મરથનાં પૈડાં

સંસારઅટવી ઓલંઘવાને, ધર્મરથ કહ્યો છે. પુરુષ અને સ્ત્રી એ બે તેના પૈડાં છે. બન્ને સમાન ગુણધર્મી હોય તો સંસારઅટવી ઝટ પાર ઉતરી શકાય. શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલભાઈની જેવી ધર્મભાવના જાગ્રત છે તેવીજ તેમના ધર્મપત્ની ઉજમબહેનની પણ ધર્મપરાયણતા પ્રશંસનીય છે. બન્નેમાં સેવાભાવ ઝળકી ઉઠે છે. પ્રભુ અને ગુરુભક્તિ સ્તુત્ય છે, અનુકરણીય છે, બન્નેના જીવનમાંથી તપશ્ચર્યા અને વૈયાવચ્ચનો ગુણ ખાસ કરીને સૌ કોઇ ભવ્યાત્માઓને આદરણીય છે. ગૃહસ્થ છતાં આકરા યમનિયમાદિ પાળવા અને જીવન ઘડવું એ એમના જીવનમાંથી સૌ કોઇએ બોધપાઠ લેવા જેવો છે.

સં. ૧૯૭૫ માં શ્રીસિદ્ધક્ષેત્રમાં એમના ધર્મપત્ની ઉજમબહેને ઉપધાનતપ કર્યું તથા અન્યોને કરાવ્યા. રતલામમાં એમણે પોતે ઉપધાનતપ કર્યું તથા જામનગરમાં સં. ૧૯૯૦માં ઉપધાનતપ કરાવ્યા. આ ત્રણે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શુભ પ્રસંગોમાં હજારો રૂપીઆ ખર્ચી તેમણે જિંદગીમાં અપૂર્વ લ્હાવો લીધો છે. પાલીતાણે તથા રતલામમાં ઉપધાનની ક્રિયાઓ પૂજ્યપાદ સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીના છત્રછાયા નીચે થયેલ હતી અને જામનગરની ઉપધાન-તપની ક્રિયાઓ પૂજ્યશ્રી કનકસૂરીશ્વરજીની છાયામાં કરાવાઇ હતી. સં. ૧૯૯૦ માં એમના ધર્મપત્નીએ વરસી તપ કરેલા હતા તેનું પારણું શ્રીસિદ્ધક્ષેત્રમાં કરવાનું હોવાથી જામનગરના સેંકડો સાધર્મિક બંધુઓને શ્રીસિદ્ધગિરિની જાત્રા કરવાને સાથે લઇ જવામાં આવ્યા હતા, તથા પારણાને દિવસે નોકારસી કરવામાં આવી હતી. રતલામના ઉપધાન પ્રસંગે અનેક બંધુઓને રતલામ તેડાવ્યા હતા અને ત્યાંથી શ્રીકેસરીઆજી તીર્થની જાત્રા કરાવી લાભ લીધો હતો. ત્યારે શ્રીમોહન જૈનમંડળ તથા અન્ય સાધર્મિક બંધુઓને પણ શ્રીકેસરીઆજીની જાત્રા કરાવી જિંદગીનો અપૂર્વ લ્હાવો લીધો હતો.

ઉપરાંત અનેક વખત રથયાત્રાના વરઘોડા ચઢાવ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વામાં, અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવોમાં પ્રભુજીના પ્રતિષ્ઠામહોત્સવોમાં, શાંતિસ્નાત્રોમાં, તેમજ અનેક સ્વામિવાત્સલ્યોમાં તેમણે પોતાની લક્ષ્મીનો છુટે હાથે સદ્વ્યય કરી જીવનના અનેક લ્હાવા તેમણે લીધા છે, અને લઇ રહ્યા છે. આ વખતે પણ શ્રીનવપદજી તથા જ્ઞાનપંચમીના તપના ઉદ્યાપનનો તેમજ શ્રીદેશવિરતિ ધર્મારાધક સમાજના અધિવેશનને અત્રે પોતાને આંગણે આમંત્રણ આપી તેની સેવા શુશ્રૂષાનો અપૂર્વ લ્હાવો તેઓએ લીધો છે. ખરેખર લક્ષ્મીનો આવા સત્કાર્યોમાં, ઉપયોગ કરી તેઓશ્રી જીવનને સફલ કરે છે, અને સાથે પુણ્યાનુબંધી પુણ્યવાલી લક્ષ્મીની સાબિતી કરી આપે છે કારણકે તે વિના લક્ષ્મીનો સદુપયોગ થવો અસંભવિત છે.

તેઓશ્રીના શ્રીદેશવિરતિ ધર્મારાધક સમાજના પાંચમા અધિવેશનમાં સ્વીકારાએલા આમંત્રણથી વ્રતધારી શ્રાદ્ધોની મહાસભાનું છઠ્ઠું અધિવેશન અત્રે શ્રીજામનગરમાં સં. ૧૯૯૧ ના ફાગણ સુદ ૧૩-૧૪-૧૫ તા. ૧૮-૧૯-૨૦ સોમ, મંગળ, બુધવારે માર્ચ ૧૯૩૫ના દિવસોમાં ભરાયું હતું. આ પ્રસંગે ઉદ્યાપનમહોત્સવ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પણ ગણાજ મોટા પાયા ઉપર લગભગ ૬૦ હજારના ખર્ચે ઉજવવામાં આવ્યો હતો.

પૂજ્યપાદ શ્રીસાગરાનંદસૂરીશ્વરજીનું ચાતુર્માસ સેલાણામાં હતું, ત્યારે એ સેલાણામાં ઉપાશ્રય બંધાવવામાં અર્ધું ખર્ચ તેમના તરફથી આપવામા આવ્યું હતું.

ઉપધાન વહેવરાવનારને પહેલી માળ પહેરવાનો હક હોય છે, છતાં તે હક છોડી દઇને પણ ૩૫૦૦ ની બોલી બોલીને તેમણે માળ પહેરવાનો લ્હાવો લીધો છે.

અત્રે શ્રીજામનગરના બાલમંદિરને તેમના તરફથી દર વરસે લગભગ સવાસો રૂપીઆ ભેટ અપાય છે. આવી આવી તો અનેક ઉદારતા તેઓએ બતાવેલી છે અને બતાવતા રહે છે.

વ્યાપારને અંગે એમણે અનેક તડકા છાંયા, કડવી મીઠી, ભીની સૂકી જોઇ છે છતાં તેમની ધર્મભાવના અચલ રહી છે, અને દિવસાનુદિવસ વૃદ્ધિગત થએલી છે એ ઘણીજ ખુશાલીની વાત કહી શકાય.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પોપટલાલ શેઠનો જાતિસ્વભાવ

તેઓશ્રીમાં સ્પષ્ટવક્તાનો ખાસ ગુણ છે, જેવું હોય તેવું મોઢેજ કહી નાખે છે. એમનું કથન કોઇને કોઇવાર કડવું પણ લાગે તેવું હોય છે ખરૂં, પરંતુ પરિણામ તરફ જોતાં હિતકર અને મીઠું નીવડે છે. એમનો જાતિ-સ્વભાવ તદ્દન વિલક્ષણ છે. પ્રકૃતિ પ્રાયઃ સરળ છે અને પ્રસંગે શાંત અને રમુજ પણ છે. સમકક્ષાના સાધર્મિક બંધુઓની સાથે તેઓ ઘણીજ રમુજ સાથે વાર્તાલાપમાં રસ આપી અને લઇ શકે છે. એમના કથનમાં ઘણું ઘણું જાણવાનું, આદરવાનું અને ચેતવાનું હોય છે. એમની સલાહ હમેશાં નિખાલસ દિલની અને ધર્મ-માર્ગમાં સદાય પ્રેરતી હોય છે.

એકંદર એમનું જીવન ઘણુંજ આદરણીય અને બોધક છે. દેવગુરુની ભકિત અને ધર્મશ્રદ્ધા પ્રશંસનીય છે. ઉદારતા અનુકરણીય છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇના અખંડ સૌભાગ્યવંતાં આદર્શ ધર્મપત્ની બાઇ ઉજમબેન સંબંધી

બે બોલ

આ મહાન્ ઉદ્યાપનમહોત્સવનું નિમિત્ત કારણ તો શ્રીમતી ઉજમબહેનની, આચાર્યમહારાજ શ્રીસાગરાનંદ-સૂરિજીના સદુપદેશથી આદરેલ શ્રી અચિંત્ય માહાત્મ્યવાળું અનંત કલ્યાણકારી શ્રીનવપદજીનું તપ તથા પરંપરાએ મુક્તિસુખ આપનાર શ્રીશ્રુતપંચમી તપની નિર્વિઘ્ને સમાપ્તિ થઇ તે છે. શ્રીમતી ઉજમબહેનનું જીવનજ તપશ્ચર્યામાં, સાધુસાધ્વીજી મહારાજોની વૈયાવચ્ચમાં, ધર્મ-ધ્યાનમાં અને સાધર્મિક બંધુઓની સેવા શુશ્રૂષામાં પસાર થયેલું છે. તેમણે બારવ્રતો ઉચ્ચર્યાં છે. ઉપધાનતપની ક્રિયાઓ સ્વયં કરેલી છે અને કરાવેલી પણ છે. નાની વયે સંતાન નહિ છતાં ચતુર્થ વ્રત ઉચ્ચરેલ છે. સિદ્ધ-ગિરિની ૯૯ યાત્રાઓ તથા ચોમાસું ધામધૂમપૂર્વક કરેલ છે. વરસીતપ કરેલ છે અને તેનું પારણું શ્રી સિદ્ધગિરિની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પતિતપાવની ભૂમિમાં ઘણીજ ધામધૂમથી કરેલ છે. ઉપરાંત અઠ્ઠાઇ, અઠ્ઠમ, છઠ્ઠ, આંબેલ, એકાસણાની તપશ્ચર્યા તો અનેક પ્રસંગે કરવાનું ચાલુજ છે. સામાયિક, પ્રતિક્રમણ દરરોજ, તથા પર્વદિવસે પૌષધોપવાસ કરવાનું ચાલુજ છે. ઉત્તમ શ્રાવિકાને યોગ્ય લક્ષણોથી તેઓ અલંકૃતા છે. તપશ્ચર્યાની કિંમત તેઓ ઠીક સમજનારાં છે અને ધર્મકાર્યોમાં સદા અગ્રણી છે. સદ્દશૈઃ સંગતં પ્રશસ્યં કથિતં ॥ સરખે સરખાનો સમાગમ શાસ્ત્રકારોએ પ્રશસ્ય કહ્યો છે. આવા ઉચ્ચ ગુણોયુક્ત દંપતિનું ધર્મી યુગલ ધર્મકાર્યો કરવા માટે દીર્ઘાયુષ્ય ભોગવો એમ અંતઃકરણથી ઇચ્છી વિરમીએ છીએ.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જામનગરમાં ઉજવાયેલ મહાન્ ઉદ્યાપનમહોત્સવ યાને જૈનધર્મના ઉપકરણોનું જંગી પ્રદર્શન આત્મ વિકાસ ઉત્સવ

-: તથા :-

શ્રીદશવિરતિ ધર્મારાધક સમાજનું ૬ ઠું અધિવેશન

જામનગરમાં વોરા ધારસીભાઇ દેવરાજના સુપુત્ર શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇ તથા ચુનીલાલ લક્ષ્મીચંદ ધારસીભાઇ તરફથી શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલભાઇના ધર્મપત્ની અખંડ સૌભાગ્યવતી બાઇ ઉજમબેને શ્રીગુરુમહારાજ શ્રીસાગરાનંદસૂરીશ્વરજીના સદુપદેશથી આદરેલ શ્રીઅચિંત્ય માહાત્મ્યવાળું કલ્યાણકારી શ્રીનવપદ (ઓળીજી) તપ તથા પરંપરાએ મોક્ષસુખ દેનાર શ્રીશ્રુતપંચમી તપની સમાપ્તિ નિર્વિઘ્ને કરેલી તે નિમિત્તે શ્રીબોધિબીજના અંકુરા સમાન શ્રીઉદ્યાપનમહોત્સવ નીચે મુજબ ઉજવવામાં આવ્યો હતો:-

ફાગણ સુદ ૧૧ શુક્રવાર કુંભસ્થાપના

શ્રી પંચકલ્યાણકની પૂજા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ફાગણ સુદ ૧૨ શનિવાર શ્રીનવપદજીની પૂજા

,, પ્ર. સુદ ૧૩ રવિવાર શ્રીબારવ્રતની પૂજા

,, સુદ ૧૩ સોમવાર શ્રીનવાણું પ્રકારી પૂજા

,, સુદ ૧૪ મંગળવાર શ્રીમોહનીય કર્મની અષ્ટપ્રકારી પૂજા

,, સુદ ૧૫ બુધવાર શ્રીસાકલચંદજી કૃત ૧૭ ભેદી પૂજા

,, વદ ૧ ગુરુવાર શ્રીનવગ્રહ તથા દશદિક્પાલ પૂજન તથા રથયાત્રાનો વરઘોડો

,, વદ ૨ શુક્રવાર શ્રીઅષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર અને સ્વામીવાત્સલ્ય

આ ઉદ્યાપનમહોત્સવ માટે શેઠ જીવરાજ રતનશી કચ્છવાલાના વિશાળ વંડામાં આઠ હજાર ફુટનો વિશાળ મંડપ બાંધવામાં આવ્યો હતો. મંડપને ધ્વજા પતાકા તથા ઇલેકટ્રિક રોશનીથી શણગારવામાં આવ્યો હતો. સોના રૂપાની જરીથી ભરેલા, ઉંચી કિંમતના, છ લેશ્યા, છ દર્શનનું સ્પષ્ટીકરણ કરતા પાંચ આંધળા અને એક દેખતો, જેઓ હાથીનું નિરૂપણ કઈ રીતે કરે છે તેનો દેખાવ, તીર્થંકરના આઠ મહાપ્રાતિહાર્ય દર્શાવતું દશ્ય,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જાંબુવૃક્ષ કાપતા ૭ વિવિધ લેશ્યાવાળા પુરુષોનું દશ્ય, સંસારની લોલુપતા દર્શાવતું મધુબિંદુનું દશ્ય, ગાંધારી દેવી, લક્ષ્મીદેવી, સરસ્વતીદેવી, જીવો જીવસ્ય જીવનં બતાવનારૂં દશ્ય, બધી દેવીઓનું દશ્ય, કમઠ તાપસ અને ધરણેંદ્રનું પાર્શ્વપ્રભુના ઉપસર્ગ અને રક્ષણ દેખાડતું દશ્ય, કમઠ તાપસની ધૂણીના કાષ્ઠમાંથી બળતા નાગને કાઢી બતાવી તેને નવકારમંત્ર સંભળાવી ધરણેંદ્રદેવ બનાવ્યાનું દશ્ય, શ્રીપાલ મહારાજાના જીવનચરિત્રનું દશ્ય, ભવિતવ્યતા અને દુર્ધ્યાનના ફલ દર્શાવતું દશ્ય, આમાં બે કબુતર લડે છે, તે કબુતર ઉપર રહેલ બાજપક્ષી કબુતરોને મારવા આવે છે, નીચે રહેલ માણસે પણ કબુતરોને મારવા બાણ તાકયું છે, દરમ્યાન તે માણસને સર્પ ડંખે છે. હાથમાંથી બાણ છટકી જાય છે. કબુતરથી દૂર ખસી જઇ બાણ પેલા બાજને લાગે છે. પારધી ને બાજના પ્રાણ જાય છે. દુર્ધ્યાન પોતાનુંજ અહિત કરે છે. ખાડો ખોદે તેજ પડે.

આ મધુબિંદુનું દષ્ટાંત એવું છે કે એક મનુષ્ય જંગલમાં ભટકે છે, ત્યાં પાછળથી એક હાથી તેની પછવાડે પડે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

છે. બીકને લીધે બચવા માટે એક વડની બે વડવાઇઓ પકડી લે છે. આ વડવાઇને એક કાળો ઉંદર અને એક ધોળો ઉંદર એમ રાત્રિદિવસ કાતર્યાજ કરે છે. નીચે એક કુવો છે, તેમાં ત્રણ નાગ, એક નાગણી અને એક મહાન્ અજગર મુખ ફાડીને પડેલાં છે. ઉપર એક મધ· પુડો છે. હાથી વડને જોરથી ઝીંકે છે જેથી મધમાખી ઉડે છે અને પેલા માણસને આખે શરીરે ડંસે છે. તે મધપુડામાંથી એક એક મધનું બિંદુ પડે છે તે પેલો ભાઇ બધી વિટંબનાઓ ભૂલી જઇ સુખેથી આ-સ્વાદ લે છે. તેવામાં એક દૈવીપુરુષ આકાશમાંથી આવે છે અને તેને આ દુઃખોમાંથી બચાવવા ઘણું ઘણું સમ-જાવે છે, પરંતુ ભાઇ મધુબિંદુના આસ્વાદનો મોહ છોડી શકતા નથી. આ દૃષ્ટાંત આપણ સૌને બરાબર લાગુ પડે તેવું છે. ઉપનયઃ-જુઓ-જંગલ તે ભવાટવી સમજવી, હાથી તે કાળ સમજવો, વડવાઇ તે આયુષ્ય, તેને કાત-રનાર કાળો ઉંદર તે રાત્રિ અને ધોળો ઉંદર તે દિવસ સમજવો. મધપુડાની માખીઓ તે સંસારની આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિઓ સમજવી. કુવામાં ત્રણ નાગ છે તે ક્રોધ,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માન તથા લોભરૂપી નાગો અને માયા તે નાગણી સમજવી. મહાન્ અજગર તે મોહ સમજવો. મધુબિંદુ તે સંસારના વિષયસુખની લાલસા સમજવી. દૈવી પુરુષ તે નિસ્પૃહી નિર્ગ્રંથ ગુરુદેવ સમજવા. જેમનો સ્વભાવજ પ્રાણિમાત્રના નિષ્કારણ બંધુ થવાનો છે. આટલી આટલી વિટંબણાઓ છતાં પેલા માણસને કેવળ મધુબિંદુની લાલસા એટલે કે સંસારની મોહિનીમાંથી છૂટા થવું ગમતું નથી. પરિણામ શું આવશે તે દેખીતુંજ છે, તો હે ભવ્યો! કોઇપણ સદ્ગુરુને સમ્યક્ પ્રકારે આરાધી આત્માનું કલ્યાણ કરો અને જો આ જિંદગીમાં તેમ નહિ બન્યું તો યાદ રાખજો કે આગળ વાટ વસમી છે. ગયો વખત ફરીને આવવાનો નથી, માટે સજ્જનોએ ટૂંકામાં ઘણું સમજી લેવા જેવું છે. પછી તો જેવી ભવિતવ્યતા!

આઠ મહાપ્રાતિહાર્યની સમજઃ—જ્યાં તીર્થંકરદેવ વિચરતા હોય ત્યાં દેવતાઓ નીચેના આઠ મહાપ્રાતિહાર્યની રચના જરૂર કરે છે. ૧ અશોકવૃક્ષ, ૨ જાનુપ્રમાણ પુષ્પોની વૃષ્ટિ ૩ દિવ્યધ્વનિ ૪ ચામર વિંજવા ૫ સિંહાસન ૬ ભામંડલ ૭ આકાશમાં દુંદુભી વાગવી ૮ છત્ર-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ત્રયીની રચના. આ તો મહાપ્રાતિહાર્યની વાત થઇ. આ ઉપરાંત નાના નાના અતિશયો તો દેવતાઓ કે જેની સંખ્યા કોટાકોટીની હોય છે તેઓ કરતાજ હોય છે.

જાંબૂવૃક્ષ અને ૭ લેશ્યાનું દૃષ્ટાંત—લેશ્યા એટલે ભાવના. અહિં એક જાંબૂનું વૃક્ષ છે. તેમાંથી જાંબૂ ખાવાની ૭ જુદી જુદી ભાવનાવાળા મનુષ્યોને ઇચ્છા થાય છે. ૭ લેશ્યાના નામોઃ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, અને શુકલલેશ્યા, પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ અશુભ છે, છેલ્લી ત્રણ શુભ લેશ્યાઓ છે. ક્રમ એવો છે કે પહેલી તદ્દન ખરાબ, બીજી ઓછી ખરાબ, ત્રીજી એથી ઓછી ખરાબ, ચોથી સારી, પાંચમી વધારે સારી અને છઠ્ઠી સર્વોત્તમ છે.

હવે કૃષ્ણલેશ્યાવાળો કાળમુખો જાંબૂ ખાવા માટે આખું ઝાડ કાપવા માંડે છે. નીલલેશ્યાવાળો મોટી ડાળ આખી કાપીને જાંબૂ ખાવા ઇચ્છે છે. કાપોત-લેશ્યાવાળો નાની ડાળ કાપીને જાંબૂ ખાવા વિચાર કરે છે. જ્યારે તેજોલેશ્યાવાળો જાંબૂનો લુમખોજ તોડીને ખાવા મન કરે છે. પદ્મલેશ્યાવાળો આખો લુમખો નહિ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તોડતાં લુમખામાંથી ખાવા હોય તેટલાંજ તોડીને ખાવા વિચાર કરે છે. જ્યારે છઠ્ઠો શુકલલેશ્યાવાળો જીવ ઝાડને ઇજા નહિં કરતાં કેવળ જે પાકાં જાંબૂ નીચે પડેલાં છે તેજ વીણીને પોતાની ઇચ્છા તૃપ્ત કરે છે. આવીજ ભાવનાવાળા અનેક જીવો આ સંસારમાં પડ્યા છે. કોઇ પેટને ખાતર ગામ બાળવાવાળા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવો પણ પડ્યા છે અને કોઇ સાધુ સંત જેવા શુકલલેશ્યા-વાળા જીવો કે જેઓ સર્વથા પ્રકારે પ્રાણાતિપાતવિરમણ-વ્રત જિંદગી લગીનું સ્વીકારી કોઇપણ જીવને મન વચન કાયાથી પીડતા નથી એટલુંજ નહિ પરંતુ દુભવતા પણ નથી અને સર્વ જીવો પ્રત્યે સદાય મૈત્રિભાવના ધારણ કરી પોતાને મળેલો દુર્લભ અને કિંમતી મનુષ્યભવ સફલ કરી ઉર્ધ્વગતિગામી થાય છે. શાસ્ત્રકારો પોકારી પોકારીને કહેતા આવ્યા છે કે હે ભવ્યો! યાદશી ભાવના યસ્ય સિદ્ધિર્ભવતિ તાદૃશી ॥ જેવી જેની ભાવના તેવી તેની સિદ્ધિ. અર્થાત્ દુર્ભાવનાથી જીવો નારકી તિર્યંચના દુઃખો ઉપાર્જન કરી રહ્યા છે અને સદ્ભાવનાથી મનુષ્ય અને દેવતાના સુખો ઉપાર્જન કરી શકાય છે. સમજુ મનુષ્યે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આ છએ ભાવનામાંથી કઇ પોતાને માટે પસંદ કરવી તે તેની પોતાની ઇચ્છાની વાત છે. પસંદગી કરવામાં સૌ કોઇ સ્વતંત્રજ છે.

પાંચ આંધળા અને એક દેખતો હાથીનું નિરીક્ષણ કરી રહ્યા છે તેનું દષ્ટાંતઃ કુલે છ માણસો એ છ દર્શનની ભાવના સૂચવે છે. પાંચ આંધળાઓએ હાથીના જુદાં જુદાં અંગોને પકડયા છે. એકે પુંછડું પકડયું છે તેને હાથી સાવરણી જેવો લાગે છે, બીજાએ પગ પકડયો છે તેને હાથી થાંભલા જેવો ભાસે છે, ત્રીજાએ હાથીનો કાન પકડયો છે તેને હાથી સૂપડાં જેવો જણાય છે, ચોથાએ સુંઢ પકડી છે તેને હાથી સાંબેલા જેવો લાગે છે અને પાંચમાએ પેટની તપાસ કરતાં તેને હાથી કોઠી જેવો જણાય છે. આ પાંચે આંધળા પોતાની દૃષ્ટિથી જોતાં તદ્દન સાચા છે, પરંતુ એકંદર નિરીક્ષણ કરતાં હાથી નથી તો સાવરણી જેવો કે સૂપડાં જેવો કે સાંબેલા જેવો કે કોઠી જેવો, ત્યારે હાથી છે કેવો ? તો કહેવુંજ પડશે કે જેવું દેખતો જુવે છે તેવો, આ પાંચે આંધળા હોવાથી તેને એકાંતવાદી કહી શકાય. જ્યારે છઠ્ઠો દેખતો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

હોવાથી તે અનેકાંતવાદી કહી શકાય છે. અનેકાંતવાદ એટલે સ્યાદ્વાદ. અમુક અપેક્ષાએ તેવો ખરો પરંતુ સર્વથા તેવો નહિ. જ્યારે અનેકાંતવાદી સર્વદૃષ્ટિથી નિહાળીને વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ નિરૂપણ કરી શકે છે. જે માણસ એકનો કાકો થતો હોય તેજ માણસ તેના કાકાનો ભત્રિજો પણ થતો હોય છે. તેમજ કોઇનો ભાઇ, કોઇનો મામો વિગેરે માણસ તેનો તેજ પરંતુ અપેક્ષા-દૃષ્ટિના ભેદથી એકજ પદાર્થમાં અનેકનું આરોપણ કરી શકાય છે. એકજ ઘર અપેક્ષાએ બધી દિશાઓમાં હોઇ શકે છે. જૈનદર્શન એ સર્વદૃષ્ટિવાળું અનેકાંતવાદને માનનારૂં દર્શન છે. હાથી એ ધર્મસ્વરૂપી છે. પાંચે આંધળા એ પાંચે દર્શનના સ્થાને લેવાના છે. તે સાંખ્ય, બૌદ્ધ, વૈશેષિક, મીમાંસક અને ન્યાય લેવાના છે, ધર્મ-સ્વરૂપ હાથીનું નિરીક્ષણ કરવાનું છે, છઠ્ઠો દેખતો છે, તે જૈનદર્શનના સ્થાને લેવાનો છે, કે જે વસ્તુને વસ્તુ-ગતે જાણી શકે છે. અપેક્ષાએ પાંચે સાચા છે પરંતુ સર્વથા પ્રકારે નહિ. સર્વથા પ્રકારે તો કેવલ જૈનદર્શનજ જોઇ શકે છે. જૈનદર્શન એટલે શ્રીવીતરાગ પરમાત્માનું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દર્શન. શ્રીકેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનધારી મહાત્માઓનું દર્શન એ સર્વથા પ્રકારે જોઈ–જાણી શકે એ તદ્દન દેખીતુંજ છે. બીજાઓ અમુક અપેક્ષાએ પણ સાચા છે તેથીજ આનંદઘનજી કહી ગયા છે કે "ષડ્ દરિશન જિન અંગ ભણિ જે." ટૂંકામાં સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોજ વસ્તુને વસ્તુગતે જોઈ–જાણી શકે છે. મિથ્યાદષ્ટિ જીવો બિચારા વસ્તુને યથાર્થ સ્વરૂપે જોઈ પણ શકતા નથી તો જાણી તો કયાંથીજ શકે ? જીવો જીવસ્ય જીવનં દર્શાવતું સંસારનું દશ્યઃ નદીના કાંઠે એક પંતગીઆને દેડકો ખાવા ધાય છે, દેડકાને સર્પ પકડવા જાય છે, સર્પને મોર પકડવા દોડે છે, મોરને પારધી બાણ મારી રહ્યો છે, પારધીને વાઘ ખાવા તલપી રહ્યો છે. આ ઉપરથી એક જીવને મારી નાંખી નિષ્ફિકર થઈ ફરનારે આમાંથી ઘણું ઘણું સમજવાનું છે. જે પ્રાણીનો તું કાળ બને છે અને સંહાર કરી મલકાય છે તે તુંજ બીજાનો થોડા સમયમાં કાળનો ભક્ષ્ય થવાનો છે એનો વિચાર કર. આ પ્રમાણે જગતમાં જે જે પ્રાણીઓ મારનારા છે તે બધા તત્ત્વદષ્ટિએ મરનારાજ છે. જેઓ જગતના પ્રાણિમાત્રને અભયદાન દેવાવાળા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

છે તેઓજ સદા નિર્ભય રહી શકે છે. પંચમહાવ્રતધારી સાધુ મુનિરાજજ સર્વથા પ્રકારે જીવોને અભયદાન આપી શકે છે અને તેથીજ તેઓ સદા નિર્ભય રહી શકે છે. જે મારે છે તે અંતે મરે છે અને જે જીવિતદાન દે છે તેજ અંતે જીવે છે. આવા મુનિરાજોજ હંમેશને માટે મરણને જીતીને અનંતકાળ સુધી અમરપદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. કહ્યું છે કે न हिंस्यात् कोऽपि भूतानि। કોઇને પણ પ્રાણિ-વધ કરવાનો હક નથી. જે પ્રાણીને ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી તેને અન્ય પ્રાણિને મારી નાખવાનો હક હોઇજ કેમ શકે ? પ્રાણિમાત્રનું રક્ષણ કરવાનો હક સૌ કોઇને છે. મારી નાખવાનો હક કોઇને પણ સંભવીજ શકતો નથી.

પાર્શ્વકુમાર તથા કમઠતાપસનું દૃશ્યઃ—પ્રભુ ગર્ભમાં આવે ત્યારથીજ ત્રણ જ્ઞાન સાથે હોય છે, ચોથું મનઃપર્યવ જ્ઞાન દીક્ષા લે, તે વખતે થાય છે અને પછી ઘાતિકર્મોનો સર્વથા ક્ષય થતાંજ પાંચમું કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. આવો તીર્થંકરમહારાજોને માટેનો અનંતકાળથી ચાલ્યો આવતો કુદરતી નિયમ છે. પાર્શ્વપ્રભુ ૨૩મા તીર્થંકર થઇ ગયા છે. તેઓશ્રી કુમારાવસ્થામાં અશ્વ ખેલાવતાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ખેલાવતાં કમઠ તાપસની ઝુંપડીએ જઇ ચઢયા. કમઠ તાપસ સાથે દયાધર્મ સંબંધી ચર્ચા ચાલી. કમઠતાપસે અંતે તપી જઇ કહ્યું કે તમે તો ઘોડા ખેલાવી જાણો દયાધર્મ તો અમેજ સમજીએ, આ તમારો વિષય નહિ. આ વખતે કમઠની ધૂણીના લાકડામાં એક નાગનાગણીની જોડ બળતી હતી જે પાર્શ્વકુમારે અવધિજ્ઞાનથી જાણ્યું કે તરતજ તે લાકડું બહાર કાઢીને તે નાગનાગણીને બચાવી તો ખરી પરંતુ દાઝી ગયેલાં હોવાથી જીવી શકે તેમ નહોતાં તેથી પાર્શ્વકુમારે તેમને નવકારમંત્ર સંભળાવ્યો. આથી તેઓ મરીને ધરણેંદ્રદેવ તથા પદ્માવતી દેવી થયા. પેલો કમઠ તાપસ પણ થોડા કાળ પછી મરીને મેઘમાલી નામનો દેવ થયો, પરંતુ પાર્શ્વકુમારના સાચા વચનને અપમાન સમજીને તેમના પ્રત્યે વેર લેવાની ઇચ્છા રાખતો હતો અને વેર વાળવાનો લાગ શોધ્યા કરતો હતો. હવે જ્યારે સમય આવ્યે પ્રભુએ દીક્ષા અંગીકાર કરી અને વિહાર ચાલુ કર્યો ત્યાં ફરતાં ફરતાં તેજ તાપસની ઝુંપડી પાસે પ્રભુ કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાનમાં સ્થિર ઉભા છે. વખતનો બરાબર લાગ જોઇને મેઘમાલીએ પ્રભુને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સંતાપ આપવા મેઘની પુષ્કળ વૃષ્ટિ કરીને પોતાથી બન્યા તેટલા ઉપસર્ગો કરવા લાગ્યો. પ્રભુને નાસિકા સુધી પાણી આવી ગયું પરંતુ પ્રભુ તો નિશ્ચલપણે દ્રવ્યથી અને ભાવથી કાયોત્સર્ગ ધ્યાનમાં ઉભાજ રહ્યા. ધરણેંદ્રદેવ અને પદ્માવતીદેવીને અવધિજ્ઞાનથી આ વાતની ખબર પડતાંજ તુરતજ ત્યાં આવી પહોંચ્યાં અને ધરણેંદ્રદેવે સર્પની ફણા કરીને પ્રભુનું છત્ર બનાવી દીધું અને પદ્માવતીદેવીએ પ્રભુને પોતાના બન્ને હાથ ઉપર લઇ લીધા. મેઘમાલીએ ખુબ વૃષ્ટિ કરી પરંતુ આ દેવદેવીએ કે જેમને નાગ-નાગણીના અવતારમાં મરણ સમયે પ્રભુએ પંચપરમેષ્ઠિ-નવકારમંત્રજ માત્ર સંભળાવ્યો હતો અને જેના પરિણામે દેવતા અને દેવીપણું પ્રાપ્ત થયું હતું, તેઓએ આ અણીના વખતે મેઘમાલીની બધી દુષ્ટ કામનાઓ ધુળ મેળવી, મેઘમાલી ખુબ ખીજ્યો, અંતે થાક્યો, હાર્યો, અને પોતાના તરફથી કરેલા ઉપસર્ગો માટે ખુબ પસ્તાયો. પ્રભુને શું મોઢું બતાવે ? અંતે માફી માગી પગમાં પડી ખેદ પામતો પામતો પોતાને સ્થાનકે ગયો. પ્રભુ તો સમ-દૃષ્ટિ હતા, તેથી કમઠ ઉપર રોષ નહોતો કે ધરણેંદ્ર

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પદ્માવતી ઉપર તુષ્ટમાન પણ નહોતા. કમઠે ઘોર ઉપસર્ગ કર્યા પરંતુ સાચા દિલનો પશ્ચાત્તાપ કરીને તે તો પામી ગયો અને તરી ગયો. એક આધુનિક કવિ ઠીક કહે છે કેઃ—

હા! પસ્તાવો વિપુલ ઝરણું, સ્વર્ગથી ઉતર્યું છે,
પાપી તેમાં ડુબકી દઇને, પુણ્યશાલી બને છે.
"કલાપી"

કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યજી મહારાજ પ્રભુસ્તુતિમાં કહે છે કેઃ—

કમઠે ધરણેંદ્રે ચ, સ્વોચિતં કર્મ કુર્વતિ।
પ્રભુસ્તુલ્યમનોવૃત્તિઃ, પાર્શ્વનાથઃ શ્રિયેઽસ્તુવઃ॥

કમઠના ઉપસર્ગોમાં અને ધરણેંદ્રના સંરક્ષણમાં, બન્ને જણા જ્યાં પોતપોતાને યોગ્ય કામ કરી રહ્યા હતા ત્યાં પણ પ્રભુજીની તો બન્ને પર સમાનદષ્ટિ હતી એવા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુ તમારા શ્રેયને માટે હો. વાહ! પ્રભુની સમદષ્ટિ વાહ! આવાજ તીર્થંકરો, મહાત્માઓ જગતનો ઉદ્ધાર કેમ ન કરી શકે? જરૂર કરી શકે. શુભં ભૂયાત્

ઇત્યાદિ બોધપ્રદ ૩૧ વિવિધ જરીયન છોડોથી મંડપ શણગારવામાં આવ્યો હતો. ધર્મના ઉપકરણોની વિવિધ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સામગ્રીએ મંડપનો ચોથો ભાગ રોકેલો હતો, જે જોતાં જોનારના મુખમાંથી વાહવાહના શબ્દો સ્વાભાવિકજ નીકળી પડતા હતા. સામગ્રી મોટા ખર્ચે વસાવવામાં આવી હતી અને તેની ગોઠવણી લોકોનું ખાસ ધ્યાન ખેંચતી હતી. દરેક છોડની બાજુમાં તેવડીજ સાઇઝના અરિસા ગોઠવવામાં આવ્યા હતા. સાથે આગમના ગ્રંથો અને ધાર્મિક છાપેલા પુસ્તકોનો પણ ભંડાળ પુષ્કળ હતો, જેને નાના નાના કબાટોમાં તથા આસપાસ જરીના તથા રેશમી વિવિધ રંગના કાપડથી વીંટીને ગોઠવણી એવી તો સરસ કરવામાં આવી હતી કે લોકોનું ધ્યાન ખેંચાયા વિના રહેજ નહિ. આ ગોઠવણી ગુણસાગરજી મહારાજે જાતેજ શ્રમ લઇને કરેલી હતી. પુસ્તકો તથા ગ્રંથોની પસંદગી પણ ઘણી ઉંચી કોટીની હતી. આ છોડના આગલા ભાગમાં એક બાજુ સમવસરણની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી અને બીજી બાજુ મેરૂપર્વત કે જ્યાં પ્રભુના જન્મ-કલ્યાણક સમયે કરોડો દેવદેવીઓ પ્રભુજીને સ્નાન કરાવવા સહર્ષ લઇ જાય છે, તેનો દેખાવ રજુ કરવામાં આવ્યો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

હતો. વચ્ચે પીઠિકા બાંધી તેના ઉપર પ્રભુજીને પધરાવવામાં આવ્યા હતા. આ પ્રસંગે પાલીતાણાની મોટી ટોળીને ખાસ બોલાવી અષ્ટોત્તરીસ્નાત્રમહોત્સવને દિવસે એક બાજુ નંદીશ્વરદ્વીપ કે જ્યાં દેવતાદેવીઓ અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવો ઉજવવા દરેક કલ્યાણકે જાય છે તે દ્વીપ આલેખવામાં આવ્યો હતો અને બીજી બાજુ શ્રીનવપદજીની વિશાળ રચના રચવામાં આવી હતી. બન્ને રચના લોકોનું ખાસ ધ્યાન ખેંચી રહી હતી. વિવધ પકવાનો અને ઉત્તમ ફૂળોની પૂજાસામગ્રી અપુર્વ હતી. ધૂપ તથા દીપકની અખંડ પૂજા તો શરૂઆતથીજ ચાલુ કરેલી હતી. અષ્ટોત્તરી પૂજામાં દર પૂજાએ એક શ્રીફળ અને એક રૂપીઓ એમ ૧૦૮ પૂજા વખતે ૧૦૮ શ્રીફળ અને તેટલાજ રૂપીઆ શેઠ પોપટલાલભાઇ તરફથી મૂકી પૂજા કરવામાં આવતી હતી. આ પ્રસંગે સુરતનિવાસી બાલાભાઇ અને તેમના સહાયકોને વિધિ વિધાન કરવા માટે ખાસ બોલાવવામાં આવ્યા હતા. મંગલગૃહની દેખરેખ ઝા. નેમચંદ વીરજીભાઇને સુપ્રત કરવામાં આવી હતી. સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી સપરિવાર જુનાગઢથી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વિહાર કરી શેઠ પોપટલાલભાઇની આગ્રહભરી વિનંતિ સ્વીકારી પધાર્યા હતા તથા પરમ ઉપકારી સાધ્વીજી શ્રી ગુણશ્રીજીનાં શિષ્યા સાધ્વીજી **શ્રી હેતશ્રીજી મહારાજ** પણ તેમના સમુદાય સહિત આગ્રહભરી વિનંતિને માન આપી પધાર્યાં હતાં. એટલે કે ચતુર્વિધ સંઘનું અપૂર્વ દૃશ્ય બનવા પામ્યું હતું. અને સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકા સર્વે મળીને પૂજ્યપાદ, પરમોપકારી, પ્રાતઃસ્મરણીય, સકલશાસ્ત્રજ્ઞાતા, શાસનસ્થંભ, શૈલાના નરેશપ્રતિબોધક, આગમના અખંડ અભ્યાસી આગમવાચનાદાતા, આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવ શ્રીમત્ **સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી** મહારાજની વૈરાગ્યવાહિની, સુધાસ્યંદિની સન્માર્ગદર્શક વાણીનો લાભ દરરોજ લેતા હતા. તથા બધી ક્રિયાઓ તેઓશ્રીના ઉપદેશાનુસાર કરવામાં આવતી હતી. ભવ્ય જીવોને આ ઉદ્યાપનને અંગે ઘણું ઘણું જોવાનું, જાણવાનું અને શાસ્ત્રોક્ત પ્રવચનો સાંભળવાનું મળતાં તેઓને હર્ષનો પ્રકર્ષ સ્વાભાવિકજ થઇ આવે એ દેખીતું જ છે. માર્ગાનુસારી સમ્યક્ત્વ પામી જાય અને સમકીતિ જીવોનું સમ્યક્ત્વ દૃઢ અને દૃઢતર થવાનો આ એક ઉત્તમ મોકો હતો.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

બહારગામથી આવનાર સાધર્મિક બંધુઓ તથા બહેનો માટે રસોડું ખોલી ભોજનની પૂરતી સવડ કરવામાં આવી હતી. અમદાવાદ, સુરત, મુંબઇ, રાજકોટ, પાટણ, વઢવાણ, પાલીતાણા, બુહારી તથા જુદા જુદા ગામોથી પધારી સેંકડો મેમાનોએ આ મહોત્સવનો લાભ ઉઠાવ્યો હતો. સુરતથી જૈન વોલંટીયર કોરનું બેન્ડ પણ બોલાવવામાં આવ્યું હતું. મેમાનોની સેવા કરવા માટે અત્રેથી શ્રી-જામનગર ઓશવાલ વોલંટીયર કોર ઉભી કરવામાં આવી હતી, જેનું નેતૃત્વ શેઠ ન્યાલચંદ ટોકરસીભાઇએ સ્વીકાર્યું હતું. આ શુભ પ્રસંગે વિશેષ ખુશાલીને સ્થાન એટલા માટે મળ્યું હતું, કે ઓશવાલોમાં આજ કેટલાંક વર્ષો થયાં જે ભિન્નતા હતી તે નીકળી જઇને સમગ્ર જ્ઞાતિ એકત્ર થઇ શોભામાં અભિવૃદ્ધિ થઇ હતી. ખાનદાને ખાનદાન કુટુંબો મળી એકત્ર થઇ હાથમાં હાથ મીલાવી જંગી રથયાત્રાના વરઘોડામાં સામેલ થાય એથી વિશેષ બીજી ખુશાલી શી હોઇ શકે? ઓશવાલ જ્ઞાતિની ચઢતા દિવસોના શુભ શુકનની આ એક ખરેખરી મંગલ અને કલ્યાણકારી નિશાની છે. મંડપ આઠે દિવસો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દરમ્યાન લોકોની મેદનીથી ભરપૂર રહેતો. સવારે વ્યાખ્યાન, બપોરના પૂજા પ્રભાવના, રાત્રે ભાવના સંગીતના પૂરતા સાજથી ભાવવામાં આવતી હતી, પ્રેક્ષકોને જેથી દૃશ્ય કોઇ દેવલોક સમું દેખાતું હતું. સવાર સાંજ સ્ત્રીઓ માંગલિક ગીતોથી સાંઝી દેવામાં રોકાતી હતી. પૂજા પૂર્ણ થયે સ્વામિવાત્સલ્યના ભોજનનો લાભ લેવાતો હતો. આ પ્રમાણે બધા દિવસો ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં આનંદની સાથે પસાર થયા હતા.

વિશેષમાં શ્રીદેશવિરતિ ધર્મારાધક સમાજનું છઠ્ઠું અધિવેશન પણ શેઠ પોપટલાલભાઇએ પોતાને આંગણે નોતરી ઉદ્યાપનમહોત્સવની શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરી હતી. આ અધિવેશનની બેઠકો ફાગણ સુદ ૧૩-૧૪-૧૫ સોમ, મંગળ તથા બુધવારની રાખવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે અનેક શેઠીઆઓ જેવા કે શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઇ સંઘવી, શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ સંઘવી, શેઠ કેશુભાઇ મોહનલાલભાઇ સંઘવી, શેઠ ઝવેરભાઇ પનાજી, શેઠ જીવતલાલ પ્રતાપશી, શેઠ ચંદુભાઇ સુરતવાલા, માસ્તર

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કુંવરજી, શેઠ પન્નાલાલ ઉમાભાઇ, શેઠ શિવાભાઇ સસવાદી, શેઠ ચુનીલાલ ઠાકરસી વઢવાણવાલા.

શેઠ કાંતિલાલ પ્રતાપસિંહ, શેઠ ચીમનલાલ લાલભાઇ, શેઠ ભગુભાઇ ચુનીલાલ સુતરીયા, શેઠ જેસિંગભાઇ કાલિદાસ શેરદલાલ, શેઠ ગીરધરલાલ છોટાલાલ, શેઠ બકુભાઇ મણિલાલ, શેઠ અમૃતલાલ રતનચંદ, શેઠ સારાભાઇ હઠીસંગ, શેઠ ચાંપસીભાઇ કુંવરજીભાઇ અજીમગંજવાસી રાજા દુધેરીઆનું કુટુંબ, શેઠ અમૃતલાલ, શેઠ કડીઆ, શેઠ બાલાભાઇ, શેઠ પોપટલાલ પાનાચંદ, શેઠ ચત્રભુજ નથુભાઇ, શેઠ પ્રેમચંદ કચરાભાઇ, શેઠ ગીરધરભાઇ, શેઠ શાંતિદાસ ખેતસીભાઇ, શેઠ લાલજી મૂળચંદ, શેઠ હેમચંદ નથુભાઇ,.

શેઠ પ્રભાશંકર લીલાધરભાઇ, શેઠ સોમચંદ મંગળદાસ, શેઠ વાડીલાલ દેવચંદ,, શેઠ ચમનલાલ મંગળદાસ, શેઠ બાપાલાલ ચુનીલાલ ઝવેરી, શેઠ ભોગીલાલ સાંકલચંદ, શેઠ મોહનલાલ ભાઇચંદ, શેઠ ધોલીદાસ ડુંગરસીભાઇ. શેઠ ચુનીલાલ લક્ષ્મીચંદ, ડૉ. ત્રીકમલાલ અમથાશા,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

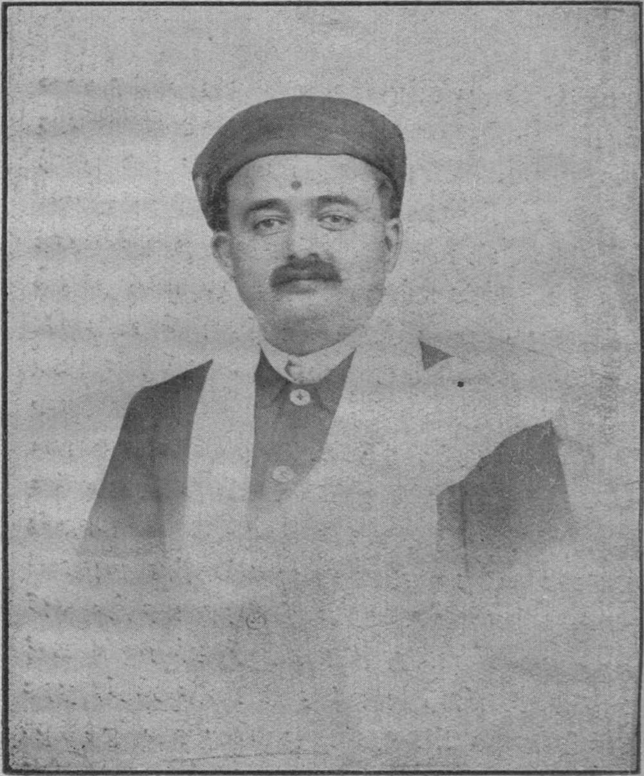

શેઠ પન્નાલાલ ઉમાભાઈ હઠીસિંગ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શેઠ વાડીલાલ વનમાળીદાસ, શેઠ પ્રેમચંદ હઠીસંગભાઈ, શેઠ ફુલચંદભાઈ કાલિદાસ, શેઠ જીવણલાલ અબજીભાઈ, શેઠ નાથાલાલ હરગોવનદાસ, શેઠ નાનુભાઈ નગીનચંદ ઝવેરી, શેઠ ભીખાભાઈ હાથીભાઈ વિગેરે મુંબઈ, સુરત, અમદાવાદ, મ્હેસાણા, બુહારી, પાલીતાણા, વઢવાણ, કડી, કચ્છ, રાજકોટ, ભાણવડ, ધ્રોલ વિગેરે અનેક શહેરો તથા ગામોના સુપ્રતિષ્ઠિત સદ્ગૃહસ્થો સભામાં હાજર હતા. શ્રીપાલીતાણા તથા શિહોરથી પૂજા ભણાવનાર ટોળીઓ ખાસ આવેલ હતી.

શ્રી દે. વિ. સમાજના અધિવેશનનું પ્રમુખસ્થાન રાજનગરનિવાસી ધર્મવત્સલ શ્રેષ્ઠી શ્રીપન્નાલાલ ઉમાભાઈ હઠીસંગને આપવામાં આવ્યું હતું. તેઓશ્રી પ્રસિદ્ધ શાસનપ્રભાવક, દાનવીર શેઠ હઠીસંગ કેસરીસંગના સુવંશજ છે, ધર્મશ્રદ્ધાળુ છે, ક્રિયારૂચિવાન યુવક છે, શ્રીભોયણીજી તથા શ્રીશંખેશ્વરજી તીર્થોના વહીવટદાર છે, જ્ઞાનભંડારના રક્ષક છે, પાંજળાપોળના અધ્યક્ષ છે; અનેક રીતે શાસનના સાચા સેવક છે. ગૃહસ્થધર્મનું આપણી જૈન કોમમાં યથાર્થ પાલન થાય, ન્યાય અને શુદ્ધ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વ્યવહારની વૃદ્ધિ થાય, આગમાનુસાર ગૃહસ્થધર્મ લાયક સામાયિકાદિ પ્રભુપ્રણીત જે જે અનુષ્ઠાનોનું આપણે સેવન કરીયે છીએ તે વિશેષ રીતે જિનાજ્ઞાનુસાર શુદ્ધ થાય, આત્મહિતના કાર્યમાં વૃદ્ધિ થાય અને પ્રભુમાર્ગની સમ્યગ્ આરાધના થાય તેને માટે આપણે શું કરવું જોઇએ, તેમજ શું કરી શકીએ તેમ છીએ તેનો વિચાર કરી શકાય એવા ઉદ્દેશોથી ભરાયેલા આ છઠ્ઠા અધિવેશન માટે શેઠ પન્નાલાલ ઉમાભાઇની પ્રમુખ તરીકેની વરણી ઘણીજ સ્તુત્ય અને ડહાપણભરેલી હતી એમ કહ્યા વગર ચાલે તેમ નથી. એમની શાંત પ્રકૃતિ, ગાંભિર્ય અને ખાનદાનીની જેટલી પ્રશંસા કરીએ તેટલી ઓછીજ કહેવાય.

પ્રમુખ સાહેબ શેઠ પન્નાલાલભાઇ તા. ૧૭-૩-૩૫ના રોજ બપોરના ૧૧ની ટ્રેનમાં પધારતાં તેમનું સ્વાગતાધ્યક્ષ શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇએ તથા અન્ય સદ્ગૃહસ્થોએ સ્ટેશન ઉપર ફૂલના હારતોરાથી સન્માન કર્યું હતું બાદ બન્ને પ્રમુખોને પુષ્પોથી શણગારેલી એક મોટરમાં બેસાડી સરઘસના આકારમાં સુરતના જૈન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

બેન્ડ સાથે ગામના મુખ્ય રસ્તામાં ફેરવી ચોરીવાળા દહેરાસરજીમાં દર્શનાર્થે લઇ જવામાં આવ્યા હતા. રસ્તામાં ઠેકઠેકાણે બન્ને પ્રમુખ સાહેબોને હારતોરા પહેરાવવામાં આવતા હતા. બાદ શ્રીહરજી જૈનશાળામાં **શ્રીસાગરાનંદસૂરીશ્વરજી** પાસે ગુરુવંદનાર્થે ગયા હતા. ત્યાં શ્રીઆચાર્યદેવે માંગલિક સંભળાવ્યા બાદ પ્રમુખ સાહેબને શ્રીજૈનવિદ્યાર્થિભવનમાં ઉતારો આપી તેમનું સન્માન કરવામાં આવ્યું હતું.

તા. ૧૮-૩-૩૫ના રોજ અધિવેશનની પહેલી બેઠક મળી હતી, જેમાં શરૂઆતમાં શ્રીજૈનવિદ્યાર્થિભુવનના વિદ્યાર્થીઓએ મંગલાચરણની પ્રભુસ્તુતિ ગાઇ સંભળાવી હતી, બાદ પ્રમુખ માટેની પિછાન આપવામાં આવી હતી આ પ્રસંગે સમાજના મંત્રી અમૃતલાલભાઇએ સેંકડો ગૃહસ્થો તરફથી આવેલા અધિવેશનની ફતેહ ઇચ્છતા તારો તથા ટપાલ વાંચી સંભળાવી હતી તથા ગત અધિવેશનનો ટુંક રિપોર્ટ તથા સમાજે તે પછી કરેલાં કાર્યોનો ટુંક હેવાલ સભા સમક્ષ વાંચી સંભળાવ્યો હતો, બાદ સ્વાગતાધ્યક્ષ શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇએ પોતાનું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભાષણ વાંચી સંભળાવ્યું હતું અને પછી પ્રમુખશ્રીએ પોતાનું વક્તવ્ય વાંચી સંભળાવ્યું હતું. બાદ બન્ને પ્રમુખોને પુષ્પના હારતોરા પહેરાવવામાં આવ્યા હતા, પછી શ્રીશાસનદેવની જય બોલાવી પહેલી બેઠક ખતમ થઇ હતી. બીજે દિવસે એટલે ૧૪ ચૌદશના રોજ બધા ભાઇઓએ પૌષધ લીધેલ હતો અને પ્રભુ-દર્શન, ગુરુવંદન તથા દેવવંદનની ક્રિયાઓ થઇ રહ્યા બાદ ૨ થી ૪ વાગ્યા સુધી **સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી** સાથે પ્રશ્નો-ત્તરી ચાલી હતી, જેમાં અનેક પ્રશ્નોના જવાબો સૂરીશ્વરજી શાસ્ત્રાનુસાર આપી લોકોને ઘણોજ સંતોષ આપતા હતા. સૌ કોઇ પોતાની શંકા પૂછીને શાસ્ત્રીય સમાધાન મેળવી શકતા હતા. પ્રશ્નોત્તરીમાં રસ ઠીક જામ્યો હતો. બાદ પ્રતિક્રમણ કરી પૌષધ પારીને રાત્રે વિષયવિચારિણી સમિતિની બેઠકમાં હાજરી આપવા પ્રમુખશ્રીને ઉતારે ભાઇઓ પધાર્યા હતા, જ્યાં ત્રીજા દિવસની બેઠક માટે પસાર કરવામાં આવનાર ઠરાવો ઘડી કાઢવામાં આવ્યા હતા. ત્રીજે દિવસે સવારના ભાગમાં વ્યાખ્યાન તથા પ્રશ્નોત્તરી રાખવામાં આવ્યા હતાં અને બપોરની બેઠકમાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અધિવેશનના ઠરાવો જાહેર કરવાનું રાખવામાં આવ્યું હતું, જે ઠરાવો બધા સર્વાનુમતે પસાર થયા હતા. બાદ પ્રમુખશ્રીને તથા સ્વાગત પ્રમુખસાહેબને હારતોરા અર્પવામાં આવ્યા હતા અને શાસનદેવની જય સાથે અધિવેશનની ત્રીજા દિવસની બેઠક સમાપ્ત થયેલી જાહેર કરવામાં આવી હતી.

તા. ૨૦-૩-૩૫ના રોજ અધિવેશનની પૂર્ણાહુતિનો દિવસ હતો. બપોરના ત્રણ વાગતાનો સમય સભા માટે નિયત કરવામાં આવેલ હતો. નેક નામદાર મહારાજા જામ સાહેબશ્રી દિગ્વિજયસિંહજીને આજની સભા સમક્ષ માનપત્ર એનાયત કરવાનું હોવાથી તેઓ સાહેબ સભામાં પધારવાના હતા.

પ્રજાપાલક, ધર્મવત્સલ નામદાર મહારાજા જામસાહેબની પધરામણીના સમાચાર શહેરમાં ફેલાતાં પ્રજા હર્ષઘેલી બની હતી. સભાનો વખત ત્રણ વાગતાંનો હોવા છતાંય સૌ કોઇ અગાઉથીજ પોતાની જગ્યા નિયત કરવા લાગ્યું હતું.

બરાબર ત્રણ વાગતાંજ મહારાજા સાહેબ મંડપમાં આવી પહોંચ્યા હતા. સુરતની શ્રીજૈન વોલંટીયર કોરના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

બેન્ડે સુમધુર અવાજે અને સાથે સાથે આખીએ સભાએ ઉભા થઈને "વંદે વીરમ્,, ના જયનાદોથી તેઓશ્રીને આવકાર આપ્યો હતો. નામદાર મહારાજા સાહેબ સુંદર કોચ પર બિરાજ્યા હતા, જ્યારે મે૦ દીવાન સાહેબ વિગેરે હોદ્દેદારોએ આજુબાજુ ગોઠવવામાં આવેલી ખુરશીઓમાં પોતાનું સ્થાન લીધું હતું. શેઠ શ્રીપોપટલાલભાઈ તરફથી ફળ ફૂલ મેવા મીઠાઈ તેમજ સારી રોકડ રકમનું ભેટણું નામદાર મહારાજા સાહેબને અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતુ. તેમજ અમદાવાદ, મુંબઈ, સુરત, રાજકોટ, મેસાણા, પાલીતાણા, શિહોર, વઢવાણ વિગેરે શહેરો અને ગામોના અધિવેશનમાં ભાગ લેવા પધારેલ ગૃહસ્થોએ પણ નામદાર મહારાજા સાહેબને ચરણે ભેટ કર્યો હતો.

૬ ઠ્ઠા અધિવેશનના ઠરાવો નીચે મુજબ હતાઃ—

મહારાજા જામ સાહેબે દરેક જાતની સગવડ આપેલી તેને માટે આભાર માનવામાં આવ્યો હતો. ખડે પગે સેવા કરનાર જૈન બંધુઓનો આભાર માનવામાં આવ્યો હતો. શ્રી ઓશવાલ જૈન વોલંટીયર કોર, સુરત જૈન બેન્ડ, શ્રી જૈનવિદ્યાર્થીભવનના વિદ્યાર્થીઓ વિગેરેનો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આભાર, આલીશાન વંડો વાપરવા આપવા માટે શેઠ ચાંપસીભાઈ કુંવરજીભાઈનો આભાર, સમ્યકત્વ અને બાર વ્રત ઉપર ઇનામી નિબંધ લખી મોકલનારને પહેલું ઇનામ રૂા. ૨૫૦) આપવા બાબત (આ નિબંધ મેટ્રીક-માં પાસ થયેલા અને તે ઉપરનો અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ લખી શકશે.) ધર્મ વિરોધક વડોદરાના કાયદાની સામે અનેક વિરોધ જાહેર થયા છતાં તે કાયદો હજુ રદ થઇ શક્યો નથી, મુનિ સંમેલને જાહેર કર્યા મુજબ આ સમાજ પણ તે ઠરાવને રદ કરવા માટે વિનંતિ કરે છે. શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારને આ કાયદો કાયદાની પોથીમાંથી રદ કરવા વહેલામાં વહેલી તક લેવા નમ્ર વિનંતિ છે. વ્યાવહારિક સાથે ધાર્મિક જ્ઞાન આપવાની આવશ્યકતાનો ઠરાવ, શ્રીદેશવિરતિ ધર્મારાધક સમાજના ચતુર્થ અધિવેશનના માનનીય પ્રમુખ શ્રી ઓનરેબલ રાજા બહાદુર વિજયસિંહજી દુધેરિયા તથા તેજ અધિવેશનના સ્વાગતાધ્યક્ષ શ્રેષ્ઠી શ્રી અમરચંદ કલ્યાણચંદના અવસાન માટે આ અધિવેશન દિલગીરી જાહેર કરે છે. આ ઠરાવ પ્રમુખસ્થાનેથી મુકવામાં આવ્યો હતો જેને બધા સભ્યોએ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉભા થઇ દિલગીરી સાથે પસાર કર્યો હતો. અધિવેશનને પોતાને આંગણે આમંત્રણ આપનાર શેઠ પોપટલાલભાઇનો આભાર, છઠ્ઠા અધિવેશનનું કામકાજ સંતોષકારક રીતે બજાવવા માટે પ્રમુખ શ્રી પન્નાલાલભાઇનો આભાર, તથા આચાર્યદેવ શ્રીસાગરાનંદસૂરીજીએ અત્રે પધારી તથા જે શંકાનાં સમાધાન કર્યાં છે તેને માટે આભાર-દર્શન. આ બધા ઠરાવો સર્વાનુમતે પસાર થયા હતા. બાદ શ્રી જૈન વે. કોરને રૂા. ૫૧) તથા શ્રી ઓશવાલ જૈન વો. કોરને રૂા. ૫૧) તથા શ્રી જૈનવિદ્યાર્થિ-ભુવનના વિદ્યાર્થીઓને રૂા. ૫૧) પ્રમુખ સાહેબ તરફથી ભેટ આપવામાં આવ્યા હતા, જેને માટે આભાર દર્શાવ-વામાં આવ્યો હતો. ફાગણ વદિ ૧ના રોજ જલજાત્રાનો જંગી વરઘોડો મંડપના વંડેથી ચઢાવવામાં આવ્યો હતો. આ વરઘોડામાં અહિંના શ્રી ઓશવાલ જ્ઞાતિમાં એકસંપ થઇ જવાથી તમામ બંધુઓએ સંપૂર્ણ ખુશાલીની સાથે ભાગ લીધો હતો, જેથી વરઘોડાની શોભા અપૂર્વ અને અવર્ણનીય બની હતી. આવા શુભ પ્રસંગે એકજ જ્ઞાતિના ભાઇઓ સલાહસંપ કરી સાથે મળે ત્યારે આનંદ કેમ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ન થાય? વરઘોડામાં માણુસોને પીવા માટે ઠેર ઠેર પાણીની સગવડ રાખવામાં આવી હતી. સ્ટેટે પણ બધો રીયાસતી સામાન વરઘોડા માટે કાઢી આપ્યો હતો, એટલે વરઘોડાનો ઠાઠ કોઇ અપૂર્વજ હતો. વરઘોડો મંડપમાં પહોંચતા શ્રીફલની પ્રભાવના કરવામાં આવી હતી, બાદ સ્વામિવાત્સલ્યના ભોજનમાં ભાગ લેવા સર્વે પધાર્યા હતા. રાતે મંડપમાં એક જંગી સભા મળી હતી, જેમાં શ્રી દે. વિ. ધર્મારાધક સમાજના ૬ ઠ્ઠા અધિવેશનના માનનીય પ્રમુખશ્રીએ અધિવેશનના અધ્યક્ષસ્થાને બિરાજી તેને સંપૂર્ણ સફળતાથી પાર ઉતાર્યું તે માટે તેમનો ઉપકાર માની તેમને જામનગરની ધિ યંગમેન્સ જૈન સોસાયટી તરફથી તેના પ્રમુખ શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇના હાથે મુબારક માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું.

શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઈને અપાએલાં માનપત્રો:—

બાદ મુંબઇની શ્રી સિદ્ધચક્ર સાહિત્ય પ્રચારક સમિતિને તન મન ધનના ભોગે મદદ કરનાર

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શેઠ પોપટલાલભાઇના પુણ્ય પ્રસંગોની યાદમાં એ સમિતિ તરફથી તથા શ્રી ઓશવાલ જૈન વોલંટીયર કોર તરફથી તથા શ્રી મોહન જૈન મંડળી તરફથી તથા ધિ યંગ મેન્સ જૈન સોસાયટી તરફથી શ્રાદ્ધરત્ન શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇને આવા મહાન્ ઉદ્યાપન-મહોત્સવ, આત્મવિકાસ ઉત્સવ તથા શ્રી દેશવિરતિ ધર્મારાધક સમાજના અધિવેશનને પોતાને આંગણે નોતરી અનેક શ્રાદ્ધરત્નોના સમાગમનો અપૂર્વ લાભ અને તેમની યત્ કિંચિત્ સેવાનો અલભ્ય લાભ આપવા માટે અભિનંદન પત્રો આપવામાં આવ્યાં હતાં. આ પ્રસંગે શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇનું યત્ કિંચિત્ જીવનચરિત્ર સોસાયટીના ઓ. સેક્રેટરી વોરા વેલજી લાલજીએ વાંચી સંભળાવ્યું હતું. તથા શ્રીયુત અમૃતલાલભાઇ તથા બાપાલાલ ચુનીલાલે અધિવેશનના પ્રમુખ તથા સ્વાગત સમિતિના પ્રમુખને જૈન કોમના ચળકતા હીરાની ઉપમા આપી હતી તથા તેમના સદ્દગુણોનું સારૂં વર્ણન કર્યું હતું. બાદ ગોડી રાત્રે શાસનદેવની જય બોલાવી, ત્રણ વાર વંદે વીરં બોલાવી, તથા સર્વમંગલ માંગલ્યંનો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પુણ્યશ્લોક બધા ઉભા થઇને બોલ્યા બાદ સભા બરખાસ્ત કરવામાં આવી હતી. આ શુભ પ્રસંગે શેઠ સાહેબ તરફથી શ્રી સિદ્ધચક્ર સાહિત્ય પ્રચારક સમિતિને રૂા. ૫૦૧), શ્રી સોસાયટીને ૨૫૦), શ્રી મોહનમંડળીને ૧૦૧), શ્રી ઓશવાલ જૈન વોલંટીયર કોરને ૧૦૧ તથા શ્રી સુરત જૈન વોલંટીયર કોરના બેન્ડને રૂા. ૧૦૧ ભેટ આપવાનું ઝુહારીવાલા ઝવેરભાઇ શેઠદ્વારા જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું, જેને સભાએ તાળીઓના ગડગડાટથી વધાવી લીધું હતું.

આ શુભ પ્રસંગને અંગે નેક નામદાર મહારાજા જામ શ્રીદિગ્વિજયસિંહજી સાહેબ બહાદુરને તારીખ ૧૯-૩-૩૫ના રોજ શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇ તરફથી પર્સ આપવામાં આવી હતી. શ્રીદેશવિરતિ ધર્મારાધક સમાજ તરફથી રાજ્યે અધિવેશનને દરેક પ્રકારની સગવડ આપવા માટે આભારદર્શક તથા દિગન્તવ્યાપી કીર્તિયુક્ત દીર્ઘાયુષ્ય ઇચ્છતું ચાંદીની કોતરકામવાળી આકર્ષક ફ્રેમમાં કોતરેલું સુંદર માનપત્ર પ્રમુખશ્રીને હાથે આપવામાં આવ્યું હતું તથા તેવુંજ બીજું મહારાજાશ્રીને હાથે શેઠ પોપટલાલભાઇને આપવામાં આવ્યું હતું.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આ પ્રસંગે મહારાજા સાહેબે નીચે મુજબ ઉદ્દગારો કાઢયા હતાઃ

મારાં વહાલાં બાળકો! (આમાં ભાઇઓ તથા બહેનો આવી જાય છે) મારા દીકરાને અમદાવાદના અને બીજાઓએ (ખોટું હોય તો કહેજો) (તાળીઓ) જે માનપત્ર આપ્યું છે, તેને માટે તે લાયક છે. મને પણ માનપત્ર તેને લીધે મળેલ છે માટે આ માનપત્ર હું મારે માટે નહિ માનતાં તેમનેજ આપ્યું છે એમ માનું છું. એવા અનેક પ્રજાજન પાકો કે જેને લઇને મને માનપત્ર મળે. (પોપટભાઇ સામે હાથ બતાવીને) આવા અનેક પાકો એમ ઇચ્છું છું.

અમારો ધર્મ એટલે શું? અમારૂં ને તમારૂં કય નોખું છે? જે વસ્તી સામે ઉભો છું તેનો ધર્મ તે મારો ધર્મ. અમારો ધર્મ નહિ કહો પણ આપણો ધર્મ કહો. નસીબદાર છીએ કે અમદાવાદ શહેરની લાખો માણસોની વસ્તી આપણે આંગણે આવી છે અને એ ખુશી થવા જેવું છે, અને અમોને નોતરૂં દેશો તો અમો પણ આવીશું. (તાળીઓ) તાળીઓ પ્રમાણે તો આપે નોતરૂં આપ્યુંજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માનું છું. (તાળીઓ) રસ્તે જતાં મારાં બચ્ચાંઓ કહે છે કે "એ! બાપુની મોટર નીકળી". એ શબ્દોથી હું ખુશી થાઉં છું. મને પ્રભુ બાપુ બનાવે એમ ઇચ્છું છું. અમદાવાદમાં તમો જે બૈરાંઓને મૂકી આવ્યા છો તે અમારા શહેરીઓને નફો ખાવા માટે હવેથી જ્યારે આવો ત્યારે જરૂર લઇ આવજો. (તાળીઓ) બંદર, રાજ્ય, માણસ જ્યારે સકસેસફુલ થાય છે ત્યારે કેટલીક વ્યક્તિઓ દુશ્મનો ઉભા કરે છે. પણ યાદ રાખજો કે બેડીબંદર હંમેશનું રહેશે. તમો બધા ભાઇઓનો ઉપકાર માની કહું છું કે અમો વરસોવરસ જામનગરને હુન્નર ઉદ્યોગથી બદલાવતા જઇશું માટે આપ વખતોવખત જરૂર પધારશો. (તાળીઓ) બાદ ઝુહારીવાલા શેઠ ઝવેરભાઇ પન્નાજીએ જણાવ્યું:- માનવંતા શ્રીમંત ગૃહસ્થો અને બહેનો, આજનો આ ઉજવલ પ્રસંગ આપણા મહારાજા સાહેબને શ્રીદેશવિરતિ ધર્મારાધક સમાજ તરફથી માનપત્ર આપવા માટે કરવામાં આવ્યો છે. આપણા શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇએ ઉદ્યાપન કર્યું તે નિમિત્તે પધારેલા રાજવી પોતાની પ્રજાને બાલ તરીકે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સાહેબ છે. એવા રાજવી ઠેર ઠેર પાકે એમ ઇચ્છું છું. (તાળીઓ) પ્રજાની આબાદી કેમ વધે? કેમ સુખી થાય એવી એવી ઉચ્ચ ભાવનાથી અમો આનંદ પામીએ છીએ. આપ અમારી જામનગરનીજ નહિ પરંતુ સમસ્ત જૈનપ્રજાને વાત્સલ્યભાવથી જોશો એવી મારી નમ્ર વિનંતિ છે. (તાળીઓ) બાદ હારતોરા એનાયત થયા બાદ જૈનશાસનદેવની જય બોલાવી સભા વિસર્જન થઇ હતી. આ પ્રસંગે મહારાજા સાહેબે કેટલાક અમદાવાદીઓ તથા બીજા શેઠીઆઓ સાથે પીછાન કરી હતી. શેઠ સાહેબ એક પછી એક દરેક શેઠને ઓળખાવતા હતા. વળી તા. ૨૨–૩–૩૫ના રોજ મહાન્ અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર પ્રસંગે પણ મહારાજા સાહેબ દિગ્વિજયસિંહજી સાહેબ બહાદુર પધાર્યા હતા, અને ધાર્મિક ક્રિયા તથા તેની વિધિ જોઇ ખુશી થયા હતા. શેઠ પોપટલાલભાઇ બન્ને પ્રસંગે સારી રકમ નજરાણામાં મૂકી પગે લાગ્યા હતા અને આ પ્રસંગે રૂપીઆ દશ હજારની રકમ સાર્વજનિક પરોપકારાર્થે પોતા તરફથી સાર્વજનિક હસ્પીતાલમાં ભેટ આપવાનું જાહેર કર્યું હતું.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અષ્ટોત્તરી સ્નાત્રની ક્રિયા પૂર્ણ થયે બધા સ્વામિવાત્સલ્યના ભોજનમાં ભાગ લેવા પધાર્યા હતા. આજનો દિવસ અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવનો છેલ્લો દિવસ હોઇને લોકોની મેદની ઘણીજ વધી પડી હતી અને છેક મોડી રાત સુધી લોકોની ગીરદી એવીજ ચાલુ રહી હતી. આ પ્રમાણે આઠે દિવસો નિર્વિઘ્ને પૂરા થવાથી તેની ખુશાલીમાં ફા. વદ ૩ના રોજ પણ ઉદ્યાપનમંડપ કાયમ રાખી બપોરના પૂજા, રાત્રે ભાવના વિગેરે નિયમ મુજબ કાયમ રાખી લોકોને દર્શનનો અપૂર્વ લાભ આપવામાં આવ્યો હતો. ખરેખર ! ઉદ્યાપનમંડપનું દશ્ય જોનારને તાજુબજ કરી નાખે તેવું હતું. શોભામાં વૃદ્ધિ કરવા માટે સિદ્ધગિરિનું ચિત્રપટ, શ્રીપાલ મહારાજાનું ચિત્રપટ, તેના પૂર્વ ભવોના ચિત્રપટો વિગેરે પટોથી લોકોને જાણવાનું પણ ઠીક મળતું હતું. આ ઉદ્યાપનને અંગે લોકોને ધર્મભાવનાની અનુમોદના કરવાનું ઠીક બન્યું છે એમ અમારૂ માનવું છે. આ ઉદ્યાપનને અંગે ખર્ચ લગભગ અર્ધ લાખનું થયું હશે એમ અમો માનીએ છીએ. આને અંગે શાસનોદ્યોત પણ ઠીક થયો છે એમ અમો જરૂર

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માનીએ છીએ. આવા ધાર્મિક પ્રસંગોના ઉત્તમ લાભો શેઠ પોપટલાલભાઇ ખુબ ઉઠાવે એમ અમો અંતઃકરણથી ઇચ્છીએ છીએ.

ટુંકમાં ખરૂં કહીએ તો આ સ્વર્ગીય દ્રશ્ય કલમમાં યથાસ્થિત ઉતરી શકે તેવું નહિ હતું. ક્યાં એ ભવ્ય શાસનોદ્યોતક મહાન્ ઉદ્યાપનમહોત્સવ અને ક્યાં અમારી લઘુ લેખિની ? ઉદ્યાપન નજરે જોનારાઓ જરૂર આ વાતનો સ્વીકાર કર્યા વિના નહિજ રહે એવી અમારી ખાત્રી છે. આ ઉદ્યાપનમહોત્સવને અંગે દરેક દહેરાસરજીમાં આંગીની રચના કરાવવામાં આવી હતી. તથા પ્રસંગે પ્રસંગે ઘીના ચડાવાની બોલી બોલીને દહેરાસરજીની ઉપજમાં સારી રકમનો વધારો કરવામાં આવ્યો હતો. ઉપરાંત શ્રી જીવદયાના ખરડામાં પણ સારી રકમ ભરાઇ હતી. એકંદર રીતે જોતાં આ ઉદ્યાપનમહોત્સવ યાને ધર્મના ઉપકરણોનું એક જંગી પ્રદર્શન, આત્મવિકાશ ઉત્સવ, તથા શ્રીદેશવિરતિ ધર્મારાધક સમાજનું ૬ ઠું અધિવેશન જામનગરના ઇતિહાસમાં સદાને માટે સુવર્ણાક્ષરે લખાએલુંજ રહેશે. સમસ્ત જૈન કોમ માટે આ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

એક ખરેખરૂં ધર્માભિમાન લેવા જેવો વિષય ગણી શકાય.

મહારાજા જામ શ્રીદિગ્વિજયસિંહજી સાહેબ બહાદુરની આ શુભ પ્રસંગે બે બે વાર હાજરી આપવી અને હૃદયથી આવા ધાર્મિક કાર્યની પ્રશંસાના ઉદ્દગાર જાહેર કરવા એને અમો આ મહાન્ ઉદ્યાપનમહોત્સવની ફત્તેહના અનેક કારણોમાંનું એક મુખ્ય કારણ સમજી આ તકે અમો અમારા અંતઃકરણથી ખુશાલી પ્રદર્શિત કરીએ છીએ.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

બાહોશ કમળશીભાઇની કાર્યકુશળતા યાને રાધનપુરનિવાસી શ્રીયુત શેઠ કમળશીભાઇ ગુલાબચંદ સંબંધી

બે બોલ

આ ઉદ્યાપનનો ભવ્ય મંડપ કોઇ પણ નહોતું કલ્પી શકતું કે ૧૦-૧૫ દિવસમાં આટલો બધો આકર્ષક બનવા પામશે. સૌ કોઇને મનમાં સંશય રહ્યા કરતો હતો, પરંતુ જ્યાં શાસનની ઉન્નતિજ થવાની હોય ત્યાં શાસન-દેવ સર્વ રીતે સહાય કરે છે. જે બાબત આપણને શંકાસ્પદ જણાતી હતી તે બાબત દ્રઢ મનોબળપૂર્વક રાધનપુરનિવાસી શેઠ કમળશીભાઇએ હાથમાં લીધી. રાત્રિ દિવસ અથાક મહેનત, બુદ્ધિ, ચાતુર્ય અને બાહોશી વાપરી કાર્ય આગળ ધપાવ્યે રાખ્યું. શેઠ ચત્રભુજ માણેકચંદ, મોહનલાલ ભગવાનજી પારેખ, શેઠ મગનલાલ છગનલાલ તથા ચમનલાલ ખેંગાર વિગેરેની અથાક મહેનતના પરિણામે ભવ્ય અને આકર્ષક મંડપ તૈયાર

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

થયો. વસ્તુઓ પણ સુવ્યવસ્થિતપણે ગોઠવાઇ, રોશનીએ પણ દિવ્યતામાં પૂર્તિ કરી અને ઠેર ઠેર જ્યાં સાંભળીએ ત્યાં વાહ વાહ અને અનુમોદનાનાજ ઉચ્ચાર કર્ણગોચર થઇ રહ્યા હતા. આ બધી મંડપરચના અને સુવ્યવસ્થાનો ખરેખરો જશ જો કોઇને અર્પી શકાય તેમ હોય તો તે શ્રીયુત શેઠ કમળશીભાઇનેજ ઘટે છે.

શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇના પુણ્યોદયથી આવા નિખાલસ દિલના બાહોશ કાર્યકરનારાઓ ગમે ત્યાંથી પણ મલી આવે છે એ ખુશી થવા જેવું છે. એમને નિખાલસ દિલથી સહાય કરનારાઓને પણ અમો આ તકે સહર્ષ, સાભાર, સપ્રેમ ધન્યવાદ આપીએ છીએ. ધાર્મિક કાર્યમાં સૌ કોઇ શ્રાવકની પવિત્ર ફરજ છે કે તેણે યથાશક્તિ સહાયભૂત થવુંજ જોઇએ. પ્રભુ આપણા સૌમાં નિઃસ્વાર્થભાવની સેવાવૃત્તિ જાગૃત કરો અને આપણને સેવાના શુભ કાર્યો સદાય સાંપડતાં રહો એમ અંતઃકરણથી ઇચ્છીએ છીએ. કહ્યું છે કેઃ—

સેવાધર્મો પરમગહનો યોગિનામપ્યગમ્યઃ ।

સેવાધર્મ બજાવવો પરમ ગહન છે અને યોગીઓ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જેવાને પણ અગમ્ય છે તો આપણી તે શી વિસાત ? પરંતુ આપણા પુણ્યોદયે એ સેવાધર્મ બજાવવાનું સદ્ભાગ્ય આપણને પ્રાપ્ત થાય એમ હૃદયથી ઇચ્છીએ છીએ. ગમે તેવો કઠિન પણ સેવાધર્મ ભાવનાપૂર્વક બજાવવાને આપણે સૌ ભાગ્યશાળી બનીયે અને જીવન કૃતાર્થ કરીએ એજ શુભ ભાવના. શ્રી ઓશવાલ જૈન વોલંટીયર કોરે પણ આ પ્રસંગે ઘણી સારી સેવા બજાવી છે તેને માટે તેને ધન્યવાદ ઘટે છે. ઇત્યોમ્

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મંડપનો વ્યાખ્યાનહોલ

આ મંડપના વ્યાખ્યાનગૃહને બોધપ્રદ અને કલ્યાણકારી વિવિધ વાકયોથી અલંકૃત કરવામાં આવ્યો હતો. જેમાંથી થોડાએક નીચે આપીએ છીએ.

અવિવેક હસ્તિ વિદારવા, કેસરી સિંહ સમાન,
સમાધિ ધન તસ્કર વિષય, જીતે તે ભગવાન.

વિષય સુખ તૃપ્તિ નહિં, પામે ઇંદ્ર ઉપેંદ્ર,
સુખી નહિ તે તત્ત્વથી, જ્ઞાને જેહ અમંદ.

આત્મચિંતન, ગુણિરાગ, દીનોદ્ધાર અને મધ્યસ્થવૃત્તિ એજ આપણા ઉદયની ચાવી છે.

દેવ ગુરુની પવિત્રતાજ અચિન્ત્યપણે ભકતોના આત્માની ઘટના કરે છે.

આત્મોદય માટે નિઃસ્વાર્થતા, સદ્દવર્તન, સહિષ્ણુતા અને પવિત્ર સંકલ્પની મુખ્ય જરૂર છે.

દૃષ્ટિ કરૂણા રસભરી, વચનશમામૃત પાન,
જ્ઞાન ધ્યાનમાં મગ્ન મુનિ, નમો નમો ગુણવાન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સંસારમહોદધિમાં અથડાતા આત્માઓને સર્વવિરતિ સંયમ એ નૌકા સમાન છે.

આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવ શ્રીસાગરાનંદ સૂરીશ્વરેભ્યો નમો નમઃ ઇત્યાદિ.

આ વ્યાખ્યાનગૃહમાં એક બાજુએ વ્યાખ્યાનપીઠ બાંધવામાં આવી હતી, જેને વિવિધ ભાવના સ્ફુરાયમાન થાય તેવા છત્રી પુંઠીયાથી અલંકૃત કરવામાં આવતી હતી વ્યાખ્યાનનો નિયમિત ટાઇમ ૯થી ૧૦ાાનો રાખવામાં આવતો હતો. વ્યાખ્યાનકાર પુજ્યપાદ, પ્રાતઃસ્મરણીય, પરમોપકારી, સકલશાસ્ત્રજ્ઞાતા, શાસનસ્થંભ, શૈલાના-નરેશ પ્રતિબોધક, આગમના અખંડ અભ્યાસી, આગમ-વાચનાદાતા, આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવ શ્રીમાન્ સાગરા-નંદસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રી હતા. જેઓ પોતાની વૈરાગ્યવાહિની, સુધાસ્યંદિની, સન્માર્ગદર્શક, સાદી પણ તલસ્પર્શી વાણીથી ધર્મબોધ આપતા હતા. આનો લાભ અન્ય સાધુસમુદાય તથા સાધ્વીજી મહારાજો તેમજ શ્રાવકશ્રાવિકાઓ ઠીક પ્રમાણમાં લેતા હતા. વ્યાખ્યાન-ગૃહ વિશાળ બાંધવામાં આવેલ હોવાથી જગ્યા સંબંધી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કચકચાટ થતો ન હોતો કે જેથી વ્યાખ્યાન ડોળાઈ જાય. ઉલટું મયૂરની જેવી મેઘ તરફ દષ્ટિ હોય તેમ સૌ કોઈની દષ્ટિ આચાર્યદેવ તરફજ રહેતી અને આચાર્યશ્રી પોતાની અમૃતઝરણી વાણીથી શ્રોતાઓના કર્ણમાં પેસી તેઓના ભવ્ય આત્માઓને પાવન કરતા હતા. અમૃતના આસ્વાદનો જેમ ધરાવો નથી થતો તેમ આ અમૃતવાણીનો પણ શ્રોતાઓને ધરાવો ન હોતોજ થતો, અને નજ થાય એ તદ્દન સ્વાભાવિકજ છે.

સમવસરણની રચના:—દેવતાઓ તેની રચના કરે છે. તેના ૩ ગઢ હોય છે. પહેલો રૂપાનો અને કાંગરા સોનાના બીજો સુવર્ણનો અને કાંગરા રત્નના અને ત્રીજો રત્નનો અને કાંગરા મણિના, ત્યાં પ્રભુથી ૧૨ ગણું આસોપાલવનું વૃક્ષ દેવતા રચે છે, જેની નીચે બેસી પ્રભુ દેશના—ધર્મોપદેશ આપે છે. એક જોજનપ્રમાણ સમવસરણભૂમિમાં જળસ્થળમાં ઉત્પન્ન થયેલાં સુગંધી પંચવર્ણાં સચિત્ત ફૂલોની વૃષ્ટિ ઢીંચણપ્રમાણ દેવતા કરે છે. દિવ્યધ્વનિ ભગવંતની વાણીને માલવ કૌશ રાગ, વીણા, વાંસળી, આદિકના સ્વરવડે દેવતા પૂરે છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ચામરઃ-રત્નજડિત સુવર્ણની દાંડીવાળા ચાર જોડી શ્વેત ચામરો દેવતાઓ પ્રભુને વિંઝે છે. આસનઃ-રત્નજડિત સુવર્ણમય સિંહાસન દેવતાઓ રચે છે. ભામંડલઃ-પ્રભુના મસ્તક પાછલ શરદઋતુના સૂર્યના કિરણ જેવું ઉગ્ર તેજવાળું તેજનું મંડલ દેવતાઓ રચે છે. દુંદુભિઃ-દેવતાઓ દુંદુભિ વિગેરે વાજિંત્રો વગાડે છે તે એમ સૂચવે છે કે હે ભવ્યો! શિવપુરના સાર્થવાહક તુલ્ય આ પ્રભુને તમો સેવો. છત્રઃ-પ્રભુના શિર પર ઉપરાઉપર શરદઋતુના ચંદ્રતુલ્ય ઉજ્વલ અને મોતીના હારોએ સુશોભિત ત્રણ ત્રણ છત્રો દેવતાઓ રચે છે.

પ્રભુ પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખી બેસે છે અને બીજી ત્રણ દિશાઓમાં ભગવંતના જેવાં ત્રણ પ્રતિબિંબો દેવતાઓ સ્થાપે છે, તેથી બાર છત્રો સમવસરણમાં હોય છે. એ એમ સૂચવે છે કે હે ભવ્યો! ત્રણ ભુવનના નાથ એવા આ પ્રભુને તમે સેવો. પ્રભુના ૩૪ અતિશયો હોય છે. અતિશયો એટલે વિશેષ ચમત્કારવાળા ગુણો. ૪ જન્મથીજ હોય છે, પ્રભુને પરસેવો કે મલ જન્મથી ન હોય, રૂધિર માંસ દુર્ગંધ રહિત અને દૂધ જેવા ધોળા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

હોય, આહાર નિહાર ચર્મચક્ષુથી અદૃશ્ય હોય, શ્વાસો-શ્વ્છવાસમાં કમળ જેવી સુગંધ હોય છે. ૧૯ અતિશયો દેવતાઓ કરે છે અને ૧૧ કર્મનો ક્ષય થવાથી ઉત્પન્ન થાય છે. જેવા કે સર્વ રોગોનો નાશ. અંતરંગ ૧૮ દૂષણોનો નાશ. જ્યાં પ્રભુ વિચરે ત્યાં દરેક દિશામા મળીને સવાસો જોજન સુધીમાં પ્રાયઃ રોગ, મરકી, વૈર, અતિવૃષ્ટિ કે અનાવૃષ્ટિ આદિ થાય નહિ, લોકાલોકનું સ્વરૂપ સર્વ પ્રકારે જાણી શકે તેવા કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ. પ્રભુની પૂજા રાજા, બલદેવાદિ, દેવતા, ઇંદ્ર વિગેરે કરે છે અને કરવાની ઇચ્છા રાખે છે વિગેરે વિગેરે એવા પ્રભુના ૩૪ અતિશયો હોય છે વળી તેમની વાણીના ૩૫ ગુણો હોય છે જેથી દેવતા, મનુષ્ય અને તિર્યંચ પોતપોતાની ભાષામાં સમજી જાય છે.

કુદરતી વૈરવાળા પશુઓ પણ સમવરણમાં પોતાના જાતિવેરને તજી દઇ પ્રભુની અમૃતવાણીનો અસ્વાદ લે છે. આવા સમવસરણની રચના મંડપમાં એક બાજુ કરવામાં આવી હતી.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શ્રી મેરૂપર્વતની રચનાઃ—આ શ્રી મેરૂપર્વત જંબુદ્વીપના મધ્યભાગમાં આવેલો છે. તે એક લાખ જોજન-પ્રમાણ ઉંચો છે. તેનો પ્રથમ ભાગ સુવર્ણનો, બીજો રૂપાનો અને ત્રીજો પરવાળાઓનો છે. મેરૂપર્વતનું બીજું નામ સુરગિરિ. જ્યારે શ્રીજિનેશ્વરનો જન્મ થાય છે ત્યારે ઈંદ્રનું સિંહાસન થરથરે છે. ઈંદ્ર મનમાં ચિંતવે છે કે એ કોણ અવસર બન્યો હશે? કે આસન કંપે છે? અવધિજ્ઞાનથી શ્રીજિનેશ્વરદેવનો જન્મ થયેલો જાણીને હર્ષ અને આનંદ પામે છે અને સુઘોષાના ઘંટાનાદથી ઘોષણા કરે છે કે સર્વ દેવતાઓ તથા દેવીઓ પ્રભુનો જન્મમહોત્સવ ઉજવવા સુરગિરિ ઉપર પધારજો પ્રભુને નિહાળવાથી તમારાં સમકિત નિર્મળ થશે અને પ્રભુના ચરણ પખાલતાં આપણાં સર્વે પાપો દૂર થશે, માટે આ ઉત્તમ તકનો લાભ લેવાનું કોઇ ચૂકશો નહિ. આવી સોનેરી તક ફરી ફરીને મલતી નથી. કરોડો દેવતાઓ આ સાંભળીને મેરૂપર્વત ઉપર જવા લાગ્યા. સુધર્માધિપતિ મ્હોટા પરિવાર સહિત આવ્યા. શ્રીજિનેશ્વરની માતાને વાંદીને પ્રભુને વધાવ્યા. પછી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માતાને કહે છે કે રત્નકૂખને ધરવાવાળી ! હું સુધર્માધિપતિ ઇંદ્ર છું અને તમારા પુત્રનો જન્મઉત્સવ ખૂબ ધામધૂમથી મેરૂપર્વત ઉપર કરવા ઇચ્છું છું. એમ કહીને શ્રીજિનપ્રતિબિંબ સ્થાપીને પ્રભુને પાંચ રૂપે (તે એવી રીતે કે એક પ્રભુને ઉંચકે લે, એક વજ્ર ઉછાળે, બે જણાં ચામર વિંઝે, એક છત્ર ધરે) લઇને દેવતા દેવીઓ હર્ષથી નાચતા, કુદતા, ગાન કરતા કરતા સુરગિરિ ઉપર આવી પહોંચ્યા. ત્યાં પાંડુક વનમાં શિલા ઉપર જ્યાં શાશ્વતું સિંહાસન છે ત્યાં પ્રભુને ઇંદ્રમહારાજે પોતાના ખોળામાં લીધા. ચોસઠે ઇંદ્રો ત્યાં આવી પહોંચ્યા હતા. અચ્યુતપતિ ત્યાં ક્રોડાક્રોડી દેવોને પ્રભુને ન્હવરાવવા માટે નીર લાવવા હુકમ કરે છે, સાથે સાથે સિદ્ધાર્થ પ્રમુખ તીર્થ ઔષધિ, ભાતભાતના ધૂપ પણ લાવવા જણાવે છે. આ સાંભળીને દેવતાઓ માગધ, વરદામ, પદ્મદ્રહ, ગંગા, ખીરસમુદ્ર તરફ જઇને ઉત્તમ જળ કળશા ભરી ભરીને લાવે છે, ઉત્તમ ફૂલના થાળ લાવે છે, તીર્થ ફળ અને ઔષધિ લાવે છે, ઉત્તમ ધૂપધાણા ઉત્તમ ધૂપ સાથે લાવે છે. ભક્તિથી બધું પ્રભુ પાસે મૂકે છે અને પ્રભુના ગુણગાન કરે છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રભુ આ બધું દેખીને આનંદ પામે છે. આઠ જુદી જુદી જાતિના કળશો એવા કુલે ૧ કરોડ સાઠ લાખ કળશાનો અધિકાર શાસ્ત્રકારોએ જણાવ્યો છે, તે પ્રમાણે અધિકાર મુજબ ઇંદ્રોએ તથા ઈંદ્રાણીઓએ તથા બીજા દેવોએ કુલે મળીને ૨૫૦ અભિષેકો થઇ રહ્યા બાદ ઇશાનઇંદ્ર કહે છે કે પ્રભુનો ક્ષણવાર મને પણ લાભ લેવા દ્યો. ત્યારે આનંદથી સુધર્માધિપતિ પ્રભુને તેમના ખોળામાં બેસાડીને પોતે ચાર વૃષભનું રૂપ કરે છે અને તેના આઠે શીંગડાંથી જળ ભરીને ઉંચી સેરો કરે છે તે એવી રીતે કે બધી સેરો એકત્ર થઇને પ્રભુના શિર પર પડે. આ પ્રમાણે સ્નાન કરાવ્યા બાદ પુષ્પ અને કેસરના છંટકાવ કરવામાં આવે છે, પછી દેવતાઓ "જય જય" શબ્દો બોલતા બોલતા પ્રભુને હાથમાં લઇને, ભેરી, ભૂંગળ, તાલ, વાજિંત્ર વગાડતા વગાડતા માતાને ઘેર આવી માતાને સોંપી એમ જણાવે છે કે માતાજી આ તમારો પુત્ર છે તે અમારો સ્વામી છે, અમો સેવકનો માત્ર એકજ આધાર છે, માટે એમનું બરાબર જતન કરીને રાખજો. પછી દેવતાઓ ત્યાં ૩૨ કરોડ કનક મણિ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માણેક વસ્ત્ર વિગેરેની વૃષ્ટિ કરીને તથા પ્રભુને ખેલવા માટે પંચધાવી રંભાદિકને સ્થાપીને હર્ષને પૂરણ કરવા માટે ત્યાંથી નંદીશ્વર દ્વીપમાં જાય છે ત્યાં અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ કરીને પોતપોતાને કલ્પે સિધાવે છે, અને દરરોજ દીક્ષા અને કેવલજ્ઞાન કલ્યાણક મહોત્સવ ઉજવવાની શુભ ભાવનાથી પ્રભુના ગુણોના ગાન કર્યા કરે છે. પ્રભુજીનો જન્મ-કલ્યાણક મહોત્સવ, દેવતાઓ મેરૂપર્વત ઉપર કરવા પ્રભુજીને પંચરૂપે ઇંદ્રમહારાજે લઇ જવા અને ત્યાં સ્નાન કરાવવું, પૂજવું, વિગેરે ક્રિયાઓ મેરૂપર્વત ઉપર થતી હોવાથી આ મેરૂપર્વતને શાસ્ત્રકારોએ સુરગિરિ તરીકે પણ પ્રશંસ્યો છે. આ સુરગિરિની રચના ઉદ્યાપનમંડપમાં સમવસરણની રચના સામેજ કરવામાં આવી હતી, જેનું દૃશ્ય ઘણુંજ આકર્ષક બનવા પામ્યું હતું.

શ્રીચૌદ પુર્વનો સાર એવા શ્રીનવપદજીની આરાધના:-અનંતજ્ઞાની શ્રીજિનેશ્વરદેવના શાસનમાં શ્રી-નવપદ એજ સારભૂત વસ્તુ છે. આત્મકલ્યાણની સાધનાને માટે સાલંબન ધ્યાન આવશ્યક છે, અને શ્રીનવ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પદનું ધ્યાન એ આત્મકલ્યાણનું પરમ સાધન છે, ઉત્કૃષ્ટ આલંબન છે. મોક્ષાભિલાષી આત્માઓએ શ્રીનવપદનું ધ્યાન ધરવું જોઇએ અને શ્રીનવપદની વિધિપુર્વક આરાધના કરવી જોઇએ. શ્રીજૈનશાસન અને શ્રીનવપદ એક રૂપજ છે. શ્રીતત્ત્વત્રયી અને શ્રીરત્નત્રયી બન્નેનો સમાવેશ શ્રીનવપદમાં થાય છે. શ્રીનવપદની આરાધના કર્યા વિના કે શ્રીનવપદમાંથી કોઇ પણ પદની આરાધના કર્યા વિના કોઇ મુક્તિ પામ્યું નથી પામતું નથી અને પામશે પણ નહિ. તત્ત્વત્રયી એટલે દેવ, ગુરુ અને ધર્મ. શ્રીઅરિહંત અને શ્રીસિદ્ધ એ બન્ને દેવતત્ત્વમાં આવે.

શ્રીઆચાર્ય, શ્રીઉપાધ્યાય અને શ્રીસાધુએ ત્રણે ગુરુતત્ત્વમાં આવે તથા શ્રીસમ્યગ્દર્શન, શ્રીસમ્યગ્જ્ઞાન, શ્રીસમ્યક્ ચારિત્ર અને શ્રીસમ્યક્તપ એ ચારે ધર્મતત્ત્વમાં આવે. આમ શ્રીનવપદમાં તત્ત્વત્રયીનો સમાવેશ થઇ જાય છે. રત્નત્રયી એટલે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર. આ ત્રણેય નવપદમાં છે. શ્રીનવપદમાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સાધન અને સાધક બન્નેનો સમાવેશ થાય છે. શ્રીસમ્યગ્દર્શન આદિ છેલ્લા ચાર સાધવાયોગ્ય છે, અને શ્રીઅરિહંતદેવ આદિ સાધકો છે. આથી કહેવું જોઈએ કે શ્રીનવપદનો મહિમા વચનાતીત છે. આત્મહિત સાધવા માટે એ એક અને અજોડ સાધન છે. જે આત્મામાં મુમુક્ષુભાવ પ્રગટ્યો હોય તે તો દરરોજ નવપદની આરાધનાદ્વારા આત્મકલ્યાણ સાધેજ છે, પરંતુ વર્ષમાં બે વાર શાશ્વતી અઠ્ઠાઈઓમાં શ્રીનવપદનું વિશિષ્ટ પ્રકારે આરાધન કરવાનું અનંતજ્ઞાની શ્રીજિનેશ્વરદેવના શાસનમાં વિધાન છે. એક શાશ્વતી અઠ્ઠાઈ આસો સુદ ૭થી પૂર્ણિમા સુધીની છે અને બીજી ચૈત્ર સુદ ૭થી ચૈત્ર શુક્લા પૂર્ણિમા સુધીની છે. આ નવ દિવસોમાં દરરોજ એક એક પદની આયંબિલના તપપૂર્વક વિશિષ્ટ પ્રકારે આરાધના કરાય છે અને સંખ્યાબંધ આત્માઓ એવી આરાધના કરીને આત્મકલ્યાણ સાધે છે.

જે આત્માઓ પોતાના કર્મક્ષયને માટે, પોતાના સંસારનો નાશ થાય એ માટે, પોતાની બહિર્મુખતા ટળે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને અંતમુર્ખતા પ્રાપ્ત થાય એ માટે, અને છેવટે મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય એ માટે શ્રીનવપદની આરાધના કરે છે, તેઓ જરૂર આત્મવિકાસ સાધી શકે છે. આત્મવિકાસનાં અનેક સાધનો છે, પણ શ્રીનવપદની આરાધના એ સર્વશ્રેષ્ઠ સાધન છે. એજ ઉત્તમ યોગ છે.

નવપદોના ગુણો, અરિહંતના ૧૨, સિદ્ધના ૮, આચાર્યના ૩૬, ઉપાધ્યાયના ૨૫, સાધુના ૨૭, દર્શનના ૬૭, જ્ઞાનના ૫૧, ચારિત્રના ૭૦ અને તપના ૧૨ ગુણો છે. આ નવપદની જે ત્રિકરણ શુદ્ધિથી ઉત્તમ પ્રકારે આરાધના કરે છે, તેને શ્રીવિમલેશ્વર જક્ષદેવ સદાય સહાય કરે છે અને તે ભવ્ય પ્રાણી પોતાના આત્માનું કલ્યાણ સાધી શકે છે. આ તપ સાડાચાર વર્ષે એટલે કે નવ ઓળી કરવાથી પૂર્ણ થાય છે. તે ઓળીમાં સદાય નવપદનું ધ્યાન ધરવું, આઠ થોયે દેવ વાંદવા, ભૂમિસંથારો કરવો, જુઠું બોલવાનો નિયમ કરવો, શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળવું, યથાશક્તિ દાન દેવું, નવ દિવસ સુધી રસકસ વગરનું શુષ્ક ભોજન એક વખત લેવું. કેટલાક

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

એક ધ્યાનનાં આમ્નિલ કરે છે. તેમાં દરેક પદના વર્ણ ઉપરથી તેજ વર્ણના ધ્યાન ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે જેમકે અરિહંત શ્વેત, સિદ્ધ લાલ, આચાર્ય પીળો, ઉપાધ્યાય નીલો, સાધુ શ્યામ, તથા દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર અને તપનો શ્વેત વર્ણ હોવાથી તેવાજ વર્ણના ધ્યાનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. એકેક પદની ૨૦ નવકારવાલી નિશ્ચળ મનથી જપવાની છે અને દરરોજ અષ્ટપ્રકારી પુજા, આઠે કર્મની આઠ દિવસ સુધી એકેક કર્મની એકેક રોજ તથા નવમે દિવસે સત્તર પ્રકારી પૂજા ભણાવવામાં આવે છે. આ નવપદજીની પુજાના ન્હવણને છાંટવાથી અને આંખે તથા શિર પર ચઢાવવાથી અઢારે પ્રકારના દુષ્ટરોગો દૂર થાય છે, દુઃખદારિદ્ર દૂર થઇ જાય છે, દોલત લક્ષ્મીમાં વૃદ્ધિ થાય છે અને સદાય મનવાંછિત ફળ પ્રાપ્ત થાય છે એવો એનો મહિમા છે. માત્ર એની સેવા શુદ્ધ મનથી કરવી જોઇએ. જેમ નવકાર સમો કોઇ મહામંત્ર નથી તેમ શ્રીસિદ્ધચક્ર સમાન કોઇ મહાયંત્ર પણ નથી, માટે હે ભવ્યજનો! આત્મકલ્યાણ માટે રાત્રિદિવસ એનું સતત સેવન કરવામાં સદા ઉજમાળ રહો, અને પરિણામે સિદ્ધિવધૂને વરો.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તાજેતરમાં શેઠ સાહેબ તરફથી થયેલ કેટલાંક શાસનોન્નતિનાં કાર્યો

શ્રીયુત શેઠ સાહેબ તરફથી કરાવવામાં આવેલી આ પાલીતાણા–તીર્થમાં ઉપધાનવહનની ક્રિયા સં. ૧૯૯૧ના આસો માસમા શ્રીસિદ્ધક્ષેત્રની પવિત્ર ભૂમિમાં આચાર્યદેવ શ્રીસાગરાનંદસૂરીશ્વરજીના વરદ હસ્તે ઉપધાનતપ વહન કરાવવામાં આવ્યાં હતાં. આ પ્રસંગે નવકારસી જમાડવામાં આવી હતી, તથા માળારોપણના શુભ પ્રસંગે સ્વામિવાત્સલ્ય કરવામાં આવ્યું હતું. આ વખતે જુદી જુદી ચાર જગાએ ઉપધાનતપ કરાવવામાં આવતાં હતાં. માળારોપણનો પ્રસંગ ઘણાજ ઠાઠથી ઉજવવામાં આવ્યો હતો.

એક અદ્‌ભુત પ્રસંગ

આ વખતે નાની ટોળી તથા મોટી ટોળી તરફથી ઉપધાન વહન કરનારાઓનુ જમણ ભેગું કરવામાં આવતું હતું અને એક વખત તો ચારે ઠેકાણે ઉપધાન વહન કરનારાઓનું જમણ ભેગું કરવામાં આવ્યું હતું.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શ્રીસિદ્ધક્ષેત્રમાં આચાર્યપદવીઓ અને મોતી-સુખીઆની ધર્મશાળામાં અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવ, વરઘોડો, પાવાપુરી, અષ્ટાપદ આદિ તીર્થરચના, ભવ્યમંડપ, નવકારસીનું સ્વામિવાત્સલ્ય વિગેરે શાસનોન્નતિના કામોમાં શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલ ધારશીભાઈની ઉદારતા અને અદ્વિતીય સેવ

આ પ્રસંગે ઉપાધ્યાયશ્રી માણિક્યસાગરજી, ઉપાધ્યા શ્રીકુમુદવિજયજી, પં. શ્રીપદ્મવિજયજી ગણી તથા પં. શ્રીભક્તિવિજયજીને આચાર્યપદવી આપવામાં આવી હતી. આચાર્યદેવશ્રી **સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીના** વરદહસ્તે આ ચાર મુનિ મહારાજાઓને આચાર્યપદવી ઘણીજ ધામધૂમથી આપવામાં આવી હતી. હજારો માણસોએ આ વખતે હાજરી આપી હતી.

મુનિમહારાજ શ્રીલલિતવિજયજીએ આ પ્રસંગને લગતી કેટલીક ગહુંલી તથા ગાયનો ગાઈ સંભળાવ્યાં હતાં અને શ્રીસૂરિપદારોપણે ગાવાનાં માંગલિક ગાયનો તથા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ગહુંલીઓની પુરે વહેંચવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે એટલે કે વૈશાખ સુદ ૪ ની ધન્ય ઘડીએ સૂરિપદારોપણની ખુશાલીમાં અનેક ગામોના સંઘો અને પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોના તાર તથા કાગળો ફત્તેહ ઇચ્છનાર આવેલ હતા તે શ્રીયુત લલ્લુભાઇ ગાંડાભાઇ દેશાઇએ વાંચી સંભળાવ્યા હતા. **આનંદનો સાગરજ** ઉછળ્યો હતો.

પૂજ્યપાદ પરોપકારી, શાસનસ્થંભ, સ્વપર શાસ્ત્રના જાણુ, આગમના અખંડ અભ્યાસી, સંશોધક, સત્યતત્વપ્રરૂપક, વાદિમદભંજક, ભવ્યજીવોને પરમોપાસ્ય, આગમવાચનાદાતા, આચાર્યદેવ **શ્રીસાગરાનંદસૂરીશ્વરજી** મહારાજે પોતાના વરદહસ્તે ઉપરોક્ત ચારે મુનિરાજોને વાસક્ષેપ નાખ્યો હતો તે સમયે આચાર્યપદવી આપતાં લોકોમાં ખૂબ હર્ષોત્કર્ષ ફેલાયો હતો. આ પ્રસંગનો હર્ષ વર્ણવ્યો જાય તેવો ન હતો.

આવો અણુમોલ પ્રસંગ પાલીતાણામાં સં. ૧૯૪૭ માં બનેલો, ત્યારબાદ ૫૦ વર્ષે આવો શુભ પ્રસંગ આવેલ હતો.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આ પ્રસંગ કોઇ આશ્ચર્યરૂપે થયેલ હતો. આખા હિંદુસ્તાનના દુરદુર દેશના માણસો અત્રે પધારેલ હતા. આ શુભ પ્રસંગ સાંપડવા માટે માસ્તર કુંવરજીભાઇએ પાલીતાણા મોટી ટોળીની વતી શ્રીમાન્ શેઠ સાહેબ પોપટલાલ ધારસીભાઇનો આભાર માન્યો હતો અને જણાવ્યું હતું કેઃ— આ બધા મહોત્સવ માટેનું માન શેઠ સાહેબને ઘટે છે. બાદ ખુહારીવાલા શેઠ ઝવેરચંદ પન્નાજીએ તથા વોરા વેલજી લાલજીએ પ્રસંગોચિત મહારાજશ્રીના ગુણાનુવાદ કહી સંભળાવ્યા હતા.

આચાર્યપદવી આપવાની ક્રિયા પૂર્ણ થયે શ્રીફલની પ્રભાવના કરવામાં આવી હતી અને દરેક સાધુ સાધ્વીજી મહારાજોને **યતિદિનચર્યાની** પોથીની શ્રાયુત શેઠ સાહેબ તરફથી પ્રભાવના કરવામાં આવી હતી. બાદ શ્રીજૈનશાસનની જય બોલાવી સર્વે વિખરાયા હતા.

બાદ બીજે દિવસે બપોરના ૩ વાગે સુરતના ઝવેરી શેઠ નવલચંદ ખીમચંદના પ્રમુખપણા નીચે **મોટી ટોળી**

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તરફથી શેઠ મોતી કડીઆની ધર્મશાળામાં જાહેર સભા ભરવામાં આવી હતી, જે પ્રસંગે માસ્તર જગજીવનભાઇએ જણાવ્યું હતું કેઃ-હાથકંકણને આરસીની જરૂર નજ હોય

શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઈનું લગભગ આખું જીવન ધાર્મિક કાર્યોમાંજ અર્પણ થયેલ છે.

એમણે લક્ષ્મીનો ખરેખરો સદ્વ્યય કરેલ છે.

દેશવિરતિ ધર્માંરાધક સમાજનું અધ્યક્ષસ્થાન એમણે બે વખત શોભાવ્યું છે.

જામનગરની યિયંગમેન્સ જૈન સોસાયટીના તેઓ પ્રમુખ છે.

જૈનબાળકો માટે તેઓ એકલે હાથે શ્રીજૈનવિદ્યાર્થી ભુવન ચલાવી રહ્યા છે.

સાધુ સાધ્વીઓ માટે તેઓ પૂરતું ખર્ચ કરી વૈયાવચ્ચ કરે છે.

શાસનને ઉજ્વળ કરવા માટે ભવિષ્યમાં પણ બનતું કરશે એવી આશા પ્રદર્શિત કરી હતી.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

બાદ શંકરલાલ ડાહ્યાભાઇ કાપડીઆ શ્રીયશોવિજયજી ગુરૂકુળના સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટે જણાવ્યું હતું કે શ્રીયુત શેઠ સાહેબને ઓળખાવવા એ સૂર્યને ઓળખાવવા જેવી વાત ગણાય.

आकृतिः गुणान् कथयति ।

એમનો ચહેરોજ તેમની પ્રતિભા આદિ કહી શકે છે.

તેઓશ્રી લક્ષ્મીની ચંચળતા સમજી જઇને લક્ષ્મીને હાથનો મેલ સમજી ઉદારતાથી ત્યાગ કરી શકયા છે, તેનું કારણ પૂજ્યપાદ પરમોપકારી **સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીનો** સમાગમ છે.

બાદ શ્રીયુત બુહારીવાલા ઝવેરભાઇએ જણાવ્યું કે:— હાલારના રહેનારને મારે ગોહિલવાડને આંગણે આટલી બધી સન્માનપૂર્વકની ધામધુમ શી થઇ રહેલ છે? એનું કારણ શું છે! કારણ એ છે કે એમણે જૈનસમાજને પોતાની તરફ ખેંચી લીધી છે. ગુરુદેવના સંબંધમાં જણાવ્યું કે એમણે જાનના જોખમે ધર્મોનાં કાર્યો કરેલ છે. કોર્ટમાં જઇને ધર્મનું રક્ષણ કરેલ છે,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તેને માટે તેમનો જેટલો આભાર માનીએ તેટલો ઓછોજ છે. ભગવતીજીસૂત્ર આખું વાંચવું હોય તો આજ શુદ્ધ રીતે વાંચી શકાય છે, આવા જ્ઞાની અને ચારિત્રશાલી વીરનર ૨૦૦-૫૦૦ વર્ષે કોઇકજ પાકે છે. ધન્ય છે એમના માતપિતાને.

વિશેષમાં જણાવ્યું હતું કે શેઠ સાહેબ એ શાસનના એક સ્થંભ સમા છે. જામનગરના મહારાજા શ્રીજામ. સાહેબ મગરૂરીથી કહી શકે છે કે ધન્ય છે મારી નગરીને કે આવા શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇ જેવા પાકીને મારી અને મારા ગામની કીર્તિ એમણે પ્રસરાવી છે.

પુણ્યવાન પુરુષો જ્યાં જ્યાં જાય છે, ત્યાં ત્યાં અનેક રિદ્ધિસિદ્ધિ પણ તેની પછવાડેજ ચાલી આવે છે. એ સાવ સાચીજ વાત છે. એની પાછળ એના જેવાજ સ્નેહી સંબંધીઓ ખેંચાયજ છે.

બાદ પ્રમુખ સાહેબ તરફથી શેઠ સાહેબને માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જવાબમાં શેઠ સાહેબે જણાવ્યું કે:-

સાધર્મિક બંધુઓ તથા બહેનો!

આજે **મોટી ટોળી** તરફથી જે માનપત્ર આપ્યું છે તે મને ભારરૂપ છે.

લક્ષ્મીની ૩ સ્થિતિ છે. દાન, ભોગ અને નાશ. પહેલો પ્રકાર ઉત્કૃષ્ટ છે, બીજો મધ્યમ છે અને ત્રીજો કનિષ્ઠ છે. હું તો શાસનનો હંમેશનો સેવક છું, અને પ્રભુ મને ધાર્મિક કાર્યોમાં મદદગાર થાય એમ ઇચ્છું છું. મહાન્ પ્રસંગ જે જે મને મળે છે તે ગુરુદેવનેજ આભારી છે. આપણા દરેકની ફરજ છે કે દરેકે જેટલો બની શકે તેટલો દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરવો અને જેટલો લાભ લેવાય તેટલો લેવો.

બાદ શેઠ સાહેબને હારતોરા અર્પવામાં આવ્યા હતા, તથા માનપત્ર સ્વીકારવા માટે મોટી ટોળી તરફથી આભાર માની જૈનશાસનદેવની જય બોલાવી સભા વિસર્જન થઇ હતી.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શ્રી બોરડી ગામે શ્રીયુત શેઠ રાયચંદભાઇ તરફથી શ્રી જૈન બોર્ડિંગ ખુલ્લી મૂકવા માટે બોલાવવામાં આવેલી વિરાટ સભાનું શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇને સોંપવામાં આવેલું સભાપતિત્વ અને તે પ્રસંગનું તેમનું જાહેર વ્યાખ્યાન અને કેળવણી સંબંધીના તેમના ઉમદા વિચારો.

अज्ञानतिमिरांधानां ज्ञानांजनशलाकया।
नेत्रमुन्मीलितं येन, तस्मै श्री गुरवे नमः ॥

આ શ્લોકથી મંગલાચરણ કર્યા બાદ તેમણે જણાવ્યું હતું કેઃ—

सा विद्या या विमुक्तये।

વિદ્યાદાનના સંબંધમાં કહ્યું છે કેઃ—

અન્નદાનં પરંદાનં, વિદ્યાદાનં તતઃ પરં।
એકેન ક્ષણિકા તૃપ્તિર્યાવજ્જીવં તુ વિદ્યયા॥

ઉત્તમોઉત્તમ વસ્તુઓનાં તો દાનજ શોભે.

પરોપકારાય સતાં વિભૂતયઃ।

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સત્પુરુષોની વિભુતિઓ તો પરોપકારને માટેજ હોય.

ભારત એ ત્યાગની ભૂમિ છે. ત્યાગની મહત્તાજ અહિ છે, અને તેથીજ ભારત જ્ઞાનની બાબતમાં આજ સુધી પોતાનું મસ્તક ઉંચુ રાખી શકયું છે. અનેક મહાત્માઓ આ ભૂમિમાં પાકયા છે અને હાલ પણ અનેક જવલંત વિભૂતિઓ જેવા કે શ્રીજૈન આગમોદ્ધારક **શ્રીસાગરાનંદસૂરીશ્વરજી, મહર્ષિ રવીન્દ્ર બાબુ, મહાત્મા ગાંધીજી, પ્રોફેસર બોઝ** આદિ આખાવિશ્વને વિસ્મય પમાડી શકે તેવી વ્યક્તિઓ આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવી શકાએ છીએ.

અહિંસા પરમો ધર્મઃના સ્થાપક અને પ્રચારક શ્રીમાન **મહાવીર દેવ** અને **ગૌતમ બુદ્ધ** જેવા દયા અને કરૂણાની સાક્ષાત્ મૂર્તિ સમાએ આજ આર્યભૂમિને પુનિત પગલે પાવન કરી છે. ધર્મતત્ત્વની આ પવિત્ર ભૂમિ છે. અહિં જેટલી હૃદયની કુમાસ, દયાર્દ્રતા, નિસ્વાર્થતા ભાગ્યેજ પશ્ચિમના દેશોમાં ભાળી શકાશે. ટુંકામાં ધર્મતત્ત્વ આર્યોમાં પૂરતા પ્રમાણમાં જડી આવશે, જયારે જડવાદ ત્યાં પશ્ચિમના દેશોમાં પૂરતા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રમાણમાં જડી આવશે. બાદ કેળવણીના સંબંધમાં જણાવ્યું કે:–કેળવણીના મુખ્ય બે વિભાગ પાડી શકાય ૧ વ્યાવહારિક કેળવણી ૨ ધાર્મિક કેળવણી.

વ્યાવહારિક કેળવણીથી મનુષ્ય સંસારમાં ઉંચું સ્થાન ભોગવતો થાય છે અને ગૃહસંસાર સુખેથી ગાળી શકે છે, જ્યારે ધાર્મિક કેળવણીથી મનુષ્ય પોતાના આત્માને ઓળખતો થાય છે અને આત્માની અને પરાઇ વસ્તુઓ કઈ કઇ છે તે સમ્યક્ પ્રકારે જાણી શકે છે અને જાણ્યા બાદ ગ્રહણ કરવા યોગ્યને ગ્રહણ કરીને અને તજવા યોગ્યને ત્યજીને આત્મતત્વમાં સ્થિર થઇ શકે છે.

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્ય એ આત્માની વસ્તુ છે, અને તેનાથી પરાઇ ભિન્ન વસ્તુઓ એ મોહરાજાના ઘરની વસ્તુઓ છે, કે જે હેય એટલે કે તજવા યોગ્ય છે.

આત્માના અંતરંગ શત્રુઓ અને મિત્રો વચ્ચે અનાદિ કાળનો ઝગડો ચાલ્યાજ કરે છે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, મોહ, રાગ, દ્વેષ, હાસ્યાદિ અંતરંગ અનેક

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શત્રુઓ છે, જ્યારે ક્ષમા, નમ્રતા, સરળતા, માર્દવતા, ઋજુતા, સંતોષ, ત્યાગ, વૈરાગ્ય, તપ, શાંતિ, સમભાવ, સંયમ, સત્ય, પવિત્રતા, બ્રહ્મચર્ય, વિનય, વિવેક ઇત્યાદિ આત્માના અંતરંગ મિત્રો છે.

આ અંતરંગ શત્રુ અને મિત્રોને ઓળખવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાનની જરૂર છે. જ્ઞાન એ પ્રકાશક રૂપ છે. જ્ઞાનથી અંતરનો અંધકાર દૂર થઇ શકે છે, અને વસ્તુસ્થિતિનું ભાન થઇ શકે છે.

અજ્ઞાનતિમિરને દૂર કરવા માટે અનેક સૂર્યના પ્રકાશ ભેગા થાય તોપણ તે દૂર થઇ શકે નહિ. બાહ્ય અંધકાર દૂર કરવા માટે જેમ સૂર્ય, ચંદ્ર, દીપક વિગેરે છે તેમ અંતરંગ અંધકારને દૂર કરવા માટે જ્ઞાનદીપકની જરૂર છે.

જ્ઞાનથી આત્મામાં પ્રકાશ થાય છે. અંતરંગ શત્રુને જાણી શકાય છે. સમ્યક્ પ્રકારે જાણ્યા બાદ તેના ઉપર વિજય મેળવી શકાય છે. વિજય મેળવ્યા બાદ આત્મા સ્વસ્વરૂપરમણતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આ સ્વસ્વરૂપરમણતા કે સમ્યક્ચારિત્રનો આનંદ અપૂર્વ છે, આ આનંદની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તુલનામાં આવી શકે એવો આ સંસારમાં બીજો કોઇ આનંદજ નથી. એટલાજ માટે જ્ઞાનીઓએ જ્ઞાનનું બહુમાન કરેલું છે અને કહ્યું છે કે:-

સર્વં ખલુ જ્ઞાને પરિસમાપ્યતે ।

ન હિ જ્ઞાનેન સદૃશં પવિત્રમિહ વિદ્યતે ॥

જગતને સુખ આપવા માટે જ્ઞાન જેવું બીજું કોઇ પદજ નથી, એથીજ જ્ઞાનપંચમી તપની આરાધના જૈનોમાં સુપ્રસિદ્ધ છે, તેથીજ કહ્યું છે કે:-

જ્ઞાનપદ ભજીએરે, જગત સુહંકરૂં (સુખનું કરવાવાળું.) સમ્યગ્જ્ઞાનથી અનેક ભવોના સંચય કરેલાં પાપો કર્મ-મલરૂપી કાષ્ઠો એક શ્વાસોચ્છ્વાસ જેટલા સમયમાં બાળીને ખાખ કરી શકાય છે.

જ્ઞાનનો મહિમા અવર્ણનીય છે. વળી કહ્યું છે કે:-

જ્ઞાનીના બહુમાનથીરે જ્ઞાનતણું બહુમાન:

જ્ઞાનનું બહુમાન કરનારે જ્ઞાનીનું અને જ્ઞાનના ઉપકરણોનું બહુમાન કરતા રહેવું કે જેથી નિકાચિત કર્મોની પણ નિર્જરા થઇ શકે છે.

જ્ઞાનક્રિયાભ્યાં મોક્ષઃ ।

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ।

આ અને આવાં અમૂલ્ય સૂત્રો જ્ઞાનની મહત્તા અને ઉપયોગિતા સૂચવે છે.

છેવટમાં આ સંસ્થાનો લાભ લેનારા વિદ્યાર્થી બંધુઓ વ્યાવહારિક તેમજ ધાર્મિક કેળવણીનો લાભ લઇ પોતાના આત્માનું અને સમાજનું ભલું કરવા ભાગ્યશાળી થાઓ એવા અંતઃકરણની આશિષ આપી હતી, અને શાસનદેવો આ મારી આશિષને સફલ કરવા સહાય કરે એવી નમ્રભાવે પ્રાર્થના કરી હતી, અને કેળવણી ફંડમાં પોતાના તરફથી રૂા. ૧૮૦૧ની મદદ આપવાનું જાહેર કર્યું હતું. તેજ વખતે કેળવણીનું સારૂં ફંડ થઇ ગયું હતું.

શ્રીજીવદયા પ્રચારક સંસ્થાના રૂા ૧૦૦૧ આપી તેઓ પેટ્રન થયા છે.

શ્રીજામનગર જૈનવર્ધમાનતપ આયંબિલ ખાતું સંવત ૧૯૯૨ના આષાઢ સુદ ૮ ના રોજ તેમના મુબારક હાથે ખોલવામાં આવેલ છે. આ ખાતામાં લગભગ રૂા. ૩૦૦૦) ની સહાય તેમના તરફથી આપવામાં આવી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

છે, જે ખાતાનો હાલ સારી રીતે લાભ લેવાય રહ્યો છે.

ચાલુ સાલમાં ચાતુર્માસ કરવા પૂજ્યપાદ ગુરુદેવ **આચાર્યશ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી, પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રીમાણિકય સાગરસૂરિજી** આદિ ઠાણા ૨૧ ને ઘણીજ ધામધૂમથી લાવવામાં આવ્યા છે, જેઓ શ્રી લક્ષ્મી જૈન આશ્રમમાં બિરાજે છે, તેમજ આષાઢ સુદ ૧૦ થી શ્રીભગવતીજીસૂત્ર વંચાય છે.

ઉપરોકત શ્રીલક્ષ્મી જૈન આશ્રમ પોતાના વડીલ બંધુ સ્વ. લક્ષ્મીચંદભાઈના સ્મર્ણાર્થે બાંધવામાં આવેલ છે.

આ આશ્રમમાં શ્રીજૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિર (જ્ઞાન-ભંડાર) રાખવામાં આવેલ છે, જેની અંદર હજારોના ખર્ચે ધાર્મિક, વ્યાવહારિક, નૈતિક, સામાજિક વિગેરે દરેક વિષયના પુસ્તકોનો સારો સંગ્રહ કરવામાં આવેલ છે. આ શ્રીજૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિરની ઉદ્ઘાટનક્રિયા નેક નામદાર ખુદાવિંદ મહારાજાધિરાજા શ્રીદિગ્વિજય-સિંહજી સાહેબ બહાદુરના મુબારક હાથે થએલી છે.

આ પારમાર્થિક સંસ્થા ખોલવામાં મુખ્ય પ્રેરણા સૂરીશ્વર **શ્રી સાગરાનંદજીની છે.** તેઓશ્રી તરફથી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ધાર્મિક પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવામાં અને તેની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવામાં ખૂબ લાભ મળેલ છે.

એટલે એમ કહી શકીએ કે આ સંસ્થાનું સઘળું માન તેઓશ્રીનેજ ઘટે છે, તો તેમાં જરાય ખોટું નહિ કહી શકાય.

જામનગરની પ્રજા ઉપર સૂરીશ્વરજીનો આ એક નાનો સુનો ઉપકાર નજ કહી શકાય. દીર્ઘાયુ હો આવા નિઃસ્વાર્થી પરમોપકારી ગુરુદેવ અને દિગંત પ્રસરતી રહો એમની ઉજ્વલ યશકીર્તિ.

છેવટે આવા શાસનના કામો કરવા સદાય તત્પર એવા શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇને દીર્ઘાયુષ્ય પ્રચ્છીશું અને પ્રચ્છીશું કે આવા ધાર્મિક કાર્યો કરવા તેઓ સદાય ઉજમાળ રહે અને શાસનની શોભા વધારી કૃતકૃત્ય બને. શાસનદેવ એમને સદાય સહાય કરો.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ખુ. નેક નામદાર મહારાજા જામસાહેબ બહાદુરને મુબારક હાથે થએલી શ્રીજૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિરની ઉદ્‌ઘાટનક્રિયા

આજરોજ તા. ૬-૬-૧૯૩૬ ના શ્રીનેકનામદાર ખુદાવિંદ મહારાજાધિરાજા શ્રીદિગ્‌વિજયસિંહજી સાહેબ બહાદુરના મુબારક હસ્તે શ્રીજૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિરની ઉદ્‌ઘાટનક્રિયા થયેલ હતી. આ પ્રસંગે મકાનને ધ્વજા-પતાકાઓથી સારી રીતે શણુગારવામાં આવ્યું હતું. નામદાર મહારાજા બરાબર અગ્યાર વાગે પધાર્યા હતા. વ્યાખ્યાનહોલ માણસોની મેદનીથી ચીકાર ભરાઇ ગયો હતો. નામદારશ્રી તખ્તપર બિરાજ્યા બાદ શ્રીયુત સાકલચંદ નારણજી શાહ સર ન્યાયાધીશ સાહેબે શરૂઆત કરી કે:— શ્રીમૂર્તિપૂજક જૈનકોમમાં અહિં ૩ ગચ્છ છે, પરંતુ સિદ્ધાંત એકજ છે. ક્રિયા અને વિધિમાં સ્હેજ ફરક છે. આમાં કોઇ પણ ગચ્છનો ભેદ રાખવામાં આવેલ નથી. કોઇ પણ શ્રાવક કે સાધુ મુનિરાજ આનો લાભ લઇ શકે છે. પ્રગતિનું આ એક સ્તુત્ય પગલું છે. શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇના સદ્‌ગત ભાઇ લક્ષ્મીચંદના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નામ ઉપરથી આ મૂલ મકાનનું નામ શ્રીલક્ષ્મી જૈન આશ્રમ રાખવામાં આવ્યું છે; અને તેને માટે તેમના સુપુત્ર શેઠ ચુનીલાલભાઇએ સાઠ હજારની રકમ ખરચી આ મકાન બંધાવી આપેલ છે.

આ શ્રીજૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિરમાં જૈનધર્મના તેમજ અન્ય ધર્મના વિજ્ઞાન, હુન્નર, નીતિ, સાહિત્ય વિગેરે સર્વ લાઇનનાં પુસ્તકોને રાખવામાં આવ્યાં છે.

ઉપરાંત સંસ્કૃત, માગધી, ધર્મનું જ્ઞાન આપવા માટે પંડિતની પણ યોજના કરવામાં આવશે.

શેઠ સાહેબ પોપટલાલભાઇનો આ એક મોટો ઉપકાર છે. શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલભાઇએ જણાવ્યું કે આપ નામદારશ્રીએ આજે મારી આ જ્ઞાનમંદિર ખુલ્લું મૂકવાની વિનંતિ સ્વીકારી અહિં પધાર્યા તેને માટે હું આપનો બહુજ આભારી છું.

વિ. સં. ૧૯૨૪માં મ. નામદાર શ્રીરણજિતસિંહજી બાપુએ શ્રીજૈન વિદ્યાર્થિભવન ખુલ્લું મૂકી મને આભારી કર્યો હતો અને આજે આપ નામદારશ્રીને હાથે શ્રીજૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિર ખુલ્લું મુકાય છે એ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મારે માટે એક ઘણુજ આનંદનો વિષય છે.

હું આપશ્રીને સુખસંપત્તિ અને દીર્ઘાયુષ્ય ઇચ્છું છું.

બાદ નામદારશ્રીએ શ્રીજૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિરની ઉદ્ઘાટનક્રિયા કરી હતી, અને આવા શુભ કામો માટે ખુશાલી પ્રદર્શિત કરી હતી.

આ પ્રસંગે શેઠ સાહેબ તરફથી પાંચ પ્રતો ભગવતીજીની અને પાંચ પ્રતો તત્ત્વાર્થની નામદારશ્રીને ભેટ ધરવામાં આવી હતી.

બાદ વ્યાખ્યાનહોલમાં પધારતાં શ્રીયુત શાસ્ત્રીજી હાથીભાઇએ પોતાનું વિદ્વત્તાપૂર્ણ ભાષણ શરૂ કરતાં જણાવ્યું કેઃ—

વિનય એ બહુજ માન્ય અને પૂજ્ય ગુણ છે.

ધનવાનમાં ઉદારતા એ પૂજ્ય ગુણ છે, પરંતુ જો એ ઉદારતા સાથે માન ભળે તો એ ઉદારતા ભ્રષ્ટગુણ બને છે. શ્રીયુત શેઠ સાહેબની નિરભિમાનિતા અને શાંતતા માટે સ્તુતિ કરતાં જણાવ્યું કે ભગવદ્‌ગીતામાં કહ્યું છે કે કાર્યકર્તા સાત્વિક તે કહેવાય કે જે મુક્તસંગ હોય, ઉત્સાહી હોય, કાર્યના બણગાં ફુંકવાવાળો ન હોય,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અનહંવાદી હોય એટલે કે હુંપદવાળો ન હોય. મદ નહિ જોઇએ. મદ તો કર્તવ્ય ઉપર પાણી ફેરવે છે. ધૃતિ અને ઉત્સાહ સમન્વિત હોય. ધૈર્ય અડગ જોઇએ. વિઘ્નને દૂર કરીને દૃઢ સંકલ્પથી ઉત્સાહપૂર્વક કાર્ય કરે એવો જે પુરુષ હોય તે સાત્વિક પુરુષ કહેવાય છે. સિદ્ધિ અસિદ્ધિમાં તે સમભાવવાળો હોય. આવા ઉદારગુણો માટે શેઠ સાહેબને ધન્યવાદ ઘટે છે.

બાદ વેલજી લાલજી વોરાએ જણાવ્યું કે:–આ શરીર માટે જેટલી ઉત્તમ ગંગાજળની જરૂર છે તેટલીજ જ્ઞાન-ગંગાજળની આત્માને જરૂર છે. આજે જ્ઞાનગંગાજળનું Water works આપણા નેક નામદારશ્રી ખુલ્લું મૂકી આનંદ લે છે તો એ આનંદમાં આપણો પણ હિસ્સો જરૂર છે, કેમકે તે આપણેજ માટે ખુલ્લુ મુકાય છે. આ પ્રસંગે નીચેનું કાવ્ય ગાઇ બતાવવામાં આવ્યું હતું.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શ્રી નેકનામદાર ખુદાવિંદ મહારાજાધિરાજ શ્રી દિગ્વિજયસિંહજી સાહેબ બહાદુરના મુબારક હસ્તે શ્રીજૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિરની ઉદ્ઘાટનક્રિયા પ્રસંગનું એક

કાવ્ય

હરિગીત

છે ધન્ય દિવસ આજનો, આનંદ ઉર ઉભરાય છે,
પગલાં થતાં બાપુતણાં, આનંદવૃદ્ધિ થાય છે.
એમ રાજવીના પુનિત પગલે, કાર્ય રૂડાં થાય છે,
શ્રીજૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિર આજ ખુલ્લું મૂકાય છે.
છે ધન્ય **પોપટભાઈને**, જેનો સુયશ વખણાય છે.
વળી ધન્ય **લક્ષ્મીચંદના** નંદન **શ્રીચુનીભાઈને**.
જેણે **શ્રીલક્ષ્મી જૈન આશ્રમ** બંધાવ્યું જેમાં બાપુથી,
શ્રીજૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિર આજ ખુલ્લું મૂકાય છે.
સદ્જ્ઞાનવારિ કાજ આજે પરબ ખુલ્લું મૂકાય છે,
ને જ્ઞાનગંગાજલ તણું એ Water works ગણાય છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ડહાપણ અને સદ્જ્ઞાનનો સાગર મહાન જણાય તે,
શ્રીજૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિર આજ ખુલ્લું મૂકાય છે.

જામનગર
તા. ૬-૬-૧૯૩૬

લી૦ સેવક
વેલજી લાલજી વોરાના
સસ્નેહવંદન

આ એક આનંદ અને જ્ઞાનનું મોટું પરબ આપણા નેક નામદાર મ્હુ. મહારાજા સાહેબને હસ્તે ખુલ્લું મૂકવામાં આવે છે, એ પણ એક ખરેખરા આનંદનો વિષય છે.

રાજવી જ્યારે પ્રજાને માટે આનંદ અને જ્ઞાનનાં પરબો ખુલ્લાં મુકે ત્યારે તો ખરેખર એમની પ્રજાના અહોભાગ્યજ કહી શકાય.

એક તો ભવ્ય ગગનચુંબી આલીશાન મકાન અને સાથે વળી જ્ઞાનનું અમૃતપાન કરાવનાર. એમને તો અમારા કોટિશઃ ધન્યવાદ છે. અંતરના અભિનંદન છે. સબહુમાન વંદન છે.

જામનગરની પ્રજાના પણ ધન્યભાગ્ય છે કે ઘેર બેઠાં જ્ઞાનગંગાનો એક મોટો પ્રવાહ જેમાંથી મળી શકે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

એવા જ્ઞાનગંગાના Water works રૂપ શ્રી જૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિરની ઉદ્‌ઘાટનક્રિયા આજે આપણા નામદારશ્રીને હાથે થાય છે આથી વિશેષ આનંદ બીજો કયો હોઇ શકે ?

આ બધી જામનગરની પ્રજાના ઉજવળ ભવિષ્યની નિશાની સૂચક છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ આર્યાવર્તનો કોઇ પણ ભારતવાસી આવા પવિત્ર શ્રીજૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિરને માટે અભિમાન લઇ શકે તેમ છે.

અહિં જે પુસ્તકો મલી શકશે તેવાં ભાગ્યેજ બીજી કોઇ જગોએ આત્મકલ્યાણકારી પુસ્તકો મલી શકે. એવા સદ્‌ગ્રંથોનો મોટો સંગ્રહ કરવા અમારી અંતરની ખાસ ઉમેદ છે. અમારી આ ઉમેદ પાર પડે એજ અંતકરણથી ઇચ્છીએ છીએ.

શ્રીયુત શેઠ પોપટલાલભાઇએ જ્ઞાનગંગાજળની મોટી ટાંકી તો તૈયાર કરી, પણ નળ ખોલ્યા વિના જળ ક્યાંથી મલવાનું હતું ? ત્યારે હવે જ્ઞાનરૂપી જળના નળની કળ આપણા રાજવી કે જેમને દીઠે હૃદયમાં સંતોષ અને આનંદ થાય, શરીરમાં શેર લોહી ચઢે અને જોતાંજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આપણી આંખો ઠરે અને આખો દિવસ આનંદમાંજ પસાર થાય એવા પ્રજાવત્સલ પૂજ્ય જામ બાપુ પોતાના શુભ અને મુબારક હાથે આ જ્ઞાનગંગાજળના નળની ચાવી આ શુભ પળે ફેરવી પ્રજાને જ્ઞાનામૃતનું પાન કરાવે એ પણ એક રાજાજ આનંદનો વિષય છે.

મુહુર્તું મુકાય છે, પણ **શ્રી જૈન આનંદ જ્ઞાનમંદિર**

શેઠ સાહેબને આ બધી ઉત્તમ પ્રેરણા પાનાર પણ શ્રી **આનંદસાગરસૂરિજી.** આ આનંદ આનંદ અને આનંદનીજ વાત અને તે પણ જ્ઞાનના આનંદની વાત, એટલે આનંદની તો આજે અવધિજ કહી શકાય. સર્વ કોઈ અમારા આ આનંદમાં ભાગ પડાવે એમ અમો અંતઃકરણથી ઇચ્છીએ છીએ અને અમારા જામ બાપુ આવાં અનેક શુભ કામો કરવા દીર્ઘાયુષ્ય ભોગવે એમ હૃદયથી ઇચ્છીએ છીએ.

ખરેખર! આ બધી શોભા ત્યાગ સાથેની લક્ષ્મીની છે, એકલી લક્ષ્મીની નહિ. લક્ષ્મી તો ઘણા પાસે હોય છે, પણ જ્યારે તેનો સન્માર્ગમાં ત્યાગ થાય છે ત્યારેજ તે શોભી નીકળે છે. આવી રીતે લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરતા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માટે શેઠ સાહેબને અમારા હૃદયના અભિનંદન છે. સબહુમાન સસ્નેહ વંદન છે.

બાદ ખુ. નામદાર શ્રીજામ બાપુએ તાલીઓના ગડગડાટ વચ્ચે ઉભા થઇ જણાવ્યું કેઃ—

ક્રિયા ગઇ કાલે કરવાની હતી, પરંતુ મારી નાદુરસ્ત તબીઅતને અંગે હું આવી શકયો નહોતો તો મને માફ કરશો. ડાકટર જો સાજો કરી ન લાવ્યા હોત તો આજ પણ એવું બનત. પ્રભુકૃપાથી જો કે ડાકટરે તો મને ત્રણ દિવસ ખાવા પણ નથી આપ્યું (હાસ્ય), આજે મને સારૂં છે.

સારા કામોમાં જો તો, અને પણ જેવા ફલની શંકાસ્પદ દશાવાળા શબ્દોને કાઢીજ નાખો. એ તો સારા કામોના દુશ્મનો છે. મેં એને એમાંથી કાઢીજ મૂકયા છે. શંકા હશે ત્યાં સુધી સફલતા નહિ પ્રાપ્ત થઇ શકે, માટે જો, તો, પણ વિગેરેને તેવા કામોમાંથી કાઢી નાખો.

શેઠે જે મોટી રકમ ખર્ચ કરી આ કાર્ય કરેલ છે તેને માટે જૈનવર્ગજ નહિ પણ હું આખા નવાનગરને સાથમાં લઇને ઉપકાર માનું છું. શેઠશ્રીને વિદિત થાય

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કે શેઠ આપે લક્ષ્મી જે ખર્ચી છે તે ખોઇ નથી, પરંતુ હજારગણી થાય એવું આપે વાવેતર કર્યું છે.

વળી ત્રણ ગચ્છનો આપે ભેદ નથી રાખ્યો એથી હું ખુશી થાઉં છું અને જો એવો ભેદ રાખ્યો હત તો મારી અહિં હાજરીજ ન હોત. હું આવતજ નહિં. હું સર્વ ધર્મોને સમદષ્ટિથી જોવાવાળો છું. જેમ અંગ ઢાંકવા માટે કોટ છે, પછી તે લાંબો હોય કે ટુંકો હોય, તેમ ગમે તે ધર્મ હોય પરંતુ તે ધર્મ તો છેજ.

એક ભાઇએ કહ્યું કે આત્મા માટે આ Water works છે. આત્મા માટે જ્ઞાનગંગાજળની જરૂર છે. જવાબમાં મારી તો એવડી ફરજ છે. શરીર અને આત્માને બન્નેને પાણી હું આપતો રહીશ.

જ્ઞાન એજ ગંગાજળ છે.

સારા હૃદયથી જે કંઇ પ્રભુને વચને કરીયે તે ગંગાજળ છે.

અહિં આવી કંઇ ફાયદો ઉઠાવજો તો તો અહિં આવ્યા પ્રમાણ.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મારી પ્રજા પુરતો આનો લાભ ઉઠાવે અને જે ઇરાદાથી આ કાર્ય કર્યું છે તેમાં શેઠ સફલ થાય એમ ઇચ્છું છું.

હું ઇચ્છું છું કે આવાં બિલ્ડિંગો શેઠ સાહેબ વધારે બાંધો. ભીડભંજન પછવાડે હાથલાં ઘણાં ઉગેલાં છે, ત્યાં સાપો ઘણા રહે છે (હાસ્ય), ત્યાં આવાં બિલ્ડિંગો બાંધી ત્યાં પણ જ્ઞાનપ્રવાહ વહેવરાવજો. એટલું જણાવી તખ્તારૂઢ થયા. બાદ ભગવાનજી વકીલે જણાવ્યું કે જાતિ કે ધર્મનો ભેદ રાખ્યા વગર મહારાજા સાહેબ વખતો વખત જે સદ્બોધ આપે છે તેમને માટે હું આભાર માનું છું. આ દરખાસ્તને વકીલશ્રી રેવાશંકર-ભાઇએ ટેકો આપ્યો હતો.

બાદ આ ગગનચુંબી ભવ્ય મકાન બાંધવામાં કામ કરનાર કારીગરોને નામદાર સાહેબને મુબારક હાથે ઇનામો વહેંચવામાં આવ્યાં હતાં. આ પ્રસંગે નામદારશ્રીએ પૂછ્યું કે આ કારીગરો ક્યાંના છે? જવાબમાં જ્યારે જાણ્યું કે, બધા જામનગરનાજ છે. ત્યારે બાપુને વિશેષ ખુશાલી થઇ હતી. બાદ મેળાવડો વિસર્જન થયો હતો.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભવ્ય આત્માઓને ભવોદધિથી તારવાવાળું પ્રવહન:

તપ અને ઉદ્યાપન

પ્રશસ્ત કષાય

શ્રદ્ધાસંપન્ન જીવોના ખ્યાલ બહાર નહિ હોય કે શ્રીજિનેશ્વર મહારાજે પ્રરૂપેલી અને શ્રીગણધર મહારાજે ગુંથેલી દ્વાદશાંગીમાં પ્રતિપાદન કરેલા સર્વ પદાર્થોની કેવળ એકરૂપે શ્રદ્ધા કરવાની હોતી નથી, કેમકે તે દ્વાદશાંગીમાં કેટલાક ધર્માસ્તિકાયાદિ જેવા પદાર્થો માત્ર જાણવા જ હોય છે. તે ધર્માસ્તિકાયાદિક પદાર્થોનો શ્રદ્ધાસંપન્ન જીવોને આત્મકલ્યાણને સાધવાની અપેક્ષાએ આદર કે ત્યાગ કરવાનો હોતો નથી. વળી મિથ્યાત્વ, કષાય, અવિરતિ અને પ્રમાદરૂપ બંધના હેતુના નિરૂપણો તથા જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારના કર્માદિના વ્યાખ્યાનો તે દ્વાદશાંગીમાં ઘણા વિસ્તારથી છે, છતાં તે મિથ્યાત્વાદિકને કર્માદિકનો આદરભાવ શ્રદ્ધાસંપન્ન જીવોને આત્મકલ્યાણ સાધવાના માર્ગમાં હોતો નથી. જો કે મિથ્યાત્વના પાતળાપણાને અંગે સકૃદ્બંધક, માર્ગાભિમુખ, માર્ગપતિત, માર્ગાનુસારી વિગેરે અવસ્થા ઘણા ગ્રંથકારોએ પ્રશસ્ત

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તરીકે ગણાવી છે, અને આચાર્ય શ્રીદેવગુપ્તસૂરિ વિગેરેએ તેને મિથ્યાત્વનો ગુણ કે મિથ્યાત્વગુણસ્થાનક તરીકે જણાવેલ છે, છતાં તે ગુણ અને ગુણસ્થાનકપણું મિથ્યાત્વની મંદતા અને દેવ, ગુરુ, ધર્મની બુદ્ધિએ મોક્ષને માટે કરાતી કુદેવ, કુગુરુ, કુધર્મની આરાધનાની અપેક્ષાએ વર્ણવેલું છે, અર્થાત્ મિથ્યાત્વ પોતાના સ્વરૂપે કરીને કોઇ પ્રકારે ગુણરૂપે ગણવામાં આવ્યું નથી, તેવીજ રીતે અવિરતિવાળા શ્રદ્ધાળુઓને અંગે તીર્થંકરનામગોત્રનો બંધ ઉત્કૃષ્ટ ગણેલો હોઇ, તે ઉત્કૃષ્ટ તીર્થંકરનામગોત્રના કારણ તરીકે અવિરતિપણાને કોઇ સારૂં ગણવા માગે તો તે કોઇપણ પ્રકારે યોગ્ય નથી, કેમકે તે ઉત્કૃષ્ટ તીર્થંકરનામગોત્રનો બંધ અવિરતિપણાની અપેક્ષાએ થતો નથી, પણ ક્ષાયોપશમિકાદિ સ્વભાવવાળી સમ્યગ્દૃષ્ટિપણાની પરિણતિથી શ્રીજિનેશ્વર મહારાજાદિકની ભક્તિઆદિ દ્વારાએ થતી ક્ષાયોપશમિકઆદિ સ્વરૂપ આરાધનાથીજ થાય છે, અર્થાત્ તે તીર્થંકરનામકર્મના બંધરૂપી ગુણ અવિરતિપણાનો નથી, પણ તે ક્ષાયિકાદિ સમ્યગ્દૃષ્ટિનોજ ગુણ છે, અને તેથી તે અવિરતિપણું તો સર્વથા છાંડવા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

લાયકજ કરે છે. વળી ત્રીજો બંધના કારણનો ભેદ જે કષાય તે શાસ્ત્રોમાં સ્થાને સ્થાને પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત-રૂપે વર્ણવીને પ્રશસ્તકષાયને કર્ત્તવ્ય તરીકેજ સ્થાને સ્થાને જણાવેલ છે, અને તેથીજ અઢાર દોષ રહિત વીતરાગ સર્વજ્ઞ અરિહંત મહારાજા ઉપર અને અઢાર હજાર શીલાંગરૂપ બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરનારા સાધુ મહાત્માઓ પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિઓ અને મુમુક્ષુઓને રાગ કરવાની કર્ત્તવ્યતા જણાવેલી છે, અર્થાત્ મોક્ષસાધક વીતરાગત્વાદિક ગુણો ઉપર અને તેને ધારણ કરનારા ઉપર એટલે કે ગુણ અને ગુણી બંને ઉપર રાગ કરવો જોઇએ અને તે પ્રશસ્તરાગ કહેવાય એમ શાસ્ત્રકારો ઘણે સ્થાને ફરમાવે છે,

ગુણ ને ગુણી ઉપર રાગ

અને તેવીજ રીતે તત્ત્વદૃષ્ટિથી વિચારીએ તો ગુણ અને ગુણી ઉપર રાગની જેટલા અંશે તીવ્રતા હોય તેટલા અંશે તેના ભક્તિભાવમાં તીવ્રતા આવવાથી અને તે ગુણગુણીનો ભક્તિભાવ જેટલે અંશે તીવ્ર હોય તેટલે અંશે નિર્જરાની માત્રા અધિક અધિક થવાનું કહેલું છે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તેથી એમ કહી શકાય કે સ્થૂલદષ્ટિએ તે પ્રશસ્ત રાગજ કર્મની નિર્જરાને ઉત્પન્ન કરે છે, અને તે પ્રશસ્ત રાગનું તારતમ્ય કર્મની નિર્જરાના તારતમ્ય સાથે સંબંધવાળું છે, અને આજ કારણથી એમ પણ કહી શકાય કે સમ્યગ્દર્શનાદિ આત્માના સ્વરૂપભૂત ગુણોના રાગવાળો મનુષ્ય પણ જ્યાં સુધી તે સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણો ધરવાવાળા મહાપુરુષો ઉપર રાગવાળો થાય નહિ, ત્યાં સુધી છદ્મસ્થ અવસ્થાનું સમ્યક્ત્વ કે જે વીતરાગ સર્વજ્ઞપણાની દશાને લાવનાર છે તે તેને હોય નહિ, અને આજ કારણથી અન્ય ધર્માવલંબીઓ તથા ગોશાલક અને જમાલિ વિગેરે નિહ્નવો સમ્યગ્દર્શનાદિ રૂપ અને સર્વજ્ઞ વીતરાગત્વાદિક દેવાદિક ગુણોના અવ્યાહતપણે માનનારા હોવા છતાં તે વીતરાગત્વ સર્વજ્ઞત્વાદિક ગુણોને ધારણ કરનારા જે વીર પરમાત્મા વિગેરે મહાપુરુષોરૂપ ગુણીઓની શ્રદ્ધા, માન્યતા, ભક્તિ અને આદર વગરના હોવાથી તેઓ મિથ્યાત્વી કે નિહ્નવની લાઇનમાં મૂકાયા, અને તેવીજ રીતે શુદ્ધદેવ, શુદ્ધગુરુ અને શુદ્ધધર્મરૂપી ગુણગણના નિધાન એવા ગુણીઓની શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને માન્યતા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રકારનાના પણ તેમના વીતરાગત્વ સર્વજ્ઞત્વાદિક ગુણોની માન્યતાની શ્રદ્ધા વગરના હોય કે તે દ્વારાએ તેમની માન્યતા વગરના હોય, તો તેવા જીવોને સંયતપણાની પ્રાપ્તિ છતાં પણ તેમના અભવ્યપણું, મિથ્યાદષ્ટિપણું કે કુલાચારની પ્રબળતાને આશ્રીને શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓએ તેઓને સન્માર્ગથી દૂર ગણ્યા, અર્થાત્ વીતરાગત્વાદિ પ્રાપ્તિના મુદ્દાને અંગે ગુણ અને ગુણી ઉપર એક સરખી રીતે શ્રદ્ધા, ભક્તિ, બહુમાન અને સત્કાર, સન્માનદ્વારાએ અવશ્ય રાગ રાખવોજ જોઇએ એવો શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓના વચનનો ફલિતાર્થ થાય છે, અને તે દ્વારાએ પંચ નમસ્કારરૂપ પંચમંગલ મહાશ્રુતસ્કંધ સર્વ પાપને નાશ કરનાર છે, જિનેશ્વર મહારાજની જેટલે જેટલે અંશે તીવ્ર, તીવ્રતમ ભક્તિ થાય, તેટલે તેટલે અંશે પૂર્વકાળમાં બાંધેલાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મો કે જેઓ આત્માના ગુણોને આવરવાદ્વારા નાશ કરનાર હોઇ ઘાતિકર્મ કે સાંપરાયિક કર્મ કહેવાય છે, તેનો નાશ થાય છે. વળી જિનેશ્વર મહારાજાઓમાં ધુરંધર એવા ભગવાન્ મહાવીર મહારાજને કરેલો એક પણ નમસ્કાર

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તે નમસ્કાર કરનાર સ્ત્રી અગર પુરુષને સંસારસમુદ્રથી તારી દે છે. વળી ગુણવાનની પ્રતિપત્તિ (સેવા)રૂપ વંદન કે જે વીતરાગ સર્વજ્ઞ હોય કે યાવત્ પ્રમત્તસંયત હોય તેને કરવામાં આવે તો યાવત્ અક્રિયારૂપ ચૌદમા ગુણઠાણાને આપી અવ્યાબાધ સુખમય મોક્ષને મેળવી દે છે. આ વિગેરે શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓના આવશ્યક વિગેરેના વાક્યો તાત્પર્ય વ્યાખ્યાને અનુસરે છે. આ બધી હકીકત વિચારનારો વિચક્ષણ ધર્મસાધનને અંગે કે મોક્ષપ્રાપ્તિને અંગે ગુણ કે ગુણી ઉપરનો રાગ એટલે શ્રદ્ધા, ભક્તિ, સત્કાર અને સન્માનને ઉપાદેય તરીકે ગણવા શિવાય રહી શકેજ નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તે પ્રશસ્તરાગ એટલે ગુણગુણી ઉપરના ભક્તિઆદિક નિર્જરાને ઉત્પન્ન કરનાર છે, અને તેથી તે પ્રશસ્ત રાગની માત્રાનું તારતમ્ય નિર્જરાના તારતમ્ય સાથે હોઈ આત્મગુણોના ઉત્કર્ષની સાથે સંબંધવાળું છે, અને જેટલે અંશે તે ગુણગુણીના રાગરૂપી પ્રશસ્ત રાગની મંદતા, તેટલે અંશે સમ્યગ્દર્શન અને નિર્જરાની ખામી છે, અગર આરાધનાની અલ્પતા છે એમ માનવા તરફ દોરાયા સિવાય

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રહેશે નહિ.

અવગુણ દ્વેષ

આ પૂર્વે કરેલા પ્રશસ્ત રાગની માફકજ શાસ્ત્રકારોએ મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન ને અવિરતિ ઉપર કે ક્રોધાદિક કષાયો ઉપર તથા આરંભાદિક આશ્રવો ઉપર અથવા જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મો ઉપર કરાતો દ્વેષ તે સ્થાન સ્થાન ઉપર પ્રશસ્ત દ્વેષ તરીકે જણાવેલો છે. આ પ્રશસ્તરાગ અને પ્રશસ્તદ્વેષમાં એટલો ફરક જરૂર છે કે ગુણ અને ગુણી બંને ઉપર ધરાતો રાગ તે પ્રશસ્ત રાગ કહેવાય, પણ મિથ્યાદર્શનાદિક અવગુણો ઉપરજ માત્ર દ્વેષ ધારણ કરાય તેનું નામજ પ્રશસ્તદ્વેષ કહેવાય, અર્થાત્ જેમ ગુણી ઉપર રાગ ધરાય તેમ તેને પ્રશસ્તરાગ કહેવાય છે, તેમ મિથ્યાદર્શનાદિરૂપ અવગુણવાળા જીવો ઉપર ધરાતો દ્વેષ તે પ્રશસ્ત દ્વેષ કહેવાતો નથી. સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણવાળા ગુણીઓ ઉપર ભક્તિઆદિ આરાધનાદ્વારાએ રાગ કરવાથી પ્રમોદભાવનાનો વિષય થાય છે, તેમ મિથ્યાદર્શનાદિ અવગુણોવાળા ઉપર દ્વેષ કરવો એ કોઈપણ ભાવનાનો વિષય નથી, કેમકે તે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મિથ્યાદર્શનાદિ અવગુણવાળાઓને અંગે જો તે મિથ્યાદર્શનવાળાઓના અવગુણો દૂર કરાય તેવા હોય તો તેને અંગે તે દોષો દૂર કરવારૂપ ભાવકરૂણાને અંગે કરૂણાભાવના અને ક્રૂર કર્મમાં નિ:શંકપણે વર્તનારા, ઉચ્છૃંખલપણે દેવ, ગુરુની નિંદા કરનારા તથા નિરપેક્ષપણે પોતાની પ્રશંસામાંજ લીન રહેલા એવા ગાઢતમ મિથ્યાદૃષ્ટિઓને અંગે શાસ્ત્રકારો ઉપેક્ષા કરવારૂપ મધ્યસ્થ ભાવના રાખવાનું જણાવે છે. (કેટલાકો આવી મધ્યસ્થ ભાવનાને જણાવનાર યોગશાસ્ત્રના શ્લોકની વ્યાખ્યામાં ઉમેરે છે કે આ મધ્યસ્થ ભાવના આવા નિ:શંકપણે ક્રૂર કર્મ કરવાવાળા વિગેરે ઉપર ત્યાં સુધીજ હોય કે જ્યાં સુધી તેઓ બીજા અજ્ઞાન ભદ્રિક જીવોને મિથ્યાત્વાદિક તરફ દોરનારા ન હોય. આ તેઓના કથન પ્રમાણે તેઓ બીજા ભદ્રિક અને અજ્ઞાન જીવોને મિથ્યાત્વાદિક ઉન્માર્ગ પ્રત્યે દોરનારાઓને અંગે કારૂણ્યભાવના કે માધ્યસ્થ ભાવના નહિ રાખવાનું જણાવી, દ્વેષ નામની જુદીજ ભાવના રાખવાનું સૂચવે છે, તે કોઇપણ શાસ્ત્રને આધારે હોય એમ લાગતું નથી, પણ કેવળ ઝગડાના ઝંડા ચઢા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વચનની ધૂનમાં અવગુણીઓ ઉપર પણ દ્વેષ કરેલોજ જોઇએ, અને તે પ્રશસ્ત દ્વેષજ ગણાય એવી નિજ કલ્પનાને અનુસરતી ગોઠવણનેજ આભારી છે કેમકે તે યોગશાસ્ત્રના શ્લોકમાંજ નિઃશંકપણે દેવ અને ગુરુની નિંદા કરનારો અર્થાત્ લોકોમાં દેવ, ગુરુની નિંદા કરાવે લોકોને ધર્મમાર્ગથી પતિત કરી ઉન્માર્ગમાં લઇ જનારો એક હોય કે અનેક હોય તોપણ તે બધા ઉપેક્ષા એટલે માધ્યસ્થ ભાવનાના વિષયમાં છે એમ સ્પષ્ટપણે જણાવેલું હોવાથી તેવી નવી ગોઠવણ કરનારાની ગોઠવણ શાસ્ત્રને અનુસરતી નથી, એટલુંજ નહિ પણ તે શ્લોકના અર્થને પણ અનુસરનારી નથી એમ મહાવાક્યાર્થ કે ઐદંપર્યાર્થને વિચારનારો તો શું પણ માત્ર વાક્યાર્થને વિચારનારો પણ સમજી શકે તેમ છે.) જોકે તે શાસન વિરોધી કાર્ય કરનારા, શાસનદ્રોહીઓ તરફ જ્યાંસુધી આરાધક જીવમાં સરાગદશા છે, ત્યાંસુધી શાસનપ્રેમરૂપી ક્ષાયોપશમિક ભાવને અંગે હરકોઇ આરાધકને દ્વેષનું સ્ફુરાયમાનપણું થયા શિવાય રહેતું નથી, પણ તે ક્રોધ પ્રશસ્તદ્વેષ છે કે તેનો નિર્જરાની તારતમ્યતા સાથે નિજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તારતમ્યતાદ્વારાએ સંબંધ છે એમ શ્રદ્ધાળુઓ માની શકે નહિ, અને જો અવગુણી ઉપર દ્વેષ કે તેના કાર્યની માત્રાના આધારે નિર્જરાની માત્રાનો આધાર રખાતો હોત તો ત્રિશલાનંદન ભગવાન્ મહાવીર મહારાજા શિષ્યાભાસ એવા ગોશાલાથી મરણાંત જેવા ઉપસર્ગના પ્રસંગે અનન્ય ભક્તિ, રાગ અને બહુમાનવાળા ગૌતમ ગણધર આદિ શિષ્યોને મૌન રાખવાનું, ઉત્તર, પ્રત્યુત્તર નહિ કરવાનું અને સ્વસમીપથી દૂર જઇ ઇધિર તિધર વીખરાઇને બેસવાનું કહેત નહિ, કેમકે ઝગડાના ઝંડાની ધારણાથી તેવા અવગુણીના દ્વેષ અને તેના અંગે થતા કાર્યોને પ્રશસ્તદ્વેષ ગણાવી નિર્જરા ગણાવનારાઓની અપેક્ષાએ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજે શિષ્યોને થનારી નિર્જરામાં અંતરાય કર્યો એમ ગણી શકાય. વળી તે તેજોલેશ્યાનો ઉપસર્ગ થયા પછી પણ તે ગોશાલાની તેજોલેશ્યાના સામર્થ્ય કરતાં શ્રમણ નિર્ગ્રંથોનું અને તેમના કરતાં સ્થવિર ભગવંતોનું, તેમજ તેમના કરતાં પણ ત્રિલોકનાથ અરિહંત ભગવાનોનું લેશ્યાસામર્થ્ય અનુક્રમે અનંત અનંતગુણું જણાવી, તે લેશ્યાનો ઉપ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ગોગ નહિ કરવામાં કોઇભાવપૂર્વકની સહનશીલતાજ કારણ તરીકે જણાવેલી છે, તો તે વચનમાં શ્રમણ નિર્ગ્રંથ અને સ્થવિર ભગવંતોને નહિ થતી નિર્જરારૂપ અવગુણને ભગવાન્ મહાવીર મહારાજે ગુણરૂપે જણાવી એમ આરોપ આવે, પણ તે આરોપ બીજાઓને મિથ્યાત્વને માર્ગે દોરનારા હોય તેવાઓ પ્રત્યે માધ્યસ્થ ભાવના ન હોય એમ માનનારને અંગેજ સમજવી. શાસ્ત્રકારોના શબ્દોના વાક્યાર્થ, મહાવાક્યાર્થ ને ઐદંપર્યાર્થને જાણનાર, માનનાર અને પ્રરૂપનારને અંગે તો ન સુધારી શકાય તેવા એકલા મિથ્યાત્વમાર્ગમાં પ્રવર્તેલા કે બીજાઓને પણ દેવ, ગુરુ આદિની નિંદાદ્વારાએ મિથ્યાત્વમાર્ગમાં પ્રવર્તનારા શાસનદ્રોહીઓને અંગે પણ ઉપેક્ષારૂપ માધ્યસ્થ ભાવના હોવાથી ત્રિલોકનાથ ત્રિશલાનંદન ભગવાન્ મહાવીર મહારાજની પ્રરૂપણા કે પ્રેરણા ઉપર કોઇપણ જાતનો આક્ષેપ આવતો નથી, પણ તે પ્રેરણા અને પ્રરૂપણામાં ભગવાનની વીતરાગતાની છાયાપૂર્વકનો યથાસ્થિત વાદિપણાનો પ્રવાહજ પ્રવર્તી રહેલો હોય છે. (આ સ્થાને કેટલાકો દ્વેષરૂપી દાવાનળને સળગાવવામાંજ માન-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નારા તથા સાડાત્રણ શ્રાવકનીજ હયાતીમાં હર્ષ ધરનારા કેટલાક આગ્રહ ધરનારાઓ મહા તપસ્વી વાલીજીનું વૃત્તાંત આગળ ધરી અવગુણી અને શાસનદ્રોહીઓ ઉપર દ્વેષ કરવોજ જોઇએ એવું વિધાન કરવાને તૈયાર થાય છે, તેઓએ તે વાલી મહારાજના ચરિત્રને બારીક દૃષ્ટિથી અવલોકન કરી જાણવું જોઇએ કે તે મહાતપસ્વી વાલીજી સરાગદશામાં હોઇ તેવા પ્રવૃત્તિને તીર્થની લાગણીને અંગે આદરે તેટલા માત્રથી તે દ્વેષવાળી પ્રવૃત્તિ સર્વને નિર્જરાના કારણ તરીકે કર્તવ્યજ છે એમ કરી શકે નહિ. વળી ભગવાન્ મહાવીર મહારાજની પ્રેરણા અને પ્રવૃત્તિ વીતરાગ સર્વજ્ઞપણાની અવસ્થાની છે એ વાત કોઇપણ વાચકના ધ્યાન બહાર જવી જોઇએ નહિ.

વાલીજીની સ્થિતિ

જો કે આ ઉપરથી મહાતપસ્વી વાલીજીના ભક્તિરાગરૂપી પ્રશસ્તરાગને કોઇ ઉતારી પાડતું નથી અને ઉતારી પાડવા માગે નહિ પણ તે ભક્તિરાગની પ્રશંસાને કારણે મૂકી લાગણીથી થએલા દ્રોહીના દ્વેષરૂપ કાર્યને નિર્જરાના કારણ તરીકે ગોઠવવું તે શ્રદ્ધાસંપન્નોને સહ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નીય નથીજ. વળી ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે કે તે મહાતપસ્વી વાલીજીએ પોતાનું વેર વાળવા તૈયાર થએલા રણરસિક રાવણને અષ્ટાપદતીર્થને તરબોળ કરતો જાણ્યા છતાં તે રાવણને કંઈપણ અંગત નુકશાન ન કર્યું, પણ માત્ર તે તીર્થને સ્થિર રાખવા અર્થાત્ તરબોળ ન થવા તે તીર્થરૂપ પહાડ ઉપરજ અંગુઠો દબાવ્યો અને તે મહાતપસ્વીના તપતેજથી અંગુઠામાત્રના દબાણથી તે તીર્થ તરબોળ થતું બચ્યું એટલુંજ નહિ પણ તે મહા તપસ્વીના અંગુઠાના દબાણના પ્રભાવથી તે પહાડના ભાગનો પ્રાગ્ભાર તે રણરસિક રાવણને અસહ્ય થઈ પડ્યો અને તેને લીધેજ તે રાવણ લોહી વમતો થયો. અર્થાત્ મહાતપસ્વી વાલીજીએ રાવણને શિક્ષા કરવી જોઈએ એમ ધાર્યું નથી, અથવા તો કથંચિત્ લાગણીવશ તેવી ધારણા થઇ હોય એમ માની પણ લઇએ તોપણ તે રાવણને થએલી શિક્ષાને અપ્રશસ્તક્રોધનું કાર્ય માની નિર્જરના સાધન તરીકે માનીએ એક અંશે પણ અનુમોદી શકાય એવું છેજ નહિ.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અવગુણી દ્વેષમાં અનર્થ

વળી વિષ્ણુકુમારે સંઘરક્ષારૂપ મહાકાર્યને અંગે કરેલા ક્રોધ અને વૈક્રિયને માટે જે ઇરિયાવહિ પડિક્કમવારૂપ પ્રાયશ્ચિત શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓ ફરમાવે છે, વળી શ્રમણ-સંઘના સમુદાયરૂપી ગચ્છની રક્ષા માટે એકજ રાત્રિમાં ત્રણ સિંહને મારનાર મહાયોદ્ધામાંથી થએલા સાધુને જે ઇરિયાવહિ પડિક્કમવાનો દંડ આપવામાં આવ્યો છે, મોટી માંદગીને અંગે ગ્લાન થએલા સાધુની પરિચારણા જે આધાકર્માદિક આહારપાણીથી કરવામાં આવે તેને અંગે જે પંચકલ્યાણઆદિ પ્રાયશ્ચિતો જણાવવામાં આવે છે, યાવત્ ચારસેં નવાણું સાધુઓને ઘાણીથી પીલી નાખનારા પાલક ઉપર થએલા દ્વેષભાવથી આચાર્ય ભગવાન્ શ્રીસ્કંધકાચાર્યનું જે વિરાધકપણું શ્રીભગ-વતીજીઆદિ શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ અક્ષરે લખાએલું છે તે બધાને વિચરનારો કોઇપણ સુજ્ઞ મનુષ્ય સ્વપ્ને પણ એમ નહિ ધારી શકે કે અવગુણી ઉપર સરાગ દશાને અંગે જોકે દ્વેષ થઇ જાય તોપણ તે ધર્મમાર્ગ તરીકે કર્તવ્યજ છે કે તે નિર્જરાનું સાધન હોઇ તેનું તારતમ્ય નિર્જરાની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સાથે રહેલું છે. આ સ્થાને આટલી વાત તો સ્પષ્ટપણે જરૂર સમજવી જોઇએ કે મમત્વ, પરિગ્રહ કે વિષયને અંગે થતા દ્વેષો કે તેના કાર્યોમાં અને આ દેવ, ગુરુ, ધર્મ કે શાસનના દ્રોહીઓને અંગે થતા દ્વેષ કે તેના કાર્યોને અંગે બંધમાં ઘણુંજ મોટું અંતર છે, પણ તે બંધના અંતરને ખ્યાલમાં ન લેતાં, તે બંધના હેતુનેજ નિર્જરાના સાધન તરીકે મનાવવા તૈયાર થવું તે નિઃશ્રેયસાર્થીની નજરમાં નિતાંત ન્યક્કારનું સ્થાન છે. આજ કારણથી શ્રમણ ભગવંતને આધાકર્મ અશનાદિક આપનારા જીવને શાસ્ત્રકારો અલ્પ પાપ સ્પષ્ટ શબ્દોથી જણાવે છે, તેમજ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર આદિની પૂજાદિકમાં થતા પૃથ્વીકાયાદિ આરંભથી પણ ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી વિગેરે તત્કાલે કે પૂજાકાલે ક્ષય પામે એવો કર્મનો બંધ જણાવે છે.

વિરાધનાથી નિર્જરાનું કેમ ?

આ સ્થાને અધ્યાત્મ વિશુદ્ધિવાળા જયણાયુક્ત પ્રવૃત્તિ કરનારા જીવની જે વિરાધના તે નિર્જરા ફળવાળી છે એવા શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિના વાક્યને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઇતર શાસ્ત્રોની અપેક્ષા રાખ્યા શિવાય અનુસરનારા માત્ર વિરાધનાનેજ નિર્જરા કરનારી ગણે છે તેઓ જો તે શ્રીઓઘનિર્યુક્તિની તેજ ગાથામાં કહેલા અધ્યાત્મશુદ્ધિવાળા અને યતનાથી પ્રવર્તનારા એવા આપેલાં બે વિશેષણો જોવા સાથે ફલિતાર્થપણે નહિ કે સ્વતંત્ર કાર્યપણે કહેલી નિર્જરા વિચારીને જો માન્યતા ધરાવશે તો દ્રેષ કે વિરાધનાને સ્વતંત્રપણે નિર્જરાના કારણ તરીકે ગણવા માટે કે તેની તારતમ્યતાને નિર્જરાની તારતમ્યતા સાથે જોડવા માટે કદીપણ તૈયાર થશે નહિ.

પ્રશસ્ત રાગાદિની મર્યાદા

આ બધી હકીકતથી વાચકને એટલું સ્પષ્ટ માલમ પડશે કે નિર્જરાની માત્રાનો આધાર ગુણ અને ગુણી ઉપર રખાતા પ્રશસ્ત રાગની માત્રા ઉપર કે અવગુણ ઉપર ધરાતા દ્રેષરૂપ અપ્રશસ્ત દ્વેષની માત્રા ઉપરજ રહેલો છે, અને તેથીજ મિથ્યાદર્શનાદિ અવગુણોવાળા જીવો અપ્રશસ્ત દ્વેષનું સ્થાન નથી, પણ કરૂણા અને માધ્યસ્થ ભાવનાનુંજ સ્થાન છે. આ પૂર્વોક્ત રીતિએ પ્રશસ્ત રાગ અને પ્રશસ્ત દ્વેષ જોકે નિર્જરાની સાથે તારતમ્યતા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ધરાવનારા છે, તોપણ તે પ્રશસ્ત રાગ અને પ્રસસ્ત દ્વેષ તેઓનેજ માટે કર્તવ્ય તરીકે ગણી શકાય કે જેઓ સર્વજ્ઞ વીતરાગપણાની દશાને પામેલા ન હોય, કેમકે જેઓ સર્વજ્ઞ વીતરાગપણાની દશાને પામેલા હોય, તેવા જીવોને અંગે તો તે પ્રશસ્ત રાગ કે પ્રશસ્ત દ્વેષનું કાર્ય કરવા માટે વિચારવું તે પણ તે મહાપુરુષની આશાતના રૂપજ છે, અને આજ કારણથી ત્રિલોકનાથ ત્રિશલાનંદન ભગવાન્ મહાવીર મહારાજે સકલ લબ્ધિ નિધાન ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીજીને શાલ અને મહાશાલ કે જેઓ સર્વજ્ઞ વીતરાગપણાની દશાને પામેલા હતા તેઓને ઉદ્દેશીને ત્રિશલાનંદન તીર્થંકર મહાવીર મહારાજને વંદન કરવાનું કહેવામાં સર્વજ્ઞની આશાતના કરનાર ગણી તેવું કહેવાનો નિષેધ કરવાનું અને તે આશાતના વર્જવાનું સ્પષ્ટપણે વિધાન શ્રીભગવતીજી આદિ શાસ્ત્રોમાં કરેલું છે. યુક્તિથી સમજનારો વાચકવર્ગ સ્પષ્ટપણે સમજી શકે તેમ છે કે જે જે આત્માઓને મોહનીયઆદિ ઘાતિકર્મોનો મેલ કે કચરો રહેલો હોય તે તે આત્માઓનેજ તે પ્રશસ્ત રાગ અને પ્રશસ્ત દ્વેષરૂપી દીવેલ કે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સાબુની જરૂર હોય, પણ નિર્મળ કોઠાવાળાને કે નિર્મળ વસ્ત્રવાળાને તે દીવેલ કે સાબુની મહેનત નકામીજ છે. દીવેલ કે સાબુ તત્ત્વદષ્ટિએ તો પેટ કે વસ્ત્રમાંથી કાઢવા લાયકજ છે, તેમ પ્રશસ્તરાગ અને પ્રશસ્તદ્વેષ પણ તત્ત્વદષ્ટિએ તો આત્મામાંથી દૂર કરવા લાયકજ છે, અને તેથી સર્વ શાસ્ત્રકારોએ કોઇ પણ જાતના કષાયરૂપી મોહનીયનો ઉદય હોય ત્યાં સુધી સાંપરાયિક કર્મનો બંધ કે ઉદય માનેલો છે. આ બધા ઉપરથી મિથ્યાત્વ અને અવિરતપણાની માફક કષાયનું પણ તત્ત્વદ્રષ્ટિએ છાંડવાલાયકપણું હોઇ, દ્વાદશાંગી શાસ્ત્રોમાં કષાયો સંબંધી તથા તેના ફળરૂપ કર્મો સંબંધી જે જે નિરૂપણ છે તે સર્વ ભવ્ય જીવોને તે તે કષાયાદિકને છાંડવા માટેજ ઉપયુકત થવાને અંગે છે. જગતમાં શત્રુરાજ્યની બારીકમાં બારીક હીલચાલ રક્ષણની ફરજવાળા હલ્લાને રોકનાર કટકે જાણવાની અને તપાસવાની છે, તેવી રીતે મુમુક્ષુ જીવોએ કષાય અને કર્મની હીલચાલ તે સર્વથા દાબી દેવા માટે બરોબર જાણવા અને તપાસવાની છે, અને તેટલાજ માટે શાસ્ત્રોએ સ્થાને સ્થાને કર્મ અને કષાયનું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રાબલ્ય જણાવેલું છે, અર્થાત્ કર્મ અને કષાયનું પ્રાબલ્ય દ્વાદશાંગી આદિ શાસ્ત્રોમાં સ્થાને સ્થાને સાંભળીને તેના ભરોસે રહેવામાં ભવ્યોએ ભુલવું જોઇતું નથી, કેમકે જૈનશાસનમાં કર્મોનું અને તેના કારણભૂત કષાયોનું જે જે વર્ણન છે તે શત્રુની બાતમી આપવા તરીકે કર્મ અને કષાયોને શત્રુ તરીકે ગણીનેજ છે. જો એમ ન હોય તો પરમ પરમેષ્ઠી પંચનમસ્કારમાં નમો અરિહંતાણં નામના પહેલા પદમાં કર્મ કે કષાયો રૂપ વિશેષ્યને જણાવ્યા શિવાય તે કર્મ અને કષાયોને નિરૂક્તિ તરીકે અર્થ કરતાં શત્રુ તરીકે જણાવત નહિ.

જેવી રીતે ધર્માસ્તિકાયાદિકને જ્ઞેય તરીકે અને મિથ્યાત્વાદિક બંધ હેતુને કે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોને દ્વાદશાંગી પ્રવચનમાં હેય એટલે છાંડવા લાયક તરીકે જણાવેલ છે તેવીજ રીતે ઔપશમિકાદિક ભેદોવાળું સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્મતિજ્ઞાનઆદિ ભેદોવાળું જ્ઞાન અને સામાયિકાદિ રૂપ સમ્યક્ચારિત્ર તથા તેના પરમાર્થસંસ્તવાદિ જે જે કારણો દ્વાદશાંગી શાસ્ત્રોમાં જણાવેલાં છે તે સર્વ ઉપાદેય એટલે દરેક મુમુક્ષુ જીવોએ આદ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રવા લાયક છે. એવી રીતે જ્ઞેય, હેય અને ઉપાદેયપણાના વિભાગથી દ્વાદશાંગી પ્રવચનની થતી શ્રદ્ધાનેજ સમ્યક્ શ્રદ્ધા અથવા સમ્યગ્દર્શન કહી શકાય.

તપનું સ્થાન અને તેની ગણતરી

દ્વાદશાંગીઆદિ શાસ્ત્રોમાં મોક્ષના સાધન તરીકે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે. શ્રીઉત્તરાધ્યનસૂત્રમાં नादंसणिस्स नाणं नाणेण विणा न हुन्ति चरणगुणा । चरणाहिन्तो मोक्खो मोक्खे सुखं निराबाहं ॥ એ સૂત્રથી સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થવાનું સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે અને ભગવાન્ ઉમાસ્વાતિ વાચકજી પણ सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः । એ શ્રીતત્ત્વાર્થશાસ્ત્રના પહેલા સૂત્રથી સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રને મોક્ષનો માર્ગ જણાવે છે. એટલે તેઓશ્રીના કહેવા પ્રમાણે પણ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર એ ત્રણજ મોક્ષનાં સાધનો છે. આ બધી વસ્તુ વિચારતાં શાસ્ત્રકારોએ તપને મોક્ષના સાધન તરીકે લીધેલું નથી, પણ શ્રીઆવશ્યકનિર્યુક્તિકાર શ્રુતકેવલી ભગવાન્

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભદ્રબાહુસ્વામીએ नाणं पयासगं सोहओ तवो संजमो य गुत्तिकरो। तिण्हंपि समाओगे मोक्खो जिनसासने भणिओ ॥ એ ગાથાસૂત્રથી જ્ઞાન એ જીવાજીવાદિક તત્ત્વોને પ્રકાશનાર હોઇ જીવના યથાસ્થિત સ્વરૂપને પ્રકાશતાં મોક્ષને યથાસ્થિતપણે પ્રગટ કરે છે, અને જ્ઞાનદ્વારાએ જ્યારે જીવનું અનાદિ સત્ત્વપણું માલમ પડયું, અને તે જીવ સ્વરૂપે કેવળજ્ઞાન, દર્શનવાળો હોવા સાથે વીતરાગતા સ્વરૂપને ધારણ કરનારો છે એમ પણ જણાયું અને તે દ્વારાએ જગતમાં રહેલા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયાદિ જીવો અને અવ્યાબાધ પદ જે સિદ્ધિ, તેમાં બિરાજમાન સિદ્ધ મહારાજાઓના સ્વરૂપમાં કોઇ પણ જાતનો ફરક નથી, એમ જણવામાં આવતાં અનાદિ સંસારમાં ભ્રમણ કરતા દરેક જીવને પોતાના આત્માનું જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મથી આવૃતપણું જણવાથી તેને શોધવાની બુદ્ધિ થાય તે સ્વાભાવિક છે, અને તે આત્માના સર્વજ્ઞપણાદિક સ્વભાવને રોકનારા જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોને શોધનાર જો કોઇપણ હોય તો તે તપપદાર્થજ છે. સામાન્ય રીતે સંસારના સર્વ જીવો દરેક ક્ષણે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોને ભોગવવાદ્વારાએ તે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જ્ઞાનાવરણીયઆદિ કર્મોનો ક્ષય કરી આત્માને નિર્જરાથી જોડેજ છે, પણ આ તપપદાર્થથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોની જે નિર્જરા થાય છે, તે નિર્જરા કર્મના ભોગોની નિર્જરા કરતાં કઈગુણી અધિક હોય છે. વળી તપસ્યાનો પ્રભાવજ એવો છે કે તે પોતાની સાથે સંવરને લાવે છે, અને તેથીજ સૂત્રકારો तपसानिर्जरा च એમ કહી તપસ્યાથી નિર્જરા થવા સાથે સંવર થવાનું જણાવે છે, પણ આ તપસ્યાથી થતો સંવર માત્ર આહારાદિકની ઉત્પત્તિના કારણભૂત આરંભાદિનું રોકાણ, અને આહારાદિકના ભોગના વખતે થતી ઈંદ્રિયોની પ્રવૃત્તિરૂપ આશ્રવોનું રોકાણ એટલા માત્રથીજ ચરિતાર્થ થાય છે, પણ આત્માને સતતપણે વળગતાં અવિરતિનાં કર્મોને રોકવા માટે કરવી જોઈતી વિરતિ કે જેને સંયમ કહેવામાં આવે છે, તે સંયમ પૃથક્પણે જણાવતાં શ્રુતકેવલી ભગવાન્ સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે આત્માને આવતાં કર્મોથી બચાવનાર જો કોઈપણ હોય તો તે સંયમજ છે, અને પ્રકાશક એવું જ્ઞાન, શોધક એવો તપ અને આત્માનો બચાવ કરનાર એવો સંજમ એ ત્રણેનો સરખો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રીતે સંયોગ થાય ત્યારેજ શ્રીજિનેશ્વર ભગવાનના શાસનમાં વર્ણવેલો મોક્ષ મળી શકે છે. એવી રીતે મોક્ષના કારણો જણાવતાં શ્રુતકેવલી ભગવાને તપને મોક્ષના કારણ તરીકે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવ્યું છે. સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી તપાસ કરતાં શ્રુતકેવલી ભગવાન ભદ્રબાહુસ્વામીજીનું વચન સર્વ કર્મક્ષયરૂપ મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે જેટલું અનુકૂળ થશે, તેટલું બીજું વચન અનુકૂળ થઇ શકશે નહિ, કારણ કે સયોગિકેવલી નામના તેરમા ગુણસ્થાનકમાં ક્ષાયિક સમ્યગ્દર્શન, કેવળજ્ઞાન અને યથાખ્યાત ચારિત્ર એ ત્રણેની પ્રાપ્તિ હોવાથી તે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્‌ચારિત્રમાં કોઈ પણ અંશ બાકી રહેતો નથી, અર્થાત્ તે તેરમા ગુણસ્થાનકના આદ્ય ક્ષણે પણ સંપૂર્ણ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર મળી જાય છે, છતાં તે સયોગિકેવલીપણાની પ્રાપ્તિને અને સર્વ કર્મક્ષયરૂપ મોક્ષપદની પ્રાપ્તિને મેળવવામાં ઉત્કૃષ્ટથી દેશોનક્રોડ પૂર્વ જેટલો કાળ ચાલ્યો જાય છે, અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર શિવાયનું કોઇપણ એવું સાધન બાકી રહેલું માનવું જોઇએ કે જેની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રાપ્તિ ન થઇ હોય ત્યાંસુધી તે સર્વ કર્મક્ષયરૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત ન થતો હોય અને તેની પ્રાપ્તિ થવાથીજ સર્વ કર્મક્ષયરૂપ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી હોય, તે સાધન બીજું કોઇ નહિ, પણ માત્ર સર્વસંવરરૂપ ચારિત્ર પ્રાપ્ત થતાં થતો યોગનિરોધરૂપ શુક્લધ્યાનનો ચોથો પાયોજ છે, અને તે શુક્લધ્યાનનો ચોથો પાયો તે તપના બાર ભેદો પૈકી પ્રાયશ્ચિત્તાદિ અભ્યંતર ૭ ભેદમાં જે ધ્યાન નામનો ભેદ છે, તે રૂપ તપ એજ મોક્ષનું અનંતર કારણ છે. આ વસ્તુ વિચારતાં સ્પષ્ટપણે માલમ પડશે કે સમ્યગદર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર એ મોક્ષના કારણરૂપ છતાં પણ સર્વકર્મક્ષયરૂપ મોક્ષના અનંતર કારણપણે તો શુકલ ધ્યાનના ચોથાપાયારૂપ તપજ ઉપ-યોગી છે. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જેમ મોક્ષપ્રાપ્તિના અનંતર કારણ તરીકે તપની ઉપયોગિતા છે તેવીજ રીતે શ્રેણીના સમારોહમાં ખરેખરૂં ઉપયોગી હોય તો તે તપજ છે.

તપથી નિકાચિત કર્મનો ક્ષય

ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે કે કોઇપણ જીવ ક્ષપક-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શ્રેણીનો સમારોહ કરી, તેની સમાપ્તિ કર્યા શિવાય મોહના સંપૂર્ણ ક્ષયને પ્રતાપે મેળવાતા યથાખ્યાત ચારિત્રને કે જ્ઞાનાવરણીયાદિના સંપૂર્ણ ક્ષયને પ્રતાપે મેળવાતા કેવળજ્ઞાનને કોઇપણ વેદી શકતું નથી, અને તે શ્રેણીની શરૂઆત કરતાં જીવને એવા શુભ ધ્યાનની જરૂરજ પડે છે કે જે શુભ ધ્યાન નિકાચિત કે જેનો સામાન્ય રીતે ભોગવ્યા શિવાય છૂટકારો ન થાય, તેવાં નિકાચિત કર્મોનો પણ ક્ષય કરી શકે. એવું તો નહિજ માની શકીએ કે ક્ષપકશ્રેણીની શરૂઆત કરનારો જીવ ક્ષપકશ્રેણીની શરૂઆતના કાળથી સિત્તર કોડાકોડ સાગરોપમ પહેલેથી સાવચેત થએલો હોય, અને તેથી તે આત્માની સત્તામાં કોઇ પણ પ્રકારે નિકાચિત કર્મ હોય નહિ, અને કેવળજ્ઞાન પામનારા જીવોને માટે જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તકાળ માત્ર પહેલાં શાસ્ત્રકારો મિથ્યાદષ્ટિપણું હોવાનો સંભવ જણાવે છે, તે અપેક્ષાએ પણ કેવળજ્ઞાન પામનારા જીવમાં સિતેર કોડાકોડ પહેલેથી નિકાચિત કર્મ ન બાંધે તેવી દશા હોયજ એમ માની શકાય નહિ, એટલે શ્રેણી માંડી કેવળજ્ઞાન પામનારા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જીવને સત્તામાં રહેલા નિકાચિત કર્મોને ક્ષય કરવાની પણ તાકાત માનવીજ જોઇએ, અને તે તાકાત શ્રેણીની શરૂઆતમાં અપૂર્વકરણની વખતે ઝળકે છે એમ શાસ્ત્રકારો સ્પષ્ટ કરતાં અપૂર્વકરણરૂપ શ્રેણીવાળા ગુણસ્થાનકના પ્રતાપેજ નિકાચિત કર્મોનો ક્ષય થવાનું જણાવે છે, અને તેજ વસ્તુને ઉદ્દેશીને ભાષ્યકાર મહારાજા तवसा उ निकाइयाणंपि એમ કહી સામાન્ય રીતે તપથી નિકાચિત કર્મોનો ક્ષય થાય છે એમ જણાવે છે, પણ વસ્તુતઃ અપૂર્વકરણની વખતે થતા શુભ ધ્યાનરૂપ તપથીજ તે નિકચિત કર્મોનો ક્ષય થાય છે એમ વ્યાખ્યાકારો સ્પષ્ટ કરે છે.

તપનું સંયમસહચરિતપણું

જો કે નિકાચિત કર્મોના ક્ષયને માટે પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે અપૂર્વકરણની વખતે થતાં શુભ ધ્યાનરૂપ તપની જરૂર છે, તો પણ સામાન્ય કર્મોનો ક્ષય પણ તપથીજ થાય છે એમ માનવામાં શાસ્ત્ર જાણનાર મનુષ્યોમાં બે મત છેજ નહિ, કેમકે શાસ્ત્રકારો સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે કે पुव्विं दुच्चिन्नाणं दुप्परिक्कंताणं पावाणं कम्माणं नत्थि

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

अवेयइत्ता मुक्खो तवसा वा झोसइत्ता। અર્થાત્ પહેલાં ખરાબ આચરણ કે ખરાબ પરાક્રમથી કરેલાં પાપ-કર્મોનો ક્ષય વેદવા શિવાય થતો નથી, અથવા તપસ્યાથી નાશ કરવાથી તેનો ક્ષય થાય છે. આ વાતને માનનારો સર્વ સુજ્ઞવર્ગ નિકાચિત કે સામાન્ય બંને કર્મોનો ક્ષય કરવામાં તપસ્યા એજ પ્રબળતર સાધન છે, એમ માનવામાં આવ્યો બાશે નહિ, અને તેથીજ સામાન્ય નિયમ પણ એવો પ્રચલિત છે કે तपः कर्मविनाशाय । અર્થાત્ કર્મના નાશને માટે તપસ્યા એજ સમર્થ સાધન છે. આવું તપનું અદ્વિતીય સામર્થ્ય છતાં અને શ્રી-આવશ્યકનિર્યુક્તિકાર ભગવાન્ ભદ્રબાહુજીએ મોક્ષના કારણ તરીકે તપને સ્પષ્ટપણે જણાવ્યા છતાં એમ શંકા નહિ કરવી કે તત્ત્વાર્થ અને ઉત્તરાધ્યનમાં કેમ તેનો ઉલ્લેખ થયો નહિ? કેમકે તત્ત્વાર્થ અને ઉત્તરાધ્યન વિગેરેમાં વાપરેલો ચારિત્રશબ્દ સંવરની પરાકાષ્ઠાને સૂચવનારો હોઇ જેમ સર્વ સંવરને સૂચવે છે, તેવીજ રીતે ચારિત્રના ભેદરૂપ તપને પણ સાથેજ સૂચવે છે. અર્થાત્ એકલા મોહનીયના ક્ષયથી થતા ચારિત્રનેજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માત્ર લેવું, પણ આશ્રવનિરોધરૂપ જે સંવર તેમય ચારિત્ર ન લેવું એમાં કાંઇ હેતુ જણાતો નથી. શાસ્ત્રોમાં જ્યાં જ્યાં સંયમશબ્દ ગ્રહણ કરવામાં આવે છે ત્યાં ત્યાં સંયમની સાથે તપને પૃથક્પણે લે છે, અને તેથીજ अहिंसा संजमो तवो એમ ધર્મના ભેદો જણાવતાં ભગવાન્ શય્યંભવસૂરિજીએ સંયમથી તપનું જુદાપણું સ્પષ્ટ કર્યું અને તેવીજ રીતે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજાનું શ્રીકલ્પસૂત્રમાં કે ઉવવાઇજી વિગેરેમાં વર્ણન કરતાં संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे વિગેરે વાક્યો જણાવેલાં છે, પણ ચારિત્રનું વર્ણન કરતી વખત તપ એ ચારિત્રનોજ પેટાભેદ છે, અને ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી પ્રત્યાખ્યાન-અષ્ટકમાં ભાવપ્રત્યાખ્યાનને સમ્યક્ચારિત્રરૂપ જણાવે છે, તેથી ચારિત્રને મોક્ષનું સાધન ગણાવ્યા પછી તત્ત્વાર્થ અને ઉત્તરાધ્યયન વિગેરેમાં તપને પૃથક્ સાધનપણે ન જણાવ્યું હોય એમ વધારે સંભવિત છે.

તપનું ઉપાદાનપણું કેમ નહિ?

વળી સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર એ ગુણરૂપ ધર્મ હોઇ જેવી રીતે મોક્ષના ઉપાદાન કારણો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને છે તેવી રીતે તપ એ માત્ર આત્માને વિકૃતપણાને લીધે લાગેલા કર્મોને શોધવારૂપ કાર્ય કરનાર હોઇ તે તપને ઉપાદાન કારણ તરીકે તત્ત્વાર્થ વિગેરેમાં ન ગણીને ન જણાવ્યું હોય એમ પણ સંભવિત છે. વળી અનશન વિગેરે બાહ્ય ભેદો તૈજસ કાર્મણના ઉદયથી થતા આહાર-ગ્રહણના નિરોધ, ઓછાશ અને સંક્ષેપવાળા હોવા સાથે શરીર અને ઇંદ્રિય વિગેરે નામકર્મના ઉદયે મળેલા શરીર અને ઇંદ્રિય વિગેરેના પીડન અને સંલીનતારૂપ હોઇ તે બાહ્ય તપ પુદ્ગલની અપેક્ષાવાળું ગણ્યું હોય અને તેથી તેને ઉપાદાન કારણ તરીકે ગણ્યું ન હોય અને કહ્યું ન હોય, તેમજ લાગેલા કર્મના નાશ અને નવા આવતાના નિરોધને માટે કરાતા વ્રતાદિકને અંગે, લાગતા પ્રાયશ્ચિત્તોની શુદ્ધિ વ્રતાદિયુક્ત સહચારીઓને અંગે કરાતા વિનય અને ભક્તિ તથા યોગની સ્થિરતા અને શુભતા માટે શુભના તેમજ સ્થિરતા અને રોધ માટે કરાતાં અધ્યયન વિગેરે સ્વાધ્યાય વિગેરે રૂપ અભ્યંતર તપ પણ યોગાદિકની અપેક્ષાવાળું હોઇ અને તે યોગાદિક કર્મોદયની અપેક્ષાવાળા છે માટે તે અભ્યંતર

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તપને પણ ઉપાદાન કારણ તરીકે ન ગણ્યું હોય તે સ્વાભાવિક છે. જો કે નવતત્ત્વની ગાથામાં नाणं च दंसणं चेव चरित्तं च तवो तहा। એમ કહી તપને પણ જીવના સ્વરૂપ એટલે લક્ષણ તરીકે જણાવેલું છે પણ તે સ્થાને અનાહારપણારૂપજ તપ લેવાનું હોય, કર્મક્ષયને માટે કરાતા બાહ્ય, અભ્યંતર તપોથી તે ભિન્નજ છે, અને તપની મિથ્યાત્વ, અવિરતિ આદિને લીધે જીવે બાંધેલા કર્મની શુદ્ધિ કરવા માત્રને અંગે ઉપયોગિતા હોય, ભગવાન્ ભદ્રબાહુ સ્વામીજીએ. सोहवो तवो એમ કહી લાગેલા કર્મની શોધકતા માટેજ તપની ઉપયોગિતા જણાવી છે, અર્થાત્ શ્રુતકેવલી ભદ્રબાહુ સ્વામીજીએ ભવ્યજીવોને મોક્ષની પ્રાપ્તિના સાધન તરીકે જ્ઞાન, તપ, અને સંયમનો સંયોગ જરૂરી જણાવ્યો છે, ત્યારે ઉત્તરાધ્યનસૂત્ર અને તત્ત્વાર્થશાસ્ત્રમાં મુક્તિપદ પામેલા જીવોના સ્વરૂપને લક્ષ્યમાં લઈ, તેના ઉપાદાન કારણો તરીકે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રને જણાવ્યા હોય એમ યુક્તિયુક્ત લાગે છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ચારિત્રની ઉપાદાનતા

આ સ્થાને કદાચ શંકા થશે કે આત્માની વિભાવ દશાને અંગે લાગતાં કર્મોની શોધકતા માત્રને અંગે જો ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર વિગેરેમાં તપરૂપ ગુણને સ્થાન આપવામાં આવ્યું નથી તો પછી ચારિત્ર અગર સંયમરૂપ ગુણ પણ આત્માને વિભાવ દશાથી લાગતા કર્મોને રોકનાર હોઇ તેને એટલે તે સંયમ કે ચારિત્રને પણ સ્થાન આપવું જોઇએ નહિ. વળી ભગવાન્ સિદ્ધ મહારાજ જેમ સમ્યગ્જ્ઞાનવાળા અને કેવળજ્ઞાનવાળા માનવામાં આવે છે, અને તેથી ભગવાન્ ઉમાસ્વાતિવાચકજીએ औपशमिकादि भव्यत्वाभावाच्चान्यत्र केवलज्ञानदर्शनसम्यक्त्व सिद्धत्वेभ्यः એમ કહી જીવની સિદ્ધદશામાં પણ કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ એ ત્રણ માનેલા છે, પણ સિદ્ધદશામાં ચારિત્ર માનેલું નથી, તેમજ ભગવતીજીઆદિ સૂત્રોમાં પણ સિદ્ધ મહારાજાને नोचरित्ति, नो अचरित्ति, नो चरित्ताचरित्ति તથા नोसंजये नोअसंजये नो संजयासंजये એમ કહી સિધ્ધમહારાજનું સર્વવિરતિ કે દેશવિરતિરૂપ સંયમ કે ચારિત્રને નહિ હોવાનું જણાવે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

છે, વળી આવશ્યકવૃત્તિકાર વિગેરે આચાર્ય મહારાજાઓ ક્ષાયિક એવી પણ દાનાદિક લબ્ધિઓનો જેમ સિદ્ધદશામાં અભાવ જણાવે છે, તેમજ ક્ષાયિક એવી ચારિત્રલબ્ધિનો પણ સિદ્ધપણામાં અભાવ હોય એમ સ્પષ્ટપણે જણાવે છે, અર્થાત્ જેમ તપરૂપી ગુણ સંસારમર્યાદામાંજ વર્તવાવાળો છે, તેમ ચારિત્રરૂપ ગુણ પણ માત્ર સંસારમર્યાદામાંજ વર્તવાવાળો હોઇ ઉત્તરાધ્યનસૂત્ર અને તત્ત્વાર્થશાસ્ત્ર વિગેરેમાં તપરૂપ ગુણ ન લેવાની માફક ચારિત્રરૂપ ગુણ પણ ન લેવો જોઇએ. ભગવાન્ ભદ્રબાહુસ્વામીજી પણ સંયમને એટલાજ પુરતો ઉપયોગી જણાવે છે કે તે વિકૃત દશાને લીધે આત્માને લાગતાં કર્મોથી આત્માને બચાવે, અને તેથીજ संजमो य गुत्तिकरो એમ કહી સંયમનું સંસારાવસ્થાભાવિપણું સૂચવે છે.

ચારિત્રમાં સામાચારીની જરૂર

આવી રીતે થતી શંકાના સમાધાનમાં સમજવાનું કે પ્રતિદિન કરાતી પડિલેહણઆદિ દશ પ્રકારની ઓઘ સામાચારી અને ઇચ્છામિચ્છાદિક દશ પ્રકારની ચક્રવાળ સામાચારી સહિત જે હિંસાદિકના ત્યાગરૂપ સંયમ કે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ચારિત્ર તે સિદ્ધમહારાજમાં યોગરહિતપણાને લીધે હોતું નથી. જો કે સિદ્ધમહારાજા પ્રાણાતિપાતાદિક આશ્રવોમાં પ્રવર્તેલા નથી, પણ પ્રાણાતિપાતાદિક આશ્રવોમાં ન પ્રવર્તવા માત્રથી સંયમ કે ચારિત્ર હોય એમ ગણાતું નથી, કેમકે ઘણા તિર્યંચો સમ્યક્ત્વયુક્ત હોવાને લીધે કે સમ્યક્ત્વયુક્ત દેશવિરતિવાળા હોવાને લીધે પોતાની અંત્ય અવસ્થામાં પ્રાણાતિપાતાદિ આશ્રવોના સર્વથા પચ્ચકખાણ કરે છે. વળી દરેક સુજ્ઞ એવો શ્રાવક પ્રતિદિન શયન કરતી વખતે કે અંત અવસ્થાએ સર્વથા પ્રાણાતિપાતાદિ આશ્રવોના પચ્ચકખાણ કરે છે, પણ તેટલા માત્રથી તે તિર્યંચો કે શ્રાવકોને શાસ્ત્રકાર કે કોઇપણ સર્વવિરતિ ચારિત્રવાળા છે એમ ગણતું નથી. તેનું કારણ એટલુંજ કે તે તિર્યંચો અને શ્રાવકોએ પ્રાણાતિપાતાદિ આશ્રવોનો સર્વથા ત્યાગ કરેલો છતાં પણ તે ત્યાગની સાથે જોઇતો પ્રતિદિન સામાચારી અને ચક્રવાળ સામાચારીનો સદ્ભાવ નથી એ હકીકત વિચારતાં સ્પષ્ટપણે માલમ પડશે કે પ્રાણાતિપાતાદિ આશ્રવોનો અભાવ કે પચ્ચકખાણ માત્ર સંયમ કે ચારિત્રરૂપ નથી,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પણ તે અભાવ કે રોકાણની સાથે પ્રતિદિનસામાચારી કે ચક્રવાળસામાચારીનો સદ્ભાવ હોય તોજ તેને ચારિત્ર કહી શકાય. આવી સ્થિતિ હોવાથી સિદ્ધ ભગવાનોમાં સંયમ કે ચારિત્ર પૂર્વોક્ત સામાચારીના અભાવને લીધે ન હોય તે સ્વાભાવિક છે, પણ જૈનશાસનના રહસ્યને જાણનારાઓ સારી રીતે સમજે છે કે પ્રાણાતિપાતાદિ આશ્રવો સંબંધી અવિરતિ તે કર્મોના ઉદયથીજ છે, અને તે પ્રાણાતિપાતાદિકથી દૂર રહેવું અર્થાત્ તેનો ત્યાગ કરવો એજ આત્માનો સ્વભાવ છે, અને આજ કારણથી જેઓ ગૃહસ્થલિંગે કે અન્યલિંગે મોહનીયનો ક્ષય કરી જ્ઞાનાવરણીયાદિકનો નાશ કર્યા પછી કેવળજ્ઞાન પામે છે, તેઓ પણ આત્માની અપેક્ષાએ કૃતકૃત્ય થયા છતાં આરંભ અને પરિગ્રહમય એવા સંસારનો ત્યાગ કરે છે. આવી રીતે કેવળી મહારાજાએ પણ કરાતા ત્યાગનું સ્વરૂપ વિચારનારો મનુષ્ય આત્માને વિરતિસ્વરૂપ અને કર્મના ઉદયથીજ થતો અવિરતિસ્વભાવ છે એમ માન્યા શિવાય રહી શકશે નહિ. વળી ચારિત્ર, સંયમ કે વિરતિ એ જો આત્માના સ્વભાવરૂપ હોઇ ગુણરૂપ ન હોય તો તે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વિરતિ કે ચારિત્રને ઘાત કરનાર એવા ચારિત્રમોહનીયને ઘાતિકર્મ તરીકે ગણી શકાય નહિ અને જૈનશાસનને સમજનારો એક બાળક પણ ચારિત્ર કષાય મોહનીય એ ઘાતિકર્મ છે એમ સમજે છે, માને છે અને નિરૂપણ કરે છે. એ બધી હકીકત વિચારતાં અશુભપ્રવૃત્તિ અને પરિણતિનો અભાવ તે ચારિત્રગુણ છે અને તે ઉપાદાન કારણ તરીકે મોક્ષનું સાધન છે એમ માનવામાં કોઇ પણ જાતની હરકત જણાતી નથી, અને આજ કારણથી સિદ્ધ ભગવાનોમાં પણ અશુભપ્રવૃત્તિ અને પરિણતિના અભાવરૂપ ચારિત્રને સ્થિરતારૂપ ગણી સિદ્ધભગવાનોને પણ ચારિત્રવાળા કહેલા છે, અને આવાજ કારણે જીવસમાસશાસ્ત્રને કરનારા આચાર્ય મહારાજે ચૌદમા ગુણસ્થાને રહેલા જીવો અને સિદ્ધિપદ પામેલા જીવોને અયોગિગુણસ્થાનકમાં રહેલા તરીકે ગણાવેલા હોવા જોઇએ.

ઉપરનો અધિકાર માત્ર તપને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ગણાવ્યા ન ગણાવ્યાને અંગેજ છે, પણ સર્વકર્મનો ક્ષય કરવાને માટે તપ જેવી કોઇપણ ઉપયોગી ચીજ સંસાર-ભરમાં નથી, એ વાતમાં કોઇપણ જૈનધર્મને જાણનારા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કે માનનારાને મતભેદ નથી.

તપ એ લાંઘણ નથી કે અંતરાય નથી

આ સ્થાને કેટલાક આહારાદિકમાં આસક્તિવાળા, પુદ્ગલાનંદી અને ઇંદ્રિયાભિરામીજીવો તપના દુષ્કરપણાને દેખી પેલા શિયાળીએ કહેલા નહિ ખવાયેલી ખાટી દ્રાક્ષના દૃષ્ટાંતને અનુસરતા તપને દુઃખરૂપ કે અંતરાયના ઉદયરૂપ માનીને પોતે મોક્ષને માટે જરૂરી એવા તે તપ સાધનથી દૂર રહે છે અને ભદ્રિક જીવોને તેવા અદ્વિતીય મોક્ષસાધનથી દૂર રાખે છે, પણ તેઓએ વિચારવું જોઇએ કે અંતરાય કર્મની વ્યુત્પત્તિજ એવી છે કે અંતરાય એટલે વચમાં ઇણ્ એટલે આવવું, અર્થાત્ જીવોને ભોગ કે ઉપભોગની અભિલાષા રહેતી હોય અને તે અભિલાષા છતાં તથા તેને ભોગ ઉપભોગોના સાધનો મળતાં હોય અને તેને બંધાતાં કર્મથી બચાવવાની બુદ્ધિ શિવાય રોકે તોજ અંતરાય કર્મ બંધાય છે, પણ શાસ્ત્રકાર મહારાજે જણાવેલા મોક્ષના સાધન તરીકે તપને અત્યંત ઉપયોગી જાણી શ્રોતા ભવ્યજીવોને તેનો ઉપદેશ આપે અને તે ઉપદેશ શ્રોતાને પરિણમે કે તે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રમાણે વર્તવા તૈયાર થાય તેમાં ઉપદેશક કે શ્રોતા એ બંનેમાંથી કોઈને પણ અંતરાયનો ઉદય છે એમ કહી શકાય નહિ, કારણ કે ઉપદેશકે એ તપનો ઉપદેશ શ્રોતાને વળગતાં કર્મથી બચાવવા માટે તથા વળગેલાં કર્મોનો નાશ કરવા માટે કરેલો છે, અને શ્રોતાએ પણ તે તપના ઉપદેશનો સ્વીકાર પોતાને લાગતાં કર્મોના રોકાણ અને લાગેલા કર્મોના ક્ષયને માટે કરેલો છે, અને આજ કારણથી ઉપદેશક કે શ્રોતા બંને મોક્ષના સાધનરૂપ ક્ષાયિક કે ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં છે, પરંતુ કોઈ પણ પ્રકારે અંતરાયના ઔદયિક ભાવમાં તે ઉપદેશક કે શ્રોતા એ બંનેમાંથી એકે પણ નથી. શાસ્ત્રસિદ્ધ એવું તપનું ક્ષાયોપશમિકપણું ન માનતાં જેઓ હઠ, કદાગ્રહને અંગે કે પુદ્ગલાનંદીપણા આદિને અંગે તે તપને, તપના ઉપદેશને કે તેના સ્વીકારને અંતરાયના ઉદય કે બંધરૂપ માને તેઓએ પોતાનીજ યુક્તિ પ્રમાણે દેશથી કે સર્વથી બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ કે તેનું પચ્ચકખાણ આપી શકાશે નહિ, અને કોઇપણ શ્રોતાએ તેવું પચ્ચકખાણ કરી શકાશે નહિ. તેઓના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મતે તો તે દેશથી કે સર્વથી બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ આપવો કે તે ઉપદેશનો સ્વીકાર કરી પચ્ચકખાણ કરવું તે બંને અંતરાયના બંધ અને ઉદયના કારણરૂપજ થશે, કેમકે તેમાં પણ તપમાં જેમ આહારાદિકનો ભોગ છોડવો પડે છે, તેમ સ્પર્શાદિકનો ઉપભોગ છોડવોજ પડે છે. જૈનદર્શન કે અન્ય કોઇપણ દર્શનમાં અથવા જગતના કોઇપણ વિવેકી સમુદાયમાં દેશથી કે સર્વથી બ્રહ્મચર્યના ઉપદેશને આપનારી વ્યક્તિ અંતરાયના ઉદયમાં કે બંધમાં વર્તે છે એમ માન્યું નથી, અને યુક્તિપૂર્વકના માર્ગને બોલવા માગે તો તે પુદ્દગલાભિનંદીથી પણ તે દેશ કે સર્વથી બ્રહ્મચર્યના ઉપદેશ કે સ્વીકારમાં અંતરાયનો સંબંધ છે અને તેથી તે ખરાબ છે એમ બોલી શકાશે નહિ, અને જ્યારે મોહનીય કર્મના ઉદયે સેવાતું અબ્રહ્મ તે મોહનીય કર્મથી બચવા માટે વર્જવું જરૂરી ગણી, તેનો દેશથી કે સર્વથી પરિહાર કરવાનો ઉપદેશ, ઉપભોગથી દૂર રહેવારૂપ હોવા છતાં જરૂરી છે અને ક્ષાયોપશમિક ભાવનો છે એમ માનવામાં આવે તો પછી સર્વ કર્મનો ક્ષય કરવામાં પ્રબળ સાધનરૂપ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તથા મોહના ઉદયથી થતી ઇંદ્રિય આસક્તિ આદિ પરિણતિને રોકવાથી આવતાં કર્મોને રોકવાનું પ્રબળતર સાધન એવા તપનો ઉપદેશ કે સ્વીકાર સર્વ પ્રકારે ક્ષાયોપશમિકજ હોય એમ માનવાને યુક્તિસંગત પદાર્થને માનવાવાળો બાધ્યજ થશે. જો કે કેટલીક વખત મંદ સત્ત્વવાળાઓને કર્મનો ક્ષય કે સંવર કરવા માટે કરેલી તપની પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરતાં કથંચિત્ ચલચિત્તપણું થઇ જાય છે, અને તેવા તપમાર્ગમાં પ્રવર્તેલા ભવ્યાત્માના ચલચિત્તપણાને મોહું રૂપ આપી તે પુદ્ગલાનંદીઓ તપને અંતરાયની સાથે જોડી દે છે, પણ તે પુદ્ગલાનંદીઓએ વસ્તુસ્થિતિને ખ્યાલમાં રાખીને સમજવું જોઇએ કે એવું કથંચિત્ ચલચિત્તપણું તો દેશથી બ્રહ્મચર્યવાળાને તો શું પણ સર્વથી બ્રહ્મચર્યવાળાને પણ બાદરકષાયના ઉદય સુધી સંભવિતજ છે, અને બાદરકષાયનો નાશ તે પણ ત્યારેજ થવાનો કે જ્યારે જીવો બ્રહ્મચર્યાદિક ગુણોને ધારણ કરનારા થશે, અર્થાત્ તે પુદ્ગલાભિનંદીને તો અનવસ્થાના દોષમાં દટાઇ જવું પડશે, અને જો કદાચિત દેશ કે સર્વથી બ્રહ્મ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ચર્યના પ્રસંગમાં કથંચિત્ કર્મોદયે થતી ચિત્તની વિહ્વલ-
તાને અતિચારરૂપે જણાવશે તો અહીં તપના અધિકારમાં
પણ કથંચિત્ કર્મોદયે થતી તેવી ચિત્તવિહ્વલતાને અતિ-
ચાર કરનારી ગણી, તે દેશ કે સર્વથી બ્રહ્મચર્યના
ઉપદેશ કે સ્વીકારને ક્ષાયોપશમિકાદિરૂપ ગણવાની માફક
આ તપ કે જે સર્વકર્મક્ષયનું તથા આવતા કર્મ રોકવાનું
સાધન છે તેના ઉપદેશ કે સ્વીકારને ક્ષાયોપશમિક
સ્વભાવે ગણવામાં યુક્તિયુક્તપણુંજ જોશે. વળી દેશથી
કે સર્વથી બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ જેઓને આપવામાં આવે છે
તેઓ કંઇ પ્રથમથી સર્વથી કે દેશથી બ્રહ્મચર્યના
અભિલાષી હોતા નથી, કિન્તુ તે દેશ કે સર્વથી બ્રહ્મચર્યના
ઉપદેશને શ્રવણ કરવાથી પહેલાની અવસ્થામાં તેઓ
વિષયને આનંદનું સ્થાન અને બ્રહ્મચર્યને બંધનનું સ્થાન
ગણવાવાળા હોય છે, છતાં તે શ્રોતાજીવોને કર્મબંધનથી
બચાવવા રૂપ અનુગ્રહબુદ્ધિથી ઉપદેશ દેનારા ઉપદેશો
શાસ્ત્ર અને યુક્તિથી જ્યારે અબ્રહ્મનું સેવન અનંત
કર્મોને બંધાવનાર તથા બ્રહ્મચર્યનું પાલન અવ્યાબાધ
સુખને આપનાર છે એમ સમજાવ્યું ત્યારેજ તે શ્રોતાએ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દેશથી કે સર્વથી બ્રહ્મચર્યનો સ્વીકાર કર્યો. તેવી રીતે અહીં પણ અનાદિકાલથી સતતપણે ચાલેલી આહારઅભિલાષાને અંગે શ્રોતાને ઉપદેશ સાંભળવા પૂર્વે આહારાદિકનું ગ્રહણ આનંદરૂપ લાગતું હોય અને તે આહારાદિકનો ત્યાગ દુષ્કરતર લાગતો હોય, અને તે શ્રોતાજીવને કર્મક્ષયના સાધનમાં જોડવા અને કર્મ બંધનના સાધનમાંથી બચાવવારૂપ અનુગ્રહબુદ્ધિએ ઉપદેશ આપનારા ઉપદેશકે તે આહારાદિકનો ત્યાગ જ્ઞાનાવરણીયાદિ સર્વકર્મોના ક્ષયનું સાધન છે, અને એ આહારાદિકનો ઉપભોગ મોહનીયના ઉદયવાળા દરેક જીવને ઇંદ્રિયના વિકારો કરવાદ્વારાએ બહુલતાએ આઠે કર્મ બાંધવાનું સાધન છે એમ શાસ્ત્ર અને યુક્તિદ્વારાએ સમજાવ્યું હોય અને તેથી તે શ્રોતા આહારાદિકના ત્યાગરૂપ તપનો સ્વીકાર કરે તેમાં ક્ષાયોપશમિક ભાવ માનવામાં કોઇપણ જાતની અડચણ નથી.

તપનું ક્ષાયોપશમિકપણું

જેવી રીતે જૈનદર્શનમાં કેટલાક પુદ્ગલાનંદી જીવો તપના ઉપદેશને કે આદરને અંતરાયના સંબંધવાળો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જણાવી તપની અરૂચિ કરાવે છે, તેવી રીતે બૌદ્ધદર્શનમાં તપને દુઃખરૂપજ માનવામાં આવ્યું છે, જોકે બૌદ્ધદર્શનના નિરૂપક, તેમના પરમમાન્ય ભગવાન્ બુદ્ધદેવે જૈનદર્શનમાં તેનું પૂર્વવર્તિપણું હોવાને લીધે કે અન્ય કોઈપણ કારણથી ઘણો કાળ તીવ્ર તપસ્યા કરેલી છે, છતાં શ્રીઅશ્વઘોષાચાર્યના રચેલા શ્રીબુદ્ધચરિત્રના આધારે તે બુદ્ધદેવને પોતે કરેલી તપસ્યાથી સખત નાપસંદગી ઉત્પન્ન થઇ અને તેણે તે તીવ્ર તપનો આધાર છોડી દીધો, એટલુંજ નહિ પણ બૌધ્ધોના પિટકોને હિસાબેજ તે બુદ્ધદેવ તપસ્યાનો કટ્ટર વિરોધી બન્યો અને તે એટલે સુધી કે બીજાઓથી કરાતી તપસ્યા પણ તેમનાથી સહન થઇ શકી નહિ, અને તેથીજ રાજગૃહી નગરીના ગિરિવ્રજ ઉપર તપસ્યા કરતા શ્રમણનિર્ગ્રંથોનો કલ્પિત-વાદ જણાવી વસ્તુતાએ પોતાનીજ હાસ્યાસ્પદતા સ્પષ્ટ કરી બૌદ્ધના પિટકમાં લખે છે કે તે નિર્ગ્રંથો પોત-પોતાના આસન છોડીને સૂર્યના તાપે આતાપના લેતા હતા, તે વખતે તેમના બુધ્ધદેવે ત્યાં જઇ તેજ નિર્ગ્રંથ જ્ઞાતપુત્રના શિષ્ય શ્રમણનિર્ગ્રંથોને પૂછ્યું કે તમે આ શું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરો છો? શ્રવણ નિર્ગ્રંથોએ ઉત્તર આપ્યો કે—અમે આતાપનારૂપ તપ કરીએ છીએ. બુદ્ધદેવે પૂછયું કે-આ આતાપનારૂપ તપ તમે શા માટે કરો છો? શ્રમણનિર્ગ્રંથોએ તેના ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે—પૂર્વભવના પાપોના ક્ષયને માટે અમે આ આતાપનારૂપ તપ કરીએ છીએ. તે સાંભળી બુધ્ધદેવે પ્રશ્ન કર્યો કે-તમે પૂર્વભવમાં પાપો કર્યાં છે અને તેનો આ આતાપનારૂપ તપથી ક્ષય થાય છે એવું શાથી માનો છો? બુધ્ધદેવના ઉપર્યુકત પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તે શ્રમણનિર્ગ્રંથોએ જણાવ્યું કે—ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરે (નિર્ગ્રંથ જ્ઞાતપુત્રે)[૧] કે જે સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી છે તેઓએ સર્વ જગતના સર્વ

---

૧ શ્રમણભગવાન્ મહાવીર મહારાજનું દેવતા, સુર અને માનવોમાં જો કે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર એવું નામ પ્રસિદ્ધ હતું, તોપણ સામાન્ય જગતમાં ભયભૈરવોમાં અચલપણું, પરિષહઉપસર્ગોની સહનશીલતા અને સ્વાભાવિક જ્ઞાનને લીધે જ્યાંસુધી ભગવાન્ વર્ધમાનસ્વામીને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરપણે જે જૈનશ્વેતાંબર સૂત્રોમાં સ્થાન સ્થાન પર જ્યાં જ્યાં ભગવાન્ વર્ધમાનસ્વામીની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જીવો અને સર્વ જીવોના સર્વ કાળનાં સર્વ કર્મો તથા તે કર્મોને તોડવાના આતાપનાદિક જાણેલાં સાધનો હોઇ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજે પોતાના સર્વ ભકતોને પોતાના પૂર્વભવના પાપોનો ક્ષય કરવા માટે આતાપનાદિ તપ કરવાનું જણાવેલું છે, અને તે ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના ઉપદેશને અનુસરીનેજ અમે અમારાં પૂર્વભવમાં કરેલાં પાપોના ક્ષયને માટે આ આતાપનારૂપ તપ કરીએ છીએ. આ સ્થળે જો તે બુદ્ધદેવમાં કંઇપણ વિચારશક્તિ હોત તો તેને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના જ્ઞાનની અને તે શ્રમણ નિર્ગ્રંથોના આતાપનારૂપ તપની પ્રશંસાજ કરી હોત પણ સાગડાને મુખે જગતવ્યવહારથી

હકીકત લેવી હોય ત્યાં ત્યાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર તરીકે જણાવવામાં આવે છે તે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર એવું ગુણનિષ્પન્ન નામ દેવતાઓએ સ્થાપન કર્યું ન હતું ત્યાંસુધી તે ભગવાન્ વર્ધમાનસ્વામી જ્ઞાતપુત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ થએલા હતા, અને જૈનોના શ્રીકલ્પસૂત્રમાં ભગવાન્ વર્ધમાનસ્વામીના દીક્ષાના અધિકારે તેઓશ્રીને नायकुलजाए એ વિગેરે કહી તેમને જ્ઞાતપુત્ર તરીકે વર્ણ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રામશબ્દની સંભાવનાજ ન હોય તેમ તે ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના જ્ઞાન અને તપની પ્રશંસા કરી શક્યો નહિ, એટલુંજ નહિ પણ એક બાળકને પણ ન છાજે તેવા શબ્દનો ઉચ્ચાર તે બુધ્ધદેવે કર્યો, અને તેથી તે આતાપનારૂપ તપની હાંસી કરી તે બુદ્ધદેવ તે વખતે એવા શબ્દો બોલ્યો કે—તમારા નિર્ગ્રંથ જ્ઞાતપુત્રના મત પ્રમાણે તેમનો ઉપદેશ સાંભળનારા અને માનનારા સર્વે જીવો પૂર્વ ભવે મહાપાપ કરીનેજ આવેલા છે એમ માનવું જોઇએ, કેમકે તે શિવાય તે નિર્ગ્રંથ જ્ઞાતપુત્ર સર્વ શ્રોતાઓને પૂર્વભવના કરેલાં પાપોનો ક્ષય કરવા આતાપનાદિ તપનો ઉપદેશ આપેજ

વેલા છે, અને ભગવાન્ વર્ધમાનસ્વામીને જ્ઞાતપુત્ર તરીકે જાહેર થવાનું જો કોઇપણ મુખ્ય કારણ હોય તો તે એજ કે દેવાનંદાબ્રાહ્મણી (ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની પત્નીની કૂક્ષિથી ગર્ભને બ્યાસી દિવસ થયા પછી સિદ્ધાર્થ મહારાજા કે જેઓ જ્ઞાતકુલમાં એક પ્રસિધ્ધતર મહારાજા હતા તેઓની રાણી ત્રિશલાના ઉદરમાં સંક્રાંત કરવામાં આવ્યા. જોકે આ ગર્ભનું સંક્રમણ સૌધર્મ ઇંદ્રની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કેમ ? આ સ્થાને ખુદ બુદ્ધદેવે પોતાના આત્માથી વિચાર્યું હોત કે મારૂં માનેલું પણ બુદ્ધપણું, જે કેવળ મારા આત્મામાંજ છે, પણ મારા ભક્તોના આત્મામાં નથી તેનું કારણ તેઓના પૂર્વભવના પાપો છે કે નહિ, અને જો તેવું બુદ્ધપણું નહિ આવવાના કારણભૂત પાપ-કર્મો પોતાના સર્વ ભકતોના આત્મામાં માનવા તૈયાર થાય તો તેની કરેલી હાંસી તેને ગળેજ પડત, અર્થાત્ આ યથાસ્થિત વિચાર તેના મનમાં આવત તો પૂર્વોક્ત વાકય બોલવા તે બુધ્ધદેવ તૈયાર થાતજ નહિ. આ બધી હકીકત એક ચરિતાનુવાદરૂપે આપી તપનું દુઃખ-રૂપપણું નથી એમ સૂચવી હવે વાચકોનું લક્ષ્ય શાસ્ત્ર

આજ્ઞાથી હરિણગમેષી નામના ઇંદ્રના દૂતે કરેલું હોઇ જગતને અદૃશ્ય હતું અને તેથી સામાન્ય જગતમાં તેને અંગે જ્ઞાતપુત્ર કે જ્ઞાતકુલ તરીકે ભગવાન્ વર્ધમાનસ્વા-મીની પ્રસિદ્ધિ થવી સંભવિત ન હતી, પણ જે વખતે દેવાનંદાની કૂક્ષિમાંથી ભગવાન્ રૂપ ગર્ભનું અપહરણ કરવામાં આવ્યું, તે વખતે તીર્થંકરોનું કૂક્ષિમાં આવવાનું થાય તેને અંગે નહિ કે ખરતરોના માન્યા પ્રમાણે ચ્યવન-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને યુક્તિથી તપ દુઃખરૂપ નથી એમ સાબિત કરવા તરફ દોરવીશું.

ઇષ્ટ સિદ્ધિનું સાધન તપ

જગતમાં એ વાત તો અનુભવસિદ્ધ છે કે ધન, શિલ્પ, વિદ્યા કે કારિગિરી મેળવવા માટે જેઓ પ્રયત્ન કરે છે, તથા વ્યાપાર કરનાર વિગેરે દેશ દેશાંતરમાં ભ્રમણ કરે છે, તેમાં અનેક પ્રકારનાં કષ્ટ તો ભોગવવાંજ પડે છે, છતાં તે ધન, શિલ્પ વિગેરેના ઉપાર્જનને કોઈપણ સુજ્ઞ મનુષ્ય કષ્ટરૂપ ગણતો નથી. જગતમાં એવો કોઇપણ લૌકિક કે લોકોત્તર સાધ્યરૂપે પદાર્થજ નથી કે જેની સિદ્ધિ માટે આયાસ કે કષ્ટ સહન કરવું

કલ્યાણકને અંગે જે ગજ, ઋષભ આદિ ચતુર્દશ સ્વપ્નોનું મુખમાં આવતા હોય તેવા રૂપે જે દર્શન થાય છે, તે સ્વપ્નદર્શન માતા ત્રિશલાને તે રાત્રિએ થયું, જે સ્વપ્નોના ફળ મહારાજા સિધ્ધાર્થે અષ્ટાંગનિમિત્તધારક સ્વપ્નપાઠકોને રાજસભામાં બોલાવીને પૂછ્યા અને સાંભળ્યા અને તેથી જગતમાં તે બ્યાસીમી રાત્રિએજ મહારાણી ત્રિશલાની કૂખે ભગવાન્ વર્ધમાનસ્વામીરૂપ તીર્થંકરનું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પડેજ નહિ. દર્શનમાત્રની દૃષ્ટિએ તત્ત્વજ્ઞાન એ જરૂરી ચીજ મનાએલી છે, અને તે તત્ત્વજ્ઞાન પણ આયાસ કે કષ્ટ વિના થઇ શકતુંજ નથી, પણ તેટલા માત્રથી કોઇપણ દર્શનકાર તત્ત્વજ્ઞાનને દુઃખરૂપ માનવાને તૈયાર નથી. જેવી રીતે ધન વિગેરે કે તત્ત્વજ્ઞાન વિગેરે માટે કરાતો આયાસ કે સહન કરાતું કષ્ટ તે ધન વિગેરે અને તત્ત્વજ્ઞાન વિગેરેની પ્રાપ્તિથી થતા આનંદની આગળ હિસાબમાંજ નથી, અને તેથી તે ધનાદિક કે તત્ત્વજ્ઞાનાદિકને સુખનું કે આનંદનું અદ્વિતીય સાધનજ ગણવામાં આવે છે, તેવીજ રીતે સર્વકર્મના ક્ષયથી થતા મહોદય પદને કે જ્ઞાનાવરણીયાદિના ક્ષયથી થતા કૈવલ્યસ્વરૂપના

આવવું થયું એમ ડિંડિમ સાથે જાહેર થયું, અને તેજ બ્યાસીમી રાત્રિએ દેવાનંદાએ ગજ, ઋષભાદિ ઉત્તમ સ્વપ્નો ત્રિશલારાણીએ હરણ કર્યાં એમ સ્વપ્નમાં જોયું અને તેથી તે દેવાનંદા સ્પષ્ટપણે સમજી શકી કે ગજ. ઋષભાદિ ઉત્તમ સ્વપ્નોને દર્શાવનાર જિનેશ્વરરૂપી જે ગર્ભ મારા ઉદરમાં બ્યાસી દિવસ રહ્યો હતો તે ગર્ભ હવે ત્રિશલારાણીની કૂક્ષિમાં તેણીએ આ ચૌદ સ્વપ્નનો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આનંદને સમજનારા મનુષ્યો તેના અદ્વિતીય સાધનભૂત તપને કોઇ દિવસ પણ દુઃખરૂપ માની શકેજ નહિ. સામાન્ય જગતમાં પણ પ્રવૃત્તિ કરનારો મનુષ્ય જ્યાં જ્યાં ઉત્સાહયુક્ત હોય છે ત્યાં ત્યાં આવી પડતાં અનેક મહાકષ્ટોને પણ તે દુઃખરૂપે વેદતો નથી, તો પછી મોક્ષ અને કૈવલ્યના સાધન માટે તૈયાર થએલો ભવ્ય જીવ કોઇપણ ભવમાં નહિ પામેલા તેવા ઉત્સાહને પ્રાપ્ત થએલો હોવાથી તે આતાપનાદિ કષ્ટને કે અનશનઆદિ પીડાને દુઃખરૂપે અનુભવેજ શાનો? જગતમાં વેઠ કરનારા મજૂરને કે મૂર્ખ વ્યાપારીને જેમ ઉત્સાહ હોતો નથી. તથા મૂર્ખ એવા વિદ્યાર્થીને વિદ્યાભ્યાસ કરતાં અરૂચિ

અપહારણ કરેલો એમ સ્વપ્નોમાં દેખાવાથી ગએલો છે, અને એવી રીતે જિનજનનીપણાનું પદ ખોવાથી તે દેવાનંદાને અસહ્ય દુઃખ થયું અને તે દુઃખને લીધે તે દેવાનંદાએ છાતી, માથું કૂટયાં, આવી રીતે દેવાનંદાએ છાતી, માથું કૂટીને જિનેશ્વરરૂપી ગર્ભનો અપહાર અને ત્રિશલાદેવીની કૂખમાં તે જિનેશ્વરરૂપી ગર્ભનું સંક્રમણ જાહેર કર્યું, અને તે બનાવ પછી મહારાણી ત્રિશલાએ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

હોવાને લીધે ઉત્સાહ હોતો નથી, અને તેથી તે સર્વ પોતપોતાની ક્રિયાને દુઃખરૂપ ગણે છે, તેવી રીતે કર્મક્ષય કૈવલ્ય કે અવ્યાબાધપદની પ્રાપ્તિ થવાની ધારણા વગરના બુધ્ધદેવ જેવા વાચાળોને તે કર્મક્ષયાદિકને માટે કરવાં જોઇતાં તપ કરવામાં કષ્ટરૂપતા લાગે તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી. આ સર્વ હકીકત માત્ર કાયપીડાને આગળ કરીનેજ જણાવવામાં આવી છે પણ તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રવાહમાં પુષ્ટ થનારા પંડિતોને તો જ્યારે આ તપનું ક્ષાયોપશમિકપણું સમરસથી ઓતપ્રોતપણું અને કર્મક્ષયાદિના સાધનપણું ચિત્તમાં યથાસ્થિતપણે પરિણમે છે, અને તેથી તેવા પંડિતો સ્વપ્ને પણ તપની દુઃખરૂપતા જાણતા,

---

સાત મહિનાની અંદરજ ભગવાન્ વર્ધમાનસ્વામીએ જન્મ આપ્યો, અર્થાત્ જો ગજ, ઋષભાદિક સ્વપ્નોને દિવસે તે મહાવીર મહારાજરૂપ ગર્ભનો પ્રથમોત્પાદ હોત અને સંક્રમણ ન હોત તો માત્ર છમાસના ગાળાથીજ ગર્ભનિષ્પત્તિ થઇ પ્રસવ થાત નહિ. આ બધી હકીકત જગજાહેર થવાથી સામાન્ય જગતમાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરમહારાજનું નામ જ્ઞાતપુત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માનતા કે કહેતા નથી. તત્વજ્ઞ પુરુષો સારી રીતે સમજી શકે તેમ છે કે દુઃખ એ અશાતાવેદનીય કર્મના ઉદયથી થવાવાળી ચીજ છે, જ્યારે તપ એ મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમઆદિથી પ્રગટ થનારી આત્મગુણરૂપ ચીજ છે. વળી દુઃખ વેદનારો મનુષ્ય વિહ્વલતાના વહેણમાં વહેતો જણાય છે, ત્યારે તપ કરનારો મનુષ્ય શૌર્યતાના શિખરે સ્થિર થએલો જણાય છે દુઃખ વેદનારાના પરિણામ આત્માને આર્ત બનાવનારાં હોય છે અને તેથીજ તેના ફળરૂપે આર્ત, રૌદ્ર ધ્યાનરૂપે ઉદ્ભવ થાય છે, જ્યારે તપ વિગેરે કરનારાનાં પરિણામ ધર્મની ધગશને ઉપજાવનારાં હોઇ તેનું ફળ ધર્મધ્યાન, શુકલધ્યાન રૂપે

અને તેથીજ દિગંબરોના શાસ્ત્રોમાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજાના નામોમાં જેમ દેવાર્ય નામ નથી તેમ જ્ઞાતપુત્ર એવું પણ નામ નથી, પણ શ્વેતાંબર શાસ્ત્રોમાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર એવા નામની સાથે દેવાર્ય અને જ્ઞાતનંદન એવાં નામો પણ સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં છે. (જુઓ અભિધાન ચિંતામણિ અને શ્રી કલ્પસૂત્ર વિગેરે) આવી રીતની સ્વપર શાસ્ત્રથી ખુલ્લી થતી હકીકતને વિચારનારો મનુષ્ય દિગંબરશાસ્ત્રો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉદ્દ્ભવે છે અને જેનું પરમ ફળ કર્મક્ષય, કૈવલ્ય અને મુક્તિરૂપે મળે છે. દુઃખ એ વસ્તુ નહિ ઇચ્છેલા, બાહ્ય અનિષ્ટ સંયોગોને આભારી છે. જ્યારે તપ નામની વસ્તુ મળેલા, મળતા અને પરાણે દેવાતા પદાર્થોનો પણ પરિહાર કરવા માટે પ્રતિજ્ઞારૂઢ થવારૂપ થઇ પ્રતિજ્ઞાપાલનરૂપ છે. શાસ્ત્રકારોના કથન પ્રમાણે શ્રોત્રાદિક ઇંદ્રિયોને નુકસાન કે હાનિ જેનાથી ન થાય, વળી જે આચરવાથી મન સાધ્યનિર્પેક્ષ થઇ આર્ત, રૌદ્ર ધ્યાનમાં પ્રવેશ કરે નહિ, તેમજ જે કરવાથી પ્રતિદિન મોક્ષ સાધ્ય કરવા માટે કરાતા સ્વાધ્યાય, પ્રતિક્રમણાદિ યોગોની હાનિ થાય નહિ, તેવી રીતે તપ કરાતું હોય, તેને કષ્ટરૂપ કહેવા

કે જે તેઓનાજ કહેવા પ્રમાણે જિનેશ્વર મહારાજ કે ગણધર મહારાજે પ્રરૂપેલાં કે ગુંથેલાં નથી, માત્ર તેમનાં સર્વ શાસ્ત્રો તેમનાજ કહેવા પ્રમાણે પાછળના આચાર્યોએજ (શ્વેતાંબર આગમોને કે બીજા કોઇ પણ ગ્રંથને અનુસરીને) રચેલા હોઇ સત્ય હકીકતને પ્રતિપાદન કરવાથી વેગળાંજ રહેલાં છે, અને શ્વેતાંબર આમ્નાયનાજ શ્રીકલ્પસૂત્ર વિગેરે શાસ્ત્રો અસલના હોઇ સત્ય હકીકતને રજુ કરનારાં છે એમ સ્પષ્ટપણે સમજી શકાશે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કોઇપણ તૈયાર થાય નહિ, યુક્તિને જાણનારો મનુષ્ય સ્પષ્ટપણે જાણી શકે છે કે જે કાર્ય એક વખત દુ:ખ-રૂપ હોય તો પણ તેના આગામી પરિણામમાં સુખનો સેવધિ હોય તો તે કાર્યને દુ:ખરૂપે કહી શકાયજ નહિ, આ બધી હકીકત જણાવવાથી આપણે એટલું સ્પષ્ટ કરવા માગ્યું છે કે આત્માને લાગેલાં કર્મોને શોધનારૂં એવું જે તપ તે અંતરાયના સંબંધવાળું નથી, દુ:ખ:રૂપ નથી, પણ મોક્ષાર્થી જીવોએ સર્વ પ્રયત્ને તે આદરવા લાયકજ છે.

તપમાં વિરોધોનું કારણ

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બાહ્ય અને અભ્યંતર બંને પ્રકારનો તપ કર્મક્ષય, કેવળ અને મોક્ષનું અનુપમ સાધન છે, ત્યારે સામાન્ય રીતે જગતમાં બને છે તેમ તેને અંગે જુદા જુદા પ્રકારે વિરોધો ઉભા થાય છે. આ વાત તો અનુભવસિધ્ધ છે કે જગતમાં વસ્તુની જેમ જેમ વધારે કિંમત હોય છે, તેમ તેને માટે નકલીપણાનો ભય અધિક હોય છે. હીરાને અંગે ઇમિ-ટેશન હીરા, મોતીને અંગે કલ્ચર મોતી, સોનાને અંગે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પંચગોલ્ડ અને ચાંદીને અંગે જર્મનસિલ્વર વિગેરે બનાવટના બજારનોજ માલ ગણાય, કેમકે તે વસ્તુઓ જગતમાં ઘણી કિંમતી તરીકે પ્રસિધ્ધિ પામેલી છે, અને તેથી તે વસ્તુઓની જાત જાતની નકલો થાય છે, અને કિંમત નહિ હોવાથી કે તદ્દન નજીવી કિંમત હોવાથી માટી, લોઢું કે ત્રાંબા વિગેરેની નકલ કોઇ કરતું નથી, કેમકે નકલ કરનારો મનુષ્ય પોતાની મહેનત કે વસ્તુના પ્રમાણમાં અધિક કિંમત મેળવવા માટેજ નકલી વસ્તુ પેદા કરે છે; અને ધૂળ વિગેરે નજીવા પદાર્થોમાં તેમ બની શકતું નથી, તેથી તેની નકલ કોઇ કરી શક્તું નથી. આ ઉપરથી વાચકવર્ગે એજ ધડો લેવાનો છે કે જે વસ્તુના ઘણા ભેદો હોય છે, તે વસ્તુના ભેદોમાં ઘણા નકલી હોય છે અને એકજ સાચો હોય છે, પણ તે ઘણા નકલી ભેદોને અંગે સાચા ભેદને સમજવો ઘણો મુસ્કેલ પડે છે, અને તેથી કેટલીક વખત કેટલાક ભોળા જીવો તો નકલીની સંખ્યા ઘણી દેખીને સર્વને નકલી ગણી કિંમત વગરનાજ ગણે છે. જેમ એક ગામડામાં રહેલો કે જંગલમાં રહેલો કોળી વિગેરે કે ભીલ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વિગેરે નકલી હીરા વિગેરેની, કે સાચા હીરા વિગેરેની કિંમત નહિ સમજતાં અજ્ઞાન દશાને લીધે કાં તો એવા નકલી અને સાચા વિગેરેને કિંમતી ગણે છે, અને કાં તો નકલી માલના સંગ્રહમાં આવતો ઘણો ધોકો સાંભળીને સાચા અને નકલી સર્વને નકલી ગણી તેના સંગ્રહથી દૂર રહે છે, તેવી રીતે જગતના કેટલાક ભદ્રિક જનો પણ મોક્ષના સાધનો તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલા કે ધર્મ તરીકે જાહેર થએલા ધર્મના ભેદોને સાંભળીને સાચા ધર્મની ગવેષણા કે તેના સંગ્રહ તરફ બેદરકાર બની કાં તો સર્વ ધર્મને નિષ્ફળ ગણે છે, કાં તો સર્વ ધર્મને આરાધવા તત્પર થાય છે, પણ તે ભદ્રિક જીવ બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવામાં ઘણોજ કાચો હોવાથી નકલી સાધનો અને ધર્મોને દૂર કરી એક સત્ય મોક્ષના સાધન અને ધર્મને ગ્રહણ કરવા માટે નસીબદાર થતો નથી, પણ એક શહેરી મનુષ્ય સારી સમજને ધરાવતો હોય, તો તે ગાઢ જંગલોમાં કે અથાગ દરિયામાં રહેલા શુદ્ધ પદાર્થને ખોળી કાઢે છે, અને બજારમાં ડગલે પગલે અથડાતા નકલી પદાર્થને તે નકલી તરીકે સારી રીતે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઓળખી શકે છે. તેવી રીતે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળા પુરુષો મોક્ષના નકલી સાધનો અને નકલી ધર્મો સાંભળવાથી કે દેખવાથી ગભરાતા નથી અને સત્ય સાધન અને ધર્મની પ્રાપ્તિની મુશ્કેલી જાણતાં એક રૂંવાડે પણ કંપિત થતા નથી, પણ સત્ય સાધન અને ધર્મને પ્રાપ્ત કરવા માટેજ કટિબદ્ધ થાય છે, તેવા સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ જીવો કદાચિત અન્ય જાતિ કે અન્ય ધર્મવાળા કુળોમાં જન્મેલા હોય છે, તો પણ તેઓ પોતાની સૂક્ષ્મ બુદ્ધિના પ્રતાપે સત્ય સાધન અને ધર્મની ગવેષણા કરી તેને શોધી શકે છે અને ગ્રહણ કરી શકે છે, અને આટલા માટેજ શાસ્ત્રકારો ધર્માર્થી પ્રાણી માત્રને અંગે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિની પ્રથમ નંબરે જરૂરીઆત ગણે છે.

સૂક્ષ્મ બુદ્ધિની જરૂર

આ સ્થળે એક વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે શાક લેવા ગએલો મનુષ્ય ઠગાય તો તેને પૈસા, બે પૈસાનું નુકસાન હોય, વસ્ત્રાદિક લેવા ગએલાને ઠગાવું હોય તો બે, ચાર આનાનું નુકસાન હોય છે, ચાંદીની ચીજ લેવા ગએલાને ઠગાતાં પાંચ, પચીસ રૂપિયાનું નુકસાન હોય છે,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સોનાની ચીજ લેવા ગએલો હોય અને બુદ્ધિ નહિ ચાલે અને જો ઠગાય તો તેને સેંકડો રૂપિયાનું નુકસાન હોય છે, અને હીરા, મોતી વિગેરે ઘણી કિંમતી ચીજો લેવા ગએલો મનુષ્ય જો પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ ન કરે, અને ખબરદારી ન રાખે તો હજારો અને લાખો રૂપિયાનું નુકસાન વહોરી લે છે. એવી રીતે જગતના પદાર્થોની પરીક્ષામાં થાપ ખાનારો મનુષ્ય તે પદાર્થો બાહ્ય પૌદ્ગલિક હોવાને અંગે અને ઐહિક હોવાને લીધે, તેમાં ઠગાવાથી થતું નુકસાન લાખો રૂપિયાનું હોય તો પણ તે પૌદ્ગલિક અને કેવળ ઐહિકજ છે, પણ મોક્ષનું સાધન અને ધર્મ પરભવને અંગે, આત્મકલ્યાણને અંગે અને સર્વ જીવના શ્રેયને માટે કરાતો હોય તેની પરીક્ષામાં જો સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ ન હોય તો તે સાધન અને ધર્મને ગ્રહણ કરનારો મનુષ્ય મોક્ષરૂપી સાધ્યને નહિ સાધતાં કેવળ ભવચક્રમાં ભ્રમણ કરનારોજ થાય છે, આત્મકલ્યાણને ન મેળવતાં પોતાના આત્માને સદ્ગતિની અભિલાષા છતાં પણ દુર્ગતિના વમળમાં ઘેરાવી દે છે, એટલુંજ નહિ પણ પોતાના સગા સંબંધીઓને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તથા પોતાની સંતતિને પણ મોક્ષમાર્ગ અને સદ્દગતિથી ચ્યૂત કરી સંસારમાં ભ્રમણ કરાવનારો તથા દુર્ગતિમા રખડાવનારો થાય છે. આ વાત તો વર્તમાન જગતમાં અનુભવસિદ્ધ છે કે ઘણા લોકો મોક્ષનું સાધન અને ધર્મની કિંમત વાસ્તવિક રીતે ન સમજતાં કેવળ પોતાની બાપદાદાની પ્રણાલિકા અને સગાસંબંધીઓના વર્તનને અનુસરીને મોક્ષના સાધનો અને ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને તેનેજ આધારે જ્ઞાતિનો રિવાજ ધર્મ સાથે સંબંધવાળો થઇ ગએલો છે. એવા વખતમાં ઘણા લાંબા કાળથી આદરાએલું સાધન અને કરાએલો ધર્મ યોગ્ય ન પણ હોય તો પણ તે વિષનો કીડો વિષમાંથી ઉત્પન્ન થઈ વિષમાંજ જીવે, અને તેવા કીડાને મન નિર્વિષ પદાર્થ હોય તો પણ તે પોતાના જાતિસ્વભાવને અંગે અરૂચિકર થાય છે, તેમ સામાન્ય રીતે વર્તમાન જગતમાં પણ પોતાના આદરાએલા સાધન અને કરાએલો ધર્મ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરાવનાર કે આત્માનુ કલ્યાણ કરાવનાર ન પણ હોય, અને અન્ય જ્ઞાતિ કે કુલમાં આદરાએલું સાધન અને કરાએલો ધર્મ મોક્ષને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રાપ્ત કરાવનાર તથા સદ્ગતિને મેળવી આપનાર હોય તો પણ તે સૂક્ષ્મબુદ્ધિ વિનાનો જીવ પોતાની વંશપરંપરામાં આવેલા કે સગા સંબંધીઓએ આચરેલા સાધન અને ધર્મમાંજ લીન રહે છે, અને કલ્યાણુ માને છે, અને સાચા સાધનો અને ધર્મ તરફ અંતરમાં સખત અરૂચિ ધારણ કરે છે. વાસ્તવિક રીતે જોઈએ તો આ બધી ઠગામણ છે, અને તેનું કારણ વંશના વડિલો કે સગા સંબંધીઓએ મોક્ષના સાધનો કે ધર્મની પરીક્ષા કરવામાં કરેલી ભૂલ શિવાય બીજું કહી શકાયજ નહિ. જે ધર્મને આદરવા માટે, તેની વૃદ્ધિ કરવા માટે કે તેનો પ્રચાર કરવા માટે લાખો અને કરોડો મનુષ્યો પોતાની જિંદગી અર્પણ કરે છે, અબજો અને કરોડો રૂપિયાનું ખર્ચ કરે છે, અને અનેક અસહ્ય એવા પણ કષ્ટોને સહન કરવા તત્પર થાય છે, તે ધર્મની પરીક્ષામાં થએલી ભૂલ મનુષ્યને કેટલા ભૂલાવામાં નાંખે, અને જિંદગીનું અર્પણ, ધનનો વ્યય અને કષ્ટોનું સહન નિષ્ફળપણામાં તો શું પણ વિપરીતપણામાં પરિણમે છે. આ બધું પરિણામ અસલી અને નકલીપણાના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પરીક્ષામાં વાપરવી જોઇતી બુદ્ધિના અભાવનુંજ છે એમ હરકોઇ બુદ્ધિશાળી વાચક કબૂલ કરશે.

સામાન્ય રીતે માન્યતા સ્વરૂપ જે દેવ, ગુરુ અને ધર્મને અંગે મતનું પ્રવર્તન રહેલું છે તેને અંગે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જ્યારે પરીક્ષાનો ગોટાળો થવાથી પરિણામ આવે છે, ત્યારે દેવ અને ગુરુની પૂજા અને ભક્તિરૂપ આચારમાં કે પ્રવૃત્તિરૂપ ધર્મમાં જ્યારે પરીક્ષાનો ગોટાળો થાય ત્યારે તે આચારાદિ વસ્તુ અનુકરણીય હોવાને લીધે સગાસંબંધી અને સંતતિના લોકોમાં ગોટાળો ચલાવે તેમાં નવાઈ શી?

વર્તમાનના અધ્યાત્મીઓ

કેટલીક વખત આચાર અને ધર્મને આચરનાર મનુષ્ય પોતાની કે બીજાની તરફથી થએલા પરીક્ષાના ગોટાળાને અંગે મોક્ષના સાધન અને ધર્મથી વંચિત થાય છે, ત્યારે કેટલીક વખત કેટલાક લોકો દેવ, ગુરુ અને ધર્મની પરીક્ષા કરવામાં નિપુણ હોઇ સત્ય દેવ, ગુરૂ, ધર્મને જાણી શકે છે, પણ કેટલાકો ક્રોધાદિકને લીધે કે કેટલાકો સંશયાદિકને લીધે માર્ગ ઉપર ટકી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શકતા નથી અને તેથી તે મુખ્ય માર્ગનેજ ઉથલાવવારૂપ મુખ્ય માર્ગને નામે કલ્પિત પ્રવૃત્તિઓ કરે છે. આ બધું વિચારવાથી સુજ્ઞ જનને સહેજે સમજાશે કે જગતમાં કોઇ એક મહાપુરુષે આત્માનું સ્વરૂપ સ્વયં જાણી. તેને અનેક પ્રકારે આરાધના કરી પ્રગટ કર્યું, અને તે સ્વરૂપ અને તે પ્રગટ કરવાનું સાધન જગતની આગળ જાહેર કર્યું, ત્યારથી જગતમાં દર્શનની પ્રવૃત્તિ થઇ અને તે દર્શન નિર્વિકાર હોઇ પરમ શુધ્ધ હતું, છતાં તેનાથી ભિન્ન ભિન્ન દર્શનાંતરો કેમ થયાં? તથા તે શુધ્ધ દર્શનમાં પણ મતાંતરો કેમ ઉત્પન્ન થયાં? અર્થાત્ તે દર્શનાંતરો અને મતાંતરોની ઉત્પત્તિમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ક્રોધાદિક અને સંશયાદિકોએ મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો છે. જેવી રીતે અન્ય બાબતોમાં ક્રોધાદિક અને સંશયાદિક અસ્તવ્યસ્ત કરનારાં થાય છે, તેવી રીતે આ તપસ્યારૂપ મહાગુણની બાબતમાં પણ તે તપસ્યા મોક્ષનું પ્રબળ સાધન ગણાવાથી તેમાં પણ તે તપસ્યા મુખ્યતાએ કષ્ટપ્રધાન હોવાથી તે કષ્ટથી ડરવાવાળાઓએ તે તપસ્યાને પણ સ્વરૂપથી બગાડી દેવા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રયત્ન કર્યો, અને તેના પરિણામમાં તે બગાડો કર-નારાઓએ પોતાને અને પોતાને અનુસરનારાઓને ધર્મી તરીકે ખપાવવા સાથે ધર્મનેજ ધક્કો મારવામાં પોતાનો પુરુષાર્થ ફેરવ્યો, અને તેવા વર્ગે વર્તમાન જમાનામાં પોતાને અધ્યાત્મી તરીકે જાહેર કર્યો. શાસ્ત્રદષ્ટિએ અને શબ્દાર્થદષ્ટિએ વિચાર કરતાં કૈવલ્ય અને વીતરાગતાસ્વરૂપ આત્માની પ્રગટ દશા માટે જ્ઞાનાચારાદિ પાંચે આચારોમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તેનું નામ અધ્યાત્મ એવું છે, છતાં તે વર્તમાનકાલના અધ્યા-ત્મવાદીઓએ જ્ઞાનાચારાદિ પાંચ આચારોથી દૂર રહી આત્માની દ્રવ્યગુણપર્યાયોની વાતોને નામે અધ્યાત્મજ્ઞાની શબ્દ જાહેર કર્યો છે. દુનિયામાં આધ્યાત્મજ્ઞાની તરીકે જાહેર થએલા લોકોને નથી તો કરવાં ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરની મૂર્તિનાં દર્શન, નથી તો કરવી ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરની મૂર્તિની પંચોપચાર, અષ્ટોપચાર કે સર્વો-પચારવાળી વિઘ્નોપશમિની, સર્વાર્થસાધિની કે સર્વતો-ભદ્રા જેવી મહાપૂજાઓ, નથી કરવા સ્નાત્રાદિક મહો-ત્સવો, નથી પ્રવર્તાવવી ભગવાનની મૂર્તિની નિષ્પત્તિ,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભગવાન્ જિનેશ્વરના ભવ્ય જીવોને મહોદય કરનારાં ચૈત્યોની પ્રતિષ્ઠા કરવી નથી, ચૈત્ય કે તીર્થોના જીર્ણોદ્ધારો કે નવી સ્થાપના કરવી નથી, ભગવાન્ જિનેશ્વર દેવોના કલ્યાણકોથી પવિત્ર થએલી તીર્થભૂમિઓ ફરસવી નથી, તેની યાત્રા કરવી નથી, તે તીર્થોના યાત્રા માટે સંઘો કાઢવા નથી, તે સંઘની સાથે યાત્રામાં જવું નથી, તેવા સંઘોના ભક્તિ, સત્કાર કે સન્માન કરવાં નથી, યાવત્ તે અધ્યાત્મજ્ઞાની તરીકે જાહેર થએલાની મતિ અને જિવ્હા તેવાં સત્કાર્યો કરનારાઓની પ્રશંસા કરવા પ્રવર્તતી નથી, ઉપધાન, ઉજમણાં, મહોત્સવ, સાધર્મિક વાત્સલ્ય કે ગુરુમહારાજના પ્રવેશ મહોત્સવાદિ શાસન ઉન્નતિ કરવા સાથે આત્મકલ્યાણને કરવાવાળા કાર્યો તો તેઓને તીવ્ર અરૂચિને પેદા કરવાવાળાં હોઇ હાંસી કે ટીકાનું સ્થાન બને છે. વળી તેવા અધ્યાત્મવાદી તરીકેનું ડોળ કરનારાઓ સામાયિક, પૌષધ, પચ્ચકખાણ, વ્રત, નિયમ, જપ, તપ વિગેરે આત્મકલ્યાણને સાધનારાં અનુષ્ઠાનોથી પોતે દૂર રહેવામાં અને પોતાના ભકતોને તેવા સામાયિકાદિ કલ્યાણ કરનાર

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અનુષ્ઠાનોથી દૂર રાખવામાંજ પોતાના અધ્યાત્મવાદની કસોટિ ગણાય છે, એટલુંજ નહિ પણ જે ભવ્યાત્માઓ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના આચારોમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેઓને તે જ્ઞાનાચારાદિના આચારોથી ખસેડવાનુંજ તેઓનું સાધ્યબિંદુ હોય એમ જણાય છે.

અનન્તી વખત પ્રાપ્તિનો ખુલાસો

કેટલાક જાહેર થએલા અધ્યાત્મવાદીઓ બીજા ભવ્યાત્માઓને સદાચારથી દૂર કરવા માટે એમ ઘણી વખત ખુલ્લા શબ્દોથી જણાવે છે કે આ બધી જ્ઞાનાચારાદિકથી માંડીને ચારિત્રાચાર સુધીની ક્રિયા સંસારના દરેક જીવે અનંતી વખત કરેલી છે, અને તેવી ક્રિયાઓ કરતાં ઓઘા અને મુહપત્તિના તથા ચરવળા અને કટાસણાના મેરૂપવર્ત કરતાં પણ મોટા મોટા ઢગલાઓ થએલા છે, છતાં આત્માને સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઇ નહિ. જો કે આ હકીકત શાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ નથી, કેમકે શાસ્ત્રોમાં દરેક જીવને અનંતી વખત દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિની ક્રિયા પ્રાપ્ત થઇ છે એમ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવેલું છે, અને તેજ ક્રિયાના પ્રતાપે દરેક જીવ અનંત વખત

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નવગ્રૈવેયક સુધીના દેવલોકમાં જઇ આવેલો છે, પણ શાસ્ત્રોનું આ કથન દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિના અનાદર કે અરૂચિને માટે નથી, પણ સમ્યક્શ્રધ્ધાનરૂપ સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિના આદર માટે છે, પણ આ કહેવાતા અધ્યાત્મવાદીઓ તો તે તીર્થંકરોએ પ્રરૂપેલા અને ગણધરોએ ગુંથેલા સૂત્રોના અર્થને યથાસ્થિતપણે જાહેર કરી, તે દ્વારાએ સમ્યગ્દર્શન પૂર્વકના સદાચારની વૃદ્ધિ ન કરતાં, તે સૂત્રના એકજ અનંતી વખત પ્રાપ્ત થયાના અંશને ભદ્રિક જીવોની આગળ વારંવાર જાહેર કરી, તે સમ્યગ્દર્શન પૂર્વકની દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ ક્રિયાનો નાશ કરાવવાજ પ્રયત્ન કરે છે. આ સ્થાને તે કહેવાતા અધ્યાત્મવાદીઓ કે તે ભદ્રિક જીવો અંશે પણ એમ વિચારતા, બોલતા કે જાહેર કરતા જણાતા નથી કે આ જીવે કેટલા ભવોમાં ન્યાયથી કે અન્યાયથી ધન, ધાન્યાદિક મેળવ્યાં, સ્ત્રી આદિ પરિવાર મેળવ્યો અને વધાર્યો, શરીરો પણ બાંધ્યાં અને સાચવ્યાં ? જો તે કહેવાતા અધ્યાત્મવાદીઓ અને તેના શ્રોતા ભદ્રિક જીવો મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી શાસ્ત્રા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નુસારે જુએ તો તેઓને સ્પષ્ટ માલમ પડે કે તે દેશ-વિરતિ અને સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિની અનંત સંખ્યા કરતાં આ ધનધાન્ય, સ્ત્રીપરિવાર, અને શરીરસંબંધ અનંતપણાની સંખ્યા અનંતગુણી છે, તો તેઓએ વિચારવું જોઇએ કે આ અનંત કરતાં પણ અનંતગુણી વખત મળી ગએલા છતાં આત્માને એકલા પાપના પોટલામાં રહીને સર્વથા છોડી દેવા પડેલા અને તે ધન, ધાન્ય, સ્ત્રીપરિવારના ઉપાર્જન,, સંબંધ અને પાલન, રક્ષણ વિગેરેમાં મેળવેલા પાપના પોટલાના પ્રતાપે તે ધનધાન્યાદિ ચાલ્યા ગયા છતાં પણ દરેક જીવને નરક, નિગોદ વિગેરેમાં રખડવું પડયું, તો હવે બીજું કાંઈ ફળ ન મળે તેવું હોય તો પણ તે નરક અને નિગોદ વિગેરેમાં રખડાવનાર એવા ધન-ધાન્યાદિનો કે સ્ત્રીપરિવારનો સંબંધ ત્રિવિધ, ત્રિવિધે વોસરાવવોજ જોઇએ, પણ આવો વિચાર કે ઉચ્ચાર અધ્યાત્મજ્ઞાનના આડંબરીઓને કે તેના ભક્તોને હોતો હોય કે થતો હોય એમ જણાતું નથી, કેમકે જો તેઓને તેવો વિચાર આવતો હોય, કે તેઓનો તેવો ઉચ્ચાર

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

થતો હોય તો તેના ભક્તો આત્મકલ્યાણ કે સદ્ગતિ માટે નહિ તોપણ માત્ર નરક, નિગોદાદિના નિવારણ માટે પણ તે ધનધાન્ય અને સ્ત્રીપરિવારાદિનો ત્યાગ કરવા કટિબદ્ધ થાય. દરેક જીવે અનાદિ ભવચક્રમાં અનંતા અનંત ભવો કરેલા છે અને જ્યાં સુધી અક્ષય સુખમય અવ્યાબાધપદની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાંસુધી નરકાદિ ચારે ગતિઓમાંથી કોઇપણ ગતિમાં દરેક જીવને જવાનું તો હોયજ છે. જો તે જીવ ધનધાન્યાદિકના સંગ્રહાદિ તરફ પ્રવર્તે તો નરક, નિગોદાદિ દુર્ગતિમાં જાય અને જો તે જીવ આત્મકલ્યાણની બુદ્ધિથી નહિ પણ માત્ર માન, પૂજા, દેવલોક કે રાજા, મહારાજાદિપણાને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાએ જો દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિની ક્રિયા કરે તો નવમા ગ્રૈવેયક સુધીના દેવોમાં દેવપણાની પ્રાપ્તિ કરે. આ વસ્તુ વિચારતાં સ્પષ્ટપણે માલમ પડશે કે જે ભોગોએ અનંતાઅનંતી વખત સદ્ગતિ બંધ કરી દુર્ગતિ આપેલી છે, તેવા ભોગો તરફ દૃષ્ટિ કરવી તે પણ સમજુને છાજે એવું નથી, અને જે દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિની ક્રિયાએ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અનંત વખત દુર્ગતિનું નિવારણ કરીને સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરાવી છે, તે ક્રિયાથી તો સમજુ મનુષ્ય એક ક્ષણવાર પણ દૂર રહે નહિ, પણ તે કહેવાતા અધ્યાત્મવાદીઓને તો જે ધનધાન્યાદિના સંબંધથી અનંતાઅનંતી વખત નુકસાન થયું છે તેની પ્રવૃત્તિ તો છોડવી નથી, અને જે ક્રિયાએ અનંતી વખત દેવલોકાદિરૂપ સારૂં ફળ મેળવી આપ્યું છે, તે ક્રિયાને છોડવા, છોડાવવા તૈયાર થવું છે, અને તે પણ ક્રિયાનું છોડવું, છોડાવવું ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરોના ઉપર સૂચવેલા વચનને અનુસારે જ્યારે કરવામાં આવે છે ત્યારે તો ઉન્માર્ગની કોઇ હદજ રહેતી નથી.

મોક્ષના આશયથી કલ્યાણ

આ સ્થાને કોઈ મધ્યસ્થ દૃષ્ટિવાળો મનુષ્ય એવી શંકાને જન્મ આપે કે તે અનંત વખત ગ્રૈવેયકપ્રાપ્તિના સૂત્રોનો કહેવાતા અધ્યાત્મવાદીઓ દુરૂપયોગ કરે છે એમ માનીએ તોપણ એટલું વિચારવાની તો અવશ્ય જરૂર છે કે દરેક જીવને અનંતી વખત દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિની ક્રિયા પ્રાપ્ત થઇ છે, છતાં અવ્યાબાધપદની પ્રાપ્તિ થઇ નથી, અને તેથી તે અવ્યાબાધપદની પ્રાપ્તિ માટે, તે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વિરતિની ક્રિયાની જરૂર નથી એમ કેમ નહિ? અર્થાત્ જે ક્રિયાએ અનંતી વખત આ જીવમાં સ્થાન કરી અવ્યાબાધપદને મેળવી આપ્યું નથી, તે અવ્યાબાધપદની ઇચ્છાએ તે ક્રિયાઓ (દેશ કે સર્વથી વિરતિ રૂપ) કરવી તેમાં બુદ્ધિમત્તા કહેવાય કેમ? આવી રીતે થતી શંકાના સમાધાનમાં સમજવાનું કે જેમ અનંતી વખત પ્રાપ્ત થએલી ક્રિયાએ જીવને સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ કરી નથી એમ સૂત્રો જેમ પ્રતિપાદન કરે છે, તેમજ એ પણ પ્રતિસ્થાને પ્રતિપાદન કરે છે કે અનાદિ કાળથી આ સંસારમાંથી જે અનંત જીવો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકયા છે, તથા જે વર્તમાનમાં પ્રાપ્ત કરે છે, અને ભવિષ્યમાં જે જે જીવો મોક્ષને પ્રાપ્ત કરશે, તે સર્વ જીવો ચારિત્રના પ્રતાપેજ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી શકયા છે, કરે છે અને કરશે. કેટલાક જીવો ભાવચારિત્ર પ્રાપ્ત કરી, ત્યાગરૂપ દ્રવ્યચારિત્રમાં પણ દાખલ થએલા હોય છે, ત્યારે કેટલાક જીવો ભાવ-ચારિત્રવાળા હોઇ ત્યાગરૂપ દ્રવ્યચારિત્ર લેવામાં તલ્લીન હોય છે અને તેવા જીવોજ મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરી શકયા છે, કરે છે અને કરશે. કોઇપણ કાળે કોઇપણ જીવ ધન,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ધાન્યાદિકનો પરિહાર કરવો જોઇતો નથી, અગર તે પરિહાર જરૂરી નથી અથવા ધનધાન્યાદિકનો સંયોગ આત્માને બાધાકારક નથી એવું જાણવા, માનવા કે પ્રરૂપવાવાળો હોઇને મોક્ષે ગયો નથી જતો નથી કે જશે નહિ. આ હકીકત ધ્યાનમાં લેનારા મનુષ્યને ત્યાગ કે ક્રિયા અલ્પ ફળવાળી છે, નિષ્ફળ છે કે બિનજરૂરી છે એવું સ્વપ્ને પણ આવવાનો સંભવ નથી. જેવી રીતે બીડમાં અનેક વર્ષો સુધી ધોધમાર વર્ષેલો વરસાદ અનાજના એક દાણાને પણ ઉત્પન્ન કરતો નથી પણ તેટલા માત્રથી તે બીડની જમીન કે વરસાદ નિરૂપયોગી છે અને તેથી દાણાની ઇચ્છાવાળાએ જમીન અને વરસાદથી બેદરકાર રહેવું એમ કહી શકાયજ નહિ, કેમકે બીડમાં જે સરસ જમીન અને પુષ્કળ વરસાદ છતાં પણ જે ધાન્યનો ઉદ્ભવ થયો નથી, તે જમીન કે વરસાદ વરસવાના વાંકને લીધે નહિ, કિન્તુ તે જમીનમાં વાવેતર કરવામાં આવેલું ન હતું અને તેથીજ તે જમીન સરસ છતાં અને વરસાદ પણ પુષ્કળ છતાં પણ અનાજની ઉત્પત્તિ થઇ નહોતી. આ વાત ધ્યાનમાં રાખીને ખેડૂત-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વર્ગ કે જે તેવી વિશેષ અક્કલ ધરાવતો નથી તે પણ જમીન અને વરસાદરૂપી કારણનો અનાદર કરતો નથી, પણ તે જમીન અને વરસાદની અપેક્ષા રાખી બીજ વાવવાનો ઉદ્યમ કરે છે, તેવી રીતે જે જીવોને ત્યાગ અગર ક્રિયાનું આદરવું અનંતી વખત થયું, પણ મોક્ષ મળ્યો નહિ તે જીવોએ મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે જરૂરી એવું મોક્ષની ઇચ્છારૂપી બીજ વાવ્યુંજ ન હતું, અને બીજ વાવ્યા વિના જેમ અનાજની ઉત્પત્તિ અસંભવિતજ છે, તેમ મોક્ષપ્રાપ્તિના ઇચ્છારૂપ બીજ વિના મોક્ષપ્રાપ્તિ અસંભવિતજ છે, અને તેથી મોક્ષપ્રાપ્તિની ઇચ્છારૂપ બીજ વિનાની ત્યાગક્રિયાઓ મોક્ષ ન આપે તેમાં આ આત્મારૂપ ક્ષેત્રનો કે ક્રિયારૂપ વરસાદનો કોઇપણ અંશે દોષ કહી શકાય નહિ. એ તો યાદ રાખવાની જરૂર છે કે મોક્ષપદનું સ્વરૂપ જાણી, તેની શ્રદ્ધા કરી, તેની સુંદરતા લક્ષ્યમાં લાવી, તે પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાએ જેઓ ત્યાગક્રિયા કે ચારિત્ર આદરે છે તેઓને તેવાં ચારિત્રો અનંતી વખત કરવાં પડતાંજ નથી. વળી બીજ નહિ વાવ્યા છતાં પણ સુરસ જમીન સારા વરસાદના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સંયોગે ધાન્યને જન્મ ન આપે તોપણ ઘાસને તો સારા પ્રમાણમાંજ જન્મ આપે છે, અને તેવી રીતે સારા પ્રમાણમાં ઘાસને પણ જન્મ આપનાર જમીન અને વરસાદને નિષ્ફળ ગણી શકીએ નહિ, તેવી રીતે મોક્ષપદની પ્રાપ્તિના ઇચ્છારૂપ બીજના વાવેતરના અભાવે મોક્ષને નહિ આપતાં પણ જે ચારિત્ર, ત્યાગ કે ક્રિયા અનંત વખત ગ્રૈવેયકને પ્રાપ્ત કરાવે છે, તે ચારિત્ર, ત્યાગ કે ક્રિયાને નિષ્ફળ ગણાવવા કે તેમ ગણાવી તેનો ત્યાગ કરાવવા કોઇપણ સમજુ મનુષ્ય તૈયાર થાય નહિ, એટલે કે અનંતી વખત કરેલી ક્રિયાથી મોક્ષપ્રાપ્તિ નથી થઇ, તેમાં તે ક્રિયાનું અયોગ્યપણું નથી, પણ તે ક્રિયાની સાથે જોઇતું મોક્ષઇચ્છારૂપી કારણ નહોતું મળ્યું. તેથીજ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઇ નથી, માટે સુજ્ઞ જીવોએ તે ચારિત્ર, ત્યાગ કે ક્રિયાને પુર્વકાળની માફક અત્યંત તીવ્ર લાગણીથી આદરમાં રાખી મોક્ષપ્રાપ્તિની ઉત્કંઠા માટે વધવાની જરૂર છે, અને શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓ ફરમાવે છે કે મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરવા માટેજ જે ચારિત્ર, ત્યાગ કે ક્રિયા દેશ કે સર્વથી કરવામાં આવે તે આઠ ભવની અંદર જરૂર

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મોક્ષ આપે છે. આજ વાત સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન કે ચારિત્રની જઘન્ય આરાધનાથી પણ આઠમે ભવે મોક્ષ થાય છે એવું શ્રીભગવતીજી આદિ શાસ્ત્રોનું કથન ખુલ્લી રીતે સાબીત કરે છે, અર્થાત્ એટલું નિશ્ચિત છે કે મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ માટે કરાતી ચારિત્ર કે ત્યાગની ક્રિયા મોક્ષની પ્રાપ્તિ કર્યા સિવાય રહેતીજ નથી, માટે મોક્ષના અર્થી જીવોએ ચારિત્ર ત્યાગ કે ક્રિયામાં સર્વદા પ્રવૃત્ત રહેવુંજ જોઇએ.

લાંઘણ ક્રિયા કહેનારને જવાબ

ઉપર જણાવેલા વર્તમાનના અધ્યાત્મવાદીઓ જ્યારે ધનવ્યયથી સાધ્ય અને સામાન્ય દેહદમન માત્રથી બની શકે એવા દાન અને શીલ ધર્મથી અધ્યાત્મને નામે જ્યારે દૂર રહે છે અને ભદ્રિક જીવોને ભરમાવીને દૂર રાખે છે, ત્યારે અત્યંત કષ્ટસાધ્ય એવા તપથી તેઓ દૂર રહે અને રાખે તેમાં આશ્ચર્યજ શું ? કેટલીક વખત તો તે અધ્યાત્મવાદીઓ તપરૂપી ધર્મ તરફની અરૂચિ જાહેર કરતાં તે તપને લાંઘણક્રિયા તરીકે કે અજ્ઞાનક્રિયા તરીકે જણાવતાં પણ ડરતા નથી. તે અધ્યાત્મવાદીઓને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ખ્યાલમાં પણ નથી આવતું કે શ્રીજિનેશ્વર મહારાજના શાસ્ત્રના શ્રવણથી કે તે શ્રવણ કરવાવાળાઓના પરિચયથી આત્મકલ્યાણ કે સદ્દગતિને માટે અથવા સામાન્ય કલ્યાણદૃષ્ટિથી સૂત્રમાં કહેલી તપસ્યાને કરવી તેને જે લાંઘણક્રિયા કહે તે મનુષ્યને આગામી ભવોમાં એવું સજ્જડ અંતરાયકર્મ ઉદય આવે કે જેના પ્રતાપે તે બિચારો મોક્ષના માર્ગને શ્રવણ કરવા, આચરવા કે અનુમોદવા જેટલું પણ સદ્દભાગ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે નહિ. દરેક વાચકોએ એ વાત તો જાણેલી હશેજ કે જે મનુષ્ય જે ગુણની ઉપર દ્વેષ, નિહ્નવ કે માત્સર્યાદિક કરે, તે જીવ તે ગુણને ભવાંતરે પણ પામી શકે નહિ, તો પછી ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરોએ જે તપસ્યાનો ઉપદેશ મોક્ષને માટે જરૂરી તરીકે જણાવ્યો છે, અને ખુદ્દ પોતે મોક્ષની સિદ્ધિ માટે તીવ્રતમ તપસ્યાનો આદર કરેલો છે, તેવી તપસ્યાને લાંઘણ તરીકે જણાવવી તે કેવળ તપસ્યાનાજ દ્વેષાદિ તરીકે નહિ, પણ ખુદ્દ ત્રિલોકપૂજ્ય ભગવાન્ તીર્થંકરોના પણ દ્વેષાદિ તરીકે સમજવા. જો કે લાંઘણક્રિયા હોય તોપણ તે સર્વથા વર્જવા જેવી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તો નથીજ, કેમકે જેને આત્મકલ્યાણની ભાવના નથી, સદ્‌ગતિની અભિલાષા નથી, અને જિનેશ્વર મહારાજે મોક્ષ અને સદ્‌ગતિની પ્રાપ્તિ માટે આ કહેલું છે, એવી ભાવના જેને ન હોય, અને ખાવા ઉપરજ જેનું મન આખી તપસ્યામાં ચોંટી રહ્યું હોય, ખાવાના સાધનોને ખોળતો હોય, ખાવાને માટેજ ફાંફાં મારતો હોય, તેવા મનુષ્યનું અભોજન તેજ લાંઘણક્રિયા કહેવાય. **અર્થાત્** તપ કરવાની બુદ્ધિ કે ઇચ્છા વગર અને ખાવાનીજ બુદ્ધિ અને ઇચ્છા છતાં ભોજનાદિ ન મળવાથી જે ભૂખ્યું રહેવું પડે તેનું નામ લાંઘણક્રિયા છે. તેવી પણ લાંઘણક્રિયા અકામનિર્જરાને તો જરૂરજ ઉત્પન્ન કરે છે. જો કે કોઇપણ તપસ્યા કરનારા તેવા જૈનદર્શનમાં તો હોતા નથી, પણ જૈનેતર દર્શનોમાં પણ તેવી રીતે લાંઘણક્રિયા થવાનો સંભવ છે, છતાં પણ તે જૈનેતર દર્શનોમાં પણ થતી લાંઘણક્રિયારૂપ તપસ્યા નિર્જરાને તો જરૂરજ કરે છે, અને તેથીજ આચાર્ય મહારાજ ઉમાસ્વાતિજી વિગેરે અકામ નિર્જરા અને બાલ તપસ્યાને દેવલોકના આયુષ્ય બાંધવાના સાધન તરીકે જણાવે છે. તે વર્તમાનના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અધ્યાત્મવાદીઓએ ખ્યાલમાં રાખવું જોઇએ કે લાંઘણ-ક્રિયા જેવી પણ તપસ્યા સાક્ષાત્ અકામનિર્જરા કરાવનાર અને પરંપરાએ ધર્મપ્રાપ્તિના સંયોગો મેળવી, સકામ નિર્જરાના પ્રસંગોને મેળવી આપનાર થાય છે એમ શાસ્ત્રમાં જણાવેલા સ્કંદમુનિ શિવકુમાર વિગેરેના દૃષ્ટાંતોથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેમ છે. જોકે ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ તો પ્રત્યાખ્યાનને ઉદ્દેશીને એમ સ્પષ્ટ જણાવે છે કે આ જિનેશ્વર મહારાજે કહેલું છે એવી ભક્તિથી જે પચ્ચક્ખાણ કરવામાં આવે તે પચ્ચક્ખાણ કદાચ તૂટી પણ જાય તોપણ તે તૂટવાથી થએલું દ્રવ્યપચ્ચક્ખાણ ભવિષ્યમાં ભાવપચ્ચક્ખાણને લાવી આપે છે, આ વસ્તુને વિચારનારો મનુષ્ય જૈન-શાસનમાં કહેલા કોઇપણ તપધર્મને લાંઘણક્રિયા તરીકે જણાવી શકે નહિ. અર્થાત્ જૈનશાસ્ત્રમાં વર્ણવેલા વ્રત, નિયમ અને તપ વિગેરે કોઇ દિવસ પણ અકામનિર્જરા કરવાવાળા છે એમ કહી શકાયજ નહિ. વર્તમાન યુગના અધ્યાત્મવાદીઓએ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે જૈનશાસ્ત્રમાં કહેલી દરેક ક્રિયા મોક્ષને અનુસરવાવાળી હોઇ મહોદયને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરવાવાળી છે, અને અન્ય દર્શનની તપસ્યા પણ અકામ નિર્જરાદ્વારાએ સદ્‌ગતિ અર્પણ કરી ધર્મસામગ્રી પ્રાપ્ત કરાવવાદ્વારાએ સકામનિર્જરામાં જોડનારજ છે, છતાં તે તપસ્યાના પરિહારથી ચોવીસે કલાક જાનવરની માફક ભક્ષણક્રિયા કરવામાં પર્વ કે તિથિનો ખ્યાલ નહિ રાખતાં નિર્વિકલ્પણે હંમેશાં વર્તવામાં ભક્ષ્ય, અભક્ષ્ય કે પેય, અપેયનો વિભાગ નહિ સમજતાં કે નહિ ધારતાં અવિરતિ મિથ્યાદષ્ટિપણામાં વર્તવામાંજ કોઇપણ પ્રકારે કલ્યાણનું બુંદ પણ હોય તેમ સમજવું નહિ. એવી રીતે ભોગ, ઉપભોગમાં સ્વચ્છંદપણે વર્તવાથી અનંતા-જીવોએ દુર્ગતિજ મેળવી છે, ભોગ, ઉપભોગના રસિક કોઇપણ જીવે સદ્‌ગતિ મેળવી નથી, મેળવતો નથી અને મેળવશે પણ નહિ સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિયપણાથી આ જીવનું જે આગળ વધવું થએલું છે તે અકામ નિર્જરાના પ્રતાપેજ છે. જો અકામ નિર્જરા ન થઇ હોય તો કોઇ પણ જીવ સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિયપણામાંથી બહાર આવતજ નહિ, યાવત્ અસંજ્ઞી પંચેદ્રિયપણામાંથી આગળ સંજ્ઞી પંચેદ્રિયપણામાં આવવાનો તો સંભવજ રહેત નહિ અર્થાત્ જૈન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શાસનમાં કહેલાં અનુષ્ઠાનો આત્મકલ્યાણને કરનારાં છે, અકામ નિર્જરા પણ સદ્‌ગતિ આપવા દ્વારાએ આત્મ-કલ્યાણની સિધ્ધિ કરનાર છે. પણ ત્યાગના તિરસ્કાર-પુર્વક ભોગોપભોગની રસિકતા એ કોઇ પણ જીવને કોઇ પણ કાળે ફાયદો કરનારી થઇ નથી, થતી નથી અને થશે પણ નહિ, માટે મોક્ષનું પ્રબળ સાધન અને આત્મકલ્યાણનો હેતુ એવી તપસ્યાને લાંઘણક્રિયાના નામે નહિ ઉડાવતાં તેમાં પ્રવૃત્તિ કરવી અને કરાવવી એજ હિતકર છે.

તપ એ અજ્ઞાન ક્રિયા કેમ કહેવાય?

વળી કેટલાક વર્તમાન અધ્યાત્મવાદીઓ મોક્ષના પ્રબળ સાધન તરીકે અને સર્વ સંપત્તિમય અવસ્થાના મૂળ હેતુ તરીકે શાસ્ત્રકારોએ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવેલી તપસ્યાને અજ્ઞાનક્રિયા તરીકે બોળ ખાવાપોતે સંયમ જેવા ઉપકારક એવા તપરૂપી મોક્ષમાર્ગથી ચ્યુત થઇ એટલા માત્રથી ન સંતોષ પામતાં અન્ય ભદ્રિક જીવોને પણ તે તપસ્યાને અજ્ઞાનક્રિયા તરીકે ગણાવી ચ્યુત કરે છે. પ્રથમ તો તે અધ્યાત્મવાદીઓએ એ વિચારવાની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જરૂર છે કે અન્ય આત્મા સંબંધી તેઓને એવું કયું જ્ઞાન થયું કે જેથી તે તપસ્યાને આદરનાર મહાનુભાવો ભવચક્રમાં ભ્રમણ કરાવનાર એવા કર્મકટકના પંજરને તોડવા માગતા નથી કે માનતા નથી, કેમકે શાસ્ત્રકારો તો સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે કે સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર બીજું કોઇ નથી પણ કર્મજ છે, અને તે કર્મનો ક્ષય કરવા માટે શાસ્ત્રમાં કહેલી જે કોઇ પ્રવૃત્તિ થાય, તેને જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા ગણવી. અન્ય આત્માઓ કર્મક્ષયને માટે તપસ્યા નથી કરતા, અને તેથી તે અજ્ઞાન ક્રિયાજ છે એમ કહેવાની તાકાત તેઓજ સત્ય રીતિએ ધારણ કરી શકે કે જેઓ અન્ય આત્મામાં રહેલા પરિણામને એટલે અન્ય જીવોની ચિત્તવૃત્તિને જ્ઞાનથી જાણી શકતા હોય, અને તેવો બીજાની ચિત્તવૃત્તિના જ્ઞાનને જાણવાનો સંભવ તો કાંઇક અંશે પણ તપને આદરનારા જીવોમાંજ હોય શ્રી નંદીસૂત્રકાર દેવવાચકગણિ ક્ષમાશ્રમણજી પણ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે અને સૂચવે છે કે અવધિ આદિ જ્ઞાનો કે જે પરચિત્તની વૃત્તિને જણાવનારાં છે, તે દેશ કે સર્વથી વિરતિરૂપ ચારિત્રને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રાપ્ત કરનારા હોવા સાથે તપસ્યારૂપી ગુણમાં દિન-પ્રતિદિન કટિબદ્ધ થનારા હોય. કોઇ પણ સૂત્ર, શાસ્ત્ર કે ગ્રંથમાં એવું એક પણ વાકય નથી કે જેનો અર્થ કે ભાવાર્થ એવો થાય કે તપસ્યાને લાંઘણક્રિયા કહીને કે અજ્ઞાન ક્રિયા જણાવીને તપરૂપી પ્રકૃષ્ટગુણ તરફ અરૂચિ ધારનારો તથા અન્ય ભદ્રિક જીવોને ભરમાવીને તેવી અરૂચિ ધરાવનારો થઇ ખાનપાન, ગાનતાનમાં મસ્ત થઇ વિષયકષાયના વમળમાં વહેલો જીવ અવધિ-આદિ જ્ઞાનોને પામી શકતો હોય, અને જયારે તેવા વર્તમાન અધ્યાત્મવાદીઓને અન્ય તપસ્યા કરનાર મુમુક્ષુ જીવોના પરિણામને જાણવાનું જ્ઞાન છે નહિ અને તે હોવાનો દાવો કરી શકે તેમ નથી તો પછી મુમુક્ષુ જીવોના તપરૂપી પ્રકૃષ્ટગુણને કે સામાન્ય તપને તેઓ અજ્ઞાનક્રિયા તરીકે જણાવે તે મોક્ષાર્થી જીવોએ કાને પણ ધરવું લાયક નથી. વર્તમાન અધ્યાત્મવાદી-ઓની અપેક્ષાએ ત્રિલોકનાથ ઋષભદેવાદિક ચોવીસે તીર્થંકરો, સર્વલબ્ધિ સંપન્ન શ્રી ગૌતમ આદિ ગણધરો, અનુપમ બાહુબળથી ચક્રવર્તીને ચકિત કરનારા શ્રી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

બાહુબલજી આદિ મહામુનિઓ, ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિને પણ પાપના પોટલા તરીકે ગણી તેનો પરિહાર કરવાને પ્રવ્રજ્યા લેવા ઉત્સુક થએલી સુંદરી આદિ મહાસતીઓ અન્ય ધર્મમાં જન્મ લીધા છતાં તેજ અન્ય ધર્મના સંસ્કારથી અન્ય ધર્મની પરિવ્રાજકપણાની દીક્ષા અંગીકાર કરી, છતાં ત્રિલોકપૂજ્ય શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજની છત્રછાયા તળે જેઓએ શ્રમણ નિર્ગ્રંથોની પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી એવા સ્કંધકઆદિ મહર્ષિઓ, લાખ વર્ષ જેવી લાંબી મુદત સુધી અખંડિતપણે માસખમણ માસખમણની તપસ્યા કરનાર નંદનકુમારાદિ ભાવિ તીર્થંકર થનારા જીવો વિગેરેએ આ તપરૂપી મહાગુણની આરાધના કેટલી બધી કરી છે કે જે જૈનના એક બચ્ચાથી પણ અજાણી નથી. તો એ બધા પરમપૂજ્ય મહાત્માઓને આ વર્તમાન અધ્યાત્મવાદીઓ અજ્ઞાન ક્રિયાવાળા કહેતાં શરમાતા નથી એ ખરેખર ભયંકર છે.

જ્ઞાનીને તપની જરૂર

વળી કેટલાકો તપસ્યાને અજ્ઞાન ક્રિયા તરીકે નહિ કહેતાં જ્ઞાની પુરુષોને તપની જરૂર નથી એમ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જણાવી ભવ્ય જીવોથી કરાતા તપમાં અંતરાય કરવાને તૈયાર થાય છે, પણ તે કેટલાક વર્તમાન અધ્યાત્મવાદીઓ કે તેના અંધભક્ત શ્રોતાઓ એટલું પણ વિચારતા નથી કે પ્રતિવર્ષ બહુલતાએ સર્વક્ષેત્રમાં વંચાતા શ્રીકલ્પસૂત્રમાં ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાન્ મહાવીર મહારાજની ઘોરાતિઘોર છ છ માસના ચૌવિહાર ઉપવાસ સુધીની તપસ્યા બાળકો અને બાઈડીઓ પણ સાંભળવાથી જાણી શકી છે, તો તેવી સાડાબાર વર્ષ સુધી અનેક પ્રકારના પરિષહ, ઉપસર્ગ સહન કરવા સાથેની શ્રમણ ભગવાન્ મહારાજની ઘોરાતઘોર તપસ્યા શું તે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરની જ્ઞાની દશામાં ખામી જણાવનાર છે? વાસ્તવિક રીતિએ તપાસીએ તો જેઓ આત્મા અને કર્મના સંજોગને જાણનાર હોઈ સાચા જ્ઞાની તરીકે થયા હોય, તેઓએ તો ભવારણ્યમાં ભમાડવાની ક્રિયામાં કુટિલતા કરનાર કર્મના પંજાને તોડવા માટે તપસ્યા આદરવાની પ્રથમ નંબરે જરૂર છે. યાદ રાખવું કે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પહેલા ભવથીજ સમ્યગ્દર્શનને સાથે લઇનેજ આવેલા હતા.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અત્યંત શુદ્ધ અને મહાન્ એવા મતિ, શ્રુત અને અવધિ એવા નામના ત્રણ નહિ પડવાવાળા એટલે અપ્રતિપાતિ જ્ઞાનોને તેઓ ધારણ કરવાવાળા હતા. એવી રીતે જે તપસ્યાને પૂર્વ ભવથી સમ્યગ્દર્શન લાવવાવાળા અને અપ્રતિપાતિ ત્રણ જ્ઞાનને ધરાવનારા ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરે તે શિવાય મોક્ષપ્રાપ્તિ નહિ થવાને લીધે મોક્ષપ્રાપ્તિ માટેજ આદરી તેવી તપસ્યાને જ્ઞાનીઓનું કર્તવ્ય નથી એવી રીતે જણાવનારા કેટલું બધું એહુદું જુઠું બોલી ભદ્રિક જીવોને ભરમાવે છે તે વાચકો સ્પષ્ટપણે સમજી શકશે. વળી એક વાત એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે જે વખતે તીર્થંકર મહારાજાઓ તપસ્યાનો આદર કરે છે, તે વખતે તે મહાપુરુષોને મતિઆદિ ત્રણ જ્ઞાનોની સાથે ચોથું વિપુલમતિ નામનું અપ્રતિપાતિ મનઃપર્યવ નામનું જ્ઞાન થાય છે, અને તેવા શુદ્ધતમ ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરનારા છતાં પણ તે તીર્થંકર દેવો, તપસ્યા એ મોક્ષનું સાધન હોવાથી તેને આદરવા કટિબદ્ધ થાય છે. વળી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે કે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનો જેમ જન્મથી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સમ્યગ્દર્શનવાળા, ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને દીક્ષાકાળથી ચાર જ્ઞાનવાળા હોવા સાથે તેજ ભવમાં મોક્ષે જવાની દશા-વાળા હતા, તો હવે જેઓને તેજ ભવે મોક્ષે જવાનો નિશ્ચય છે, અને સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની અત્યંત શુદ્ધ દશામાં આરૂઢ થએલા હોવા સાથે દેવેન્દ્રો અને નરેન્દ્રોથી પૂજિત ચરણકમળોવાળા છે, તેઓને પણ જ્યારે મોક્ષપ્રાપ્તિને માટે અને કર્મક્ષયને માટે તપસ્યાનો આદર કરવાની જરૂર પડી છે તો પછી અન્ય સામાન્ય દશામાં રહેલા સામાન્ય જીવોને તે તપસ્યાનો આદર કરવો અત્યંત જરૂરીજ છે.

આહારના સંકલ્પ માત્રથી તપને ત્યજવું યોગ્ય નથી

જેવી રીતે કેટલાક વર્તમાનકાળના અધ્યાત્મવવાદીઓ તપસ્યારૂપી ગુણને લાંઘણ અને અજ્ઞાનક્રિયાના નામે હલકી ચીતરી તેનાથી પોતે દૂર રહે છે અને ભવ્યજીવોને દૂર રાખે છે, તેવી રીતે કેટલાકો તો તે તપસ્યાને લાંઘણ કે અજ્ઞાન-ક્રિયાને નામે હલકી નહિજ ચીતરતાં તપસ્યા કરનારની દશાને આગળ કરી તપસ્યાને છોડાવવા પ્રયત્ન કરે છે. સામાન્ય રીતે તપસ્યામાં સંપૂર્ણ રીતે નહિ ટેવાએલો મનુષ્ય જ્યારે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જ્યારે તપસ્યા કરે છે ત્યારે ત્યારે શરૂઆતમાં તે તે તપસ્યા તેને આકરી પડે તે સ્વાભાવિક છે, અને શરૂઆતમાં તે તપસ્યા આકરી પડવાને લીધે કદાચિત તે તપસ્યા કરનારના પરિણામ ભોજનની ઇચ્છા તરફ જાય તો તે વાતને આગળ કરી તે અધ્યાત્મવાદીઓ તે ભોજનની કદાચિત થએલી ઇચ્છાને આર્તધ્યાનરૂપી મોટું રૂપ આપી, તે તપસ્યા છોડાવવા પ્રયત્ન કરે છે, પણ તે કૂટ અધ્યાત્મવાદીઓએ એટલું પણ જાણ્યું કે વિચાર્યું નથી કે કોઇપણ શાસ્ત્રકારે અનશનાદિ તપસ્યાનો ત્રિવિધ ત્રિવિધ આદર કહેલોજ નથી, જો તે અશનાદિ તપસ્યાનો ત્રિવિધ ત્રિવિધ આદર હોય તોપણ જેમ સામાયિકમાં મનનું દુષ્પ્રણિધાન થાય અને થવાનો સંભવ હોય તોપણ દ્વિવિધ, ત્રિવિધના ભાંગે એટલે મન, વચન, કાયાથી કરવું નહિ, કરાવવું નહિ, એવી રીતે કરાતું સામાયિક પણ કરવા લાયકજ છે, અને તે મનના દુષ્પ્રણિધાન માત્રથી સામાયિક નહિ કરવાનું કહેવાવાળાને સ્પષ્ટ શબ્દોથી શાસ્ત્રકારોએ સન્માર્ગને અંગે ઇર્ષ્યાખોરો જણાવેલા છે, તો પછી માત્ર એકવિધ, એક વિધના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભાંગે એટલે કાયાથીજ ભોજન ન કરવું, એટલા માત્ર ભાંગાથી લીધેલી અનશનાદિની તપસ્યાને જેઓ કદાચિત કથંચિત થતી ભોજનાદિકની ઇચ્છાને મોટું રૂપ આપી આર્તધ્યાન ગણાવી જેઓ છોડાવે તેઓની બુદ્ધિ બહેર મારી ગએલી છે એમ ન કહેવું તો બીજું શું કહેવું? વાચકોએ ધ્યાનમાં લેવું કે આવશ્યકનિર્યુક્તિકાર શ્રુત-કેવલી ભગવાન્ ભદ્રબાહુસ્વામીજીએ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં આ આહારાદિક તપસ્યાના પચ્ચક્ખાણનો એક વિધ, એક વિધનોજ સંભવ છે એમ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવ્યું છે, અને તેથીજ ત્યાં જણાવ્યું છે અને સર્વ કાળમાં આચરાયું છે, કે તપસ્યાવાળો મનુષ્ય અન્યને આહારા-દિકના સ્થાનો બતાવે કે આહારાદિક લાવી આપે તો તેને અંશે પણ દૂષણ નથી ગણાયું એટલુંજ નહિ પણ તે આહારાદિકના સ્થાન બતાવવા અને લાવી આપવાને વૈયાવચ્ચ નામે મોટો અપ્રતિપાતિ ગુણ બતાવેલો છે, એટલે કે અશનાદિ આહારનો જો કાયા માત્રથીજ ત્યાગ ન હોત, અને દ્વિવિધ, ત્રિવિધ કે ત્રિવિધ, ત્રિવિધના ભાંગે જો ત્યાગ હોત તો તે આહારાદિનું સ્થાન બતા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વવાને તથા આહારાદિ દાનને તપસ્યાના વ્યાઘાતરૂપે જણાવી અવગુણરૂપે જણાવત, પણ વૈયાવચ્ચ નામના અપ્રતિપાતિ મહાગુણરૂપે જણાવી, આદરવા લાયક તરીકે જણાવતજ નહિ. વળી કેટલાકો એમ જણાવે છે કે જ્યારે મનથી આહારાદિકની કાંઇપણ અભિલાષા રહે કે થાય તો તે મનદ્વારાએ કર્મબંધનું મોટું દ્વાર ખુલ્લું રહેવાથી માત્ર કાયાદ્વારાએ આહારાદિ ન કરવા રૂપ પચ્ચકખાણ રાખવું તેમાં ગુણ શો ? આવું બોલવાવાળાએ પ્રથમ સમજવું જોઇએ કે પ્રથમ તો પચ્ચકખાણ માત્ર કાયાથી આહારત્યાગનુંજ છે, અને તેથી તે પચ્ચકખાણમાં મનની મહત્તા અને કાયાની અલ્પતા વિચારવી અસ્થાનેજ છે. વળી સૂત્રકારોએ પચ્ચકખાણ લેવાના ઓગણપચાસ ભાંગા કરણ અને યોગની અપેક્ષાએ જણાવેલા હોય, એક વિધ, એક વિધ શિવાયના એટલે કાયાએ ન કરવું એ ભાંગા શિવાયના ભાંગાઓ ન આવે અને તે એક વિધ, એક વિધજ ભાંગો આવે, તો પણ તેમાં શાસ્ત્રકારોએ સંવર માનેલો છે. જો કે આ સંવર શાસ્ત્રકારોએ પ્રાણાતિપાતાદિક

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આશ્રવોને ઉદ્દેશીનેજ કહેલો છે. પચ્ચક્ખાણ એટલે તપસ્યાને ઉદ્દેશીને તો માત્ર શાસ્ત્રકારોએ કાયાથી આહારાદિ ન કરવાં એટલા માત્ર રૂપજ ભાંગો ગ્રહણ કરવા યોગ્ય ગણ્યો છે તેથી જે પ્રાણાતિપાતાદિ પાપોમાં ત્રિવિધ, ત્રિવિધ વિગેરે ઓગણુપચાસ ભાંગાએ પચ્ચક્ખાણ લેવાનું વિધાન જણાવ્યું છે, તેમાં પણ મન, વચનથી કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું તથા કાયાથી કરાવવું અને અનુમોદવું છૂટું હોય અને તેની પ્રવૃત્તિ થતી પણ હોય તો પણ માત્ર કાયાથી પ્રાણાતિપાતાદિ ન કરવાના પચ્ચક્ખાણ કરવાં એટલા માત્રને ગુણ, સંવર તથા પચ્ચક્ખાણ તરીકે જણાવી શાસ્ત્રકારોએ જીવોને તે કર્તવ્ય તરીકે જણાવેલું છે, તો પછી જે તપસ્યામાં માત્ર કાયાથી આહારાદિનો ત્યાગ કરવાનુંજ વિધાન છે. તેવા પચ્ચક્ખાણ કે તપસ્યાને મનના મોકળાપણાના નામે દૂર કરાવે તેની અજ્ઞાનતાની હદ કઇ? વળી તે વર્તમાનના અધ્યાત્મવાદીઓ એટલું વિચારતા નથી કે તપસ્યાનો આદર કરવાવાળો મનુષ્ય તપસ્યાનો આદર કરતી વખતે કોઇ પણ દિવસ આહારાદિ ખાવાની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઇચ્છાવાળો હોતો નથી, અને તે તપસ્યાનો સ્વીકાર કર્યા પછી પણ કાંઇ બીજાની પરાધીનતાને લીધે કે એવા કોઈ કારણથી આહારાદિ નથી ખાતો એમ કાંઈ નહિ, પણ માત્ર પોતાના પચ્ચકખાણ કે તપસ્યાના રક્ષણને માટેજ તે આહારાદિનો ઉપયોગ કરતો નથી, એટલે કે જેટલી વખત તે પચ્ચકખાણ કરનારને કોઇ કર્મઉદયે કથંચિત ભોજનાદિકની ઇચ્છા પણ થાય તો તે સર્વ વખતે પોતાના પચ્ચકખાણ ઉપર રક્ષણની બુદ્ધિવાળો હોવાથી ધર્મના લક્ષણની અધિકતા છેજ એ આ અધ્યાત્મવાદીઓને ન સૂઝે તેમાં કોનો વાંક કહેવાય ? વળી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે પૌષધાદિ ક્રિયા કે જે દ્વિવિધ, ત્રિવિધ ભાંગે એટલે કે મન, વચન, કાયાથી કરવું નહિ, કરાવવું નહિ એવા રૂપે કરવામાં આવે છે તેમાં પણ પારણાદિકની ચિંતા કરવી તે માત્ર અતિચાર તરીકે ગણાય છે, પણ અનાચાર તરીકે ગણાતી નથી, એટલે કે તેવા પચ્ચકખાણમાં પણ તે આહારાદિની ચિંતારૂપી અતિચાર ટાળવા માટે આહારાદિ કરવારૂપ અનાચાર કે તેવું થાય તો ન કરવા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જોઇએ એવા વિપરીત શ્રદ્ધા કે પ્રરૂપણા સન્માર્ગગામીને તો સ્વપ્ને પણ હોય નહિ. જો કે આહારાદિની ચિંતા એ પૌષધાદિમાં અતિચાર છે, અને તે અતિચાર પણ ટાળવાની અવશ્ય જરૂર છે, તોપણ તે અતિચારને આગળ કરીને વ્રત સર્વથા ન કરવું કે અનાચાર કરવો એવું ધારવું તો સદ્ગતિગામીનું થાયજ નહિ. ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે કે મહાવ્રતધારી કે શિક્ષાવ્રતધારીઓને અંગે પણ શાસ્ત્રકારો સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે કે, સાતિચાર અનુષ્ઠાનથી પણ નિરતિચાર અનુષ્ઠાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, એટલે કે સાધુપણું અને સામાયિકાદિ શિક્ષાવ્રતો પણ અતિચાર લાગવાથી કે અતિચારના સંભવથી છોડવા લાયક નથી પણ આદરવા લાયકજ છે, અને કેવળ તેના અતિચારો છોડવા માટેજ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે તો પછી આ ઉત્તરગુણરૂપ પચ્ચકખાણ જે તપસ્યા તેને અંગે અતિચારના નામે મૂળ વસ્તુ છોડવી કે છોડાવવી તે બુદ્ધિમાનોને યોગ્ય હોયજ નહિ. વળી એ પણ સમજવાની જરૂર છે કે જિનકલ્પી સિવાયના મુનિઓ કે શ્રાવકોને માત્ર મનથી લાગેલા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વ્રતોના અતિચારોમાં પણ માત્ર મિચ્છામિ દુક્કડંનું પ્રાયશ્ચિત છે, જ્યારે કાયાથી થએલા વ્રતોના અતિચારમાં એકસોએંસી ઉપવાસ યાવત્ છ મહિનાના ઉપવાસ સુધીનું પ્રાયશ્ચિત છે, તો કયો અક્કલમંદ અને શ્રધ્ધાળુ મનુષ્ય તે મિચ્છામિ દુક્કડંમાત્ર પ્રાયશ્ચિતના ડરે એકસોએંસી ઉપવાસ જેવા પ્રાયશ્ચિતમાં પ્રવૃત્તિ કરે ! અને જે મનુષ્યને આટલું બધું સ્પષ્ટપણે જણાતું ગુરુલાઘવ પણ ધ્યાનમાં ન આવે અને લઘુદોષના પરિહારને નામે તેને ન છોડતાં ગુરુદોષને અંગીકાર કરે તેવાને રૂંવાડે પણ ધર્મનું જ્ઞાન છે કે શ્રદ્ધા છે એમ કેમ કહી શકાય ? અને તેવાને ભૌતસક્તનો દાખલો કેમ ન લાગુ થાય એ ખરેખર વિચારવા જેવું છે. વળી તપસ્યા કરવાવાળાને તો કદાચિત અને કથંચિતજ અભાવિત દશામાં આહારની ઇચ્છા થાય છે, અને તે પણ મિચ્છામિ દુક્કડં પ્રાયશ્ચિતથી શોધે છે, પણ જેઓ આહારાદિમાં આસક્ત થયા, ભક્ષ્ય, અભક્ષ્ય અને પેય, અપેયનો વિવેક ભૂલી ગયા, પર્વ અને તિથિનું ભાન પણ ન રાખ્યું અને જનાવરની માફક ચોવીસે કલાક ખાધા કરવામાં મસ્તાન બન્યા, તેઓની શુદ્ધિ તો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દૂર રહી પણ તેઓની અધમતમ દશાનું યથાસ્થિત વર્ણન તો કેવળજ્ઞાની મહારાજ પણ કરી શકે નહિ.

કર્મોની અનાદિ સ્થિતિ ને સિદ્ધિની અનાદિતા

જૈનદર્શનને જાણનાર કોઇ પણ વ્યક્તિ એટલું તો જાણે અને માનેજ છે કે દરેક સંસારી આત્માઓ અનાદિકાલથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠે પ્રકારના કર્મથી બંધાએલા છે. કર્મના બંધન શિવાયની સ્થિતિ કોઇ પણ આત્માની હોય તો તે માત્ર સિદ્ધઆત્માનીજ છે, અને તે સિદ્ધ આત્માની બંધનરહિત સ્થિતિ પણ સર્વ-કાલમાં વર્તતી હોય એવી તો નથીજ, કારણ કે સિદ્ધ ભગવાનની સંખ્યા અનંતની રાશિએ ગણાવાવાળી તથા અનાદિ કાલની છતાં પણ તે સિદ્ધો પ્રથમ જ્ઞાનાવરણી-યાદિ આઠે પ્રકારના કર્મથી બંધાએલાજ હતા, અને સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોને ઉત્પન્ન કરી. તીવ્રતમ તપસ્યારૂપી અગ્નિથી કર્મરૂપી મલને સર્વથા બાળી નાખ્યો, ત્યારેજ તેઓ સિદ્ધદશાને પામેલા છે, એમ નહિ કહેવું કે પ્રાપ્ત કરવાનું માનવું અને અનાદિપણું માનવું તે બે પર-સ્પર વિરૂદ્ધ હોવાથી ઘટી શકે નહિ, કારણ કે કાલના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અનાદિપણાને લીધેજ પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિપણું છે. કર્મ વ્યક્તિની અપેક્ષાએ તો કર્મનું બંધન વધારે ને વધારે સિત્તેર કોડાકોડ સાગરોપમ જેટલું હોઈ શકે છે, કેમકે તેનાથી અધિક કોઇપણ કર્મની સ્થિતિ છેજ નહિ. જો કે તે કર્મવેદના કાળમાં પણ નવાનવા કર્મોનું બંધન નવીનવી સ્થિતિવાળું થાય, અને તે જુદું જુદું ભોગવવું પડે એમાં નવાઇ નથી, અને તેથીજ વ્યક્તિની અપેક્ષાએ કર્મ સાદિસાંત છતાં પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ કહી શકાય છે. જેમ એક દિવસ કે એક રાત્રિની શરૂઆત પણ છે અને સમાપ્તિ પણ છે, પણ છતાં સમગ્ર રાત્રિદિવસની અપેક્ષાએ દિવસ કે રાત્રિની શરૂઆત કહી શકીએ નહિ અને હોય પણ નહિ કેમકે દિવસ અને રાત્રિ શિવાયનો તેનાથી સર્વથા ભિન્ન એવો ત્રીજો કોઇ કાળજ નથી, અથવા તો જેમ વર્તમાન સમયની સાદિસાંતપણાની સ્થિતિ છે, છતાં તેજ વર્તમાન સમયને વર્તવાથીજ બનેલા અતીતકાળના સમયોની સાદિ સ્થિતિ નથી, પણ અનાદિ સ્થિતિ છે. આ ઉપરથી એટલુંજ સમજવાનું કે સિદ્ધ-ભગવાનોમાંથી પણ કોઇપણ સિદ્ધભગવાનની વ્યકિત

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સમ્યગ્દર્શનાદિને પ્રાપ્ત કરી, તપસ્યાની કઠોર કરવાલથી કર્મકટકનું કાસળ કાઢયા શિવાય સિધ્ધપણું મેળવી શકી નથી. અર્થાત્ સિદ્ધ ભગવાનને પણ જે સિદ્ધપણું મળ્યું છે તે તપસ્યારૂપી કલ્પવૃક્ષનોજ અનુપમ મહિમા છે. કોઇપણ સિદ્ધ ભગવાન્ તપસ્યારૂપી કલ્પવૃક્ષની છાયાનું સેવન કર્યા શિવાય સિદ્ધપણું મેળવી શકયાજ નથી. સિદ્ધ એવો શબ્દજ કહી આપે છે કે તેઓએ અમુક કાળેજ સિદ્ધપણું મેળવ્યું છે, અને તે સિધ્ધપણું મેળવવાના પહેલાં સિદ્ધપણા શિવાયના એટલે બંધનસહિતપણાના અનુભવમાંજ હતા, અને જો સર્વ સિદ્ધ મહારાજાઓ કર્મથી પહેલાં બંધાએલાજ હતા તો પછી તે જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠે કર્મોને તોડવા માટે તપસ્યારૂપી કરવાલને કરકુશેશયમાં લેવીજ પડી હતી એમ શાસ્ત્રથી અને યુક્તિથી માનવુંજ પડશે.

નિર્જરા માટે તપનીજ કર્તવ્યતા

એમ જાણવાથી તથા માનવાથી સ્પષ્ટ જાણવું અને માનવું પડશે કે આ આત્માના જ્ઞાનાદિક ગુણોને આવરીને લુપ્ત કરનાર જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોનો નાશ કરનાર કોઇ પણ હોય તો તે માત્ર તપસ્યારૂપી મહા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ગુણુજ છે. જો કે દરેક આત્મા દરેક ક્ષણે જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠે કર્મો ભોગવતો હોવાથી દરેક સમયે આઠે કર્મનો નાશ એટલે નિર્જરા કરેજ છે, કેમકે જે જે કર્મ ભોગવવામાં આવે તે તે કર્મ આત્માથી જુદું પડે છે એટલે ક્ષય પામેજ છે, પણ તેવી રીતે દરેક ક્ષણે ભોગવવાથી થતો જ્ઞાનાવરણીયાદિનો ક્ષય આત્માને કંઇ પણ ગુણ ઉપાર્જન કરતો નથી, કારણ કે ભોગવવાથી ક્ષય કરાતાં કર્મો કરતાં પણ તે વખતે બંધાતાં કર્મો તે ભોગવાએલાં કર્મો કરતાં ઓછાં હોતાં નથી, અને તેથીજ સંસારમાં રહેલા દરેક જાતિના અને ગતિના જીવો અનાદિકાલથી દરેક સમયે આઠે કર્મનો ભોગવટો કરી નિર્જરા કરવાવાળા છતાં પણ અનાદિકાલ થયો તો પણ આગળ વધ્યા નહિ. અર્થાત્ તેવા કર્મોને ભોગવવાથી થતી નિર્જરા સંસારના સર્વ જીવોને અનાદિથી હોવા છતાં તે નિર્જરા કાંઇ પણ વિશેષ ગુણ કરનારી ન હોવાથી અને અધિક કર્મનો બંધ કરાવવાવાળી હોવાથી તે કર્મના ભોગવટાને નિર્જરાના ભેદ તરીકે ગણાવી નથી, ધ્યાન રાખવું કે કર્મના ઉદયથી થયેલી નિર્જરા એ અધિક કર્મને બંધા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વનારી છે, અને તેથીજ ક્રોધાદિક અને પુરુષવેદાદિકના ઉદય વખતે જો કે તે તે ક્રોધ અને પુરુષવેદાદિકનો ક્ષય થાય છે, પણ તે પુરુષવેદાદિ અને ક્રોધાદિકના કર્મોનો ભોગવટાથી ક્ષય કરતાં ઘણાજ ચીકણા કર્મ બંધાય છે અને તેથી તે ઉદયદ્વારાએ ક્રોધાદિકના ક્ષય કરનાર જીવને નરકાદિકનું આયુષ્ય બાંધી, તે નરકાદિ દુર્ગતિમાં રખડવું પડે છે, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારો પુરુષવેદાદિક અને ક્રોધાદિકના ઉદયમાં રોધ કરવા માટેજ શાસ્ત્રકારો મુમુક્ષુઓને ઘણા વિસ્તારથી ઉપદેશ આપે છે. જો એવી રીતે ઉદયદ્વારાએ ભોગવાતા ક્રોધાદિ કર્મોમાં દુષ્ટ કર્મોનો બંધ અને દુર્ગતિઆદિ ન હોત તો તે ક્રોધાદિકના ઉદયને રોકવા માટે શાસ્ત્રકારોએ દીધેલો ઉપદેશ એ નિર્જરારૂપી ગુણનો અંતરાય કરનારજ થાત, પણ વાસ્તવિક રીતિએ ફક્ત તીર્થંકર નામકર્મ કે આહારક નામકર્મ શિવાયના કર્મોનો ઉદયજ અશુભ ગણાય છે, કેમકે તે શેષ કર્મનો ઉદય નિર્જરા કરાવે તેના કરતાં સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંતગુણ એવાં કર્મોનો બંધ કરાવે છે. આ વસ્તુ વિચારતાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કર્મોના ઉદયથી થતી નિર્જરાને નિર્જરાના ભેદમાં ન ગણાવાય અને તે તે કર્મોના ઉદયના કાર્યને સારાં ન ગણાય કે તે કરવાનો ઉપદેશ શાસ્ત્રકારો ન આપે તે સ્વાભાવિકજ છે, શાસ્ત્રકારોના કથન મુજબ કર્મક્ષયરૂપ નિર્જરાના બાર ભેદો છે અને તે બાર ભેદોને તપ એમ કહેવામાં આવે છે.

તપથી સકામ નિર્જરા ને સમ્યગ્દર્શનાદિની જરૂર

ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે કે કર્મોની અકામ કે સકામપણે નિર્જરા થયા સિવાય જીવો કોઇ દિવસ પણ સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોમાંથી કોઇ પણ ગુણને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન ગુણ પણ મિથ્યાત્વમોહનીયની સિત્તેર કોડાકોડ સાગરોપમની સ્થિતિમાંથી જ્યારે ઓગણસિત્તેર કોડાકોડ સાગરોપમની સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે અધિક એવી ખપાવે ત્યારેજ એટલે અંતઃ કોટાકોટિ સાગરોપમની સ્થિતિ મિથ્યાત્વાદિ સકલ કર્મોની રહે ત્યારેજ જીવ સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન પામે છે. એ કંઇક અધિક અગણોતેર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિનો ક્ષય

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જીવને અજ્ઞાન દશા હોય ત્યારેજ થાય છે, અને તેથી તેને અકામનિર્જરાજ કહેવાય છે, અને શાસ્ત્રકારો પણ તે કાંઇક અધિક અગણોતેર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિના ક્ષય કરવાવાળા પરિણામને યથાપ્રવૃત્તકરણ કહે છે. અર્થાત્ તે કરણની વખતે કોઈ પણ જીવને જીવાજીવાદિક તત્ત્વોનું કે આશ્રવ, સંવરાદિ પદાર્થોનું જ્ઞાન કે ખ્યાલ હોતોજ નથી. માત્ર તે યથાપ્રવૃત્તકરણવાળા જીવો સ્થિતિનો ભોગવટો વધારે કરે અને બંધ અલ્પ કરે તેથીજ આગળ વધી શકે છે, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારો તેમાં પર્વતની નદીમાં ધોળાતા સ્વયં ગોળ થતા પાષાણનું દૃષ્ટાંત યથાપ્રવૃત્તકરણમાં આપે છે. આ વસ્તુ વિચારતાં સ્પષ્ટ માલમ પડશે કે શાસ્ત્રકારો જો કે અકામનિર્જરાના સાધનો મેળવવાનો ઉપદેશ સાથે અજ્ઞાનતા વિગેરે દોષો રહેવાને લીધે આપતા નથી, પણ મોક્ષ તરફ પ્રયાણ કરવાને અંગે અકામનિર્જરા પણ કેટલો બધો મોટો ભાગ ભજવે છે. આ સ્થાને શંકા થાય કે જ્યારે સમ્યગ્દર્શનાદિની પ્રાપ્તિ હોતી નથી તેવા યથાપ્રવૃત્તકરણથી એટલે અકામનિર્જરાથી કંઇક અધિક અગ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ણોતેર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિનો ક્ષય થઇ ગયો તો શેષ અંતઃ કોટાકોટિ સાગરોપમનો ક્ષય એ સમ્યગ્દર્શનાદિ વગર કેમ નહિ થાય ? અર્થાત શેષ અંતઃ કોટાકોટિ કર્મનો ક્ષય પણ યથાપ્રવૃત્તકરણની માફકજ અનુપયોગથી કેમ નહિ માનવો ? આ શંકાના સમાધાનમાં સમજવાનું કે જેમ મંત્રસિદ્ધિ આદિકમાં કે નિધાન ગ્રહણાદિકમાં પહેલાનો ઉપચારજ ઘણો સખત કષ્ટમય હોય નહિ અને પછીની સાધનક્રિયા તેટલી કઠણ હોય છે, તેવી રીતે અહીં પણ ગ્રંથિપ્રદેશ કે સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ પહેલાં અકામ નિર્જરાથી સહેજે ઘણા કર્મોનો ક્ષય થાય છે, પણ પાછળની અંતઃ કોટાકોટિ સ્થિતિ તો સમ્યગ્દર્શનાદિ સાથેના તપસ્યા આદિરૂપી સાધનથીજ ક્ષય પામે. વળી કચરામાં ખરડાએલા અને લેપના થર બાઝયા હોય તેવા વસ્ત્રનો ઘણો મેલ તો માત્ર પાણીના સંજોગથીજ દૂર થઇ જાય, પણ તે કચરાનો શેષ રહેલો અવયવ એકલા પાણીથી દૂર થતો નથી, પણ તે કચરાના અંશને દૂર કરવા માટે પાણીની સાથે ક્ષારાદિકની પણ જરૂર રહે છે, તેવી રીતે અહીં પણ શેષ રહેલાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અંતઃ કોટાકોટિ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા કર્મોના ક્ષય કરવા માટે સમ્યગ્દર્શનાદિ કે સંયુક્ત એવા તપરૂપી મહા સાધનની અવશ્ય જરૂર છે. વળી વાસ્તવિક રીતિએ વિચારીએ તો સમ્યગ્દર્શનને રોકવાવાળાં ઘણા કર્મો હોવાથી તેમજ એકલું મિથ્યાત્વમોહનીયજ નહિ પણ અંતઃ કોટાકોટિ સાગરોપમથી અધિક સ્થિતિવાળાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ શેષ કર્મો પણ તે સમ્યગ્દર્શનને રોકવાવાળાં હોવાથી તે બધાં કર્મોનો અંતઃ સાગરોપમ કોટાકોટિની સ્થિતિ કરતાં અધિક બધી સ્થિતિ તોડી નંખાય ત્યારેજ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે.

સમ્યગ્દર્શન સાથે સમ્યગ્જ્ઞાન

જે જીવ જે ક્ષણે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે, તે જીવ તેજ ક્ષણે અજ્ઞાનને વમીને જ્ઞાનને પણ પ્રાપ્ત કરે છે. મનુષ્યમાં પ્રામાણિકતાનો પ્રવેશ થાય તેજ વખતે જેમ તેની ઇમાનદારી થઇ ગણાય છે અને તેજ વખતે તેની બુદ્ધિ જગતને આશીર્વાદ થએલી ગણાય છે, અર્થાત્ ઇમાનદારી અને સદ્બુદ્ધિને જુદા કાળે થએલા માની શકાયજ નહિ. તેવી રીતે અહીં પણ સમ્યગ્દર્શન અને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સમ્યગ્જ્ઞાનને જુદા કાળે કે સમયે થએલા માની શકાયજ નહિ. તત્ત્વથી મિથ્યાદર્શનમોહનીયના ઉદયથીજ મિથ્યાત્વ હતું અને તેજ મિથ્યાત્વે જીવના જ્ઞાનસ્વભાવને પણ બગાડીને અજ્ઞાન સ્વભાવ કરી દીધેલો હતો. લાલ કાચના ફાનસમાં રાખેલો દીવો જેમ પોતાની બધી બહારની જયોતને લાલ કરી નાખે છે, તેમ મિથ્યાદર્શનના પટલથી આચ્છાદિત થએલા આત્મામાં રહેલું જ્ઞાન તે અજ્ઞાનરૂપે ઝળકે છે, પણ કોઇપણ ઇતર રંગના ફાનસમાંથી બહાર કઢાએલો દીવો પોતાના સ્વભાવમાંજ ઝળકે છે, તેવી રીતે મિથ્યાદર્શનપટલના અભાવે આત્માને થયેલું સ્વાભાવિક જ્ઞાન તે યથાસ્થિત જ્ઞાન એટલે સમ્યગ્જ્ઞાન રૂપે ઝળકે છે, એટલે સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ તો યુગપતજ છે અને તેથીજ સમ્યગ્દર્શનવાળાને અજ્ઞાની માનવાનો કે જ્ઞાનીને મિથ્યાદર્શની માનવાનો શાસ્ત્રકારો નિષેધજ કરે છે.

ચારિત્ર ને તપની સંવરનિર્જરા માટે જરૂર

આવી રીતે પ્રાપ્ત થએલાં સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન તે માત્ર નિશ્ચયકારક અને પ્રકાશક હોવાથી મોક્ષ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માર્ગમાં સાધનભૂત છે, પણ તે સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન કર્મનિર્જરાના કરનારા નથી, પણ માત્ર તેના ફળ એટલે કાર્યરૂપજ છે. આજ કારણથી યુગપ્રધાન શ્રુતકેવલી ભગવાન્ ભદ્રબાહુસ્વામીજીએ જ્ઞાન કે જે સમ્યગ્દર્શનની સાથેજ હોય છે તે જ્ઞાનને માત્ર પ્રકાશક તરીકેજ ગણાવ્યું છે. જગતમાં પણ જાણીએ છીએ કે સ્વચ્છ દીપક હોય તો પદાર્થોનું દેખવું યથાસ્થિતપણે થાય, પણ તે દીપક લેવા લાયક એવા પુષ્પમાલાદિકને લાવતો નથી, તેમજ છાંડવા લાયક કંટકાદિને દૂર કરતો નથી. માત્ર તે દીપક તો પુષ્પમાલા વિગેરે અને કંટકને જણાવવા પૂરતોજ ઉપયોગી થાય છે. તેવી રીતે અહીં પણ અકામ નિર્જરાના ફળરૂપે પણ પ્રાપ્ત થએલું સમ્યગ્દર્શનયુક્ત એવું સમ્યગ્જ્ઞાન માત્ર આશ્રવાદિનું હેયપણું અને સંવરાદિનું ઉપાદેયપણું જણાવવા પુરતુંજ ઉપયોગી થાય છે. અર્થાત્ કર્મોને તોડવાનું સામર્થ્ય કે આવતાં કર્મોને રોકવાનું સામર્થ્ય તે સમ્યગ્દર્શનયુક્ત જ્ઞાનમાં કોઇપણ પ્રકારે હોતું નથી, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારોએ નિર્જરાના (ફક્ત બાર પ્રકારની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તપસ્યાજ ગણાવી, પણ મોક્ષમાર્ગને અંગે અત્યંત જરૂરી એવા પણ સમ્યગ્દર્શનયુક્ત જ્ઞાનને નિર્જરાના ભેદોમાં સ્થાન આપ્યું નહિ. આ ઉપરથી કહેવાનું તત્ત્વ એટલુંજ છે કે મુમુક્ષુ જીવોએ સમ્યગ્દર્શનયુક્ત સમ્યગ્જ્ઞાનને પામીને સંતુષ્ટ થવાનું નથી, પણ શેષકર્મસ્થિતિ તોડવા માટે નિર્જરાના ભેદરૂપ તપસ્યા તરફ અવશ્ય કટિબદ્ધ થવાની જરૂર છે.

સંયમથી સંવર કે નિર્જરા

એટલી વાત તો ચોક્કસ છે કે સમ્યગ્દર્શન અને તે સહિત જ્ઞાન એ બંનેને નહિ ધારણ કરનારો જીવ જે કર્મ ક્રોડાક્રોડી વર્ષો સુધી અર્થાત્ પલ્યોપમ સાગરોપમ સુધી સતત નિરંતરપણે મોટામાં મોટાં દુઃખો ભોગવતાં પણ જેટલાં કર્મનો ક્ષય કરી શકતો નથી, તેટલાં કર્મનો ક્ષય સમ્યગ્દર્શનયુક્ત જ્ઞાનને ધારણ કરનારો જીવ એક ઉચ્છ્વાસ માત્ર જેટલા વખતમાં કરી શકે છે, પણ તેટલાં બધાં કર્મોનો તે જ્ઞાનીએ કરાતો ક્ષય સમ્યગ્દર્શન કે તેની સાથે રહેલા સમ્યગ્જ્ઞાનનાજ પ્રભાવે છે એમ નથી, કેમકે તેવા સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનવાળો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જીવ જો મન, વચન, કાયાના યોગને એટલે મન, વચન, કાયાથી થતા પ્રાણાતિપાતાદિ આશ્રવમય અશુભ વ્યાપારોને જો રોકવાવાળો ન હોય તો તેવી કર્મનિર્જરાને કોઇ દિવસ પણ પામી શકતોજ નથી. અર્થાત્ મન, વચન, કાયાથી થતી પ્રાણાતિપાતાદિની પ્રવૃત્તિનો રોધ એટલે સંજમ કે સંવરજ તેવાં કર્મોને ક્ષય કરવા માટે સમર્થ છે, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારોએ तं नाणी तिहि गुत्तो એ જગો પર કર્મ ખપાવનાર જ્ઞાનીને અંગે ત્રણ ગુપ્તિવાળો એવું વિશેષણ જણાવી તે ગુપ્તિરૂપ સંયમનુંજ સામર્થ્ય કર્મક્ષયમાં પ્રબળપણે જણાવેલું છે, કેમકે વિશેષણવાળા વાક્યોમાં એટલે વિશિષ્ટ વાક્યોથી જે વિધાન કે નિષેધ કરવામાં આવે છે તે વિશેષણનેજ લાગુ પડે છે, અને આ જગો ઉપર જ્ઞાનીને વિશેષ્ય તરીકે રાખી ત્રણ ગુપ્તિરૂપ સંયમના ધારકપણાનેજ વિશેષણપણે રાખેલું છે. તેથી તે ગુપ્તિરૂપ સંયમમાં કર્મક્ષયની તાકાત માનવીજ પડે. જો કે તે ગુપ્તિરૂપ સંયમ જ્ઞાનીદશા સિવાય બીજી દશામાં હોતોજ નથી, તેથી જ્ઞાનીને વિશેષ્ય તરીકે લેવામાં કોઇ જાતની અડચણ નથી. અત્રે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

એક વાત વિચારવી જરૂરી છે કે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જ્યારે સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાનની સાથે મળેલું સંયમ પલ્યોપમ અને સાગરોપમથી વેદાય અને ખપાવાય તેવા કર્મને ક્ષય કરવાવાળું છે. તો પછી તે સંયમને નિર્જરાના બાર ભેદોમાં કેમ સ્થાન આપ્યું નથી? અને ખુદ શ્રુતકેવલી ભદ્રબાહુસ્વામીજીએ તે સંયમને માત્ર કર્મથી બચાવનાર તરીકે, નહિ કે તપની માફક કર્મનો ક્ષય કરીને શોધક તરીકે કેમ જણાવ્યું? જો કે આવશ્યક-નિર્યુક્તિકાર ભગવાન્ ભદ્રબાહુસ્વામીજીના વચનથી સંયમ એ માત્ર આવતા કર્મોથી બચાવનાર હોઇ ગુપ્તિકર છે, પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે શ્રી ભદ્રબાહુજીએ સંયમને કર્મરૂપી કચરાના શોધક તરીકે તો ગણાવ્યું જ નથી. અર્થાત્ સંયમને સંવરરૂપ ગણવું કે નિર્જરારૂપે ગણવું એ ઘણુંજ વિચારવા જેવું છે. આવી રીતે આવતા વિચારના સમાધાનમાં સમજવાનું કે ભગવાન્ ઉમાસ્વાતિ વાચકજી વિગેરે સંવરને તપફળ તરીકે અને શ્રી ભગવતીજી વિગેરે સૂત્રકારો પણ સંયમને તપના કારણ તરીકે જણાવે છે તે અપેક્ષાએ સંયમરૂપ કારણમાં તપ અને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તેના કાર્યરૂપ નિર્જરાનો ઉપચાર કરે તો ત્રણ ગુપ્તિ-રૂપ સંવર એટલે સંજમને કર્મના ક્ષય કરનાર તરીકે પણ માનવામાં અડચણ આવે તેમ નથી, અને આવીજ રીતે પ્રત્યાખ્યાનનિર્યુક્તિમાં પણ એમ જણાવે છે કે પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી તૃષ્ણાનો વિચ્છેદ થાય, તૃષ્ણા-વિચ્છેદથી અનુપમ શાંતિ થાય અને અનુપમ શાંતિથી અપૂર્વ નિર્જરા થઇ નવાં અપૂર્વ પ્રત્યાખ્યાનને પામે છે. એ વિવેચનથી પણ માની શકીએ કે પ્રત્યા-ખ્યાનરૂપ જે સંવર થાય તે નિર્જરાનું કારણ બને છે, તેથી સંયમરૂપ સંવરમાં નિર્જરાનો ઉપચાર કરીને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સંવરને કર્મક્ષયનું કારણ માનવામાં કોઇપણ શાસ્ત્રાનુસારીને અડચણ આવે નહિ. જો કે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સંયમને (ચારિત્રને) નિર્જરાના સાધન તરીકે ગણવામાં વિરોધ નથી પણ તે ગણવું ઉપચારની દૃષ્ટિએજ છે, પણ તત્ત્વદૃષ્ટિએ તેમ ગણવાનું નથી, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારોએ સંયમ (ચારિત્ર)ને સંવ-રના ભેદોમાં ગણાવેલ છે, અને નિર્જરાના ભેદોમાં તો ફક્ત બાર પ્રકારની તપસ્યાજ ગણાવેલી છે. આ સર્વ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉપરથી આટલી વાત સ્પષ્ટ થઇ કે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન કે સમ્યક્ચારિત્ર એ ત્રણે મોક્ષના અપૂર્વ સાધન છતાં પણ નિર્જરાને માટે તો તે સમ્યગ્દર્શનાદિ શિવાય અન્ય કોઇ સાધનની જરૂર છે, અને તે બીજું કોઇ નહિ પણ ચિરભવોના સંચિત નિધત્ત અને નિકાચિત એવાં પણ કર્મોનો સર્વથા ક્ષય કરી આત્માને અવ્યાબાધ સુખ સમર્પણ કરનાર એવો તપરૂપી ગુણજ છે.

તપથી કર્મક્ષય થવાનું કારણ-રસના આદિનું દુર્જયપણું

પૂર્વે મોક્ષના અદ્વિતીય સાધન તરીકે જણાવેલા તપથીજ પૂર્વકાળનાં બાંધેલાં કર્મોનો ક્ષય થાય છે, કારણ કે જીવમાત્રને કર્મનો બંધ રાગદ્વેષની તારતમ્યતા પ્રમાણે થાય છે, અને તે રાગદ્વેષના કારણોમાં મુખ્ય ભાગ શરીરજ ભજવે છે. સંજ્ઞાઓની અપેક્ષાએ કર્મબંધનનું કારણપણું વિચારીએ તો આહારસંજ્ઞા કર્મબંધનનું જેવું તેવું કારણ નથી. શાસ્ત્રોમાં સાંભળીએ છીએ કે એક આહારમાત્રની અપેક્ષાએ તન્દુલ નામનો મત્સ્ય સાતમી નરકનું આયુષ્ય બાંધી સાતમીના અકથ્ય

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને અગમ્ય દુઃખોને ભોગવે છે. વળી દુનિયાદારીની દૃષ્ટિથી તપાસીએ તો હિંસા, જૂઠ વિગેરે અધમ કાર્યો કરવાનો વખત પેટનો ખાડો પૂરવાને અંગેજ દેખાય છે. ઇંદ્રિયોની અપેક્ષાએ વિચારીએ તો શ્રોત્રાદિક પાંચે ઇંદ્રિયોમાં રસનાઇંદ્રિયને જીતવીજ મુશ્કેલ ગણવામાં આવી છે. શાસ્ત્રકારો પણ કહે છે કે अक्खाण रसणा અર્થાત્ પાંચે ઇંદ્રિયોમાં રસનાઇંદ્રિયનું જીતવું મુશ્કેલ છે, અને તે રસના ઇંદ્રિયનો પ્રચાર આહાર ઉપરજ આધાર રાખે છે. વળી હિંસા, જૂઠ વિગેરે પાંચે પ્રકારના આશ્રવોમાં અબ્રહ્મ નામનો આશ્રવ કે જેને મૈથુન એટલે પશુક્રિયા કહેવામાં આવે છે, તેનો રોધ કરી બ્રહ્મચર્ય આદરવું એ ઘણું મુશ્કેલ છે, પણ તે રસના ઇંદ્રિયનું જિતવું મુશ્કેલ તેઓને જ છે કે જેઓ અનશનાદિક તપસ્યામાં પરિપૂર્ણ થએલા નથી, કેમકે જે મનુષ્યો અનશનાદિ ક્રિયામાં પરિપૂર્ણ થએલા હોય છે, અને શાસ્ત્રોક્તિને અનુસારે તપ તપવામાં તલાલીન હોય છે, તેઓને સરસ કે નીરસ, મિષ્ટ કે કટુ. સુગંધ કે દુર્ગંધ, લુખ્યા કે ચોપડયા પદાર્થના ભક્ષણમાં રાગ કે દ્વેષ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

હોતો નથી, અને તેથી એ વાત સાફ નક્કી થાય છે કે જેઓ તપ તપવામાં તૈયાર હોય છે તેઓ રસના ઇંદ્રિયને જિતવાને સમર્થ થઇ શકે છે. જગતમાં પણ એ વાત અનુભવસિદ્ધ છે કે જેઓને આયંબિલ, નીવી, એકાસણાં, ઉપવાસ વિગેરેની ટેવ હોય છે, તેઓજ મિષ્ટ આહારની માફક મોળા આહારને પણ વાપરી શકે છે, અને જેઓને તે આયંબિલ વિગેરે તપસ્યાની ટેવ હોતી નથી, તેઓ લગીર પણ મોળા આહારને વાપરતાં સખત આર્દ્ર, રૌદ્ર ધ્યાનમાં પ્રવેશ કરે છે, તેવા ખોરાક ઉપર ચીઢાય છે, ભાજન ઉપર ચીઢાય છે, જમાડનારા ઉપર ચીઢાય છે, યાવત્ ક્રોધ દાવાનળથી બળી જાય છે, અને ભોજન પૂર્ણ નહિ કરતાં અપૂર્ણ ભોજનેજ ઉઠે છે, અને આખો દિવસ કે આખો વખત ક્રોધથી ધમધમતો રહી પોતાના આખા વાતાવરણને ક્રોધમય બનાવે છે. તપસ્યાથી નહિ ટેવાયલા મનુષ્યને જ્યારે આવી રીતે રસના ઇંદ્રિયથી કરાયેલો પરાભવ પ્રાપ્ત થાય છે, જ્યારે તપસ્યામાં તત્પર રહેનારો તપસ્વી પોતાને સમગ્ર પ્રકારના આહારની સામગ્રી સંપન્ન થઇ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

હોય છતાં દહાડાના દહાડા સુધી તે આહારાદિક સામગ્રીનો ત્યાગ કરી શકે છે. તેવા તપપરાયણ મહાપુરુષોને આહારાદિકનો સંયોગ ન મળવાથી કે આહારાદિક ન લેવાથી સ્વપ્ને પણ પેટ બળ્યું એમ લાગતું નથી, અને તેથીજ આહારાદિમાં આસક્તિ ધરાવી અન્નદાનમાંજ ધર્મ, અન્નપૂર્ણાદેવી, અનાજનું વંદન વિગેરેને ધર્મો તરીકે અને દેવતાઓ તરીકે કલ્પવાવાળા જે લોકો તપસ્યાના તપવાથી ત્રાસ પામેલા હોઇ પેટ બાળ્યું તેણે ગામ બાળ્યું એવા પાપપરાયણ પુરુષોના મુખે છાજતા વચનોને સ્વપ્ને પણ તે તપસ્યા તપવામા તત્પર તારક પુરુષને આવતું નથી. તે તારક પુરુષને તો સ્નિગ્ધ આહારનો સંયોગ છતાં પણ રૂક્ષ આહાર લેવામાં, મિષ્ટ આહારનો સંયોગ છતાં પણ મોળો આહાર લેવામાં, સંસ્કારિત આહારનો સંયોગ છતાં પણ સ્વભાવસિદ્ધ આહાર લેવામાં અંશે પણ સંકોચ નથી રહેતો એટલુંજ નહિ પણ મિષ્ટાદિ આહારોની માફકજ મોળાદિક આહારોને તે ગ્રહણ કરી શકે છે, અને બુદ્ધિની પવિત્રતાના રક્ષણ સાથે તે તપસ્વી તારક પુરુષ તેનો ઉપયોગ એટલે વાપરવું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરી શકે છે. મહિના અને મહિનાઓ સુધી આહાર વગર શુભ ધ્યાનમાં મગ્ન રહેવું, મહિના અને મહિનાઓ સુધી વિકૃતિવાળા આહારની છાયાએ પણ ન જવું થાય, છતાં પણ સતત શુભ ધ્યાનની સરિતામાં સ્નાન કરવાનું સૌભાગ્ય તે તપસ્વી સજ્જનોને માટેજ સરજેલું છે. જેઓ ઇંદ્રિયની આસક્તિને જિતવાવાળા નથી, તેઓ સરસ આહાર મળવા છતાં પણ તેની ન્યૂનતાને અંશે પણ સહન કરી શકતા નથી. પ્રીતિભોજનમાં પ્રત્યક્ષ દેખીએ છીએ કે લાડુના થાળ ઉપર તેઓજ તડાતડી કરે છે, શાકના સરાવળા ઉપર તેઓજ સપાટો લગાવે છે, અને ભજીયાંને અંગે ભડકો પણ તેઓજ ભડકાવે છે. આ બધી પ્રીતિભોજન વિગેરેમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવાતી સ્થિતિ જેઓ તપસ્યામાં તરબોળ થએલા ન હોય અને અનશનના આદરમાં અત્યંત અનુરક્ત થઇ આગળ વધેલા ન હોય, અને ઇંદ્રિય આસકિતના અસીમ અગ્નિકુંડમાં આત્માને હોમેલો [illegible]ના ઇંદ્રિયને જિતવારૂપી જયપતાકા જેઓએ ન ગ્રહણ કરી હોય, તેઓને હોય છે એટલુંજ નહિ પણ જેઓ અનશનાદિક તપસ્યાદ્વારાએ રસના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઇંદ્રિયની આસક્તિ અને પુષ્ટિને જિતી શકે છે, તેઓજ શેષ સર્વ ચક્ષુઆદિ ઇંદ્રિયોની આસક્તિ અને પુષ્ટિને જિતી શકે છે, કેમકે રસના ઇંદ્રિય દ્વારાએ થતો આહાર એજ શ્રોત્રાદિક સર્વ ઇંદ્રિયોનુ પોષણ કરે છે. અર્થાત્ જે મનુષ્ય રસના ઉપર કાબુ મેળવે છે, તે મનુષ્ય શેષ ઇંદ્રિયો ઉપર પણ કાબુ સહેજે મેળવી શકે છે. તત્ત્વદૃષ્ટિથી વિચારીએ તો જે મનુષ્ય શ્રોત્રાદિ ઇંદ્રિયોનું દમન કર્તવ્ય તરીકે ગણે, તેજ મનુષ્ય રસના ઇંદ્રિયના દમનરૂપી તપને આદરી શકે છે, એટલે એમ કહીએ તો ચાલે કે તપસ્યા કરવા દ્વારાએ તેજ મનુષ્ય રસના ઇંદ્રિયને જિતી શકે કે જેને સર્વ ઇંદ્રિયોનું દમન કરવું ઇષ્ટ હોય. એ પણ જગતમાં અનુભવસિદ્ધ છે કે ચક્ષુ, શ્રોત્રાદિ દરેક ઇંદ્રિયોનું પોષણ રસના ઇંદ્રિયદ્વારાએજ થાય છે, અને તેથી રસના ઇંદ્રિયને જિતવી તેજ સર્વ ઇંદ્રિયોને જિતવારૂપ છે, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારોએ રસના ઇંદ્રિયને જિતવી મુસ્કેલ કહેલી છે. વળી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું કે શ્રોત્રાદિ ઇંદ્રિયોની ગીતાદિમાં થએલી આસક્તિ જો તેને ઇષ્ટ ગીતાદિક ન મળે તો એકલા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માનસિક સંતાપને કરે છે, પણ શારીરિક સંતાપ અંશે પણ તે શ્રોત્રાદિ ઇંદ્રિયોની આસક્તિની અપૂર્ણતાને લીધે થતો નથી, પણ રસના ઇંદ્રિયની આસક્તિદ્વારાએ ઇચ્છાએલા મિષ્ટાદિક આહારોના અભાવે મોળાદિક આહારો ખાઇ શકાતા નથી, અને તેથી ચામડાની ઝુંપડીની કાળજુની આગનો ભપકો ભડકી ઉઠે છે, અને તેથી શરીરની કૃશતા જ્વર, યાવત્ ક્ષીણતાદિક દોષો અનેક અનેક પ્રકારના ઉત્પન્ન થાય છે, અને જો કદાચિત રસના ઇંદ્રિયની આસક્તિને નહિ જિતવા છતાં અરૂચિપૂર્વક અનન્ય ઉપાયે તે મોળા વિગેરે આહારો ખાવા પડે છે તો તે તપસ્યાની ટેવમાં નહિ ટેવાએલા સર્વભક્ષી અગ્નિપુરુષને તરત કે થોડી વારે ઉલટી થાય છે, અને તે ઉલટીની શંકામાં અને શંકામાં ઘણો કાળ વ્યતીત કરી શરીરને બગાડનારો થાય છે, પણ આ બધી વસ્તુમાંનું એક પણ નુકસાન રસના ઇંદ્રિયની આસક્તિને જિતીને તપરૂપી મહાતીર્થમાં તરબોળ થઇ રહેલા તારક પુરુષને હોતું નથી. એ વાત પણ સુજ્ઞ પુરુષોથી અજાણી નથી કે જેમ શ્રોત્રાદિ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઇંદ્રિયોની પુષ્ટિ અને વિકૃત દશા રસના ઇંદ્રિય દ્વારાએ થતા આહારાદિકથી થાય છે, તેવી રીતે માનસિક વિકારોનો રાફડો પણ તે આહારાદિકની આસક્તિવાળાનેજ ફાટેલો હોય છે. આહારાદિકદ્વારાએ રસના ઇંદ્રિયની આસક્તિને પોષનારો મનુષ્ય મન અને શેષ ઇંદ્રિયોના દમનદ્વારાએ પાલન કરાતું એવું સર્વ લોકસંમત પરમ બ્રહ્મનું એક અદ્વિતીય કારણ અને ચારિત્રના પ્રાણરૂપ એવું બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરવાને સમર્થ થઇ શકતો નથી. અર્થાત્ સર્વવ્રતોમાં શ્રેષ્ઠતમ સુરાસુર અને મનુષ્યોએ વંદના કરવા લાયક અને દુષ્કરતર તરીકે ગણાએલું બ્રહ્મચર્ય પણ એનેજ દુષ્કર છે કે જેઓ રસના ઇંદ્રિયની આસક્તિને જિતવાપૂર્વક આહારાદિ ઉપર કાબુ કરવાવાળા નથી. અર્થાત્ બ્રહ્મચર્યનું ધારણ કરવું જે દુષ્કરતર તરીકે ગણાય છે તે કેવળ રસના ઇંદ્રિયને નહિ જિતવાવાળા પુરુષોએ આહારાદિની આસક્તિને લીધે અનેક પ્રકારના કરેલા આહારાદિકથી થતા ઇંદ્રિય વિકારો અને માનસિક વિકારોની પ્રકૃષ્ટતાને લીધેજ છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વિગયો વર્જવાની જરૂર

એટલાજ માટે મહર્ષિઓએ સામાન્ય રીતે અનશનને ઉપદેશ આપ્યા પછી પણ અનશન નામના તપનું આચરણ સર્વને માટે સર્વદા અશકય છે એ વસ્તુને સમજીને આહારાદિકની અંદર વિકાર કરનારાં વિગય એટલે વિકૃતિ નામના પદાર્થને વર્જવા માટે સ્થાને સ્થાને ઘણા વિસ્તારથી ઉપદેશ કરેલો છે, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારો સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે કે रसा पगामं न निसेवियव्वा અર્થાત્ ઘૃતઆદિ વિગઇઓ રૂપ રસમય પદાર્થો બ્રહ્મચારીઓએ વગર કારણે ઉપયોગમાં લેવાજ નહિ. રસો નહિ સેવવાનું કારણ જણાવતાં પણ જણાવે છે मुत्ता रसा दित्तिकरा भवन्ति અર્થાત્ ઘૃતાદિક વિગઇઓ રૂપ રસો જો ખાવામાં આવે તો તે ખાનારને તે રસો મોહનું દેદીપ્યમાનપણું કરનાર છે. વળી વિગઇઓના ભોગને ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ કરતાં શાસ્ત્રકારો જણાવે છે કે विगइं विगइ भीओ विगइगयं जो उ भुंजए साहू विगइ विगई सहावा विगइ विगई बला नेइ અર્થાત્ સાધુ મહાત્માઓ દુર્ગતિથી ડરેલાજ હોય છે, કેમકે દુર્ગતિથી નહિ ડરેલો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મનુષ્ય સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, ધાન્ય અને આરંભ, પરિગ્રહ, વિષય, કષાયનો ત્યાગ કરવારૂપ સાધુપણાને લે જ નહિ, અને એવો દુર્ગતિથી ડરેલો સાધુ જે વિગઇ (ઘૃતાદિ) કે વિગઇથી બનેલા પદાર્થોને ખાય છે, તો શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે કે તે વિગઇનો (ઘૃતાદિક) વિકાર (મોહ ઉદય) કરવાનો સ્વભાવ છે, અને તેથી તે ઘૃતાદિ વિગઇ જરૂર વિકાર કરે, અને તે ઘૃતાદિકના ઉપભોગથી થએલો વિકાર દુર્ગતિથી બચવા માટે તે સાધુ થયો છે છતાં પણ તેને બળાત્કારે દુર્ગતિએ લઇ જાય છે. મહાવિદેહક્ષેત્રમાં વિચરતા ત્રિલોકનાથ સુરાસુર સેવ્ય સીમંધર સ્વામીએ અર્પણ કરેલી ચૂલિકા કે જે દશવૈકાલિકની ચૂલિકારૂપે છે, તેમાં પણ સાધુતાનું સ્વરૂપ જણાવતાં સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે કે अभिक्खणं निव्विगई गयाय એટલે તેવા રોગાદિક પુષ્ટ કારણ સિવાય જેઓ વિગઇ એટલે ઘૃતાદિ જેમાં ન હોય તેવાજ આહારને કરવાવાળા સાધુઓ હોવા જોઇએ. આ બધી હકીકત વિચારનાર મનુષ્ય સ્પષ્ટ સમજી શકશે કે અનશનની અશક્તિમાં કદાચ ખોરાક લેવો પડે તો ઘૃતાદિ વિગઇઓ સિવાયનો એટલે રસના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઇંદ્રિયની આસક્તિપૂર્વકનો આહાર લેવો નહિ, અર્થાત્ રસના ઇંદ્રિયની આસક્તિ વર્જવાવાળો મનુષ્ય રસોને વર્જે છે, અને રસોને વર્જવાવાળો મનુષ્ય વિકારવાળી દશામાં જતો નથી અને તેથીજ તેવી રીતે રસના ઇંદ્રિયને જિતવાવાળો મનુષ્ય સહેલથી બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરી શકે છે, અને જે મનુષ્ય રસના ઇંદ્રિયની આસક્તિ વર્જીને સ્વાભાવિક રીતે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરી શકે તે મનુષ્યના માનસિક વિકારો શ્રોત્રાદિક ઇંદ્રિયોના વિકારો-રૂપી તેના દલાલોનો અભાવ હોવાથી ઉત્પન્ન થવાની શક્તિ ધરાવતા નથી, અને તેથીજ તે રસના ઇંદ્રિયની આસક્તિ અને અબ્રહ્મનું સેવન વર્જવાવાળો મનુષ્ય સ્વપ્ને પણ મનની વિક્રિયાની દશા પામતો નથી અને તેથીજ તે અત્યંત દુઃખે ધારણ કરી શકાય તેવી છતાં આત્માને કર્મથી બચવા માટે તથા અનેક પૂર્વભવોમાં નિકાચિતપણે પણ બાંધેલાં કર્મોનો નાશ કરવા માટે જરૂરી સાધનરૂપ ગણાતી એવી મનોગુપ્તિને તે ધારણ કરે છે, અને જે મહાપુરુષ રસનાઇંદ્રિયની આસક્તિને વર્જવાથી દુર્ધર બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરે અને દેવ, દાનવ, ગંધર્વ,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

યક્ષ અને રાક્ષસોથી નમસ્કાર કરાએલા એવા દુર્ધર બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરનારા હોય તે આખા જગતમાં ભ્રમણ કરવાની ટેવવાળું વાંદરાની માફક પ્રતિક્ષણ ચંચળતાને સેવનારૂં અને જેની શુદ્ધિથીજ અવિદ્યમાન એવો પણ ગુણુનો સમુદાય ક્ષણુમાત્રમાં પ્રગટ થાય છે, તેવા મનને કાબુમાં લેનારો તે મહાપુરુષ બને છે, અને તેવો મહાપુરુષ જગતની જીવજાતિ માત્રને ઝકડનાર ત્રિલોકગત જીવોથી પણ જેનો પ્રતિકાર કરવો અશક્ય છે એવા મોહમહામલ્લને તે મચ્છરની માફક મસળી નાશ કરી શકે છે.

રસના આદિના ક્રમનું કારણ

અર્થાત્ શાસ્ત્રકારો રસના, મોહનીય, બ્રહ્મચર્ય અને મનો ગુપ્તિ એ ચારેનું જિતવું પૃથક્પૃથક્ જણાવતાં આ ગાથા કહે છે કે—अक्खाण रसणी कम्माण मोहणी वयाण तहखेव बंभवयं गुत्तीण य मणगुत्ती चउरो दुक्खेहिं जिप्पन्ति અર્થાત્ ઇંદ્રિયોમાં રસના ઇંદ્રિય, કર્મોમાં મોહનીય, તેમજ વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય અને ગુપ્તિઓમાં મનગુપ્તિ એ ચાર મહાદુઃખે જિતાય છે, પણ આ ચારેનું સ્વતંત્રપણે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જિતવું મુસ્કેલ ગણાતાં છતાં જો મૂળકારણ તરીકે રસનાઇંદ્રિયની આસક્તિ વર્જવામાં આવે કે અનશન નામની તપસ્યાનો યથાશક્તિ વારંવાર આદર કરવામાં આવે તો તે એકજ વસ્તુથી ત્રણે વસ્તુ સહેજે બની શકે તેમ છે. અર્થાત્ સ્વરૂપે એ ચારે વસ્તુ દુર્જય છતાં પણ એક રસના ઇંદ્રિયના જયે બાકીના ત્રણે જયો મેળવી શકાય તેમ છે, અને તેજ કારણથી શાસ્ત્રકારે ગાથાની શરૂઆતમાંજ રસના ઇંદ્રિયને જિતવાની મુસ્કેલી જણાવી. વળી બીજા નંબરે મનોગુપ્તિ કે બ્રહ્મચર્યની દુર્જયતા નહિ લેતાં જે મોહનીય કર્મનીજ દુર્જયતા લીધેલી છે તે પણ એમ ધ્વનિતજ કરે છે કે રસના ઇંદ્રિયને નહિ જિતનારો મનુષ્ય વિકારના દાવાનળમાં જરૂર જંપલાય છે અને તેથી તે મોહનો ઉદય કરનારો થઇ મોહને કાબુમાં લઇ શકનારો થતો નથી, અને એવી રીતે મોહનીયની દુર્જયતા પછી મનોગુપ્તિની દુર્જયતા ત્રીજા નંબરે નહિ લેતાં જે બ્રહ્મવ્રતની દુર્જ-યતા ત્રીજે નંબરે લીધી છે તે પણ એમ સૂચવે છે કે જે મનુષ્ય રસના ઇંદ્રિયના વિકારોને જીતી, પુરુષવેદાદિક-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રૂપ મોહના વિકારોને જિતવા સમર્થ થાય છે, તેજ દુર્ધર બ્રહ્મચર્યવ્રતને ધારણ કરનારો બની શકે છે. એ રસનાદિક ત્રણ દુર્જયોને જણાવ્યા પછી અંતમાં જે મનગુપ્તિનું દુર્જયપણું જણાવે છે તે વાચકોનું એટલું લક્ષ્ય ખેંચવાને બસ છે કે પૂર્વોકત રીતિએજ બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરવાવાળો મનુષ્ય વાસ્તવિક રીતિએ મનોગુપ્તિને ધારણ કરી શકે છે. ઉપર જણાવેલી ગાથાનો આ ઉપર જણાવેલો અર્થ અને ભાવાર્થ જો કોઇ પણ પ્રકારે બાધિત ન થાય તો આપણે માનવુંજ પડશે કે રસના ઇંદ્રિયની આસકિત જીતીને આયંબિલ આદિક કે અનશનાદિક તપસ્યાને આદરનારો મનુષ્યજ કામિતની કલ્પનાકોટિનો કબ્જો લઇ શકે.

તપમાં આહારત્યાગ અને આહારની વાસનાની અનાદિતા.

જૈનજનતામાં એ વાત જાણીતી છે કે ભવાંતરથી આવેલો જીવ આ ભવમાં દરેક ગતિ કે દરેક જાતિમાં પ્રથમ કાર્ય એજ કરે છે કે આહારનું ગ્રહણ અને આજ કારણથી ઉત્પત્તિસ્થાને આવેલા જીવને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શાસ્ત્રકારો આહારપર્યાપ્તિએ અપર્યાપ્તો રહેતોજ નથી એમ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે, અને એવી રીતે આહારનું ગ્રહણ સંસારમાં રહેલા સર્વ ગતિમાં રહેલા સર્વ જીવોને ભવોભવ હોયજ છે. એ આહારનો અસદ્‌ભાવ માત્ર એ ચાર સમય વિગ્રહગતિમાં, માત્ર આઠ ગતિ સુધી સમુદ્‌ઘાતમાં અને માત્ર પાંચ હ્રસ્વાક્ષર મધ્યમ સ્વરે ઉચ્ચારીએ તેટલા અયોગિપણાના વખતમાંજ હોય છે, એટલે આ ત્રણ અવસ્થાને છોડીને સંસારભરમાં કોઇપણ જીવ આહાર વિનાનો હોતો નથી. જોકે આ સર્વ જીવને કરવો પડતો અને સર્વકાલભાવી એવો આહાર, ઓજ આહાર, લોમ આહાર અને કવલાહાર એવી રીતે ત્રણ પ્રકારે હોય છે, અને મોક્ષના પ્રબળ સાધન તરીકે તથા કર્મરૂપી કાષ્ઠના નિકાયને નિરંતર નિર્દગ્ધ કરવામાં નિપુણ એવું તપ એ કેવળ કવલાહારના નિરોધાદિની અપેક્ષાએજ હોય છે પણ આ વાત પણ સર્વજ્ઞશાસનને અનુસરતા સત્ત્વોની સ્મૃતિ બહાર નહિ હોય કે કવલાહારને પણ નિરોધાદિદ્વારાએ રોકીને તપ તપતો તપસ્વીજ મોક્ષના મહોદયને મેળવવા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભાગ્યશાળી થાય છે, અને તેથી તેજ મહોદય મેળવનાર મહાસત્ત્વને ઓજાહાર કે લોમાહાર એ બંને પ્રકારના આહારને કે પહેલેથી અલ્પ કરી કરીને ઘટાડેલા એવા કવલાહારને કોઇપણ કાળે અનંત પુદ્ગલપરાવર્તો, અનંત ઉત્સર્પિણીઓ, અવસર્પિણીઓ કે અનંત કાળચક્રો ચાલ્યા જાય તોપણ આવતો નથી. આ ઉપરથી સુજ્ઞ સજ્જન સહેજે સમજી શકશે કે તપસ્યામાં જોકે કવલાહારના નિષેધને કે તેની અલ્પતાનો માત્ર વિષય છે, તોપણ તે તપસ્યા ત્રણે પ્રકારના આહારની ઉપાધિમાંથી આ જીવને હંમેશને માટે મુક્ત કરી શકે છે.

શરીરાદિ બંધનોનું કારણ પણ આહાર

સંસારના સ્વરૂપને સમજવાવાળા સજ્જન વિચારશે તો માલમ પડશે કે દરેક જીવ અનાદિથી ભવભ્રમણ કરતાં માત્ર ચાર વસ્તુના ચોકમાંજ ચકચૂર થએલો છે. આ ચાર વસ્તુના ચોકમાંથી કોઇપણ ગતિવાળો કોઇપણ જીવ બહાર ગએલોજ નથી. આ ચોકરૂપે ચિતરાએલી ચાર ચીજો એજ ગણાય કે:-૧ આહાર, ૨ શરીર, ૩ ઇંદ્રિય અને ૪ વિષયો. આ ચારના ચોકમાં ચકાવા ખાતો જીવ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ખરી રીતે જો વિચાર કરે તો કેવળ આહારની ઇચ્છા-નોજ પ્રતાપ સમજશે, કેમકે ભવાંતરથી આવેલો જીવ શરીર, ઇંદ્રિય કે વિષય એ ત્રણની તરખટમાં તૃણ માત્ર જેટલી પણ તૃષ્ણા ધરાવતો ન હતો તે જીવને તો ફક્ત આત્માની સાથે અનાદિથી વળગેલી તૈજસની ભઠ્ઠીના તાપેજ આહાર કરવા તરફ ઇચ્છાવાળો કર્યો હતો.

તૈજસની અનાદિતા

જગતમાં જોનારા જીવો જરૂર જાણી શકશે કે અગ્નિનો સ્વભાવ દાહ્યને આધારે રહેવાનો હોવા સાથે મૂળ દાહ્યનો નાશ કરી નવા નવા દાહ્યોને પકડવાનો છે, અને જ્યાં સુધી દાહ્યની હયાતિ હોય ત્યાંસુધીજ દાહક એવા અગ્નિની હયાતિ રહી શકે છે, અને જ્યારે દાહ્યનો સર્વથા અભાવ થઇ જાય છે ત્યારે તે દાહક એવો અગ્નિ તેનો પણ અભાવ થાય છે, તેવી રીતે આપ્તાગમમાં આત્માની સાથે રહેનારા તૈજસ તરીકે સિદ્ધ થએલો અને જગતમાં જઠરાગ્નિ તરીકે જાહેર થએલો તૈજસરૂપ ભઠ્ઠીનો અગ્નિ પણ ગ્રહણ કરેલા પુદ્‌ગલોને પરિણમાવતો જાય છે અને નવા નવા પુદ્‌ગલોને પકડાવતો જાય છે. આવી રીતનો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તૈજસનો સ્વભાવ વિચારનાર મનુષ્ય આત્માની અને તેની સાથેના આ તૈજસનો અનાદિતા માનવામાં અંશે પણ આચકો ખાશે નહિ.)

આહારથી શેષ સંજ્ઞાઓનો પ્રાદુર્ભાવ

આ તૈજસભઠ્ઠીના તાપથી તડતડેલો જીવ ખોરાકની હંમેશાં અભિલાષા કરે છે, અને તેથી એમ કહેવું પડે કે ઉપયોગે જીવ માત્રને ચાર સંજ્ઞા હોય તો પણ પ્રથમ પ્રવૃત્તિએ દરેક ભવમાં આવતો જીવ આહાર-સંજ્ઞાના શિખર ઉપરજ ખરી બેઠક જમાવે છે, એટલે એમ કહીએ તો ચાલે કે જીવને મૈથુન આદિ સર્વ સંજ્ઞાઓ પાદુર્ભાવ તે તે જીવે તૈજસાદિની પરાધીનતાને લીધે કરેલી આહારસંજ્ઞાના એટલે આહારની ઇચ્છાના પ્રબળ પ્રતાપેજ છે. જો કે સંસારી જીવ માત્રને આત્મ-દૃષ્ટિથી સમજવાવાળો મનુષ્ય વિચારે તો શરીર એજ સખત શાપનું સ્થાન અને કર્મરૂપી મહારાજાનું ભવરૂપી કેદખાનાનું પાંજરૂં છે. તે પાંજરારૂપે ગણાતા અને આત્માને પરાધીનતાની ધૂંસરીમાં ધકેલતા એવા શરી-રની આત્માએ એક અંશે પણ ઇચ્છા કરી ન હતી.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આત્મા તો માત્ર તૈજસના તાપથી તડફડીઆં ખાઇને આહારની ઇચ્છાવાળો થયો અને તેથી તેણે ઓજ આહારાદિ આહાર કર્યા પણ તે ઓજઆહારાદિ આહારને કરવામાં પ્રવર્તેલા જીવને આહારમાંથી નીકળેલા મલભાગે તો કંઇ તેવી અડચણ કરી નહિ અગર તે આત્મા મલભાગના જોરે તો બંધાઇ ગયો નહિ, પણ તે કરેલા આહારમાંથી સત્ત્વરૂપે નીકળેલા રસભાગથી તે આત્માને સ્વયં કેદી થવું પડયું. અર્થાત્ વગર ઇચ્છાએ પણ માત્ર આહારની ઇચ્છાથી કરેલા આહારના પ્રતાપે સત્ત્વને રસથી થએલા શરીરની સંકડામણમાં આવવું પડયું અને તે શરીરની સંકડામણજ જીવને જીવન-મરણના સ્થાનરૂપ થઇ પડી, અને દરેક ગતિમાં, દરેક ભવમાં તેજ શરીરસંકડામણમાં આયુષ્યના પર્યંત સુધી રહેવું પડયું. જગતમાં સ્પષ્ટ છે કે શરીરધારણા એજ જીવનું જીવન અને તે શરીરના વિજોગેજ જીવનું મરણ. અર્થાત્ જીવનો સ્વયં જીવન કે મરણનો હક કોઇ પણ ભવમાં કે કોઇ પણ ગતિમાં કોઇ પણ જીવ ભોગવી શકતો નથી. માત્ર દરેક ગતિ અને દરેક ભવમાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શરીરરૂપી પાંજરાના પંખીડાપણાની અવસ્થામાં રહે ત્યાં સુધીજ તેનું જીવન રહે અને ગણાય. જેવી રીતે આહારની ઇચ્છાએ કરેલા આહારના પુદ્‌ગલોમાંથી નીકળેલા રસભાગથી સત્વને શરીરના સકંજામાં વગર ઇચ્છાએ પણ આવવું પડે છે, તેવીજ રીતે તેજ આહારના રસથી થએલા શરીરના સાત્વિક પુદ્‌ગલોથી અણચિંતવી પણ ઇંદ્રિયોના અવટમાં આ જીવને પડવું પડે છે.

આત્માનું જ્ઞાતાપણું ને ઇંદ્રિયોનું નિયામકપણું

બાહ્ય દૃષ્ટિથી દેખનાર મનુષ્યને એમ લાગશે કે ઇંદ્રિયો એ આત્માને જ્ઞાન દેનારી વસ્તુ છે, પણ બારીક દૃષ્ટિથી આત્માના અપ્રતિમ સ્વભાવને ઓળખનારા મનુષ્યો સમજી શકે છે કે કેવળ જ્ઞાનાદિ સ્વરૂપ એવા આત્માને સ્પર્શનાદિક ઇંદ્રિયો એ સાધકરૂપે દેખાતાં છતાં પણ બાધકજ છે. જગતમાં સહસ્રવેધી પુરુષના હાથમાં લાયક બાણને સ્થાને સોય આવે, દેવતાએ જેને યથાસ્થિત ચિત્ર કરવાનું વરદાન આપેલું હોય તેવા ચિત્રકારના હાથમાં પીછીને સ્થાને માત્ર એક બે વાળજ આવે. દિવસના સેંકડો ગાઉ મુસાફરી કરી શકે તેવા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કાસદને આખા દિવસે પાંચ ગાઉ પણ ન જાય ાવા બકરાની સ્વારી મળે, તા તે બધાં જેમ દેખાવમાં સાધન છતાં પણ પરમાર્થથી રહેલી શક્તિના પણ નિયામક થાય છે, તેવી રીતે આ આત્માને મળેલી ઇંદ્રિયા પણ સામાન્ય રૂપે સ્પર્શાદિક વિષયોના જ્ઞાનના સાધનરૂપે દેખાવા છતાં આત્માની અનંત શક્તિને તો નિયંત્રિતજ કરનાર છે, અને આજ કારણથી જે આત્માને અનંત જ્ઞાન, દર્શનશક્તિ પ્રગટ થએલી હોય તેઓને આ નિયામક એવી ઇંદ્રિયોના ઉપયોગની જરૂર હોયજ નહિ, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારો કેવળીઓને અતીંદ્રિય એવા નામથીજ ઓળખાવે છે. આ વસ્તુ વિચારતાં વિચક્ષણોને માલમ પડશે કે ઇંદ્રિયો પણ આત્માને માટે ઇંદ્રજાળ સમાનજ મોહક છે, અને તેવી ઇંદ્રજાળમાં ફસાવાનું જો કોઇપણ કારણ બન્યું હોય તો અનંતરપણે શરીર અને પરંપરપણે માત્ર આહારજ છે. જગતમાં કોઇ પણ જીવ એવો નથી કે જે આહાર વિના શરીર બાંધનારો હોય અને શરીરને બાંધ્યા વગર ઇંદ્રિયોને રચનારો કે ધારણ કરનારો હોય. આવી રીતે ઇંદ્રિય

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને શરીરનું કારણ મુખ્યપણે આહારની ઇચ્છાજ છે. તેવીજ રીતે ઇંદ્રિયોની સૃષ્ટિ સર્જિત થયા પછી તે ઇંદ્રિયોનો સ્વભાવ જેમ બિલાડીની જાતિનો સ્વભાવજ ઉંદર તરફ શક્ય હો કે અશક્ય હો, પ્રાપ્ય હો કે અપ્રાપ્ય હો, સાપાય હોય કે નિર્પાય હોય, પણ માત્ર તાકવાનોજ છે, તેવી રીતે તે ઇંદ્રિયોનો સ્વભાવજ શક્ય કે અશક્ય, પ્રાપ્ય કે અપ્રાપ્ય, સાપાય કે નિર્પાયપણાની દશા હોય તોપણ સ્પર્શાદિ વિષયો તરફ તાકવાનોજ છે. વમળમાં પડેલા ઘાસના તૃણને જેમ બહાર નીકળવાનો વખત હોતો નથી તેવી રીતે આ વિષયરૂપી વારિના વમળમાં વહી ગએલા ચેતનવાળા ચેતનને પણ ચેતવાનો વખત રહેતોજ નથી. તળાવમાં કાંકરો નાખવાથી ઉત્પન્ન થએલા મોજાનો છેડો પાણીના છેડેજ આવે છે તેવી રીતે આ જીવને પણ આહારની ઇચ્છાથી થએલા આહારના રસના શરીરની ઇંદ્રિયોથી થએલી વિષયવાસના આ જીવને જિંદગીના છેડા સુધી જંજિરરૂપે જકડી રહે છે. આ સર્વ કહેવાનું તત્ત્વ એટલુંજ કે દરેક જીવ આહાર તરફ દોરાય છે તેનેજ પ્રતાપે મનો ઇચ્છા નહિ છતાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પણ આહારના પ્રતાપેજ આવેલા શરીર, ઇંદ્રિય અને વિષયોની વિષમ વાટમાં વહેનારો થઇ વલખાં મારનારો થાય છે. અર્થાત્ આ જીવ જો અનશનાદિક કે આયંબિલાદિની તપસ્યાના સમ્યક્ સમાચરણથી તૈજસની ભઠ્ઠીનો નાશ કરનાર થાય તો આ જીવ સર્વ કાળને માટે આહાર, શરીર, ઇંદ્રિય અને વિષયોની ઉપાધિમાંથી મુકત થાય, માટે જડચેતનના વિભાગને જાણવાવાળા મનુષ્યે ચૈતન્યની ચઢતી ચલકતી દશા લાવવા માટે અનાહાર પદ પ્રાપ્ત થાય તેવા ઉદ્દેશથી આહારત્યાગાદિરૂપ તપસ્યાનો અત્યંત આદર કરવો જોઇએ.

તીર્થોમાં તપસ્યાનો નિયમ

જોકે અનશનરૂપ તપસ્યામાં ચાર કે ત્રણ પ્રકારના આહારનો નિરોધજ હોય છે, અને તેવી અનશન નામની તપસ્યા ભગવાન્ ઋષભદેવજીના તીર્થમાં પચાસ લાખ ક્રોડ સાગરોપમ સુધી બાર માસ માટેની એટલે એક વર્ષ સુધીની રહેલી છે, એટલે એમ કહીએ તો ચાલે કે આખી અવસર્પિણીમાં તીર્થપ્રવૃત્તિનો જેટલો કાળ છે તેનાથી અડધો અડધ કાળ કરતાં વધારે કાળ બાર

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માસ એટલે વર્ષ સુધીની તપસ્યાનો રહેલો છે, અને તેથી અસંખ્ય મહાત્માઓએ બાર માસની એટલે વર્ષની તપસ્યા ઘણી વખત કરી છે, અર્થાત્ જ્યારે મોક્ષમાર્ગના સોપાને ચઢવાને મનુષ્યો ચતુરાઇ ધારણ કરે છે, ત્યારે તેઓને આવી તીવ્ર બાર બાર માસની મુદ્દતવાળી અનશનની તપસ્યાઓઆદરવામાં આવ્યાહત આદર થાય છે, તો પછી અન્ય કાળમાં પણ જેઓને મોક્ષના સોપાનમાં સમારૂઢ થવું હોય તેઓએ તપસ્યામાં તત્પર થવું તે સ્વાભાવિકજ છે. જેવી રીતે ભગવાન્ ઋષભદેવજીના તીર્થમાં અનશન નામની તપસ્યાને માટે બાર માસની મુદ્દત હતી તેવી રીતે ભગવાન્ અજિતનાથજી મહારાજથી ભગવાન્ પાર્શ્વનાથજી મહારાજ સુધીના બાવીસ તીર્થંકરના તીર્થમાં આઠ માસ સુધીની અનશન નામના તપ માટે ઉત્કૃષ્ટ મર્યાદા હતી. ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના જીવે નંદનના ભવમાં જે એક લાખ વર્ષ સુધી નિરંતર માસખમણ, માસખમણ પારણું કરીને તપસ્યા કરેલી છે તે પણ મધ્યમ તીર્થંકરોના કાળમાંજ ગણાય. આપણે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જ્યારે ભગવાન્ મહાવીર મહારાજને વર્તમાન શાસનના ઉત્પાદક ગણીએ, અને તેમના શાસનની છત્રછાયા નીચેજ આપણે આપણા આત્માનું કલ્યાણ સાધવા માગીએ, તો પછી તેવા મહાપુરુષે મોક્ષને માટે મોક્ષ પામવાના તીર્થંકરપણાના ભવમાં તો શું ? પણ તેનાથી પહેલાના ભવોમાં જે તપસ્યાનો અપ્રતિબદ્ધપણે આદર કરેલો છે તે તપસ્યાનો આપણે આદર ન કરીએ કે આપણી શક્તિ પ્રમાણે તેમાં ઉજમાળ ન થઈએ તો પછી મોક્ષ પામવાના નામે આપણે જે વિચારો, ઉચ્ચારો અને આચારો કરાવી તે યથાર્થ ફળદાયી ન થાય તે સ્વાભાવિકજ છે, અર્થાત્ જે મનુષ્ય આત્માને કર્મની કઠિનતમ જંજિર- માંથી છોડાવો હોય તે મનુષ્યને સમ્યગ્દર્શનાદિકના આદરની માફક રમનારૂપી તપસ્યાનો આદર કરવોજ જોઈએ. ભગવાન્ મહાવીર મહારાજનું તીર્થ કે જે વર્તમાન જીવોના જાગતા કલ્યાણનું જોતરૂં વહન કરે છે, તે વર્તમાન તીર્થમાં પણ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર મહારાજે છ માસ સુધીની અનશનરૂપી તપસ્યા કરવાનું વિધાન કરેલું છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તપની કરણી

એક વાત ધ્યાનમાં રાખવાની વાંચકોને અવશ્ય જરૂર છે કે જૈનશાસનમાં મોક્ષમાર્ગના સ્વરૂપ તરીકે બતાવેલાં અનુષ્ઠાનોને અંગે કથની અને કરણીમાં ફરક ચાલતો નથી. બીજાં દર્શનોમાં માત્ર કથનીનેજ અગ્રપદ આપવામાં આવે છે, અને તેથીજ પોતાના દર્શનને ઉત્પન્ન કરનારાની કરણી બાબતમાં વિચાર કરવાની મનાઇ કરવામાં આવે છે, અને તે કરણીના વિચારની મનાઇને અંગેજ અન્ય દર્શનકારોને લીલાના કે કલ્પિત શક્તિના સંચાઓ સંચારવા પડે છે. શ્રી જૈનશાસનમાં ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાન્ મહાવીર મહારાજાદિક જિનેશ્વરોને અંગે કોઇપણ દિવસ કોઇપણ જૈનને લીલાનો પડદો ખડો કરવો પડતો નથી, તેમજ શ્રી જૈનશાસનમાં ગુરુવર્ગ તરીકે ગણાતો ભગવાન્ ગૌતમાદિ સ્થવિરોને અંગે બીજાઓ જેમ પોતાના ગુરુને અંગે જાદવકુલ બાલ, મઠાધિપતિ, વિગેરે ગણી તેમની કરણી તરફ લક્ષ આપવાનું રોકે છે, તેમ અહીં નથી એ સ્પષ્ટજ છે. બીજા દર્શનકારોને અનુસરનારાઓ એકલું લીલાદિને નામે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરણીનો વિચાર કરવાનું રોકે છે એટલુંજ નહિ પણ તે પોતાના ઇષ્ટદેવોની કરણીમાં એટલું બધું અધમપણું આડકતરી રીતિએ કબૂલ કરે છે કે જેના અનુકરણ કરનારને તેઓ ગાંડાનીજ લાઇનમાં મેલે છે, અને તેથીજ તેઓમાં સિદ્ધાંત તરીકે એમ બોલાય છે, કે બડા કહે સો કીજીએ, કરે સો કીજે નાંહ, કરજ્યું પંચ નમે ફીરે સોર્ફ ફિકર કહા. અર્થાત્ અન્ય દર્શનકારોએ પોતાના દર્શનપ્રવર્તકની કરણીને અનુકરણ કરવા લાયક ગણીજ નથી, અને તેઓએ તો માત્ર પોતાના દર્શનપ્રવર્તકની કથનીનેજ આધાર તરીકે લીધેલી છે, કેમકે તે દર્શન-પ્રવર્તકોમાં કથની અને કરણી ભિન્ન ભિન્ન રૂપે મના-એલી છે, પણ ભગવાન્ જિનેશ્વરદેવોમાં કથની અને કરણીને એકતા હોવાને લીધે તેમના માટે લીલાના પડદા વિગેરેની પ્રણાલિકા પોષણ પામતી નથી, અને આ અન-શનાદિ તપસ્યાને અંગે પણ અંતિમ તીર્થંકર શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજે ૬ મહિનાની તપસ્યા કરવાનું વિધાન માત્ર કથનીમાંજ રાખ્યું હતું એમ નથી, કિન્તુ છ ૬ માસ સુધીની અશનરૂપ તપસ્યા શ્રમણ ભગવાન્

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મહાવીર મહારાજે આદરેલી છે. જે શાસનના શાહેનશાહ તરીકે ગણાતા ભગવાન્ મહાવીર મહારાજે ચાર જ્ઞાનવાળા છતાં અને મોક્ષે જવાનો તેજ ભવે નિશ્ચય હતો છતાં પણ છ છ માસ જેવી તીવ્ર તપસ્યા આદરી છે, તોપછી તેની ભક્તિના ભરમાં નિર્ભર રહેનારા ભવ્યાત્માઓ જો તે અનશનાદિક તપસ્યાથી ભડકે તો ખરેખર એમ કહેવુંજ પડે કે તેઓ ભગવાનની છત્રછાયામાંથી છટકી ગએલા છે.

બાહ્ય છ ભેદોમાં અનશનની ઉત્સર્ગતા

આત્માના સ્વરૂપની અપેક્ષાએ અને તેના શોધનની અપેક્ષાએ અનશન નામની તપસ્યા અગ્રપદને ભોગવતી હોય છે, અને તેથીજ આચાર્ય મહારાજ અભયદેવસૂરીશ્વરજીએ અનશનાદિ છ પ્રકારના બાહ્ય તપમાં અનશન નામની તપસ્યાનેજ શ્રી ઔપપાતિકસૂત્રની વ્યાખ્યામાં મુખ્યપણે સ્વીકારી છે, ત્યાં સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે અનશન નામની તપસ્યા નિરંતર ન થઇ શકે તો આહારને લેતાં ઉણોદરી કરવા જોઇએ, એટલે આહારનો રોધ એ મુખ્ય છતાં અશક્ય લાગે અગર ન બની શકે ત્યારે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પણ લેવાતો આહાર તેની આસક્તિ કે માત્ર અતિક્રાંત-વાળો ન છતાં પોતપોતાના આહારના પ્રમાણથી ન્યૂન પ્રમાણવાળોજ હોવો જોઇએ. પોતપોતાના આહારના પ્રમાણની અપેક્ષાએજ ન્યૂનતા કરવાની હોવાથી તેનું નામ ઉણા આહાર એમ નહિ રાખતાં ઉણોદરી એમ રાખેલું છે તેવી ઉણોદરી પણ જેઓ કૂરગડુ સરખા જઠરાગ્નિની તીવ્રતાવાળા હોઇ ન કરી શકે અર્થાત્ અન-શન અને ઉણોદરી બંનેમાં પણ જેઓ અશક્ત હોય તેઓએ વૃત્તિસંક્ષેપ એટલે ભક્ષ્યવસ્તુના સંકોચને માટે તત્પર રહેવું જોઇએ, અને તેનુંજ નામ વૃત્તિસંક્ષેપ નામનું તપ કહેવાય છે. વળી જેઓ તેવો વૃત્તિસંક્ષેપ કરવાને માટે કોઇ અંતરાયના ઉદયથી કે સંયોગસામગ્રીને લીધે સમર્થ ન થઇ શકે તેઓએ ઘૃતાદિ વિગઇઓરૂપી રસનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઇએ, અને જેઓ પૂર્વ અવસ્થામાં ઘૃતાદિ વિગઇઓથી ભાવિત હોય, મંદ સંઘયણવાળા હોય, વિગેરે કારણથી ઉદાયન મહર્ષિ જેવા કદાચ વિગ-ઇઓરૂપી રસનો ત્યાગ ન કરી શકે, તેઓએ કષાય, ઇંદ્રિય અને યોગની સંલીનતારૂપ સંલીનતાનો તપ વિશેષ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરવો જોઇએ, અને જેઓ શ્રી નંદિષેણજી જેવા અનેક પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ ઇંદ્રિય વિગેરેની સંલીનતાને ન ધારણ કરી શકે તેઓએ અનેક પ્રકારે આતાપનાદિક કષ્ટો આદરવારૂપ કાયક્લેશ કરવો જોઇએ. આવા ભાવાર્થનું વિવેચન જણાવી આચાર્ય મહારાજ શ્રી અભયદેવસૂરિજીએ અનશન નામની તપસ્યાને ઉત્સર્ગ તરીકે જણાવેલી છે, પણ તે કર્મક્ષયના પ્રબળ સાધન તરીકે અનશન નામની તપસ્યાની જણાવેલી ઉત્સર્ગ સ્થિતિ આદરવાની કે હંમેશાં બની શકવાની અપેક્ષાએ શ્રુતકેવલી ભગવાન્ શય્યંભવસૂરિજીએ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં ચૌદસેં ચુમ્માલીસ ગ્રંથના સમુચ્ચયરૂપી સૌધનો સંદર્ભ કરવામાં સૂત્રકાર સમાન શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે શ્રી ઉપદેશપદાદિકમાં જે એકાશણાને ઉત્સર્ગ કરાવી ઉપવાસને અપવાદિક તરીકે જણાવેલો છે તેને બાધ આવતો નથી. અર્થાત્ કર્મક્ષયના સાધન માટે સાવધાન થએલા સત્ત્વોને શ્રેષ્ઠપદે અનશન નામની તપસ્યા છે, અને અનશનની અશક્તિને અંગે ઉણોદરી આદિ તપસ્યા છે એમ સિદ્ધ છતાં પણ અનશન નામની તપસ્યા કોઇપણ તીર્થમાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

બાર, આઠ કે છ માસથી અધિક મર્યાદાને લઇ શકતી નથી, જ્યારે એકાસણું અને આયંબિલઆદિની તપસ્યા જીવન સુધીની મર્યાદાને પણ લઈ શકે છે, એટલે કે અનશન નામની તપસ્યાને માટે તીર્થમાં મર્યાદા છે, પણ ઉણોદરીઆદિ તપસ્યાને માટે કોઇપણ જાતની મર્યાદા શાસ્ત્રોમાં પ્રદર્શિત કરી નથી અને વર્તમાનમાં પણ કેઇ મહાપુરુષો યાવજ્જીવ એકાસણાઆદિ તપને કરી શકે છે, અને તે એકાસણાદિ તપસ્યાને યાવજ્જીવ સુધી કરવાનું શાસ્ત્રકારોનું ફરમાન પણ છે. અર્થાત્ અનશન નામની તપસ્યાજ માત્ર કાળની મર્યાદાવાળી છે, પણ અન્ય એક ભક્તાદિ તપસ્યાઓને કાળનો કોઇ જાતનો બાધ નથી.

અનશન તપનું શાસ્ત્રીય સ્થાન

જૈનશાસનમાં તપસ્યાનું ત્રાજવું કેટલું બધું ભારે હશે કે શ્રી સૂત્રકૃતાંગસૂત્રમાં તથા શ્રી ઔપપાતિક ઉપાંગમાં સાધુમહાત્માઓના વર્ણનને અંગે સાધુઓનું તપદ્વારાએ વર્ણન કરેલું છે, અને શ્રીપ્રશ્નવ્યાકરણ વિગેરેમાં ભવ્ય જીવને મોક્ષ સાધવા માટે જે સંયમરૂપી પ્રવહણ જરૂરી જણાવ્યું છે, તે સંયમદ્વારાએ મોક્ષની પ્રાપ્તિ જણાવતાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તે તપસ્યાને પટુ ઉપવનના પ્રબળ પ્રવાહ તરીકે જણાવે છે. દરેક વાચક સમજી શકે છે કે પ્રવહણના વહનનો આધાર પવન ઉપરજ રહે છે, તેવી રીતે સંયમથી મોક્ષની સિદ્ધિ કરવામાં પણ પ્રબળ આધાર તપ ઉપરજ રહેલો છે એમ સૂત્રકારો ધ્વનિત કરે છે. વળી અહિંસા જેવા મહાવ્રતોની શ્રેષ્ઠતા બતાવતાં શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રકાર મહારાજા તપસ્વીઓએ તે અહિંસા મહાવ્રતનો આદર કર્યો છે, માટે પણ તે અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે એમ સૂચિત કરે છે. સામાન્ય રીતે આચાર્ય વિગેરેના વર્ણનોમાં પણ શ્રીપાક્ષિકક્ષામણાના સૂત્રને કરનારા મહર્ષિઓ संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणाणं એ વિગેરે જણાવી સાધુ-મહાત્માઓનું સાચું સ્વરૂપ જેવી રીતે સંજમ છે, તેવીજ રીતે તપ પણ એક સાચું સ્વરૂપ જ છે એમ સૂચિત કરે છે.

તપસ્યા કરનાર મહાત્માઓ

શ્રીભગવતીજીસૂત્રમાં સ્કંધકઆદિ મહાત્માઓ શ્રીજ્ઞાતાસૂત્રમાં શ્રીમેઘકુમારાદિ પ્રવજિત રાજકુમારો અંતકૃતદશા અને અનુત્તરદશામાં અનેક મહાપુરુષોએ કરેલી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તપસ્યાને દેખનારો દષ્ટિમાન પુરુષ કર્મક્ષયની દરકારવાળો હોય તો કેવો અંતરંગથી આદર કરે તે સમજવું મુશ્કેલ નથી. સૂત્રમાં ગુંથાએલા મહાપુરુષોને અંગેજ ઉપર જણાવેલાં સ્થાનો અને મહાપુરુષો જણાવ્યા તથા ગણાવ્યા છે. બાકી અન્ય ગ્રંથોની અપેક્ષાએ દમયંતી અને શ્રી ચંદ્રકુમારાદિકની પૂર્વભવમાં કરાએલી તપસ્યા કોઈ પણ પ્રકારે ભૂલી શકાય તેમ નથી.

ઉપર જણાવેલા તપનું સ્વરૂપ ગુણો અને તેને કરનાર કેટલાક મહાત્માઓનું સ્વરૂપ જાણવાની ઇચ્છાવાળાઓએ મલધારગચ્છીય શ્રીમાન્ હેમચંદ્રસૂરિજીએ કરેલી પુષ્પમાલા જેનું અપરનામ ઉપદેશમાલા પણ છે તેનું તપ નામનું આખું દ્વાર તથા તેજ મહાપુરુષે કરેલી ભવભાવનામાં નિર્જરા નામની ભાવનાનો આખો વિષય અને શ્રીમાન્ રત્નશેખરસૂરીશ્વરજીએ રચેલ આચારપ્રદીપમાં તપઆચારનો આખો ભાગ જોવા અને સમજવાની જરૂર છે.

અભ્યંતર તપની રક્ષા પણ બાહ્ય તપથી છે

જો કે મુખ્યપણે પૂર્વે જણાવેલી તપસ્યાના શ્રી-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભગવતીજીસૂત્ર, શ્રીઉત્તરાધ્યનસૂત્ર, શ્રીદશવૈકાલિકસૂત્ર, તથા શ્રીઉત્તરાધ્યન સૂત્રની નિર્યુક્તિ તથા શ્રી ઔપપાતિકસૂત્રમાં અનશન વિગેરે બારભેદો જણાવેલા છે, અને તેમાં પણ અનશનાદિ ૭ ભેદોને બાહ્ય તપ તરીકે જણાવેલા છે, અને પ્રાયશ્ચિત્તાદિ ૭ ભેદોને અભ્યંતર તપ તરીકે જણાવી અનશનાદિક તપની બાહ્ય દૃષ્ટિથી થતી આચરણા, બાહ્ય દૃષ્ટિએ તેનું થતું દર્શન અને કર્મક્ષય પ્રત્યે અનેકાંત-પણું જણાવી તે અનશનાદિને બાહ્ય તપ તરીકે ગણાવ્યાં અને પ્રાયશ્ચિત્તાદિ ૭ ભેદને અંતર્દૃષ્ટિવાળાઓથીજ આદર-વાપણું, અભ્યંતરદૃષ્ટિવાળાનેજ તેનો ખ્યાલ અને કર્મક્ષય કરવા પ્રત્યે તેનું એકાંતિકપણું જણાવી તે ૭ ભેદોને અભ્યંતર તપ તરીકે જણાવેલાં છે. તે વર્ણન ઉપલક-દૃષ્ટિથી દેખનારો મનુષ્ય વાંચે અને તે ઉપલકદૃષ્ટિની અપેક્ષાએજ અનશનાદિ ૭ પ્રકારના તપને આચરવામાં અલ્પ આદરવાળો થાય, અને તેના બાહ્ય તપપણાના નામે બહેકી જઇ માર્ગ ભૂલી જાય તો તેમાં અસંભવ નથી, પણ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિવાળો પુરુષ તેવી સ્થિતિમાં કોઈ દિવસ પણ આવે નહિ, કેમકે પ્રથમ તો સૂક્ષ્મદૃષ્ટિવાળો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મનુષ્ય આ નિબંધમાં જણાવેલા આખા અધિકારને વાંચે, વિચારે અને તેથી સ્પષ્ટ સમજી શકે તેમ છે કે ઉપરનો સર્વ અધિકાર મુખ્યતાએ અનશન નામની બાહ્ય તપસ્યાનેજ અંગે શાસ્ત્ર અને યુક્તિને અનુસરીને કહેવામાં આવેલો છે. વળી તપસ્યાના સ્વરૂપને સમજવા ચાહતા મનુષ્યે એ પણ સાથેજ સમજવાનું છે કે ઉપર જણાવેલી ૭ પ્રકારની અનશનાદિ બાહ્યતપસ્યા સ્વયં ફળને દેવાવાળી હોવા સાથે અભ્યંતર તપના અસ્તવ્યસ્તપણામાં કે તેના આચરવામાં અનશનાદિ તપસ્યા કે જે બાહ્ય તપ તરીકે કહેવાય છે તેજ મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. આ વાત સમજવી જરૂરી હોવાને લીધે તેનો કાંઈક વિસ્તારથી વિચાર કરીએ:-

સર્વપ્રકારની અભ્યંતર તપસ્યામાં આદ્ય નંબરે ગણાતું પ્રાયશ્ચિત્ત નામનું અભ્યંતરતપ વિચારીએ તો પ્રાયશ્ચિત્તના દશ ભેદોમાં પાંચમા નંબરે ગણાતું તપ નામનું જે પ્રાયશ્ચિત્ત તે અનશન, આયંબિલ, નીવી, આદિ બાહ્ય તપસ્યાને અંગેજ છે. જો કે તે તપ નામના પ્રાયશ્ચિત્ત પછી છેદ અને મૂળ વિગેરે પણ પ્રાયશ્ચિત્તો છે,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પણ તે બધાં છેદાદિ પ્રાયશ્ચિત્તો તપસ્યાને અંગે પૂર્વે જણાવેલી ૭ માસની મર્યાદાને ઓળંઘી જનાર માટે કે પહેલે નંબરે અનશનાદિ તપસ્યાથી પ્રાયશ્ચિત લેનારનું દમન યોગ્ય ગણ્યા છતાં તે અનશનાદિથી ન દમાય તેવા આત્માનેજ માટેજ છે. વળી આલોચન વિગેરે પ્રાયશ્ચિત્તો ન કરે અગર તે કરવામાં પ્રમાદ થાય તો તેની શુદ્ધિ તપદ્વારાએજ કરવાનું શાસ્ત્રકારો જણાવે છે, બીજો અભ્યંતર તપનો ભેદ જે વિનય નામનો છે તેમાં પણ જે મહાત્મા આચાર્યાદિ જે મહાપુરુષો વિનયને યોગ્ય છે તેનો વિનય ન કરે કે કરવામાં ખામી લાવે, અથવા તો પાર્શ્વસ્થ આદિ કુગુરુઓ કે ગૃહસ્થઆદિ અસંયતો કે જેઓ સાધુસંતની અપેક્ષાએ વિનયક્રિયાને યોગ્ય નથી, અને સાધુસંતો જો તેઓનો વિનય કરે તો સાધુસંતોને કર્મબંધન થાય એમ શાસ્ત્રકારો સ્પષ્ટપણે જણાવે છે, છતાં જો દાક્ષિણ્યતાદિક કારણથી તેવા પાર્શ્વસ્થાદિકનો સાધુમહાત્માઓ વિનય કરે, તો તે સ્થાને વિનય ન કરવો અને અસ્થાને વિનય કરવો એ બંનેની શુદ્ધિ અનશનાદિ બાહ્ય તપદ્વારાએજ કરવી એમ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શાસ્ત્રકારો સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહે છે. ત્રીજો અભ્યંતર તપનો જે વૈયાવૃત્ય નામનો ભેદ છે તેને અંગે પણ આચાર્યાદિ દશ મહાપુરુષોનું વૈયાવચ્ચ સર્વ પ્રયત્નથી કરવું યોગ્ય છતાં વીર્યઉલ્લાસની ખામી કે પ્રમાદને અંગે ન થાય, અથવા તો અનશનાદિ લાવવા વિગેરે રૂપ વેયાવચ્ચને યોગ્ય નહિ એવા પાર્શ્વસ્થાદિ, અન્યતીર્થી કે ગૃહસ્થનું કદાચ દાક્ષિણ્યતાને અંગે વેયાવચ્ચ કરવામાં આવે તો તેમાં લાગેલા કર્મની શુદ્ધિ કરવાનું પણ અનશનાદિ તપદ્વારાએ શાસ્ત્રકારો સૂચવે છે. વળી અભ્યંતર તપનો ચોથો ભેદ જે સ્વાધ્યાય નામનો છે તેને માટે પણ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં શાસ્ત્રકારો જણાવે છે કે સ્વાધ્યાયના વખતમાં સ્વાધ્યાય ન કર્યો હોય, સ્વાધ્યાય કરવાને લાયક નહિ એવા વખતમાં સ્વાધ્યાય કર્યો હોય, દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી અસ્વાધ્યાય નહિ હોવા છતાં, પણ સ્વાધ્યાય નહિ કર્યો હોય, તેજ દ્રવ્યાદિકથી અસ્વાધ્યાય હોવા છતાં સ્વાધ્યાય કર્યો હોય રાત્રિ અને દિવસના ચાર કાળમાં સ્વાધ્યાય ન કર્યો હોય વિગેરેથી લાગતાં કર્મની શુદ્ધિ શાસ્ત્રકારોએ અનશનાદિ બાહ્ય તપદ્વારાએ જણાવેલી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

છે. પાંચમાં અભ્યંતર તપના ભેદ તરીકે જણાવવામાં આવેલું જે ધ્યાન છે તેમાં અશુભ એવા આર્ત, રૌદ્ર ધ્યાનનો પ્રસંગ કરે કે મોક્ષના સાધનભૂત ધર્મ અને શુકલ ધ્યાનરૂપી શુભ ધ્યાનનો પ્રસંગ ન કરે તો તેથી લાગતા કર્મોની શુદ્ધિ કરવા માટે પણ શાસ્ત્રકાર મહારાજાઓ અનશનાદિક બાહ્ય તપનેજ સાધન તરીકે જણાવે છે. અભ્યંતર ભેદના છઠ્ઠા ભેદ તરીકે ગણાએલો વ્યુત્સર્ગ નામનો ભેદ પણ તેના યોગ્ય કાળે અનાચરણ અને અયોગ્ય કાળે આચરણથી લાગતાં કર્મોને અંગે શુદ્ધિ કરવાનું સફળ સાધન શાસ્ત્રકારો અનશનાદિ બાહ્ય તપનેજ જણાવે છે. આ બધી હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિવાળો મનુષ્ય સહેજે સમજી શકે તેમ છે કે અભ્યંતર તપની મહત્તા છતાં પણ તેનો ઉત્પાદ, ટકાવ અને વૃદ્ધિ એ ત્રણે અનશનાદિ છ પ્રકારના બાહ્ય તપ ઉપરજ આધાર રાખે છે.

બાહ્ય તપના અનશનભેદને અંગેજ તપસ્વિપણું

પૂર્વે જણાવ્યાં પ્રમાણે મોક્ષના સાધન તરીકે શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવેલો અને નિકાચિતપણે બાંધેલા કર્મનો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ક્ષય કરવામાં અદ્વિતીય શક્તિ ધરાવનાર એવો તપ જે કહેવામાં આવેલો છે, તેના શાસ્ત્રકારો સામાન્ય રીતે પૂર્વે જણાવેલાજ બાહ્ય તપના છ ભેદ અને અભ્યંતર તપના છ ભેદ એમ બાર ભેદ જણાવે છે, એટલે બાર ભેદમાંથી કોઈપણ ભેદને આચરનાર મનુષ્ય તે સામાન્ય વ્યાખ્યાની અપેક્ષાએ તપસ્વી તરીકે ગણી શકાય, પણ જેમ જગતમાં બીજી જગોએ સામાન્ય શબ્દો વિશેષ અર્થમાં રૂઢ થાય છે, તેમ અહીં પણ તપસ્વી શબ્દ સામાન્યપણે બારે પ્રકારના તપવાળાને લાગુ પાડી શકાય એવો છતાં પણ માત્ર અનશન તપવાળાને અને તેમાં પણ વિકૃષ્ટ તપ એટલે અટ્ઠમ (ત્રણ ઉપવાસ) થી વધારે ઉપવાસવાળાને અંગેજ શાસ્ત્રકારો લાગુ કરે છે, અને તેથીજ વૈયાવચ્ચના દશ ભેદો જણાવતાં આચાર્ય, ઉપાધ્યાય વિગેરેથી તપસ્વી શબ્દ જુદો પાડી અટ્ઠમથી અધિક તપસ્યાવાળાનું વૈયાવચ્ચ કરવાનું તપસ્વી-વૈયાવચ્ચ તરીકે ગણાવ્યું. આઠ પ્રભાવકોને ગણાવતાં પણ જે તપસ્વી નામનો પ્રભાવક જણાવેલો છે તે પણ અટ્ઠમ-આદિ વિકૃષ્ટ તપસ્યાવાળોજ તપસ્વી તરીકે ગણાવેલો છે,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અન્યથા બત્રીસ કોળીઆનો સંપૂર્ણ આહાર નહિ લેનારા તથા વૃત્તિસંક્ષેપ તથા રસત્યાગ વિગેરે કરનારા ઇંદ્રિય અને યોગની સંલીનતા કરનારા અને પ્રાયશ્ચિત્તાદિ અભ્યંતર તપના છ ભેદોમાંથી પ્રતિદિન ઘણા ભેદોને આચરતા એવા આચાર્યાદિક તપસ્વી તરીકે ગણાત, અને તપસ્વી નામનો ભેદ જુદો પાડી તપસ્વીનું વૈયાવચ્ચ જુદું જણાવત નહિ. વળી ભગવતીજી આદિ સૂત્રોમાં સર્વલબ્ધિનિધાન ગૌતમસ્વામીઆદિના વર્ણનમાં ઘોરતવે દિત્તતવે તત્તતવે વિગેરે અનેક વિશેષણોથી તપનું વર્ણન કરેલું છતાં સાણકોટ્ઠા વગએ એમ કહી ધ્યાનનું જુદું વર્ણન કરે આપ્યું છે તે આપત નહિ. વળી પ્રાયશ્ચિત્તને પ્રતિપાદન કરનારા શાસ્ત્રોમાં પ્રાયશ્ચિત્તના ભેદો જણાવતાં તપનામનો પ્રાયશ્ચિત્ત ભેદ જણાવે છે, છતાં તેનાથી વિવેક અને વ્યુત્સર્ગ નામના પ્રાયશ્ચિત્તો જુદાં તરીકે જે જણાવે છે તે પણ એટલું સમજવાને બસ છે કે તપશબ્દથી અભ્યંતર તપનો કોઇપણ ભેદ કે ઉણોદરી આદિ બાહ્ય તપો પણ ગણ્યાં નહિ. આ બધી હકીકત વિચારતાં અનશનમાં તપશબ્દનું રૂઢપણું

છે, અને અઠ્ઠમઆદિક અધિક તપસ્યાને અંગેજ તપસ્વી એવા વિશિષ્ટશબ્દ લાગુ થાય છે, અને તેથીજ દુનિયામાં અને શાસ્ત્રોમાં તપ તરીકે તે અનશનનેજ લેવાય છે, અને તેને અનુસરીને તપના બારે પ્રકાર છતાં પણ આ નિબંધમાં તપશબ્દથી અનશન એવીજ વ્યાખ્યા મુખ્યતાએ કરવામાં આવી છે.

અનશનના શાસ્ત્રોક્ત ભેદ

જૈનશાસનમાં શાસ્ત્રકારોએ અનશન નામના તપના ભેદો જણાવતાં એક ઉપવાસ, બે ઉપવાસ, યાવત્ છ માસના ઉપવાસ વર્તમાન શાસનની અપેક્ષાએ અનશન નામને ઉદ્દેશીને તપ તરીકે જણાવેલા છે, અને તેથીજ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક કે શ્રાવિકા પ્રતિદિન રાત્રિક પ્રતિક્રમણ કરતાં તપચિંતવનના કાયોત્સર્ગમાં તે છ માસ પર્યંતના તપનેજ ચિંતવે છે, અને તેથીજ ત્રિલોકનાથ ભગવાન મહાવીર મહારાજે કરેલી તપસ્યાનું અનુકરણ કરવા માટે જીવને પૂછવામાં આવે છે કે-શ્રમણ ભગવાન મહાવીર મહારાજે છ માસની તપસ્યા (અનશન-ઉપવાસ) કર્યો છે, તો તું તે કરીશ? ઉત્તરમાં જ્યારે શક્તિનો,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અભાવ કે સંયમવ્યાપારોના નિર્વાહના અભાવનો ઉત્તર મળે છે, ત્યારે પાંચ દિન ન્યુન સુધીની છમાસીના પ્રશ્ન થાય છે, અને તેનો ઉત્તર પણ ઉપર પ્રમાણે જ્યારે મળે છે, ત્યારે પ્રશ્નપરંપરા આગળ વધે છે. અને યાવત્ તે દિવસે જે કાંઇ કરવું હોય તે તપ ધારી કાયોત્સર્ગ પૂરો કરવામાં આવે છે. આ વસ્તુ વિચારતાં ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના આચરેલા ઉણોદરીઆદિ કે ધ્યાનાદિ તપને તપચિંતવણીના કાયોત્સર્ગમાં ન વિચારતાં તેમની છ માસની તપસ્યા જે વિચારવામાં આવી છે, અને તેવા વિચારણાનેજ તપચિંતવણાનો કાયોત્સર્ગ કહેવામાં આવ્યો તેથી અનશનાદિ તપને અંગેજ તપ-શબ્દનો વ્યવહાર તથા એક દિવસથી છ માસ સુધીની તપસ્યા તેજ અનશન નામના તપના ભેદ તરીકે કહી શકાય. એ અનશન નામનું તપ કરવાને ઉજમાળ થએલા મહાપુરુષો પ્રાચીનકાળમાં દુનિયાદારીની સારી ગણાતી ચીજોની સ્થિતિ ધ્યાનમાં લઇ તેને અનુસારે તપસ્યા કરતા હતા, અને તેથીજ શાસ્ત્રોમાં કનકાવલિ, રત્નાવલિ, મુક્તાવલિ વિગેરે જેવાં તપો મહાપુરુષોએ કર્યા એમ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સ્પષ્ટપણું તપના અધિકારમાં જણાવવામાં આવ્યું છે. દુનિયામાં ઈષ્ટ તરીકે ગણાતા માત્ર પદાર્થોનેજ અનુસરીને અનશનઆદિ તપસ્યા કરવામાં, આવતી હતી એમ નહિ, પણ દુનિયામાં ઉત્તમ તરીકે અને શૂરવીર તરીકે પંકાએલા એવા જાનવરોની ગતિનું પણ અનુકરણ કરીને મહાપુરુષો તપસ્યા કરતા હતા. અને તેથીજ સિંહનિષ્ક્રીડિત જેવાં તપો મહાપુરુષોએ કર્યાં છે અને શાસ્ત્રકારોએ તેનું વર્ણન પણ કર્યું છે. અર્થાત્ એ ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ થાય છે કે મહાપુરુષ અને શાસ્ત્રકાર મહારાજાનું ધ્યેય અનશન નામની તપસ્યાને અંગેજ છે, પણ કોના અનુકરણથી કયું તપ કરવામાં આવે છે. અને તે અનુકરણને અંગે તે તપસ્યાનું હીનપણું કોઇ પ્રકારે થતું નથી.

તિથિ આદિ તપોનું શાસ્ત્રસૂચિતપણું

આ વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખવાથી સુજ્ઞ વર્ગ સહેજે એવી શંકાથી બચી જશે કે શાસ્ત્રોમાં કહેલા રત્નાવલિ આદિ તપો સિવાયના બીજ, પાંચમ આદિ તિથિને આશ્રીને કે અરિહંતાદિ પદોને આશ્રીને અગર અન્ય કોઇ પણ શાસ્ત્રમાં કહેલા સિવાયના નિમિત્તોને આશ્રીને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરવામાં આવતો તપ નિર્જરાનું કારણ ન થાય, પણ બંધનું કારણ થઇ સંસારને વધારનારો થાય, કેમકે તે તિથિઆદિને નિમિત્તે કરાતું તપ એ શાસ્ત્રપ્રવૃત્તિ કહેવાય નહિ, પણ સ્વમતિપ્રવૃત્તિજ માત્ર કહેવાય, અને સ્વમતિથી થએલી પ્રવૃત્તિ તો ભગવાન હરિભદ્રસૂરિજી ઉપદેશપદમાં સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે તીર્થંકરને ઉદ્દેશીને તે હોય તો પણ તે બંધનું કારણ થઇ સંસારના ફળનેજ વધારનારી છે, તો આ તિથિઆદિને નિમિત્તે કરાતી પ્રવૃત્તિ એ સ્વમતિ પ્રવૃત્તિ ન ગણવી તેનું કારણ એટલુંજ કે જેમ શાસ્ત્રકાર મહારાજાઓ અનુકંપાદાન નામના દાનના ભેદને અંગે લેનારનું પાત્રપણું કે અપાત્રપણું, દેનારને અંગે શ્રદ્ધા રોમાંચઆદિકથી સહિતપણું કે રહિતપણું, દેવાની વસ્તુને અંગે શુદ્ધપણું કે અશુદ્ધપણું વિચારમાં લેવાનું નથી, અને તેવા વિચાર વગરજ જે દાન દેવાય તેને અનુકંપાદાન ગણાય, તેવી રીતે અહીં તપસ્યામાં કયા આલંબનથી તપ કરવામાં આવે છે એ જોવાનું નથી, પણ હરકોઈ આલંબને તપ થવું જોઇએ, અને તેવા તપને સ્વમતિપ્રવૃત્તિ તરીકે ગણાયજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નહિ. કાર્તિક શુક્લા પંચમીની તિથિને જ્ઞાનપંચમી તરીકે શાસ્ત્રકારોએ જણાવી છે, અને તે જ્ઞાનપંચમીરૂપી તિથિને ઉદ્દેશીને શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રમાં તે જ્ઞાનપંચમીને દિવસે ઉપવાસ નહિ કરનારને પ્રાયશ્ચિત્ત જણાવેલું છે, એટલે તિથિને ઉદ્દેશીને પણ તપની થતી પ્રવૃત્તિ એ સ્વમતિ-પ્રવૃત્તિ છે એમ કહી શકાય નહિ, વળી યવમધ્યા અને વજ્રમધ્યા નામની ચંદ્રપ્રતિમાઓ જે શાસ્ત્રોમાં કહેવામાં આવી છે તે પણ તિથિની અપેક્ષાએજ છે, એટલે જેઓ સામાન્ય દિવસો કરતાં તિથિના દિવસોની અધિકતા ન માનતા હોય, અને પોતાને તિથિને અંગે વ્રત, નિયમ ન કરવા પડે માટે તિથિની વિશિષ્ટતા ન ગણે અને બીજા તિથિની વિશિષ્ટતા ગણવાવાળાને તિથિની વિશિષ્ટતા નથી એમ કહી એમ માર્ગચ્યુત કરવા માગતા હોય તેઓએ સમજવાનું છે કે શાસ્ત્રકારોએ અષ્ટમી, ચતુર્દશી, પૂર્ણિમા, અમાવાસ્યા અને જ્ઞાનપંચમી આદિ તિથિઓની વિશિષ્ટતા સ્પષ્ટપણે જણાવી છે અને તેથીજ તેને અંગે તપસ્યા, વ્રત, નિયમ કરવાનું વિધાન સ્પષ્ટપણેજ કરેલું છે, પણ જે તપમાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

એકલા ઉપવાસો ન હોય અગર જે તપ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાન્ મહાવીર મહારાજને અંગે તેમના શાસનમાં નિયમિત પ્રવૃત્તિવાળું ન હોય તેવાં તપોને શાસ્ત્રકારો પ્રકીર્ણક તપ તરીકે જણાવે છે, અર્થાત્ શાસ્ત્રોના વચન મુજબ કેવળ અનશનાદિક તપ ભિન્ન-ભિન્નજ હોવું જોઇએ, પણ તેઓની મિશ્રતા ન હોવી જોઇએ, અગર તિથિઆદિ આલંબનને આશ્રીને ન હોવું જોઇએ એમ માનવું તે પણ શાસ્ત્રના અજ્ઞાનપ-ણાનેજ સૂચવે છે. ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી શ્રી પંચા-શકજી નામના શાસ્ત્રમાં એટલાજ માટે બાર પ્રકારના તપ કરતાં પ્રકીર્ણક નામનું તપ જુદું જણાવે છે, અને તે ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી તે પ્રકીર્ણક નામના તપને પોતાની કલ્પનાથી ન જણાવતાં તેઓશ્રી કરતાં પણ પ્રાચીન કાળના શાસ્ત્રોમાં તેનું વર્ણન અને પ્રાચીનકાળના મહાપુરુષોથી તેની પ્રવૃત્તિ ચાલે છે એમ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે, તો આ તિથિ વિગે-રેનાં તપો પ્રકીર્ણક તપ નામના ભેદ તરીકે ગણાય તો તેમાં કોઇપણ જાતની અડચણ કે સ્વમતિપ્રવૃત્તિ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તરીકે ગણવાનું નથી. પૂર્વધર મહારાજાઓના વખતમાં અનેક લોકોએ તે પ્રકીર્ણક તપો કરેલાં છે અને તેજ વખતમાં થએલાં પ્રાચીનતમ શાસ્ત્રોમાં તે પ્રકીર્ણક તપોનું વિધાન છે, અને તે પ્રકીર્ણક તપોનું કરવું જ્યારે શાસ્ત્રકારોએ શ્રેય અને મોક્ષસાધક તરીકે ગણ્યું છે તો પછી વર્તમાનમાં કરાતાં અનેકવિધ તપોને પ્રકીર્ણક તપ તરીકે ગણવામાં શાસ્ત્રાનુસારી સજ્જનને તો અડચણ આવેજ નહિ. ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજીએ શ્રીપંચાશકજીમાં પ્રકીર્ણક તપો જણાવતાં આ મુજબ તપો જણાવેલાં છેઃ—૧ સર્વાંગ સુંદર, ૨ નીરૂજ શિખર, ૩ પરમભૂષણ, ૪ આયતિજનક, ૫ સૌભાગ્ય કલ્પવૃક્ષ. આવી રીતે પાંચ તપો સાક્ષાત્પણે જે જણાવેલાં છે, તે તપોના નામો જોતાં કોઈપણ જૈન-આગમમાં જણાવેલા રત્નાવલિઆદિ તપોમાં આ તપોના નામો જણાતાં નથી. જો કે રત્નાવલિઆદિ તપો પણ પ્રકીર્ણક તપોજ કહેવાય, પણ તે રત્નાવલિઆદિ તપો જૈનાગમમાં નિબદ્ધ થએલાં હોવાથી તેને પ્રકીર્ણક તપની ગણતરીમાં ન લેતાં આ સર્વાંગસુંદરઆદિ તપસ્યાનેજ પ્રકીર્ણક તપ તરીકે ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી જણાવે છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કારણ કે પ્રકીર્ણક તપનો અર્થજ આચાર્યશ્રી અભય-સૂરિજી મહારાજ એવા રીતે કરે છે કે प्रकीर्णकं व्यक्तितः सूत्रानिबद्धं न भिक्षुप्रतिमादिवत् सूत्रे निबद्धम् इत्यर्थः। અર્થાત્ સ્પષ્ટપણે સૂત્રમાં જેનો નિર્દેશ ન થયો હોય તે પ્રકીર્ણક કહેવાય. જેમ સૂત્રમાં ભિક્ષુપ્રતિમાદિનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે, તેવી રીતે જેનો શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ ન હોય એવું અનશનાદિ તપ તે પ્રકીર્ણક તપ કહેવાય છે. એ પ્રકીર્ણક તપ શાસ્ત્રમાં કહેલા અનશનઆદિ તપનાજ ભેદો છે, એમ ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી एय विसेसो उइमो पइन्नगो नेगमेओत्ति પૂર્વ જણાવેલા બાર પ્રકારના તપના એક વિશેષ (સાંયોગિક ભેદ) આ પ્રકીર્ણક નામે તપ છે, અને તે અનેક પ્રકારે છે. આવી રીતના ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજીના વચનથી તિથિઓને ઉદ્દેશીને કરાતું અનેક પ્રકારનું તપ કહી શકાય અને તે ભવ્યજીવોને જરૂર હિતકારી છે એમ જણાવતાં સ્પષ્ટ જણાવે છે કે भव्वाण हिओ नियमा અર્થાત્ આ પ્રકીર્ણક નામનું તપ ભવ્ય એટલે મોક્ષે જવાની યોગ્યતાવાળા હોઈ જે મોક્ષની અભિલાષાવાળા થયા છે તેઓને આ પ્રકીર્ણક નામનું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તપ નિશ્ચયથી હિતકારી છે. આવા સ્પષ્ટ વચનને દેખીને કયો મનુષ્ય તિથિઆદિને ઉદ્દેશીને કરાતા પ્રકીર્ણક નામના તપને શાસ્ત્રનિરપેક્ષ તરીકે ગણાવવા તૈયાર થાય? આ વાત તો જાણીતી છે કે દુષમકાળમાં ઘણા જીવો ધર્મમાં પ્રવર્તેલા છતાં પણ વ્યુત્પન્ન બુદ્ધિવાળા હોતા નથી. અને તેવા અવ્યુત્પન્ન બુદ્ધિવાળાઓને પણ તપસ્યારૂપી મોક્ષસાધનમાં પ્રવર્તન કરાવવા માટે તો આવા પ્રકીર્ણક તપોની અત્યંત જરૂર છે. અને તેથીજ શાસ્ત્રકાર જણાવે છે કે આ પ્રકીર્ણક તપ સામાન્યથી સર્વ ભવ્ય જીવોને હિત કરનારાં છતાં પણ અવ્યુત્પન્નબુદ્ધિવાળા ભવ્ય જીવો કે જેને પ્રથમસ્થાની તરીકે કહેવામાં આવે છે તેઓને તો અત્યંત હિતકારી છે. એજ વાત विसेसओ पढम ठाणिणं અર્થાત્ પ્રથમસ્થાની એટલે અવ્યુત્પન્ન બુદ્ધિવાળા ભવ્ય જીવોને તો આ પ્રકીર્ણક તપ અત્યંત ઉપકારી છે.

જો કે ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજીના જણાવેલાં સર્વાંગસુંદર આદિ તપો તેના નામ પ્રમાણે આ લોકના પૌદ્ગલિક ફલોને ઉત્પન્ન કરનારા હોય, અને તે છતાં તેને આચરવામાં આવતો હોય તેમ સ્પષ્ટ જણાય છે. છતાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તે તપસ્યાને શાસ્ત્રકાર હરિભદ્રસૂરિજી વિધેય તરીકે માને છે. એટલુંજ નહિ પણ ૧ રોહિણી ૨ અંબા, ૩ મંદપુણ્યિકા ૪ સર્વસંપદા ૫ સૌખ્યા ૬ શ્રુતદેવતા. ૭ શાંતિદેવતા ૮ કાલી ૯ સિદ્ધાયિકા વિગેરે સાંસારિક દેવીઓને ઉદ્દેશીને પણ કરાતો અનેક પ્રકારનો તપ ભવ્યજીવોને હિત કરનારો અને કરવા લાયક છે એમ જણાવે છે. એકલો સર્વાંગ સુંદર આદિ અને રોહિણીઆદિને ઉદ્દેશાને થતા તપોજ પ્રકીર્ણક તપ તરીકે ગણવા એમ નહિ પણ એવી જાતના બીજા તપોને પણ પ્રકીર્ણક તપ તરીકે જણાવતાં જણાવે છે કે णाणादेसपसिद्धा ते सव्वे चेव होइ तवो અર્થાત્ અનેક દેશમાં દેવતાઓને ઉદ્દેશીને પણ જે ઉપવાસ વિગેરે કરવામાં આવે છે તે સર્વપ્રકીર્ણક તપ તરીકે કહી શકાય. આ પ્રકીર્ણક તપથી ઘણા ભવ્ય જીવો મોક્ષના પરમસાધનભૂત ચારિત્રને પામ્યા છે, અને મહાભાગ્યશાળી જીવોની કોટિમાં એવા પ્રકીર્ણક તપને કરનારાઓ મોક્ષમાર્ગને અનુકૂળ પરિણામવાળા હોવાથી ગણાયા છે, કેમકે ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી જણાવે છે કે:--

एवं पडिवत्तिए एत्तो मग्गाणुसारिभावाओ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

चरणं विहियं बहवो पत्ता जीवा महाभागा ॥२७॥

व्याख्याः एवमित्युक्तानां साधर्मिकदेवतानां कुशलानुष्ठानेषु निरूपयपन्त्वादि हेतुना । प्रतिपत्त्या तपोरूपोपचारेण । तथा इत उक्तरूपात् कषायादि निरोधप्रधानात्तपसः । पाठान्तरेण एवमुक्तकारणेन मार्गानुसारिभावात् सिद्धिपथानुकूलाध्यवसायात् । चरणं चारित्रं विहितमाप्तोपदिष्टं । बहवः प्रभूता । प्राप्ता अधिगताः । जीवाः सत्त्वाः महाभागा महानुभावाः इति गाथार्थः

ભાવાર્થ:—એ રોહિણીઆદિ દેવતાના (નામે) તપસ્યારૂપ સેવાથી તેમજ કષાયાદિને રોકવારૂપ પ્રધાનતપથી અથવા કહેલા કારણથી જીવોને મોક્ષમાર્ગને અનુકૂળ પરિણામ હોય છે, અને તેથી (તે રોહિણીઆદિના તપથી) મહાભાગ્યશાળી ઘણા જીવો શાસ્ત્રકારે કહેલા વિધિયુક્ત ચારિત્રને પામેલા છે.

ઉપર જણાવેલા પાઠ અને તેના ભાવાર્થથી સ્પષ્ટપણે સમજી શકાશે કે કષાયાદિનો નિરોધ કરવો મુખ્ય છે એવું તપ રોહિણીઆદિ સાંસારિક દેવીઓને આશ્રીને પણ કરવામાં આવે તોપણ તે કર્તવ્ય છે એટલુંજ નહિ, પણ તે કરવાના યોગે અનુક્રમે મોક્ષમાર્ગથી દૂર રહેલા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નથી, પણ શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગને અનુકૂળ પરિણામવાળો છે, અને તેવા પરિણામવાળો તે તપ કરનારો હોવાથીજ શાસ્ત્રકાર મહારાજ ફરમાવે છે કે તેવી રીતે તે તપ કરનારો મનુષ્ય જિનેશ્વર મહારાજે મોક્ષના પરમ કારણ તરીકે જણાવેલા શુદ્ધ એટલે નિરતિચાર એવા ચારિત્રને અર્થાપત્તિએ લઇએ તો તે શુદ્ધ ચારિત્રનું સાધ્ય જે મોક્ષપદ છે તેને પામે છે, એટલુંજ નહિ પણ ઘણા જીવો તેવી રીતના તે તપથી (રોહિણીઆદિ તપથી) મોક્ષપદને સિદ્ધ કરનાર એવા શુદ્ધ ચારિત્રને પામેલા છે. હવે જ્યારે સર્વાંગ સુંદરતાદિ નિમિત્તોને કરનારા તપો અને રોહિણીઆદિ દેવીઓ કે જેઓ શાસનસેવા રસિક લોકોના ધર્મને રોકનારાં વિઘ્નો દૂર કરવા છતાં અવિરતિસમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણઠાણે રહેલી છે, તેવી સંસારિક દેવીઓના આલંબને કરાતાં તપો જ્યારે શુદ્ધ ચારિત્રને પમાડી મોક્ષમાર્ગને આપનારા થાય છે એમ શ્રી ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજીનાં આ વચનથી સિદ્ધ થાય છે તો પછી શાસ્ત્રકારોએ જ્ઞાનપંચમીરૂપ તિથિએ તપ કરવાના નિયમથી જ્ઞાપિત કરેલી અન્ય તિથિઓ નિમિત્ત તરીકે લઇને તપ કરવામાં આવે તો માર્ગાનુ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ચારિત્રભાવ, શુદ્ધ ચારિત્ર અને મોક્ષ કેમ પ્રાપ્ત ન થાય ?

તિથિને આશ્રીને તપ કરવાની આજ્ઞા.

પાક્ષિક, ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિકની તિથિઓને આશ્રીને શાસ્ત્રકારો જિનેશ્વર મહારાજની પૂજા, અનશનાદિ તપસ્યા અને વિરતિઆદિ ગુણોને ધારણ કરવાનું સમર્થ મહાપુરૂષ શ્રીમાન ધર્મદાસગણિજી શ્રી ઉપદેશમાલામાં તથા ચૌદસેં ચુમ્માલીસ ગ્રંથના કર્તા શ્રીમાન હરિભદ્રસૂરિજી સંબોધપ્રકરણમાં સ્પષ્ટ અક્ષરે જણાવે છે, એટલુંજ નહિ પણ દરેક વર્ષની જેમ ચોમાસી અને સંવચ્છરીના અઠ્ઠાઈની તિથિઓ શ્રીજીવાભિગમ આદિ સૂત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે દેવતાઓ (ઉપલક્ષણથી વિદ્યાધરો) શ્રીનંદીશ્વરદ્વીપના ચૈત્યોમાં મહોત્સવ કરી જિનેશ્વર મહારાજનો મહિમા કરે છે, તેવી રીતે દરેક શુદ્ધ સમ્યક્ત્વવાળા શ્રાવકે પોતપોતાને સ્થાને જ એ અઠ્ઠાઈની તિથિઓ જિનેશ્વર મહારાજની પૂજા, અનશનાદિ તપસ્યા અને વિરતિઆદિ ગુણો આદરવાવાળાએ કરવી જોઈએ એમ જણાવે છે. જુઓ તે ગાથા:—

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

संवच्छरचाउम्मासिएसु अठाहियासु तिहीसु ।
सव्वायरेण लग्गइ जिणवरपुयातवगुणेसु ॥२६॥

અર્થાત્ સંવચ્છરી અને ચોમાસીની તિથિઓએ તથા વર્ષની સર્વ અઠ્ઠાઈની તિથિઓએ જિનેશ્વર મહારાજની પૂજા અનશનાદિ તપસ્યા, અને વિરતિઆદિ ગુણો આદરવા માટે શ્રાવકે સર્વ (તન, મન, ધનના) આદરથી પ્રયત્ન કરવોજ જોઇએ. આવા સૂત્રકારના અને શ્રીત્રિલોકનાથ તીર્થંકર મહાવીર મહારાજના સમકાલીન અને હસ્તદીક્ષિત ભગવાન ધર્મદાસગણિજી તથા પૂર્વધરોની નિકટમાં થએલા શ્રીહરિભદ્રસૂરિજીના વચનોને દેખ્યા પછી શાસ્ત્રને અનુસરનારો કયો સજ્જન એમ શ્રદ્ધા કરે કે તિથિઓને ઉદ્દેશીને કરાતું તપ એ સ્વમતિકલ્પિત છે કે આજ્ઞાબાહ્ય અનુષ્ઠાન હોઇ સંસારને વધારનારૂં છે. વળી શાસ્ત્રને વાંચનારા તથા સાંભળનારા વાચકો સારી પેઠે સમજે છે કે શ્રી સુયડાંગજીસૂત્રમાં ક્રિયાસ્થાનના અધિકારમાં તથા લેપ નામના શ્રાવકના અધિકારમાં શ્રીસ્થાનાંગસૂત્રમાં તથા શ્રી ભગવતીજીસૂત્રમાં સામાન્ય શ્રાવકના તથા શંખ, પુષ્કલિ વિગેરે વિશેષ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રધાનઆદિના અધિકારમાં શ્રીઉપાસક દશાંગ સૂત્રમાં આનંદઆદિ દશ મહાશ્રાવકના અધિકારમાં શ્રી ઔપપાતિક સુત્રમાં ઉપપાતને અંગે જણાવેલા સામાન્ય અધિકારમાં તથા અંબડઆદિના અધિકારમાં સ્પષ્ટ લેખ અને ઇસારા છે કે શ્રાવકોએ આઠમ, ચૌદસ, પુર્ણિમા અને અમાવાસ્યાએ ચાર પ્રકારનો સંપૂર્ણ પૌષધ કર્યા ને કરવા જોઇએ. આ હકીકતથી શાસ્ત્રકારોએ તિથિને ઉદ્દેશીને સાધુ કે શ્રાવકને અનશનઆદિ તપસ્યા કરવાનું નથી કહ્યું કે વિરૂદ્ધ માન્યું છે કે તે તિથિને અંગે કરેલી તપસ્યા શાસ્ત્રોક્ત નથી એમ કહેવા કોઇપણ કોવિદ કબુલ કરી શકે નહિ. ધ્યાન રાખવું કે અષ્ટમીઆદિ તિથિને ઉદ્દેશીને કરવામાં આવતા ચાર પ્રકારના સંપૂર્ણ પૌષધોમાં પહેલે નંબરે શાસ્ત્રકારો આહારપૌષધ કહે છે, અર્થાત્ આહારપૌષધ તે ઉપવાસથીજ બને છે, અને તે ઉપવાસ તે અનશન નામની તપસ્યાજ છે, અને તેથી અષ્ટમીઆદિ તિથિને ઉદ્દેશીને પણ કરાતી તપસ્યા શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ છે કે શાસ્ત્રમાં અનુક્ત છે એમ કહી શકાયજ નહિ. આ સ્થળે શંકા થશે કે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સંવચ્છરી, ચોમાસી અને અઠ્ઠાઇઓના પર્વદિવસો શાસ્ત્ર-કારોએ તિથિને ઉદ્દેશીને ગણાવ્યા અને અષ્ટમી, ચતુર્દશી વિગેરે દરેક માસની છ તિથિઓ ગણાવી, તેથી તે તે વર્ષમાં આવવાવાળી અને મહિનામાં આવવાવાળી તિથિઓએ જિનપૂજા, અનશન અને વિરતિઆદિ જે કરવામાં આવે તે સર્વાનુષ્ઠાન શાસ્ત્રોકત્ત તરીકે માનવામાં અડચણ ન હોય, પણ બીજ વિગેરે તિથિઓને ઉદ્દેશીને કરવામાં આવતી અનશનઆદિ તપસ્યા શાસ્ત્રોમાં અનુકત છે એમ કેમ ન ગણવું? અને જો તે બીજ વિગેરેની તિથિઓને ઉદ્દેશીને કરવામાં આવતી તપસ્યા જો શાસ્ત્રોકત્ત નથી, તો તે તપની પ્રરૂપણા તથા તે તે બીજઆદિની તિથિઓના તપોને અંગે કરાતાં ઉજમણાંની વિધિ કહેવી કે કરવી તે કુગુરુનું લક્ષણ છે એમ ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી अपवयणुत्त तवम्मि परुवणु जवण विहि-करणं એમ કહી જેમ હીનાચારી મરી ગયેલા પોતાના ગુરુની નંદી, બલિ કે પીઠકરણઆદિને કુગુરુની ક્રિયા જણાવે છે, તેવીજ રીતે શાસ્ત્રોમાં નહિ કહેલા તપોની પ્રરૂપણા ત"। તેના ઉજમણાની વિધિનું કરવું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કે કહેવું તે કુગુરુની ક્રિયા તરીકે જણાવે છે એ વાત પણ વિચારવાની છે કે જો બીજઆદિ તિથિઓને ઉદ્દેશીને તપસ્યા કે તેના ઉદ્યાપન કરવાં શાસ્ત્રકારોને શ્રાવકધર્મ તરીકે કે ધર્માનુષ્ઠાન તરીકે લાગ્યા હોત તો સાંવત્સરિક આદિ વર્ષની તિથિઓ ગણાવી અને પ્રતિમાસની અષ્ટમીઆદિ તિથિઓ ગણાવી તો બીજઆદિના તિથિઓ શાસ્ત્રકારોએ કેમ ગણાવી નહિ? આ સર્વ શંકાના સમાધાનમાં સમજવાનું કે સૂત્રકાર ભગવાનનો ઉદ્દેશ જીવને મુખ્યતાએ ચારિત્રની પ્રાપ્તિના કારણભૂત તિથિઓની આરાધના દર્શાવવાનો હોય અને તેથી સાંવત્સરિક આદિ વાર્ષિક તિથિઓ અને અષ્ટમી આદિ પ્રતિમાસવાળી તિથિઓ માત્ર જણાવી હોય તો તે અસંભવિત નથી. અર્થાત્ ચારિત્રના આરાધનમાં અમુક તિથિઓનીજ આરાધના જરુરી ગણી અને જ્ઞાન તથા દર્શનની આરાધનામાં અમુક બીજ આદિ તિથિઓની આરાધના જરૂરી ગણી હોય તો તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી, એટલે કે ચારિત્રની તિથિઓની આરાધના કહેવાથી જ્ઞાન અને દર્શનની આરાધનાવાળી બીજઆદિ તિથિઓ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉડી જાય છે એમ સમજવુંજ નહિ. શાસ્ત્રોમાં જેમ નક્ષત્રોને અંગે ચારિત્રની વૃદ્ધિ કરવાવાળાં નક્ષત્રો જુદાં જણાવ્યાં છે, તેમ અહીં તિથિઓને અંગે ચારિત્રની વૃદ્ધિ કરવાવાળી અષ્ટમીઆદિ તિથિઓ હોય અને તેથીજ તેનું વર્ણન સૂત્રકારોએ ચારિત્રની પ્રાપ્તિની મુખ્યતાને ઉદ્દેશીને આરાધના જણાવી હોય અને જ્ઞાન તથા દર્શનની આરાધનાવાળી બીજઆદિ તિથિઓ હોય છતાં પણ જણાવી ન હોય તો તે યુક્તિ બહાર છે એમ તો કહી શકાયજ નહિ, કેમકે અષ્ટમીઆદિ તિથિઓને અંગે કહેલા પૌષધને આપણે વિધિસૂત્ર તરીકેજ માની શકીએ. કોઇપણ પ્રકારે તે અષ્ટમીઆદિના પૌષધ સંબંધી કરેલા વિધાનને નિયમસૂત્ર તરીકે તો માની શકીએજ નહિ, કેમકે જો તે અષ્ટમીઆદિની તિથિને અંગે કરેલા પૌષધવિધાનને નિયમસૂત્ર તરીકે માનીએ તો તે અષ્ટમીઆદિ ચારિત્રતિથિઓ સિવાય સાંવત્સરિક અને અઠ્ઠાઇઓની તિથિઓમાં ઉપવાસ (અનશન) આદિ પૌષધોનું કરવું એ અવિધિરૂપ થાય,, અને તેથીજ તે સાંવત્સરિક અને અઠ્ઠાઇઓમાં તપ અને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વિરતિઆદિ કરવાનો ઉપદેશ કરનારા શ્રીધર્મદાસગણિ તથા શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી સરખા મહાપુરુષો શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ ઉપદેશ આપનારા ઠરે, એટલુંજ નહિ, પણ ચાર પ્રકારના પૌષધોમાં આવતો એવો ઉપવાસ (અનશન), બ્રહ્મચર્યનું પાલન, શરીરના સંસ્કારોનો ત્યાગ અને સાંસારિક ખેતી, પશુપાલન કે વેપારઆદિ ક્રિયાનો પરિહાર એ ચારેમાંથી એક કે ચારે જો અષ્ટમીઆદિ ચાર તિથિ સિવાયની અન્ય તિથિઓમાં કરવામાં આવે તો તે સૂત્રથી વિરૂદ્ધ હોઇ પાપબંધનું કારણ હોવું જોઇએ, અને આ ઉપર જણાવેલા દોષો કોઇપણ જૈનમતાનુસારી જીવ માનવાને તૈયાર થાયજ નહિ. કદાચ કહેવામાં આવે કે શ્રીસૂગડાંગસૂત્રની વૃત્તિ તથા શ્રાવકપ્રજ્ઞપ્તિ અને પંચાશકઆદિ શાસ્ત્રોની વૃત્તિમાં પૌષધને પ્રતિનિયત દિવસનુંજ અનુષ્ઠાન:છે, પણ પ્રતિ દિવસનું અનુષ્ઠાન નથી એમ સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં કહ્યું છે, તેથી એમ માનવું યોગ્ય છે કે અષ્ટમીઆદિ તિથિએજ ઉપવાસ (અનશન) આદિ પૌષધો કરવા જોઇએ, અને તે તિથિઓએજ તે તપસ્યા વિગેરે કરાય તે વિધિયુક્ત કહેવાય, પણ તે સિવાયની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

બીજઆદિ તિથિઓમાં જે ઉપવાસ (અનશન) આદિ પૌષધો જુદા જુદારૂપે કે એકઠારૂપે કરાય તે અવિધિજ કહેવાય. આ વિષયના સમાધાનમાં પ્રથમ તો આગળ જણાવેલોજ મુદ્દો ધ્યાનમાં રાખવાનો છે કે અષ્ટમીઆદિ- ના પૌષધ સંબંધીના વાકયો વિધિવાકયો છે પણ નિયમવાકયો નથી, અને તેથીજ આગમો અને શાસ્ત્રોમાં સ્થાને સ્થાને તે અષ્ટમીઆદિ સિવાયની તિથિઓમાં પણ ઉપવાસ (અનશન) આદિ વ્યસ્ત કે સમસ્ત પૌષધો કર્યાના દાખલાઓ તથા વિધાનો મળે છે, વળી શ્રી- સૂયગડાંગ વિગેરે શાસ્ત્રોની વૃત્તિઓના પાઠથી જે ભાવાર્થ શંકાકારે જણાવવા માગ્યો છે તે ભાવાર્થ તો માત્ર વાકયના અર્થનેજ જે મનુષ્ય પુચ્છની માફક પકડતો હોય અને પ્રકરણને જોતોજ ન હોય તેવોજ મનુષ્ય તારવી શકે, કેમકે ત્યાં શ્રાવકપ્રજ્ઞપ્તિ વિગેરેમાં પ્રતિજ્ઞા- ઉચ્ચારણથી થતી મર્યાદાનું પ્રકરણ છે, પણ ક્રિયાની મર્યાદાનું તે પ્રકરણજ નથી, અને તેથીજ તે પ્રકરણની શરુઆતમાંજ અવતરણ તેવાજ રુપે કર્યું છે અને નિરુપણ કરતાં પણ પાંચ અણુવ્રતોને યાવજ્જિવિક બતાવ્યાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

છે. અર્થાત્ અણુવ્રત ઉચ્ચાર યાવજ્જીવનમાં માત્ર એકજ વખત ઉચ્ચાર કરવાથી ચાલે છે, એમ જણાવી આખું પ્રકરણ ઉચ્ચારણની મર્યાદાનુંજ છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે અને તેથીજ તે આખા પ્રકરણમાં પર્વ કે પર્વદિન અથવા પર્વોત્તર કે પર્વોત્તરદિન એવા શબ્દોની ગંધ પણ નથી, જો પ્રતિનિયત શબ્દોનો અર્થ અહોરાત્રિ કે દિવસ અગર રાત્રિની મર્યાદારૂપે કરવામાં ન આવે પણ માત્ર પર્વ એટલોજ કરવામાં આવે તો તેવો અર્થ કરનારની અપેક્ષાએ પર્વ જેવા અત્યંત પ્રસિદ્ધ અને લઘુશબ્દને છોડીને પ્રતિનિયત જેવા રૂઢિમાં નહિ એવા અને મોટા શબ્દોને મૂકીને ગ્રંથકારે પોતાની બુધ્ધિનું લીલામજ કર્યું છે એમજ કહેવું પડે, એટલુંજ નહિ પણ શ્રીઉત્તરાધ્યયન-સૂત્રમાં एग रतिं न हावए એમ કહી કોઇપણ એક રાત્રિએ તો પક્ષમાં પૌષધ શ્રાવકોએ કરવોજ જોઇએ એમ જણાવી જે સર્વ રાત્રિઓ પૌષધને લાયક જણાવી છે તે હકીકતવાળું વચન અને ભગવાન્ ઉમાસ્વાતિ વાચકજીએ શ્રીતત્ત્વાર્થસૂત્રના સ્વોપજ્ઞ ભાષ્યમાં प्रतिपदाद्यन्यतमां वा तिथिमाश्रित्य એમ કહી પડવાઆદિ કોઇપણ તિથિને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આશ્રીને ઉપવાસ (અનશન) આદિ પૌષધોનું જે વિધાન કર્યું છે તે સર્વ શાસ્ત્રવિરૂધ્ધ થઈ જાય માટે કદાગ્રહ રહિત મનુષ્યને એમ માન્યા સિવાય છૂટકોજ નથી કે શાસ્ત્રોમાં અષ્ટમીઆદિ તિથિને અંગે કહેલા ઉપવાસ (અનશન) આદિ પૌષધ સંબંધીનું વાક્ય નિયમવાક્ય નથી પણ વિધિવાક્યજ છે.

વળી એ વાત પણ વાંચકે ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે શાસ્ત્રકારોએ શ્રાવકઆદિના વર્ણનના પ્રસંગે અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમાનો જે અધિકાર જણાવેલો છે તે ચાર પ્રકારના પૌષધરુપી વ્રત પચ્ચક્ખાણરૂપ એટલે ચારિત્ર આરાધનની મુખ્યતાવાળો છે અને તેથી તે અષ્ટમી, ચતુર્દશી વિગેરે તિથિઓ ચારિત્ર-આરાધનમાં વિશેષ નિમિત્તરૂપ હોય, અને તેથી તે તિથિઓનું વિરતિના અધિકારમાં વર્ણન કર્યું હોય એ વધારે સંભવિત છે. જો કે જૈનશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે ચારિત્રની સમ્યગ્ આરાધના સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્-દર્શન શિવાયની હોતીજ નથી, અને તેથી ચારિત્ર-આરાધનોના દિવસોમાં પણ સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્દર્શનને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અભ્યાસ, પરાવર્તન, તથા સમ્યગ્દર્શનના ગુણોત્કીર્તન આદિરૂપ સ્વાધ્યાયદ્વારા આરાધવાનું સાથે હોયજ છે. છતાં તે સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનની આરાધના તે અષ્ટમીઆદિ તિથિમાં ગૌણરૂપે ગણી તે અષ્ટમીઆદિ તિથિઓને ચારિત્રતિથિઓ તરીકે મનાય છે, અને તેવીજ રીતે બીજ વિગેરે તિથિઓ જે જ્ઞાનતિથિઓ અને દર્શનતિથિઓ તરીકે ઓળખાય છે અને જે બીજ વિગેરે તિથિઓમાં જ્ઞાનની મુખ્યતાવાળી તિથિઓને દિવસે જ્ઞાન વિગેરેની પૂજા, ભક્તિ અને બાકીની દર્શનઆરાધનની તિથિઓમાં મુખ્યતાએ દર્શનની આરાધના હોવાથી શ્રીજિનેશ્વર મહારાજની પૂજા, ભક્તિ વિગેરે કરવાનું શાસ્ત્રકારો સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે. જૈનશાસ્ત્રની યથાસ્થિત તત્ત્વદૃષ્ટિ ધરાવનારો મનુષ્ય સારી પેઠે સમજે છે કે શાસ્ત્રદૃષ્ટિએ ચારિત્રની યથાસ્થિતતા અને શુધ્ધતા તો સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન એ ઉભયથી સહિતપણું હોય તોજ બની શકે, અને સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનની પૂજ્યતા ત્યારેજ બને કે જયારે તે ઉભયગુણ ચારિત્રના આચરણથી સંયુક્ત હોય. અર્થાત્

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સામાન્યપણે તે ત્રણે વસ્તુના આરાધનની તિથિઓમાં તે ત્રણે વસ્તુની આરાધના સંકલિત છે, અને તેથીજ ચારિત્રની આરાધના માટે વિશેષપણે લેવાએલી અષ્ટમી આદિ તિથિમાં સાવદ્ય ત્યાગરૂપી ચારિત્રના આચરણ સાથે જેમ આહારત્યાગરૂપ અનશનને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે, તેવીજ રીતે જ્ઞાન અને દર્શનની આરાધના માટે જણાવાતી તિથિઓમાં જ્ઞાનભક્તિ અને જિનેન્દ્રપૂજારૂપી આરાધના શાસ્ત્રકારોએ વર્ણવેલી છે. જો કે તે જ્ઞાન અને દર્શનની તિથિઓએ ચારિત્રની આરાધનારૂપી પૌષધાદિકની કર્તવ્યતા નથી હોતી એમ નહિ, પણ મુખ્યતાએ તેમાં જ્ઞાન અને દર્શનની આરાધના ગણાય છે અને તેથીજ ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી पव्वेसु पोसहवयं એમ કહી સર્વ પર્વદિવસોમાં પૌષધ કરવાનું ફરમાન કરે છે. ચારિત્ર, જ્ઞાન અને દર્શનની તિથિઓના વિભાગ અને તેમાં કરાતી આરાધનાને ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી આ પ્રમાણે જણાવે છેઃ-

अट्ठमी चउद्दसी पुण्णिमसि उद्दिट्ठा तिहिचउक्कमि ।
चारित्तसाराहण कह करे पोसहाइयं ॥२६॥

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

बीया पंचमि इक्कारसीतिहि नाण हेउ या एया।
तत्थय नाणाईणं पूया भत्ती य कायव्वा ॥२७॥
अण्णा दंसण तिहिओ तत्थ जिणिंदाण भत्तिजुतिओ।
विविहा विविहपयारा कायव्वा पइदिणं सम्मं ॥२८॥

આ ગાથાઓનો ભાવાર્થ સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે અષ્ટમી, ચતુર્દશી, પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યા એ ચારે તિથિઓમાં ચારિત્રની આરાધના માટે પૌષધાદિવ્રતો શ્રાવકો કરે. (આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે કે સૂત્રોમાં સ્થાને સ્થાને જે અષ્ટમીઆદિના દિવસોએ પૌષધ કરવાનો અધિકાર આવે છે તે ચારિત્રની આરાધનાની મુખ્યતાએજ છે.) ૨૬ બીજ, પાંચમ અને અગીઆરસ એ ત્રણ તિથિઓ જ્ઞાનની આરાધનાને માટે મુખ્ય ભાગ ભજવનાર હોવાથી તેને જ્ઞાનતિથિઓ કહેવાય છે અને તે જ્ઞાન તિથિઓમાં જ્ઞાન, જ્ઞાની, જ્ઞાનના સાધનોની પૂજા, ભક્તિ વિગેરે કરવી જોઇએ. ૨૭. પૂર્વે જણાવેલી અષ્ટમી આદિચારિત્રતિથિઓ અને બીજાદિ જ્ઞાનતિથિઓ શિવાયની અન્ય એટલે કોઇપણ તિથિ જે આરાધાય તે દર્શનની મુખ્યતાવાળી હોવાથી દર્શન-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તિથિઓ કહેવાય છે, અને તે દર્શનતિથિઓમાં અનેક પ્રકારની હંમેશા સમ્યગ્ જિનેશ્વર મહારાજની વિધવિધ ભક્તિ કરવી જોઇએ. (જો આ અષ્ટમીઆદિની કરાતી ક્રિયાને નિયમિત ગણવામાં આવે તો અષ્ટમીઆદિ તિથિને દિવસે જિનપૂજા અને જ્ઞાનભક્તિ ન કરાય તથા બીજ આદિ દિવસોમાં પાષધ ન થાય, તેમજ જ્ઞાન, જ્ઞાની અને તેના સાધનોની આરાધના પણ ન થાય, પણ આ બધું વિધાન માત્ર મુખ્યતાના ઉદ્દેશથી વિધિ-વાક્ય તરીકે લઇએ, અને નિયમવાક્ય તરીકે ન લઇએ તો સર્વ અષ્ટમીઆદિ તિથિઓમાં પૌષધઆદિ સર્વ ક્રિયાઓ થઇ શકે. માત્ર અષ્ટમીઆદિ તે તે ચારિત્ર, જ્ઞાન અને દર્શનની તિથિ ઓમાં તેની તેની આરાધનાની મુખ્યતા રહે.

જૈનશાસનને સામાન્ય રીતે સમજનારી જનતા પણ સારી રીતે જાણી શકે છે કે જૈનશાસ્ત્રના હિસાબે પ્રસંગ પ્રાપ્ત એવા પાપનો નિષેધ કરવામાં ન આવે તો અનુ-મોદના લાગે છે, અને મન, વચન, કાયાથી તે અનુ-મોદના ત્રણ પ્રકારે હોવાથી તે નિષેધ નહિ કરનારને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ત્રિવિધ, ત્રિવિધ પ્રકારે પાપથી વિરમવારૂપ નવકોટિમય સર્વવિરતિ હોઇજ શકતી નથી, તો પછી જેઓ વિધિવાક્યને વિધિવાક્ય તરીકે સમજે નહિ, અગર સમજ્યા છતાં ગચ્છ કે મતના કદાગ્રહમાં તણાઇ જઇ, જેઓ વિધિવાક્યને નિયમવાક્ય તરીકે ગણવા તૈયાર થાય, અને સાધુપણાની બાનગીરૂપ પૌષધ જેવી ક્રિયાને અવિધિ જણાવી તેનો નિષેધ કરવા તૈયાર થાય તેઓનું સાધુપણું કે સમ્યક્ત્વ કેમ રહેતું હશે તે વિશિષ્ટ જ્ઞાની શિવાય અન્ય કોઇ કહી શકે નહિ. જો કે કેટલાકો પ્રતિક્રમણ વિગેરેમાં જણાવેલા કાયોત્સર્ગના માનને આગળ કરી અન્ય તિથિના પૌષધને અધિક તરીકે ગણાવી તે તે તિથિએ તે તે પૌષધાદિકના નિષેધ કરવામાં પોતાને કૃતાર્થ માને છે, પણ તેઓએ સમજવું જોઇએ કે પ્રતિક્રમણ ક્રિયામાં કરાતા જ્ઞાનાદિકના કાયોત્સર્ગો અનેક શાસ્ત્રકારોએ તિગિચ્છ એટલે ચિકિત્સા અગર દવા સમાન ગણાવી પ્રાયશ્ચિત્તને સ્થાને ગણાવેલા છે, અને જૈનમતને જાણનારૂં બાળક પણ એ વાત સ્પષ્ટપણે સમજી શકે છે કે રાજાના દંડની માફક

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રાયશ્ચિત્તસ્થાનમાં અલ્પ આપત્તિમાં ઘણું કે ઘણી આપત્તિમાં થોડું પ્રાયશ્ચિત્ત દેનારો કે લેનારો મનુષ્ય આત્માની આરાધનાને પામી શકતો નથી. અર્થાત્ શાસ્ત્રમાં નિયમિત પ્રમાણથી કરવાના કહેલા કાયોત્સર્ગોમાં ન્યૂનાધિકપણું ચાલી શકે નહિ, પણ જેમ દુઃખક્ષય, કર્મક્ષયના કાયોત્સર્ગમાં પ્રમાણની નિયમિતતા હોય નહિ, કિન્તુ શક્તિ પ્રમાણે કાયોત્સર્ગ ન કરવામાંજ વીર્યની હાનિ ગણી દૂષણ ગણવામાં આવે, તેવી રીતે પૌષધાદિ ક્રિયા પણ જેટલી ઓછી થાય તેટલી અવિરતિથી થતા કર્મબંધનું કારણજ ગણવામાં આવે એ યુક્ત ગણાય અને એજ કારણથી सामाइयपोसहसंठियस्स जीवस्स जाइ जो कालो सो सहलो बोधव्वो सेसो संसारफलहेऊ ॥१॥ આ ગાથાથી પ્રૌઢ શાસ્ત્રકારો જે જણાવે છે કે સામાયિક અને પૌષધમાં રહેલા જીવનો આયુષ્યકાળ સફળ એટલે સંવરમય હોઇ પાપથી બચાવવાવાળો છે, પણ તે સામાયિક અને પૌષધ સિવાયનો સર્વ આયુષ્યકાળ આશ્રવ એટલે અશુભ કર્મને આવવાના કારણરૂપ હોવાથી સંસાર એટલે ચાર ગતિમાં ભ્રમણ કરવું અર્થાત્

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સંસારની વૃદ્ધિરૂપ ફળને નીપજાવનાર છે એ બરોબર શ્રદ્ધાથી માનવા જેવું થાય. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અષ્ટમીઆદિ ચારિત્રતિથિઓ, બીજઆદિ જ્ઞાનતિથિઓ, અને અન્ય સર્વ દર્શનતિથિઓમાં ચારિત્રાદિકની મુખ્યતા હોય તેથી તેને આરાધનની ક્રિયાનો ઉદ્દેશ રહે અને તેથી તેની મુખ્યતા રહે અને અન્ય ક્રિયાની ઉદ્દેશની અપેક્ષાએજ માત્ર ગૌણતા રહે. બાકી ફળદશાએ વિચારીએ તો જ્ઞાન, દર્શન કે ચારિત્રમાંથી કોઇની પણ આરાધના કરવામાં આવે તો જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર વિગેરેને રોકનારા કર્મોનો ક્ષય થાયજ છે, અને તેથીજ શ્રીઉત્તરાધ્યન વિગેરે સૂત્રોમાં સંવેગ, નિર્વેદ, સ્વાધ્યાય, સાધર્મિક શુશ્રૂષા વિગેરે ચારિત્ર, જ્ઞાન અને દર્શનનાં કાર્યોથી સર્વ કર્મનો ક્ષય અને મોક્ષફળ જણાવવામાં આવેલું છે. વળી જ્ઞાન, દર્શન કે ચારિત્ર તે ત્રણેની કે ત્રણેમાંથી એકની પણ પ્રતિકૂળતાથી આઠે પ્રકારના કર્મના બંધ અને વૃદ્ધિ જણાવેલાં છે, અર્થાત્ જેમ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણેની કે ત્રણમાંથી કોઇની પણ વિરાધના તે ત્રણેની પ્રાપ્તિને રોકનારી થાય છે, અને આરાધના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

એ ત્રણેની વૃદ્ધિ કરાવી મોક્ષને પ્રાપ્ત કરાવનારી થાય છે. આ વાતને બરોબર ધ્યાનમાં લેનારો સ્પષ્ટપણે સમજી શકશે કે તિથિઓને અંગે કરાતી આરાધના જ્ઞાનાદિ ત્રણમાંથી કોઇ એકની મુખ્યતાવાળી ભલે હોય, પણ બીજાથી નિરપેક્ષ હોય કે બીજાને આરાધના કરવી એ દખલરૂપ મનાતી હોય એમ જૈનશાસનના તત્વને અનુકૂળ હોયજ નહિ. અર્થાત્ કોઇ પણ ગુણની આરાધનાને અંગે નિષેધ કરવા માટે કોઇ પણ ગુણની આરાધનાનું નિયમ-વાક્ય ભવભીરૂથી કહી શકાયજ નહિ.

આરાધ્ય પણ આલંબન અને તેનું શાસ્ત્રોકતપણું

કદાચ શંકા કરવામાં આવે કે કનકાવલિ વિગેરે આભૂષણાદિમાં ગણાતા પદાર્થો રોહિણીઆદિ સંસારવાસી દેવીઓ, સર્વાંગસુંદર આદિ સાંસારિક પદાર્થો અને બીજ વિગેરે તિથિઓ સ્વયં આરાધ્યરૂપ ન હોઇ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ આરાધ્યની આરાધનામાં નિયમિત બને પણ અરિહંત મહારાજા વિગેરે નવે પદો તથા મતિઆદિ પાંચે જ્ઞાનો नमो अरिहंताणम् વિગેરે नमो मइणाणस्स વિગેરે નમસ્કારવાળાં પદો યુક્ત હોવાથી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આરાધ્ય છે એમ નિશ્ચિત્ત થાય છે તો પછી તે આરાધ્યને નિમિત્ત તરીકે કેમ ગણવાં? પૂર્વે જણાવેલાં તિથિ વિગેરે નમસ્કાર કરવા લાયક નહિ હોવાથી આરાધના લાયક નથી અને તેથી તે નિમિત્તરૂપ બને, પણ અરિહંત વિગેરે અને મતિ આદિ તો આરાધ્ય હોવાથી તે નિમિત્તરૂપ ગણાવાં જોઇએ નહિ, માટે કનકાવલિઆદિને અંગે શાસ્ત્રના સાક્ષાત્ વચનોને સૂચના પ્રમાણે તપ આદિથી આરાધના કરવી યોગ્ય હોય, પણ આરાધ્ય એવા અરિહંતાદિકને નિમિત્તરૂપ ગણવાપૂર્વક જે આરાધના કરાય તે કેવળ પ્રવચનમાં નહિ કહેલું અને નહિ સૂચવેલું તપ ગણાય, અને ભગવાન હરિભદ્રસૂરિજી પ્રવચનમાં નહિ કહેલા તપની પ્રરૂપણા કરનારાને કુગુરુ તરીકે જણાવે છે, તેથી આવા અરિહંતાદિક જેઓ પરમ આરાધ્ય છે તેઓને નિમિત્ત તરીકે લઇ તપસ્યા કરવી એવું કહેનારા તથા તે તપસ્યા કે જે શાસ્ત્રોમાં કહેલી નથી તેવી તપસ્યાનું ઉજમણું કરવું જોઇએ એમ કહેનારા કુગુરુ તરીકે કેમ ન ગણાય? આના સમાધાનમાં સમજવાનું કે ભગવાન હરિભદ્રસૂરિજી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શ્રીપંચાશકજીની અંદર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના કલ્યાણકોને ઉદ્દેશીને એટલે તે કલ્યાણકોના દિવસોને નિમિત્ત તરીકે ગણીને તે તે દિવસોએ યાત્રાપંચાશક જણાવતાં પૂજા, પ્રભાવના અને તપસ્યા વિગેરે કરવાનું જરૂરીપણે જણાવે છે, ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના કલ્યાણકોના દિવસોદ્વારા કલ્યાણકોની આરાધના પૂજા અને તપસ્યાદિદ્વારાએ કરવાની એટલી બધી જરૂરી જણાવે છે કે જો તે કલ્યાણકોના દિવસે પૂજા, પ્રભાવના અને તપસ્યા વિગેરે ન કરવામાં આવે અને અન્ય દિવસોમાં તે પૂજા, પ્રભાવના અને તપસ્યા વિગેરે કરવામાં આવે તો તે સમગ્ર અન્ય દિવસોની ક્રિયાને શાસ્ત્રપ્રવૃત્તિ ન કહેતાં સ્વમતિપ્રવૃત્તિ કહેવી. આ બધો વિસ્તારે ત્યાં જણાવેલો અધિકાર ધ્યાનમાં લેનારો મનુષ્ય શ્રીઅરિહંત ભગવાનાદિ આરાધ્ય વસ્તુ-ઓને ઉદ્દેશીને એટલે એને નિમિત્ત તરીકે ગણીને કરવામાં આવતી તપસ્યાને અત્યંત જરૂરી ગણ્યા શિવાય રહેશે નહિ, અર્થાત સ્વપ્ને પણ તે અરિહંત આદિક આરાધ્ય વસ્તુને ઉદ્દેશીને થતી તપસ્યાને સ્વમતિપ્રવૃત્તિ તરીકે ગણી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શકે નહિ. વળી તેજ ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી તેજ પંચાશકશાસ્ત્રમાં ઓગણીસમા તપપંચાશકમાં ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના દીક્ષા, જ્ઞાન અને મોક્ષ જેવા કલ્યાણકોને ઉદ્દેશીને તે કલ્યાણકો થયાં તે દિવસ કે અન્ય દિવસે પણ તપસ્યા કરવાનું જણાવે છે અને તેવી રીતે કરાતાં તપોને પૂર્વધર કાલથી પ્રવર્તેલા જણાવી પ્રકીર્ણક તપના નામે કરવા લાયક તરીકે જણાવે છે. વળી જ્ઞાતાધર્મકથાસૂત્રમાં મલ્લીજ્ઞાત નામના અધ્યયનમાં ભગવાન્ અરિહંતાદિક આરાધ્ય વસ્તુઓની આરાધનાથીજ તીર્થંકરનામગોત્ર ઉપાર્જન કરવાનું જણાવી, અરિહંતાદિનું નિમિત્તપણું તપસ્યાદિકને અંગે હોય તે વાસ્તવિક છે એમ સાબીત કરે છે. શ્રુતકેવલી ભગવાન્ ભદ્રબાહુસ્વામીજી શ્રીઆવશ્યકનિર્યુક્તિમાં અને આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઉમાસ્વાતિજી વિગેરે શ્રી-તત્વાર્થ વિગેરે શાસ્ત્રોમાં અરિહંતાદિકને ઉદ્દેશીનેજ એટલે તેમને નિમિત્ત તરીકે રાખીને તપસ્યાદિ કરવાથી તીર્થંકરનામગોત્ર બંધાય એમ વિધાન જણાવે છે તેથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે અરિહંત મહારાજા વિગેરે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આરાધ્યતમ પુરુષો તથા જ્ઞાન વિગેરે આરાધ્યતમ વસ્તુઓને નિમિત્ત તરીકે રાખી તપસ્યાદિ કરવામાં કોઇ પણ જાતનું સ્વમતિ પ્રવૃત્તિપણું નથી, અને તેથી તે તપસ્યા અને તેને ઉદ્દેશીને થતાં ઉદ્યાપન નિરૂપણ કરનારા પુરુષો શાસ્ત્રકારોની માફક આરાધ્ય કોટિમાંજ છે, પણ કુગુરુની કોટિમાં નથી.

ઉદ્યાપન (ઉજમણા)ની કર્તવ્યતા

વળી શ્રાદ્ધવિધિ અને ધર્મસંગ્રહની વૃત્તિ વિગેરેમાં ઉદ્યાપન કરવું તે દરેક શ્રાવકનું જન્મકર્તવ્ય છે, અને વર્ષકર્તવ્ય છે એમ જણાવેલું હોવાથી પણ ઉદ્યાપન (ઉજમણું) કરવાની પ્રરૂપણા કરવી તે કોઇ પણ પ્રકારે કુગુરુનું લક્ષણ નથી પણ સુવિહિત સુગુરુનુંજ લક્ષણ છે એમ નિશ્ચિત થાય છે. વળી શ્રાધવિધિ, ધર્મસંગ્રહ અને ઉપદેશપ્રાસાદ વિગેરેમાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર જેવા આરાધ્ય પદાર્થોની પણ નિશ્રા કરીને એટલે તેનું આલંબન લઇને તપસ્યાઓ કરેલી હોય તેના ઉજમણા કરવાનું સ્પષ્ટપણે વિધાન છે. આચાર્ય મહારાજ શ્રી-રત્નશેખરસૂરીશ્વરજીએ બનાવેલા પ્રાકૃત શ્રીપાલચરિત્રમાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને બીજા પણ શ્રીપાલમહારાજના સંસ્કૃત ચારિત્રોમાં યાવત્ ઉપાધ્યાય વિનયવિજયજીએ શરૂ કરેલા અને મહોપાધ્યાય યશોવિજયજીએ પૂર્ણ કરેલા શ્રીપાલ મહારાજના રાસમાં પણ મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી શ્રીપાલ મહારાજાએ અરિહંતાદિ આરાધ્ય વસ્તુઓને ઉદ્દેશીને તપનું કરવું જણાવેલું છે, અને તે અરિહંતાદિ નવપદોની આરાધનાને અંગે તે તપની પૂર્તિમાં શ્રી શ્રીપાલ મહારાજે કરેલા ઉદ્યાપન એટલે ઉજમણાનો ઘણોજ વિસ્તારયુક્ત અધિકાર છે, તે બધું દેખીને કયો શાસ્ત્રાનુસારિણી બુદ્ધિવાળો મનુષ્ય અરિહંતાદિક આરાધ્યપદોને ઉદ્દેશીને કરાતી તપસ્યા અને તે તપસ્યાની પૂર્ણાહુતિ થતાં કરાતા ઉદ્યાપન એટલે ઉજમણાને અત્યંત આવશ્યક કર્તવ્ય તરીકે ગણ્યા વગર રહે?

સર્વતપનું મોક્ષસાધનપણું

ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી તપનામના ઓગણીસમા પંચાશકમાં તો એટલા સુધી જણાવે છે કે શાસ્ત્રમાં કહેલી અગર નહિ કહેલી કોઈપણ તપસ્યા મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરાવનારીજ છે એમ જણાવી તપસ્યાને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઘણીજ ઉંચી પદવીએ સ્થાપે છે. કદાચ શંકા થશે કે જયારે આહારાદિક ત્યાગવાળી સર્વ તપસ્યાઓ ચાહે તો શાસ્ત્રમાં કહેલી હોય અગર ન કહેલી હોય તોપણ તે કરવા લાયકજ છે એમ ગણીએ તો સંબોધપ્રકરણમાં ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજીએ પ્રવચનમાં નહિ કહેલા તપની પ્રરૂપણા અને તેવા તપના ઉજમણાની પ્રરૂપણાને કુગુરુનું લક્ષણ કેમ કહ્યું ? આ શંકાનું સમાધાન ઘણું સહેલું છે કે જે તપસ્યામાં શ્રાવકોને અનુચિત એવું અભક્ષ્યનું ભક્ષણ હોય, મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવતાઓની આરાધના હોય, કષાય, આરંભપરિગ્રહાદિકની વૃદ્ધિ હોય અને જે તપસ્યાનો ઉદ્દેશ કષાયની વૃદ્ધિવાળો હોય તેમાં મિથ્યાદૃષ્ટિઓએ આચરેલાં અને લોકોમાં શાસનની અવનતિને કરનારાં એવાં તપો અને તેના ઉદ્યાપન કરવાની દેશના જેમ અત્યારે પણ કેટલાક સાધુઓથી પરિચિન અગર ઓછા પરિચિત સ્થાનોમાં કેટલોક યતિવર્ગ કરાવે છે. તેવી તપસ્યાના ઉદ્યાપનની પ્રરૂપણાને ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી કુગુરુનું લક્ષણ કહે તો તેમાં કોઇપણ જાતનું આશ્ચર્ય નથી. બાકી તો ભગવાન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

હરિભદ્રસૂરિજી ઓગણીસમા તપ પંચાશકમાં સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે-जत्थ कसायनिरोहो बंभं जिनपूयणं अणसणं च सो सव्वो चेव तवो विसेसओ मुद्धलोयंम्मि २६ અર્થાત્ જે તપસ્યાની અંદર ક્રોધ, માન, માયા કે લોભ નામના કષાયને રોકવાનું થતું હોય, બ્રહ્મચર્ય પાલન કરવામાં આવતું હોય, ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનનું પૂજન પ્રવર્તતું હોય, અને આહારનિરોધ કે આહારસંકોચ આદિરૂપે જે તપમાં પ્રવૃત્તિ થતી હોય તે સર્વ તપસ્યાઓજ ગણવી, અર્થાત્ તે સર્વ તપસ્યાઓ સમજુ મનુષ્યોને પણ સામાન્ય રીતે કરવા લાયક છે પણ મુગ્ધ એટલે અવ્યુત્પન્ન બુદ્ધિવાળા અર્થાત્ શાસ્ત્રોના રહસ્યો જાણવામાં જેની બુદ્ધિ બરોબર પ્રવર્તતી નથી એવા જીવોને તો પૂર્વે જણાવેલા કષાયાદિ નિરોધવાળા તપો વિશેષ કરવા લાયક છે, આ હકીકત સમજનારો મનુષ્ય શાસ્ત્રોમાં નહિ કહેલા તપો અને નહિ કહેલાં તપોના ઉજમણા ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મિથ્યાદષ્ટિઆદિકના હોય તે સહેજે સમજી શકશે, એક વાત આ સ્થળે બરોબર ધ્યાનમાં લેવાની છે કે ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજીના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને તેમના કરતાં પણ પહેલાના આચાર્યોના વખતમાં જો ઉજમણાની પ્રવૃત્તિજ ન હોત અને તેનો રિવાજ ચાલતો ન હોત તો ઉદ્યાપન એટલે ઉજમણામાત્રના નિરૂપણામાં કુગુરુપણું જણાવી દેત, પણ તેમ ઉજમણા માત્રની પ્રરૂપણાને કુગુરુનું લક્ષણ ન જણાવતાં શાસ્ત્રમાં નહિ કહેલા તપના ઉજમણાની પ્રરૂપણાનેજ કુગુરુના લિંગ તરીકે જણાવ્યું છે તેજ સ્પષ્ટ કરે છે કે મૂળ સૂત્રકારોએ પૂર્વધર આચાર્ય ભગવાનોએ યાવત્ ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી આદિ સમર્થ પુરુષોએ જે જે તપસ્યાઓ અને તેના ઉદ્યાપનો સાક્ષાત્ કહ્યાં છે અને સૂચવ્યાં છે તેની પ્રરૂપણા કરવી તે સુવિહિત શ્રમણ ભગવાનોને માટે યોગ્યજ છે. કદાચ કહેવામાં આવે કે આવી કષાય-નિરોધ વિગેરેવાળી તપસ્યા વ્યુત્પન્ન લોકોને માટે સામાન્યથી હિત કરનારી જણાવી અને મુખ્યતાએ તો તે તપસ્યાઓ મુગ્ધ લોકોને હિત કરનારી જણાવેલી છે, માટે તેવી તપસ્યાઓથી કે તેની પૂર્ણાહુતિમાં થતાં તેના ઉજમણાંઓથી જીવને સામાન્યજ કોઇક ફળની પ્રાપ્તિ થતી હશે, પણ તેવા વિશેષ ફળની પ્રાપ્તિનો સંભવ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તેનાથી નહિ હોય એમ કહેવાવાળાએ સમજવું જોઇએ કે મુગ્ધ લોકોને વિશેષે હિત કરનારી એ તપસ્યાઓ અને ઉપલક્ષણથી તેના ઉજમણાંઓ છે.

ઉદ્દેશવાળી તપસ્યાથી પણ પરમચારિત્ર

એમ કહેવાનું તત્ત્વ એ નથી કે તે તપસ્યા અને તેના ઉજમણાથી માત્ર સામાન્ય ફળનીજ પ્રાપ્તિ થતી હોય, કેમકે ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજીજ એવી તપસ્યાને અંગે જણાવે છે કે ઘણા જીવો શાસ્ત્રોક્ત પરમચારિત્રને પામીને યાવત્ મોક્ષને મેળવી શક્યા. एवं पडिवत्तीए एत्तो मग्गाणुसारिभावाओ चरणं विहियं बहुओ पत्ताजीवा महाभागा। અર્થાત્ એવી રીતે પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે દેવતાઆદિને ઉદ્દેશીને કરેલા તપથી તે તપ કરનારને કષાયાદિ નિરોધ હોવાથી મોક્ષને અનુકૂળ એવાં પરિણામ થાય છે, અને તેથીજ એવી તપસ્યા કરવાવાળા અનેક ભાગ્યશાળી જીવો શાસ્ત્રમાં કહેલા યથાસ્થિત ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે. તે પંચાશકની ટીકાને કરવાવાળા ભગવાન્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી પણ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં વ્યાખ્યા કરે છે કે— એવી તપસ્યા કરનારાઓ મોક્ષને અનુકૂળ પરિણામવાળા થયા છે અને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તેથી શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે ચોકખું ચારિત્ર તેઓ પામ્યા છે. આવી સ્પષ્ટ વાત જાણ્યા પછી કયો મનુષ્ય આવી તપસ્યા અને ઉજમણાઓ પરંપરા ફળને દેવાવાળાં નથી, પણ સામાન્ય ફળનેજ દેવાવાળાં છે એવું માનવા તૈયાર થાય ?

ઉજમણાંની જરૂરીયાત

અલબત્ત એટલું તો આપણે કદી કલ્પી શકીએ કે તપસ્યાના દરેક દિવસોમાં મહાવિભૂતિથી જિનપૂજાદિક કે જ્ઞાન કે જ્ઞાનીઓની ભક્તિ અને સાધર્મિકોની શુશ્રૂષા કરવા માટે કે ચારિત્રવંત મહાનુભાવોની વિનય, વૈયાવચ્ચ સાથેની શુશ્રૂષા કરવાની જોગવાઇ ન ધરાવે કે તેવું પ્રતિદિન કરવાને શક્તિમાન ન થાય, તેવા મનુષ્યો તપસ્યાની પૂર્તિમાં તો જરૂર પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જિનેશ્વર મહારાજના અત્યંત આડંબરપૂર્વકના પૂજનમાં ઉત્તમોત્તમ જ્ઞાનનાં સાધનો એકઠાં કરવામાં દૂર દૂર રહેલા જ્ઞાની મહારાજાઓને અત્યંત નમ્રતાપૂર્વક વિજ્ઞપ્તિ કરી, પોતાના ગામમાં કે નિવાસસ્થાનમાં પધરાવી તેમની સેવા કરવામાં, તેમજ સ્થાન સ્થાન, ગ્રામ ગ્રામાંતરે અને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દૂરદૂર શહેરોમાં રહેલા ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરમહારાજના ભક્તો શાસનસેવામાં સદા સજ્જ રહેનારા સજ્જનો વિવિધ પ્રકારની તપસ્યા અને વ્રતોથી પોતાના આત્માને પવિત્ર કરવા સાથે અન્ય મહાશયોને પણ ધર્મમાં પ્રવર્તાવનારા તથા ધર્મની પ્રવૃત્તિમાં મદદ કરનારા શ્રાવકધર્મની આરાધનામાં નિષ્ણાત બનેલા સાધર્મિકોને વિવિધ પ્રકારે નિમંત્રણાદિકથી પોતાને ઘેરે બોલાવી અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ, ધન, ધાન્ય, વસ્ત્ર, અલંકાર આદિ આપી તેઓની ભક્તિ કરવામાં તો જરૂર તન, મન, ધનથી તૈયાર થાય એનું નામજ વર્તમાનમાં ઉજમણું કહેવાય છે. અર્થાત્ જે ક્રિયાઓ તપસ્યાના દરેક દિવસમાં કરવાને લાયકની હતી અને કરવી જોઇતી હતી, છતાં તે તપસ્યાના દરેક દિવસોમાં ન બની અને માત્ર તપસ્યાની પૂર્ણાહુતિમાંજ બનાવી, તે કોઇપણ પ્રકારે અધિક કરણી થઇ એમ તો કહી શકાયજ નહિ, પણ વર્તમાનમાં પ્રવર્તતી ઉજમણાની જે રીતિ તે માત્ર ફૂલની જગોપર પાંખડીજ છે. અર્થાત્ તપસ્યાના દરેક દિવસોમાં વારંવાર કરાતી કરણી માત્ર તપસ્યાની પૂર્તિમાં એકજ વખત કરવાની થાય છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉજમણાઆદિ ખર્ચોની જરૂરીયાત

શાસ્ત્રાનુસારિણી આ રીતિ છતાં જેઓ પૈસાને પરમેશ્વરતુલ્ય ગણનારા, સ્ત્રીઓને ગુરુતાનું સ્થાન આપનારા અને વિષયલાલસાના વિશાળપણામાંજ વિહાર કરનારા એ ઉજમણાની ક્રિયાને અત્યંત ખર્ચવાળી ગણી તે ઉજમણાની ક્રિયા તરફ આડંબરને નામે અભાવ, અરૂચિ કે અનાદર ધરાવે કે પેદા કરે તેમાં તેની ધર્મપરાયણ મનુષ્યોએ દરકાર કરવાની હોયજ નહિ. ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના દેશના વખતે રચાતા સમવસરણની ગોશાલા જેવા બિનજરૂરી ગણતા હતા અને તેજ સમવસરણની રચનાને નામે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજની નિંદા કરતા હતા, તો તેટલા માત્રથી ચારે નિકાયના દેવતાઓએ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરના સમવસરણની રચનામાં કોઇપણ પ્રકારે ખામી કરી નથી. કેટલાકો તે ઉજમણાના ખર્ચને વ્યર્થ, પાણી, ધૂમાડો કે નિરર્થક એવાં એવાં વિશેષણો લગાડી ઉદ્યાપનના આ આદરને મંદ કરવા પ્રયત્ન કરતાં જૈન નામધારીઓની ગરીબાઇને આગળ કરે છે, તેઓએ સમજવું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જોઇએ કે પોતે પોતાના નિવાસ માટે કરાતા બંગલા અને બગીચાઓ કરવા બંધ કરી તેમાંથી બચેલો પૈસો જૈન નામધારી ગરીબોને કેમ આપતા નથી? મોટરો દોડાવવાના ખર્ચો, સહેલ મારવાની મુસાફરીના ખર્ચો, ફેશનની ફિશીયારીના ખર્ચો, તથા કૂદકે ને ભૂસકે વધતો ઘરનો ખર્ચ બંધ કરીને કે ઘટાડીને તેઓ પોતાના માનીતા નામધારી જૈનને પોષવા કેમ તૈયાર થતા નથી? ધર્મપરાયણ અને ધર્મને જીવનથી અધિક ગણનારા મહાનુભાવો જે ધર્મને રસ્તે ઉજમણા, પ્રતિષ્ઠા, સામૈયાં, સાધર્મિક વાત્સલ્ય વિગેરેમાં જે ખર્ચ કરે છે તેજ ખર્ચ આ વાડી, ગાડી ને લાડીની મોજ માનનારાઓને ખટકે છે. તત્ત્વથી વિચારીએ તો મોજના સાધનોમાં માચ્યા રહેલા એવા લોકોને નામધારી જૈનોની ગરીબાઇની પંચાત નથી, પણ તેઓને તો ધર્મરસ્તે ખર્ચાય, ધર્મપરાયણોની ભક્તિ થાય, અથવા ધર્મિષ્ઠોના ધર્મને પોષણ મળે એજ માત્ર ખટકે છે, કેમકે એમ ન હોય તો તેવા મોજીલા મનુષ્યોએ પ્રથમ વિચારવું જોઇએ કે આ ઉજમણા વિગેરેની ક્રિયાનો આડંબર કોઇને પણ શિર ફરજીઆત

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તરીકે નાખવામાં આવેલો હોતો નથી. આ ઉજમણાની ક્રિયાનો આડંબર તો તેઓજ કરે છે કે જેઓ સર્વ પ્રકારે સાધનસંપન્ન હોવા સાથે આવતી જિંદગી અને મોક્ષને માનનારો હોઇ ભવિષ્યની આત્માની સદ્ગતિ માટે હું જે કંઇ કરૂં તે બધું આ જિંદગીમાં મળેલા અને જરૂર મ્હેલવા પડે એવા પદાર્થોથી સારરૂપ છે. અર્થાત્ તેજ મારી મિલકત બચેલી ગણું છું કે જે શુદ્ધ દેવ, ગુરુ, ધર્મના આરાધનમાં અને સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રના પોષણમાં તથા તેને ધારણ કરનારાઓની ભક્તિમાં ઉપયોગી થાય.

ઉજમણું જરૂરી પણ ફરજ્યાત નહિ

ધર્મિષ્ઠોના આ વિચારો જાણવાની સાથે મોજીલાઓએ એ પણ સમજવાનું છે કે તપસ્યાની પૂર્તિને અંગે ઉજમણું જરૂરી કર્તવ્ય તરીકે હોવા છતાં પણ તે ફરજીઆત ન હોવાથી સેંકડો અને હજારો મનુષ્યો તપસ્યા કરે છે તેમાંથી હજારે એક ટકો પણ સાધનસંપન્ન હોવા છતાં પણ ઉજમણું કરનારો હોતો નથી. મોજીલાઓને એ વાત તો અનુભવસિદ્ધ છે કે હજારો સ્થાને સેંકડો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મનુષ્યો આસો અને ચૈત્રની ઓળીઓ કરવાવાળા હોય છે, અને જ્ઞાનપંચમીને અંગે પંચમીની તપસ્યા કરનારાઓ તો ઘણાજ મોટા પ્રમાણમાં હોય છે, છતાં તેના ઉજમણા કરનારા તો માત્ર કોઇક કોઇક ઠેકાણે ગણ્યાગાંઠ્યાજ હોય છે. શાસનની શ્રદ્ધા અને સરણીને અનુસરનારા મહાનુભાવો ઉદ્યાપનની શકિત ન હોય તોપણ શ્રી નવપદ (ઓળીજી)ની તપસ્યા કરે છે એ વાત કોઇ અન્ય પુરાવાથી સાબીત કરવી પડે તેમ નથી.

ધાર્મિક કાર્યોમાંજ ગરીબાઇને આગળ કરવી એ શું?

વળી તેવી પવિત્ર ધાર્મિક ક્રિયાને તોડી પાડવા કે ઉતારી પાડવા માટે જે ગરીબાઇનું બ્હાનું આગળ કરવામાં આવે છે તે પણ માત્ર બ્હાનું હોવાથી ધર્મિષ્ઠોએ ગણુકારવા જેવું નથી, કેમકે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજની હયાતિ વખત પણ શ્રાવકધર્મમાં શિરોમણિ ગણાતા પણ પુણ્યા શ્રાવક જેવા મહાનુભાવ શ્રાવકો માત્ર સાડીબાર દોકડા એટલે બે આનાની પૂંજી ધરાવતા હતા અને આર્દ્રકુમારની સ્ત્રી સરખી સ્ત્રીઓ રેંટીઆ કાંતીનેજ પતિથી વિયુક્ત થએલી સ્ત્રીઓએ પેટ ભરવું પડે છે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

એમ ૨૫૪ જણાવ્યું હતું, એટલે તે વખતે સાચા જૈનોમાં પણ ગરીબાઇનો પ્રવેશ હતો એમ માન્યા સિવાય ચાલે તેમ નથી. છતાં તેવી વખતે પણ મહારાજા શ્રેણિક અને મહારાજા કોણિક ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાન્ મહાવીરના વિહારસ્થાનનીજ માત્ર ખબર રખાવવમાં લાખ્ખોનો ખર્ચ પ્રતિવર્ષ કરતા હતા અને ભગવાનના આવવાની વખતે તો દરેક વખતે ક્રોડો રૂપિયા વધામણીમાં દેતા હતા. આ કહેવાનો આશય એ નથી કે ધર્મિષ્ઠ પુરુષોએ સાધર્મિકોનો ઉદ્ધાર કરવો જોઇતો નથી. સાધર્મિકોની ભક્તિ કરવી અને બહુમાન કરવાં એને માટે તો શાસ્ત્રકારો સ્થાન સ્થાન ઉપર ઉપદેશ આપે છે, અને વર્તમાન મુનિમહારાજાઓ પણ તેજ શાસ્ત્રના ઉપદેશને અનુસરીને સાધર્મિકોની ભકિતઆદિનો ઉપદેશ સ્થાન સ્થાન ઉપર આપે છે, અને કોઇપણ વ્યાખ્યાતા મુનિ મહારાજે શ્રીજિનમંદિર આદિ સાત ક્ષેત્રોમાંથી શ્રાવક, શ્રાવિકારૂપ સાધર્મિકના બે ક્ષેત્રોને કમી કરી, પાંચજ ક્ષેત્રમાં ધન વાપરવાનું કહ્યું નથી અને કહેતા નથી, કિન્તુ સાતે ક્ષેત્રોમાં ધન વાપરવાનું જેમ શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તેમજ વર્તમાન વ્યાખ્યાતા મુનિ મહારાજાઓ પણ સાતે ક્ષેત્રોમાં ધન વાપરવાનો ઉપદેશ આપે છે અને તેવા વ્યાખ્યાતા મુનિ મહારાજાઓનાજ ઉપદેશને પ્રતાપે સ્થાન સ્થાન ઉપર ભોજનશાળાઓ, આંબેલખાતાંઓ, અને જૈનોને મદદના ફંડો ઉભાં થએલાં અને વપરાતાં શુદ્ધ દૃષ્ટિએ દેખવાવાળાઓ જોઇ શકે છે.

અન્ય રીતિએ થતાં ઉડાઉ ખર્ચો.

વળી જેઓ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોને કે ધર્મના સ્થાનોને વ્યર્થ ખર્ચ થાય છે એમ કહી અગર હદ બહાર ખર્ચ થાય છે એમ જણાવી અનાવશ્યક જણાવવા તૈયાર થાય છે તેઓને ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના ચૈત્યો તથા ધર્મપરાયણ શ્રાવકશ્રાવિકા વર્ગના ધર્મશ્રવણની સગવડવાળા ઉપાશ્રય આદિ સ્થાનો વિગેરે કે જેઓ ભવાંતરની સદ્ગતિ અને નિર્વાણ–પ્રાપ્તિના કારણો મેળવવાનાં અપૂર્વ સ્થાનો છે તે મોજીલા મનુષ્યપણાથી નજરમાં ખટકયા કરે છે, પણ તેઓને મ્યુનિસિપાલિટિમા લાખો અને કરોડોના ખર્ચે કરાતી મકાનો વિગેરેની સગવડ જે ઘણે ભાગે ગરીબ ખેડુતો કે મજુરો વિગેરેનાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પરસેવાથી પેદા કરેલા પૈસામાંથી ફરજીઆત રીતે લેવામાં આવેલા છે, તેમાંથીજ ઘણે ભાગે શ્રીમંતો કે તેના કાઉન્સીલરોની અનુકૂળતા માટેજ કરવામાં આવે છે. આપણે જોઇએ છીએ કે એક શ્રીમંત કે એક અધિકારીનો બંગલો ઘણો દૂર હોય અને વચમાં કોઇ પણ અન્ય પ્રજાજનના આવાસ કે આવડજાવડનું સ્થાન ન હોય તો પણ મ્યુનિસિપાલિટિના ખર્ચે સડક વિગેરે સુંદર સાધનો કરવામાં આવે છે. વળી તેજ મ્યુનિસિપાલિટિની હદમાં રહેતા ખેડૂતો કે મજુરો અગર સામાન્ય વર્ગ કે જેની પાસેથી સુધરાઇ વિગેરેને નામે પણ સારા પ્રમાણમાં કરો લેવામાં આવે છે, તેવાઓના રહેઠાણ તરફ નજર કરીએ તો તે સ્થાનના રસ્તા અને અસ્વચ્છતાની સાથે અંધકારનો જમાવ દેખતાં અત્યંત ભયંકરતા લાગે, તો આવી રીતે સામાન્ય પ્રજાના ફરજીઆત રીતે લેવામાં આવેલા પૈસાનો શ્રીમંતો અને અધિકારીઓ માટે મોટી સંખ્યામાં થતો ઉપયોગ તેમને ખટકતો કે ખૂંચતો નથી. વળી માત્ર આ ભાવના સાધનને અંગે પેટનો ખાડો પૂરવા અપાતી અને સરવાળે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વ્યર્થ અને ભારભૂત તરીકે પૂરવાર થએલી વ્યાવહારિક કેળવણીની પાછળ મોટા ભાગે કંગાળ એવા ખેડૂતવર્ગ પાસેથી ફરજીઆત કરરૂપે ઉઘરાવેલા નાણાનો સુંદર મકાનોના નામે કેવો ઉપયોગ થાય છે તથા વ્યાવહારિક કેળવણીમાં શિક્ષિત થઇને આગળ વધેલાને કેવી રીતે હજારોના પગારો આપી રોકવામાં આવે છે, અને તેવી રીતે રોકેલા પણ મોટા પગાર ખાનારા શિક્ષકો કેટલા વખતે કેટલું શિક્ષણ આપે છે તે તો કાંઇ છાનું નથી, પણ તેમાં તો આ મોજીલા નવી રોશનીના શિક્ષણ-વાળાઓને કોઇ જાતે અરૂચિ કે અભાવ થતો નથી, એટલુંજ નહિ પણ માત્ર પેટનો ખાડો પૂરવા માટે કે ગાડી, વાડી, લાડીની મોજમજા માટે લેવાતી વ્યાવહારિક કેળવણીના વિદ્યાર્થીઓને અંગે સ્કૂલો, પાઠશાળાઓ અને બોર્ડિંગોને અંગે દરેક વર્ષે દરેક કોમ તરફથી લખ-લૂટ ખર્ચ કરવામાં આવે છે. તે તરફ આ મોજીલા મનુષ્યોને કોઇ પણ જાતે આંખ ઉંચી કરવાનું થતું નથી.

જૈનોની સંસ્થાઓનું ખરચ અને તેનો સુધારો

જૈન સરખી એક નાની કોમ પણ આંગળીને વેઢે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ન ગણી શકાય એટલી બધી બોર્ડિંગો ચલાવી, દરેક વર્ષે લાખો રૂપિયા ખર્ચે છે, જો કે આજ ત્રીશ ત્રીશ, ચાલીસ ચાલીસ વર્ષ થયાં ધર્મની રક્ષા કે ઉદ્ધારને નામે ધર્મપરાયણ પુરુષો પાસેથી પૈસાનો ધોધ આ મોજીલા પુરુષોએ વહેવડાવ્યો અને જ્યારે ધર્મપરાયણ પુરુષો તેનાથી મોજીલાઓની માનેલી સંસ્થાઓમાં ધર્મનો ઉદ્ધાર કે રક્ષાનો એક અંશ પણ ન દેખતાં દેવ, ગુરુ. ધર્મના આરાધનથી તે સંસ્થાના કાર્યવાહકો અને વિદ્યાર્થીઓને દૂર દૂર રહેતા દેખીને તેમજ તીર્થ, મંદિર, ઉપાશ્રય, કે ઉપધાન, ઉજમણા, પ્રતિષ્ઠા વિગેરે ધર્મસ્થાન અને ધર્મક્રિયાઓના સ્પષ્ટરૂપે વિરોધી થઇ બીજા ધર્મ કરનારાઓને પણ ગુંડાશાહી ચલાવીને પરાણે પણ ધર્મ કરતાં રોકનારા થાય છે એમ દેખીને તે મોજીલાઓની માનીતી સંસ્થામાં વિષવૃક્ષને ઉછેરવાની માફક અનર્થ ફળ ધારીને જ્યારે પૈસાનો પ્રવાહ બંધ કર્યો ત્યારે આ મોજીલા માનવીઓ ધર્મપરાયણ પુરુષોએ આપેલા પૈસાના પ્રવાહના ઉપકારનો જાણે બદલોજ આવા રૂપે વાળતા હોય નહિ તેવી રીતે ધર્મપરાયણો તથા તેમને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જીગરથી ચાહેલા એવા તીર્થ, દેવ, ગુરુ, ધર્મ અને તેમની ઉજમણા વિગેરે ધર્મક્રિયાઓને તોડી પાડવા તૈયાર થયા છે, અર્થાત્ તે મોજીલા માનવીઓને ધર્મપરાયણ લોકો પોતાની શુભ લાગણીથી શુભ માર્ગમાં જે વ્યય કરે છે તે ખટકે છે, અને ધર્મપરાયણ લોકોની નિંદાદ્વારાએ પેપરોમાં હલકા ચીતરીને મશ્કરીઓ કરીને, યાવત્ પિકેટિંગ કરીને પણ ધર્મપરાયણોને પોતાની મિલકતનો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પરમાર્થ દાવા તરીકે કરાતો ઉપયોગ કરવા દેવો નથી અને પોતાની સંસ્થાઓને તીર્થ, દેવ, ગુરુ અને ધર્મક્રિયાઓની લાગણીવાળી અને પ્રવૃત્તિવાળી બનાવી ધર્મપરાયણોની લાગણી ખેંચી તેમાં તેઓને પોતાની લક્ષ્મીનો પરમાર્થ દાવે વ્યય કરવાનું મન થાય તેવું તો તે મોજીલા માનવીઓ કરી શકતા નથી, પણ તત્વદૃષ્ટિથી જેને જુલમ કહીએ તેવી રીતિ અખત્યાર કરી ધર્મપરાયણોને પજવવા પૂરપાટ રીતે તૈયાર થાય છે. મોજીલા માનવીઓની સંસ્થામાંથી આટલા લાંબા કાળ સુધી પાણીના પ્રવાહની માફક ખર્ચેલા પૈસામાંથી એક પણ નબીરો એવો પાકયો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નથી કે જે તીર્થ, ચૈત્ય, દેવ, ગુરુ કે ધર્મના બચાવને માટે બહાર આવ્યો હોય, છતાં હજી પણ ધર્મપરાયણોનાજ માત્ર પૈસા તે તરફ ખરચાવા છે તે કેમ બની શકે?

ધર્મરક્ષા આદિને નામે ફંડ અને તેનો દુરૂપયોગ

વળી તે મોજીલા માનવીઓએ ધર્મના ઉદય, રક્ષા અને વૃદ્ધિને માટે ઉભી કરેલી સંસ્થાઓમાં જીગરથી ધર્મને ચાહનારા કે કરનારા ટ્રસ્ટીઓ, વ્યવસ્થાપકો, અને અધ્યાપકો રાખ્યા નથી, અને જ્યાં સુધી તેવા ધર્મને ચાહવાવાળા અને ધર્મના સારા સારા અનુષ્ઠાનો અને ધર્મના વર્તનોને કોઇ પણ ભોગે અમલમાં મેલવાને સર્વદા તત્પર રહેનારા ટ્રસ્ટી વિગેરે ન હોય અને તેથી તે તે ધર્મ ઉદયાદિકને નામે સ્થાપેલી સંસ્થાઓમાં ધર્મનું જીવન દાખલ ન થાય અને તેનો લાભ લેતા વિદ્યાર્થીઓ ધર્મમય જીવનની પવિત્રતા અને અવશ્ય કર્તવ્યતા ન જાણે, ન સમજે, ન માને કે ન આચરે તેમાં તે વિદ્યાર્થીઓ કરતાં તે તે સંસ્થાના ટ્રસ્ટીઓનોજ માફ ન કરી શકાય તેવો દોષ છે, કેમકે પાણીની માફક

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પૈસા વેરનારા ધર્મપરાયણોની આગળ તેજ ટ્રસ્ટી વિગેરેએ આ સંસ્થા ધર્મના ઉદય, રક્ષા અને વૃદ્ધિને માટેજ સ્થાપવામાં આવે છે એમ જાહેર ભાષણ, ઠરાવો કે ઉદ્દેશોને નામે પૈસા લીધેલા છે, અને તેથી જે જે સંસ્થાઓ એવા ધર્મ ઉદય, રક્ષા અને વૃદ્ધિના જાહેર ઉદ્દેશથી સ્થાપવામાં કે ચલાવવામાં આવે છે તે બધી સંસ્થાઓમાં જો ધર્મનો ઉદય, રક્ષા કે વૃદ્ધિનું કાર્ય કરનારા વિદ્યાર્થીઓ રહે નહિ કે સંસ્થામાંથી નીકળ્યા પછી પણ તેવી સ્થિતિમાં વર્તવાવાળા ન રહે તો એમ ખુલ્લું કહેવું જોઇએ કે તે ટ્રસ્ટી વિગેરે પૈસા વિગેરે ભરનારાનો વિશ્વાસઘાત કરનારા છે. ચાલુ સંસ્થાના ટ્રસ્ટી વિગેરેઓએ અવશ્ય ધ્યાન રાખવું જોઇએ કે તમારી સંસ્થાના જેઓ આદ્યપ્રેરક, સંચાલક કે પોષક છે તેઓએ આરંભ, પરિગ્રહ, વિષય અને કષાયનો ત્રિવિધ ત્રિવિધ ત્યાગ કરેલો હોઈ તેઓ પોતાના મહાવ્રતોની મલિનતા માટે તમારા આદ્યપ્રેરક વિગેરે બન્યા નથી, પરંતુ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર મહારાજ અને તેમના પ્રવર્તાવેલા શાસનની અભ્યુદય સ્થિતિ, રક્ષા અને વૃ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

એજ તેઓ અદ્વિતીય લાભ ગણીને તમારી સંસ્થાના પ્રેરક વિગેરે બન્યા છે. એટલે ટ્રસ્ટી વિગેરે પ્રાણ કરતાં પ્યારા એવા પૈસા પાથરનાર ધર્મપરાયણોના ધર્મ ઉદયાદિકના કાર્યમાં કટિબદ્ધ ન રહેવાથી જેવા વિશ્વાસને ઘાત કરનારા બને છે, તેવી રીતે તે પ્રેરણા કરનાર મહાવ્રતધારી પુરુષનો પણ વિશ્વાસઘાત કરનાર બનવા સાથે તેમની અવજ્ઞા કરનાર બને છે. ધર્મઉદયાદિક તરફ ધ્યાન નહિ રાખનારા ટ્રસ્ટીઓએ સમજવું જોઇએ કે તમારી બેદરકારીને લીધે અગર સંચાલકોની સ્થિતિના વિપર્યાસને લીધે અથવા સંસ્થામાં રહેતા અને નીકળેલા વિદ્યાર્થીઓના જીવનમાં ધર્મસંબંધી જયવારો ન દેખવાને લીધે પૈસા ભરનાર ધર્મપરાયણો તરફથી તથા ધર્મની ધગશને ધારનારા ધર્મિષ્ઠો તરફથી કેવાં કેવાં વાક્યો અને ઓલંભા સાંભળવા અને સહન કરવા પડે છે એ સર્વ હકીકતનો વિચાર કરી ધર્મમાં ઓતપ્રોત થએલાઓએજ તે ધર્મના ઉદયાદિકને નામે કઢાતી સંસ્થાઓના ટ્રસ્ટી વિગેરે બનવું જોઇએ. ધર્મના નામે ચાલતી સંસ્થાના ટ્રસ્ટી વિગેરેએ એ પણ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજે નિરૂપણ કરેલા ધર્મનો ઉદય, રક્ષા અને વૃદ્ધિ એ ત્રણે ધાર્મિક ક્રિયાની પ્રવૃત્તિનેજ આધીન છે. જોકે શાસ્ત્રકારો અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોને કોઇપણ પ્રકારની વિરતિ નહિ છતાં પણ ધર્મી તરીકે ગણવાનું જણાવે છે, પણ સંસ્થાના ટ્રસ્ટી વિગેરેએ ધ્યાન રાખવું કે તે અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિપણામાં રહેલો જીવ સર્વ પ્રકારની ધાર્મિક ક્રિયાના અનુમોદનવાળો અને તેની પ્રાપ્તિની ઇચ્છાવાળોજ હોવો જોઇએ, અને એવો હોય તોજ તે અવિરતિસમ્યગ્દૃષ્ટિને ધર્મી તરીકે ગણવામાં આવેલો છે. અર્થાત્ જેને પાપના અંશની કે સર્વપાપની વિરતિ કોઈ દિવસ પણ અરૂચિકર હોય નહિ, પણ તેને પરમ સાધ્ય અને કર્તવ્ય તરીકેજ માને તેજ જીવ અવિરતિસમ્યગ્દૃષ્ટિપણામાં છે એમ કહી શકાય. વળી તે અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિને પણ શક્તિ હોય તો જિનેશ્વર મહારાજના ધર્મમાં પ્રવર્તેલા એવા ગુરુમહારાજ તથા ત્રિલોકનાથ ભગવાન્ જિનેશ્વરોની ભક્તિ અને સેવાપૂજાનો નિયમ હોવોજ જોઇએ એમ ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી શ્રીપંચાશકસૂત્રમાં સ્પષ્ટ શબ્દોમાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જણાવે છે. તો પછી જે સંસ્થાના હાજર કે છૂટા થએલા સંચાલકો કે વિદ્યાર્થીઓ જ્યાં સુધી ઓછામાં ઓછી તન મન, ધનથી દેવ, ગુરુની વૈયાવચ્ચક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કરનારા ન દેખવામાં આવે ત્યાં સુધી તેવી સંસ્થાઓને કોઇપણ ધર્મપ્રેમી જીવ ધર્મને માટે આદર્શ સંસ્થા તરીકે ન ગણે તેમાં કાંઇ નવાઇ જેવું નથી. વર્તમાન સંસ્થાના ટ્રસ્ટી વિગેરેએ ધ્યાન રાખવું કે તેઓ તરફથી જે જે સંસ્થા ચલાવવામાં આવે છે તેમાં જો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ધર્મનો ઉદય, રક્ષા અને વૃદ્ધિ વિગેરેનું યથા-સ્થિત ફળ જોવામાં આવતું હોત તો તમારી સંસ્થા તરફ કે તમારી તરફ કોઇપણ શાસનના સુકાનીને કે ધર્મપ્રેમીને એક શબ્દ પણ પ્રતિકૂળ કહેવાની જરૂર પડત નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તેવા ધર્મઉદયાદિક ફળ તમારી સંસ્થામાં આવે છે એમ જાણીને હરેક ધર્મ-પરાયણ મનુષ્ય અન્ય ધાર્મિક કાર્યોની તરફ જેમ પ્રેમ ધરાવી પોતાની મેળે જેમ ઘણો પૈસો વાપરે છે, તેવી રીતે તમારી તે તે સંસ્થાઓ નમુનેદાર ગણાવાથી તે તરફ પણ હાથ લંબાવવાને કદીપણ ચૂકત નહિ, અને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જો તેવી દશા થઇ હોત તો તમારે પિકેટિંગ અને પ્રોપેગેન્ડા કરીને સાધર્મિક વાત્સલ્ય, ઉપધાન કે ઉજમણા જેવી પવિત્ર ક્રિયાઓને અટકાવવાના અધમ કાર્યમાં જવું પડયું હોતજ નહિ. દરેક વાચકે અને ચાલુ સંસ્થાના ટ્રસ્ટી વિગેરેએ એ વાત જરૂર ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે જૈનશાસનમાં સમ્યક્ત્વાદિની નિર્મળતા વિગેરે કરનારી કોઇપણ ક્રિયા, પછી તે નાની હોય કે મોટી હોય, પણ તે રોકવાલાયક હોયજ નહિ. અર્થાત્ કોઇપણ ક્રિયાના ભોગે કોઇપણ ક્રિયા કરવાનું વિધાન ધર્મીપુરુષોને શાસ્ત્રને અનુસરતા હોવાથી ઇષ્ટ હોયજ નહિ. તો પછી ઉજમણા અને ઉપધાન જેવી સમ્યગ્દર્શનાદિકની સંપૂર્ણ રીતે આરાધના કરાવનારી ક્રિયાના ભોગે જો આનુષંગિક ધર્મઉદયાદિકવાળી સંસ્થાને પોષવાનો વિચાર કે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો તેને ધર્મપ્રેમી કે શાસ્ત્રાનુસારિણી બુદ્ધિવાળો મનુષ્ય કોઇપણ પ્રકારે મંજૂર કરી શકેજ નહિ.

પૂજા પરમેશ્વરની કે પૈસાની?

વળી ઉપધાન, ઉજમણા, પ્રતિષ્ઠા, તીર્થ કે ચૈત્ય વિગેરેમાં દ્રવ્યવ્યયની અધિકતાનો જે સવાલ ખડો કરવામાં આવે છે તેજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સવાલ ખડા કરનારાઓની અંતઃકરણમાં ધાર્મિક વૃત્તિની શૂન્યતા જાહેર કરે છે, કેમકે ધર્મપ્રેમી અને ધર્મપરાયણ લોકોને તો ધર્મના પૂજારીજ બનવાનું હોય છે, પૈસાના પૂજારીઓ તો તેઓજ બને કે જેઓ ધર્મ કરતાં પૈસાની કિંમત અધિક ગણાતા હોય. ધ્યાન રાખવું કે સત્યવાદી રાજા હરિશ્ચંદ્રે માત્ર એક વચનની સત્યતાની ખાતર રાજ્ય, દેશ, અંતઃપુર, કુટુંબકબીલો અને ઋદ્ધિસમૃદ્ધિ એ સર્વનો ભોગ આપી પોતાની જાતિનો પણ ભોગ આપવામાં પાછી પાની કરી નથી. એ અપેક્ષાએ એક પણ ધર્મના કાર્યનો ઉદય, રક્ષા કે વૃદ્ધિ કરવા અખૂટ ખજાનો આખો ખર્ચી દેવામાં આવે તોપણ ધર્મપરાયણોને તે કર્તવ્ય તરીકે લાગે અને અનુમોદનીય થાય. ખર્ચની તરફ દૃષ્ટિ રાખનારા મનુષ્યો ધર્મની તરફ દૃષ્ટિ યથાસ્થિતપણે રાખી શકેજ નહિ એ વાત સમજવી મધ્યસ્થ મનુષ્યોને મુશ્કેલ નથી. કદાચ કેટલાકો તરફથી એમ કહેવામાં આવે કે ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો કરવામાં કોઇની પણ અરૂચિ કે અભાવ છે નહિ અને હોય પણ નહિ, પણ માત્ર તે તે ધર્મક્રિયાઓને અંગે જે આડંબર પાછળ ખર્ચ કરવામાં આવે છે તે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તરફજ મોજીલાઓની અરૂચિ કે અભાવ છે. આવું કહે-વાવાળાઓએ વિચારવું જોઇએ કે માત્ર પોતાના કુટુંબ અને પેટની ખાતર લેવાતા વ્યાવહારિક શિક્ષણમાં સન્માનના અને ઇનામના તથા ડીગ્રીઓ આપવાના કે મેળવવાના કાર્યો પાછળ જે અઢળક ખર્ચ કરવામાં આવે છે તે મોજીલા માનવીઓને કેમ ખટકતું નથી? વળી કોઇપણ સારા અધિકારીની વિદાયગીરી વખતે આપવામાં આવતાં હજારો અને લાખોના ખર્ચવાળાં ખાણા અને મેળાવડાઓને તેઓ એક અંશેપણ બંધ કરવા કેમ તૈયાર થતા નથી? રાજા, વાઇસરોય કે ગવર્નર વિગેરેની એકજ દિવસની મુલાકાતમાં લાખો રૂપિયાઓ ખર્ચવાવાળા પુદ્ગલાનંદીઓ જેમ રૂપિયાની કિંમત કરતાં મુલાકાતની કિંમત અધિક અને જરૂરી ગણે છે, તેવા રીતે અનંત પુદ્ગલપરાવર્તો સુધી રખડતાં નથી મળેલી પણ માત્ર કોઇક ભવિતવ્યતાના યોગે આ મનુષ્યભવમાંજ આ ધર્મારાધનની ક્રિયા મળેલી છે, એવી ધર્મારાધનની દુર્લભતાને દિલમાં દઇ ધર્મારાધન તરફજ ધગશ ધરાવનારો ધર્મપ્રેમી પુરુષ પૈસાનો પરમ વ્યય કરીને પણ પૈસાને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભવના અંતે મેલવાની ચીજ છે એમ માનતો અને ધર્મનો એક અંશ પણ ભવોભવના દુઃખોને ટાળનાર હોવા સાથે ભવોભવ સાથે આવી ઉદય કરનાર છે એમ ગણી ધર્મની ક્રિયાનો આડંબર કરે તેમાં અન્ય ધર્મપ્રેમીઓને તો અનુમોદના અને સહાય કરવા સિવાયનું બીજું કર્તવ્ય હોયજ નહિ. આ પ્રમાણે ઉદ્યાપનની કર્તવ્યતાનું યોગ્યપણું જણાવ્યા પછી ઉદ્યાપનની રીતિ તરફ કાંઇક વિચાર કરીએ તે યોગ્યજ ગણાશે.

સમ્યગ્દર્શનાદિકોનું ગુણધર્મપણું

ધર્મપ્રેમીઓએ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે ઉપાદાન અગર આરાધ્ય એવા ગુણરૂપ ધર્મના જેમ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર એ ત્રણ ભેદો છે, અને તે ત્રણ ભેદોથીજ સિદ્ધિદશામાં થતું ક્ષાયિક એવું જ્ઞાન, દર્શન, વિગેરે પરિણમે છે. અર્થાત્ તે સમ્યગ્દર્શનાદિક ધર્મો કેવળ મોક્ષગતિનાજ વાસ્તવિક કારણરૂપે બની શકે છે. એટલે વાસ્તવિક રીતે સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોનો સ્વભાવ કોઇ પણ પ્રકારે કર્મના એક પણ અણુને લાવવાનો છે નહિ, કેમકે જો તે સમ્યગ્દર્શનાદિનો સ્વ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભાવ આત્માની સાથે કર્મના પરમાણુને બગાડવાનો હોય તો સિદ્ધ મહારાજાને તે સમ્યગ્દર્શનાદિ સંપૂર્ણ હોવાને લીધે કર્મપરમાણુઓનું લાગવું થાય, એટલુંજ નહિ પણ સિદ્ધ મહારાજાઓને તે ક્ષાયિકઆદિ ગુણ સંપૂર્ણ હોવાથી પાપ નહિ પણ પુણ્યકર્મના પરમાણુઓનો જથ્થો તો સિદ્ધ મહારાજાને સંપૂર્ણપણે લાગ્યા સિવાય રહે નહિ, અને જો તેમ થાય તો સિદ્ધ મહારાજા સર્વથા જેમ પાપથી રહિત છે, તેમ પુણ્યથી પણ સર્વથા રહિત છે એ વાતને માન્ય કરી શકીએ નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તે સંપૂર્ણ સમ્યક્ત્વાદિદ્વારા આવેલા પુણ્યના જથ્થાને ભોગવવા માટે શરીર ધારણ કરવું પડે અને તે શરીર ધારણ કરવા માટે સંસારમાં અવતાર ગ્રહણ કરવો પડે. આ બધી આપત્તિ ત્યારેજ આવે કે જ્યારે સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણો પુણ્યકર્મને બંધાવનાર છે એમ માનવામાં આવે, પણ તત્વદૃષ્ટિએ વિચારનાર મનુષ્યને સ્પષ્ટ માલમ પડશે કે તે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન કે સમ્યક્ચારિત્ર એ ત્રણેમાંથી એક કે એકઠા થયેલા ત્રણે કોઇ પણ જાતના પાપ કે પુણ્યને બંધાવનારા નથી,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને તેથીજ શાસ્ત્રકારો બંધનાં કારણો જણાવતાં મિથ્યાત્વ, કષાય, અવિરતિ, પ્રમાદ અને યોગનેજ કર્મબંધના કારણ તરીકે જણાવે છે. એટલે કર્મબંધના કારણોમાં સમ્યગ્દર્શનાદિને સ્થાન નથી એ સ્પષ્ટજ છે. વળી તત્વાર્થકાર ઉમાસ્વાતિ વાચકજી મહારાજ વિગેરે પૂર્વાચાર્યોએ અને સૂત્રકાર મહારાજાઓએ ઇંદ્રિય, કષાય, અવ્રત, યોગ અને ક્રિયા એ વસ્તુનેજ કર્મ આવવાના દ્વારરૂપ આશ્રવ તરીકે ગણાવેલી છે, પણ તેમાં એક પણ સ્થાને કે એક પણ ભેદ તરીકે સમ્યગ્દર્શનાદિને આશ્રવનાં કારણ તરીકે જણાવ્યાં નથી વળી જ્ઞાનવરણીયાદિ કર્મોના જુદા જુદા આશ્રવો જણાવતાં પણ આઠે કર્મોમાંથી કોઇપણ કર્મના આશ્રવ તરીકે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રને શાસ્ત્રકારોએ કહેલા કે ગણાવેલા નથી.

સમ્યગ્દર્શનાદિકની બંધમાં અહેતુતા

આ સ્થળે જરૂર શંકા થશે કે પૂર્વે આજ લેખમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે સમ્યગ્દર્શનના પ્રતાપે વૈમાનિક સિવાય બીજા દેવોનું કે નરકાદિક ગતિઓનું આયુષ્ય બાંધેજ નહિ; અર્થાત્ સમ્યક્ત્વવાળો સમ્યક્ત્વમાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રહ્યો થકો વૈમાનિક દેવોનુંજ આયુષ્ય બાંધે, તેવી રીતે ચતુર્દશ પૂર્વ રૂપી શ્રુતજ્ઞાનને ધારણ કરનારો જીવ છઠ્ઠા લાંતક નામના દેવલોકના આયુષ્યથી ઓછું આયુષ્ય બાંધેજ નહિ. વળી એક દિવસની પણ શુદ્ધ પ્રવ્રજ્યા પાળવાવાળો મનુષ્ય મોક્ષને મેળવી શકે, છતાં પણ કદાચ તે મોક્ષને ન મેળવે તો પણ તે શુદ્ધ ચારિત્રવાન્ જીવ ઓછામાં ઓછો વૈમાનિક દેવતાપણામાં વેદવાલાયક કર્મોને બાંધી જરૂર વૈમાનિક દેવ થાય છે. આવી રીતે જણાવેલું હોવાથી સમ્યગ્દર્શનાદિને બંધ અને આશ્રવોના કારણ તરીકે કેમ ન ગણવાં? આવી રીતે થતી શંકાના સમાધાનમાં સમજવાનું કે જો સમ્યગ્દર્શન યુક્તપણું ચતુર્દશપૂર્વરૂપ શ્રુતજ્ઞાન સહિતપણું કે વિશુદ્ધ પ્રવ્રજ્યારૂપ ચારિત્ર અંગીકાર કરવું એ જો કર્મબંધના કે આશ્રવોનાં કારણો હોય તો તે સમ્યગ્દર્શનાદિ ત્રણે ગુણોની જેટજેટલો કાળ આત્મામાં સ્થિતિ રહે તેટ તેટલા બધા કાળમાં આયુષ્યબંધાદિક થવાં જોઇએ પણ તેમ તો થતુંજ નથી, એટલે સમ્યગ્દર્શનાદિમાંથી એક કે તે ત્રણે વૈમાનિકઆદિ આયુષ્યબંધના કારણો નથી કેમકે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જો તેને કારણ માનીએ તો સમ્યગ્દર્શનાદિના સમગ્ર કાળમાં વૈમાનિકપણાના આયુષ્યના બંધ માનવા પડે. વળી પ્રકૃતિ કે પ્રદેશ એ બે પ્રકારના બંધમાંથી કોઈ-પણ પ્રકારનો બંધ થાય તો તે યોગના પ્રભાવેજ થાય છે એમ શાસ્ત્રકારો સ્થાન સ્થાન ઉપર સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહે છે, અને સમ્યગ્દર્શનાદિ તો યોગરૂપ નથી, પણ આત્માના ગુણોજ છે, અને તેથી તે સમ્યગ્દર્શનાદિથી પ્રકૃતિ કે પ્રદેશ એ બંનેમાંથી એકે પ્રકારનો બંધ થઇ શકેજ નહિ, જ્યારે આવી રીતે સમ્યગ્દર્શનાદિ બંધના કારણોજ નથી તો પછી તે સમ્યગ્દર્શનાદિથી વૈમાનિક-પણા આદિનું આયુષ્ય કેમ બંધાય છે એ બાબતમાં તત્ત્વવિચાર કરતાં એ આયુષ્યપ્રકૃતિને બંધાવનાર તો યોગજ છે, પણ તે આયુષ્યાદિ પ્રકૃતિને બાંધનારો જીવ જે વખતે તે વૈમાનિકઆદિના આયુષ્ય બાંધે છે તે વખતે સમ્યગ્દર્શનાદિના પ્રભાવે આત્માના અધ્યવસાયને યોગની શુદ્ધિ રહે, અને તેથી યોગદ્વારાએ અશુભ આયુષ્ય નહિ બાંધતાં શુભ આયુષ્યજ બાંધે તેમાં કથંચિત્ સમ્યગ્દર્શનાદિને હેતુ તરીકે ગણીએ તોપણ વાસ્તવિક

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રીતે તો સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણો બંધનું કારણ છેજ નહિ અને તેથી તત્ત્વાર્થસૂત્રકાર ઉમાસ્વાતિ વાચકજીએ દેવગતિના આયુષ્યના આશ્રવો જણાવતાં સંયમને સરાગ એવા વિશેષણથી સંકલિત કર્યું છે. અને સ્પષ્ટ સૂચવ્યું છે કે સંયમ એ કેવળ દેવગતિનો આશ્રવ નથી પણ ચારિત્રયુક્ત આત્માની સરાગતા એજ દેવના આયુષ્યના આશ્રવનું કારણ છે અને તેથીજ વીત-રાગ ચારિત્રવાળા મહાત્માઓને ચારિત્ર ઘણુંજ ઉંચું છતાં પણ દેવગતિ કે બીજી કોઇપણ ગતિનો આશ્રવ હોતો નથી. અર્થાત્ ચારિત્રજ જો કર્મ આવવાનું દ્વાર હોત તો વીતરાગ સંજમવાળાને પણ જરૂર આયુષ્યનો બંધ થાત પણ વીતરાગ ચારિત્ર કે સમ્યગ્દર્શનવાળાને કોઇપણ પ્રકારના આયુષ્યનો બંધ હોતો નથી એજ શાસ્ત્રીય હકીકત સ્પષ્ટ કરે છે કે સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોમાં તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ બંધ કે આશ્રવરૂપ છેજ નહિ.

દાનાદિરૂપ પ્રવૃત્તિમય ધર્મની સાધના

જ્યારે સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણરૂપ ધર્મ પુણ્યપ્રકૃતિ બંધાવવામાં પણ તત્ત્વદૃષ્ટિએ કારણરૂપ બનતો નથી,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ત્યારે પ્રવૃત્તિરૂપ જે દાનાદિ ભેદવાળો ચાર પ્રકારનો જે ધર્મ છે તેજ સદ્ગતિ અને પુણ્યના બંધ કે આશ્રવના ભેદ તરીકે બની શકે છે. એ દાનાદિ ચાર પ્રકારના પ્રવૃત્તિરૂપ ધર્મમાં તપસ્યા કરનારા મનુષ્યો તપસ્યા કરવાને દહાડે શીલ, તપ અને ભાવ એ ત્રણ પ્રવૃત્તિમય ધર્મની સારી રીતે ઉપાસના કરી શકે છે, કેમકે તે તપસ્યાના દિવસોમાં ક્રોધાદિક કષાયનો જય, નિરારંભપ્રવૃત્તિ તથા બ્રહ્મચર્ય વિગેરેથી શીલ ધર્મની પ્રવૃત્તિ સ્વભાવિક રીતે થાય છે તે તપસ્યાના દિવસોમાં અશનાદિકનો સર્વથા રોધ કે સંકોચ રસઆદિકનો ત્યાગ વિગેરે થતાં હોવાથી તપ નામના પ્રવૃત્તિ ધર્મની આરાધના તો ખુલ્લીજ છે, અને તે શીલ અને તપ નામના પ્રવૃત્તિમય ધર્મોને તપસ્યાના દિવસોમાં આરાધવા સાથે આ અસાર સંસારમાં આ શીલ, તપ વિગેરેનું આરાધન થાય એજ તત્ત્વ છે એવી ભાવના સહિતપણારૂપ પ્રવૃત્તિમય ભાવધર્મની પ્રવૃત્તિ પણ તપસ્યાના દિવસોમાં જરૂર હોય છે અને તેથી શીલ, તપ અને ભાવરૂપી પ્રવૃત્તિમય ધર્મ તો તપસ્યાના દિવસોમાં જરૂર થાય છે, અને તે થયાનો અનુભવ પણ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

થાય છે, પણ દાનધર્મરૂપી જે પ્રવૃત્તિમય ધર્મ કે જેને શાસ્ત્રકારો ગૃહસ્થના ધર્મ તરીકે चुक्कइ गिहिदाणधम्माओ અર્થાત્ ગૃહસ્થનો મુખ્ય ધર્મ દાનધર્મ છે અને તેનાથી તે (સર્વવિરતિ નહિ છતાં સર્વથા સામાયિકને ઉચરનારો) ચૂકે છે, આવા વાક્યથી જે ગણાવે છે તેનો લાભ બહુધા તપસ્યાના દિવસોમાં લઇ શકાતો નથી અને ઘણે ભાગે લઇ શકાય પણ નહિ, માટે તે દાનધર્મને યથાયોગ્ય રીતિએ આરાધવા માટે દરેક તપસ્યાના દિવસોએ ન બન્યું હોય તોપણ તપસ્યાની પૂર્તિ થયે ઉદ્યાપન કરવા દ્વારાએ તૈયાર થવુંજ જોઇએ.

લાભનો ભવાંતરે લાભ મેળવે તેવો ઉપયોગ

દરેક આસ્તિકમનુષ્યે અને તેમાં પણ વિશેષતઃ ધર્મપ્રેમીઓએ એ વાત જરૂર સમજવી જોઇએ કે લાભાંતરાયના ક્ષયોપશમથી મળેલો લાભ મર્યાદિતજ છે, અર્થાત્ લાભાંતરાયનો ઉદય ન થાય ત્યાંસુધીજ તે લાભ ટકી શકવાનો છે, અને તે લાભથી જે વસ્તુઓ મળી હોય તે વસ્તુઓથી આગામી કાળ અને આગામી ભવમાં પણ મોક્ષમાર્ગના સાધનમાં અનુકૂળતા કરવાવાળો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

થવા સાથે લાભાંતરાયના ક્ષયોપશમને કરનારો અને તેમ કરવાને તૈયાર થવું જોઇએ. ઈંદ્રિયોની આસક્તિ પરિપૂર્ણ કરવા માટે શરીર કે જે કેવળ વિષ્ટાની કોઠી અને મૂત્રની કયારી હોઇ કેવળ અશુચિકરણયંત્ર જેવું છે, તેને વધારવા કે પુષ્ટ કરવા તેમજ કુટુંબ કે જે માત્ર પોતપોતાના સ્વાર્થમાંજ લીન છે તેને પોષવા માટે તે લાભાંતરાયના ક્ષયોપશમથી મળેલા લાભનો ઉપયોગ કરવો એ ગાયને દોહીને હડકાઇ કુતરીને પાવા જેવું થાય છે, છતાં સાંસારિક બંધનોને લીધે કે તેવા સંજોગોને લીધે કદાચ તેમ કરવું પણ પડે તોપણ તેવી રીતે તે લાભનો થતો ઉપયોગ આસ્તિકો અને ધર્મપ્રેમીઓને તો ખટકતોજ હોય છે કારણ કે ધર્મપ્રેમીઓ તેવી રીતે તે થતા ઉપયોગને સંસારવૃદ્ધિનુંજ કારણ ગણે છે, એટલે લાભાંતરાયના ક્ષયોપશમથી મળેલા લાભથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય એ ધર્મપ્રેમીને કોઇપણ પ્રકારે ઇષ્ટ હોય નહિ, પણ ધર્મપ્રેમીને તો લાભાંતરાયના ક્ષયોપશમથી મળેલો લાભ, લાભાંતરાયના કે બીજાં પણ કર્મોના ક્ષયોપશમ અને ક્ષયને કરનારો થાય તેજ ઇષ્ટ હોય, અને તેથીજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ધર્મપ્રેમી મનુષ્યો લાભાંતરાયના ક્ષયોપશમથી મળેલા લાભનો જેટલો ઉપયોગ આત્માના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિક ગુણોના વિકાસને માટે કે આવતી જિંદગીમાં પણ તેની પ્રાપ્તિ માટે થાય, તેટલોજ લાભ સફળ માને, અને તેવી રીતે સફળપણે કરેલો લાભનો ઉપયોગજ સર્વ કાળમાં અને વિશેષતઃ પર્યંત આરાધનાના વખતે અનુમોદવા લાયક ગણે.

ધનનો ધર્મમાં પણ વ્યય ન કરે તે રાંક

મનુષ્ય જો આસ્તિક અને ધર્મપ્રેમી થયો હોય, અને ધર્મને મોક્ષ પમાડનાર તથા દુર્ગતિને રોકવા સાથે સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ કરાવનાર છે એમ સાચા અંતઃકરણથી માનનાર થયો હોય, તો તેને જિંદગીમાં અનેક વખત આવતું અને જતું એવું ધન ધર્મક્ષેત્રમાં વાપરવાને કદી પણ સંકુચિતપણું ધારણ કરનારો હોય નહિ, કેમકે જે ધર્મપ્રેમી મનુષ્ય આખી જિંદગીને અંગે એકજ વખત મળનારું અને ગયા પછી તે એક જિંદગીમાં બીજી વખત નહિ મળનારું એવું જે શરીર છે, તેને ભોગે પણ ધર્મને આરાધવા તત્પર બનેલો છે, તે ધર્મપ્રેમી મનુષ્ય આત્માથી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

છૂટાપણે રહેલું એવું અને જિંદગીમાં અનેક વખત આવવા જવાવાળું એવું ધન, મોક્ષના ફળને આપનાર એવા ક્ષેત્રમાં ન વાવી શકે એ બનેજ નહિ ધર્મપ્રેમી મનુષ્યોને મળેલા ધનનો ઉપયોગ વિશેષતઃ લાડી, વાડી કે ગાડીમાં થતો નથી, પણ ધર્મ તથા ધર્મીઓના ઉદ્ધાર અને પોષણમાંજ થાય છે. આપણે જાણીએ છીએ કે મહારાજા સંપ્રતિના કરાવેલા નવીન ચૈત્યો અને જીર્ણોદ્ધારો કાળબળે કે જુલ્મી રાજાઓના જુલમના કારણે ઘણા નાશ પામ્યા તોપણ તેમની તે ચૈત્યાદિક તરફની ઉદારતા હજુ પણ સ્થાન સ્થાન પર રહેલાં તેમનાં ચૈત્યો જણાવી આપે છે. વિમળશાહ મંત્રી અને વસ્તુપાળ તથા તેજપાળના ધર્મકાર્યો જૈનજગતથી અજાણ્યાં નથી, તેમજ રાજર્ષિ મહારાજા કુમારપાળના ચૈત્યાદિક ધર્મકાર્યો જો કે પાટણની ગાદી ઉપર તેમની પછી આવેલા અજયપાળે નેસ્તનાબુદ કરવામાં બાકી રાખી ન હતી, છતાં તેમના પણ ધર્મકાર્ય મહારાજા સંપ્રત્તિ, મંત્રી વિમળશાહ અને શાસનના શૂરા સરદાર મંત્રી વસ્તુપાળ તેજપાળના ધાર્મિક શાસ્ત્રોમાં ઉલ્લેખિત થએલા અનેક

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉદારતાભર્યાં ધાર્મિક કાર્યોની માફક ધર્મશાસ્ત્રોમાં જાહેર રીતે ઉલ્લેખિત રહેવા સાથે કેઇ સ્થાનોમાં તેમના કાર્યોમાંથી રહેલો અંશભાગ તેમની ધાર્મિક પરિણુતિને લીધે થએલી ઉદારતાની સાક્ષી જૈન, જૈનેતર સર્વ પ્રજામાં પૂરે છે. જેવી રીતે તે મહાપુરુષોએ ધાર્મિક કાર્યો તરફ અઢળક ધન ખરચી નામના મેળવવા સાથે અન્ય ધાર્મિક લોકોને અનુકરણીય દૃષ્ટાંત પૂરું પાડયું છે, તેવી રીતે તેઓનું એક પણ કાર્ય દુનિયાદારીના અંગે થયેલું હોય એની વર્તમાન જમાનો પણ સાક્ષી પૂરતો નથી. વળી ધર્મપ્રેમીઓએ એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે તેમનું મુખ્ય સાધ્ય અવ્યાબાધપદ એટલે મોક્ષજ છે. દેવેન્દ્ર અને નરેન્દ્રપણાની સ્થિતિ પણ તેઓને દુઃખરૂપ અને ભવભ્રમણ કરનારી લાગતી હોય છે, તો તે મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ કોઇપણ કાળે ચારિત્રના આચરણ સિવાય કે સર્વ બાહ્ય સંજોગોના પચ્ચક્ખાણ સિવાય મળવાનીજ નથી, અને તે ચારિત્રનું આચરણ દુનિયામાં કિંમતથી ન મળે તેવા અને આત્માની સાથે ઓતપ્રોત થએલા અને આ ભવના છેડા સુધી સ્થિર રહેવાવાળા એવા શરીરના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નિર્મમત્વભાવ અને અપર્ણભાવ સિવાય બની શકે તેવુંજ નથી, તો પછી જે ધર્મપ્રેમી મનુષ્ય દુનિયામાંથી મેળવી શકાય એવા આત્માથી સર્વદા જુદા રહેવાવાળા એવા અને કેઇ વખત ન હોય તો આવે અને હોય તો પણ ચાલ્યું જાય એવા ધનનો પરમ સાધ્ય એવા મોક્ષપદના હેતુ તરીકે નિશ્ચિત થએલા એવા ક્ષેત્રોમાં વ્યય નહિ કરે તો તે ઉપર જણાવેલા સ્વરૂપવાળા શરીરના સમર્પણથી થતું ચારિત્ર અને તેનાથી થતી સાધ્યસિદ્ધિરૂપ જે મોક્ષપ્રાપ્તિ તે કેવી રીતે કરી શકશે? કલિકાલ સર્વજ્ઞ ભગવાન્ હેમચંદ્રસૂરિજી તો જેઓ સાત ક્ષેત્રમાં પૂર્વે જણાવેલા સ્વરૂપવાળા ધનને ન વાપરે અને મોક્ષના સાધન તરીકે ગણાએલા અને માનેલા ચારિત્રની સ્પૃહા રાખે તેઓને એ સ્પૃહાની સફળતા ન થવાનું જણાવવા સાથે ચાહે જેવી રિધ્ધિસમૃદ્ધિનો માલિક હોય તોપણ તેને વરાક એટલે ગરીબડા રાંકડાની ગણુતરીમાંજ ગણે છે જુઓઃ—य सत्वाह्यमनित्यं च क्षेत्रेषु न वपेत् धनम् कथं वराकश्चारित्रं दुश्चरं स समाचरेत् ।

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કંજુસને ચારિત્રની અયોગ્યતા

આ ઉપરથી ધર્મપ્રેમી સર્વ સજ્જનોને આ વાત સ્પષ્ટપણે સમજાય તેવી છે કે પરમ સાધ્ય તરીકે માનેલા મોક્ષના કારણભૂત ચારિત્રના આચરણની સ્પૃહાવાળાએ સર્વથા હિંસાદિની વિરતિરૂપ ચારિત્ર જ્યાં સુધી ન મેળવાય, ત્યાંસુધી પોતાને મળતા ધનનો સાત ક્ષેત્રોમાં વ્યય કરવોજ જોઇએ. એટલે કે ચારિત્રપ્રાપ્તિની વખત સર્વથા સચિત્ત, અચિત્ત, સર્વ પરિગ્રહોનો જે મમત્વભાવ તેના ત્યાગરૂપી ઇમારતનો પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે સાતક્ષેત્રમાં ધનવ્યય કરવો તેજ પાયો છે. વસ્તુ પણ તપાસતાં એમ માલમ પડશે કે જેને ક્ષેત્રોમાં ધન વાવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હોય છતાં ધન કે કુટુંબનું મમત્વ છોડી તેટલું ઔદાર્ય નહિ કરે તો તે મનુષ્ય સર્વથા મમત્વ છોડવારૂપ ચારિત્રમાં ક્યાંથી પ્રવેશ કરી શકશે? કેમકે ક્ષેત્રમાં ધન વાવતી વખત આલંબન દ્વારાએ ધનની મમતા છોડી વ્યય કરવાનો છે, ત્યારે ચારિત્રની વખત ધનને ગોઠવવાના સ્થાનનું આલંબન નહિ છતાં તે સર્વ ધનને વોસરાવી દેવાનું છે. વળી ક્ષેત્રમાં ધનનો વ્યય કરતી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વખત પોતાની પાસે બીજું ધન રાખી માત્ર કેટલોક ધનનો વ્યય કરી મમતા છોડવાની છે, જ્યારે ચારિત્ર લેતી વખત કોઇપણ અંશે મમતા રાખ્યા વગર બધું ધન સર્વથા છોડવાનું છે. આવી સ્થિતિ હોવાથી દરેક ધર્મી મનુષ્ય પોતાના ધનનો વ્યય સાત ક્ષેત્રમાં પરમાર્થ દૃષ્ટિથી કરે એ સ્વાભાવિકજ છે.

દાનધર્મથીજ શ્રાવકપણું

વળી ભગવાન્ હેમચંદ્રસૂરિજી વિગેરેએ શ્રાવકશબ્દના નિરૂક્ત અર્થને જણાવતાં પણ શ્રાવકશબ્દમાં રહેલા વકારનો અર્થ એજ જણાવ્યો છે કે હંમેશાં સાતે ક્ષેત્રમાં ધનને વાપરવું તે શ્રાવકની જરૂરી ફરજ છે. અર્થાત્ વ્યવહારથી પણ શ્રાવકપણાને ધારણ કરનાર મનુષ્યની ફરજ છે કે પોતાને મળેલા ધનનો ઉપયોગ સાત ક્ષેત્રમાં કરવોજ જોઇએ. વળી ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી શ્રીપંચાશક શાસ્ત્રની અંદર સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે ધર્મપ્રેમી અને ભવભીરૂ જે મનુષ્ય હોય તે પોતાને પ્રાપ્ત થએલા ધન વિગેરેમાં જે ઉપયોગ ચૈત્યઆદિ ક્ષેત્રોમાં થાય તેનાથી અન્ય શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ જગતમાં છેજ નહિ એવી ધારણા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વાળો હોય, દર્શનશુદ્ધિ નામનો જે ગ્રંથ આચાર્ય ભગવાન્ શ્રી પદ્યુમ્નાચાર્યે કરેલો છે અને જેની ટીકા પણ ચંદ્રપ્રભાચાર્યે કરેલી છે, તે આખો ગ્રંથ માત્ર સાતે ક્ષેત્રના સ્વરૂપને અને તેમાં થતા ધન વ્યયના ફાયદાનેજ જણાવનારો છે.

ભક્તિ અને અનુકંપાદાનથી મહાશ્રાવકપણું

કલિકાલ સર્વજ્ઞ ભગવાન્ હેમચંદ્રસૂરિજીએ તો સમ્યક્ત્વ ધારણ કરવા સાથે પાંચ અણુવ્રતો, ત્રણ ગુણવ્રતો અને ચાર શિક્ષાવ્રતોને ધારણ કરવાવાળો થઇ યાવત્ શ્રાવકની અગીઆર પ્રતિમાઓ પણ વહન કરી લે તો પણ તેને માત્ર શ્રાવક એટલે સામાન્ય શ્રાવકની કોટિમાં ગણેલ છે, અર્થાત્ જેને સાત ક્ષેત્રોમાં ભક્તિથી અને ગરીબોમાં દયાથી ધન વાપર્યું નથી એવો જે પ્રતિમાવહન સુધી પણ પહોંચેલો હોય તે પણ સામાન્ય શ્રાવક ગણાય, પણ તેને મહાશ્રાવક ગણી શકાય નહિ. મહાશ્રાવક તો તેજ ગણી શકાય કે જે સમ્યક્ત્વમૂલ શ્રાવકોના બાર વ્રતોને પાળનારો હોય તોપણ એટલે શ્રાવકોની સર્વ પ્રતિમાવહન સુધી પહોંચ્યો હોય તોપણ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભક્તિભાવથી એટલે અંતઃકરણના ઉલ્લાસપૂર્વક શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનનાં ચૈત્યો, ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિઓ સુરાસુર અને નરેન્દ્રોથી પૂજ્ય એવા ભગવાન્ જિનેશ્વરોએ કહેલા અને લબ્ધિનિધાન એવા ગણધરમહારાજાઓએ ગૂંથેલા આગમો તેમજ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનને નમસ્કાર કરવા યોગ્ય એવો આગમની આજ્ઞાધારક સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સંઘ એ સાત ક્ષેત્રોમાં અને દીન, હીન, દરિદ્ર, આંધળા, પાંગળા અર્થાત્ પોતાના જીવનનિર્વાહની કોઇપણ ક્રિયામાં સમર્થ નહિ એવા અત્યંત ગરીબ મનુષ્યને અંગે અનુકંપાબુદ્ધિથી ધનનો વ્યય કરે તેજ મહાશ્રાવક કહેવાય. આ ઉપરથી વાંચકવર્ગ સહેજે સમજી શકશે કે સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્રની આરાધના કરવી એ શ્રાવકોનું જરૂરી કાર્ય છે, તેવી રીતેજ સાત ક્ષેત્રમાં અને ગરીબોમાં અનુક્રમે ભક્તિબુદ્ધિ અને દયાબુદ્ધિથી ધન વાપરવું તે પણ શ્રાવકજનનું અવશ્ય કર્તવ્ય છે. આવી રીતે દાનરૂપી પ્રવૃત્તિધર્મની ગૃહસ્થોને અંગે જરૂરીઆત તથા સાત ક્ષેત્રમાં ધન વાપરવાની આવશ્યકતા જણાવ્યા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પછી ચાલુ ઉદ્યાપનના પ્રકરણને અંગે મહારાજા શ્રીપાળજીએ કરેલા ઉદ્યાપનનો પ્રસંગ જોઇ લઇએ તે ઘણું સારૂં ગણાશે.

શ્રી અરિહંતપદને આરાધવાની રીતિ

આગળ જણાવી ગયા છીએ તેમ મુખ્યત્વે અરિહંતાદિકપદોની કે આરાધ્ય એવા જ્ઞાનાદિક ગુણોની આરાધના કરનારે સર્વ દિવસોમાં નહિ તો તપસ્યાના દિવસોમે તો ઘણા ઠાઠમાઠ અને આડંબરથી જિનેશ્વર મહારાજની ભક્તિ, ગુરુમહારાજની સેવા અને સાધર્મિકોની શુશ્રૂષા સાથેજ આરાધના કરવી જોઇએ. આ વાત શ્રીપાળમહારાજની આરાધના સમજનારને નવાઇ ભરેલી લાગશે નહિ, કેમકે શ્રીપાળમહારાજે નવપદનું આરાધન કરતાં તપસ્યાની વખતેજ આ વખતે આરાધન કરેલું છે:-

तं सोऊणं अइगरुअभत्तिसत्तीहिं संजुओ राया।
अरिहंताइपयाणं करेइ आराहणं एवं ॥११६९॥
नव चेईहरपडिमा जिन्नुद्धाराइविहिविहाणेणं ।
नाणाविहपूआहिं अरिहंताराहणं कुणई ॥११७०॥

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

(મયણાસુંદરીએ જ્યારે શ્રીપાળમહારાજાને વિસ્તાર-વાળી રાજલક્ષ્મી મળેલી હોવાથી મનોરથ પ્રમાણે વિસ્તારથી નવપદની પૂજા કરવાનું કહ્યું) તે સાંભળીને સ્પર્ધા કરવા લાયક એવી ભક્તિ અને શક્તિવાળો મહારાજા શ્રીપાળ શ્રી અરિહંતાદિક પદોનું જે રીતે આરાધન કરે છે તે જણાવે છે. મહારાજા શ્રીપાળે આદ્ય એવા અરિહંતની આરાધના કરતાં અવ્યાબાધ સુખના માર્ગને પ્રવર્તાવનાર અરિહંત ભગવાનના નવ ચૈત્યો એટલે દહેરાસરો નવાં બંધાવ્યાં, અત્યંત અહ્લાદ કરનારી અને આત્મદશાના આદર્શભૂત એવી જિનેશ્વર ભગવાનની નવ પ્રતિમાઓ ભરાવી અને જશ અને કીર્તિની ઇચ્છાની દખલ જેમાં ન રહે એવા પૂર્વના મહાપુરુષોએ કરાવેલા નવ ચૈત્યોના જીર્ણોદ્ધારો કરાવ્યા. (આદિશબ્દના ઉપલક્ષણથી નવ પ્રતિષ્ઠાઓ વિગેરે) વિધિ કરવાદ્વારાએ શ્રી-અરિહંતપદની આરાધના કરી વળી ભગવાન્ જિનેશ્વરોની ઘણા ઠાઠમાઠ સાથે સ્નાત્રપૂજા, પંચપ્રકારીપૂજા, અષ્ટ-પ્રકારીપૂજા, સત્તરપ્રકારીપૂજા, એકવીસપ્રકારીપૂજા, ચોસઠ-પ્રકારીપૂજા, એકસો આઠ પ્રકારીપૂજા યાવત્ સર્વતોભદ્રા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નામની પૂજા કરીને શ્રી અરિહંતપદનું આરાધન કર્યું. (વર્તમાનમાં ઉદ્યાપન કરનારાઓ અખંડ પુણ્ય પ્રાગ્ભારની મૂર્તિરૂપ શ્રીઅરિહંત ભગવાનની અરિહંતપદમાં આરાધના કરતાં અનેક પ્રકારની પ્રચલિત પૂજાઓ તો ભણાવે છે, પણ નવાં મંદિરો, નવી મૂર્તિઓ, જીર્ણોધ્ધારો અને પ્રતિષ્ઠાદિક વિધાનોને કરવાનું ભૂલી જાય છે અગર તેની તરફ દુર્લક્ષ કરે છે પણ તે ચૈત્યાદિક કરાવવારૂપ કાર્યો તરફ ઉજમણા કરનારાઓએ દુર્લક્ષ કરવું તે કોઇ પણ પ્રકારે વ્યાજબી નથી. તપસ્યાના દિવસોમાં જ્યારે શ્રીપાળ મહારાજ સરખા આરાધન કરનારાઓએ ઘણી વખત આવી રીતે કર્યું, તો પછી તપસ્યા સંપૂર્ણ થયે તપસ્યાના નામે ઉદ્યાપન કરનારાઓએ આ દહેરાસરો બંધાવવા આદિકની વિધિ ન સાચવવી તે કોઇપણ પ્રકારે શોભાભરેલું નથી.)

શ્રી સિદ્ધપદને આરાધવાની રીતિ

બીજા સિદ્ધપદનું આરાધન તપસ્યાના દિવસોમાં શ્રીપાળ મહારાજા શી રીતે કરે છે તે જોઇએઃ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

सिद्धाणवि पडिमाणं कारावणपूअणापणामेहिं ।
तग्गयमणझाणेणं सिद्धपयाराहणं कुणइ ॥११७१॥

બીજા સિદ્ધપદના આરાધનની વખતે તે શ્રીપાળમહારાજા પ્રથમ અરિહંતપદનું આરાધન કર્યું તેવી રીતે શ્રી સિદ્ધભગવાનની પણ પ્રતિમાઓ (મધ્યના ગ્રહણથી આદિ અને અંતનું પણ ગ્રહણ થાય છે એ ન્યાયે તેમજ અપિશબ્દ શાસ્ત્રકારે લીધેલો હોવાથી સિદ્ધમહારાજાના સ્વતંત્ર મંદિરો અને તેવા મંદિરોના જીર્ણોધ્ધારો તથા તેવા મંદિરોની પ્રતિષ્ઠા વિગેરે પણ લેવાં.) કરાવવી તે પ્રતિમાઓની તથા પૂર્વ મહાપુરુષોએ કરાવેલી શ્રી સિદ્ધમહારાજાની પ્રતિમાની અનેક પ્રકારે પૂજા કરવી તથા સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાના સ્થાનકોએ કે અન્ય સ્થાનકોએ શ્રીસિદ્ધભગવાનને વંદનાદિક કરવાદ્વારાએ તે સિદ્ધ ભગવાનમાં એકાગ્રપણે ચિત્તથી જે ધ્યાન કરવું તે કરવાપૂર્વક સિદ્ધ ભગવાનનું આરાધન કર્યું હતું. (અરિહંત ભગવાન્ શરીરવાળા હોવાથી તેમની પ્રતિમા બનાવાય અને તેની પૂજા વિગેરે થાય તે સ્વાભાવિકજ છે પણ સિદ્ધ મહારાજા અરૂપી હોવાથી તેમની આકૃતિ હોતીજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નથી, અને તેથી તેમની પ્રતિમા બનાવવાનો સંભવજ નથી, તો પછી આ જણાવેલી સ્થિતિએ પ્રતિમાદ્વારાએ સિદ્ધોની આરાધના બનેજ કેમ ? આવી શંકા થાય તો તેના સમાધાનમાં સમજવાનું કે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાન્ જન્મ પામે ત્યારથી વૃષભાદિક લાંછનવાળા હોય છે, અને તેથી તે તીર્થંકર ભગવાનોની મૂર્તિઓ વૃષભાદિક લાંછનવાળી હોય. અર્થાત્ જે મૂર્તિને વૃષભાદિક લાંછન હોય તે મૂર્તિ ભગવાન્ અરિહંતદેવની સમજવી, અને જે મૂર્તિ વીતરાગતાના ભાવને ધારણ કરવાવાળી છતાં વૃષભાદિક ચિહ્નવાળી ન હોય તેને સિદ્ધભગવાનની મૂર્તિ સમજવી. ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ સમવસરણની અવસ્થાને ઉદ્દેશીને થતી નથી, કેમકે તેવી અવસ્થાને ઉદ્દેશીને જો અરિહંત ભગવાનોની મૂર્તિઓ કરવામાં આવે તો તે અરિહંત ભગવાનોની મૂર્તિઓ પર્યંકાસન કે કાયોત્સર્ગ આસનની ન હોય, પણ સિંહાસન (ખુરસી ઉપર બેસવાના જેવા આસન) વાળી હોય, તેમજ સમવસરણની વખતે તીર્થંકર મહારાજાઓની યોગમુદ્રા હોવાથી તેમની મૂર્તિઓ પણ યોગ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મુદ્રાવાળીજ કરવી પડે, પણ ભગવાન્ અરિહંતોની મૂર્તિઓ તેઓશ્રીના છેલ્લા નિર્વાણકલ્યાણકને ઉદ્દેશીને થતી હોવાથી, વળી તેમનું તે સ્વરૂપ તત્ત્વદૃષ્ટિએ પરમ આરાધ્ય હોવાથી અને ભગવાન્ તીર્થંકરોના નિર્વાણકલ્યાણકો પર્યંકાસન અને કાયોત્સર્ગ આસનેજ થતાં હોવાથી ભગવાન્ જિનેશ્વરની મૂર્તિઓ પર્યંકાસન અને કાયોત્સર્ગ આસનેજ હોય છે, જ્યારે ભગવાન્ સિદ્ધમહારાજની મૂર્તિ સિદ્ધમહારાજાઓનું સિદ્ધદશા પામતી વખત એકપણ આસન નિયમિત હોય એવો નિયમ ન હોવાથી કોઇપણ આસને સિદ્ધ ભગવાનની મૂર્તિ થઇ શકે, પણ વીતરાગતા શિવાય તો કોઇપણ જીવ સિદ્ધિપદને પામી શકતો નથી, માટે વીતરાગભાવનો દર્શક આકાર તો તેમાં પણ હોવો જોઇએ. બીજી એક વાત એ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે અરિહંતપદની આરાધના વખતે જો કે એકાગ્રપણે ધ્યાન કરવાદ્વારાએજ આરાધના કરવાની છે છતાં અરિહંતપદની આરાધનામાં તે વિશેષણ નહિ આપતાં અહીં સિધ્ધપદની આરાધનામાં એકાગ્રમનપણું કરવાનું જણાવ્યું છે તેનો અર્થ એજ હોય શકે કે અરિહંતપદને આરાધન કરવાનું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કારણ જો કોઈપણ હોય તો તે માત્ર ભગવાન્ અરિહંતોએ સિદ્ધદશાની પ્રાપ્તિનો માર્ગ બતાવ્યો તેજ છે, તેમજ તેમને આરાધવાનું ફળ કે તેમને આરાધવાનો ઉદ્દેશ જો કોઈપણ હોય તો તે માત્ર સિદ્ધિદશાની પ્રાપ્તિ કરવી તેજ છે, અર્થાત્ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરોની આરાધનામાં પણ ચિત્તની એકાગ્રતા સિદ્ધ અને સિધ્ધપણાને અંગેજ હોવી જોઈએ. તેમજ અરિહંતોની પોતાની પણ તત્વદૃષ્ટિએ આરાધ્યતા તેમના નિર્વાણકલ્યાણકો એટલે સિદ્ધદશાને ઉદ્દેશીનેજ છે. માટે આ સિદ્ધપદના આરાધનની જગો પર સિદ્ધ મહારાજ અને સિદ્ધદશાને અંગે જણાવેલું એકાગ્રપણું એ પહેલાના અરિહંતપદમાં સમજવું અને આગળ કહેવાશે એવા આચાર્યાદિક પદોમાં પણ તે સિધ્ધ અને સિધ્ધદશાના એકાગ્રપણાને દ્વાર તરીકે સમજવું.

શ્રી આચાર્યપદને આરાધન કરવાની રીતિ

આવી રીતે સિધ્ધપદનું આરાધન કર્યા પછી આચાર્યપદનું આરાધન શ્રી શ્રીપાળ મહારાજા કેવી રીતે કરે છે તે જોઈએઃ—

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

भत्तिबहुमाणवंदणनेआवस्साइकजमुज्जुत्तो ।
सुस्सूसणविहिनिउणो आयरिआराहणं कुणइ ॥११७२॥

ભવ્યજીવોને એ વાત તો ખ્યાલ બહાર નહિજ હોય કે આચાર્ય ભગવંતો જિનેશ્વર મહારાજ જ્યારે નિર્વાણ પામે ત્યારપછી શાસનના સર્વાધિકારી છે, અને તેથીજ ભગવાન્ અરિહંતો જેમ શાસન પ્રવર્તાવવાને અંગે ઉપકારી હોઇ આરાધ્ય છે, અને નિરંજન નિરાકાર જ્યોતિઃ સ્વરૂપ સિદ્ધ ભગવંતો શુદ્ધ સ્વરૂપ હોઇ આત્માના સાધ્યસિદ્ધરૂપ છે અને તેથી આરાધવા લાયક છે, તેવીજ રીતે આચાર્ય ભગવંતો સર્વજ્ઞ વીતરાગતા સ્વરૂપ નહિ હોવા છતાં પણ ભગવાન્ અરિહંત અને સિદ્ધ પરમાત્માની પેઠે શાસનના અને મોક્ષસાધનના મુખ્ય અંગરૂપ હોવાથી તેઓની ગણતરી પણ પરમેષ્ઠીપદમાંજ છે. તે આચાર્યપદના આરાધનને અંગે શ્રીપાળ મહારાજા આચાર્ય ભગવંતોનું ભક્તિ અને બહુમાન હૃદય પૂર્વક ઘણી સારી રીતે કરે છે.

ભક્તિ, બહુમાનમાં વ્યાખ્યાભેદ

જો કે વ્યાખ્યાકાર ભક્તિશબ્દથી અહીં અંતઃકરણનો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રેમ લઇને બહુમાન શબ્દથી બાહ્ય સેવાને ગ્રહણ કરે છે, તેમાં તેમની ધારણા ભક્તિશબ્દમાં રહેલા ભજ્ ધાતુના ગૂઢાર્થ તરફ અને બહુમાન શબ્દથી જગતમાં રૂઢ એવા બાહ્ય ઉપચાર તરફ રહેલી હોય એમ તરી આવે છે, અગર બહુમાનશબ્દ જો અંતઃકરણના પ્રેમરૂપ હોત તો તે અત્યંત આદરપાત્ર હોઇ અભ્યર્ચિત હોવાથી પહેલો મેલવામાં આવત. એમ ન કહી શકીએ કે ભક્તિશબ્દ અલ્પસ્વરવાળો હોવાથી તેને પહેલો મેલવામાં કોઇપણ પ્રકારે બહુમાનનું અનુત્તમપણું થતું નથી, કેમકે ઘણા તથા થોડા સ્વરની ચર્ચા કરતાં અર્ચ્ય અને અનર્ચ્યની ચર્ચાને પહેલું સ્થાન છે, અને તેથી બહુમાનશબ્દ ઘણા સ્વરવાળો છતાં પણ તે પહેલોજ મેલવો વ્યાજબી છે, પણ અહીં ભક્તિશબ્દ પહેલો મેલ્યો છે તે તેના અર્ચ્ય-પણાને અંગેજ છે અને તે અર્ચ્યપણું ભક્તિનું માનસિક પ્રીતિ એવો કરવાથી ટકી શકે, પણ શાસ્ત્રકારોએ ભક્તિશબ્દનો અર્થ બાહ્ય સેવા અને બહુમાન શબ્દનો અર્થ અંતઃકરણનો પ્રેમ એમ કરેલો છે, કેમકે શાસ્ત્રકારો ભક્તિને બહુમાનની જનની છે એમ ધારી તેને અર્ચ્ય

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ગણી શકે છે. વળી ભક્તિ અને બહુમાન એ ચઉભંગીનો વિષય હોવાથી જેમ દ્રવ્યભાવ શબ્દો ચઉભંગીના વિષયભૂત હોવાથી અર્થ અને અનર્થની ચર્ચાથી મુક્ત છે, તેવી રીતે આ ભક્તિ, બહુમાન શબ્દો પણ અર્થ, અનર્થની ચર્ચાથી મુક્ત છે અને તેથીજ શાસ્ત્રોમાં ભક્તિશબ્દને સ્થાને વિનયશબ્દને જોડી વિનય ને બહુમાનની ચઉભંગી જણાવવામાં આવે છે અત્રે પણ ભક્તિ, બહુમાનની ચઉભંગી શાસ્ત્રકાર સૂચવે છે, તોપણ મહારાજા શ્રીપાળજી તો ભક્તિ અને બહુમાન એ ઉભયથી સંપન્ન હોઈ આચાર્યપદના આરાધનમાં આચાર્ય ભગવંતોના ભક્તિ અને બહુમાન બંને કરવાવાળા છે.

આચાર્ય ભગવંતોની ભક્તિઆદિની જરૂરીઆત

આ વસ્તુને તત્ત્વદૃષ્ટિએ તપાસીએ તો સ્પષ્ટ થશે કે આચાર્ય મહારાજાઓની ભક્તિ અને બહુમાન આચાર્યપદના આરાધનને અંગે ઉપયોગી છે, તેવીજ રીતે આચાર્ય મહારાજોની બાહ્ય સેવારૂપ ભક્તિ ન કરવામાં આવે તે અને આચાર્ય મહારાજાઓ તરફ અંતઃકરણથી પ્રીતિ ન કરવામાં આવે તે રૂપ જે અભક્તિ અને અબ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

હુમાન એ આચાર્યપદની વિરાધનાનાજ કારણો છે, અને આજ કારણથી શાસ્ત્રકારોએ આચાર્ય ભગવંતની અભક્તિ અને અબહુમાનના પ્રાયશ્ચિત્તો આચાર્ય ભગવંતોની અવજ્ઞા અને આશાતનાની માફક સ્પષ્ટપણે ભિન્ન ભિન્નપણે જણાવેલાં છે. આચાર્યપદના આરાધક મહારાજા શ્રીપાળ એકલું ભક્તિ, બહુમાન કરીનેજ આરાધન કરતા નથી, પણ શ્રી અરિહંત ભગવાન્ અને સિદ્ધ મહારાજા કરતાં જુદીજ રીતનું પચીસ આવશ્યકવાળું, બત્રીસ દોષે રહિત એવું વંદન કરવાને માટેના મહોચ્છવો કરવાપૂર્વક આચાર્યપદનું આરાધન કરે છે.

આચાર્ય ભગવંતોનું વેયાવચ્ચ

વળી સાજાપણામાં સો સયણાની (સ્વજનની) માફક ભગવાન્ આચાર્ય મહારાજાના આરાધકો તેમની અગ્લાન દશામાંજ માત્ર ભક્તિ, બહુમાન અને દ્વાદશઆવર્ત વંદનથી આરાધન કરવાવાળા હોય, અને તેથી ભક્તો સંગમાચાર્યના, શિષ્યો જેવા ઉપઘાતક બને એમ નહિ પણ આચાર્ય ભગવંત બિમાર હોય, વૃદ્ધ હોય, ક્ષીણ-શક્તિ હોય, અસમર્થ હોય, તો તેમની પણ આરાધના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભક્તિ, બહુમાન અને દ્વાદશઆવર્તપૂર્વક વૈયાવૃત્યાદિક કરીને કરવીજ જોઇએ, તેથી મહારાજા શ્રીપાળ પણ આચાર્યપદનું આરાધન કરતાં ભક્તિ બહુમાન આદિની માફક આચાર્ય ભગવંતોના વૈયાવૃત્યાદિમાં પણ હંમેશાં ઉદ્યમવાળા રહી આચાર્યપદનું આરાધન કરતા હતા. જ્યારે કેટલાકો કુલાચાર કે રૂઢિથી આચાર્ય મહારાજ સાજા હોય ત્યારે ભક્તિ, બહુમાન અને વંદનનો વિધિ જાળવી જાય, અને આચાર્ય મહારાજની ગ્લાનદશા હોય ત્યારે વૈયાવૃત્ય દિક કાર્યોમાં હાજર રહી સેવા પણ બજાવે, છતાં તેઓ આચાર્ય ભગવાનની શુશ્રૂષા એટલે જિન ભગવાનની વાણીરુપ દેશનાને સાંભળવા ભાગ્યશાળી ન થાય તો તે મનુષ્યો શાસ્ત્રના તત્વજ્ઞાનને પામવા પાપની પ્રવૃત્તિઓને રોકવા, બાંધેલા કર્મરૂપી કચરાને કાઢી નાખી ઉત્તરોત્તર ફળરૂપે પ્રાપ્ત થતો જે મોક્ષ તે મેળવવાને ભાગ્યશાળી થતા નથી, અને તેથી તેઓ આચાર્યપદના આરાધનનું મુખ્ય ફળ નિકટપણે મેળવવા ભાગ્યશાળી બનતા નથી, તેમ અહીં મહારાજા શ્રીપાળનું થતું નથી, પણ તેઓ તો ભક્તિ, બહુમાન અને વૈયાવૃત્યના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉદ્યમની માફક આચાર્ય ભગવંતોની દેશના સાંભળવામાં તત્વગ્રાહીપણારૂપ પરમ શુશ્રૂષાના વિધાનમાં અત્યંત નિપુણતા ધારણ કરી આચાર્યપદનું આરાધન કરે છે.

આચાર્ય ભગવંતની પ્રતિમા સંબંધી વિચાર

આ સ્થાને એ સવાલ જરૂર થશે કે ગ્રંથકાર મહારાજે અવ્યાબાધ અકલંક ધર્મના દેશક ભગવાન્ અરિહંતોની, તેમજ સર્વકાળ, સર્વ બાધાએ મુક્ત અને સંપૂર્ણ જ્ઞાનાદિકે કરી, સર્વકાળ સંપૂર્ણ રહેવાવાળા, અર્થાત कालो हि सर्वभक्षक : ! એ જગતના કાલ સર્વનું ભક્ષણ કરનાર છે એવા નિયમનું નિમંત્રણ અનિયમિત કરી દેનારા ભગવાન્ સિદ્ધ પરમાત્માનું આરાફન જણાવતાં તેઓની મૂર્તિ અને તેની ભક્તિ વિગેરે કરવા દ્વારાએ આરાધના જણાવી છે, તો પછી આ તીર્થંકર મહારાજના પ્રતિનિધિ અને શાસનના સત્તાધીશ એવા આચાર્ય મહારાજના પ્રતિનિધિ અને શાસનના સત્તાધીશ એવા આચાર્ય મહારાજની આરાધના તેમની પ્રતિમા અને પુજાદ્વારાએ કેમ જણાવી નથી ? આવી શંકા થવાનો જો કે સંભવ છે, પણ તે અસ્થાને છે. પ્રથમ તો આચાર્ય

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભગવંતોની વિદ્યમાનતા શિવાયનું જૈનશાસનજ માન-
વાની શાસ્ત્રકારો ના પાડે છે, એટલે કે જૈનશાસનમાં
સર્વકાળે ભગવાન્ તીર્થંકરના પ્રતિનિધિ અને શાસનના
સર્વ સત્તાધીશ આચાર્યભગવંતો હયાતજ હોય છે,
અને તેથી ભગવાન્ જિનેશ્વરઆદિના બિનહયાતિના
કાળમાં જેમ તેઓશ્રીની પ્રતિમાદિકદ્વારાએજ ઉપાસના
કરી આરાધના થાય છે, અર્થાત્ જો અરિહંત ભગવં-
તોની મૂર્તિ માનવામાં ન આવે તો અરિહંતભગવંતોનું
આરાધન, અરિહંત ભગવંતોની હાજરીના વખતમાંજ
બને, અને તેથી તીર્થંકરનામ ગોત્ર ઉપાર્જન કરવાના
કારણભૂત અરિહંતાદિ વીશ પદોનું આરાધન અરિહંત
ભગવંતો વિચરતા હોય ત્યારેજ બને, પણ અરિહંત
ભગવાનોનું વિચરવાપણું ન હોય ત્યારે ન તો વીસસ્થાનકની
આરાધના થાય, અને તે વીશસ્થાનકનું આરાધન નહિ
થવાથી કોઇ પણ જીવ તીર્થંકર ભગવાનની વિહરમાન
દશા શિવાય તીર્થંકરપણું બાંધી શકે નહિ, અને એમ
બનવું તે કોઇપણ પ્રકારે શાસ્ત્રકારોને ઇષ્ટ નથી, અને
તેથી અરિહંત ભગવાનોનું આરાધન, તેમની વિહરમાન-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દશા હો કે નિર્વાણ દશા થઈ ગઇ હો તાપણુ તેમની મૂર્તિદ્વારાએ બની શકે છે, અને તેથીજ ભાષ્યકાર મહારાજ શ્રીજિનેશ્વર મહારાજના વિરહે જિનબિંબની કરાતી સેવા, સફળતાવાળી છે એમ સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં જણાવે છે, પરંતુ આચાર્ય ભગવંતોની વિરહમાન દશા સિવાયનું શાસનજ હોય નહિ એ વસ્તુ આગળથી સિદ્ધ હોવાથી આચાર્ય ભગવંતોની આરાધના સાક્ષાત્ આચાર્ય ભગવંતોની એટલે ભાવ આચાર્યોની આરાધનાદ્વારાએજ જણાવી અને તેથી ભગવંત અરિહંતોની આરાધના તેમના વિરહને અંગે મૂર્તિદ્વારાએ અને ભગવાન્ સિદ્ધ મહારાજાઓની આરાધના અરૂપી દશા હોવાથી કેવળ સિધ્ધભગવાનની મૂર્તિદ્વારાએ જણાવી, પણ આચાર્ય ભગવંતોની આરાધના તેમની મૂર્તિદ્વારાએ જણાવી નથી. વળી એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે આચાર્ય મહારાજની હયાતિમાં અંશે પણ તેમનાં ભક્તિ બહુમાન; વૈયાવચ્ચ અને શુશ્રૂષા નહિ કરવાવાળા છતાં 'મરી ઘોડીનું બહુમૂલ થાય' તેની માફક અમુક કાળ કરી ગયેલ આચાર્યના તેમની પ્રતિમાદિ સ્થાપના દ્વારાએ આચાર્ય સ્થાપનાના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભકત બની વર્તમાન ભાવાચાર્યની ભકિતથી બેનસીબ રહી તેમાં પોતે મગરૂબી માને છે, તેવો વખત આવી ભાવાચાર્ય કરતાં સ્થાપનાચાર્યનું સામ્રાજ્ય ફેલાવાનો વખત ન આવે તેને માટે પણ આચાર્યપદની આરાધના સાક્ષાત્ ભાવાચાર્યના ભકિત, બહુમાન આદિદ્વારાએ જણાવી પણ સ્થાપનાચાર્ય એટલે આચાર્યની મૂર્તિ કે અન્ય સ્થાપના દ્વારાએ ભકિત, બહુમાનાદિ સાચવવાથી આચાર્યની આરાધના જણાવી નથી. વળી એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે જેમ વર્તમાનકાળમાં ભાવઆચાર્ય, ઉપાધ્યાય પદસ્થો કે પોતાના વડીલો વિદ્યમાન છતાં અને તેઓને તે તે પદને લાયક ગુણવાળા છે એમ માનવા છતાં સાધુ, સાધ્વીના સમુદાયોમાં ભિન્નભિન્ન સ્થાપનાચાર્ય રાખવાની પ્રવૃત્તિ હોવાથી રત્નાધિક એટલે પોતાથી પહેલી વડીદીક્ષાવાળા, ગુરુમહારાજા, પદસ્થો કે આચાર્યાદિકોની સમક્ષ કોઇપણ આવશ્યક પ્રતિલેખનાદિ નિત્યક્રિયા કરવાનું પણ કર્તવ્ય છે એમ માનવા તૈયાર થતું નથી, અને તે તે પ્રતિદિનક્રિયાઓ સાક્ષાત્ ભાવાચાર્યાદિ પાસે ન કરતાં માત્ર સ્થાપનાચાર્ય પાસે કરી સાધુ,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સાધ્વી જેવા ઉત્તમ જીવોપણ પોતાને કૃતાર્થ માનવા તૈયાર થાયછે, તેવી અવિધિના અનુમોદન કરનારા શાસ્ત્રકારો બને નહિ અને સ્થાપનાચાર્યઆદિ દ્વારાએ ભાવાચાર્યાદિક પાસે થતી ભાવભીની ક્રિયાનો ભેદ થઈ જાય નહિ માટે પણ શાસ્ત્રકારે આચાર્યપદની આરાધના તેમની પ્રતિમાદ્વારાએ ન જણાવી હોય તે સ્વાભાવિક છે. વળી એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે અરિહંત અને સિદ્ધ મહારાજની આરાધના તેઓ અને તેઓની મૂર્તિદ્વારાએ શ્રીચતુર્વિધસકલસંઘે એક સરખી રીતે કરવાની છે, ત્યારે આચાર્યપદની તેમની સ્થાપનાદ્વારાએ આરાધના આવશ્યકઆદિ ક્રિયાદ્વારાએ શાસન સત્તાધીશ આચાર્યોએજ માત્ર કરવાની છે અને બાકીના શ્રીચતુર્વિધ સંઘે તો આચાર્યપદની આરાધના ભાવાચાર્ય પાસેજ પ્રતિક્રમણઆદિ ક્રિયા કરીને કરવાની છે, અર્થાત્ સકલઆચાર્ય પદના આરાધકોને આચાર્યની સ્થાપનાનો કે તેની આગળ પ્રતિક્રમણઆદિ ક્રિયા કરી તેમને આરાધવાનો માર્ગજ શાસ્ત્રકારોને ઇષ્ટ નથી તો પછી ત્રીજા આચાર્યપદના આરાધનમાં આચાર્ય ભગવંતોની મુર્તિ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આદિદ્વારાએ આરાધના જણાવેજ કેમ ?

આચાર્યની સ્થાપનાનુંજ ઇત્વરિકપણું હોય

વળી એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે અરિહંત ભગવાન્ અને સિદ્ધ પરમાત્માની સ્થાપના યાવત્ દ્રવ્યભાવિની એટલે જ્યાંસુધી તે મૂર્તિમાં તે તે મૂર્તિપણું રહે ત્યાંસુધી રાખવાની હોય છે, ત્યારે આચાર્ય ભગવંતોના વિરહે કથંચિત્ કરાતી આચાર્ય ભગવંતોની ઇતર લોકોદ્વારાએ સ્થાપના તે માત્ર ક્રિયાકાળ પૂરતીજ હોય છે, અર્થાત્ અરિહંત ભગવાન્ અને સિદ્ધપરમાત્માની આરાધના તેમની મૂર્તિદ્વારાએ વારંવાર થાપઉથાપવાળી રહેતી નથી, પણ ભાવાચાર્ય આદિકોની સ્થાપના દ્વારાએ થતી આરાધના વારંવાર થાપ ઉથાપવાળી હોય છે, માટે પણ આચાર્યપદની આરાધનામાં તેમની મૂર્તિદ્વારાએ તેમની આરાધના જણાવી નથી.

ભક્તિઆદિથીજ આરાધનાની યોગ્યતા.

વળી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે જ્યારે શાસ્ત્રકાર મહારાજે આચાર્યાદિક પદોની મૂર્તિદ્વારાએ આરાધના ન જણાવી અને સાક્ષાત્ આચાર્ય એટલે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભાવાચાર્યોની આરાધના જણાવી તેપછી વર્તમાનકાળમાં જેઓ ભાવાચાર્યની આરાધનાથી વિમુખ રહે છે તેઓ માત્ર નમો आयरियाणं પદ ગણીને પોતે આચાર્યપદની આરાધના કરી એમ માને છે, અને તે માન્યતાથી કૃતાર્થ થાય છે તે કેવી ભારે ભૂલ કરે છે? જ્યારે શાસ્ત્રકાર મહારાજે આચાર્ય મહારાજની પ્રતિમાદ્વારાએ પણ આરાધના નથી જણાવી, પણ સાક્ષાત્ આચાર્યનીજ ભક્તિ, બહુમાન આદિદ્વારાએ આરાધના જણાવી છે અને લોકો તે આચાર્યના પદમાત્રને નમસ્કાર કરી આચાર્યપદની આરાધનાનો સંતોષ માને છે તો પછી આચાર્યની પ્રતિમાદ્વારાએ આચાર્યની આરાધના જો આ શાસ્ત્રકારે જણાવી હોત તો તે વર્તમાનકાળના ભદ્રિક જીવો આચાર્યપદની આરાધના માટે ભાવાચાર્યના ભક્તિ, બહુમાન અને વૈયાવચ્ચાદિ કરવાં તો દૂર રહ્યાં પણ વંદન કરવાને ભાવાચાર્યનો ભેટોપણ કરત નહિં અને પોપટ અચરે અચરે રામ કે રામકી મૂર્તિપર વિષ્ઠાનાં ઉખાણાં ચરિતાર્થજ કરત.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આચાર્યની પ્રતિમાદ્વારા આરાધના કેમ નહિ?

વળી એ પણ વાત ધ્યાનમાં રાખવાનીછે કે અરિહંત ને સિદ્ધપદની આરાધનામાં પ્રતિમા ભરાવવી, પૂજા કરવી, વંદન કરવું અને ધ્યાન કરવું એ વિધાન તરીકે જણાવ્યું છે, ત્યારે આચાર્યપદની આરાધનામાં પ્રતિમા કરાવવી પૂજા કરવી કે ધ્યાન કરવું વિગેરે શુ પાના વિધાનો લીધેલાં નથી, તેજ સ્પષ્ટ કરે છે કે આચાર્યપદનું આરાધન કરનારાએ સાક્ષાત્ આચાર્યનું ભક્તિ, બહુમાન આદિ કરવું તોજ આરાધન ગણાય. અર્થાત અરિહંતને સિદ્ધ-પદની આરાધનામાં જેવી પ્રતિમાદ્વારાએ આરાધના કરવામાં સાધનતા ગણી આશાતના વર્જન માન્યું છે તેવીરીતે આચાર્યાદિક પદોમાં નથી માન્યું તેમાં એ પણ તત્વ હોય કે એક ક્ષેત્રમાં જેમ સર્વકાળે તીર્થંકરો હોતા નથી તેમ અનેક તીર્થંકરો પણ એકી કાળે હોતા નથી, પણ આચાર્યો સર્વદા નિયમિત હોય છે, અને એકેક ક્ષેત્રે અનેક ભાવાચાર્યો હોવાનો સંભવ છે, છતાં જો ઇતર ભાવાચાર્યોની અવજ્ઞા ન હોય તો કોઈપણ એક ભાવાચા-ર્યના ભક્તિ, બહુમાન આદિથી આચાર્યપદનું આરાધન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

થઇ શકે છે. એટલે કે આચાર્યના ગુણદ્વારાએ એકપણ ભાવાચાર્યનું આરાધન અઢીદ્વીપમાં રહેલા સકલ ભાવાચાર્યના આરાધનરૂપ છે, અને એકપણ ભાવાચાર્યની અવજ્ઞા કે અબહુમાન કરવાં તે સકલ જગતના ભાવાચાર્યની અવજ્ઞા અને અબહુમાન કરવા જેવાં નુકસાનકારક છે, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારો કહે છે કે, एगम्मि पूइयम्मि सव्वे ते पूइया होइ અર્થાત્ એક ભાવાચાર્યની પૂજા કરવાથી સકળ જગતના ભાવાચાર્યોનું પૂજન થાય છે. અર્થાત્ ભાવાચાર્યના વંદન, બહુમાન આદિ દ્વારાએ સાક્ષાત્ સર્વ ભાવાચાર્યોના ભક્તિ, બહુમાન આદિનું ફળ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, ત્યારે આચાર્યની પ્રતિમા હોય તો તે પ્રતિમાદ્વારાએ તો તે પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવેલા આચાર્યનીજ મુખ્યતાએ આરાધના થાય છે, અને તેથીજ કોઇપણ ચૈત્યમાં મૂલ નાયકજીરૂપ પ્રતિમાનું ચૈત્યવંદન કર્યા પછી, જં કિંચિ૦ કહીને બીજી પ્રતિમાઓનું વંદન કરવાનું જુદું સૂત્ર કહેવાનું રહે છે, અર્થાત્ પ્રતિમાદ્વારાએ થતી આરાધનાથી કેવળ તેજ પ્રતિમા (નહિ કે તેમની પણ બીજી પ્રતિમા) અને તેમાં પ્રતિષ્ઠિત થએલોજ ભાવનિક્ષેપો માત્ર આરાધ્ય થાય છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જ્યારે ભાવનિક્ષેપાના આરાધનથી સર્વ ભાવનિક્ષેપાનું આરાધન થઇ જાય છે. આવાજ કારણથી શક્રેંદ્ર મહારાજે વગ્ગુલિ નામના શ્રાવકને ભગવાન્ મલ્લીનાથજીની પ્રતિમાની પૂજા કરવા જતાં સાક્ષાત્ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજા જે છદ્મસ્થપણામાં કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહેલા હતા, તેમની ભક્તિ, બહુમાન, પૂજા કરવા પ્રેરણા કરી.

સિદ્ધ શ્રી મલ્લીનાથજીની પૂજા કરતાં છદ્મસ્થ ભગવાન્ મહાવીરની પૂજા કેમ?

આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે જ્યારે કેવળજ્ઞાન પામી, તીર્થ પ્રવર્તાવી, મોક્ષને પામેલા એવા મલ્લીનાથ ભગવાનની પ્રતિમા કરતાં કેવળજ્ઞાન નહિ પામેલા, હજુ તીર્થ જેણે પ્રવર્તાવ્યું નથી, અને મોક્ષ મેળવ્યો નથી એવા શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજની અધિકતા જણાવી, તો પછી ભાવાચાર્યની પ્રતિમા કરતાં ખુદ ભાવાચાર્યની આરાધના અત્યંત અધિક હોય એ સ્વાભાવિકજ છે. શાસ્ત્રકાર મહારાજે આચાર્યપદના આરાધનના વિધાનમાં વંદનનો વિધિ પ્રથમ નહિ જણાવતાં પ્રથમ ભક્તિ અને

બહુમાન જણાવ્યાં તેથી એમ સુચિત થઇ શકે કે આરાધન કરનાર મનુષ્ય અરિહંત ભગવાન્ અને સિદ્ધ મહારાજની પૂજાઆદિકની માફક આચાર્ય ભગવંતના ભક્તિ અને બહુમાન અત્યંત જરૂરી આદરવાં જોઇએ, અને એજ સુચના જો વ્યાજબી ગણીએ તો એમ કહેવું જોઇએ કે ભક્તિ, બહુમાનનું કર્તવ્ય ભાવાચાર્યદ્વારાએજ બજાવી શકાય.

આચાર્ય ભગવંતો આદિની મૂર્તિઆદિનો ઉપયોગ

ઉપર જણાવેલી હકીકતથી આચાર્યાદિકની પ્રતિમા, પાદુકા કે સ્તૂપ ન કરવાં અથવા તો તે શાસ્ત્રોક્ત નથી તેમ કહેવાનો આશય નથી, કેમકે શ્રીઆવશ્યકનિર્યુક્તિમાં ચક્રવર્તી મહારાજા ભરતે અષ્ટાપદ ઉપર પોતાના નવાણું ભાઇઓના સ્તૂપો કરાવેલા છે. વળી સાધર્મિક ચૈત્યમાં આચાર્યાદિકની મૂર્તિને અવકાશ છે તથા મથુરાઆદિ સ્થાનોમાં આચાર્યાદિકના સ્તૂપો, મૂર્તિઓ અને પાદુકાઓ હતાં અને અનેક સ્થાને અત્યારે પણ વિદ્યમાન છે, પણ કોઇક કોઇક ગચ્છવાળાઓ ગચ્છના કદાગ્રહને લીધે ભગવાન્ જિનેશ્વરની પ્રતિમાજીની માફક તે આચાર્યાદિ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કની પ્રતિમાને મુકુટઆદિ રાજ્યચિહ્નથી અલંકૃત કરે છે, અને ચામરઆદિક જે પ્રાતિહાર્યમાં ગણાય તે દ્વારાએ તેની શોભા કરે છે તે શાસ્ત્રદષ્ટિએ કોઇપણ પ્રકારે ઉચિત હોય એમ જણાતું નથી. વળી કેટલાક તો આચાર્યાદિકની પ્રતિમાના આગ્રહમાં એટલા બધા અટવાઇ ગયા છે કે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનની પ્રતિમાની પૂજા, ભકિત આદિ સંબંધી દરકાર કરતાં પોતાના ગચ્છના સ્થાપક કે પ્રવર્ધક એવા આચાર્યાદિકની પ્રતિમાની પૂજા, ભકિતઆદિની ચિંતા કરે છે. વળી કેટલાક ગચ્છના કદાગ્રહવાળાઓ પોતાના ગચ્છના આચાર્યોની મૂર્તિઓને અન્ય શાસ્ત્રાનુસારી પ્રરૂપણા અને પ્રવૃત્તિવાળા ગચ્છો ન માને છતાં તેને પરાણે મનાવવા માટે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનની પ્રતિમા કે જે સર્વ શાસનપ્રેમીઓને શિરસાવંદ્ય હોય, તેની જોડે ગાદી ઉપર થાપી દે છે. વળી કેટલાકો પોતાના ગચ્છના કદાગ્રહને લીધે પોતાના ગચ્છના આચાર્યો કે જેઓ શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા કરનારા હોઇ સમ્યગ્દષ્ટિને સ્વપ્ને પણ વંદ્ય હોય નહિ, તેવાઓની મૂર્તિઓ શાસનમાં સર્વદા વંદનીય એવા શ્રી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જંબૂસ્વામી, સ્થૂલભદ્રજી કે કલિકાલ સર્વજ્ઞ ભગવાન્ હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી સરખાની મૂર્તિઓ ભરાવીને તે પોતાના ગચ્છના ગુરુનો મહિમા વધારવા માટે જોડે પધરાવે છે. અર્થાત્ કેટલાક તો મધ્યમાં પોતાના ગુરુની પ્રતિમા પધરાવી, તેમની બંને બાજુએ સર્વમાન્ય એવા આચાર્યોની પ્રતિમાઓ પધરાવી શાસનસ્તંભ એવા આચાર્ય મહારાજાઓની અવજ્ઞા કરવામાં પણ પાછી પાની કરતા નથી. વળી કેટલાકો ગચ્છ અને મતના કદાગ્રહમાં એટલા બધા મસ્ત હોય છે કે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાન્ કે સિદ્ધ પરમાત્માની મૂર્તિ ભરાવવાનો ઉપદેશ જિંદગીમાં એક વખત પણ ન આપે, અને પોતાના ગચ્છ કે મતને વધારનાર કે થાપનાર ગુરુની મૂર્તિઓ દરેક ચોમાસે અને દરેક સ્થાને ભરાવતા અને પધરાવતાજ જાય. આ સર્વનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે શાસ્ત્રાનુસારી શ્રદ્ધાવાળા શાસનપ્રેમીઓને તે વાત ઉત્સૂત્રની પ્રરૂપણા કરનારા અને ભગવાનના માર્ગને ઉડાવનારાની પંચાતને લીધે શુદ્ધ દેવ અને શુદ્ધ ગુરુની પ્રતિમાઓની વંદનાઆદિક વિધિથી વંચિત રહેવું પડે છે. આ સ્થળે એ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પણ ધ્યાન રાખવાનું છે કે જૈન માત્રને વંદના કરવા- લાયક એવા ભગવાન્ જિનેશ્વરના મંદિરમાં તેવા ઉત્સૂત્ર- ભાષીઓની મૂર્તિઓ કે પાદુકાઓ સ્થાપવામાં આવે તે પોતાના ગચ્છને વંદ્ય છતાં પણ ઘણા ગચ્છવાળાઓને અવંદનીય હોવાથી જિનેશ્વર ભગવાનના મંદિરમાં શુભ સંકલ્પનો નાશ થઇ અશુભ સંકલ્પનો પ્રસંગ લાવે છે.

ફોટા અને ઑઇલપેઇંટીગોથી પંચેદ્રિય હત્યાનો પ્રસંગ

વળી આજકાલ તો ફોટા અને ઑઇલ પેઇન્ટિગોનો એટલો બધો ગાડરીઓ પ્રવાહ સાધુ અને શ્રાવકમાં પ્રવર્ત્યો છે કે કોઇપણ ચોમાસામાં કોઇપણ ઉપાશ્રયમાં સાધુઓ ચોમાસુ રહે ત્યારે એ ફોટાઓ અને ઑઇલ પેઇન્ટિગોનો જમાવ કર્યા શિવાય રહેતા નથી. તે ફોટાઓ અને ઑઇલ પેઇન્ટિગોને અંગે ખીસકોલી, ચકલી, કબૂતર વિગેરેના માળાઓ થઇ તેની અને તેના ઇંડાઓની વિરાધનાથી કેટલી પચેદ્રિય હત્યાઓ થાય છે, તેનો ખ્યાલ તે કદાગ્રહીઓ કે આગ્રહમસ્તોને હોતો નથી. વળી ફોટાઓ અને ઑઇલ પેઇન્ટિગોના સ્થાન સ્થાન પર

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જમાવ થવાથી ઉપાશ્રય, ઉપાશ્રય તરીકે ન રહેતાં માત્ર ચિત્રશાળાઓજ બની જાય છે, અને ચિત્રશાળામાં જગા પુરાઇ જતાં નવા આવનારના નવા ફોટાદિકને અંગે ઘણી વખતે મૂળનું પરાવર્તન થાય છે અને તેમાં ઝગડાઓનું ઝાડ ખડું થાય છે એ વાત વાચકવર્ગની જાણ બહાર તો નથીજ, માટે વર્તમાન જમાનામાં તીર્થંકર ભગવાનના મંદિરમાં કે ઉપાશ્રયમાં તેવી ફોટાની કે ઑઇલ પેઇન્ટિંગની અથવા મૂર્તિઓની ધમાલ ન કરતાં તે તરફ ભક્તિ ધરાવવાવાળાઓએ પોતાને ઘેરે કે અલગ સ્થાને તે પધરાવવી એજ શ્રેયઃકર માર્ગ છે.

શ્રી ઉપાધ્યાયપદની આરાધનાની રીતિ

ચોથા ઉપાધ્યાયપદની આરાધના મહારાજા શ્રીપાળ કેવી રીતે કરે છે તે શાસ્ત્રકાર જણાવે છે.

टाणासणवसणाई पढंतपाढंतयाण पूरंतो ।
दुविहभत्तिं कुणंतो उवज्झायाराहणं कुणइ ॥११७३॥

તે મહારાજા શ્રીપાળ આગમોને ભણનારા અને ભણાવનારાઓને સ્થાન (ઉપાશ્રય), આસન (સંથારીઓ વગેરે) અથવા ભોજન અને કપડાં વિગેરે વસ્ત્રને પૂરતા તથા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દ્રવ્ય અને ભાવ બંને પ્રકારની ભક્તિ કરતા ઉપાધ્યાય-પદનું આરાધન કરતા હતા.

આચાર્ય ઉપાધ્યાયની એકતા

વાચકવર્ગને સારી રીતે માલમ હશે કે આગમોના નિર્યુક્તિઆદિ અર્થોના અધ્યપનનું કામ આચાર્ય ભગવંતોનું છે, અને સકલ આગમોના મૂળ સૂત્રોનું અધ્યયન કરાવવાનું કામ ઉપાધ્યાય મહારાજાઓનું છે. જો કે સૂત્રકાર મહારાજા સ્થાનાંગઆદિની અંદર આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયપદનું અભેદપણું સૂચવવાદ્વારાએ એક વ્યકિતમાં પણ તે બે પદોનો સંભવ સુચિત કરે છે, પણ તે ઘણો ઓછા ભાગે હોય, ઘણા ભાગે તે બંને પદને ધારવાવાળા બંને મહાપુરુષો જુદા હોય છે.

ઉપાધ્યાયજીનું આરાધન સ્થાનદાનથી કેમ?

તેમાં પણ ગચ્છના સાધુઓનું પાલનપોષણનું મુખ્ય કામ ઉપાધ્યાય મહારાજનુંજ હોય છે, તેને અનુસરીને તો ઘણી જગોપર શાસ્ત્રોમાં આચાર્ય ભગવંતોને ગણ એટલે ગચ્છની તપ્તિ એટલે ચિંતાથી મુકત ગણવામાં આવે છે, એટલુંજ નહિ પણ તે ગણતપ્તિથી મુકતપણું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આચાર્યનો ગુણ ગણાય છે. એ ઉપરથી ગણની ચિંતાનો ભાર ઉપાધ્યાયજી ઉપર હોય અને તેથીજ તેમના અધિકારમાં ભણનારને અંગે પણ સ્થાનાદિક આપવાથી ઉપાધ્યાયપદનું આરાધન ગણ્યું હોય. તે સ્વાભાવિક છે. વળી ઉપાધ્યાયપદના શબ્દાર્થમાં ભણાવવાનો અર્થ આવતો હોવાથી ભણનાર અને ભણાવનાર બંનેને સ્થાનાદિક આપવાથીજ ઉપાધ્યાયપદની આરાધના થાય એમ જે શાસ્ત્રકાર જણાવે છે તે સર્વથા યોગ્યજ છે. ઉપાધ્યાય મહારાજને વાચના, પૃચ્છનાદિરૂપી સ્વાધ્યાય બારે અંગનો કરવાનો હોય છે, અને વાચના પૃચ્છનાદિ સ્વાધ્યાય તો ભણનારના સદ્‌ભાવે બની શકે, માટે ભણનારની ભક્તિદ્વારાએ ઉપાધ્યાયપદની આરાધના જણાવેલી છે. એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે અશન અને વસ્ત્રાદિકની પ્રાપ્તિ થયા છતાં પણ ઉપાશ્રય જો અસ્વાધ્યાય રહિત ન હોય કે સ્વાધ્યાયમાં વ્યાઘાત કરનારા લોકોથી હણાએલો હોય તો તેમાં સ્વાધ્યાય કરી કે કરાવી શકતો નથી. અન્ન અને વસ્ત્રાદિકના દાનને દેવાવાળા સ્થાન સ્થાન મળે અને તે ગરીબો પણ દઇ શકે. પણ પૂર્વે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જણાવેલા ગુણવાળા સ્થાનને દેનારા ઘણા ઓછાજ ભાગ્યશાળીઓ હોય, માટે શાસ્ત્રકારે પહેલાં સ્થાનપદ ઉપાશ્રયના દાનને માટે જણાવ્યું છે.

આરાધના માટે અશન વસ્ત્રાદિકનું દાન

જોકે સ્થાન (ઉપાશ્રય) અનુકૂળ મળ્યા છતાં પણ ભણનાર અને ભણાવનાર બંનેને અશન અને વસ્ત્રાદિકની જરૂરીઆત ઓછી રહેતી નથી કે મટી જતી નથી, માટે તે ભણનાર અને ભણાવનારને અશન તથા વસ્ત્રાદિક આપવાં તે પણ ઉપાધ્યાયપદની આરાધના રૂપેજ જણાવ્યાં છે. વળી માર્ગના પરિશ્રમથી થાકેલા અને ગ્લાન એવા બે પ્રકારના સાધુઓને છોડીને બાકીના બધા સાધુઓને અશન અને વસ્ત્રાદિનું દાન દેવામાં જે ફળ થાય તેના કરતાં આગમ એટલે શાસ્ત્રોને ગ્રહણ કરનારા એટલે ભણનારાઓને જે અશન, વસ્ત્રાદિકનું દાન કરાય તેમાં અત્યંત ફળ છે એમ શાસ્ત્રકારો સ્થાન સ્થાન ઉપર જણાવે છે. આ ગાથામાં એક શબ્દ ખાસ ધ્યાન ખેંચનારો છે ને તે એ કે સ્થાન, અશન અને વસ્ત્રાદિકને દેનારા એમ નહિ કહેતાં પૂરનારા એમ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જણાવ્યું છે. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે શ્રીપાળ મહારાજાએ ગામેગામ ઉપાશ્રયો કરેલા હોવા જોઇએ તથા ગામે ગામે, અને સ્થાને સ્થાને ભણનાર અને ભણાવનાર યોગ્ય અશન અને વસ્ત્રાદિને પામે તેવી સગવડ કરેલી હોવી જોઇએ.

સ્થાનાશન વસ્ત્રાદિ પૂરવાનો પ્રભાવ

વળી તે અશન અને વસ્ત્રાદિકને દેવામાં જરૂરીઆત ગણીનેજ દેવું એમ શ્રીપાળ મહારાજાને અંશે પણ હતું નહિ, પરંતુ દેવું એજ જરૂરી છે એમ શ્રીપાળ મહારાજાના મનમાં હોવાથી શાસ્ત્રકારે તેમને અશનાદિના પૂરનાર કહ્યા. ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે કે આરાધના કરનાર મનુષ્યો ગ્રાહકની ઇચ્છા કે જરૂરીઆતને ધ્યાનમાં નહિ લેતાં, પોતાને મળેલી વસ્તુનો આવી રીતે મહાપુરુષોને દાન દેવાદ્વારાએ જેટલો ઉપયોગ થાય તેટલોજ સફળ છે એમ માનનારોજ હોવો જોઇએ. જ્યાંસુધી અંતઃકરણમાં સંપૂર્ણ ઉદારતાને સ્થાન મળ્યું નથી, અને યાચના કરતાં અધિક દેવાની પ્રવૃત્તિ જાગી નથી, ત્યાંસુધી આત્માની આરાધકતા થવી અસંભવિત નહિ તો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દુઃસંભવિત તો જરૂરજ છે. વાચકોને યાદ હશે કે દાનને અંગે થએલી સંકુચિત દૃષ્ટિથીજ મમ્મણ શેઠને મહારાજા શ્રેણિક કરતાં પણ ઘણી મોટી રિદ્ધિ મળ્યા છતાં તે રિદ્ધિ મમ્મણશેઠના ઉપભોગમાં આવીજ નહિ અને તે મમ્મણશેઠ માત્ર ભંડારના પહેરેગીરની માફક રિદ્ધિનો સંચયકાર હોવા સાથે રક્ષક રહી તેજ રિદ્ધિના મમત્વને લીધે દુર્ગતિ પામ્યો. અર્થાત્ સંકુચિત દૃષ્ટિએ દેવાતું દાન આરાધકપણામાં ઉપયોગી થતું નથી એટલુંજ નહિ પરંતુ ભવાંતરે પણ તે સંકુચિત દૃષ્ટિથી દીધેલા દાનના ફળ તરીકે રિદ્ધિ મળે છે, પણ તેનો ભોગ થતો નથી અને તે દુર્ગતિ આપનારી થઇ પાપ ઋદ્ધિ તરીકેજ પરમેશ્વરશાસનમાં પંકાય છે. પુણ્યરિદ્ધિ તરીકે તો તેજ ભાગ્યશાળીઓની ઋદ્ધિ ગણાય કે જેઓ સંકોચ વગર દાન દેવાવાળા હોય અને તેવા દાનના ફળ તરીકે બીજા ભવમાં અઢળક ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ મળે અને તેનો પોતાના કુટુંબ કે શરીરમાં જે ઉપયોગ થાય તેને નિરર્થક ગણતાં ધર્મસ્થાનમાં દાનાદિદ્વારાએ તેનો થતો ઉપયોગજ સફળ છે એમ ગણવામાં આવે તો તેવા મનુષ્યોની ઋદ્ધિ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તે પુણ્યઋદ્ધિ કહી શકાય અને આરાધકમનુષ્યને તેવી પુણ્યઋદ્ધિ જરૂર પ્રાપ્ત થાય છે, માટે શ્રીપાળ મહારાજાએ આરાધના કરી તેમાં શાસ્ત્રકારે પુરંતો એટલે પૂરનાર એવો શબ્દ વાપરેલો છે, કેટલાકો ફક્ત જ્ઞાન તરફજ રૂચિ ધરાવનારા હોઇ ભણુનાર અને ભણાવનારને માત્ર સ્થાન, ભોજન અને વસ્ત્રાદિકનુંજ દાન દેવાની બુદ્ધિ ધારણુ કરી આરાધના કરવા માગે છે, પણુ મહારાજા શ્રીપાળની સ્થિતિ તેવી નથી, કિન્તુ તેઓ તો સ્થાન અશન અને વસ્ત્રાદિ શિવાયની પણુ દ્રવ્ય અને ભાવથકી ભક્તિ કરીને ઉપાધ્યાયપદનું આરાધન કરતા હતા. (આ સ્થળે પણુ ઉપાધ્યાયની પ્રતિમા નથી જણાવી તેને અંગે આચાર્યપદમાં જણાવેલી પ્રતિમાની હકીકતને ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે.)

શ્રી સાધુપદને આરાધન કરવાની રીતિ.

પાંચમા સાધુપદની આરાધના મહારાજા શ્રીપાળે કેવીરીતે કરી તે જણાવે છેઃ—

अभिगमणवंदणनमंसणेहिं असणाइवसहिदाणेहिं ।
वेआवच्चाईहिं अ साहुपयाराहणं कुणई ॥११७४॥

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સાધુપદ આરાધવાની વિધિ એ આચાર્યાદિની પણ આરાધના વિધિ

વાચકોએ યાદ રાખવું કે આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય પદમાં ભક્તિ અને બહુમાન શબ્દથી સાધુપદમાં જણાવાતાં અભિગમન (સામૈયાં કરવાં કે સામા વંદન કરવા જવું) વિગેરે સામાન્યપણે જણાવેલાં છેજ. વળી આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય પદવીમાં દાખલ થનારા મહાપુરુષો પ્રથમ સાધુપણામાં આરૂઢ થએલાજ હોય છે, અને આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય પદવી વખતે પણ તેઓશ્રીમાં સાધુતાની કોઇપણ અંશે ન્યૂનતા હોતી નથી, અને એજ અપેક્ષાએ તો શ્રી ભગવતીજીની ટીકા કરનારા આચાર્ય શ્રી અભયદેવસૂરિજી વિગેરેએ અરિહંતાદિક પાંચ પરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરવાને સ્થાને સિદ્ધપરમાત્મા અને સાધુ મહાત્મા એ બેજ પરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરવાથી પંચ પરમેષ્ઠીનામ નમસ્કારની એકપક્ષે ચરિતાર્થતા જણાવી છે. વળી પંચસૂત્રી, ચઉસરણ અને પ્રતિક્રમણસૂત્ર વિગેરેમાં આચાર્ય, અને ઉપાધ્યાયને મંગળ, લોકોત્તમ, અને શરણ્ય તરીકે જુદા ગણાવ્યા નથી, પણ તે આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય બંનેને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સાધુપદમાં ગણી તેઓને મંગળ, લોકોત્તમ, અને શરણ્ય તરીકે ગણી લીધા છે. એમ નહિ કહેવું કે જો સાધુપદની આરાધનાનો વિધિ સ્વતંત્ર આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયપદમાં લેવાનો હોત તો સાધુપદના આરાધનમાં જણાવેલાં વંદન, નમસ્કાર, અશનાદિ અને વસતિનું દાન અને વૈયાવચ્ચ વિગેરે આરાધના વિધિઓ આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયપદની આરાધના વિધિમાં કેમ જણાવ્યાં ? આના સમાધાનમાં સમજવું કે જેને આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયપદવીઓ ન હોય, તેવા સામાન્ય ગીતાર્થ કે ગીતાર્થની નિશ્રાવાળા સાધુઓને પણ વંદનાદિ કરવાં જરૂરી છે, અને તે દ્વારાએજ સાધુપદની આરાધના થાય છે. વળી ગીતાર્થ કે તેની નિશ્રાવાળા સાધુની વૈયાવચ્ચ કરતાં આચાર્યાદિના વૈયાવચ્ચની અંદર અગણિત લાભ છે એ જણાવવાને માટે પણ આચાર્યાદિકની આરાધનામાં વૈયાવૃત્યાદિ કાર્યો સ્પષ્ટપણે જણાવવાની જરૂર છે. હવે સાધુપદના આરાધન માટે શ્રીપાળ મહારાજે કરેલો વિધિ જોઇએ:—

સર્વસાધુઓની આરાધના એજ સાધુપદની આરાધના–અભિગમન (સામૈયા)નો લાભ

શ્રી શ્રીપાળચરિત્ર અને તેના રાસને વાંચવા અને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સાંભળવાવાળાઓ શ્રીશ્રીપાળ મહારાજની રિદ્ધિ, સમૃદ્ધિ, રાજવૈભવ અને ઠકુરાઇના વિસ્તારથી અજાણ્યા હોય એમ માની શકાયજ નહિ, તો તેવા રાજવૈભવવાળા પણ સાધુપદની આરાધના માટે જે કોઇ ગીતાર્થ કે ગીતાર્થની નિશ્રાવાળા સાધુઓ આવવાના સંભળાય તે સર્વની સામા ઘણા ઠાઠમાઠની સાથે તેઓ વંદનાદિક માટે જઇ સાધુપદના આરાધનમાં તત્પર રહેતા હતા. આજકાલ કેટલાક શ્રીમંતો કે શ્રાધ્ધો માત્ર પદસ્થના પૂજારી હોઇ પદસ્થના અભિગમનાદિકનેજ આચરે છે; તેઓ ખરેખર સાધુતાની કિંમત સમજ્યાજ નથી એમ કહેવું જોઇએ. સાધુતાની કિંમત સમજનાર શ્રદ્ધાળુએ તો પદસ્થ કે અપદસ્થ, ગીતાર્થ કે તેની નિશ્રાવાળો અગીતાર્થ શાસ્ત્રસમુદ્રનો પારગામી કે માત્ર અષ્ટ પ્રવચન માતાને ધારણ કરનાર ધનાજી સરખા તપસ્વી કે કૂરગડુ સરખા ક્ષુધાને નહિ સહન કરનાર હોઇ સમગ્ર દિવસ ભોજન કરનાર કોઇપણ પ્રકારવાળા સાધુ જો મૂળોત્તર ગુણ સહિત સાધુતાને ધારણ કરનારા હોય તો તે દરેકના અભિગમનાદિ કરવાં ઉચિત છે એમ દરેક સાધુપદના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આરાધનવાળાએ સમજવું જોઇએ. યાદ રાખવાની જરૂર છે કે શ્રી ભગવતીજી, રાયપસેણી અને ઉવવાઇજી વિગેરે સૂત્રોમાં સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે કે શ્રમણમહાત્માઓના નામસ્મરણ એટલે જાપ વિગેરે કરતાં પણ સાધુ મહાત્માઓના અભિગમનાદિકમાં ફળનો હિસાબ ઘણોજ મોટો રહેલો છે. અર્થાત્ સાધુમહાત્માઓના અભિગમનની આવશ્યકતા દરેક સાધુપદના આરાધન કરનારને રહેલીજ છે એ સમજવું જોઇએ. જેવી રીતે નવા આવતા સાધુઓને સામૈયાનો આડંબર કરી શાસનની અને સાધુપદની પ્રભાવના દ્વારાએ શ્રદ્ધાળુ પુરુષોએ સાધુતાનું આરાધન કરવાનું છે, તેવીજ રીતે પ્રતિદિન યથાશકિત સાધુને નિયમિત વંદન અને નમસ્કાર કરીને સાધુપદ આરાધન કરવાની જરૂર છે. દરેક સાધુની વંદનીયતા ચૈત્યવંદનમાં આવતા 'જાવંત કેવિ સાહૂ'૦ એ ગાથાને બોલનારા શ્રદ્ધાળુઓ સારી પેઠે સમજી શકે તેમ છે, અને તેથી જેઓ અમુક જ્ઞાનવાળા, અમુક પદવાળા, અમુક ગુણવાળા કે અમુક સ્થિતિવાળાજ સાધુઓને માનવાવાળા હોય તે વાસ્તવિકરીતે 'જાવંત'૦ના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પાઠને સમજતા કે માનતા નથી, અથવા તો સાધુપદનું આરાધન તેઓ કરતા નથી, કિન્તુ માત્ર પોતાના કલ્પેલા જ્ઞાનાદિક ગુણોનું અંશે આરાધન કરી સાધુતાના ઘણા ગુણોનું વિરાધન કરનારા થાય નહિ તો તેઓનું સદ્‌ભાગ્યજ સમજવું.

સર્વસાધુઓને અશન ને વસ્ત્રાદિના દાનથીજ સાધુપદનું આરાધન–એક અનુકરણીય વ્યક્તિ

મહારાજા શ્રીપાળ જેવી રીતે સર્વ સાધુઓના અભિગમન, વંદન અને નમસ્કાર કરવા દ્વારાએ સાધુપદનું આરાધન કરતા હતા, તેવીજ રીતે તે વખતે વિદ્યમાન સર્વ સાધુઓને અશનાદિ એટલે અશન, પાન, ખાદિમ સ્વાદિમ વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, રજોહરણ, સંથારિયાં, દંડક વિગેરે સર્વ સંયમ સાધનનાં ઉપકરણો તથા સાધુઓને માટે ઉતરવાના ઉપાશ્રયાદિ સ્થાનો દઇને સાધુપદનું સર્વ સાધુની ભક્તિદ્વારા આરાધન કરતા હતા. (વર્તમાનકાળમાં ગામે ગામમાં ઘણા રિદ્ધિમંત ગણાતા શ્રાવકો પણ કેવળ અશનાદિ દેવાદ્વારાએ પણ સાધુપદના આરાધનથી બેનસીબ રહે છે, વળી સાધુપદની આરાધના માટે સર્વ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સાધુઓને અશનાદિના દાનમાં તત્પર રહી नमो लोए सव्वसाहूणं ના પદની આરાધનાને કરનારા ઘણા ઓછાજ શ્રીમંતો હોય છે. તો પછી નિર્વિશેષપણે સર્વ સાધુઓને વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ આદિ સર્વ સંયમના સાધનોરૂપ ઉપકરણો દઈને સાધુપદને આરાધન કરનારો મહાપુરુષ તો ખોળ્યો પણ જડે તેમ નથી, પણ रत्नगर्भा वसुंधरा એ ન્યાયને ચરિતાર્થ કરવાને માટેજ હોય નહિ, અથવા શાસન અને સાધુતાના પ્રેમવાળા શાસનભક્તોને એક આદર્શ પૂરો પાડવા માટે હોય નહિ, તેમ એકજ શ્રીમંત રાજનગરની અંદર સર્વ સાધુઓને સંયમના સર્વ ઉપકરણો પૂરાં પાડનારો છે. તે વ્યક્તિનું નામ આ લેખક અને વાચકોથી અજાણ્યું નથી, પણ કેટલાક ઉદરંભરિઓ તેવી યોગ્યપ્રશંસાને વ્યક્તિની લાજ, શરમ કે શેહના નામે તાણી જાય, પોતાને અને પોતાનું સાંભળનાર આત્માઓને વિશેષે ડુબાડનારા થાય નહિ, માટેજ તે વ્યક્તિનું નામ ઉલ્લિખિત કર્યું નથી, પણ જેઓને नमो लोए सव्वसाहूणं એ પદ વાસ્તવિક રીતે માન્ય હોય, સાધુપદને આરાધવાની વાસ્તવિક રીતિએ જરૂર હોય, તેઓએ તે પુણ્યશાળીના કાર્યનું અનુમોદન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને તેનું અનુકરણ કરવા તૈયાર થઇ લાડી, વાડી ને ગાડીની મોજમજામાં ખરચાતા લાખો રૂપિયા કરતાં આવી રીતે આરાધના માટે થતું ખર્ચજ આત્માનો અને ધર્મનો ઉદ્ધાર કરનાર છે એમ સમજી ધર્મનું આદ્ય લક્ષણ જે ઔદાર્ય તે ખીલવવુંજ જોઇએ.

સામાન્ય સાધુઓના વૈયાવચ્ચાદિથી થતી આરાધના

મહારાજા શ્રીશ્રીપાળ અભિગમન, વંદન, નમસ્કાર કરવાદ્વારાએ તથા અશનાદિ અને વસતિ (ઉપાશ્રય) દેવા-દ્વારાએ સાધુપદનું આરાધન કરે છે એમ નહિ, પરંતુ કોઇપણ જાતના ફરક સિવાય સર્વ સાધુના વૈયાવૃત્યાદિ કરીને સાધુપદની આરાધના કરે છે. વાચકોએ યાદ રાખ-વાની જરૂર છે કે સુપાત્રદાન, વૈયાવચ્ચ, ભકિત, વંદન, ઉપદેશ શ્રવણ આદિ કાર્યોથી જે જે સત્પુરુષોએ જે જે મોટા લાભો મેળવેલા શાસ્ત્રોમાં સાંભળીએ છીએ તે બધા કોઈ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય જેવા પદસ્થ પુરુષોના દાનાદિકને અંગેજ થએલા છે એમ નથી, ચક્રવર્તી મહા-રાજા ભરતે પહેલા ભવમાં સાધુપણામાં પણ કરેલું વૈયાવચ્ચ એકલું પદસ્થ પરમ પુરુષોનું ન હતું. વળી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ચક્રવર્તીના બળને પણ ઝાંખ લગાડનાર એવા બળને ધારણ કરનારા મહાપુરુષ બાહુબલજીએ પૂર્વભવમાં કરેલી વિશ્રામણા એટલે સેવા વિગેરે તે પણ એકલા પદસ્થ પુરુષોની ન હતી. ત્રિખંડના આધિપત્યને ધરાવનાર વાસુદેવ કરતાં પણ અધિક સૌભાગ્યને ધરાવનાર શ્રી વસુદેવજીએ પૂર્વભવમાં નંદિષેણ નામે સાધુ હતા તે વખત કરેલું વૈયાવચ્ચનું કાર્ય તે પણ માત્ર પદસ્થોને અંગે ન હતું પરંતુ સામાન્ય સાધુમાત્રને અંગે હોવાથી સાધુપદની આરાધના રૂપ હતું, માટે સાધુપદની આરાધનામાં ઉદ્યુક્ત થએલા સત્પુરુષોએ મોટા, નાના, પદસ્થ કે અપદસ્થ, કુટુંબી કે અકુટુંબી વિગેરે ભેદ શિવાય ભરત, બાહુબલી અને નંદિષેણજીની માફક સર્વ સાધુને આરાધવા માટે તત્પર થવું જોઇએ.

સર્વ સાધુઓના વિનયાદિકને કરવાની જરૂર

આ ગાથામાં ગ્રંથકારે આદિ શબ્દ મેલ્યો છે તેથી નિર્વિશેષપણે જેમ સર્વ સાધુના અભિગમનાદિ કરવાં, તેવીજ રીતે સર્વ સાધુઓના વિનયના કાર્યને પણ સાધુપદને આરાધવામાં તત્પર થએલાએ જરૂર કરવુંજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જોઇએ. ધ્યાન રાખવું કે શ્રાવકના વ્રતોમાં અતિથિસં-વિભાગ એટલે સામાન્ય રીતે પદસ્થ કે અપદસ્થ વિગેરે સર્વ સાધુઓને આશ્રીનેજ દાનાદિક વિધાન જણાવેલું છે, માટે વ્રતધારી સત્પુરુષોએ કોઇપણ જાતના ફરક શિવાય સર્વ સાધુઓને આરાધવા તત્પર થવુંજ જોઇએ, અને શ્રીપાળ મહારાજા પણ તેવીજ રીતે સર્વ સાધુઓના વિનયઆદિ કાર્યો કરીને સાધુપદનું આરાધન કરતા હતા.

શ્રી શ્રીપાલ મહારાજાએ અશનાદિનું દાન કેમ કરાય ?

એમ શંકા નહિ કરવી કે મહારાજા શ્રીપાળ અમાત્યાદિ પાંચથી મુર્ધાભિષિક્ત હોવાથી રાજા હતા એ ચોક્કસ છે, અને તેથીજ તેઓ અભિગમન, વંદન, નમસ્કાર, ઉપાશ્રયદાન, વેયાવચ્ચ અને વિનયાદિથી નિર્વિશેષપણે સાધુપદનું આરાધન કરી શકે, પણ અશન, પાન આદિ દેવાદ્વારાએ સાધુપદનું આરાધન તેઓને કોઇપણ અંશે સંભવતું નથી, કેમકે અશનાદિ બાર પ્રકારનો પિંડ સાધુઓને રાજપિંડ ન કલ્પતો હોવાથી સાધુઓને કલ્પેજ નહિ, તોપછી અશનાદિ દેવાદ્વારાએ શ્રી શ્રીપાળ મહારાજે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સાધુપદનું આરાધન કર્યું એમ શી રીતે માનવું? આના સમાધાનમાં સમજવાનું કે સાધુઓના આચેલકયાદિ દશ પ્રકારના આચારોમાં માત્ર શૈયાતર પિંડાદિક ચાર આચારોજ સર્વ તીર્થંકર મહારાજાના તીર્થમાં નિશ્ચિત હોય છે, પણ આચેલકયાદિ આચારોમાં રાજપિંડાદિ વર્જવાના આચારો સર્વ તીર્થંકરોના તીર્થમાં નિયમિત હોતા નથી. જો કે પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના શાસનમાં આચેલકયાદિ દશે પ્રકારના આચારો નિયમિતજ હોય છે, પણ મહારાજા શ્રીપાળ પહેલા કે છેલ્લા તીર્થંકરના શાસનમાં નહિ હોવાથી તેમના રાજ્યકારભાર વખતે કોઇપણ જાતના ફરક શિવાય સર્વ સાધુઓને અશનાદિક દેવાદ્વારાએ સાધુપદની આરાધના કરાતી હોય તો તેમાં કોઇ પણ જાતનુ આશ્ચર્ય નથી. વળી એ વાત વાચકોથી અજાણી નથી કે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના તીર્થમાંજ થએલા મહારાજા સંપ્રતિએ અશનાદિક દ્વારાએ સાધુઓની ભક્તિ કરેલી છે. અર્થાત્ રાજપિંડ વર્જવો એ સાધુઓનું કર્તવ્ય છે, પણ શ્રદ્ધાસંપન્ન રાજાઓનું એ મંતવ્ય ઉચિત ન ગણાય કે હું સાધુઓને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અશનાદિ આપું નહિ, કેમકે કલ્પ્યાકલ્પ્યનો વિવેક કરવાનું કામ શ્રમણ ભગવંતોનું છે. શ્રદ્ધાસંપન્ન રાજાઓનું તે કાર્ય નથી, અને આજ કારણથી અમાત્યાદિ પાંચે મળીને મૂર્ધાભિષિક્ત થએલો પણ રાજા જો શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને અશનાદિકનું દાન દેવાની ભાવના કરે તો તે દૂષિત થઇ પાપબંધ કરે છે એમ કોઇ અંશે પણ માની શકાય તેવું નથી. કદાચ શંકા થાય કે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજા શતાનીક રાજાને ત્યાં અભિગ્રહને વખતે ગોચરી ગયા હતા, તો તેમાં રાજપિંડનો દોષ કેમ ન ગણવો? એના સમાધાનમાં સમજવું કે અભિગ્રહની વખત ભગવાન્ મહાવીર મહારાજા કોસંબીનગરીમાં ઘણી મુદત સુધી ફર્યા છે, પણ રાજા શતાનીકને ત્યાં ગોચરી ગયા હોય એવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ નથી, છતાં રાજા શતાનીકે જે અભિગ્રહોની તપાસ કરી છે તે ઉપરથી કદાચ માનીએ કે રાજા શતાનીકને ત્યાં પણ ગોચરી માટે ફર્યા હોય તો પ્રથમ તો તે તીર્થંકર ભગવાન્ કલ્પાતીત છે, અને કલ્પાતીત શબ્દનો વ્યાખ્યાકાર એજ અર્થ કરે છે કે આચેલક્યાદિ દશે પ્રકારના કલ્પોના વ્યવહારથી રહિત

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

હોય તે કલ્પાતીત કહેવાય, અને આજ કારણથી પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકર ભગવાનો પણ લાખ મૂલ્યવાળા ઇંદ્રે ખભે થાપન કરેલ દેવદૂષ્યને ધારણ કરનારા હોય છે. જો કે પંચકલ્પ ભાષ્યકાર મહારાજા વિગેરે શાસ્ત્ર-કારોએ સાધુઓને માટે તુચ્છ વસ્ત્રથી અચેલકપણું ગણી, તીર્થંકરોને માટે વસ્ત્ર હોય ત્યાં સુધી તીર્થંકરો સચેલકજ ગણાય અને તે ઇંદ્રે દીધેલા દેવદૂષ્યનું જવું થાય ત્યારેજ અચેલકપણું થાય, અર્થાત્ સાધુઓની માફક તીર્થંકર ભગવાનોને ઉપચારવાળું અચેલકપણું હોય નહિ એમ સ્પષ્ટ આચેલક્યાદિ કલ્પોની વ્યાખ્યા કરતાં ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનનો અધિકાર જણાવ્યો છે, પણ તે અધિકાર માત્ર તીર્થંકરોને નિરૂપચરિતજ અચેલકપણું હોય, અને સાધુઓને ઉપચાર સહિતજ અચેલકપણું હોય, સાધુઓને કોઇપણ પ્રકારે નિરૂપચરિત અચેલકપણું હોયજ નહિ એ જણાવવા પૂરતીજ ત્યાં હકીકત લેવામાં આવેલી છે, પણ એ ઉપરથી તીર્થંકર મહારાજાઓને કલ્પસ્થિત ગણવાની ભુલ કરવા જેવું નથી. વળી તે અભિગ્રહની વખતે તીર્થની સ્થાપના પણ થએલી નથી,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તેથી રાજપિંડના નિષેધની સ્થિતિ પણ ત્યાં ઉભી થતી નથી. ભગવાન્ ઋષભદેવજીને શ્રી શ્રેયાંસકુમારે જો કે પારણું કરાવેલું છે, તોપણ ત્યાં કલ્પાતીતપણાનું અને રાજ્યકુલથી ભિન્નપણે રહેવાનું સમાધાન ઘણુંજ સહેલું છે.

અતિથિસંવિભાગમાં શ્રાવકોને દાન

એમ નહિ કહેવું કે પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકર મહારાજના તીર્થમાં શ્રાવકધર્મને પાળતા એવા રાજા મહારાજાઓ જો તેમના અશનાદિ બાર પ્રકારના પિંડો સાધુઓ ગ્રહણ કરે નહિ તો અતિથિસંવિભાગ નામનું વ્રત કે જે સાધુમહાત્માઓને અશનાદિક દેવાથીજ બને છે તે કેવી રીતે આરાધે ? સમાધાનમાં સમજવાનું કે શાસ્ત્રકારો મુખ્યતાએ અતિથિથી સાધુ લે છે એ વાત ખરી; પણ ગૌણપણે અતિથિશબ્દથી સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ ચારે અતિથિશબ્દથી લેવામાં આવે છે. (જેવી રીતે સાધુ અને સાધ્વીઓએ લૌકિક રીતિએ પર્વ અને તિથિઓને આરાધવાનો ત્યાગ કર્યો છે, તેવીજ રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને દેશવિરતિવાળા શ્રાવકોએ પણ લૌકિકદૃષ્ટિના તિથિ, પર્વ અને ઉત્સવોનો ત્યાગ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરેલોજ છે, અને તેથી તેઓને પણ તે અંશે અતિથિ માનવામાં કોઇપણ જાતની અનુચિતતા હોય એમ કહેવાય નહિ અને તેથી વ્રતધારી રાજા મહારાજાઓ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને દેશવિરતિવાળા શ્રાવકોની અશનાદિદ્વારાએ ભક્તિ કરી અતિથિસંવિભાગ વ્રતને આરાધતા હોય તો કાંઇ આશ્ચર્ય જેવું નથી. તત્ત્વદૃષ્ટિએ મહારાજા શ્રીપાળ મુનિ સુવ્રતસ્વામીના તીર્થમાં થએલા હોવાનું સંભવિત ગણાય, અને તેથી તે તીર્થના સાધુઓને રાજ્યપિંડ અકલ્પનીય ન હતો, અને તેથીજ મહારાજા શ્રીપાળે વસતિ અને અશનાદિ દેવાથી ભણનાર સાધુ, ભણાવનાર ઉપાધ્યાય મહારાજ અને સામાન્ય રીતે સર્વ સાધુઓને અશનાદિક સંપૂર્ણ રીતે પૂરાં કરીને ચોથું અને પાંચમું પદ આરાધ્યું હોય તો તેમાં કાંઇ નવાઇ જેવું નથી.

શ્રી અરિહંતાદિકનેજ પરમેષ્ઠિ તરીકે કેમ ગણ્યા? પંચ નમસ્કારમાં ગુણો કેમ ન લીધા? જુદા ગુણોની આરાધનાની રીતિ

પૂર્વે જણાવેલી રીતિ પ્રમાણે મહારાજા શ્રીપાળજીએ પંચ પરમેષ્ઠી તરીકે ગણાતા અરિહંતાદિકનું આરાધન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વિધિપૂર્વક વિસ્તારથી કર્યું, અને તે અરિહંતાદિ પરમેષ્ઠીઓનું આરાધન તે અરિહંતાદિ પરમેષ્ઠીમાં રહેલા સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રાદિક ગુણોદ્વારાએજ હોવાથી તે ગુણીની આરાધનાદ્વારાએ ગુણોની આરાધના સ્પષ્ટપણે થઇ ગએલીજ છે અને તેવી રીતે ગુણીદ્વારાએ ગુણોની આરાધના, ગુણીઓની વિરાધનાથી થતી ગુણોની વિરાધનાની માફક યોગ્યજ છે, અને તેથીજ પંચપરમેષ્ઠી મહામંત્રમાં માત્ર ગુણીઓનેજ નમસ્કાર કરી તે ગુણીઓની આરાધનાદ્વારાએજ ગુણોની આરાધના થવાનું સર્વ શાસ્ત્રકારોએ જણાવ્યું છે, અને શાસ્ત્રાનુસારી સકલ શ્રદ્ધાસંપન્નોએ ગુણીની આરાધનાદ્વારાએજ ગુણોની આરાધના થાય છે એમ માની પંચ પરમેષ્ઠી મહામંત્રની આરાધનામાંજ પોતાનું ઓતપ્રોતપણું કરેલું છે.

ગુણિ આરાધનાની મુખ્યતા કેમ? ગુણિ આરાધનાથી ગુણ આરાધના ને વિરાધનાથી વિરાધના કેમ?

આવી રીતે ગુણીદ્વારાએ ગુણોની આરાધના જો કે થઇ શકે છે અને તેજ પ્રમાણે શાસનસેવકો પ્રવૃત્તિ કરે છે, તોપણ તેમાં ઉદ્દેશ્ય અને શબ્દો ગુણીને કહેનારા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

હોવાથી તે ગુણીઓ સાક્ષાત્ વાચ્ય થઇ મુખ્યપદે આરાધ્ય ગણાય, અને ગુણોની આરાધના સાક્ષાત્ ઉદ્દેશ્ય અને શબ્દથી વાચ્યપણામાં ન હોઇ ગૌણપણેજ ગણાય, માટે જેમ પંચ પરમેષ્ઠી સ્તવ વિગેરેમાં ગુણીની મુખ્યતાએ ગુણોની આરાધનાની કરાય છે તેમ નવપદના સમ્યગ્દર્શ-નાદિ પદોમાં ગુણોની મુખ્યતાદ્વારાએ ગુણીની ગૌણતા કરીને આરાધના કરાય તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી. જો કે ગુણો, ગુણી શિવાય ભિન્ન કે અન્યત્ર હોયજ નહિ, અને તેથીજ ગુણીઓની વિરાધનામાંજ ગુણોની વિરાધના, અને ગુણીઓની આરાધનામાંજ ગુણોની આરાધના ગણેલી છે, અને તેથીજ જિનેશ્વર ભગવાન્ આદિની ભક્તિ કરનારાઓને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિ આદિ ફળો અને વિરાધના કરનારને દુર્લભબોધિપણું આદિ દૂષણો થવાનું શાસ્ત્રકારો સ્થાન સ્થાન પર જણાવે છે, અને તેથીજ કુળ, ગણ અને સંઘના પ્રત્યનીકોને દુર્લભબોધિ અને અનંત સંસારી થવાનું શાસ્ત્રકારોએ જણાવ્યું છે, એટલુંજ નહિ પણ સમગ્ર ગુણોને ગુણરૂપ માનવાવાળા છતાં પણ ગુણવાળા એવા એક પણ સુદેવને કુદેવ તરીકે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માને કે સુગુરુને કુગુરુ તરીકે માને, તો ગાઢ મિથ્યાત્વ જણાવવામાં આવે છે એટલે સર્વ ગુણોના થતા આદરનું ફળ એકજ ગુણીના અનાદર કે અવજ્ઞા ભાવને લીધે નાશ પામી, સંસારની વૃદ્ધિ થવાનો પ્રસંગ આવે છે, અને તેથીજ સર્વ ગુણોને અને ત્રેવીસ તીર્થંકરોને માનવાવાળો એવો ગોશાલો ફક્ત ભગવાન્ મહાવીર મહારાજરૂપી એકજ ગુણીવ્યક્તિની વિરાધના કરવાથી અનંત સંસારને ઉપાર્જન કરનાર થયો, માટે ગુણોની આરાધના કરવાની ઇચ્છાવાળા જીવોને એક પણ ગુણીનો અનાદર કરવો કે અવજ્ઞા કરવી પાલવેજ નહિ, અને આજ કારણથી પંચ પરમેષ્ઠીની અંદર ગુણીઓની આરાધનાનોજ ઉદ્દેશ રાખવામાં આવેલો છે, પણ ગુણીઓની આરાધના કરનાર મનુષ્યે તે ગુણીઓના ગુણોનું બહુમાન અંતઃકરણમાં ઓતપ્રોત કરવુંજ જોઇએ, તેજ માટે શ્રી સિદ્ધચક્રજી એટલે શ્રી નવપદજીમાં અરિહંત મહારાજાઆદિ ગુણીઓની માફક સ્પષ્ટપણે સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોનું આરાધન જુદું જણાવેલું છે- ગુણીઓનું દર્શન તથા જ્ઞાન પહેલાં થતાં હોવાથી અને ગુણોનું દર્શન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને જ્ઞાન પછી થતાં હોવાથી શ્રી સિદ્ધચક્ર એટલે નવપદજીમાં પહેલાં અરિહંત વિગેરેનાં પાંચ પદો કે જેમાં પહેલાં બે દેવતત્વની અપેક્ષાના પદો છે, અને આચાર્યાદિ ત્રણ પદો ગુરુતત્વની અપેક્ષાવાળાં છે એમનું આરાધન જણાવી, પછી સમ્યગ્દર્શનાદિ રૂપ ધર્મ કે જે અરિહંતાદિમાં સંપૂર્ણપણે રહેલો છે અને તેથીજ તે અરિહંતાદિકની આરાધનાથી ગુણની આરાધના, ધર્મીની આરાધનાથી ધર્મની આરાધનાની માફક થઇ જાય છે, છતાં સમ્યગ્દર્શનાદિની મુખ્યતા રાખી, તે સમ્યગ્દર્શનાદિ રૂપી ગુણો કહો કે ધર્મો કહો, તેમનું આરાધન કરવા માટે ચાર પદો રાખેલાં છે અને તેની ઓળીના ચાર છેલ્લા દિવસોમાં આરાધના કરવામાં આવે છે.

ગુણીઓની આરાધનામાં શકયતા, પણ ગુણોની આરાધનામાં અશકયતા (ગુણિઓનીજ પર્યુપાસના)

અરિહંતાદિક પાંચે ગુણીપદો એટલે દેવ અને ગુરુના તત્વને આરાધવાનાં પદો છે, ત્યારે સમ્યગ્દર્શનાદિ ચાર ગુણપદો એટલે ધર્મના સ્વરૂપે રહેવાવાળાં એ પદો છે, એકંદર નવપદમાં પાંચ પદો દેવ અને ગુરુરૂપી ગુણીઓને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આરાધવા માટે છે, જ્યારે સમ્યગ્દર્શનાદિ ચાર એ ધર્મ-રૂપી ગુણને આરાધન કરવા માટે છે. હવે આ વાત તો દરેકના ધ્યાનમાં છે કે ગુણીનું પ્રત્યક્ષ એટલું બધું ઉપયોગી નીવડે છે કે સ્વતંત્ર રીતે, તેનું ગ્રહણ, તેનો ત્યાગ તેને વંદન, તેને નમસ્કાર, તેની પર્યુપાસના એ બધું તેવા પ્રત્યક્ષને પ્રતાપેજ થઇ શકે છે, પણ ગુણનું પ્રત્યક્ષ જો કે થઇ શકે છે, પણ તે તેવી રીતનું હોતુંજ નથી, કે જેથી તેની સામા જવાય કે સ્વતંત્રપણે તેને વંદન કરાય કે નમસ્કાર કરાય. વળી પર્યુપાસના તો કેવળ સેવારૂપ હોવાને લીધે ગુણની ન બનતાં ગુણીનીજ બની શકે છે, અને તેથી સાધુઆદિને વંદનના અધિકારમાં પ્રદક્ષિણા, વંદન, નમસ્કાર, સત્કાર અને સન્માનની હકીકત જણાવતાં ઉપમાનરહિતપણું રાખી પર્યુપાસનાના અધિકારમાં कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं એ પદોથી સાક્ષાત્ કલ્યાણ વિગેરે કરનારા પ્રતિમા-દિક ઉપમાને સ્થાને લેવા પડ્યાં. આ કહેવાની મતલબ એટલીજ કે નમસ્કારઆદિ દ્વારાએજ કેવળ ગુણની આરાધના થઇ શકે, અને ગુણીની આરાધના નમસ્કાર

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આદિ કરવા દ્વારાએ અને પર્યુપાસનાદિ દ્વારાએ પણ થઇ શકે છે, એટલે અરિહંતાદિક પાંચ પદોમાં યંત્રમાં અને જાપમાં नमो अरिहंताणं વિગેરે સેવાદ્વારાએ નમસ્કાર આદિરૂપ આરાધના અને તેમની પ્રતિમાની કે સાક્ષાત્ વ્યક્તિની પર્યુપાસના દ્વારાએ તે તે પદની આરાધના થઇ શકતી હોવાથી આગળની ગાથાઓમાં તે પાંચે પ્રકારના ગુણીઓની આરાધના તેઓની પર્યુપાસના આદિદ્વારાએ જણાવી, પણ આગળના સમ્યગ્દર્શનાદિ ચાર ગુણરૂપપદો હોવાથી તેની આરાધના કેવળ નમસ્કાર આદિદ્વારાએજ કરી શકાય કે બીજી કોઇ રીતે કરી શકાય ?

નવપદમાં સ્વતંત્રપણે ગુણ આરાધન લેવાનું કારણ

જો કે એકલા ગુણોની સ્વતંત્રપણે આરાધના એકલા નમસ્કારઆદિદ્વારાએજ કરી શકાય, પણ શાસ્ત્રોમાં મતિજ્ઞાન આદિ જ્ઞાનરૂપી ગુણો, કે પ્રતિક્રમણઆદિ ક્રિયાઓના નિક્ષેપા કરતી વખતે શાસ્ત્રકારો તે મતિજ્ઞાનઆદિ ગુણોવાળાને અને પ્રતિક્રમણઆદિ ક્રિયા કરનારાઓને સ્થાપના રૂપે સ્થાપનાનિક્ષેપામાં સ્થાપે છે, તેવી રીતે અહીં પણ સમ્યગ્જ્ઞાનઆદિએ સહિતજ અરિહંતો હોવાથી સમ્યગ્-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દર્શનાદિની આરાધના પણ અરિહંતાદિકની આરાધના દ્વારાએ કરી શકાય છે, પણ અન્યત્ર સિદ્ધ એવા ગુણોનેજ નિક્ષેપામાં લેવાના હોવાથી ત્યાં કેવળ ગુણવાળાઓની આરાધના અને સ્થાપના કરવાની જરૂર પડે છે, અને તેથી તેવી જગોપર ગુણીની પર્યુપાસના દ્વારાએ ગુણોની વંદના અને પર્યુપાસના થઇ ગણી શકાય, પણ આ નવપદની અંદર એકલી સિદ્ધ એવા સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોની આરાધના ન લેતાં તે સમ્યગ્દર્શનાદિને ઉત્પન્ન કરનારા કાર્યોદ્વારાએ પણ તે સમ્યગ્દર્શનાદિની આરાધના ગણી છે, અને તેથી સિદ્ધ એવા ગુણોની અરિહંતાદિ પાંચ પરમેષ્ઠીરૂપી ગુણીને આરાધવા દ્વારાએ આરાધના થઇ જાય, પણ સમ્યગ્દર્શનાદિને ઉત્પન્ન કરવાવાળાં કાર્યોને આચરવારૂપ આરાધના અરિહંતાદિ ગુણીદ્વારાએ મુખ્યપણે થતી નથી, માટે સમ્યગ્દર્શનાદિને ઉત્પન્ન કરવાવાળા કાર્યો કરવા આદિદ્વારાએ સમ્યગ્દર્શનાદિની આરાધના કરવા માટે અરિહંતાદિ ગુણીની આરાધનાની માફક જુદી આરાધનાની જરૂર છે, અને તેથીજ સમ્યગ્દર્શનાદિ ચાર પદોની આરાધના મેળવી નવપદોની આરાધના કરવામાં આવી છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મહારાજા શ્રીપાળ દર્શનપદની આરાધના કેવી રીતે કરે છે તે માટે આ ગાથા જુઓઃ-

रहजत्ताकरणेणं सुतित्थजत्ताहिं संघपूआहिं ।

सासनपभावणाहिं सुदंसणाराहणं कुणइ ॥११७५॥

શ્રીશ્રીપાળ મહારાજા અરિહંતાદિ ગુણીમહારાજાઓને આરાધવાદ્વારાએ તો તેઓમાં રહેલા સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોને આરાધન કરવાવાળા તથા તે અરિહંતાદિ ગુણીઓની આશાતના વર્જવાદ્વારાએ સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોની વિરાધનાને વર્જવાવાળા હતાજ, છતાં સમ્યગ્દર્શનાદિને ઉત્પન્ન કરનાર તથા સ્થિર કરનાર વિગેરે કાર્યોનું કરવું તે પણ સમ્યગ્દર્શનનું આરાધન હોવાથી સમ્યગ્દર્શનને ઉત્પન્ન કરવાવાળી ક્રિયામાં પ્રથમ રથયાત્રાની ક્રિયા કરવાદ્વારાએ સમ્યગ્દર્શનની આરાધના કરે છે.

રથયાત્રાની પ્રાચીનતા ને જરૂરીઆત

એ વાત તો જૈનજનતાની જાણ બહાર નથી કે મહારાજા સંપ્રતિ જે કાંઇ ધર્મ પામી શક્યા, ધર્મનો ઉદ્યોત કરી શક્યા, નવીન ચૈત્યો અને જીર્ણોદ્ધારોથી ત્રિખંડ પૃથ્વીને ભૂષિત કરી શક્યા, મહારાષ્ટ્ર, આંધ્ર,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દ્રવિડ જેવા અનાર્ય દેશોમાં પણ ચૈત્યોની સ્થાપના અને પ્રથમ વેષધારી સાધુઓને મોકલ્યા પછી સાચા સાધુઓને મોકલીને ધર્મની ધ્વજા ફરકાવી શકયા, તે બધા પ્રભાવનું મૂળ દેખીએ તો રથયાત્રાજ છે, કેમકે તે વખતના શ્રમણોપાસક સંઘે રથયાત્રા કરવી એ સમ્યગ્દર્શન આરાધનની મૂળ ક્રિયા છે એમ ધારી જો રથયાત્રા કાઢી ન હોત તો ભગવાન્ આર્યસુહસ્તિસૂરિજીને કોઇ પણ પ્રકારે દરબારગઢ આગળ આવવાનું બનત નહિ, તથા જન્મ થવાની સાથેજ દાદાએ આપેલી ગાદીના માલિક બનવાથી, પિતાએ (કુણાલે) પુત્રના (સંપ્રતિના) જન્મ સંબંધી હકીકત જણાવતાં કહેલા સંપ્રતિશબ્દથી જે સંપ્રતિ નામે જાહેર થયા હતા તે મહારાજા સંપ્રતિ દશપૂર્વધર હોવાથી જિનની તુલનામાં તોળી શકાય એવા આચાર્ય ભગવાન્ સુહસ્તિસૂરિજીના દર્શન પામવા ભાગ્યશાળી થાતજ નહિ, એટલે સ્પષ્ટજ છે કે શ્રમણોપાસક સંઘે કરેલી રથયાત્રાના પ્રભાવેજ મહારાજા સંપ્રતિ અને આચાર્ય ભગવાન સુહસ્તિસૂરિજીનો સંયોગ થયો. જો કે શ્રમણોપાસક સંઘે તો સમ્યગ્દર્શનપદની આરાધના માટે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તે રથયાત્રાનો મહોત્સવ કરેલો હતો, છતાં તે રથયાત્રાના મહોત્સવથી તે શ્રમણોપાસક સંઘને સમ્યગ્દર્શનની આરાધના થઇ, તેની સાથે મહારાજા સંપ્રતિને આચાર્ય ભગવાન્ સુહસ્તિસૂરિજીના દર્શનનો લાભ થયો, અને તે દર્શનના લાભથીજ સંપ્રતિ મહારાજા જાતિસ્મરણ જ્ઞાનને પામી સમ્યગ્દર્શન પામવા સાથે ધર્મની અદ્વિતીય પ્રભાવના કરવાવાળા થયા. આ બધી હકીકત ધ્યાનમાં રાખનારો જૈન સમ્યગ્દર્શનની આરાધના માટે રથયાત્રાની ક્રિયા ઘણા ઠાઠમાઠથી કરવી કેટલી જરૂરી છે એ સમજ્યા શિવાય રહેશે નહિ. વળી મહારાજા કુમારપાળે પરમાર્હંતપણાના એકછત્રપણામાં રહેલા પાટણ શહેરમાં રથયાત્રા નામની યાત્રા કરી, ધર્મની કેવી જયપતાકા બજાવી હતી, તે વાત કુમારપાળ મહારાજના ચરિત્રને જાણવાવાળાઓથી અજાણી નથી, અર્થાત્ જેમ સંપ્રતિ મહારાજને ધર્મમાં લાવનારી રથયાત્રા થઇ છે, તેવી રીતે ધર્મમાં આવેલા કુમારપાળ મહારાજના શુદ્ધ ધર્મને શોભાવનારી પણ એ રથયાત્રાજ થઇ છે. વળી પદ્મ નામના ચક્રવર્તીની માતા જ્વાલાએ ત્રિલોક-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નાથ તીર્થંકરનો રથ જો પહેલાં નીકળે નહિ તો મરી જવાની કરેલી પ્રતિજ્ઞા જેના ખ્યાલમાં હશે તે મનુષ્ય જનાનામાં પણ રહેનારી રાણીઓની રથયાત્રાદ્વારાએ સમ્યગ્દર્શનપદ આરાધવા માટે કેટલી ભક્તિ હોવી જોઇએ તેનો ખ્યાલ કરી શકશે. (જોકે પ્રશ્નોત્તર રાજાએ લક્ષ્મીનો બ્રહ્મરથ અને જ્વાલાનો જિનરથ એ બંને રથો ગામમાં ફરતા બંધ કર્યા હતા, પણ અંતમાં જ્વાલા મહાદેવીના પુત્ર પદ્મ રાજાએ ચક્રવર્તિપણું મેળવ્યા પછી પણ માતાએ કરાવેલા જૈનરથનું અટકવું એ માતાનું મહા અપમાન છે, એમ ગણી તે માતાના કરાવેલા જૈન રથને આડંબરથી શહેરમાં ફેરવી અગ્રપદે મેલ્યો.)

રથયાત્રા એ શ્રાવકોનું જરૂરી વાર્ષિકકૃત્ય

આ રથયાત્રાની ક્રિયા દરેક શ્રાવકે વર્ષમાં એક વખત ઓછામાં ઓછી કરવી એવું શ્રાદ્ધવિધિ વિગેરે ગ્રંથોનું ફરમાન છે, કેમકે ત્યાં શ્રાવકના વાર્ષિક કૃત્યો ગણાવતાં जत्ततिगं એમ કહી ચૈત્યયાત્રા અને તીર્થયાત્રા જણાવવાની સાથે રથયાત્રા નામની યાત્રાને પણ વાર્ષિક જરૂરી કૃત્ય તરીકે જણાવી છે. દરેક ધર્મપ્રેમી સજ્જન સ્પષ્ટપણે જોઇ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શકે છે કે રથયાત્રાના પ્રસંગને લીધે જૈનધર્મની અને સાથે સાથે જૈનધર્મના સદ્ગુરુ તથા તેના આરાધકોની સ્થિતિ જાણવાની જિજ્ઞાસા ઘણા અન્ય વર્ગને થાય છે અને ઘણો સાધારણ વર્ગ તેવી તે ધર્મપ્રધાન રથયાત્રાની ક્રિયાને દેખીને ધર્મ અને ધર્મીની અનુમોદના કરનારો થાય છે, તો એવી રથયાત્રાની ક્રિયાને શાસ્ત્રકારો વાર્ષિક કૃત્યોમાં જણાવે તેમાં તથા શ્રી રત્નશેખરસૂરીશ્વરજી વિગેરે દર્શનપદની આરાધનામાં પહેલે નંબરે રથયાત્રાની ક્રિયાનોજ ઉલ્લેખ કરે તેમાં કોઇપણ જાતનું આશ્ચર્ય નથી. જૈનેતર જાહેર પ્રજાને જૈનધર્મ સંબંધી જાહેરાત, જિજ્ઞાસા, અનુમોદના કે તે ધર્મને કરવાની અભિલાષા ઉત્પન્ન કરનારો કોઇપણ પ્રસંગ હોય તો તે રથયાત્રાદિક મહોત્સવ જેવાજ પ્રસંગો છે. અર્થાત્ જગતમાં જૈનધર્મ અને જૈનજતા જાગતાં છે એવું દેખાડનારી કોઇપણ ક્રિયા હોય તો આ રથયાત્રાદિકની મહોત્સવક્રિયાજ છે, અને તે અપેક્ષાએ શ્રીપાળ મહારાજા સમ્યગ્દર્શનની આરાધનામાં રથયાત્રાની ક્રિયાને અગ્રપદ આપે છે તે યોગ્યજ છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રથયાત્રાનો જગતમાં શાસનશોભામાં મ્હોટો ફાળો

વર્તમાનમાં જેઓને કલકત્તાના કાર્તિક સૂદિ પૂર્ણિમાના રથયાત્રાના મહોત્સવનો ખ્યાલ હશે, પાવાપુરીજીના દીપાલિકાના મહોત્સવનો ખ્યાલ હશે, શ્રી કેશરીઆજી તીર્થમાં જન્મદિવસે નીકળતા વરઘોડાનો ખ્યાલ હશે, જૈનોની રાજધાની એવા રાજનગરની અંદર ત્રિલોકનાથ ચરમ તીર્થંકર શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના પાંચે કલ્યાણકની રથયાત્રાનો જેને ખ્યાલ હશે, પાટણ, ખંભાત, સુરત, મુંબઇ, જામનગર, રાધનપુર, વિગેરે જૈનોના અનેક મોટા સ્થાનોમાં કરાતી રથયાત્રાની ક્રિયાની લોકો તરફથી કરાતી અનુમોદના જેણે ખ્યાલમાં લીધી હશે, તેવો મનુષ્ય તો સ્વપ્ને પણ તેવી રથયાત્રાની ક્રિયાને સમ્યગ્દર્શનના આરાધનમાં ઉપયોગી તરીકે માન્યા શિવાય રહેશેજ નહિ. જોકે સમ્યગ્દર્શનની આરાધના માટે તથા જૈનશાસનની પ્રભાવના માટે રથયાત્રાની ક્રિયા કરવી જરૂરી કાર્ય તરીકે જણાવી છે, તોપણ તે રથયાત્રાની ક્રિયા તેના વાસ્તવિક ફળને ત્યારેજ દેવાવાળી થાય કે જ્યારે તે ક્રિયાની વિધિ લાયક રીતિએ જળવાય, અને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તે લાયકની રીતિને માટે નીચે મુજબ વિધિ જાળવવો જરૂરી છે:–

સર્વ શાસનરસિકોએ આવવું જોઇએ

રથયાત્રા વખતે શાસનરસિકોનો સેવા ઉપયોગ

૧. રથયાત્રા જોકે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના બહુમાનને અંગે તથા શાસનની ઉન્નતિને માટે હોય છે, છતાં આજકાલ તે તીર્થંકર ભગવાન્ અને શાસનના અંગને મુખ્ય તરીકે ગણવામાં નથી આવતું પણ તે રથયાત્રા કાઢનાર વ્યક્તિ મુખ્ય અંગ તરીકે બને છે, અને તેથી જેના તરફથી રથયાત્રા કાઢવામાં આવી હોય તે વ્યકિત જો મોભાદાર હોય તો તેણે કરાવેલી રથયાત્રામાં માણસોની મેદની જામે છે, અને જો રથયાત્રા કરાવનાર વ્યકિત મોભાદાર ન હોય તો તે રથયાત્રામાં મનુષ્યોની હાજરી ઘણીજ ઓછી હોય છે. આ ઉપર જણાવેલી વાત વર્તમાન જમાનામાં પ્રવર્તતી અને અનુભવસિદ્ધ હોવાથી એમ માનવુંજ પડશે કે આ પ્રવ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ત્તિમાં સુધારાને ઘણે અવકાશ છે. અર્થાત્ રથયાત્રાને મહોત્સવ મોભાદાર વ્યકિત તરફથી હોય કે સામાન્ય વ્યકિત તરફથી હોય, પણ જો તે રથયાત્રાને મહોત્સવ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરને ઉદ્દેશીને છે, તો ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના દરેક ભકતોએ રથયાત્રાના મોભાને ખ્યાલમાં રાખ્યા સિવાય હાજરી આપવીજ જોઇએ. વાચકોમાંથી કેટલાક વાચકોને રાજા, મહારાજાના ખાણાના મેળાવડાની માહિતી હશે, અને તે વાત તેઓ વિચારશે તો માલમ પડશે કે તે રાજા, મહારાજાના ખાણામાં ખાણું આપનારની સ્થિતિ ઉપર ખાણાની મહત્તા નથી હોતી, પણ ખાણું લેનાર રાજા, મહારાજાઆદિ વ્યકિતની મહત્તા ઉપરજ ખાણાની મહત્તાને આધાર રહે છે. તેવી રીતે અહીં પણ રથયાત્રા કરાવનારની મહત્તા તરફ લક્ષ્ય જાય તે કરતાં ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનની પૂજા અને શાસનની પ્રભાવના તરફજ લક્ષ્ય રહેવું જોઇએ, અને તેથી તત્ત્વદષ્ટિવાળા કે વ્યવહારથી નામમાત્ર ધરાવનારા જૈનોએ તેવી હરેક રથયાત્રામાં હાજરી આપવીજ જોઇએ. આ વાત જ્યારે ધ્યાનમાં લેવાશે ત્યારેજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રથયાત્રામાં નહિ પધારનાર મુનિ મહારાજાઓને શાસ્ત્રકારોએ જે પ્રાયશ્ચિત જણાવ્યું છે તેનું રહસ્ય સમજવામાં આવશે.

શરૂથી અંત સુધી રથયાત્રાના ઉત્સવમાં રહેવું

૨. આજકાલ મોટા શહેરોમાં કે તીર્થસ્થાનોમાં રથયાત્રાનો પ્રસંગ ઘણી વખત આવે છે, પણ કેટલાક મહાનુભાવો તે રથયાત્રાને માત્ર લોકદેખાવનો પ્રસંગ ગણી બજાર જેવા ભાગમાંજ પોતાની હાજરી ઉપયોગી ગણી ભકિત જણાવે છે, પણ તેઓએ ધ્યાન રાખવું જોઇએ કે લગનના વરઘોડામાં તેઓ માંડવેથી શરૂ થઇ તોરણ સુધી હાજરી આપે છે, તેમાં કોઇપણ સદગૃહસ્થ બજારનો શોભાનો ગાંઠીયો બનતો નથી. તો પછી ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનની રથયાત્રામાં શાસનરસિક સજ્જનોની આદિથી અંત સુધી હાજરી ન રહે અને શ્રીમંતની શહેમાં તણાઇને શ્રીમંત તરફથી રથયાત્રા હોય ત્યારેજ રથયાત્રામાં સામેલ થવાનું કરે, અને તે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પણ માત્ર બજાર જેવા લત્તામાં શાભાના ગાંઠીઆ તરીકે હાજરી રહે તે કોઇપણ પ્રકારે શોભતું નથી. શાસનરસિક સજ્જનોએ તે રથયાત્રાના મહોત્સવને અપૂર્વ અવસર ગણી અથથી ઇતિ સુધી હાજરી આપવીજ જોઇએ. રાજર્ષિ મહારાજા કુમારપાળની રથયાત્રા વખતે સિંહદ્વાર એટલ દરબારની આગળ સમગ્ર ચતુર્વિધ સંઘની હાજરી કલિકાલ સર્વજ્ઞ ભગવાન્ શ્રીહેમચંદ્રસૂરિજી સૂચવે છે તે ઉપર ધ્યાન દેવાની જરૂર છે.

રથયાત્રાની અવશ્ય કર્તવ્યતા

૩. રથયાત્રાનો મહોત્સવ એ જૈનધર્મને જીગરથી માનનારા મહાપુરુષો માટે શાસનપ્રભાવનાનું અપૂર્વ કાર્ય હોવાથી તે કાર્ય સ્વદ્વારાએ થાઓ કે અન્યદ્વારાએ થાઓ પણ તે સર્વ પ્રકારે ધર્મની પ્રભાવના કરનાર હોવાથી તેને સર્વ પ્રકારે સર્વ લોકોને અનુમોદનાનું કારણ બનાવવું એ ધર્મિષ્ઠોની પહેલી ફરજ છે, આ રથયાત્રા એટલી બધી જરૂરી ચીજ છે કે એને પંચાગીકારોએ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શાસનપ્રભાવનાના કાર્ય તરીકે ચોકખા શબ્દોમાં જણાવી છે. સંપ્રતિ મહારાજે રથયાત્રા ઘણાજ આડંબરથી કરી એમ પરિશિષ્ટપર્વમાં કલિકાલ સર્વજ્ઞ ભગવાન્ હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ફરમાવે છે. વળી શ્રીકુમારપાળ મહારાજની રથયાત્રા શ્રીકુમારપાળ મહારાજના ચરિત્રમાં સારા વિસ્તારથી વર્ણવવામાં આવી છે. શ્રીશ્રાદ્ધવિધિ વિગેરે શાસ્ત્રોમાં તો તે રથયાત્રા નામની યાત્રાને શ્રાવકના વાર્ષિક કૃત્ય તરીકે વર્ણવવામાં આવી છે. વળી શ્રાવકોના કર્તવ્યોનું પરિગણન કરનાર મન્નહજિણાણંની સજ્ઝાયમાં પણ વ્યવહાર શુદ્ધિની સાથે રથયાત્રાને પણ શ્રાવકના કર્તવ્ય તરીકે જણાવે છે, તો દરેક જૈનીની ફરજ છે કે તે દરેક રથયાત્રાને પોતાના કાર્ય તરીકે સમજી અપૂર્વ વીર્યોલ્લાસ સાથે તેમાં ભાગ લે.

રથ ખેંચવો કે વાહન જોડવાં

૪. જોકે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનોના રથો એકલા શ્રાવકભક્તોએ ખેંચવાજ જોઇએ એવો નિયમ નથી,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કેમકે મહારાજા સંપ્રતિ તરફની રથયાત્રામાં શ્રાવકોએ પોતે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરોના રથો ખેંચેલા છે, અને રાજર્ષિ પરમાર્હંત કુમારપાળ મહારાજાની રથયાત્રામાં જ્યારે રથે હાથીઓ જોડવામાં આવેલા છે, અને શ્રાદ્ધ-વિધિ વિગેરેમાં રથયાત્રામાં બળદ વિગેરેને રથમાં જોડેલાનો અધિકાર ચાલે છે, તેથી સર્વથા એમ તો કહી શકાયજ નહિ કે રથને શ્રાવકોએજ ખેંચવો કે વાહનોજ જોડવાં, કિન્તુ જ્યાં જેવી રીતની સગવડ હોય, અને શ્રાવકોને અનુકૂળતા રહે તેવી રીતે શ્રાવકો ત્યાં ત્યાં પ્રવૃત્તિ કરે, કેમકે જૈનશાસ્ત્ર પૂજાદિક વિધિઓને અંગે સાંસારિક કાર્યોની નિરપેક્ષતાને આગળ કરતા નથી, પરંતુ મિથ્યાત્વાદિક વર્જવાના પ્રસંગમાંજ સાંસારિક સર્વ પ્રકારની નિરપેક્ષતાને જરૂરી ગણે છે, અને તેથીજ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરની પૂજામાં મુખ્યતાએ ત્રણ સંધ્યારૂપી પૂજાનો કાળ જણાવ્યો પણ તે ત્રણ કાળનો નિયમ કરી, તે ત્રણ સંધ્યારૂપી ત્રણ કાળેજ થાય, પણ અન્ય કાળે ન થાય એવું નહિ જણાવતાં સંસારની સ્થિતિમાં બાધ ન આવે તેવી વખતે જિનપૂજા કરવી એમ જણાવી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ગૌણપણે કાળનું અનિયમિતપણું દરી નાખ્યું. એટલુંજ નહિ પણ ખુદ્દ પૂજા કરવાના વિધાનમાં પણ નાસિકા બાંધવાનું જરૂરીજ છે એમ નહિ ગણતાં પૂજા કરનારને સમાધિ રહે તો બાંધવી, અને સમાધિ ન રહે તો બાંધ્યા સિવાય પણ પૂજા કરી શકાય એમ જણાવી ધર્મકાર્યને અંગે સર્વથા સંસારથી નિરપેક્ષપણું દરેક વખત હોવુંજ જોઇએ એવી માન્યતાને સ્થાન આપ્યું નથી, અને તેથી શાસનરસિકોએ રથ હાથેજ ખેંચવા કે વાહનથીજ જોડવો એ બેમાંથી એકે નિયમ કરી શકીએ નહિ. છતાં વર્તમાન જમાનામાં જ્યારે રાજા. મહારાજાઓની ગાડીઓ, કોંગ્રેસ જેવી સંસ્થાના પ્રમુખોની ગાડીઓ, સરકારને કે પ્રજાને અનુકૂળ એવા આગેવાનોની ગાડીઓ, કોન્ફરન્સ જેવું એક કહેવાતું કોમીમંડળ તેના નાયકની ગાડીઓ. જ્યારે તેની તરફ લાગણી ધરાવનારાઓ પોતાના હાથે ખેંચે ત્યારે તેજ ખેંચનારા અગર તેના સહયોગીઓ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના રથને હાથે ખેંચે તે અનુચિત નહિ પણ સર્વથા ઉચિત છે એમ કહેવુંજ પડશે. શ્રદ્ધાળુ લોકોના ધ્યાન બહાર એ વાત નહિજ હોય કે જે વસ્તુ જગતમાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

બહુમાનના સાધન તરીકે ગણવામાં આવે છે, તેજ વસ્તુ ધર્મકાર્યમાં પણ બહુમાનના સાધન તરીકે ગણાય છે, અને તેથી સ્વામી તરીકે સ્વીકારાએલાનું પણ વાહન જો બહુમાનને અંગે હાથે ખેંચવામાં આવતું હોય તો પછી ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરનો રથ સર્વ શાસનપ્રેમીઓએ હાથે ખેંચવોજ જોઇએ, અને તેજ તીર્થંકર ભગવાનોનું બહુમાન છે એમ સમજવું જોઇએ.

શાસનરસિકોને રથયાત્રાની રસિકતા

૫. ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનોના રથો ચાંદી અને સોનામય હોય અને હીરા, મોતી તથા રત્નથી મઢેલા હોય, તે દેખીને શાસનરસિક સજ્જનોને તો શું પણ જૈનેતરોને પણ ખરેખર ધર્મની અનુમોદના કરવાનો પ્રસંગ આવે પણ જગતમાં જેમ બને છે કે સજ્જનના સમુદાયને સરસ રીતે સંતોષ કરનારી સજાવટ ઇતર મનુષ્યોને સંતોષકારક નહિ થાય એટલુંજ નહિ પણ ઘણીજ અસંતોષ કરનારી થાય છે, તેવી રીતે આ રથ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

યાત્રા પણ શાસનની અદ્વિતીય શોભા વધારનાર હોઇ તેને લીધે શાસનરસિકો કે જૈનેતરોને અપૂર્વ આનંદ થવા છતાં કેટલાક તેવી સ્થિતિમાં રહેલા સહેલાણી સજ્જનોને તે રથયાત્રાનો મહોત્સવ કે તે રથની સાહેબી ચૂંક લાવનારી થાય, તેમાં શાસનસેવકોનો કંઇ ઉપાય નથી. ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી વીસવીસી પ્રકરણમાં જેમ જણાવે છે કે જે કાર્યોમાં સજ્જનોને સંતોષ હોય તે કાર્યો કદાચિત દુર્જનોને અસંતોષ ઉત્પન્ન કરે તોપણ તે કાર્યો સમજુ પુરુષોએ કોઇ દિવસ પણ બંધ કરવાં જોઇએ નહિ, કિન્તુ તે દુર્ભાવાવાળા દુર્જનો ઉપર દયાબુદ્ધિ રાખી સજ્જનને સંતોષ કરનારી પ્રવૃત્તિને દિનપ્રતિદિન ધપાવ્યેજ જવી જોઇએ, તેવી રીતે આ રથયાત્રાનો મહોત્સવ અગર રથના મહિમાને અંગે પૈસાના પૂજારી, કાલીના કુલીઓ અને દેશનો દ્રોહ કરવાવાળા છતાં પણ માત્ર બોલવાથીજ દેશની દાઝે દઝાએલા દુર્ભાય તો તેથી શાસનરસિકોએ તે પ્રભાવનાનાં કાર્યોને ગૌણ પણ ન કરી શકાય તો અટકાવવાનું તો સ્વપ્ન પણ કેમ સેવી શકાય ?

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રથયાત્રામાં વાજીંત્ર સમુદાય

૬ રથયાત્રાનો મહોત્સવ એ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનનો મહિમા અને શાસનની પ્રભાવનાનું અપૂર્વ કાર્ય હોવાથી તેમાં વાજીંત્રનો સમુદાય ઘણોજ સુંદર અને દિગંતવ્યાપી અવાજ કરનારો હોય તેમાં કોઇ જાતનું આશ્ચર્ય નથી. (જોકે કેટલીક જગોપર કોમકોમના વૈમનસ્યને લીધે અમુક કોમ તરફના વાજાં હોય અને તેથી તે કોમના વાજાંદ્વારાએ તે કોમનો બહિષ્કાર કરવામાં આવે તેવી વખતે શાસનપ્રભાવનાના કાર્યમાં પણ તે વાજીંત્રના સમુદાયનો ઉપયોગ ન થઇ શકે એ અસંભવિત નથી, પણ તે ઉપરથી એમ નથી ઠરતું કે વાજીંત્રોનો સમુદાય શોભાકારક નથી, કેમકે વાજીંત્રોનો સમુદાયજ જો શોભાકારક ન હોય તો કોમકોમના વિખવાદમાં અમુક કોમને નામે વાજીંત્રનો બહિષ્કાર કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાતજ નહિ અર્થાત્ એ બહિષ્કારજ સ્પષ્ટ કરે છે કે વાજીંત્રનો સમુદાય તો કિંમતી છે અને જો તે વાજીંત્રનો સમુદાય કિંમતી છે તો પછી રથયાત્રા જેવા શાસનના કાર્યમાં તે વાજીંત્રસમુદાયનો ઉપયોગ જૈન,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જૈનેતર લોકોનું આકર્ષણ થાય તેવી રીતે થાય તે સ્વાભાવિકજ છે. આજ કારણથી શ્રી પરિશિષ્ટપર્વ અને શ્રી કુમારપાળચરિત્ર વિગેરેમાં રથયાત્રાનાજ પ્રસંગે વાજીંત્રના નાદોથીજ નગરના નરનારી સમુદાયનું એકઠું થવું અને જયજયના પોકારની સાથે રથના વધાવવાના પ્રસંગો જે વર્ણવવામાં આવ્યા છે તે ઘણાજ જરૂરી છે એમ સ્પષ્ટપણે માલમ પડશે.

રથયાત્રામાં આભૂષણાદિની કર્ત્તવ્યતા

૭. જૈનશાસન જો કે ત્યાગપ્રધાન અને ત્યાગ તરફ કદમ, ખે કદમ વધવાવાળુંજ છે અને તેથી તે શાસન સાધુઓને સ્નાનાદિકની ક્રિયા અને વસ્ત્રાદિક શોભાનો શણગાર સર્વથા વર્જવાનું જણાવી શ્રાવકોને પણ પૌષધક્રિયાને નામે સ્નાન, અને વસ્ત્રાદિક શોભાને વર્જવાનું જણાવે છે, તોપણ કલ્યાણકઆદિ પ્રસંગોના રથયાત્રાદિક કાર્યોને અંગે સ્નાનઆદિક શરીરશુશ્રૂષા અને વસ્ત્ર, આભૂષણ, અલંકાર, ઘરેણાંગાંઠાં વિગેરેથી કરાતી શરીરની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

બાહ્યશોભા કરવીજ જોઇએ એમ સ્પષ્ટપણે વિધાનદ્વારાએ જણાવે છે, અને તેવી રીતે કરાયલી સ્નાન અને વસ્ત્રાદિકની શોભા શાસનની શોભાનું મહત્ કાર્ય છે એમ સ્પષ્ટપણે જણાવે છે. આ ઉપરથી ત્યાગપ્રધાન ધર્મને માનવાવાળા જૈનીઓએ ત્યાગનું ધ્યેય રાખ્યા છતાંપણ શાસનશોભાના પ્રસંગને અંગે રથયાત્રા જેવા મોટા પ્રસંગોમાં વસ્ત્ર, આભરણાદિકે સજ્જ થઇને આવવું એ પણ એક શાસનસેવાનુંજ કાર્ય છે.

શેરીવાળાઓનું કર્ત્તવ્ય

૮. રથયાત્રાના પ્રસંગે દરેક શેરી આગળ જૈનોના સમુદાયે રથને રહેવા માટેનું સ્થાન ખડું કરી ત્યાં રથને વિશ્રામ કરાવવો જોઇએ, અને તે વિશ્રામની વખતે વસ્ત્રાભરણાદિકે પૂજા, વાજિત્રનો આડંબર અને સ્વસ્તિક-આદિની રચના કરવા સાથે ધર્મમય વાતાવરણ શેરીએ શેરીએ થઇ જવું જોઇએ.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

હાટ ને ઘરવાળાનું કર્ત્તવ્ય

૯. રથયાત્રાના પ્રસંગમાં જે જે ઘર આગળ કે દુકાન આગળ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના રથને ચાલવાનો પ્રસંગ આવે તે તે ઘર અને દુકાન આગળ શાસનસેવારસિકોએ તોરણ, વાવટા, મંડપ કે બીજી બીજી રચનાઓદ્વારાએ શોભા કરવા માટે સજ્જ થવુંજ જોઈએ. છેવટે કોઈ પણ શાસનરસિકનું ઘર કે દુકાન ગહુંલી, સ્વસ્તિક, શ્રીફળ કે રૂપિયાની ઘટના સિવાયનું તો ઓળંગાવું જોઇએ નહિ.

રથયાત્રા એ અપૂર્વ લાભ

ઉપર મુજબ શાસનરસિક ઇતર જનોએ રથયાત્રાનો અપૂર્વ લાભ સમ્યગ્દર્શનની પ્રભાવના અને આરાધનાને માટે શો જરૂરી છે, અને તેવીજ રીતે શાસનની સેવામાં સજ્જ થએલા શ્રીમંત શેઠશાહુકારોએ વિવાહ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આદિ દુનિયાદારીના શુભ પ્રસંગોની માફક આ રથયાત્રાના ધાર્મિક પ્રસંગને અપૂર્વ ઉત્સાહથી ઉદારતાપૂર્વક શાસનની ઉન્નતિ થાય તેવી રીતે ઉજવવો જોઇએ, અને તેથી મહારાજા શ્રીશ્રીપાળ છઠ્ઠા સમ્યગ્દર્શનપદની આરાધનાના પ્રસંગમાં મુખ્ય અને પ્રથમ કાર્ય તરીકે રથયાત્રાના પ્રસંગોને આદરવાનુંજ ઉચિત ધારે છે. અર્થાત્ ક્ષાયિક સમ્યગ્દર્શન-આદિને ધારણ કરનારા ભગવાન અરિહંત મહારાજ વિગેરેની પૂજા, સત્કારઆદિ ક્રિયાદ્વારાએ સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોની આરાધના થાય છે, તેવી રીતે રથયાત્રા જેવા શાસનસેવાના મહત્કાર્યોથી અન્ય જીવોને સમ્યગ્દર્શન ઉત્પન્ન કરવાનું બને છે, તથા થએલા સમ્યગ્દર્શનને દૃઢ કરવાનું બને છે, માટે શ્રીશ્રીપાળ મહારાજા સમ્યગ્દર્શન-પદને આરાધવા માટે રથયાત્રાના કાર્યને ઘણાજ ઠા[illegible] માઠથી કરે છે. આ ઉપરથી વરતુનાએ એમ [illegible] શકીએ કે ધર્મપ્રેમી સજ્જનો રથયાત્રાદિકના મહોત્સવો જેવા પ્રસંગોની અનુમોદનાજ કરે અને ઉજ્જ્વીને જન્મના અપૂર્વ લાભ તરીકે ગણે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તીર્થયાત્રાની જરૂરીઆત તીર્થના ભેદો

શ્રી શ્રીપાળ મહારાજા છટ્ઠા દર્શનપદની આરાધનાને અંગે જેવી રીતે રથયાત્રા કરીને પોતે જે સ્થાનમાં રહેલા હોય તે સ્થાનમાં શાસનની પ્રભાવના કરી પોતાને અને અન્ય ભવ્યાત્માઓને દર્શનપદના આરાધક બન્યા અને બનાવ્યા તેવી રીતે પોતાના આત્માને અને અન્ય આત્માઓને સમ્યકૃત્વમાં દૃઢ કરવા માટે સારા તીર્થોની યાત્રા કરવાદ્વારાએ સમ્યગ્દર્શનપદની આરાધના કરે છે. સામાન્ય રીતે સંસારસમુદ્રથી તરવાનું જે સાધન તે તીર્થ કહેવાય છે, અને તેમાં સાધુરૂપી મુખ્ય અંગની અપેક્ષાએ ચારે વર્ણમાંથી થએલા સાધુઓનો સમુદાય અગર પૂર્વભવમાં ગણધરનામકર્મ બાંધવાને જેઓ ભાગ્યશાળી થયા હોય, અને આ ભવમાં ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનની દેશના સાંભળવાની સાથે જગતના જીવોનો ઉદ્ધાર થવાનું સાધન એવી દ્વાદશાંગી ગૂંથવાવાળા મુખ્ય ગણધરને તીર્થપદથી અલંકૃત થએલા ગણવામાં આવે છે. જગતને તરવાનું સાધન દ્વાદશાંગી હોવાથી તે દ્વાદશાંગી પણ તીર્થ તરીકે ગણાય છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સ્થાવર તીર્થો

શાસનની ઉત્પત્તિની અપેક્ષાએ અને પ્રવૃત્તિની અપેક્ષાએ પ્રવચન, પ્રથમ ગણધર અને ચતુર્વિધ સંઘને તીર્થ તરીકે ગણવામાં આવે છે, અને તેથી તેની આરાધના દર્શનપદની આરાધના કરનારે કરવી જોઇએ અને તે જંગમતીર્થની આરાધના કહેવાય, પણ કાલાંતરે તત્ત્વજ્ઞ તથા ઇતરને પણ તરવાનાં સાધનો સમ્યગ્દર્શનાદિ ઉત્પન્ન કરવા માટે તથા જૈનેતરોને પણ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરની હયાતિ વખતે તથા પછી પણ સમ્યગ્દર્શનાદિની ઉત્પત્તિ ધર્મની જાહોજલાલી જણાવવા અને સૂચવવાદ્વારાએ સમ્યગ્દર્શન કે માર્ગાનુસારિપણું ઉત્પન્ન કરવા કે દૃઢ કરવામાં સ્થાવરતીર્થો જેવો તેવો ભાગ ભજવતા નથી. જૈનેતરોને જૈનધર્મ સંબંધી જિજ્ઞાસાને ઉત્પન્ન કરનારૂં, જૈનધર્મ પાલનારાઓના સંસર્ગ તરફ ખેંચનારૂં અને જૈનધર્મને પ્રવર્તાવનાર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના ઇતિહાસનું અવલોકન કરવા આકર્ષણ કરનાર કોઇપણ સાધન સદાકાળ તત્પર રહેતું હોય તો ફક્ત તે સ્થાવર તીર્થોજ છે. જોકે દરેક શહેર કે ગામ, વસતિ કે જંગલમાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

બનેલાં કે બનાવેલાં ચૈત્યો દરેક તીર્થ તરીકે ગણી શકાય છે, પણ સામાન્ય રીતે જગત્ અને શાસ્ત્રકારનો પણ વ્યવહાર તે સર્વ મંદિરોને તીર્થ તરીકે ગણવા માટે ન હોવાથી શ્રી શત્રુંજય, ગિરનારજી વિગેરે જે જિનેશ્વર ભગવાનના કલ્યાણકની કે વિહારની ભૂમિ હોય છે અગર જ્યાં સાધિષ્ઠાયક કે પરમ આહ્‌લાદકારક કે ચમત્કારિક જિનેશ્વરોની મૂર્તિઓ બિરાજમાન હોય તેને શાસ્ત્રકારો તીર્થ તરીકે ગણાવી તેવા તીર્થોની યાત્રામાં સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિ તથા સમ્યક્ત્વની દૃઢતા થવાનું જણાવે છે અને તેથી આચાર્યપદવીને ભવિષ્યમાં અલંકૃત કરનારા મહાપુરુષોને બાર વર્ષ સૂત્ર અને બાર વર્ષ અર્થ ગ્રહણ કર્યા પછી બાર વર્ષ દેશાટન કરવાનું જણાવતાં શાસ્ત્રકારો પૂર્વે જણાવેલા લક્ષણવાળા તીર્થોના દર્શનથી સમ્યગ્દર્શનની અત્યંત મજબુતી થાય એમ ચોકખા શબ્દોમાં જણાવે છે. સામાન્ય રીતે પણ સમ્યક્ત્વના પાંચ ભૂષણો જણાવતાં તીર્થસેવાને સમ્યક્ત્વના મુખ્ય ભૂષણ તરીકે જણાવે છે. આ બધી હકીકત સમજવાવાળો પુરુષ તીર્થસેવા કેટલી બધી જરૂરી છે તે સમજશે, અને તેથી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તીર્થયાત્રાને અંગે ધર્મબુદ્ધિએ લાખો અને કરોડો રૂપિયા ખર્ચાય એ ખર્ચનાર ઉદાર પુરુષ અને તેનું અનુમોદન કરનાર ધર્મિષ્ઠ પુરુષને સંસારસમુદ્રથી પાર પામવાનું સાધન બને છે, છતાં જે કેટલાક પૈસાના પૂજારીઓને તે તીર્થ-યાત્રાનો વાસ્તવિક પ્રભાવ ન સૂઝતાં ભવાંતરે પણ તેવું તરવાનું સાધન તેઓને ન મળે તેવી રીતે તે તીર્થયાત્રા કરનારાઓની ઉદારતા વિગેરેને વ્યર્થપણે ઉતારી પાડવાનું થાય છે તે બનશે નહિ.

તીર્થયાત્રાની વાર્ષિક કર્તવ્યતા

શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ વિગેરે શાસ્ત્રકારોએ શ્રાવકોના વાર્ષિક કાર્યોને જણાવતાં જે ત્રણ યાત્રાઓ જરૂર કરવાની જણાવી છે, તેમાં આ સ્થાવરતીર્થની યાત્રા એ પણ યાત્રા કર-વાનું જરૂરી કાર્ય છે એમ જણાવ્યું છે, અને શ્રીપાળ-ચરિત્રને કરનારા શ્રીમાન્ રત્નશેખરસૂરિજી પણ શ્રીપાળ મહારાજે કરેલી દર્શનપદની આરાધના જણાવતાં સારા તીર્થોની યાત્રા કરવાદ્વારાએ દર્શનપદનું આરાધન શ્રી-શ્રીપાળ મહારાજે કર્યું એમ સ્પષ્ટ રીતે જણાવે છે. આ તીર્થયાત્રા સંબંધી વિશેષ હકીકત શ્રીસિદ્ધચક્ર પાક્ષિકમાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આવી ગએલી છે, તેથી તે ઉપરથી તે વાંચી વિચારી લેવા ભલામણ કરવી યોગ્ય ગણીએ છીએ.

દર્શનપદની આરાધનામાં શ્રીસંઘપૂજાનો ફાળો

રથયાત્રા અને તીર્થયાત્રા દ્વારાએ શાસનની પ્રભાવના અને સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિ તથા દૃઢતા કરીને જેવી રીતે દર્શનપદની આરાધના શ્રીશ્રીપાળ મહારાજે કરી તેવીજ રીતે શ્રીસંઘપૂજાદ્વારાએ દર્શનપદની આરાધના કરે છે, ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે કે જેવી રીતે અરિહંત મહારાજા અને સિદ્ધ પરમાત્મા વિગેરે પરમેષ્ઠીઓ શાસ્ત્રકારની દૃષ્ટિએ પૂજાનું સ્થાન છે એમ જણાવાય છે, તેવીજ રીતે શ્રીસંઘ પણ પૂજાનું સ્થાન છે એમ સ્પષ્ટપણે શ્રીરત્નશેખરસૂરિજી જણાવે છે. વિશેષમાં એ વાત ખ્યાલમાં રાખવાની છે કે અરિહંત ભગવાન્ વિગેરે જ્યારે સંસારસમુદ્રથી તરવાને માટે તૈયાર થએલા જીવોનેજ જ્યારે પૂજાનું સ્થાન છે ત્યારે શ્રીસંઘરૂપ સંસારસમુદ્રથી તરવાનું સાધન તો સંસારસમુદ્રથી પાર ઉતરેલા ભગવાન્ શ્રીજિનેશ્વરદેવને પણ નમસ્કારરૂપ પૂજાનું સ્થાન છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આજ્ઞાનુસારી હોય તે શ્રીસંઘની પૂજ્યતા

શ્રીસંઘની પૂજા સંબંધી મહત્તાનું વાસ્તવિકપણું જણાવતાં શાસ્ત્રકારો સ્પષ્ટ કહે છે કે-સકલ જગતમાં પૂજ્ય એવા પંચપરમેષ્ઠીની મૂળ ઉત્પત્તિ કરનાર ભૂમિ જો કોઇપણ હોય તો તે શ્રીસંઘજ છે, અને અરિહંત ભગવાનાદિ ઉચ્ચતરપદો મેળવવાના કર્મો ને સાધનો આ શ્રીસંઘના પ્રતાપથીજ મળી શકે છે. આ પ્રમાણે શ્રી-સંઘનો મહિમા શાસ્ત્રકારોએ જણાવેલો તથા જગતમાં સર્વકાળ પ્રવર્તેલો હોવાથી શ્રીસંઘની ઉત્તમોત્તમતામાં બે મત હોય નહિ એ સ્વાભાવિક છે, પણ હીરા, મણિ, મોતી વિગેરેની ઉત્તમતા તેના તેજ વિગેરેને આભારી હોયછે, તેવી રીતે આ શ્રીસંઘની ઉત્તમત્તા સંસારસમુદ્રથી પાર ઉતરવાનાં સાધનો ઉભાં કરવાં, સાચવવાં, વૃદ્ધિ કરવી અને બીજાઓ તેનો સંસારસમુદ્રથી તરવા માટે ઉપયોગ કરે તેવા સતત પ્રયત્નો કરવા તેમાંજ રહેલી છે, પણ જેમ તે હીરા વિગેરેના તેજઆદિનો અગ્નિ આદિકના સંયોગે નાશ થયો હોય તો તે હીરા વિગેરેને કોલસા અને રાખોડાની સ્થિતિમાં જવું પડે છે, તેવી રીતે શ્રીસંઘ પણ જો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સંસારસમુદ્રથી તરવાનાં સાધનોથી બેદરકાર રહે, તેનો ભગાડો કરે તેનો લાભ થવા દે નહિ, લાભ થતો હોય તેમાં અંતરાય કરે, ભવિષ્યમાં પણ લાભ ન થાય તેવા પ્રતિબંધો કરે, યાવત્ ધર્મવિરોધી અને જૈનકોમની જડમાં ઘા કરવા તૈયાર થએલાઓના સાથમાં ભળે તો તેવાઓને ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી વિગેરે જે ભયંકર સર્પ, હાડકાંનો ઢગલો વિગેરે ઉપનામો આપે છે, તેવા ઉપનામો આપવાની ફરજ પડે તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી. ભયંકર સર્પાદિકના ઉપનામો શાસ્ત્રનિરપેક્ષપણે વર્તનાર અને સંસારસમુદ્રથી તરવાનાં સાધનોનું દુર્લભપણું કરનાર વર્ગનેજ આપવામાં આવે તે સાંભળી સંસારસમુદ્રથી તરવાનાં સાધનોને સંભાળનાર, ઉત્પન્ન કરનાર, વધારનાર અને મદદ કરનાર શ્રીસંઘને તો એક અંશે પણ તે ઉપનામો પોતાને લાગ્યાં છે એમ ધારવાની ભૂલ કરવી નહિ.

પૂર્વધર ભગવાનોએ વર્ણવેલ શ્રીસંઘ

આ શ્રીસંઘ પૂર્વધરોને પણ અત્યંત સ્તુતિપાત્ર હોવાથી આચાર્ય ભગવાન્ દેવવાચક ગણિજીએ શ્રીનંદી-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સૂત્રમાં આ શ્રીસંઘને પદ્મ, રથ, ચક્ર, નગર, મેરુઆદિ અનેક સારી ઉપમાઓથી સ્તવેલો છે, તથા ભાષ્યકાર મહારાજા વિગેરેએ ભગવાન્ અરિહંત મહારાજથી બીજે નંબરે આરાધવા લાયક તરીકે ગણી બીજા નંબરે શ્રીસંઘની આશાતના વર્જવાનું જરૂરી જણાવ્યું છે, અને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવ્યું છે કે જેમ ભગવાન્ તીર્થંકરની આશાતના કરનારો અનંત સંસાર રખડે છે તેવી રીતે શ્રીસંઘ-(પ્રવચનની) આશાતના કરનારો પણ અનંત સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે.

શ્રીસંઘપૂજાની વાર્ષિક કર્ત્તવ્યતા

આ પૂર્વે જણાવેલ રીતિએ શ્રીસંઘનું પૂજ્યતમપણું હોવાથી દર્શનપદની આરાધનામાં તે શ્રીસંઘની પૂજાને જરૂરી સ્થાન મળે તેમાં આશ્ચર્ય નથી. વાર્ષિક કૃત્યોને જણાવનાર બીજા ગ્રંથકારો પણ पइवरिसं संघच्चण० આ વાક્યથી દરેક વર્ષે શ્રાવકોને શ્રીસંઘની પૂજા કરવાનું કાર્ય ફરજીઆત છે એમ સ્પષ્ટપણે જણાવે છે.

સામાન્ય રીતે શ્રાવકપણાને અંગે જયારે દરેક વર્ષે શ્રી ચતુર્વિધ સંઘની પૂજા કરવી એ જરૂરી કાર્ય તરીકે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ગણાવ્યું હોય ત્યારે શ્રી નવપદના આરાધનને અંગે સમ્યગ્દર્શનપદ આરાધવાને માટે સંઘપૂજાનું કર્તવ્ય જરૂરી હોય તે સ્વાભાવિક છે. જોકે શ્રીસંઘની અંદર સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર સર્વ જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ કોટિના હોય છે, અર્થાત્ જઘન્ય, મધ્યમ કે ઉત્કૃષ્ટ કોટિના સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન કે ચારિત્રરૂપી રત્નત્રયીને ધારણ કરનારોજ શ્રી ચતુર્વિધ સંઘ હોય છે અને તેથી શ્રી ચતુર્વિધ સંઘની પૂજા કરવાથી તેમના આત્મામાં વિદ્યમાન એવા સમ્યગ્દર્શનાદિ ત્રણે ગુણોની સંપૂર્ણપણે આરાધના થઇ શકે છે, પણ શ્રી ચતુર્વિધ સંઘની પૂજાના કૃત્યને સમ્યગ્દર્શનની આરાધનાના કૃત્ય તરીકે એટલાજ માટે ગણ્યું છે કે શ્રીચતુર્વિધ સંઘની પૂજા કરતી વખત માત્ર પ્રવચનસાધર્મિકતાનેજ મુખ્ય પદ આપવામાં આવે છે. જોકે ઓઘનિર્યુક્તિ, પિંડનિર્યુક્તિ વિગેરેમાં સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર વિગેરે અનેક અપેક્ષાઓ લઇને સાધર્મિક ગણાવ્યા છે, તેમાં આ ચતુર્વિધ સંઘ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર વિગેરેથી પણ સાધર્મિક છે, છતાં તે શ્રીચતુર્વિધસંઘની તે શ્રીસમ્યગ્દર્શનાદિની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અપેક્ષાએ રહેલી સાધર્મિકતા ધ્યાનમાં રાખી પૂજા કરવાની નથી હોતી, કિન્તુ પ્રવચન એટલે શાસન એક સરખું માનેલું હોવાને લીધે પ્રવચનસાધર્મિકતા માનીને શ્રીસંઘની પૂજા કરવાની હોય છે.

પ્રવચનસાધર્મિકને સંઘપૂજામાં શા માટે લેવા

ધ્યાન રાખવું કે એકલા સમ્યગ્દર્શન અને એકલા સમ્યગ્જ્ઞાનને અંગે જૈનશાસનમાં પૂજ્યતા ગણાતી નથી, પણ સમ્યક્ચારિત્ર સહિત સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાનની પૂજ્યતા જૈનશાસનમાં છે, અને તેથી પાંચપરમેષ્ઠીનેજ નમસ્કાર કરવા લાયક અને આરાધના કરવા લાયક ગણ્યા છે, અને તેથી તે પંચપરમેષ્ઠીમાં દેશવિરતિ, કે અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિની કોઇપણ વ્યક્તિને તેમાં ગણી નથી, પણ ચતુર્વિધ શ્રીશ્રમણસંઘની આરાધના અને પૂજાને અંગે તે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર ગુણોએ કરીને જે યુક્તતા છે, તેને પ્રધાનપદ નહિ આપતાં પ્રવચનસાધર્મિકતાનેજ પ્રધાનપદ આપવામાં આવે છે, અને તેથી ચતુર્વિધસંઘની પૂજા કરતી વખત તે ચતુર્વિધસંઘમાં ગણાતી કોઇપણ વ્યક્તિ વ્યવહારથી શુશ્રૂષા,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ધર્મરાગ અને વૈયાવચ્ચના નિયમવાળી હોવાથી સમ્યગ્દર્શનાદિવાળી છે એમ ગણવા છતાં કદાચ તત્ત્વથી સમ્યગ્દર્શનાદિકે રહિત હોય અથવા તો ચતુર્વિધ સંઘમાંથી દૂર નહિ કરાએલ છતાં પણ ઝાંખરા અને વિષ્ઠા સમાન કે ધજા સમાન કે શોક સમાન કોઇ વ્યક્તિ હોય, અને તે શ્રી ચતુર્વિધસંઘની પૂજા વખતે પૂજ્યતામાં દાખલ થઇ જાય, અને પ્રવચનની સાધર્મિકતાની ભાવનાએ તે પૂજા કરનાર ભવ્યાત્મા ઉપર જણાવેલી અયોગ્ય વ્યક્તિની પણ પૂજા આદરસત્કાર સાથે કરે તોપણ તે પૂજા કરનાર ભવ્યાત્માને વિપરીત બુદ્ધિથી આરાધના કર્યાનો દોષ નથી, પણ પ્રવચનસાધર્મિકપણાની બુદ્ધિથી તે પ્રવચનસાધર્મિકતાને ધારણ કરનાર હોવાથી તેવી વ્યક્તિનો પણ કરાતો આદરસત્કાર પ્રવચનની પ્રભાવના કરનારો હોઇ દર્શનઆરાધનાનું અંગ થાય છે, માટે શ્રીચતુર્વિધસંઘની પૂજાને દર્શનપદ આરાધનાના અંગ તરીકે ગણ્યું છે.

છઠ્ઠા પદમાં દર્શનશબ્દ લેવાથી અભિધેયની વિશિષ્ટતા ને દર્શનવાચ્યતાવાળાનું નમન

જો કે શ્રી નવપદજીનો અધિકાર જ્યાં જ્યાં લેવામા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આવે છે ત્યાં ત્યાં દર્શનનામના છઠ્ઠા પદની અંદર સમ્યગ્દર્શનનોજ અધિકાર લેવામાં આવે છે અને તેના ઔપશમિકાદિ પાંચ ભેદો કે ચાર સદ્દહણા અને ત્રણ શુદ્ધિ આદિ સડસઠ ભેદો લેવામાં આવે છે, પણ તે બધી જગોપર નિર્મળ દર્શન, સમ્યગ્દર્શન વિગેરે શબ્દોથીજ વ્યવહાર કરાય છે, જ્યારે નવપદના યંત્રની અંદર છઠ્ઠા પદમાં નથી તો नमो सम्मदंसणस्स એવો પાઠ કે નથી તો निम्मलदंसणस्स એવી સ્થાપના. નવપદના મંડળમાં તો नमो दंसणस्स એવું પદ સ્થાપન કરવામાં આવે છે. જો કે દર્શનશબ્દથી શાસ્ત્રમાં ચક્ષુદર્શનાદિ ચાર દર્શનો લેવામાં આવે છે, પણ ચક્ષુ આદિ ચાર દર્શનોને માટે વપરાતો દર્શનશબ્દ જ્ઞાનથી પહેલાં વપરાતો નથી, કિન્તુ કર્મોના ક્ષયોપશમઆદિથી જ્ઞાન, દર્શન ઉભય ગુણની ઉત્પત્તિ થાય છે, તેથી તે બંને ગુણોનો નિર્દેષ કરતાં કર્મોના અનુક્રમને ધ્યાનમાં લેવો પડે છે, અને કર્મોના અનુક્રમમાં પહેલું જ્ઞાનાવરણીય અને પછી દર્શનાવરણીય હોવાથી તેના ક્ષયોપશમઆદિથી થતા ગુણોમાં પણ પહેલાં જ્ઞાન લઇને પછીજ દર્શન લેવાય છે. એટલે આ છઠ્ઠા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પદમાં કહેલા દર્શનશબ્દથી ચક્ષુદર્શનાદિ દર્શનોને લેવાનો પ્રસંગ તો કોઇપણ પ્રકારે નથી, પણ મોક્ષના માર્ગ તરીકે જ્યાં જ્યાં કારણો દેખાડાય છે, ત્યાં ત્યાં સમ્યગ્જ્ઞાન કરતાં પણ સમ્યગ્દર્શનને પહેલું લેવું પડે છે, કારણ કે મતિઆદિ અજ્ઞાનોને જ્ઞાનપણે પલટાવનાર જો કોઇપણ હોય તો તે સમ્યગ્દર્શનજ છે.

સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન સાથે થવાવાળાં છે છતાં સમ્યગ્દર્શન પૂર્વે કેમ? સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન બંને સાથે થવાવાળાં હોવા છતાં પણ અજ્ઞાન-સ્વભાવનો જ્ઞાનસ્વભાવ થવામાં મિથ્યાત્વના નાશ રૂપી કારણરૂપ સમ્યકૃત્વ બની શકે છે, પણ મિથ્યાદર્શનપણું ફીટીને સમ્યગ્દર્શનપણું થવામાં સમ્યગ્જ્ઞાન એ કારણ બની શકતું નથી. જેમ અગ્નિ અને તેનો દાહકસ્વભાવ એ બંને સાથેજ ઉત્પન્ન થાય છે, છતાં અગ્નિને કારણ માનીને દાહકસ્વભાવને કાર્ય તરીકે માની શકાય, પણ દાહકસ્વભાવને કારણ માનીને અગ્નિને કાર્ય તરીકે માની શકાય નહિ, તેવી રીતે અહીં પણ સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન બંનેની ઉત્પત્તિ સાથે છે, તો પણ સમ્ય-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જ્ઞાન થવામાં સમ્યગ્દર્શનને કારણ તરીકે માની શકીએ, પણ સમ્યગ્દર્શન થવામાં સમ્યગ્જ્ઞાનને કારણ તરીકે માની શકીએ નહિ.

સમ્યગ્દર્શનવાળાને સમ્યગ્જ્ઞાનની ભજના કેમ?

આ વસ્તુ વિચારતાં તત્ત્વાર્થકાર ભગવાન્ ઉમાસ્વાતિવાચકજી વિગેરેની માફક મોક્ષના કારણ તરીકે ગણાતા જ્ઞાનમાં શુદ્ધ જ્ઞાનનેજ સ્થાન આપી સમ્યગ્દર્શનની ઉત્પત્તિમાં સમ્યગ્જ્ઞાનની ભજના હોવાનું જણાવે છે તે અપેક્ષાએ સમ્યગ્દર્શનની હયાતિ અને કારણતા પહેલેથી હોય અને તેથી नमो दंसणस्स એ પદ સમ્યગ્દર્શનનું વાચક ગણી नमो णाणस्स એવા જ્ઞાનને જણાવનાર સાતમા પદની પહેલાં મેલવું જેવું યોગ્ય ગણાય, તેવીજ રીતે મોક્ષમાર્ગના કારણ તરીકે ગણાવાતા જ્ઞાનમાં પાંચે પ્રકારના જ્ઞાનનો સમાવેશ કરી જ્ઞાનની અને સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિ સાથેજ રાખવામાં આવે છે તે અપેક્ષાએ પણ સમ્યગ્દર્શનની ઉત્પત્તિ અગ્નિ ઉત્પત્તિ તરીકે ગણીએ અને સમ્યગ્જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ તે અગ્નિના દાહક સ્વભાવની ઉત્પત્તિ માફક ગણીએ અને તેથી સમ્યગ્દર્શનને છઠ્ઠા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નમો दंसणस्स એ પદમાં સ્થાન આપીએ તો તે કોઇપણ પ્રકારે અયોગ્ય નથી.

અહીં જૈનદર્શનની માન્યતાને સ્થાન

એટલું જરૂર છે કે આત્માના ગુણની મુખ્યતા લઇએ તો જિનેશ્વર મહારાજે નિરૂપણ કરેલા જીવાજીવાદિક તત્ત્વોની શ્રદ્ધારૂપ જે સમ્યક્ત્વગુણ તે છઠ્ઠા પદમાં લેવાનો હોવાથી नमो दंसणस्स કરતાં नमो सम्मतस्स ની સ્થાપના કરવી ઘણી સારી હતી, પણ તેવી સ્થાપના ન કરતાં તેમજ नमो सम्मदंसणस्स निम्मलदंसणस्स એવી સ્થાપના ન કરતાં જે नमो दंसणस्स એવા પદની સ્થાપના કરી છે તેથી શું એમ ન સમજાય કે દુનિયાના દોરમાં દોરાતા દર્શનવાદોના વિભાગને અંગે આ કેવળ જૈનશાસન, જૈનપ્રવચન, અર્હત્દર્શન વિગેરે અનેક પ્રસિદ્ધ શબ્દોથી કહેવાતું જૈનદર્શન તે છઠ્ઠા પદમાં નમસ્કાર કરવા લાયક ગણેલું છે. વાચકોએ ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે કે સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોને ધારણ કરનાર ભવ્યાત્મા તો જૈનદર્શન તરીકે પ્રસિદ્ધ થએલા જૈનશાસનને ત્રિવિધ, ત્રિવિધ આરાધનારોજ હોય, પણ કેટલોક ભદ્રિક, અજ્ઞાન વર્ગ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

એવો પણ હોય કે જે યથાસ્થિતપણે જીવાદિક સર્વ પદાર્થોના જ્ઞાન અને તેનાથી થવાવાળી તેની પ્રતીતિને ધારણ કરનારો ન હોય તોપણ કુલાચારને લીધે કે બીજાં પણ અનેક કારણો હોય છે તેને લીધે જૈનદર્શનને એટલે જૈનપ્રવચનને શિરસાવંદ્ય માનનારો કે કહેનારો થાય છે, તો તેવા માત્ર જૈનદર્શનનેજ જેઓ માનવાવાળા છે, અને સમગ્ર જૈનોને જેની અપેક્ષાએ નિર્યુક્તિકાર મહારાજે એક પ્રવચનસાધર્મિકપણાની સાંકળમાં જોડ્યા છે તે પ્રવચનને પણ આ છઠ્ઠા પદમાં સ્થાન આપવાનો અભિપ્રાય રાખ્યો હોય અને તેથી नमो दंसणस्स એવું સામાન્ય અર્થવાળું આરાધ્ય પદ મેલ્યું હોય અને તેથીજ શ્રીમાન્ રત્નશેખરસૂરીશ્વરજી મહારાજે દર્શનપદની આરાધનામાં રથયાત્રા અને તીર્થયાત્રાથી વીતરાગોની આરાધના ગણી ચતુર્વિધ સંઘરૂપી દર્શનવંત એટલે પ્રવચનસાધર્મિકોની પૂજાદ્વારાએ આ દર્શનપદની આરાધના જણાવી હોય તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. આચાર્ય મહારાજ રત્નશેખરસૂરીશ્વરજીએ શ્રી દર્શનપદની આરાધના માટે ચતુર્વર્ણ વ્યાપ્ત એવા શ્રમણોથી ઉપલક્ષિત

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ચતુર્વિધ સંઘની પૂજા કરવાનું જણાવ્યું છે, પણ કયા કયા સંઘની કઇ કઇ રીતિએ પૂજા કરવાથી શાસનની શોભા વધવા સાથે પૂજા કરનારની આરાધકતા થાય તે વિચારવું જરૂરી છે.

પૂજ્યોના ભેદોથી પૂજાના પણ ભેદો

જોકે પૂજાશબ્દ શ્રીનવપદની અનુક્રમે આરાધના જણાવતાં અરિહંત ભગવાન્ અને સિદ્ધ પરમાત્માની આરાધનાને અંગે જેમ જણાવ્યો છે, તેમ અહીં દર્શન-પદની આરાધનામાં શ્રીચતુર્વિધ સંઘને અંગે પણ પૂજાશબ્દ વાપરેલો છે, પણ હંમેશાં જગતમાં જેમ આદરસત્કાર શબ્દ સામાન્ય હોઇને રાજા, અધિકારી, શેઠ અને મુનીમ સર્વને અંગે વપરાય છે, છતાં જે જે વ્યક્તિ જેવા જેવા આદરસત્કારને લાયક હોય તે તે વ્યક્તિને તે તે જાતનો આદરસત્કાર કરવાનો પ્રસંગ સમજવો પડે છે, તેવી રીતે શ્રી અરિહંત ભગવાન્ અને સિદ્ધ પરમાત્મા ઘાતિકર્મનો ક્ષય કરનાર તથા સર્વ કર્મનો ક્ષય કરનાર હોવાથી તે દેવતત્ત્વમાં ગણી શકાય, અને તેથી તે પરમાત્માની પૂજા સ્નાત્ર, વિલેપન, પુષ્પ,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ધૂપાદિદ્વારાએ ઇંદ્ર વિગેરેએ કરેલી પૂજાના અનુકરણરૂપે તેમજ તેમની મૂળ અવસ્થા મુખ્યતાએ રાજ્યકુમારઆદિપણાની હોય છે, તથા અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય અને ચોત્રીસ અતિશયો તે અરિહંત ભગવાનનેજ હોય છે, માટે તેમની મૂર્તિની પૂજા સ્નાત્રાદિકે, મુકુટાદિકે અને પ્રતિહાર્યાદિકે હોય તેજ ઉચિત છે, કારણ કે જિનેશ્વર મહારાજને નિયમિત રાજકુલમાંજ અવતરવાનું હોય છે, તેથી ઇંદ્રના કરેલા કલ્યાણકમહોત્સવમાં તથા કુટુંબીએ કરેલા અનેક મહોત્સવોમાં તેઓના સ્નાત્રાદિ અને મુકુટાદિ હોય, અને તેથી તેમાં તે અવસ્થાનો આરોપ કરી શકાય, અને સિંહાસન, છત્ર, ચામર વિગેરે આઠ પ્રાતિહાર્યો ભગવાન જિનેશ્વરની પાસે સર્વ કાળ વર્તતાં હોવાથી તેનું અનુકરણ અરિહંતપણાની અવસ્થાને અંગે કરી શકાય, અને સિદ્ધ પરમાત્માને અંગે તેઓ સર્વકર્મરહિત હોવાથી સર્વ ગુણવાળા છે માટે તથા અરિહંત મહારાજા પણ અંતમાં સિદ્ધપદમાં દાખલ થતા હોવાથી તે અરિહંતપણારૂપી પહેલાંની અવસ્થાનો આરોપ કરવાથી સ્નાત્રાદિક, મુકુટાદિક અને પ્રાતિહાર્યાદિક દ્વારાએ પૂજા કરવી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તે યોગ્યજ ગણાય, અને તેટલાજ માટે શાસ્ત્રોમાં અરિહંત ભગવાન્ અને સિદ્ધ પરમાત્માની પૂજાનો વિધિ સ્નાત્રાદિકે કરીને સ્પષ્ટ અક્ષરમાં જણાવ્યો છે.

આચાર્યાદિકની પૂજાની વિધિ

જો કે ભગવાન્ તીર્થંકર મહારાજની હયાતિકાળમાં અથવા તે પછી પણ યાવત્ શાસનની પ્રવૃત્તિ ચાલે ત્યાં સુધી આચાર્ય મહારાજજ આર્હંતશાસનનું આધિપત્યપણું ધરાવે છે. ગુરુતત્ત્વ તરીકે ગણાતા પરમેષ્ઠીઓમાં મુખ્ય પદ આચાર્ય ભગવંતોનુંજ છે, પણ આચાર્ય ભગવંતોની પૂજા માટે આચારાંગનિર્યુક્તિ અને વૃત્તિ વિગેરેમાં માત્ર સુગંધ, ચૂર્ણાદિકથીજ આચાર્ય ભગવંતોનું પૂજન જણાવે છે. કોઇપણ પ્રાચીન અને પ્રામાણિક ગ્રંથમાં આચાર્ય ભગવંતોનું સ્વતંત્રપણે સ્નાત્રાદિક, મુકુટાદિક કે પ્રાતિહાર્યોએ પૂજન કરવાનું વિધાન કે પ્રવૃત્તિ જણાવનારા કોઇપણ અક્ષરો હોય એમ જાહેર થયું નથી.

આચાર્યાદિની મૂર્તિઓમાં દેવદ્રવ્યની વિચારણા

આચાર્યાદિકની મૂર્તિ સંબંધી તો આગલા અધિકારમાં વિચાર કરી ગયા છીએ. વળી એ પણ વિચારવા જેવું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

છે કે દેવદ્રવ્ય તરીકે ઉભું કરેલું ચૈત્ય હોય છે તેમાં તે પુંડરિકસ્વામી વિગેરે મોક્ષે નહિ પામેલા આચાર્યોની મૂર્તિઓ ગોઠવતાં તે ગોઠવનાર અને ગોઠવાવનાર દેવ-દ્રવ્યના ભોગથી કેમ બચતા હશે તે બાબત કોઇપણ સ્પષ્ટ રીતે ખુલ્લાસો કરે તેમ નથી. વળી તે સ્થાપન કરેલા અસ-વંજ્ઞ આચાર્યાદિકની મૂર્તિની પૂજાને અંગે વપરાતા ચંદન વિગેરેમાં પણ તે સામાન વાપરનાર અને વપરાવનાર દેવ-દ્રવ્યના ભોગથી કેમ બચતા હશે? વળી ઘણી જગોપર ગોઠીના પગારો દેવદ્રવ્યમાંથી અપાતા હોઇ તેવા દેવદ્રવ્યના પગાર ખાનાર ગોઠીઓ પાસે આચાર્ય, મૂર્તિ વિગેરેનું પૂજન કરાવનારાઓ તે દેવદ્રવ્યના ભોગમાંથી કેમ છૂટતા હશે તે તેમ કરનારાજ જાણે. ચૈત્ય, નિર્માલ્ય કે કલ્પિત એ ત્રણે પ્રકારના દેવદ્રવ્યોમાંથી કોઇપણ પ્રકારના દેવદ્રવ્યનો ઉપયોગ અસર્વજ્ઞ આચાર્યોની મૂર્તિઓને માટે કરવાનો હોય એમ કોઇપણ ગ્રંથકારના વચનોથી જાહેર થયું નથી. અર્થાત્ અરિહંત ભગવાન્ અને સિદ્ધ પરમાત્માની પૂજા સ્નાત્રાદિક, મુકુટાદિક અને પ્રાતિહાર્યાદિકે કરવી ઉચિત છે, અને આચાર્ય, ઉપાધ્યાય તથા સાધુની પૂજા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સુગંધ ચૂર્ણાદિકથી ઉચિત છે.

શ્રીસિદ્ધચક્રના યંત્રમાં આચાર્યાદિની સ્થાપના કેમ?

જેવી રીતે પરમેષ્ઠીની અપેક્ષાએ એક મૂર્તિમાં એક મંત્રે એક અભિષેકે સ્થાપન થએલા માલાધરઆદિના પ્રતિબિંબોને અંગે દેવદ્રવ્યાદિનો પરિભોગ લાગતો નથી, તેવી રીતે સિદ્ધચક્રયંત્રમાં એકજ અભિષેક વિગેરેથી સ્થાપના થતી હોવાથી આચાર્યાદિકના પદોનો સમષ્ટિપણાને લીધે દેવદ્રવ્યાદિકનો પરિભોગ ન લાગે તે સ્વાભાવિક છે, અને ત્યાં આચાર્યાદિકના સ્નાત્રાદિ થાય એમાં સમષ્ટિપણાની અપેક્ષાએ અનુચિતતા નજ હોય (અરિહંત ભગવાનોને પણ ગણધર ભગવાન્આદિની અપેક્ષાએ આચાર્યાદિક ગણવામાં આવેલા છે.

સાધુસાધ્વીરૂપ સંઘની પૂજાનો વિધિ

તેટલા માટે શ્રાદ્ધવિધિકાર આચાર્ય રત્નશેખરસૂરિજી શ્રીસંઘની પૂજાના વિધાનને દર્શાવતાં સાધુ અને સાધ્વીરૂપી બે ક્ષેત્રને માટે નિર્દોષ આહાર એટલે અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ, વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, પાદપ્રોંછન, રજોહરણ વિગેરે વહોરાવવાદ્વારા ઔષધ, ભેષજ વિગેરેથી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વેયાવચ્ચ કરવાદ્વારાએ તથા પુસ્તકાદિક દેવાદ્વારાએ પૂજા જણાવે છે, પણ ચતુર્વિધ સંઘની પૂજાના અધિકારમાં સાધુ સાધ્વી જેવા પુણ્યક્ષેત્રોની અપેક્ષાએ પણ ઉપર જણાવેલા આહારાદિક સિવાયની પૂજા જણાવી નથી, તો પછી સંઘની પૂજાને નામે કે બહાને બીજી જે કોઇ શાસ્ત્રમાં નહિ કહેલી પ્રવૃત્તિ થાય તે આરાધક પુરુષને તો યોગ્ય ગણાય નહિ.

શ્રાવકશ્રાવિકા ક્ષેત્રની પહેરામણી આદિ પૂજા

જેવી રીતે સાધુ અને સાધ્વીરૂપી બે ક્ષેત્રની નિર્દોષ આહારાદિક દેવા તેજ પૂજા છે, તેવી રીતે શ્રાવકશ્રાવિકાને અંગે તેમને સર્વાંગે પહેરામણી આપવી એટલે બાળકને બાળકયોગ્ય સર્વ પોષાક, બાલિકાને બાલિકાયોગ્ય સર્વ પોષાક, મધ્યમ વયવાળા શ્રાવક, શ્રાવિકાને મધ્યમ વયને યોગ્ય પોષાક, સધવા, વિધવા વિગેરે જે જે અવસ્થા જેની જેની હોય તેને તેને તે તે સર્વ અવસ્થાને લાયક બધો પોષાક આદરસત્કારની સાથે આપવો તે પરિધાપનિકા એટલે પહેરામણી કહેવાય, અને તે શ્રાવક, શ્રાવિકાક્ષેત્રની ઉત્કૃષ્ટ પૂજા કે ભક્તિ કહેવાય. વળી શ્રાવક

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શ્રાવિકાક્ષેત્રને અંગે તેઓ કોઇપણ રાજ્યાદિક તરફથી આપત્તિમાં આવી પડ્યા હોય, તો તેનો ઉદ્ધાર પોતાના સર્વસ્વ વ્યયે પણ કરવો જોઇએ. અંતરાયના ઉદયે તેઓની જાહોજલાલીવાળી અવસ્થા જો ચાલી ગઇ હોય તો તે જાહોજલાલીવાળી અવસ્થા પાછી લાવી દેવી તે પણ સંઘપૂજાજ છે. અંતમાં સકળ શ્રાવક શ્રાવિકાના વર્ગને સુતરની કોકડીઓ દઇને કે માત્ર કેટલાક શ્રાવક શ્રાવિકાને સોપારી, ખારેક વિગેરે દઇને પણ શ્રીસંઘપૂજાનું કર્તવ્ય દરિદ્રઅવસ્થામાં આવેલા શ્રાવકોએ પણ કરી શકાય છે. અર્થાત્ પોતપોતાની શક્તિનો વિચાર કરી પોતાના વૈભવ અને શક્તિને અનુસારે પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે ચતુર્વિધ સંઘની ભક્તિ જે કરવામાં આવે તેનું નામજ સંઘપૂજા છે. આ સંઘપૂજા જેમ દર્શનપદની આરાધનાને અંગે શ્રીપાળ મહારાજે આદરપૂર્વક કરી છે, તેવી રીતે શ્રીરત્નશેખરસૂરિજી મહારાજ શ્રાવકોના વાર્ષિક કર્તવ્યમાં શ્રીસંઘપૂજા નામનું વાર્ષિક કર્તવ્ય જણાવી દરેક શ્રાવકે દરેક વરસે સંઘપૂજા જરૂર કરવીજ જોઇએ એમ ચોકખા શબ્દોમાં જણાવ્યું છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શ્રાવકો શાસનના પ્રભાવક શી રીતે?

આવી રીતે શ્રી શ્રીપાળ મહારાજે રથયાત્રા, તીર્થ-યાત્રા અને સંઘપૂજાથી દર્શનપદની આરાધના કરી, તેમજ તેજ દર્શનપદની આરાધનાને અંગે શાસનના પ્રભાવનાનાં કાર્યો કર્યાં. એ રથયાત્રા વિગેરે કાર્યો સિવાયનાં શાસન-પ્રભાવનાનાં કયાં કાર્યો કે જે દર્શનપદ આરાધવા માટે શ્રી શ્રીપાળ મહારાજે કર્યાં? એ શાસનપ્રભાવનાનાં કાર્યોના સ્વરૂપને સૂચવનાર શ્રી રત્નશેખરસૂરિજીનાજ શબ્દો વિચારીએ:

જોકે અન્ય સ્થાને આચાર્યાદિકની અપેક્ષાએ શાસન-પ્રભાવનાના કાર્યોમાં પ્રવચનધારકપણું, ધર્મકથકપણું, વાદિપણું, તપસ્વિપણું, નૈમિત્તકપણું, કવિપણું, મહર્દ્ધિક પ્રવ્રજિતપણું વિગેરે ગણવા સાથે આતાપના વિગેરે અનેક કાર્યો સાધુસંસ્થાને લાયકનાં ગણાવવામાં આવે છે, પણ શ્રાવકસંસ્થાને અંગે શાસનપ્રભાવનાનાં કાર્યોમાં પ્રાવચ-નિકપણું વિગેરે ન હોવાથી ઔદાર્યના યોગે રાજા, મહા-રાજાને મળી અમારિપડહા વગડાવવા એ શાસનપ્રભા-વનાનું કાર્ય છે એમ ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી શ્રીપંચા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શકમાં જણાવે છે, પણ અહીં તો જેમ શ્રાદ્ધદિનકૃત્યની અંદર આચાર્ય મહારાજ દેવેન્દ્રસૂરિજી પ્રતિદિન જિન-ચૈત્ય જુહારવા જતાં તથા ગુરુમહારાજને વંદન કરવા જતાં કુટુંબકબીલાના સર્વ સમુદાયને સાથે લઇ અનેક પ્રકારના વાજિત્રોના આડંબર સાથે જવું તેને જેમ શાસનપ્રભાવનાનું કાર્ય ગણે છે, અથવા શ્રીશ્રાદ્ધવિધિ વિગેરેમાં શ્રાવકના વાર્ષિક કૃત્યો ગણાવતાં તીર્થપ્રભાવનારૂપી અવશ્ય કાર્ય કરવાનું જે જણાવ્યું છે, તેમાંઆડંબરપૂર્વક આચાર્યાદિકના પ્રવેશમહોત્સવ ને શાસનપ્રભાવનાના કાર્ય તરીકે ગણાવેલ છે, અને શ્રી વ્યવહારસૂત્રના ભાષ્યની અંદર પ્રતિમાના અધિકારમાં પણ સાધુઓનો પ્રવેશ-મહોત્સવ શાસનને શોભાવનાર કાર્ય તરીકે ગણાવેલો છે, તેવીજ રીતે અહીં પણ ચૈત્ય જુહારવા માટે, ગુરુવંદન માટે કે ગુરુના પ્રવેશમહોત્સવ માટે અનેક પ્રકારના વાજિ-ત્રોથી થતો આડંબર શાસનપ્રભાવના શબ્દથી ગણવામાં આવેલો હોય શ્રીપાળ કર્તા શ્રી રત્નશેખરસૂરિજી શ્રી શ્રીપાળ-ચરિત્રની ૧૨૧૧ મી ગાથામાં:—

वज्जंतएहिं मंगलतूरेहिं सासणं पभावंतो અર્થાત્ માંગલિક

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વાજિંત્રોને વગાડવારૂપી આડંબરદ્વારાએ શાસનની પ્રભાવના શ્રી શ્રીપાળ કરતા હતા. એ ઉપરથી શ્રી શ્રીપાળ મહારાજે ચૈત્યવંદન, ગુરુવંદન અને ગુરુપ્રવેશમહોત્સવ વિગેરે કાર્યો કરવાદ્વારાએ શાસનની પ્રભાવના કરી સમ્યગ્દર્શનપદની આરાધના કરી હતી, એટલે રથયાત્રા, તીર્થયાત્રા, સંઘ-પૂજા અને શાસનપ્રભાવનાદ્વારાએ દર્શનપદની આરાધના કરવાનું શાસ્ત્રકાર જણાવે છે. તત્ત્વદૃષ્ટિએ વિચારીએ તો વર્તમાન જગતમાં વાહ્યાત વિચાર ધરાવનારાઓને આ દર્શનપ્રભાવનાનાં કાર્યોજ હૃદયમાં શૂલની માફક ખટકે છે, અને તેનું કારણ એજ છે કે તેઓનું અંતઃકરણ નથી તો દર્શનની મહત્તા તરફ જોડાયું અને નથી તો દર્શનપદના ધુરંધર કાર્ય કરનારાઓ તરફ જોડાયું, પણ તેવા બેદરકાર કે અરૂચિપ્રધાન મનુષ્યોની દરકાર રાખવી ધર્મની ધગશવાળા શાસનપ્રેમીઓને તો અંશે પણ પાલવે તેમ નથી.

સાતમે પદે શ્રીજ્ઞાનની આરાધના

દર્શનપદથી શાસનની દૃષ્ટિ રાખીને રથયાત્રાદિકદ્વારાએ દર્શનપદરૂપી ગુણની આરાધના જણાવી, તેવી રીતે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શ્રુતજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન જેવા મહર્દ્ધિક અને ઉત્તમોત્તમ એવા જ્ઞાનની આરાધના પંચપરમેષ્ઠીની આરાધના કરવાદ્વારાએ થએલી છતાં સ્વતંત્ર જ્ઞાનપદની આરાધના કેવી રીતે કરવી તે શ્રી શ્રીપાળ મહારાજાએ કરેલી આરાધનાદ્વારાએ બતાવે છે:—

सिद्धंतसत्थपुत्थयकारावणलेहणक्खणाईहिं ।
सज्झायभावणाइहिं नाणपयाराहणं कुणइ ॥११७६॥

સિદ્ધાંતશાસ્ત્રનેજ જ્ઞાનપદની આરાધનામાં સ્થાન કેમ ?

જૈનજનતામાં એ વાત તો સિદ્ધજ છે કે મતિજ્ઞાનાદિ પાંચે પ્રકારના જ્ઞાનો છતાં પણ જો કોઈપણ સ્વ અને પરનું નિરૂપણ કરનાર દીવા સમાન જ્ઞાન હોય તો તે શ્રુતજ્ઞાનજ છે. શ્રુતજ્ઞાન સિવાયના મતિઆદિ ચારે જ્ઞાનો મૂંગા જેવાં એટલે કે પોતાના સ્વરૂપને પણ પોતે ન જણાવી શકે તેવાં છે, જ્યારે શ્રુતજ્ઞાન પોતાના સ્વરૂપને પોતે સમજાવે છે એટલુંજ નહિ પણ અન્ય મતિઆદિ જ્ઞાનોના સ્વરૂપને પણ તે શ્રુતજ્ઞાનજ સમજાવે છે. વળી મતિઆદિ જ્ઞાનોને અંગે લેવાદેવાનો વ્યવહાર પ્રવર્તતો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નથી, જ્યારે શ્રુતજ્ઞાન અને તેના પેટાભેદોને અંગે લેવા-દેવાનો વ્યવહાર પ્રવર્તી શકે છે. વળી કાળ, વિનયાદિક આચારો પણ શ્રી શ્રુતજ્ઞાનની આરાધનાને અંગેજ શાસ્ત્રકારોએ જણાવેલા છે, અને તે કાલ, વિનયાદિક આચારોની સ્ખલનાએ શ્રુતજ્ઞાનની આશાતના ગણવામાં આવે છે, અર્થાત જ્ઞાનપદના આરાધનને અંગે જો કોઇની પણ આરાધના થઇ શકતી હોય અથવા કોઇપણ જ્ઞાનને આરાધવાં માટે શાસ્ત્રકારોએ આચારો જણાવેલા હોય તો તે કેવળ શ્રુતજ્ઞાનને અંગેજ છે, અને તેથી શ્રી શ્રીપાળ મહારાજા પણ જ્ઞાનપદનું આરાધન કરતાં શ્રીશ્રુતજ્ઞાનદ્વારાએજ પ્રવૃત્તિ કરે છે. એક વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે વાસ્તવિક રીતે શ્રુતજ્ઞાન વાચ્યવાચક-ભાવના સંબંધને અંગેજ થએલું જ્ઞાન છે, અને તેવું જ્ઞાન જો કે વ્યાખ્યાને અંગે સ્વપરપ્રકાશક હોઇ દીપક સમાન કહી શકાય, પણ આરાધના અને આચારને અંગે તેવા વાચ્યવાચકભાવથીજ સ્વરૂપને ધારણ કરનાર શ્રુત-જ્ઞાનનો કાળાદિક આચારોદ્વારાએ આરાધન કરી શકાતું નથી, પણ ગણધર ભગવાન વિગેરે મહાપુરુષોએ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આવશ્યક, આવશ્યક વ્યતિરિક્ત, અંગપ્રવિષ્ટ, અંગબાહ્ય, કાલિક અને ઉત્કાલિકસૂત્ર, અર્થ અને તદુભયઆદિ ભેદોથી ગુંથાએલુંજ શ્રુતજ્ઞાન કાલ, વિનયાદિક આચારો-દ્વારાએ આરાધના યોગ્ય થઇ શકે છે. અર્થાત્ જ્ઞાનપદનું આરાધન મુખ્યત્વે આવશ્યકઆદિ ભેદરૂપ જ્ઞાનદ્વારાએજ થઇ શકે છે. આવી સ્થિતિ છતાં પણ જ્યાંસુધી પુસ્તક નિરપેક્ષ આવશ્યકાદિ જ્ઞાનનો પ્રચાર હતો ત્યાંસુધી મુખ્યતાએ કેવળ તે તે આવશ્યકાદિના અધ્યયન અને અધ્યાપનઆદિદ્વારાએ જ્ઞાનપદનું આરાધન થતું હતું, પણ સિદ્ધાંતને પુસ્તકારૂઢ નહોતાં કર્યાં ત્યારે થોડી વ્યક્તિઓ માટે અને સિદ્ધાંતને પુસ્તકારૂઢ કર્યા પછી સર્વ વ્યક્તિઓ માટે શાસ્ત્રોના સંક્ષેપ કરવારૂપ નાના પ્રકરણોનું કરાવવું, લખવું અને પૂજવું વિગેરે કરવાદ્વારાએ જ્ઞાનપદનું આરાધન સ્પષ્ટ રીતે થઈ શકે તેવું છે.

સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રો કયાં? અને તેનું કરાવવું કેમ? તથા તેનાથી જ્ઞાનારાધના કેમ?

આ સ્થાને સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રના પુસ્તકોને કરાવવાં, લખાવવાં અને પૂજવાં વિગેરેથી જ્ઞાનપદની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આરાધના જણાવી છે તેમાં પ્રથમ તો સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્ર આ બે શબ્દો વાપરવાથી પ્રભુસંમિત વાક્યના સ્થાને રહેવાવાળાં અંગપ્રવિષ્ટઆદિ આગમોને સિદ્ધાંતશબ્દથી લીધા હોય અને બાકીના મિત્રસંમિત અને કાંતાસંમિત વાક્યના સ્થાને શોભે તેવા—હેતુપ્રધાન અને દૃષ્ટાંતપ્રધાન ન્યાય શાસ્ત્ર અને ચરિત્રશાસ્ત્રો લીધાં હોય અને તે બંને પ્રકારના એટલે સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્ર તરીકે ગણાતા શ્રુતજ્ઞાનનો પુસ્તકો વિગેરે કરાવવાદ્વારાએ આરાધનભાવ થતો હોય તેમ સ્પષ્ટ જણાવે છે, અર્થાત્ ગણધર મહારાજાઓ જોકે ગણધરનામકર્મના ઉદયથી અંગપ્રવિષ્ટાદિ આગમોને રચે છે અને તેઓની તે રચનામાં કોઈપણ અન્ય જીવ પ્રેરક ન બને, છતાં બીજા શ્રુતકેવલી વિગેરે પણ આગમોને રચવાવાળા હોય છે, અને તેથી તેઓને કોઇપણ શાસનપ્રેમી શાસન ઉપયોગી શ્રુત રચવાની વિનંતિ કરે, અને એવી રીતે શ્રુતકેવલી ભગવાન્ જેવા સમર્થ પુરુષોદ્વારાએ જે સિદ્ધાંતોનું એટલે આગમોનું રચાવવું કરાવાય તે જ્ઞાનના આરાધનનો એક પ્રકાર છે. જો કે શ્રુતકેવલી ભગવાનો સ્વયં જગતના જીવમાત્રના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉદ્ધારને માટે તત્પર હોય છે, અને ઉધ્ધારને માટે જે કોઈપણ આગમની રચના કરવી પડે તે સ્વયં કરેજ છે, છતાં શ્રુતકેવલી ભગવાન્ વિગેરે મહાપુરુષોને વિજ્ઞપ્તિ કરી પોતાના આત્માના કે પોતાના સંસર્ગમાં આવનારા ભવ્યાત્માઓના ઉદ્ધારને માટે રચના કરાવાય તેમાં તે વિજ્ઞપ્તિ કરનારની મુખ્યતા હોય તેનેજ આગમની રચના કરાવી કહેવાય, અથવા વગર વિજ્ઞપ્તિએ પણ જે ભવ્યાત્માને ઉદ્દેશીને શ્રુતકેવલી ભગવાન્ વિગેરે જે આગમની રચના કરે, તેમાં પણ તે ભવ્યાત્માનું પ્રયોજકપણું હોવાથી તે ભવ્યાત્માએ આગમો કરાવ્યાં કહેવાય જેમ કોઇ સાધુને ઉપવાસ કરાવનારી યક્ષા જેવી સાધ્વીને ઉદ્દેશીને ભગવાન્ સીમંધર સ્વામીજીએ ચાર ચૂલિકા અધ્યયનો આપ્યાં તથા મનકમુનિજીને ઉદ્દેશીને શય્યંભવસૂરિજીએ શ્રીદશવૈકાલિકસૂત્રની રચના કરી, પાંચસો ચોરોને ઉદ્દેશીને કપિલ કેવળી મહારાજે કાપિલીય અધ્યયન પ્રગટ કર્યું. આ સર્વ આગમની રચનાઓ જેમ સ્વાભાવિક થઇ છે, તેમ ભવ્યાત્માઓની વિજ્ઞપ્તિઓ જે આગમરચનામાં હેતુભૂત હોય તે આગમોની રચના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભવ્યાત્માઓએ કરાવેલી કહેવાય, અને તેવી રીતે રચના કરાવવાવાળો મનુષ્ય પોતાના આત્માના અને અન્ય આત્માના જ્ઞાનપ્રકાશને માટે કેટલો બધો તત્પર હશે તે સહેજે સમજાય તેમ છે, અને તેવી તત્પરતા જ્ઞાન આરાધનનું એક જબરદસ્ત દ્વાર છે. આ હકીકત શ્રુતકેવલી વિગેરે જે આગમોને બનાવવાવાળા છે, તેઓ દ્વારાએ આગમ બનાવવાને અંગે છે, બાકી સામાન્ય શાસ્ત્રો બનાવવાને અંગે તો ભગવાન્ હેમચંદ્રસૂરિજીએ સિદ્ધરાજ જયસિંહની વિનંતિથી સાંગોપાંગ શબ્દાનુશાસન બનાવ્યું, પરમાર્હત મહારાજા કુમારપાળની વિનંતિથી ત્રિષષ્ટીયશલાકાપુરુષચરિત્ર વિગેરે બનાવ્યાં, એવીજ રીતે આચાર્ય દેવભદ્રસૂરિજીએ શ્રાવકની પ્રાર્થનાથી પાર્શ્વનાથચરિત્ર વિગેરે બનાવ્યાં, શ્રીગુણચંદ્રસૂરિજીએ શ્રાવકની પ્રાર્થનાથી શ્રીમહાવીરચરિત્ર વિગેરે બનાવ્યાં, ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીએ મેઘજી દોશીને અંગે જેમ સ્તવનો વિગેરેની રચના કરી, એ વિગેરે વિચારતાં સ્પષ્ટ જણાઇ આવશે કે કેઇ મહાપુરુષો કેઇ મહાત્માઓને જ્ઞાનના પ્રકાશને માટે વિજ્ઞપ્તિ કરી શાસ્ત્રોની રચના કરાવે છે, અને તેવી રીતે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શાસ્ત્રોની રચના કરાવવી એ જ્ઞાન આરાધનનો એક મુખ્ય અને જરૂરી પ્રકાર છે, અને તેથી મહારાજા શ્રીપાળ પણ જ્ઞાનપદના આરાધનને માટે સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રોનું નવીન સૂત્રણ કરાવીને જ્ઞાનપદનું આરાધન કરે છે તે વ્યાજબીજ છે.

મતિજ્ઞાનાદિની પણ સમૃદ્ધિ શ્રુતજ્ઞાનથીજ છે

સામાન્ય રીતે મનુષ્ય સાહિત્યઉત્પાદ, સાહિત્ય-વિકાસ અને સાહિત્યપ્રચારને માટે જ્ઞાનની લાગણીથી તૈયાર થયો હોય તે મનુષ્ય શાસનરૂપી સૌધનો શ્રેયસ્કર પાયો મનુષ્યના મનોરથમાં રમી રહેલ આચારવૃક્ષની જડ સમ્યક્ત્વના સિદ્ધાંતને સમજાવવાવાળા શ્રુતજ્ઞાનના ઉદયને માટે પ્રયત્ન કરનારો હોય છે. જોકે શાસ્ત્રોમાં મતિજ્ઞાનની પ્રથમતા સ્વીકારી શ્રુતજ્ઞાનને મતિપૂર્વકજ ગણવામાં આવે છે, પણ તે શ્રુતની અપેક્ષા વગર થવાવાળું મતિ-જ્ઞાન કેવળ ઉત્પત્તિઆદિ બુદ્ધિરૂપે થતા મતિજ્ઞાનને ગણવામાં આવે છે, અર્થાત્ સમગ્ર જગતનો સામાન્ય રીતે પ્રવર્તતા અવગ્રહ, ઇહા, અપાય અને ધારણારૂપી મતિજ્ઞાનના ભેદો શ્રુતજ્ઞાનથી તદ્દન નિરપેક્ષ હોતા નથી,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને તેથીજ તે અવગ્રહાદિ સર્વ વ્યાવહારિક જ્ઞાનોને શ્રુતનિશ્રિત મતિજ્ઞાન તરીકે ઓળખવામાં આવે છે એમ નહિ કહેવું કે જો અવગ્રહાદિ ભેદો મતિજ્ઞાનનાજ ગણાય છે, છતાં જો તે શ્રુતજ્ઞાનની નિશ્રાથીજ થાય તો પછી મતિજ્ઞાનને શ્રુતજ્ઞાનપૂર્વક એટલે શ્રુતજ્ઞાનથી થએલું કેમ નહિ કહેવું ? કારણકે મતિજ્ઞાન થતી વખતે જોકે તે મતિજ્ઞાન જેને થાય છે તે આત્મા શ્રુતજ્ઞાનથી સંસ્કારિત થએલો હોય છે, અને તેથી તે સંસ્કારોના પરિણામરૂપે તે અવગ્રહાદિરૂપ મતિજ્ઞાન થતું હોવાથી તે અવગ્રહાદિને શ્રુતનિશ્રિત મતિજ્ઞાન તરીકે કહેવામાં આવે છે, પણ શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતી વખતે જેમ મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન-પણે પરિણમે છે અથવા તો મતિજ્ઞાનની વિશિષ્ટ અવ-સ્થા શ્રુતજ્ઞાનરૂપે ગણાય છે, અગર તો મતિજ્ઞાનમાં જે પદાર્થો છૂટા છૂટા વિષય તરીકે જાણવામાં આવ્યા હોય તે તે પદાર્થોને સંબદ્ધપણે અને વિશેષતાએ જ્ઞાનના વિષયમાં લેવામાં આવે ત્યારે તે શ્રુત તરીકે ગણાય છે, માટે શ્રુતજ્ઞાનને મતિજ્ઞાનથી થવાવાળું ગણવામાં આવે છે, પણ અવગ્રહાદિ જ્ઞાનો જે મતિજ્ઞાનના ભેદરૂપે છે તે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જેમ જેમ શ્રુતથી વધારે સંસ્કારિત મનુષ્ય હોય, જે જે વિષયના શ્રુતનો સંસ્કારિત મનુષ્ય હોય જેવા જેવા શ્રુતજ્ઞાનથી મનુષ્ય સંસ્કાર પામેલો હોય તેમ તેમ વધારે વધારે કે તે તે કે તેવા તેવા એવા વિષયવાળું મતિજ્ઞાન થાય છે, પણ તે શ્રુતજ્ઞાન કે જે પૂર્વે થએલું હતું તેનો માત્ર તે વખતે સંસ્કારજ હોય છે, પણ તેનો કોઇપણ પ્રકારે કારણભાવ બનતો નથી. (જો કારણ-ભાવજ માનવામાં આવે તો મતિજ્ઞાન વિના શ્રુત થાય નહિ અને શ્રુતજ્ઞાન વિના મતિજ્ઞાન થાય નહિ એવો પ્રસંગ આવી પડે, અને તેથી એકે જ્ઞાન થવાનો પ્રસં-ગજ રહે નહિ.

શાસ્ત્રો લખાવીને કરાવાતા જ્ઞાનોદ્ધાર તેજ જ્ઞાનોદ્ધાર

આ બધું કહેવાની મતલબ એજ છે કે સામાન્ય રીતે મતિજ્ઞાન એ શ્રુતજ્ઞાનથી થવાવાળી વસ્તુ છે એમ નહિ, પણ વિશિષ્ઠ એવું મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાનથી સારા સંસ્કાર પામેલાનેજ હોય છે એ વાત અનુભવ તથા શાસ્ત્રથી સિદ્ધ હોવાને લીધે એમ ધારવું યોગ્યજ છે કે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મતિજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન, મનઃ પર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન એ ચારે જ્ઞાનોના આવિર્ભાવની જડ સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રનું જ્ઞાનજ છે, અને તેથી તેવા સિધ્ધાંત અને શાસ્ત્રના સુંદર જ્ઞાનનો શ્રેયસ્કર ફાળો જગતને અપાવવો જરૂરી છે એમ ધારવામાં આવે અને તેથી પરોપકારી એવા ચતુર્વિધ શ્રીશ્રમણસંઘ માંહેની કોઇપણ વ્યકિત તેવા સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રનો ઉદ્‌ભવ, વિકાસ, પ્રચાર કે બોધ કરવા માટે તૈયાર થઇ શાસનધુરંધર પુરુષો પાસે શાસનના અસાધારણ ઉદયને માટે સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રનો અપૂર્વ પ્રાદુર્ભાવ કરાવી તેનો પ્રચાર સ્થાને સ્થાને થાય તે માટે તે સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રોને લખાવવાને માટે તૈયાર થાય અને તે દ્વારાએ જ્ઞાનપદનું આરાધન કરે તે યોગ્ય છે અને તેથી શ્રીશ્રીપાળ મહારાજા પણ સાતમા જ્ઞાનપદનું આરાધન કરતાં સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રના પુસ્તકો લખાવવા માટે પ્રયત્ન કરી તે પદના આરાધનનું કાર્ય કરતા હતા.

પુસ્તકોની જરૂરીઆત અને તેની સર્વકાલીનતા

ઇતિહાસને જાણનારા પુરુષો સારી રીતે સમજી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શકે છે કે આ દુઃષમાકાળમાં જીવમાત્રને ભગવાન્ જિનેશ્વરના માર્ગનો બોધ આપનાર હોય તો તે માત્ર સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રોના પુસ્તકોજ છે. વળી ભકતપરિજ્ઞા વિગેરેમાં સંસારસમુદ્રથી તરવાને માટે દ્રવ્ય વાપરવાનાં સ્થાનકો ગણાવતાં પુસ્તકમાં દ્રવ્ય વાપરવાનું પણ સ્થાન ગણાવવામાં આવે છે. દર્શનશુદ્ધિની અંદર શ્રી-જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા અને તેમના ચૈત્યરૂપી ક્ષેત્રની માફક જૈનસિદ્ધાંતોના લખાવવા રૂપ પુસ્તકોનું ક્ષેત્ર ગણવામાં આવેલું છે. કલિકાલ સર્વજ્ઞ હેમચંદ્ર-સૂરિજી શ્રીયોગશાસ્ત્રમાં અને શ્રીરત્નશેખરસૂરિજી શ્રાદ્ધ-વિધિમાં અને મહોપાધ્યાયજી શ્રીમાનવિજયજી ધર્મ-સંગ્રહમાં વાર્ષિક કૃત્યો જણાવતાં સાત ક્ષેત્રમાં ધન વાપરવાનું જણાવી પુસ્તકોનો ઉદ્ધાર કરવાનું જણાવી પ્રતિવર્ષ તેની કર્ત્તવ્યતા જણાવે છે. એમ નહિ કહેવું કે સિદ્ધાંતને પુસ્તકારૂઢ કરનાર ભગવાન્ દેવર્દ્ધિ ગણિ ક્ષમાશ્રમણજી છે અને તેથી આ પુસ્તકનું ક્ષેત્ર તેમની પછીજ ઉમેરાએલું હોવું જોઇએ. આમ નહિ કહેવાનું કારણ એ છે કે પ્રથમ તો લિપિનો વ્યવહાર ભગવાન્

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઋષભદેવજીથીજ પ્રવર્તેલો છે એ વાત જૈનસમુદાયથી અજાણી નથી. લિપિના વ્યવહારને અંગે તો કર્મભૂમિનો અર્થ કરતાં અસિ અને કૃષિની સાથે મષીનો પણ વ્યાપાર કર્મ તરીકે ગણવામાં આવે છે. દરેક ચક્રવર્તીઓ ઋષભકૂટ પર્વતમાં પોતાના સાર્વભૌમપણાની છાપ મારવા માટે નામો લખે છે એ વાત સર્વકાલની છે. સંજ્ઞા, વ્યંજન અને લબ્ધિ એ ત્રણ પ્રકારના અક્ષરભેદોમાં સંજ્ઞા નામનો અક્ષરભેદ લિપિને અંગેજ હોય છે. વળી શ્રીભગવતીસૂત્રમાં શરૂઆતમાંજ બ્રાહ્મીલિપિને નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે. અનુયોગદ્વાર વિગેરેમાં શ્રુતસ્કંધોના અધિકારો બતાવતાં લખેલાં પુસ્તકોનો અધિકાર દ્રવ્યશ્રુત તરીકે લેવામાં આવેલો છે.

જ્ઞાનારાધકોને પુસ્તકપૂજાની જરૂરીયાત ને લખાવવાની જરૂરીઆત

રાયપસેણી ઉપાંગની અંદર સૂર્યાભ દેવતા કે જેની ભલામણ બીજા સર્વદેવોના વર્ણનમેં અંગે કરવામાં આવે છે, તેણે ભગવાન્ જિનેશ્વરદેવની પ્રતિમાની માફક પુસ્તકરત્નની વિવિધ પ્રકારે પૂજા કરી છે, એટલુંજ નહિ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પણ શ્રી વસ્તુપાળ, તેજપાળ, મહારાજા કુમારપાળ જેવા શાસનસ્તંભોએ કરોડો રૂપીઆ ખર્ચી કેઇ જ્ઞાનભંડારો કરાવી શાસનને જબરદસ્ત ટેકો આપ્યો છે. તાડપત્રની પ્રતો વાંચનારાઓ સારી પેઠે સમજી શકે છે કે અગીઆર, બાર અને તેરમી સદીમાં અનેક ઉદારપુરુષોએ અનેક પ્રકારે શાસ્ત્રોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે ઘણાં તાડપત્રોમાં ઘણાં પુસ્તકો લખાવ્યાં છે. કાગળનો વ્યવહાર વધારે થયો ત્યારથી પણ અનેક ઉદાર ધનાઢ્ય પુરુષોએ પુસ્તક-ઉદ્ધારના કાર્યમાં મોટો ફાળો આપેલો છે. આપણે સ્પષ્ટપણે સમજી શકીએ તેમ છીએ કે કોઇપણ દર્શન શાસ્ત્ર એટલે પુસ્તકના પ્રચાર સિવાયનું પ્રવર્તી કે વધી શકતું નથી. આપણે દેખીએ છીએ કે ક્રિશ્ચિયન, દયાનંદી અને લોંકા જેવા અનેકને પોતપોતાના ઇષ્ટદેવોની પ્રતિમાની આરાધના છોડી દેવાનું થયું છે, છતાં તેઓએ પુસ્તકોમાં લખાતી લિપિદ્વારાએ થતા જ્ઞાનનો નિષેધ નહિ કરતાં આદરજ કરેલો છે, અર્થાત્ જેઓને પ્રતિમા ઉઠાવવી પાલવી છે તેઓને પણ પુસ્તકો કે જે આકારદ્વારાએજ જ્ઞાનને કરે છે તેને ઉઠાવવા પાલવ્યાં નથી.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભગવાન્ મહાવીર વખતે પણ પુસ્તકોની હયાતી

આ ઉપરથી તેમજ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના કેવળજ્ઞાનની પહેલાં જિનદાસ નામનો શેઠ અષ્ટમી અને ચતુર્દશીએ પૌષધ કરીને પુસ્તકો વાંચતો હતો. આ વાત આવશ્યક વિગેરે સૂત્રોમાં સ્પષ્ટ હોવાથી સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રના પુસ્તકોનું લખવું શ્રીદેવર્દ્ધિગણી ક્ષમાશ્રમણજી પછીજ થયું છે, અને તેથી આ શ્રીપાળ મહારાજે કરેલી જ્ઞાનની આરાધનામાં પુસ્તકો લખવા સંબંધી આવતો અધિકાર અસંગત છે એમ કહી શકાય નહિ. ભગવાન્ દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણજીએ આગમો પુસ્તકપાનાં ઉપર લખ્યાં અર્થાત્ પહેલાં બીજાં શાસ્ત્રો પુસ્તકપાનાં ઉપર લખાએલાં હતાં, પણ આગમો પુસ્તકપાના ઉપર લખાએલાં ન હતાં એમ કહેવું પણ શ્રુતસ્કંધના અધિકારમાં દ્રવ્યશ્રુત તરીકે પુસ્તકપાનાં લીધેલાં હોવાથી અને શ્રુતસ્કંધ તરીકે વિભાગો આગમમાંજ પડતા હોવાથી આગમો પહેલાં લખાતાંજ ન હતાં એમ કહી શકાય નહિ. એટલી વાત જરૂર છે કે અંગાદિકનું જ્ઞાન આચાર્યાદિક પરંપરાદ્વારાએ શાસનમાં પ્રવર્તતું હોવાથી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નિર્ગ્રંથ શ્રમણ ભગવંતોને આગમપુસ્તકોની જરૂર રહેતી ન હતી, અને તેથી પાંચ પ્રકારના પુસ્તકોમાંથી કોઇપણ પ્રકારના પુસ્તક રાખવાં, લખવાં કે તેને બાંધીને સાચવવાં એ દરેકમાં નિરૂપયોગિતા હોવા સાથે ઉપાધિપણાને લીધે પ્રાયશ્ચિત આપત્તિ શાસ્ત્રકારોએ જણાવેલી છે, પણ ભગવાન્ વજ્રસ્વામીજી સરખાને કરાવેલા અભ્યાસની સ્થિતિનો વિચાર કરતાં ધારણારહિત એવા શ્રમણ નિર્ગ્રંથાદિ માટે પણ પુસ્તકોનો ઉપયોગ થતો ન હતો કે આગમનાં પુસ્તકો રખાતાં ન હતાં એમ કહી શકાય તેમ નથી.

પુસ્તકોના માલીક શ્રમણ ભગવંતો

વળી ભાષ્યકાર મહારાજાઓએ ભંડારોને માટે સાધુઓને જે નિર્યુક્તિ વિગેરેનાં પુસ્તકો રાખવાની છૂટ આપેલી છે, તથા ચૂર્ણિકાર મહારાજે દુઃષમાકાળને લીધે પુસ્તકો ગ્રહણ કરવાં તે સંયમ છે એમ સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં જણાવેલું હોવાથી દરેક શ્રદ્ધાળુને માનવાની જરૂર પડશે કે નિરૂપાધિપણે વર્તવાવાળા પણ શ્રમણ-નિર્ગ્રંથોને પુસ્તક રાખવાનો અધિકાર શ્રીદેવર્દ્ધિગણિ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ક્ષમાશ્રમણજી પહેલા અને પછી સમુદાયને આશ્રીને છે એમાં કોઇથી ના પાડી શકાય તેમ નથી. વળી આચાર્ય ભગવાન્ મલ્લવાદીજીના ગુરુના તાબામાંજ તે વખતનો ભંડાર હતો એટલુંજ નહિ પણ તેઓએ કાળ કરતી વખતે તે ભંડાર યક્ષા નામની સાધ્વી કે જે મલ્લવાદીજીની માતા હતી તેનેજ સાચવવા સોંપેલો હતો. વળી જે સદી સુધીનાં લખેલાં પુસ્તકો ઉપલબ્ધ થાય છે, તે સદી સુધીનાં પુસ્તકોમાં તે તે પુસ્તકો તે તે પૂજ્ય આચાર્યાદિક મહાપુરુષોને અમુક અમુક ઉદાર પુરુષોએ લખાવીને અર્પણ કર્યાં એમ ખુલ્લા લેખો છે. વળી સાધુઓની સમાચારી જે પ્રાકૃત ગાથાબંધ થએલી છે તેમાં સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે—જ્ઞાનોપકરણો તો ગાડાંથી પણ વહેવડાવી શકાય, પણ તે ગાડાંમાં સાધુએ પોતાની ઉપધિ મેલવી નહિ. પુસ્તકો વિગેરે સાધુના સ્વામિત્વવાળાં હોવાથી પ્રાયશ્ચિતગ્રંથોમાં સાધુના પુસ્તકાદિ ગ્રહણમાં શ્રાવકશ્રાવિકાને પ્રાયશ્ચિત જણાવેલું છે. વળી દુઃષમાકાલની અપેક્ષાએ ચરણકરણના નિર્વાહનેજ માટે તથા કાલિકઆદિ શ્રુતના અવિચ્છેદને માટેજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ચૂર્ણિકારોએ પુસ્તક રાખવાનું જણાવ્યું છે, તેથી નક્કી થાય છે કે સાધુઓને અન્ય ચારિત્રાદિ ઉપકરણોની માફક પુસ્તકો રાખવાના શાસ્ત્રકારોની આજ્ઞાથી વિધાનો છે. વળી મેધાદિકની હાનિ ન હોય ત્યારે પુસ્તકોનું રાખવું તે અસંજમ છે એમ ગણી મેધાદિકની હાનિથી જે પુસ્તકો રાખવાને સંજમ ગણાવ્યું છે તેજ સ્પષ્ટપણે એમ જણાવે છે કે સત્તરે પ્રકારે સંજમને પાલન કરવાવાળા સંયમધારીઓ પુસ્તકો રાખે, અને તે વર્તમાનકાળમાં અસંજમ નહિ ગણાતાં સંજમ ગણાય.

પુસ્તકોનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર

એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે કે શ્રીપંચવસ્તુઆદિ શાસ્ત્રોના અભિપ્રાય મુજબ પ્રતિક્રમણ અને પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયા સિવાયના સર્વ વખતમાં સાધુએ સ્વાધ્યાયમાં પ્રયત્ન કરવો જોઇએ, અને તેવા સતત સ્વાધ્યાય પ્રયત્નથીજ આત્મા સંયમવ્યાપારમાં સ્થિર થાય છે. આમ જણાવેલું હોવાથી સંયમપાલન અને સંયમની સ્થિરતા કરવાની ચાહનાવાળાએ પુસ્તકોના વાચન તરફજ લક્ષ્ય આપવું જોઇએ એમ સ્પષ્ટ થાય છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દુનિયાદારીમાં વ્યવહાર કરનાર મનુષ્યને વ્યવહારક્રિયા માત્ર ઉપર આધાર હોવા છતાં તેને દર્શાવનારૂં નામું જીવના જોખમે પણ મુડી કરતાં અધિકપણે જાળવવું પડે છે, તો પછી જે મહાપુરુષે સર્વજ્ઞપુરુષની વાણીને અંગે ધન, માલમિલ્કત, છોડયાં છે, સ્ત્રી, પુત્ર, કુટુંબ-કબીલાના કકળાટને ગણ્યો નથી શરીર અને જીવનથી પણ નિરપેક્ષ થઇને સર્વ સાવદ્યનો ત્યાગ કરી સમ્યગ્જ્ઞાનાદિની પ્રવૃત્તિ કરવાની યાવજ્જીવને માટે પ્રતિજ્ઞા કરી છે, તેવો મહાપુરુષ તેવી સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણીને (પુસ્તકોને) વાચનાદિકથી સતત ઉપયોગમાં નહિ લે, અને તેનાં ઉંડામાં ઉંડાં તત્ત્વો તપાસે નહિ, તેની પૂર્વાપર અવિરોધિતા અવલોકશે નહિ, તેનું સર્વજ્ઞપ્રણીતપણું સાબીત કરવા જેટલો સજ્જ થશે નહિ. સત્પુરુષોએ તે આગમને અવિચ્છિન્નપણે અંગીકાર કરીને અર્પણ કરેલો છે, એમ નિશ્ચિત કરશે નહિ. આત્માના ઉદ્ધારનું સમગ્ર કાર્ય આ આગમો (પુસ્તકો)દ્વારા સુજ્ઞ આત્માઓ કરી શકે છે એવી સ્થિતિ સમજવામાં આવશે નહિ, ત્યાં સુધી કોઇપણ સંયમધારી સત્પુરુષ સંસારસમુદ્રથી પાર ઉતરવાના પ્રય-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તોમાં કટિબદ્ધ વર્તમાનકાળે રહી શકશે નહિ. આ સ્થળે જરૂર કહેવુંજ જોઇએ કે પ્રજાને બેકાર બનાવીને રાજાએ બળવાને નોતરું દીધું છે એ વચન જેટલું સત્ય છે, તેટલુંજ સાધુઓએ પુસ્તકપાનાં છોડી દેવાં અને વિશાળ અભ્યાસવાળા થઇ દુનિયાદારીની દુન્યવી મોજશોખના સાધનોમાંથી દૂર રહી આત્માના ઉદ્ધાર કરવા સાથે શાસનનો ઉદ્ધાર કરવો એવું કથન તે તેટલુંજ ભારોભાર અસત્ય છે. અર્થાત્ બેકારી જેમ બળવાખોરી નોતરે છે, તેમ અનભ્યાસિપણું અપવિત્રતાને જલદી નોતરે છે, માટે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના ખપી તથા શાસન અને આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાની ભાવનાવાળા મહાપુરુષોને શાસ્ત્રકારોની આજ્ઞા મુજબ પુસ્તકો રાખવાં જરૂરીજ છે.

પુસ્તકોનો ઉપયોગ કરાવવાની રીતિ

આ સઘળા કથનનું તત્વ એમ નથી કે ગૃહસ્થોના લાખોના દાગીના પણ વિવાહવાજનના પ્રસંગે પરસ્પર વિશ્વાસ રાખી લેવાદેવામાં આવે, છતાં સાધુઓની નિશ્રાએ રહેલા આગમો એટલે પુસ્તકો કોઈપણ અન્ય

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જિનાજ્ઞાનુસારી ગચ્છ, સંઘાડો કે સમુદાયને વાચનાદિકને અંગે કામજ ન આવે તેને આપણે યોગ્ય ગણતા હોઇએ મતલબ એજ છે કે સાધુઓએ પોતાના આત્માના અને શાસનના ઉદ્ધાર અને બચાવને માટે શાસ્ત્રકારોએ કહેલી પુસ્તકની સત્તા વ્યાજબી છે, તેવીજ રીતે તેના સર્વ સામાન્યપણે સદુપયોગ થવા માટે પુસ્તકાલયાદિદ્વારાએ ગોઠવણુ થવી જરૂરી છે. અર્થાત્ આગમાદિના પુસ્તકો શ્રાવકોને વાંચવાના કે વંચાવવાનાં પણ હોતાં નથી, તો પછી તેવાં પુસ્તકો ઉપર તેઓની સત્તા કે કબજો કે વ્યવસ્થા કરવાનો હક ન હોય તે સ્વાભાવિકજ છે, પણ પાંચ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તોમાં જેમ આજ્ઞા નામના પ્રાયશ્ચિત્તનાં અધિકારમાં તે પ્રાયશ્ચિતત્તનાં પદો અને શુદ્ધિનાં પદોને નહિ સમજનારો ભકિતમાન સાધુ ભગવંત સંદેશવાહકનું કાર્ય કરવામાં પોતાના આત્માનું કલ્યાણ સમજે છે, તેવી રીતે અહીં પણ ગીતાર્થ સાધુ ભગવંતની સુચના અને આજ્ઞા મુજબ કોઇપણ વ્યકિત કે સંસ્થા તે આગમાદિનો અન્ય સ્થાનેથી વિહાર કરતાં કરતાં આવેલા શ્રમણનિર્ગ્રંથને આગમાદિ પુસ્તકો વાંચવા કે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વિચારવાદ્દિદ્વારાએ ઉપયોગ કરવા આપે અને તેઓ પાછા આપે ત્યારે વ્યવસ્થાસર સંભાળીને મેલે, તેમાં સદ્‌ગૃહસ્થ શ્રદ્ધાસંપન્ન હોવાથી પોતાના આત્માનું તે શાસનસેવાદ્વારાએ કલ્યાણ સમજે તો તેમાં આશ્ચર્યજ નથી.

પુસ્તકની પૂજાની રીતિ અને તેની જરૂરીઆત

વર્તમાનકાળમાં કેટલાક મનુષ્યો જુદા જુદા મતના જુદા જુદા તત્ત્વોને પોતાની તે તત્ત્વો બાબતની શ્રદ્ધા કે અભિરૂચિ નહિ હોવા છતાં માત્ર ઇતર લોકોને સાહિત્યનો શોખ થવાની ખાતર કે તેવો થએલો શોખ પોષવાની ખાતર અગર પોતાની સંસ્થાની લોકપ્રિયતા કરવા સર્વવ્યાપકતા જણાવવા માટે જેમ નિબંધમાળાઓ, વ્યાખ્યાનમાળાઓ વિગેરે ગોઠવી લોકો પાસે નવા નવા નિબંધો અને ગ્રંથો લખાવે છે. આવી રીતે જે ગ્રંથોનું કરાવવું થાય તે જો કે સાહિત્યનો ઉદ્ધાર કરનાર અને પ્રચાર કરનાર હોવા છતાં જ્ઞાનઆરાધનની દૃષ્ટિએ તેટલું બધું ઉપયોગી થાય નહિ. જ્ઞાનઆરાધનની દૃષ્ટિએ તો જે તત્ત્વની પોતાને રૂચિ હોય અને જે તત્ત્વથી પોતે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અવ્યાબાધપદ મેળવવા માટે છાંડવાલાયકને છાંડવાલાયક તરીકે અને આદરવાલાયકને આદરવા લાયક તરીકે માનવા અને મનાવવાના સાધનભૂત જ્ઞાનનેજ સમ્યગ્જ્ઞાન તરીકે માની જગતના જીવો પણ પોતાનું હિત, અહિત સમજે, જીવ, અજીવ વિગેરે તત્ત્વો સંબંધી બોધ પામે, અને સત્પ્રવૃત્તિમાં કટિબદ્ધ થવા સાથે અસત્પ્રવૃત્તિઓને રોકવાવાળો થાય એવી ધારણા કરી જે તત્વજ્ઞાનના સુબોધપણા આદિને માટે સિદ્ધાંત કે શાસ્ત્રનું કરાવવું થાય, તેને ખરેખર ઉપયોગી ગણી શકીએ. તેવીજ રીતે રાજા, મહારાજાઓ રાજ્યશોભાની દૃષ્ટિએ પંડિતોની શરમથી, લોકોની અનુવૃત્તિથી કે બીજા કોઇપણ દુન્યવી કારણથી નવા નવા સાહિત્યોની રચના કરાવવા સાથે તેનો ફેલાવો કરવા માટે સીરિઝ, વોલ્યુમ, ગ્રંથમાળા એવા એવા રૂપે બહાર પાડે છે, પણ જ્ઞાનઆરાધનની અપેક્ષાએ એ ધારણા ઉપયોગવાળી નથી. જ્ઞાનઆરાધનની દૃષ્ટિએ તો જગતના જીવો હિત અને અહિતને જાણવાને માટે તત્પર થાય અને તે હિત, અહિત જાણવાને તૈયાર થએલા જીવો જીવ અને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અજીવના સ્વરૂપને જાણે અને જીવ અને અજીવના સ્વરૂપને જાણવાથીજ તે જીવની અનેક પ્રકારની દેવ, તિર્યંચ, મનુષ્યાદિક ગતિઓ જાણે અને દેવ, તિર્યંચ, મનુષ્ય વિગેરે વિવિધ ગતિઓ જાણવાથી પુણ્ય અને પાપનું કારણ, તેનો ઉદય, તેનાં ફળો, તે બે છૂટવાનાં કારણો વિગેરે જાણવામાં આવે અને જ્યારે જગતના જીવો પુણ્ય, પાપ, બંધ અને મોક્ષને જાણે ત્યારેજ આ જગતના જીવો જે મનુષ્ય અને દેવતાઇ સુખોની પ્રાપ્તિ માટે તલસી રહેલા છે તે તેની તૃષ્ણા રોકાઇ જાય એટલુંજ નહિ પણ તે પૌદ્ગલિક સુખોની ઇચ્છા, પ્રાપ્તિ અને તેની ઉપભોગદશાને આત્મસ્વરૂપને બાધ કરવાવાળી હોવા સાથે દુર્ગતિમાં દોરી જનારી બને, અને એવી રીતે જ્યારે જીવો પૌદ્ગલિક સુખોથી તૃષ્ણા રહિત થઈ વિરક્ત થાય ત્યારેજ આરંભ, પરિગ્રહ અને વિષય, કષાયમય એવા સંસારના સર્વ બાહ્ય અને અભ્યંતર સંજોગોને છોડવાને તૈયાર થાય, અને જ્યારે સંસારના પાપારંભમય સર્વ બાહ્ય અભ્યંતર સંજોગોને છોડીને આત્માને નવા પાપથી બચાવનારો થાય ત્યારેજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કુટુંબ, કબીલો, માલમિલ્કત અને ઘરબાર છોડીને ત્રિવિધ, ત્રિવિધે છોડનારો થાય અને જે જીવો બાહ્ય અભ્યંતર સંજોગને છોડવાવાળા થઈ સંસારનો સર્વથા ત્યાગ કરી અણુગારદશાને જેઓ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તેઓજ આ ભવના કે પહેલાના ભવના કર્મો કે જે અજ્ઞાન અને કષાયથી કરવામાં આવેલાં હોય છે તેનો નાશ કરવા માટે તે ઉત્કૃષ્ટ સંવરને પામેલો મનુષ્યજ તૈયાર થઇ શકે છે અને એવી રીતે ઉત્કૃષ્ટ સંવરરૂપ ધર્મને પામી કર્મને નાશ કરવા જે તૈયાર થાય છે તેઓજ આત્માના ગુણોને રોકનાર ઘાતિકર્મઆદિનો સર્વથા ક્ષય કરી સર્વકાળ સંપૂર્ણપણે ફારફેરી થયા વગર રહેવાવાળું અને સર્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને જણાવવાવાળું કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને આવી રીતે ઘાતિકર્મનો ક્ષય કરી સર્વવ્યાપક જ્ઞાન, દર્શનને પામનારો જીવ યોગથી બંધાતાં કર્મોને પણ રોકવા તૈયાર થઇ શકે છે, અને યોગથી પણ બંધાતાં કર્મો જે જીવને રોકવાં હોય છે તે જીવને અનાદિકાળથી આત્માની સમયસમય પ્રત્યે જે ચંચળદશા પ્રવર્તેલી છે તે સવ રોકી દઇને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મેરુની માફક આત્માને નિશ્ચળ અને ઘન કરીને જેમાં રહેવાનું થાય છે તેવી શૈલેશી દશાને પામી શકે છે, અને તેવી રીતે ઘાતિકર્મના ક્ષયથી કેવળજ્ઞાન પામે, યોગથી આવતાં પણ કર્મો રોકે, આત્માને નિશ્ચળ કરીને અંગોપાંગના સંબંધને લીધે આત્મામાં થએલી શુષિરદશાનો સર્વથા નાશ કરી ઘનરૂપતાને પામે ત્યારે અનાદિકાળથી વળગેલા કર્મ અને શરીરનો સંબંધ છોડી કર્મલેપરહિત સિદ્ધદશાને પામે છે, અને જ્યારે આવી રીતે કર્મના અંશથી પણ દૂર થાય ત્યારેજ તે સિદ્ધદશાને પામેલો મહાત્મા ચૌદ રાજલોક કે ત્રણ લોકના મસ્તકેજ રહેવાવાળો શાશ્વતો સિદ્ધ થાય છે. આવી રીતે હિતાહિત અને જીવજીવાદિકનું જ્ઞાનજ પરંપરાએ અવ્યાબાધ પદને આપનાર હોય તેનો બોધ જગતના સર્વજીવોને થવો જોઇએ એવી ધારણાથી સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રનો પ્રચાર કરવા માટે જે સીરિઝ, ગ્રંથમાળારૂપે બહાર પાડવામાં આવે તેજ સાહિત્યપ્રચાર જ્ઞાનઆરાધનને અંગે ઉપયોગી છે. આ બધી વાતો સ્પષ્ટ કરવાને અંગેજ શાસ્ત્રકાર શ્રીરત્નશેખરસૂરીશ્વરજી મહારાજે શ્રીશ્રીપાળ મહારાજની જ્ઞાન-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આરાધનામાં સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રના પુસ્તકોનું કરાવવું અને લખાવવું બેજ માત્ર ન લેતાં પૂજન વિગેરે પણ જ્ઞાનની આરાધનાને અંગે અત્યંત ઉપયોગી ગણાવ્યાં છે. છપાવવા અને લખાવવાની ચર્ચામાં ઉતરવાનું આ સ્થાન નથી, પણ જ્ઞાનપદની આરાધના કરવાવાળાઓએ સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રોનું કરાવવું, લખાવવું કે છપાવવું એ જેટલું જરૂરી ગણવું, તેટલુંજ બલ્કે તેથી વધારે તે સિદ્ધાંત, શાસ્ત્રના પુસ્તકોનું કે તે સિદ્ધાંત, શાસ્ત્રના પુસ્તકોની વાચના આપનાર ત્યાગી મહાપુરુષોનું પૂજન ઉપયોગી છે, અને તેથીજ શ્રીપાળ મહારાજે તે પૂજનાદિકદ્વારાએ જ્ઞાનનું આરાધન કરેલું છે. શ્રાદ્ધવિધિ વિગેરે શાસ્ત્રોમાં પણ શ્રાવકોના વાર્ષિક કર્તવ્યો જણાવતાં શ્રુતની પૂજાને ઘણુંજ સારૂં સ્થાન આપેલું છે.

કેટલીક વખતે સામાન્ય બુદ્ધિવાળા હોવાથી પોતાના ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરવા માટે સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રોનું કરાવવું, લખાવવું, છપાવવું કે પૂજન વિગેરે કરે છે, પણ તેટલા માત્રથી જ્ઞાનપદની આરાધનાનું કાર્ય સમાપ્ત થયું ગણવામાં આવે તે કોઇપણ પ્રકારે ઉચિત

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નથી. કેમકે દરેક જ્ઞાનપદની આરાધન કરનાર મનુષ્યે પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે જ્ઞાનના સ્વાધ્યાય અને ભાવનાના કાર્યમાં લીન થવાની જરૂર છે. જે શક્તિ મેળવવાને માટે સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રનું કરાવવું, લખાવવું અને પૂજવું વિગેરે કરાવવામાં આવે તે શક્તિ જેટલે અંશે પોતાને પ્રાપ્ત થઇ હોય, તેનો ઉપયોગ કરવામાં ન આવે તો તે જ્ઞાનપદના આરાધન કરનારને શોભતું નથી. યાદ રાખવું કે પ્રવૃત્તિથી શક્તિનો ઉદ્ભવ થાય છે, તેમજ પ્રવૃત્તિથી શક્તિનું ટકવું અને વધવું થાય છે, પણ જો પ્રાપ્ત થએલી શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં ન આવે તો શક્તિનું વધવું તો દૂર રહ્યું, પણ મળેલી અને ખીલેલી શક્તિ હોય તે પણ પોતાના ઉપયોગના અભાવને લીધે નાશ પામે છે. જેમ ચક્ષુઆદિ શક્તિઓને અંગે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ઉપયોગદ્વારાએજ શક્તિનું ટકવું અને વધવું છે, તો પછી આત્માનો જ્ઞાનગુણ એ પણ એક શક્તિજ છે અને તેથી તેનું ટકવું અને વધવું તે પણ તેના ઉપયોગના આધારેજ રહે છે, માટે દરેક જ્ઞાનપદની આરાધના કરવા માગતા પુરુષે સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રના કરાવવા,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

લખાવવા અને પૂજવાના પ્રયત્નની માફક જ્ઞાનના સ્વાધ્યાય અને ભાવનાના કાર્યમાં જરૂર કટિબદ્ધ થવાની જરૂર છે. એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું જરૂરી કાર્ય છે કે વર્તમાનમાં બુદ્ધિની જે અલ્પતા છે તે પૂર્વે બાંધેલા જ્ઞાનાવરણીયના ઉદયને લીધેજ છે તો તે જ્ઞાનાવરણીયને તોડવા માટે આવા નરભવાદિક સામગ્રીવાળા અનુકૂળ સંજોગોમાં તૈયાર નહિ થવાય તો પછી કયા ભવે આ જીવ જ્ઞાનાવરણીય તોડવાને શક્તિમાન્ થશે ? જૈનશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે આપણે સમજી શકીએ છીએ કે કોઇપણ કર્મ તોડ્યા સિવાય તૂટવાનું નથી, તો પછી આવી મનુષ્યભવઆદિકની સામગ્રી પામ્યા છતાં તે જ્ઞાનાવરણીયાદિને તોડવા માટે સ્વાધ્યાય અને ભાવનાદ્વારાએ જ્ઞાનઆરાધનમાં તત્પર કેમ ન થવું ? મહારાજા શ્રીપાળજી એટલાજ માટે જ્ઞાનપદના આરાધનને માટે સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રના કરાવવા, લખાવવા અને પૂજવાના કાર્યની માફક સ્વાધ્યાય અને જ્ઞાનની ભાવનાના કાર્યમાં પણ પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા થયા હતા.

સિદ્ધાન્ત અને શાસ્ત્રનાં પુસ્તકો કરાવવાં, લખાવવાં,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને પૂજવાં તેમજ આદિ શબ્દથી તેની રક્ષા વિગેરેને માટે મંજુષા વિગેરેનો પ્રબંધ કરવો, બહુમાનને માટે અનેક પ્રકારની સિંહાસનાદિકની રચના કરી તેની ઉપર પધરાવવા તથા તેનું બહુમાન અનેક પ્રકારે જાળવવું એ વિગેરેથી જે જ્ઞાનનું આરાધન થાય છે તે દ્રવ્ય જ્ઞાનદ્વારાએ જ્ઞાનપદનું આરાધન છે કેમકે આગળજ જણાવી ગયા છીએ કે સિદ્ધાન્ત અને શાસ્ત્રના પુસ્તકો અક્ષરના સંકેતની અપેક્ષાએ જોકે સ્થાપના છે, તો પણ તે દ્વારાએ વાચક શબ્દોનું જ્ઞાન થઇ જીવાદિક તત્વરૂપી વાચ્યનું જ્ઞાન થાય છે માટે તે સિદ્ધાન્ત અને શાસ્ત્રના પુસ્તકો એ ભાવજ્ઞાનનું કારણ હોવાથી દ્રવ્યજ્ઞાન કહી શકાય અને તેથીજ શાસ્ત્રકારો તે પુસ્તકોને સ્થાને સ્થાને દ્રવ્યશ્રુત તરીકે ગણાવે છે, અર્થાત્ તે પુસ્તકોદ્વારાએ કરાયેલું આરાધન દ્રવ્યશ્રુત આરાધન કરવાદ્વારાએ આરાધાયું એમ કહેવામાં કોઇપણ જાતની અડચણ નથી પણ આત્માની પરિણતિરૂપ અથવા તો ખુદ વાચ્ય પદાર્થોના ઉપયોગરૂપ ભાવજ્ઞાન કે ભાવશ્રુતદ્વારાએ જ્ઞાન આરાધનની જરૂર ઘણી હોવાથી આચાર્ય મહારાજ શ્રીમાન્ રત્નશેખર સૂરીશ્વર-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જીએ જ્ઞાન આરાધનમાં સ્વાધ્યાય અને ભાવના વિગેરે પણ જણાવેલાં છે.

પુસ્તકાદિના કરાવવાદ્વારાએ જ્ઞાનનું આરાધન કરતાં છતાં પણ વાચના-પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા, ધર્મ-કથા, એ પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયમાં જરૂર પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ. ગુરુમહારાજદ્વારાએ ઉપધાન અને યોગાદિ વિધિ-પૂર્વક શાસ્ત્રોની વાચના લેવી તે "વાચના" નામનો સ્વાધ્યાય કહેવાય. ઉપધાનાદિ વિધિ વગર જે વાંચના લેવાય તે અને વાંચના લીધા સિવાય જે શીખાય તે જ્ઞાન આરાધનનો રસ્તો નથી પણ જ્ઞાન વિરાધનનો રસ્તો છે, તેવીજ રીતે કોઇપણ સૂત્રની વાચના લીધા પછી તેના વાક્યાર્થ, મહાવાક્યાર્થ, અને ઐદંપર્યાર્થ જાણવામાં આવે ત્યાં સુધીના પરિપક્વ વિચારો થવા જોઇએ અને તેટલા માટે સૂત્ર વાંચ્યા પછી તે વાક્યા-ર્થાદિકને જાણવામાં થતી શંકાના નિવારણ માટે મૂળ-સૂત્ર અને આર્થાદિકનાં થતા સંશયના નિવારણ માટે ગુરુમહારાજને જે વિનયપૂર્વક પૂછવામાં આવે તે "પૃચ્છના" નામનો સ્વાધ્યાયનો બીજો ભેદ ગણાય છે. આવી રીતે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વાંચના અને પૃચ્છનાથી તૈયાર કરેલું શ્રુતજ્ઞાન ત્યારેજ ટકે કે જ્યારે તે સર્વ શ્રુતની પરાવૃત્તિ કરવામાં આવે. આવૃત્તિની ઉપયોગિતા જાણવા માટે દુર્બલિકા પુષ્યમિત્રનું દૃષ્ટાન્ત કે જેઓને પૂર્વગતશ્રુતની આવૃત્તિ કરવાના પરિશ્રમમાં સાત શેર આઠ શેર ઘી પ્રતિદિન પચી જતું હતું. વાચના, પૃચ્છના અને પરાવર્તનાથી વાંચેલું અને નિશ્ચિત કરેલું શ્રુતજ્ઞાન હોય છે છતાં તે શ્રુતજ્ઞાન એ માત્ર વકીલની નોંધ જેવું હોઈને વ્યવહાર અપેક્ષાએ તે ભાવશ્રુતપણે ગણાય છતાં પણ અસીલની માફક પોતાની જોખમદારીવાળું ન હોવાથી તાત્વિકદૃષ્ટિએ દ્રવ્યશ્રુત ગણાય અને તેથી અભવ્ય કે મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોને પણ કિંચિત્‌ન્યૂન દશ પૂર્વ સુધીનું શ્રુત વાચના, પૃચ્છના અને પરાવર્તના રૂપે હોય છે, પણ અનુપ્રેક્ષાદ્વારાએ થતું જ્ઞાન તે અસીલની માફક જોખમદારીવાળું જ્ઞાન હોવાથી ભાવશ્રુત અને તાત્વિકશ્રુત કહેવાય છે, અને તેથીજ સૂત્ર અર્થ અને તદુભયરૂપ ત્રણે પ્રકારનું શ્રુત વાચના, પૃચ્છના અને પરાવર્તનામાં આવી ગયા છતાં, અનુપ્રેક્ષા નામનો સ્વાધ્યાયનો એ ચોથો ભેદ શાસ્ત્રકારોએ જણાવેલો છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અર્થાત્ આ વાચનાદિક ચાર અને ધર્મકથારૂપ પાંચમો ભેદ મળી સ્વાધ્યાયના જે પાંચ ભેદો થાય તેમાં ખરેખર ભાવશ્રુત તરીકે કે સમ્યક્ શ્રુતજ્ઞાન તરીકે જો કોઇપણ સ્વાધ્યાયનો ભેદ હોય તો તે ફક્ત આ અનુપ્રેક્ષા નામનોજ ભેદ છે, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારો જેમ પત્ર, પુસ્તકાદિકમાં લખેલા જ્ઞાનને દ્રવ્યશ્રુત એટલે જ્ઞશરીર, ભવ્યશરીરથી વ્યતિરિક્તનોઆગમ દ્રવ્યશ્રુત તરીકે ઓળખાવે છે તેવીજ રીતે વ્યંજનશુદ્ધિ આદિક અનેક ગુણોએ યુક્ત અને ગુરુવાચનાથી આવેલું એવું પણ શ્રુતજ્ઞાન જો અનુપ્રેક્ષા સિવાયનું હોય તો તેને અનુપયોગે દ્રવ્ય છે એમ કહી દ્રવ્યશ્રુત તરીકે ગણાવે છે. અને સાથે ૨૫૦૮ અક્ષરોમાં સૂત્રકાર જણાવે છે કે અનુપ્રેક્ષાને કોઇપણ પ્રકારે દ્રવ્ય-શ્રુતમાં ન લેવાય કિન્તુ તે અનુપ્રેક્ષા નામના સ્વાધ્યાયના ભેદને ભાવશ્રુત તરીકેજ ગણવો. અર્થાત્ અભવ્ય કે દૂરભવ્યોને આ અનુપ્રેક્ષા નામનો સ્વાધ્યાયનો ભેદ હોય નહિ. વાસ્તવિક રીતિએ તે સ્વાધ્યાયનો ભેદ એકલું મૂળ સૂત્રનું પરાવર્તન કે અર્થની આવૃત્તિ રૂપ ન લેતાં કેવલ આત્માદિક તત્વોના સ્વરૂપને અનુલક્ષીને ઉપયોગ પૂર્વક

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જે શ્રુતજ્ઞાન વિચારવામાં આવે તેને **અનુપ્રેક્ષા** નામનો સ્વાધ્યાય ગણી ચોથા સ્વાધ્યાયભેદ તરીકે જણાવ્યો છે. આવી રીતે ચારે પ્રકારના સ્વાધ્યાયમાં નિષ્ણાત (નિપુણ) થયેલો મનુષ્યજ વાસ્તવિક રીતિએ ધર્મકથા નામના પાંચમા સ્વાધ્યાયને લાયક છે, અને તેથીજ ધર્મકથા નામનો સ્વાધ્યાયનો ભેદ છેલ્લો જણાવ્યો છે. અર્થાત્ ઐદંપર્યજ્ઞાન સુધી અને અનુપ્રેક્ષારૂપ સ્વાધ્યાય ભેદ સુધી પ્હોંચેલો મહાપુરુષજ ઉત્સર્ગાદિક ભેદને અનુસરીને, દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિક અવસ્થાદિકને ખ્યાલમાં રાખીને બાલાદિક શ્રોતાઓનો ભેદ સમજીને કેવલ તે શ્રોતાઓના ઉપકારની બુદ્ધિએજ ધર્મકથા કરે અને તેવી ધર્મકથા કરવાવાળો મહાપુરુષ એકાન્ત ધર્મને ભજવાવાળો હોય; અર્થાત્ એવા મહાપુરુષ સિવાય બીજા ધર્મકથકોને એકાન્ત ધર્મ થવાનો છે એમ કહેવાયજ નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તેવી બુદ્ધિ સિવાયના ધર્મકથકોજ સૂત્રમાર્ગની કથનવિધિના વિરાધક થઇ બાલાદિકને અયોગ્ય એવા ઉપદેશો આપી તે ઉપદેશને લીધેજ પોતે પોતાના શ્રોતાઓની સાથે ભયંકર સંસારસમુદ્રમાં મોજ માનનારો થાય છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પણ પૂર્વોક્ત ગુણવાળો મહાત્મા અનુપ્રેક્ષામાં લીન હોઇ જે ધર્મકથા કરે તેમાં કોઇપણ અંશે કોઇપણ દિવસે ધર્મ થયા વગર રહેતોજ નથી અને અધર્મ કોઇ દિવસ પણ થતોજ નથી. એમ નહિ કહેવું કે જિનેશ્વર મહારાજે અનન્તા ભવોના કર્મને મથી નાખનાર અને ભવ્યરૂપી પદ્મોને વિકસ્વર કરનાર એવો જે ધર્મનિરૂપણ કરેલો છે, તે ધર્મની વ્યાખ્યા કરવાની શાસ્ત્રકારોએ દરેકને છૂટ આપેલીજ નથી, કિન્તુ ધર્મની વ્યાખ્યા કરનારો મનુષ્ય પ્રથમ તો ઉત્સર્ગ અપવાદાદિક અને દ્રવ્યક્ષેત્રાદિકને જાણનારો હોવોજ જોઇએ અને તેજ માટે તેવી ધર્મકથા કરવાની તેઓનેજ છૂટ આપી છે કે જેઓ ઉત્સર્ગાદિક ને દ્રવ્યક્ષેત્રાદિકને સામાન્ય રીતે જણાવનાર એવા નિશીથ સૂત્રને જાણનારા હોય, (જો કે નિશીથ એટલે આચારપ્રકલ્પ નામના અધ્યયનને ભણવા પહેલાં નવ બ્રહ્મચર્યરૂપ આચારાંગનો પહેલો શ્રુતસ્કંધ તથા પિંડેષણાધ્યયનાદિકરૂપ આચારાંગની ચાર ચૂલાઓ ભણ્યા સિવાય આચારાંગના બીજા શ્રુતસ્કંધની પાંચમા ચુલિકા રૂપે ગણાતું જે અધ્યયનની અપેક્ષાએ "આચારપ્રકલ્પ"

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને સૂત્રની અપેક્ષાએ "નિશીથ સૂત્ર" ભણવાનું નહિ હોવાથી પહેલા શ્રુતસ્કન્ધ વિગેરેમાં તેવા ઉત્સર્ગ અપવાદો દ્રવ્યક્ષેત્રાદિકોના નિરૂપણ ન હોય અને કેવળ તે સૂત્રો આચારને નિરૂપણ કરવામાંજ કટિબદ્ધ હોય અને તેથીજ આચારપ્રકલ્પનું જ્ઞાન થયા સિવાય ઉત્સર્ગાપવાદાદિક અને દ્રવ્યક્ષેત્રાદિકનું સમ્યગ્જ્ઞાન ન થાય અને તેથીજ આચારપ્રકલ્પને ધારણ કરનારોજ ઉત્સર્ગાદિક અને દ્રવ્યાદિકને જાણનારો થાય અને ત્યારેજ તે ધર્મકથાને લાયક થાય એમ આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાવે છે. આજ કારણથી શાસ્ત્રકારો જઘન્ય ગીતાર્થપણું ઓછામાં ઓછો આચારપ્રકલ્પને ધારણ કરે તેનેજ ગણે છે અને ગીતાર્થપણા સિવાય સામાન્ય સાધુસમુદાયને દોરનારા પણ બનાય નહિ તો પછી ઇતર ધર્મમાં રહેલા કે ધર્મની શ્રદ્ધા વગરનાને ધર્મકથાદ્વારાએ ધર્મમાં લાવવાનું કાર્ય તો તેઓને સોંપાયજ કેમ ? અર્થાત્ અગીતાર્થને દેશના દેવાનો અધિકાર નથી.

ધર્મકથા નામનો સ્વાધ્યાયનો પાંચમો ભેદ જે આગળ જણાવ્યો છે, તેના અધિકારીઓ જેવી રીતે ઉત્સર્ગાદિક,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દ્રવ્યાદિક તથા શ્રોતાની પરિણતિ વિગેરે જાણવા માટે શ્રીઆચારપ્રકલ્પના ધારકો થઈ શકે છે, તેવીજ રીતે તે ધર્મકથામાં પંચ મહાવ્રતની સ્થિતિ ઉપરજ સર્વ ધર્મકથાનો અધિકાર હોવાથી પંચ મહાવ્રતને ધારણ કરનારજ તે ધર્મકથાના અધિકારી બની શકે છે. જેઓ હિંસાદિથી સર્વથા નહિ વિરમેલા હોય અગર માત્ર ત્રસ જીવની હિંસાદિથી વિરમેલા હોઈ પાંચ સ્થાવરકાયથી અવિરમેલા હોય અને તેવાઓ છજીવનિકાયની ત્રિવિધ ત્રિવિધ હિંસા ટાળવાની કથા કરે અગર અન્ય મતોમાં પૃથ્વ્યાદિક છએ જીવનિકાયનું પરિજ્ઞાન અને પરિપાલન ન હોવાથી તેઓને કુદેવ, કુગુરુ અને કુધર્મ તરીકે નિરૂપણ કરી તેને છોડાવવા માટે કરાતી ધર્મકથા તેમજ પૃથ્વીકાયઆદિ ષડ્જીવનિકાયના યથાર્થ જ્ઞાન, શ્રદ્ધાન, અને પરિપાલનને અંગે સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મ તરીકે પ્રતિપાદન કરનારી ધર્મકથા હોવાથી તે ધર્મકથાનું યથાસ્થિત પ્રતિપાદન કરવાનું તેમજ જેના પ્રતિપાદનથી શ્રોતાઓને શ્રદ્ધા થઇ શકે. તેવા અધિકારવાળાનું યોગ્ય પ્રતિપાદન ત્યારેજ ગણી શકાય કે જ્યારે પ્રતિપાદન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરનાર પોતે જેને આદર્શપુરુષ તરીકે ગણાવે તે અનુપયોગથી પણ છ કાય જીવને બાધ કરનારો હોય નહિ અને પોતે પણ છ કાય જીવને બાધ નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞાવાળો હોવા સાથે તે છએ પ્રકારના જીવનિકાયની રક્ષાને માટે પ્રવર્તનારો હોય તોજ તે શ્રદ્ધેય ધર્મકથાને નિરૂપણ કરનારો બની શકે, માટેજ શાસ્ત્રકારોએ ધર્મકથા કરનાર તરીકે જ્ઞાનની અપેક્ષાએ જેમ આચારપ્રકલ્પ અધ્યયનને ધારણ કરનારા યોગ્ય ગણ્યા તેવી રીતે ક્રિયાની અપેક્ષાએ પાંચે મહાવ્રતોમાં મૂળરૂપ જે છ જીવનિકાયની દયાને ધારણ કરનારા સર્વવિરતિવાળાનેજ યોગ્ય ગણી સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં જણાવ્યું છે કેઃ-અનંતા ભવોના કર્મોને મથી નાખનાર અને ભવ્યજીવ રૂપી કમળને વિકસ્વર કરનાર એવો ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાને નિરૂપણ કરેલો ધર્મ આચારપ્રકલ્પને ધારણ કરનારા સાધુઓએજ નિરૂપણ કરવો.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ધર્મકથા નામનો સ્વાધ્યાયનો પાંચમો ભેદ એ ગીતાર્થ સાધુઓનેજ હોય,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તે સિવાય બીજાઓને હોય નહિ તો પછી શ્રીશ્રીપાળ મહારાજા જ્ઞાનપદનું આરાધન કરતાં સ્વાધ્યાય દ્વારાએ એટલે પાંચે પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કે જેમાં પાંચમો ધર્મકથા નામનો ભેદ આવે છે તે દ્વારાએ જ્ઞાનપદનું અરાધન કેમ કરી શકે ? આના સમાધાનમાં પ્રથમ તો એ સમજવાનું છે કે શ્રાવકના વંદિત્તાસૂત્રની અંદર विवरीयपरुवणाएय એ વાકયથી જીવાદિક તત્વોને અંગે થયેલી વિપરીત પ્રરૂપણાથી શ્રાવકને પ્રતિક્રમણ એટલે મિચ્છામિ દુક્કડં દઇ પાછા હઠવાનું જણાવ્યું છે. તે જો શ્રાવકને પ્રરૂપણા એટલે ધર્મકથા કરવાનું હોતજ નહિ તો તે વિપરીત પ્રરૂપણાથી પ્રતિક્રમવાનું પણ હોતજ નહિ, અર્થાત્ શ્રાવકને ધર્મકથા કરવાનો હોય છે અને તેથીજ થયેલી વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણાથી પ્રતિક્રમવાનું હોય છે, આ વસ્તુ વિચારતાં ગીતાર્થ ગુરુ પાસેથી સાંભળેલાં અને નિશ્ચિત કરેલાં જીવાદિક અને દેવાદિક તત્વોનું અન્ય તે તત્વોથી અજાણ એવા જીવોને તે બાબતની ધર્મકથાદ્વારાએ શ્રીશ્રીપાળ મહારાજા આચારપ્રકલ્પધર યતિપણાની અવસ્થામાં નહિ હોવા છતાં પણ પ્રરૂપણા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરનાર થાય તેમાં કોઇપણ પ્રકારનું આશ્ચર્ય નથી.

પૂર્વે જણાવેલું આચારપ્રકલ્પધર સર્વવિરતિવાળા સાધુઓ ધર્મકથાદ્વારાએ ધર્મનું નિરૂપણ કરે એ વચન સ્વતંત્ર શાસ્ત્રાનુસારે અને આચારમય ધર્મને અનુસરીને હોય તથા શ્રીવન્દિતા સૂત્ર વિગેરેનું વચન જીવાદિક કે દેવાદિક તત્વોને નિરૂપણ કરનાર ગીતાર્થે કહેલા સ્વરૂપને અનુસરીને નહિ કે સ્વયં શાસ્ત્રશ્રેણીને અનુસરવાપૂર્વક ધર્મકથા પ્રરૂપણાને અંગે હોય તેમાં કોઇપણ જાતનું આશ્ચર્ય નથી અને તેથીજ શાસ્ત્રોમાં સ્થાન સ્થાનપર શ્રાવકોનું સ્વરૂપ જણાવતાં ધર્માખ્યાયી એટલે ધર્મના સ્વરૂપને કહેવાવાળો એવું સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવે છે, એ અપેક્ષાએ શ્રાવકને પણ તત્વાતત્વની જણાવનારી ધર્મગોષ્ઠીરૂપ (નહિ કે સભાપ્રબન્ધરૂપ) ધર્મકથા હોય તેમાં કોઈ જાતનું આશ્ચર્યજ નથી.

પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે પાંચે પ્રકારના સ્વાધ્યાયદ્વારાએ જ્ઞાનનું આરાધન કરવા છતાં પણ શ્રુત અને ચિંતારૂપ જ્ઞાનોદ્વારાએ થતી શ્રુતની આરાધના કરતાં પણ ભાવનારૂપ જ્ઞાનદ્વારાએ થતી જ્ઞાનપદની આરાધના આત્માને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અનહદ ઉપકાર કરનારી છે માટે પાંચે પ્રકારના સ્વાધ્યાયો જણાવ્યા છતાં ભાવના નામના જ્ઞાનને આરાધનાને અંગે અત્યંત ઉપયોગીપણે જણાવવા માટે આચાર્ય ભગવાન્ રત્નશેખરસૂરિજીએ સ્વાધ્યાયની જોડે ભાવનાને (ભાવનાજ્ઞાનને) પણ આરાધનાના સાધન તરીકે સ્પષ્ટપણે જણાવી છે.

ભાવના જ્ઞાન હંમેશાં જગતના સર્વ જંતુઓને ચારિત્રસંજીવિનીના ન્યાયથી હિત કરનારૂંજ હોય છે અને તે ભાવનાજ્ઞાનનું તથા તેની પહેલાં થવાવાળા શ્રુત અને ચિંતા નામના જ્ઞાનનું સ્વરૂપ જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજીએ રચેલો “ષોડશક ગ્રંથ” અને ન્યાયાચાર્ય શ્રીમદ્ યશોવિજયજીએ રચેલ “દ્વાત્રિંશદ્દ્વાત્રિંશિકા” ગ્રંથ જોવાની જરૂર છે.

આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાય અને ભાવના જ્ઞાનદ્વારાએ તેમજ આદિ શબ્દથી સૂચવેલા જ્ઞાનાભ્યાસ જ્ઞાનગુણન, જ્ઞાનદ્વારાએ કરાતી પ્રવૃત્તિ, જ્ઞાનીઓનું બહુમાન, જ્ઞાનના ભેદોની શ્રદ્ધા, વિગેરેદ્વારાએ શ્રીશ્રીપાળ મહારાજા જ્ઞાનપદનું સાતમે પદે આરાધન કરતા હતા.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સમ્યગ્દર્શનપદની આરાધના રથયાત્રાદિકે કરીને બીજાઓને સમ્યગ્દર્શન મેળવવામાં અનુકૂળતા કરવા દ્વારાએ તથા સમ્યગ્જ્ઞાનપદની આરાધના સિદ્ધાંત અને શાસ્ત્રોના કરાવવા અને લખાવવા આદિકદ્વારાએ બીજાના આત્મામાં જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવામાં મદદરૂપ થવાદ્વારાએ થઇ શકી, પણ અવિરતિ કે દેશવિરતિ ગૃહસ્થ ચારિત્ર-પદના આરાધનને માટે તેવું કાંઇ કરી શકે નહિ માટે ચારિત્રપદ આરાધન કરવા માટે અવિરતિ કે દેશવિરતિ-વાળાએ શું કરવું એ જાણવા માટે શ્રીપાળ મહારાજે કરેલું ચારિત્રપદનું આરાધન ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે.

वयनियमपालणेणं विरइक्कपराणभत्तिकरणेणं ।

जइधम्मणुरागेणं चरित्ताराहणं कुणइ ॥११७७॥

અરિહંત મહારાજાદિક પંચ પરમેષ્ઠીઓને આરાધન કર્યા તેમાં અને છઠ્ઠા તથા સાતમા પદમાં સમ્યગ્દર્શન તથા સમ્યગ્જ્ઞાનની આરાધના કરી તેમાં જોકે આત્મકલ્યાણની દૃષ્ટિએ સાધનદશાની સરળતાની અપેક્ષાએ ઘણુંજ આગળ વધવાનું થયું છે તો પણ તે માત્ર વિચારસૃષ્ટિ અને વચનસૃષ્ટિને મુખ્યતાએ આભારી છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પૂર્વે જણાવેલાં સાત પદોની આરાધનામાં કોઇ પણ પદની આરાધના વર્તનને અંગે જવાબદારીવાળી નથી, વર્તનને અંગે જવાબદારીવાળી આરાધના કોઇ પણ હોય તો તે માત્ર ચારિત્રપદનીજ આરાધના છે, જોકે અંશે પણ વિરતિ નહિ કરનારા ચોથે ગુણસ્થાનકે રહેલા અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ મનુષ્યાદિકો ચારિત્રવાળાના બહુમાનને અંગે વર્તનની જવાબદારી ઉઠાવ્યા સિવાય પણ ચારિત્રપદની આરાધના કરી શકે છે, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારો અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ કે જેઓ અંશે પણ ચારિત્રના વર્તનમાં વર્તી શકતા નથી તેઓ પણ વધારામાં વધારે નવપલ્યોપમની સ્થિતિ ઓછી કરીને દેશવિરતિના ઉચ્ચપદને પામી વર્તનની જવાબદારી ઉઠાવવાવાળો થાય છે, અને તે પછી સંખ્યાતાસાગરોપમની સ્થિતિનો ક્ષય કરી સર્વવિરતિરૂપી ઉત્કૃષ્ટ વર્તનની જવાબદારી તે ઉઠાવી શકે છે, અર્થાત્ અવિરતિપણામાં ચારિત્રની કોઇપણ પ્રકારે આરાધના માનવામાં ન આવે તો તે દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ નિર્હેતુક થઇ જાય, માટે અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને પણ ચારિત્રની આરા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ધના તે માનવીજ જોઇએ, પણ તે ચારિત્રની આરાધના પલ્યોપમો અને સાગરોપમોએ ફળવાવાળી હોઇને અત્યંત નિર્મળ છે એમ કહેવું ખોટું નથી, પણ ચારિત્રની બલિષ્ઠ આરાધના તો ત્યારેજ થાય કે જ્યારે પોતે પોતાના આત્માને વર્તનની જવાબદારીમાં મૂકી વ્રત અને નિયમોને પાળવામાં તત્પર થાય, જોકે વ્રત નિયમોને પાલતી વખતે મન, વચન ને કાયાથી ચારિત્રને વખાણવારૂપ અને તેના બહુમાનાદિક કરવારૂપ જોખમ વગરની આરાધના સર્વથા નથી હોતી તેમ તો નથીજ, પણ વ્રતનિયમ પાળવાથી થતી આરાધના વર્તનરૂપ અને જોખમદારીરૂપ હોઇ તાત્વિક આરાધના છે એમ કહેવું કોઇપણ પ્રકારે અતિશયોક્તિ ભરેલું નથી.

હિંસા, જુઠ, ચોરી, સ્ત્રીગમન અને પરિગ્રહથી સર્વથા કે અંશથી વિરમવું તેનું નામ વ્રતો કહેવાય છે, જો કે પાપ આવવાનાં અઢાર સ્થાનકો છે ને તેથી હિંસાદિ અઢારને પાપસ્થાનક કહેવાય છે, છતાં તે સર્વ પાપસ્થાનકોમાં આત્માને વાસ્તવિક રીતિએ હણવામાં હથીયાર તરીકે ઉપયોગમાં આવનારાં આ પાંચજ પાપ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સ્થાનકો છે, ક્રોધાદિક અને રાગદ્વેષાદિકથી આ આત્મા ચાહે તેટલો વેગવાળો થાય તોપણ હિંસાદિ પાપોના વિચારોમાં તે ન આવે ત્યાં સુધી કોઇપણ કાર્યને નીપજાવવા સમર્થ થતો નથી. અર્થાત્ ઉપર જણાવેલ હિંસાદિક પાંચ કર્મરાજાના હથીયારો હોઇ તે પડાવી નાખવાની પહેલી જરૂર શાસ્ત્રકારોએ વિચારી છે.

જગતમાં ચાહે જેવી શૌર્યવાળી અને ઉદ્ધત પ્રજા ચાહે જેટલી સંખ્યામાં હોય પણ તે જો નિઃશસ્ત્ર થઇ જાય તો થોડીજ મુદતમાં તે પ્રજા નિર્માલ્ય થઇ નામશેષ થઇ જાય છે. આ વાત ઇતિહાસજ્ઞોથી અજાણી નથી તેવીજ રીતે અહીં પણ કર્મરાજાના હિંસા વિગેરે હથીયારો પડાવી દઇ તેને નિઃશસ્ત્ર બનાવવામાં આવે એટલે અહિંસકપણા વિગેરેને ધારણ કરનારા આત્મામાં ગોઠવવામાં આવે તો તે કર્મને પણ નિર્બળ બની ગુલામીમાં જીવન ગુજારી નામશેષ થયાજ છૂટકો થાય છે માટે શાસ્ત્રકારોએ હિંસાદિક પાંચેને આદ્યપદે અથવા મુખ્યપણે આસ્રવ તરીકે લીધા અને માત્ર તે હિંસાદિક આસ્રવોના દેશથી કે સર્વથી પચ્ચક્ખાણ કરનારાઓનેજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વ્રતધારી માન્યા. વળી આ જગોપર એ પણ બીના ધ્યાનમાં રાખવાની છે, કે સ્થાન સ્થાન પર શાસ્ત્રકારો પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ વિગેરેનાં પચ્ચકખાણો જણાવી તેનું વિરતિપણું એટલે વ્રતપણું સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે, ત્યારે ક્રોધ, માનાદિકને અંગે શાસ્ત્રકારો વિવેકશબ્દ લગાડી ક્રોધવિવેક, માનવિવેક, વિગેરે પદો જણાવે છે, હિંસા વિગેરે કાર્યો બાહ્ય પ્રવૃત્તિમય હોવાથી તેનાથી વિરતિ કરવી અને તેના પચ્ચકખાણ કરી તે પાલન કરવામાં જેવી શક્યતા છે તેવી શકયતા ક્રોધ વિગેરે પાપો અભ્યંતર હોવાથી તેમજ કેવલ વિચાર અને વચન સ્વરૂપ હોવાથી તેની પ્રતિજ્ઞા કરવી કે તેનું પાલન કરવું તે સર્વથા શકય નહિ તો દુઃશકય તો જરૂર છે. માટે શકયાનુષ્ઠાનની સાધનાને સાધવાવાળા શાસ્ત્રકારો તે હિંસાદિકથી થતી દેશ કે સર્વથી નિવૃત્તિને વ્રત તરીકે જણાવે છે અને તે હિંસાદિકની વિરતિને જે પ્રમાણે ગ્રહણ કરી હોય તે પ્રમાણે પાલન કરતાં થકાં પણ જે હિંસાની નિવૃત્તિ થઇ નથી તેની પણ ક્ષેત્રાન્તર, કાલાન્તર, અવસ્થાન્તરની અપેક્ષાએ કે ટુંકી મુદત માટે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પણ હિંસાદિકની નિવૃત્તિ કરવી જરૂરી ગણી તેની કરાતી ક્રિયાને શાસ્ત્રકારોએ નિયમ તરીકે ગણેલી છે, જ્યારે દેશવિરતિને ધારણ કરનારા ભાગ્યશાળી પુરુષો માટે ક્ષેત્રાન્તરાદિકની અપેક્ષાએ કરાતા વ્રતાદિકોને નિયમ તરીકે જણાવેલા છે, જ્યારે હિંસાદિક પાપથી ત્રિવિધ ત્રિવિધ વિરતિ કરી સર્વવિરતિને ધારણ કરવાવાળા મહાવ્રતધારી મહાપુરુષોની અપેક્ષાએ ક્રોધાદિકના વિવેકની પ્રતિજ્ઞાઓને નિયમ તરીકે ગણવામાં આવે છે, તેમ બીજી કોઇ પણ રીતિએ મુળગુણ, ઉત્તરગુણ, ચરણસિત્તરી, કરણસિત્તરી, પ્રતિદિન સામાચારી કે ચક્રવાલ સામાચારી વિગેરે કોઇ પણ અપેક્ષાએ વ્રત અને નિયમની પરિભાષા જુદી પાડી તે વ્રત અને નિયમોને પાલન કરવાદ્વારાએ શ્રીશ્રીપાળ મહારાજા ચારિત્રપદનું આરાધન કરે છે.

ચારિત્રપદનું આરાધન કરતાં જગતના સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે ક્રિયા જેમ ક્રિયાન્તરની શુદ્ધિને ઉત્કર્ષતા કરનારી થાય છે, તેવીજ રીતે નાના નાના નિયમો પણ આચારમાં મેલતાં પર્યવસાનનો મોટા નિયમ ધારણ કરવાને શક્તિ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માન થવાય છે, અને આટલાજ માટે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થવાની સાથે હિંસાદિ પાપોની સર્વથા નિવૃત્તિ કરવારૂપ સર્વવિરતિની ઇચ્છા દરેક સમ્યક્ત્વવાળાને હોવા છતાં જો સર્વથા સર્વ પાપોથી વિરતિ ન પણ બની શકે, તો પણ તેને તે સર્વ પાપોથી સર્વથા વિરમવારૂપ સર્વ-વિરતિની પ્રાપ્તિ માટે અને તેના અનુરાગથીજ હિંસાદિક પાપોથી અંશે પણ વિરમવું તે રૂપ દેશવિરિત કરવાની હોય છે, અર્થાત્ જે મનુષ્યને હિંસાદિક સર્વ પાપોની શ્રદ્ધા નથી અગર હિંસાદિક સર્વ પાપોથી વિરમવુંજ જોઇએ એવી જેઓની માન્યતા નથી તેવાઓને સમ્યક્ત્વ-ધારી કે અનુવ્રતધારી કહી શકાય નહિ.

પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે સર્વવિરતિની અશક્તિ માની દેશવિરતિનું આચરણ તે સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ માટે હોય છે, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારો દેશવિરતિના અધિકારમાં સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે ઉપદેશ દેનારે પ્રથમ સર્વ પાપોથી નિવર્તવારૂપ સર્વવિરતિનોજ ઉપદેશ કરવો જોઇએ, અને તેવો સર્વવિરતિનો ઉપદેશ આપ્યા છતાં પણ જો તે શ્રોતા સર્વ પાપોથી સર્વથા વિરમવારૂપ સર્વવિરતિ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

લેવા તૈયાર ન થાય તો પછી હિંસાદિકની અંશે નિવૃત્તિ કરવારૂપ દેશવિરતિનો પણ ઉપદેશ આપવો, કેમકે ઉપદેશક મહાત્મા જો પહેલાં સર્વવિરતિનો ઉપદેશ ન આપતાં પ્રથમથીજ દેશવિરતિનો એટલે માત્ર થોડા પાપથીજ વિરમવાનો ઉપદેશ આપે, અને તે નવો આવેલો શ્રોતા ધર્મનું તત્વ માત્ર અંશથી પાપ છોડવામાં સમજી લઇ તે અંશથી પાપ છોડવારૂપ દેશવિરતિને ગ્રહણ કરી કૃતાર્થતા માને તો જે જે પાપોનો જે જે અંશ તેને ત્યાગ ન કર્યો તેમાં ઉપદેશકના વચનનીજ ખામી રહી અને તેથી શ્રોતા જે કાંઈ પાપથી નહિ વિરમવાને લીધે પાપની પ્રવૃત્તિ કરે તે બધી પાપ પ્રવૃત્તિનું કારણ ઉપદેશક બને અને તેથી તે શ્રોતાએ કરાતા પાપની બધી અનુમોદના તે વકતાને લાગે. જેવી રીતે ઉપદેશક પ્રથમ સર્વવિરતિનો ઉપદેશ ન આપતાં દેશવિરતિનો ઉપદેશ આપે તો ગૃહસ્થે કરાતા પાપોની અનુમોદના તે ઉપદેશક મહાત્માને લાગે, એવીજ રીતે ઉપદેશક મહાત્માએ સર્વવિરતિનો ઉપદેશ કર્યા છતાં શ્રોતા પુરુષ અશકિત કે આસકિત આદિના કારણને અંગે સર્વવિરતિ ન ગ્રહણ કરી શકે,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તેવા શ્રોતાને જો દેશવિરતિનો પણ ઉપદેશ આપવામાં ન આવે તો સર્વવિરતિના કારણ તરીકે કરાતી દેશ-વિરતિની ધર્મારાધનાથી પણ શ્રોતા ચ્યુત થાય, અને તેનું કારણ પણ ઉપદેશકની દેશનાજ બને, માટે શરૂઆતમાં જેમ સર્વવિરતિની દેશના દેવી તેમજ સર્વ-વિરતિને નહિ લઈ શકનાર શ્રોતાને દેશવિરતિની પણ દેશના દેવી તે યોગ્ય છે.

ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે કેઃ—ચારિત્ર એ ક્રિયા રૂપ છે, અને જ્ઞાન અને દર્શન તે ક્રિયા રૂપ નથી, અને ક્રિયામાં નિપુણતા હંમેશા અભ્યાસથીજ આવે છે, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારોએ સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ માટે કરાતા શ્રાવકના વ્રતોમાં શિક્ષાવ્રતનો એટલે પ્રવેશક પરીક્ષાનો વર્ગ રાખ્યો, અર્થાત્ સામાન્ય રીતિએ આખી દેશવિરતિની સ્થિતિ, અને વિશેષતઃ શિક્ષાવ્રતોની સ્થિતિ સાધુપણારૂપી ઉંચી કક્ષાની નિશાળ છે, સ્કુલમાં તૈયાર થયેલો જેમ કોલેજમાં જાય અથવા કોલેજમાં જવાની લાયકાત મેળવવા માટે જેમ સ્કુલમાં જવાય, તેવી રીતે અહિં સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મેળવવા માટેજ દેશવિરતિની સ્થિતિ ધારવાની છે. આ ઉપરથી એમ નહિ સમજવું કે જેમ સ્કુલના જીવન સિવાય કોલેજનું જીવન હોતુંજ નથી તેવી રીતે દેશવિરતિની સ્થિતિ સિવાય સર્વવિરતિની સ્થિતિ હોયજ નહિ, કેમકે અનંતા જીવો દેશવિરતિને પામ્યા સિવાય સર્વવિરતિને પામેલા છે, અને ગણધરાદિક અનેક મહાપુરુષો સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનની સાથેજ સર્વવિરતિરૂપ સમ્યક્ ચારિત્રને પામેલા છે. આત્માનો સ્વભાવ સર્વવિરતિ રૂપ હોવાથી આત્મા સર્વવિરતિને ધારણ કરી શકે એ મુખ્ય માર્ગ છે. તે સર્વવિરતિ આત્માનો સ્વભાવ અને મુખ્ય માર્ગ છતાં પણ સંસ્કાર, સંયોગ અને સામગ્રીને લીધે પોતે વિષય, કષાય, આરંભ અને પરિગ્રહમાં આસક્તિવાળો થયેલો હોવાથી અફીણ, દારૂ કે તમાકુના વ્યસન વગરના મનુષ્યો જેમ અફીણ, દારૂ કે તમાકુના નુકશાન સાંભળી એકદમ તે અફીણ વિગેરેની પ્રતિજ્ઞા સર્વદાને માટે કરવા તૈયાર થાય છે તેવી રીતે અફીણ, દારૂ કે તમાકુના વ્યસનવાળો મનુષ્ય તે તે વ્યસનને અનર્થરૂપ ગણીને તેને છોડવાની ધારણાવાળો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

છતાં પણ વ્યસનમાં રગડોળાયેલ હોઇ એકદમ તે અફીણાદિના વ્યસનને છોડી શકે નહિ, કે છોડવા તૈયાર થાય નહિ, ત્યારે તેવા વ્યસનીને નિર્વ્યસની થવા માટે ખડીની ગોળી, નાના નાના માપના ભાજનો કે ઉતરતી સંખ્યામાં આવવાનું કરવું પડે છે, અને તેવીજ રીતે તે વ્યસનમાં પ્રવર્તેલો મનુષ્ય નિર્વ્યસની થાય છે. તેવી રીતે અહિં પણ આરંભાદિકની વિરતિને ગ્રહણ કરવી કે પાળવી તે જગતમાં આરંભ, પરિગ્રહદ્વારાએ આસક્ત નહિ થયેલા પુરુષોને પ્રથમથીજ સહેલ છતાં તેમાં આસક્ત થયેલાઓને તે સર્વવિરતિ મેળવવા માટે અફીણીઆ આદિને ખડીની ગોળી આદિની માફક દેશવિરતિની અવશ્ય જરૂર હોય છે, પણ તેથી દેશવિરતિ સિવાય સર્વવિરતિ હોયજ નહિ, અગર સર્વવિરતિની ઇચ્છાવાળાએ દેશવિરતિ લેવીજ જોઇએ એવો નિયમ કરી શકાયજ નહિ, પણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે જે સર્વવિરતિને માટે શકિતમાન ન થયો હોય તેને તે સર્વવિરતિની શકિત મેળવવા માટે દેશવિરતિની આરાધના જરૂર કરવીજ જોઇએ. સર્વવિરતિ માટે અશક્ત પુરુષો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દેશવિરતિ આરાધનાદ્વારાએજ સર્વવિરતિ મેળવી શકે એ વાત ધ્યાનમાં રાખીને શાસ્ત્રકારોએ દેશવિરતિનો વર્ગ રાખેલો છે, અને તેજ વર્ગમાં રહેલા શ્રીશ્રીપાળ મહારાજા વ્રત અને નિયમ પાળવાદ્વારાએ ચારિત્ર-પદનું આરાધન કરે છે.

આઠમા ચારિત્રપદની આરાધનાને અંગે વ્રત અને નિયમ બંનેનું પાલન કરવાનું જણાવવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ માટે ચારિત્રધર્મને આરાધન કરનારા મનુષ્યોએ મૂળગુણ અને ઉત્તરગુણ બન્નેની શુદ્ધ રીતિએ આરાધના કરવીજ જોઇએ, વ્રતશબ્દથી જો કે મૂળ ગુણો લઈ તેનું પાલન ચારિત્રધર્મના આરાધનાવાળાને આવશ્યક છે. તત્વદૃષ્ટિથી વિચારતાં માલમ પડશે કે હિંસાદિક આશ્રવોથી વિરતિ કરવારૂપ મૂળ ગુણોજ વ્રતશબ્દને સૂચવનારા છે અને તેથીજ પાંચ અનુવ્રતોમાંથી કોઇ પણ એક પણ અનુવ્રત લેવામાં આવે તોજ અવિરતિપણું ટળેલું ગણાય છે. જો કે બારે વ્રતોના ક્રોડો ભાંગાઓ જણાવેલા છે, અને તે બધા વ્રત તરીકે છે, અને અવિ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રતિગુણસ્થાને તે ક્રોડો ભાંગામાંનો કોઇપણ ભાંગો ન પણ હોય છતાં, વાસ્તવિક રીતિએ તે મૂળગુણની વિરતિનેજ વ્રતરૂપે લઇ તેના પાલનને માટે ચારિત્રધર્મની આરાધનાવાળાને પ્રયત્નની આવશ્યકતા જણાવી છે, અંગોપાંગની સુંદરતા, એજ અંગની સુંદરતાની જડ છે એ વાતને સમજનારો મનુષ્ય મૂળ ગુણના પાલનની માફક ઉત્તરગુણ (નિયમ) ના પાલનમાં પણ જરૂર કટિબદ્ધ થાય. ઉત્તરગુણ એ જો કે મૂળ ગુણના ઘણા નાના અંશરૂપે છે, તો પણ તેવા નાના અંશમાં પણ લાગતાં દૂષણો ટાળવાની ઘણી જરૂર છે, અને તે જરૂરીઆત પુરી ન પાડતાં જો દુર્લક્ષ્ય કરવામાં આવે તો કાળાન્તરે અથવા અભ્યાસની ખામીને અંગે ઉત્તરગુણનો સર્વથા નાશ થઇ મૂળગુણ સર્વથા નાશ થવાનો પ્રસંગ આવે, હજારો ઇંટોથી બનેલી ભીંતમાં એક ઇંટ કે એક ઇંટના ખુણાની કિંમત સીધી રીતે ન આંકવામાં આવે પણ તેવી રીતે એક એક ઇંટ કે એક એક ખુણો જો બગડતો જાય કે પડતો જાય તો પરિણામે તે સકલ ભીંતને પડવાનો વખત આવે છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આજ કારણથી શાસ્ત્રકાર મહારાજા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ફરમાવે છે કે જે મનુષ્ય ઉત્તર ગુણોની તરફ દુર્લક્ષ્ય કરે છે તે મનુષ્ય ઘણીજ થોડી મુદતમાં મૂળ ગુણ તરફ પણ દુર્લક્ષ્ય કરનારો થાય છે. અર્થાત્ મૂળગુણની રક્ષા કરવાની બુદ્ધિવાળાએ ઉત્તરગુણની રક્ષા માટે પ્રયત્ન કરવા સતત્ કટિબદ્ધ થવું જોઇએ.

આ ઉપર જણાવેલી ઉત્તરગુણના નાશને અંગે કાલાન્તરે થતા મૂલ ગુણના નાશની હકીકતને ધ્યાનમાં લેવાથી શાસ્ત્રોમાં જે ક્રોધાદિક, રાત્રિભોજનાદિક, કે અન્ય બીજા પણ નાના નાના ગુણોની વિરાધનાને અંગે જણાવાતા પાંપપ્રસંગના પારાયણો વાસ્તવિક છે એમ સ્હેજે માલમ પડશે, અને શ્રીમાન્ રત્નશેખરસૂરીશ્વરજીએ વ્રત અને નિયમ મુખ્ય ગણી પ્હેલે નંબરે મૂકયા છે, છતાં વ્રત અને નિયમ બન્નેનું પાલન કરવાથી શ્રીશ્રીપાળ મહારાજા ચારિત્રપદનું આરાધન કરે છે એમ જણાવી ઉભય ધર્મના આરાધનની સરખી જરૂરીયાત સિદ્ધ કરે છે.

જૈનશાસનને સાંભળનાર અને સમજનાર સુજ્ઞ સજ્જનો સારી પેઠે સમજી શકે તેમ છે કે ગુણોનું આરા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ધન સ્વતંત્ર રીતે જેમ ગુણો ધારણ કરવાથી બને છે, તેવી રીતે તે તે ગુણોને ધારણ કરનારા તે તે મહાપુરુષોની ભક્તિ વિગેરે કરવાથી પણ તે તે ગુણોનું આરાધન પણ બની શકે છે. જ્ઞાનાદિક ગુણોનું આવારક કર્મ જેમ જ્ઞાન, જ્ઞાની, અને જ્ઞાનના સાધનોની ઉપર દ્વેષ, માત્સર્ય, વિગેરે કરવાથી બંધાય છે, તેવીજ રીતે જ્ઞાન, જ્ઞાની અને જ્ઞાનના સાધનોની ભક્તિ આદિ કરવાદ્વારાએ તે જ્ઞાનને રોકવાવાળા કર્મોનો નાશ થઇ શકે છે, જેવી રીતે જ્ઞાનાવરણીયને અંગે જ્ઞાન, જ્ઞાની, અને જ્ઞાનના સાધનોની અવજ્ઞા અને ભક્તિ, એ બન્ને જ્ઞાનાવરણીય કર્મને લાવનાર તથા તોડનાર થાય છે. તેવી રીતે વ્રત અને નિયમરૂપી મૂળ ગુણ અને ઉત્તરગુણનું આદરપૂર્વક પાલન કરવાથી જેમ ચારિત્રમોહનીય તૂટી શકે તેવીજ રીતે વ્રત અને નિયમ ઉપર અત્યંત આદર છતાં પણ જેઓ તે પાલવાને શક્તિમાન હોય અગર ન હોય. તો પણ તેઓને ચારિત્રમોહનીય કર્મનો નાશ કરવા માટે દેશથી કે સર્વથા કોઇપણ પ્રકારના ચારિત્રને ધારણ કરનાર મનુષ્યોની ભક્તિ, સત્કાર, આદિથી આરાધના કરવી જરૂરી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

છે, અને તેથીજ શ્રીશ્રીપાળ મહારાજા વિરતિ એટલે પાપોથી વિરમવારૂપ વ્રતો અને નિયમોમાં તત્પર રહેનારા મહાપુરુષોની ભક્તિ કરવાદ્વારાએ ચારિત્રપદની આરાધના કરે છે જો કે વ્રતધારણ કરવાવાળા સર્વજીવો જૈનશાસનદ્વારાએ વ્રતની કિંમત સમજવાવાળા માટે આરાધનાનું સ્થાન છે, અને ભગવાન્ મહાવીર મહારાજાના અધિકારમાં મથુરાવાસી જિનદાસ અને અર્હદ્દાસી કે જેઓ શ્રમણોપાસકને લાયક સમ્યક્ત્વ મૂળ બાર વ્રતોને ધારણ કરવામાં આગેવાન પદને ધારણ કરવાવાળા છતાં અન્ય આત્મામાં થતા વગર પ્રતિજ્ઞાના પણ માત્ર ધાર્મિક સંસ્કારોને અનુસરતા વર્તનોની કેટલી કિંમત કરતા હતા તે કમ્બલશમ્બલ નામના બળદના વૃત્તાન્તને સમજવાથી સ્હેજે સમજાય તેમ છે કે પ્રથમ તો તે બળદો તે જીનદાસ અને અર્હદ્દાસીએ રાખવા માગેલા નથી, માત્ર તે બળદો આભીર, આભીરિણીએ શેઠને પરાણે ભેટ તરીકે આપેલા છે, શેઠ અને શેઠાણીને સ્વતંત્ર બાર વ્રતોમાં સર્વથા ચતુષ્પદ સંઘરવાનાં પચ્ચકખાણ હોવાથી તે આભીર અને આભીરિણીને ચોકખા શબ્દોમાં નિષેધ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરી તે બળદનું જોડલું લેવાની ના પાડી, વ્રતધારી-પણાની આજ ખુબી છે કે તેઓ ચતુષ્પદ (જાનવર)ના પરિગ્રહનેજ અન્ય પરિગ્રહ કરતાં અધિક પાપરૂપ માને છે, કેમકે બીજા અચેતન પદાર્થો પરિગ્રહ તરીકે સ્વીકારાયેલા હોય તેમાં તો માત્ર પોતાના મમત્વભાવને અંગે સ્વીકારનારનું લેપાવવું થાય છે, જ્યારે જાનવર આદિ જેવા પદાર્થોને મમત્વભાવપૂર્વક સ્વીકારવાથી તેની અસંયમ બહુલ, અને પાપમય જે જે જાનવરપણામાંજ છાજે તેવી પ્રવૃત્તિઓની પાપકોટીની જવાબદારી પરિગ્રહદ્વારાએ તેને સ્વીકારનારના માથે આવેલી હોય છે. સરકાર તરફના કોઇ પણ અધિકારીને નહિ ગણકારનારો મનુષ્ય જેમ સરકારનું અપમાન કરનારો ગણાય છે. તેવી રીતે સરકારના પ્રતિનિધિને કરેલું સન્માન સરકારનુંજ સન્માન ગણાય છે, એ વાત અહિં કર્મઅધિકારમાં પણ ધ્યાનમાં લેવીજ જોઇએ, અને તેથીજ જીનદાસ વિગેરે આસ્રવ, સંવર, અને બંધ, નિર્જરામાં કુશલ એવા સાચા શાસનના સેવકે તે બળદોને સ્વીકારવાથી તેની તમામ પાપમય પ્રવૃત્તિની જોખમદારી પોતાને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શિર આવી પડશે એ વાત બરાબર હૃદયમાં ઉતારેલી છે, અને તેથીજ જાનવર નહિ રાખવાનાં પચ્ચક્ખાણ કરેલાં છે, એવાં પહેલાં કરેલાં પચ્ચક્ખાણ જો કે તેવા પ્રસંગની ઉપસ્થિતિ વિનાનાં હતાં પણ ધર્મિષ્ઠ પુરુષો જે પચ્ચક્ખાણ પ્રસંગની અનુપસ્થિતિમાં કરે છે તે પચ્ચક્ખાણ તેવા પ્રસંગની અનુપસ્થિતિ હો કે ઉપસ્થિતિ થાય તો પણ તે પચ્ચક્ખાણ પાળવા માટે ધર્મિષ્ઠો તૈયારજ રહે છે, અને તેવી રીતે જીનદાસને પણ આ કમ્બલશમ્બલના પરિગ્રહનો સવાલ ઉભો થયો તત્કાળ જીનદાસે જણાવી દીધું કે 'અમારે ચતુષ્પદનાં પચ્ચક્ખાણ છે' માટે તમારા બળદ અમે રાખી શકીયે તેમ નથી. જીનદાસને ચતુષ્પદનાં પચ્ચક્ખાણ હોવાથી સ્થૂલદૃષ્ટિએ તે બળદનો અન્યત્ર વિક્રય કરી તેની કિંમત પોતે લઇ શકત અને પોતાના ચતુષ્પદના પચ્ચક્ખાણને અબાધિતપણે રાખી શકત પણ તે જીનદાસે ચતુષ્પદને રાખવાથી થતી વિરાધનાને અંગેજ માત્ર ચતુષ્પદનાં પચ્ચક્ખાણ કર્યાં તેમ નથી, પણ તે ચતુષ્પદની અસંયમમય પ્રવૃત્તિ તેને ગ્રહણ કરનાર આત્માને ડુબાડનારી છે એમ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ધારી ચતુષ્પદનાં પચ્ચક્ખાણુ કરેલાં હોવાથી તેનો વિક્રય કરવો તે પણ અસંયમનીજ દલાલી છે એમ તે જીનદાસની ધ્યાનમાં બરોબર રહેલું છે, અને તેથીજ તે જીનદાસે અન્યત્ર તે બળદનો વિક્રય કરવો કે ઘરે પોતાની માલીકીમાં રાખવું એ બન્નેમાંથી એકે ચીજ પસંદ કરેલી નથી.) ચતુષ્પદના પરિગ્રહથી કે તેના ક્રયવિક્રયથી થતી અસંયમ પ્રવૃત્તિને ધ્યાનમાં લેનારા જીનદાસ શેઠે આભીરે અર્પણ કરાતા બળદોનો ખુલ્લા શબ્દોમાં નિષેધ કર્યો. જો કે તે જીનદાસે પોતાના વ્રતને પાલન કરવા માટે યોગ્યાચરણ કર્યું પણ તે આભીર અને આભીરણ તે જીનદાસ અને અર્હદ્દાસીની સાથે માત્ર ગોરસના વ્યવહાર પુરતાજ સંબંધવાળા હોઇ આરંભ અને પરિગ્રહથી થતા કર્મબન્ધનના વિચારોથી અસંસ્કારિત હોવાથી તેમજ શેઠ તરફ અત્યંત બહુમાનની લાગણી થવાથી શેઠ અને શેઠાણીએ નિષેધ કર્યા છતાં પણ તે કમ્બલશમ્બલ નામની બળદની જોડને શેઠને ઘેર બાંધીને ચાલ્યા ગયા. ભદ્રિકજાતોવાળા મનુષ્યો માત્ર પોતાની ધારણાની કિંમત કરનારા હોય છે તેઓને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અન્યની ચાહે જેવી કિંમતી કે જરૂરી ધારણા હોય તો પણ તેની કિંમત તેને હોતી નથી, જોકે આ આભીર અને આભીરણને શેઠ અને શેઠાણીના ચતુષ્પદના નિયમને ભંગાવવાની બુદ્ધિ નથી, પણ તે નિયમની સમજણ નહિ હોવા સાથે તેના ભંગ તરફ દુર્લક્ષ્યપણું છે, તેમને તો માત્ર શેઠની ઉપર થયેલી સારી લાગણી બળદ અર્પણ કરવાદ્વારાએ સ્પષ્ટ કરવી એટલીજ ધારણા છે, અને તેથીજ તેઓના ના કહ્યા છતાં બળદની જોડીને બાંધીને ગયા આ બાજુ શેઠશેઠાણીની સ્થિતિ ઘણીજ વિચિત્ર થઇ કેમકે ચતુષ્પદનાં પચ્ચક્ખાણ હોવાથી તે કમ્બલશમ્બલને પોતાના સ્વામિત્વમાં રાખવા તે ઠીક લાગ્યું નથી અને જો તે બળદોને પાછા આભીરને ઘેર મોકલવામાં આવે તો તેને થતી પીડા અને તેના દ્વારાએ થતા અસંયમ વ્યાપારોના પોતેજ દલાલ બને, આવી રીતે થયેલી વિચિત્ર સ્થિતિમાંથી બચવા માટે તે શેઠશેઠાણીએ એજ રસ્તો કર્યો કે એની માલીકી આપણે લેવી નહિ કે જેથી તેમના સર્વયત્નોના અનુમોદક આપણે બનીયે, તેમ એઓને પાછા પણ મોકલવા નહિ કે જેથી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આભીર આભીરણને ત્યાંની થતી તેઓની પ્રવૃત્તિમાં આપણે ભાગીદાર થઇએ. તેથી માલીકી પણ સ્વીકારી નહિ અને મોકલ્યા પણ નહિ. અર્થાત જંગલમાં રહેલા બળદોની માફક તે જીનદાસના વાડામાંજ સ્વતંત્ર રહેવા લાગ્યા. આ કમ્બલશમ્બલ સંબંધી અધિકારને ચાલુ પ્રસંગમાં સંબંધ ઘણો ઓછો છે પણ હવે તે કમ્બલશમ્બલ નામના આભીરે બાંધેલા બળદો જીનદાસે અષ્ટમી, ચતુર્દશી વિગેરે દિવસોએ કરાયેલા પૌષધાદિક ધર્માચરણોથી ઘણા સંસ્કારવાળા થયા. (ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે કે શ્રાવકનું ધર્માચરણ કેવું ઉચ્ચતર કોટીનું હોવું જોઇએ કે વગર ઉદ્દેશે કે પ્રેરણાએ જેના ધર્માચરણને દેખીનેજ માત્ર બળદ જેવા જાનવરો પણ ધર્મના સંસ્કારવાળા થાય છે, અને તેથીજ આ બળદો ફાસુ (નિર્જીવ) ચાર અને પાણીથી પોષાતા છતાં પણ અષ્ટમી, ચતુર્દશી વિગેરે તિથિને દિવસે જીનદાસના ઉપવાસને લીધે તે બળદ પણ ઉપવાસ કરે છે અને બળદે કરાતા તેવા સંસ્કાર માત્રના અને પચ્ચકખાણ વગરના ઉપવાસથી જીનદાસ અને અર્હદ્દાસીને તે બળદ ઉપર ઘણોજ ભક્તિ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભાત્ર થાય છે. આ સ્થાને એજ વિચાર કરવાનો છે કે આવા ઉચ્ચ પ્રકારના વ્રતોને ધારણ કરનારા જીનદાસને એક સંસ્કાર માત્રથી પચ્ચક્ખાણ વગરના અનુકરણરૂપે કરાતા ઉપવાસથી બળદ જેવી જાત ઉપર જે પ્રીતિ અને આદર થાય છે તે પ્રીતિ અને આદર જીનદાસ શેઠના આત્મામાં વિરતિવાળાને અંગે કેવી ભક્તિની રેલમ-છેલમ રહેલી છે તે સ્પષ્ટ જણાવે છે.) સામાન્ય રીતે ચારિત્રમોહનીયના જોરથી આત્માને વિરતિનું જ્ઞાન, શ્રદ્ધા અને અભિરૂચિ થવાં મુશ્કેલ છે, પણ વિરતિના જ્ઞાન, શ્રદ્ધા અને અભિરૂચિવાળા થયા છતાં વિરતિવાળા અન્યજીવો ઉપર બહુમાન પૂજા અને ભક્તિભાવની દૃષ્ટિ થવી એ તો ઘણી મુશ્કેલી છે. સામાન્ય રીતિએ જે કહેવાય છે કે નિર્ગુણ મનુષ્યો ગુણ અને ગુણવંત મનુષ્યોને ઓળખી શકે નહિ અને જેઓ ગુણને પામેલા હોય તેઓ અન્ય આત્મામાં રહેલા ગુણોને અને ગુણી આત્માને દ્વૈષનું સ્થાન બનાવે છે. અર્થાત્ ગુણપ્રાપ્તિ કરવી અને ગુણ તથા ગુણવંતના બહુમાનવાળા થવું એ અસંભવિત નહિ તો દુઃસંભવિત

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તો જરૂર છે, અને તેટલાજ માટે મહારાજા શ્રીપાળની આરાધના જણાવતાં આચાર્ય મહારાજા રત્નશેખર-સૂરિજી વ્રત અને નિયમનું ધારણ જણાવવા સાથે મૂળ કે ઉત્તર ગુણ અથવા એ બન્ને પ્રકારની વિરતિને ધારણ કરવાવાળાની ભક્તિદ્વારાએ પણ શ્રીશ્રીપાળ મહારાજ ચારિત્રપદની આરાધના કરે છે એમ સ્પષ્ટ જણાવે છે.

વિરતિના ભેદો અને પૂર્વાપરદેશના

જૈનશાસનમાં વિરતિ એટલે ચારિત્ર બે પ્રકારનાં છે, એક સર્વવિરતિ અને બીજી દેશવિરતિ. જિનેશ્વર મહારાજના ધર્મને સાંભળીને સમ્યક્ત્વ પામતી વખતે સર્વ જીવ હિંસાદિ જુઠ વગેરે સર્વ પાપોને પાપ તરીકે માનવાવાળો થવા સાથે તેના અત્યંત કટુક વિપાકને માનનારો હોય તે હિંસાદિ પાપોને સર્વથા વર્જવા લાયક માનનારો થાય છે, જો હિંસાદિ પાપોને પાપ તરીકે માને નહિ અગર તેને સર્વથા વર્જવા લાયક માને નહિ, તો આશ્રવ અને સંવરની સમ્યક્ પ્રતીતિ થઇ છે અને તત્વપ્રીતિ જાગી છે એમ કહી શકાય

નહિ અને તત્વપ્રતીતિ અને તત્વપ્રીતિ ન જાગી હોય, તો સમ્યક્ત્વ થયું છે એમ કહી શકાય નહિ. અનન્તી વખતે જે દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિની કરણી દરેક જીવે કરી છતાં તે માત્ર વાવેતરને અંગે ઘાસની માફક પૌદ્‌ગલિક સુખ આપીને નાશ પામી એમ જે શાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદન કરેલું છે તે અહિં તત્વપ્રીતિ અને તત્વપ્રતીતિના શૂન્યપણાનેજ આભારી છે, કંઇક ન્યૂન દશપૂર્વ સુધીનું જ્ઞાન ભણવા છતાં પણ જે અજ્ઞાની અગર મિથ્યાત્વીપણાની દશા ગણવાનો વખત રહે છે, તે પણ આ તત્વપ્રીતિ અને તત્વપ્રતીતિના અભાવને અંગે હોય તે સ્વાભાવિક છે, ભવચક્રને અંગે જે ચારિત્ર આઠજ વખત મળવાનું કહેવામાં આવે છે, તે પણ આ તત્વપ્રતીતિ અને તત્વપ્રીતિવાળુંજ હોય છે, આવી રીતે સમ્યગ્દર્શનને અંગે તત્વપ્રતીતિ અને તત્વપ્રીતિ જેને થયેલી હોય છે તે દરેક જીવ હિંસાદિક સર્વપાપોને દૂર કરવા માટે પહેલી તકે તૈયાર થાય છે, આવી રીતે સમ્યક્ત્વ પામેલો મનુષ્ય હિંસાદિક સર્વ પાપોને દૂર કરવા તૈયાર થાય એ નિયમને અનુસરીનેજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શાસ્ત્રકારોએ દેશના દેવાવાળા મહાપુરુષને અંગે પ્રથમ મહાવ્રત એટલે હિંસાદિક સર્વ પાપોની સર્વથા વિરતિની દેશના દેવી એવો નિયમ રાખેલો છે, અને તે એટલે સુધી કે જો કોઈ ઉપદેશ દેનારો મનુષ્ય સર્વવિરતિ એટલે સર્વ હિંસાદિ પાપોની નિવૃત્તિની દેશના આપ્યા સિવાય દેશવિરતિ એટલે હિંસાદિકના એક અંશે વિરતિ કરવી તેનો ઉપદેશ આપે તો તે ઉપદેશકને પ્રાયશ્ચિત લાગે, કારણ કે પ્રથમ તો જે પાપના એક અંશની વિરતિ કહેવામાં આવે તે સિવાયના અન્ય પાપની અનુમતિ અર્થાન્તરે અનુજ્ઞા કરેલી ગણવામાં આવે તેવી એક અંશે પણ પાપની અનુજ્ઞાવાળો ઉપદેશ સર્વ-પાપથી ત્રિવિધ ત્રિવિધ વિરતિ કરનારા માટે યોગ્યજ ગણાય નહિ, વળી કદાચિત તે શ્રોતા તેવી દેશથી વિરતિ સાંભળીને તે સુખે આચરી શકાય તેવી ગણીને તેમાંજ અવસ્થિત થઇ જાય અર્થાત્ જે અધ્યવસાયો ઉલ્લાસ પામ્યા હોત તો સર્વવિરતિને પ્રાપ્ત કરાવી શકત તે અધ્યવસાયો દેશ થકી પાપની વિરતિ કરવામાંજ રોકાઇ જાત અને તેવી રીતે થયેલું મોટું નુકશાન તે ઉપદેશકની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દીર્ઘદર્શિતાના અભાવનેજ આધીન થાય, માટેજ સર્વ-વિરતિનો ઉપદેશ આપ્યા સિવાય દેશવિરતિનો ઉપદેશ આપવામાં શાસ્ત્રકારોએ પ્રાયશ્ચિત જણાવેલું છે.

દેશવિરતિનો પણ ઉપદેશ કર્તવ્યજ છે

પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે સમ્યક્ત્વ પામેલા જીવને સર્વ-વિરતિનો ઉપદેશ આપતાં કેટલાક લઘુકર્મી જીવો તો તેજ સમ્યક્ત્વની સાથે સર્વવિરતિને પ્રાપ્ત કરે છે, પણ સર્વ જીવો કરણીમાં સરખા ન હોય એ નિયમને અનુસરીને હિંસાદિક સર્વ પાપોથી વિરતિ કરવાનું પોતાની અશક્તિ કે આસક્તિને લીધે અસમર્થ જણાય તો તેવા જીવો વિર-તિના માર્ગથી સર્વથા દૂર રહે નહિ, અર્થાત્ નિરંકુશપણે સર્વ પાપમાં પ્રવર્તેલા રહે નહિ, અને અંશે પણ પાપની વિરતિ કરવાવાળા થવાથી પરિણામે સર્વ પાપોથી સર્વથા વિરતિ કરવાવાળા થાય એ મુદ્દાથી સર્વવિરતિના પહેલા વર્ગ તરીકે દેશવિરતિ એટલે કંઇક અંશે પાપની નિવૃત્તિ કરવાનો ઉપદેશ આપવાની જરૂર રહે, આવી રીતે સર્વવિરતિ કે દેશવિરતિને પામેલા જીવો વિરતિવાળા ગણાય છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભક્તિરાગનું સ્વરૂપ અને તેની જરૂરીયાત

એવી રીતે સર્વવિરતિ કે દેશવિરતિવાળા થયેલા જીવો પોતાની તે સર્વવિરતિ કે દેશવિરતિને તન, ધન, કુટુંબ વિગેરે સર્વના ભોગે પણ સુરક્ષિત કરવાને તૈયાર રહે છે, અને તેથી તેવા જીવો વિરતિમાં એટલે સર્વ-વિરતિ કે દેશવિરતિમાં એક નિષ્ઠાવાળા હોય વિરતિ-પરાયણ કહેવામાં આવેછે, તેવા સર્વવિરતિ કે દેશવિરતિમાં એક નિષ્ઠાવાળા મહાનુભાવોની ઉપર કેવલ વિરતિનાજ બહુમાનને અંગે જે રાગ ધરવામાં આવે છે તેજ વિરતિનો ભક્તિરાગ કહેવાય. આ વિરતિના ભક્તિરાગમાં ચક્રવર્તિ અને દ્રમકપણાનો, રાજા કે રંકપણાનો, શ્રીમંત કે દરિદ્રનો, શેઠ કે નોકરનો. શત્રુ કે મિત્રનો, સ્વજન કે પરજનનો, વિભાગ રહેવાનો અવકાશ નથી, અને જો તેવો વિભાગ સર્વવિરતિ કે દેશવિરતિવાળાને અંગે રહે, તો તે શુદ્ધ ભકિતરાગ નથી, શુદ્ધ ભકિતરાગ તો કેવળ સર્વ કે દેશથી થતી વિરતિના બહુમાનને અંગેજ રહેલો છે, જેવી રીતે ષટ્ખંડ ભરતના ભોકતા ચક્રવર્તિઓ ત્રણ ખંડના માલીક વાસુદેવો અને અનેક દેશના સ્વામી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રાજા મહારાજા શુદ્ધ ભક્તિભાવથી વિરતિની અધિકતા ગણીને સર્વવિરતિ ગ્રહણ કરનારા એક સામાન્ય સાધુને પણ અતિશય ભકિતભાવથી વંદન કરે છે, અને પોતાની જગતમાં સર્વોપરિ સ્થિતિને તે વંદનના અધિકારમાં અંશે પણ પેસવા દેતા નથી, તેવી રીતે ભકિત કરનારા પુરુષોએ પણ વિરતિવાળાની ભકિત કરતી વખત પણ તેવો રિદ્ધિસમૃદ્ધિ, નાતજાત કે સ્વજન પરજનનો ભેદ નહિ રાખતાં નિર્વિશેષપણે ભકિત કરવી જોઇએ અને તેવે સ્થાને રહેલો રાગ તેજ ભકિતરાગ કહી શકાય. જો કે સગાસંબંધમાંથી દેશ કે સર્વથી વિરતિ લેનારા ઉપર કંઇક અંશે સ્નેહરાગ હોય છે પણ તેટલા માત્ર સ્નેહરાગથી ભકિતરાગનું ફળ ચાલ્યું જાય છે તેમ નથી, પણ જેટલા અંશે સ્નેહરાગ રહે તેટલે અંશે તો નુકશાન છે પણ તેવા સ્નેહરાગના કંઇક અંશે થતા નુકશાનના ભયે ભકિતરાગ વર્જવા જેવો નથી, જો કે શુદ્ધ ભકિતરાગ તો શત્રુ મિત્રાદિના સમ્બન્ધને વચમાં લાવ્યા સિવાય કેવલ વિરતિ આદિ ગુણોને અંગેજ રાગ ધારણ કરાય ત્યારેજ કહેવાય; આ કારણથી શ્રી શ્રીપાળ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મહારાજા ચારિત્રપદનું આરાધન કરતાં દેશ કે સર્વથી વિરતિને ધારણ કરનારા મહાનુભાવો ઉપર ભક્તિરાગ કરે છે. એ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે ચારિત્ર એ આત્માનો સ્વાભાવિક ગુણ છતાં પણ મોહનીય કર્મનાં પટલથી તે ગુણ આવરાયેલો છે, અને જ્યાં સુધી તે ચારિત્ર મોહનીયનાં પટલો ખસે નહિ ત્યાં સુધી આત્માનો ચારિત્રગુણ પ્રગટ થાય નહિ, અને તે ચારિત્રને રોકવાવાળાં મોહનીયનાં પટલો જો કે ચારિત્રની ઇચ્છા અને તેની સામાન્ય ક્રીડાથી ખસે છે, પણ તે ચારિત્રના રોકનાર મોહનીયના પટલનો ખરેખરો નાશ ચારિત્રવાળાના ભક્તિ બહુમાનથીજ થાય છે. અર્થાત્ જે આત્માને જે ગુણો પ્રાપ્ત કરવા હોય તે આત્માએ તે તે ગુણો પ્રાપ્ત કરનારા લોકોત્તમપુરુષોની ભક્તિ, બહુમાનદ્વારાએ સેવાભાવ કરવો તેજ તે ગુણોને પ્રાપ્ત કરવાનો મુખ્ય રસ્તો છે, તેથીજ મહારાજા શ્રીપાળ દેશ કે સર્વથી વિરતિને ધારણ કરનારા મહાનુભાવોની ભક્તિમાં લીન રહી ચારિત્રપદની આરાધના કરે છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અધિક ગુણને હીનગુણની ઉપર પ્રમોદ

સામાન્ય રીતે વિરતિનું બહુમાન કરનારા પોતાથી અધિક વિરતિવાળાનું બહુમાન તો પ્રમોદ ભાવનાની અપેક્ષાએ કરે છે, પણ જેઓ કર્મની ભયંકરતા અને ગુણોની દુષ્પ્રાપ્યતા સમજે છે, તેઓ તો ગુણહીનપણામાંથી નીકળીને સ્વલ્પ ગુણને પ્રાપ્ત કરનારા જીવોની પણ પ્રશંસા અને અનુમોદના કરે છે, અર્થાત્ પોતાથી અધિક ગુણવાળા તરફ બહુમાન હોવોજ જોઇએ. એવો નિયમ છતાં શાસ્ત્રકારોએ સ્વગુણાધિક એવો શબ્દ નહિ રાખી સામાન્ય ગુણાધિક શબ્દ રાખેલો છે, તેથી પોતાની અપેક્ષાએ ઓછા ગુણવાળો હોય છતાં પણ અનાદિની ભ્રમણદશામાં જે નિર્ગુણતા રહેલી છે તે અપેક્ષાએ અથવા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ આદિ અવગુણોની અપેક્ષાએ સામાન્ય સમ્યકૃત્વ કે વિરતિને પામનારો પણ ગુણાધિકજ છે, ને તેથી તેવા સમ્યક્ત્વ કે વિરતિવાળા તરફ પણ પ્રમોદભાવના દ્વારાએ વેયાવચ્ચ પ્રશંસા આદિ દ્વારાએ વિનય કરવો, અને પોતાના પરના કે બન્નેના કરેલા તેવા વિનયમાં હર્ષ માનવો તેજ પ્રમોદ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભાવના ગણાય છે, અર્થાત્ પ્રમોદભાવનાનો વિષય પોતાના ગુણો કરતાં અધિક ગુણવાળો હોય તેજ છે, એમ નહિ માનતાં દરેક સમ્યક્ત્વાદિ ગુણે અધિકવાળા યથાયોગ્ય પ્રશંસાદિકને પાત્ર છે, એમ માનવું જોઇએ અને આજ કારણથી શાસ્ત્રકારોએ સમ્યક્ત્વના આચારમાં અનુપબૃંહણા એટલે સમ્યક્ત્વાદિ ગુણવાળાની પ્રશંસા ન કરવામાં આવે તેને અતિચાર તરીકે ગણાવે છે અર્થાત્ એક પણ ગુણ જે જીવમાં મોક્ષની અનુકૂળતા માટે થયો છે, તે સામાન્ય રીતે સર્વને પ્રશંસાપાત્ર છે, અને તેથીજ જે જે મહાપુરુષો સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, ચારિત્ર, સમિતિ, ગુપ્તિ, વૈયાવચ્ચની અધિકતામાં આવ્યા તેઓની તે તે વખતના ઇંદ્રોએ પોતાની પાસે ભરાયેલી આખી દેવસભામાં પ્રશંસા કરી એમ સ્થાન સ્થાનપર સાંભળીએ છીએ. અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ ધારણ કરવાવાળાઓને સમ્યગ્દર્શનાદિ મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ ૩૫ ગુણો કે તેને અનુસરતા ગુણોની પ્રશંસા, અનુમોદનાદિ કરવાં, તે ઐચ્છિક નહિ પણ ફરજીઆત છે, અને તે સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોની કે માર્ગાનુસારી ગુણોની પ્રશંસાથી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ચૂકવાવાળો મનુષ્ય દર્શનાચારથી ચૂકે છે, અને તે પ્રાયશ્ચિત્તનું સ્થાન બને છે, એટલુંજ નહિ પણ વાદીને જીતવાવાળા શિષ્યની પ્રશંસા નહિ કરનાર આચાર્યની માફક સંસારને વધારનારો થાય છે, અને એટલાજ માટે શાસ્ત્રકારોએ ઉપબૃંહણા એટલે પ્રશંસા નામનો આચાર જણાવી પ્રશંસામાં ઐચ્છિકપણું નહિ જણાવતાં અનુપબૃંહણાને અનાચાર જણાવી ઉપહબૃંહણા એટલે પ્રશંસાનું ફરજીઆતપણું જણાવી તે નહિ કરવામાં પ્રાયશ્ચિત્ત જણાવ્યું છે. આ હકીકત ધ્યાનમાં રાખવાથી ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાન્ મહાવીર મહારાજા સરખાએ દેવ, દાનવ અને મનુષ્યની પર્ષદા વચ્ચે કામદેવ અને સુલસા વિગેરેની કરેલી પ્રશંસાનું તત્વ માલુમ પડશે, અને તેથીજ મહારાજા શ્રીશ્રીપાળ પણ એકલા સર્વવિરતિ કે દેશવિરતિ નહિ પણ સામાન્ય રીતિએ સર્વે સર્વવિરતિ કે દેશવિરતિને ધારણ કરવાવાળાઓની ઉપર ભક્તિરાગ ધરવા દ્વારાએ ચારિત્રપદને આરાધન કરે છે.

ભોજનાદિ અને વાત્સલ્યરૂપ ભક્તિમાં વિશેષતા.

જો કે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ મહાત્માઓને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અંગે સ્થાન, અશનાદિ, દેવાદ્વારાએ આગળ આરાધન જણાવેલું છે અને અહિં પણ તેવી રીતે સર્વવિરતિવાળા કે દેશવિરતિવાળાઓને અશનાદિક દેવાદ્વારાએ ભક્તિ કરી વિરતિનું બહુમાન વધારી ચારિત્રપદનું આરાધન કરવા જણાવવું જરૂરી હતું, પણ તે નહિ જણાવતાં અહિં સર્વવિરતિ કે દેશવિરતિવાળાઓના ભક્તિરાગદ્વારાએજ ચારિત્રપદનું આરાધન જે જણાવવામાં આવ્યું છે તે એમ સૂચવે છે કે સર્વ કે દેશથી વિરતિ ધારણ કરવાવાળાઓની સ્થાનાદિ, અશનાદિ દેવાદ્વારાએ કે વિનયાદિ કરવાદ્વારાએ જે ભક્તિ કરવામાં આવે છે, તે જો કે ચારિત્રપદની આરાધનાને અંગે ઉપયોગી અને અવશ્યકર્તવ્ય તરીકે છે, પણ તેનું ખરૂં ફળ મેળવનારાઓએ તે ભક્તિની કિંમત કરતાં પણ તે વિરતિ ધારણ કરનારા મહાનુભાવો ઉપર તેમના ગુણોના રાગરૂપી જે ભક્તિરાગ કરવામાં આવે તેની કિંમત ઘણીજ ઉંચી ગણવી જોઇએ. અર્થાત્ સમ્યક્ત્વાદિકકે વિરતિ આદિક ગુણવાળાઓની અશનાદિ દેવાદ્વારાએ થતી ભક્તિ વ્યવહારભક્તિ કે દ્રવ્યભક્તિ તરીકે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ગણાય, જ્યારે તેની ઉપર તેના ગુણોને અંગે થતો રાગ જો એ ભક્તિની સાથે મેળવી શકાય તોજ તે ભક્તિરાગ કહેવાય, અને તેજ શુદ્ધભક્તિ કે પારમાર્થિક ભક્તિ કહી શકાય. આ વાત ખ્યાલમાં લઇશું, ત્યારે શ્રાદ્ધવિધિ વિગેરેમાં શાસ્ત્રકારોએ ચતુર્વિધ સંઘની ભક્તિ સાથે તેમના આદરસત્કાર વિગેરે કરવાને માટે જણાવેલા વિધિઓની કિંમત આપણી સમજમાં આવશે. યાદ રાખવાની જરૂર છે કે શાસ્ત્રકારોએ દર્શનાચારમાં સાધર્મિક ભોજનને દર્શનાચાર તરીકે ગણાવ્યું નથી, પણ સાધર્મિક વાત્સલ્યનેજ દર્શનાચાર તરીકે ગણાવ્યું છે, આ કહેવાનું તત્વ એવું નથી કે સાધર્મિકને અશનાદિ, વસ્ત્રાદિ, સ્થાનાદિ આપવાથી ભક્તિ થતી નથી કે ભક્તિ કરવી નહિ, પણ આ કહેવાનું તત્વ તો એજ છે કે સાધર્મિકોની અશનાદિ દ્વારાએ થતી ભક્તિ તે માત્ર એક વાત્સલ્યનું અંગ છે, વર્તમાન કાળમાં સાધર્મિકોની ભોજનદ્વારાએ ભક્તિ કરનારા જો કે ઘણા જોવામાં આવે છે, પણ તે સાધર્મિકોના ધર્મપ્રાપ્તિ વિગેરે ગુણોના બહુમાનને લક્ષ્યમાં રાખીને અશનાદિ દેવાદ્વારાએ વાત્સલ્યનું કાર્ય બજાવવારૂપ ભક્તિ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રાગ ધરાવનારા ઘણા ઓછા હોય છે, એમ કહીયે તોપણ ચાલે કે કેટલાક તો શ્રીમત્તાની સહેલત તરીકેજ સાધર્મિકોની અશનાદિદ્વારાએ બાહ્યભક્તિ કરે છે, પણ તેઓએ તે બાહ્યભક્તિની સાથે અંતઃકરણમાં તેના ગુણોના બહુમાનને અને તેના આદરને સ્થાન આપવાની ઘણીજ જરૂર છે.

ભક્તિરાગના ગુણની દશા વિચારવાની જરૂર

દરેક ભક્તિ કરનાર મનુષ્યે એટલું તો જરૂર સમજવાનું છે કે અનંતા પુદ્‌ગલપરાવર્તની રખડપટ્ટી કરનારો જીવ અનંતા પુદ્‌ગલપરાવર્તો રખડ્યા પછીજ ત્રસપણાને પણ પામે છે, અને અનંતી વખત ત્રસપણું પામ્યો છતો પણ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના શાસનને દ્રવ્યથકી પણ પ્રાપ્ત કરવાને ઘણા ઓછા જીવોજ ભાગ્યશાળી થાય છે, તો પછી જેઓ જિનેશ્વર મહારાજના શાસનને સર્વોત્તમ શાસન તરીકે સ્વીકારે તે જીવ ખરેખર ભાગ્યશાળીપણાની ઉચ્ચ કોટિમાં આવેલો ગણાય. શાસ્ત્રકારો તો ચોકખા શબ્દોમાં ફરમાવે છે કે દેવતાપણું, ઈન્દ્રપણું કે મહારાજાપણું પામવું જીવને જેટલું દુર્લભ નથી તેના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરતાં ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજનું શાસન પ્રાપ્ત કરવું તે અત્યંત મુશ્કેલ છે. જે મનુષ્યને ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનનું શાસન પ્રાપ્ત થયું તે મનુષ્યે સંસારચક્રમાં ભ્રમણ કરાવનાર એવા કર્મમહારાજાના મૂળીઆં ઉખેડી નાખેલાં છે એમ ચોક્કસ સમજવું. જગતમાં જેમ મૂળથી ઉખડી ગએલા ઝાડનાં લાકડાં, પાંદડાં, ફૂલ, ફળ એ બધાં લીલાંછમ હોય છે, છતાં તે ઝાડની તે લીલાશ પૂરી ત્રણ દહાડા પણ ટકતી નથી, તેવી રીતે જે મનુષ્યને વીતરાગ સર્વજ્ઞ ભગવાનનું શાસન પ્રાપ્ત થયું હોય છે, તે મનુષ્ય જરૂર થોડા કાળમાં સર્વ કર્મનો નાશ કરી અવ્યાબાધપદને વરે છે. અર્થાત્ કોઈપણ સમ્યક્ત્વ એટલે ભગવાન્ વીતરાગ મહારાજના શાસનને પામનારો મનુષ્ય કદાચ તે શાસનની માન્યતાને છોડી દેવાવાળો પણ થાય તોપણ તે અર્ધ પુદ્‌ગલપરાવર્ત જેટલો કાળપણ સંસારમાં ભટકનારો થતો નથી. જો તે વીતરાગશાસનની પ્રાપ્તિ એટલે સમ્યગ્દર્શનની નિરંતર આરાધનાજ થાય અને કોઈપણ અંશે તેની વિરાધના ન થાય તો તેવી આરાધના કરનારો મનુષ્ય આઠ ભવની અંદર જરૂર મોક્ષ મેળવે છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દેવગતિની પ્રાપ્તિની અપેક્ષાએ સમ્યક્ત્વની મહત્તા ને દેશવિરતિવાળાની ભક્તિની સરખાવટ

યાદ રાખવાની જરૂર છે કે શ્રાવકના બારે વ્રતોને ધારણ કરનારો મનુષ્ય પણ દેવલોકની અપેક્ષાએ તો માત્ર અચ્યુત દેવલોક સુધીજ જઈ શકે છે, અને તેજ ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકની થતી અચ્યુત દેવલોક સુધીની ગતિને કેવળ સમ્યક્ત્વવાળો એટલે જગદુદ્ધારક જિનેશ્વર મહારાજના શાસનને પામનારો મનુષ્ય મેળવી શકે છે. અર્થાત્ એમ કહીએ તોપણ કથંચિત્ સાચુંજ ગણાય કે દેવગતિની અપેક્ષાએ એટલે પરભવના સ્થાનને અંગે વ્રતધારક ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકની દશા અને પરમાત્માના શાસનની આરાધનાની દિશામ! કોઇપણ જાતનો આંતરો નથી, તેમજ જ્ઞાન અને ચારિત્રની આરાધના કરનારો પણ મહાપુરુષ જેમ એક, ત્રણ અને આઠ ભવે મુક્તિ મેળવી શકે છે તેવીજ રીતે ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજના શાસનની પ્રાપ્તિ કરી તેની આરાધના કરનારો મનુષ્ય પણ તદ્ભવે, ત્રણભવે કે આઠ ભવે મુક્તિ મેળવી શકે છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વ્યવહાર ચારિત્ર તરફ ઈચ્છા અને પ્રીતિવાળોજ સાધર્મિકપણાની ભક્તિને પાત્ર

આ બધું કહેવાનું તત્ત્વ એ નથી કે એકલું સમ્યક્ત્વ ધારણ કરે, અર્થાત્ શાસનઆરાધનામાંજ મસ્ત રહે, અને જ્ઞાન તથા ચારિત્રની પ્રાપ્તિ તરફ દુર્લક્ષ્ય કરે, કેમકે જે મનુષ્યને જ્ઞાન અને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ તરફ દુર્લક્ષ્ય હોય અગર તે બેની આરાધના કરવાનો અભિલાષી ન હોય તેને ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજનું શાસન પ્રાપ્ત થયું છે અગર તે સમ્યગ્દર્શનની આરાધના કરનારો છે એમ અંશે પણ કહી શકાય નહિ, કેમકે ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજના શાસનને કે સમ્યગ્દર્શનની આરાધનાને પહોંચેલો મનુષ્ય જ્ઞાન અને ચારિત્રની આરાધનાને અંતઃકરણથી હંમેશાં ઇચ્છનારો અને તેની પ્રાપ્તિના દિવસને ધન્ય દિવસ ગણનારોજ હોય

વીતરાગ પરમાત્માના શાસનને પામેલો પડી જાય તો પણ જરૂર ચ્હડે

ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના શાસનને પામીને રત્નત્રયીની આરાધના કરવાવાળો અને તત્ત્વત્રયીની શ્રદ્ધા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વાળો થયેલો જીવ પોતાની તેવી શ્રદ્ધા જો ન ટકાવી શકે તો તે ભગવાનના શાસનથી અને સમ્યગ્દર્શનથી પતિત થએલો ગણાય. જો કે તેવી રીતે શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત થવી

ખસવું, વળી શ્રધ્ધા પ્રાપ્ત થવી, વળી શ્રદ્ધાથી ખસવું એમ એક જન્મમાં પણ હજારો વખત બને છે, અને આખા ભવચક્રની અપેક્ષાએ તો હજારો અસંખ્યાતી વખત તેવી શ્રદ્ધાઓનું આવવું, ખસવું અને આવવું થાય છે, અને તેથીજ શાસ્ત્રકારો સમ્યક્ત્વના અસંખ્યાત હજાર આકર્ષ આખા ભવચક્રમાં કહે છે, અને એક ભવમાં હજારો આકર્ષો કહે છે, એટલુંજ નહિ પણ ઉપર જણાવેલી રત્નત્રયીની માન્યતા અને સમ્યગ્દર્શનની આરાધનાના વિચારોની ફેરફારીને લીધેજ ક્ષેત્રપલ્યોપમના અસંખ્યાતા ભાગના પ્રદેશ જેટલા ભવો સુધી તેવી શ્રદ્ધાના રંગો જીવને આવી જાય છે એમ સ્પષ્ટપણે શાસ્ત્રકારો જણાવે છે. યાદ રાખવાની જરૂર છે કે કુલાચારે કે વ્યવહારથી કરાતી દેવ, ગુરુ, ધર્મની આરાધના એક જન્મમાં હજારો વખત પલટવાનો સંભવ ઓછો છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આશ્રવની હેયતા ને સંવરની ઉપાદેયતા

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે રત્નત્રયીની આરાધનાની શ્રેષ્ઠતાનો ખ્યાલ કે જીવાદિક તત્ત્વોના યથાર્થપણાનો આશ્રવ અને બંધના સર્વથા હેયપણાનો અને સંવર તથા નિર્જરાના સર્વથા ઉપાદેયપણાનો ખ્યાલ ખસી જાય ત્યારે વ્યવહાર દૃષ્ટિએ રત્નત્રયીની આરાધના કરાતાં છતાં પણ ભગવાનના શાસનથી ખસી જવાય છે, અને આટલાજ માટે ભગવાન્ હેમચંદ્રસૂરિજીએ વીતરાગ પરમાત્માની આજ્ઞાના સ્વરૂપને અંગે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવ્યું કે:-

आकालमियमाज्ञा ते हेयोपादेयगोचरा ।
आश्रवस्सर्वथा हेय उपादेयश्च संवरः ॥

હે ભગવાન્! આશ્રવ સર્વથા છોડવા લાયક છે, અને સંવર સર્વથા આદરવા લાયક છે એવી છાંડવા અને આદરવા સંબંધી આપની આજ્ઞા સર્વકાળમાં એક સરખીજ છે, અર્થાત્ કોઇપણ કાળે કોઇપણ પ્રસંગે જીવને આશ્રવનું હેયપણું છે એ વાત ધ્યાનમાંથી નીકળી જાય, અગર સંવરનું સર્વકાળે સર્વપ્રકારે ઉપાદેયપણું છે એ હકીકત લક્ષ્ય બહાર જાય એટલે તેનાથી વિરૂદ્ધ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રરૂપણા કે માન્યતા થાય તો કોઇપણ જીવ પછી તે દેવતા હો કે મનુષ્ય હો, રાજા હો કે રંક હો, શ્રીમાન્ હો કે દરિદ્ર હો, મહાવ્રતધારી હો કે અનુવ્રતધારી હો, વ્રતયુક્ત હો કે વ્રતરહિત હો, વ્યવહારદૃષ્ટિએ રત્નત્રયીની આરાધના કરનારો હો કે નહિ કરનારો હો ગમે તે હો, પણ તે આજ્ઞાનો વિરાધક થાય છે, અને સમ્યક્ત્વ એટલે ભગવાન્ વીતરાગના શાસનથી પતિત થાય છે.

વ્યવહાર ધર્મને વિરાધનાર ધર્મનો વિરાધક

આત્મકલ્યાણની દૃષ્ટિએ ઉપર જણાવેલી આજ્ઞાના અમોઘ પ્રવાહ સિવાય દાન, શીલ, તપ કે ભાવરૂપી વૃક્ષો એક અંશે પણ કાર્ય કરનારા થઇ શકતા નથી. આ કહેવાનું તત્ત્વ એ નથી કે વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ થતી રત્નત્રયીની આરાધના નિરૂપયોગી છે કે તેને નિરૂપયોગી માનવી કેમકે તે રત્નયત્રયીની વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ થતી આરાધનાને નિરૂપયોગી તરીકે માનનારો મનુષ્ય ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના શાસનને કે સમ્યક્ત્વને પામેલો નથી એટલુંજ નહિ પણ મોક્ષમાર્ગને અનુસરતો થવાને માટે પણ તે વ્યાવહારિક આરાધનાને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નિરૂપયોગી માની કરેલી વિરાધનાના જોરે સેંકડો જન્મો સુધી પણ વીતરાગ પરમાત્માનું શાસન અને સમ્યગ્દર્શન પામવાં મુશ્કેલ છે.

વ્યવહારથી સમ્યક્ત્વ અને તેનો મહિમા

જેઓ વ્યવહારથકી આરાધનમાં પ્રવર્તેલા છે, તેઓ પણ વ્યવહારથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ તરીકે ગણાય છે અને તેવાઓને સમ્યગ્દૃષ્ટિ તરીકે માનનારો મનુષ્ય તેમજ તેવાઓને સમ્યગ્દર્શનવાળા માનીને ભક્તિ કરવાવાળો મનુષ્ય સમ્યગ્દર્શનથી પતિત થયો છે કે સમ્યગ્દર્શનની વિરાધના કરે છે એમ કહી શકાયજ નહિ. જો કોઇપણ તેવા જ્ઞાન કે પ્રબળ કારણથી તેના અંતઃકરણની વિપરીતતાનો ખ્યાલ આવે તે પણ તેવી વિપરીતતા હોવી જોઇએ કે જે સ્પષ્ટ સૂત્રવિરોધવાળી અને સાચું સમજાય તેવું છતાં પણ કદાગ્રહવાળી હોય, તો તેવી અંતઃકરણવાળી સ્થિતિ જે ધરાવતો હોય તેને બાહ્યક્રિયા છતાં પણ સમ્યક્ત્વવાળો માનવામાં અડચણ સમજવી. બાકી ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે કે જિનેશ્વર મહારાજે મોક્ષ માટે જણાવેલી ક્રિયામાં એક નમસ્કારનો પહેલો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અક્ષર નકાર કે કરેમિભંતેનો પહેલો અક્ષર કકાર તે પણ એવાજ ભાગ્યશાળીઓને પ્રાપ્ત થાય કે જેઓએ મોહનીય કર્મની સિત્તેર કોડાકોડ સ્થિતિમાંથી અગણોસિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ તોડી નાખી હોય, અર્થાત્ અગણોસિત્તેર સાગરોપમની સ્થિતિ તોડયા સિવાય નમસ્કારનો નકાર કે કરેમિભંતેનો કકાર પણ મળતો નથી. આજે નમસ્કારના નકાર અને કરેમિ ભંતેના કકારની વાત થઇ તે યથાર્થ તત્વાર્થશ્રદ્ધાનરૂપ સમ્યક્ત્વ ન પામેલો હોય તેવાઓને માટે પણ સમજવી. સમ્યક્ત્વ સિવાયના જીવો તો શું પણ અભવ્યજીવો કે જે કોઇ કાળે મોક્ષ માન્યો નથી. માનતા નથી અને માનવાના નથી અને જેને મોક્ષની ઇચ્છા થઇ નથી, થતી નથી અને થવાની પણ નથી તેઓને પણ નમસ્કારનો નકાર કે કરેમિ ભંતેનો કકાર ત્યારેજ મળે છે કે જ્યારે તેઓ મોહનીયકર્મની સિત્તેર કોડાકોડ સાગરોપમની સ્થિતિમાંથી અગણોસિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ તોડી નાખી હલુકર્મી બને, તો પછી જે ભવ્ય જીવો મોક્ષને માનવાવાળા અને ઇચ્છાવાળા હોઇ નમસ્કારના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નકાર અને કરેમિભંતેના કકાર કરતાં ઘણા આગળ વધીને વ્યવહાર દષ્ટિથી પણ ધર્મનું જ્ઞાન અને ધર્મની આરાધના કરનારા હોય, તે જ્ઞાન અને આરાધનાની સ્થિતિ અનંત ભવોએ મળવી દુર્લભ હતી તેને પામ્યા છે તો તેવા જીવો ધર્મિષ્ઠ પ્રાણીઓને ભક્તિ કરવા લાયક કેમ ન હોય ?

વ્યવહાર સમકિત અને વ્યવહાર વિરતિવાળાજ ભકિતનું ભાજન.

શાસ્ત્રકારો તેનેજ વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ કહે છે કે જેઓનું અંતઃકરણ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનને દેવ તરીકે, પંચમહાવ્રત પાલક સાધુમહાત્માઓને ગુરુ તરીકે અને વીતરાગ સર્વજ્ઞ પ્રભુએ નિરૂપણ કરેલા જીવાજીવાદિ પદાર્થોને તત્ત્વ તરીકે માનતા હોય. આવું વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ પણ જેને પ્રાપ્ત થયું હોય, તેઓ પણ મોહના મૂળને ઉખેડી નાખનારા હોઇ કાંઇક ન્યૂન અર્ધપુદ્દગલ પરાવર્તમાં મોક્ષ પામે છે, તો તેવા વ્યવહારથી સમ્યગ્દર્શન ધારણ કરવાપૂર્વક જેઓ દેશથી કે સર્વથી વિરતિને ધારણ કરવાની હદે પહોંચેલા હોવાથી શાસનના અનુ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રાગીઓને ભક્તિ કરવાનુંજ ધામ છે.

મુક્ત થયેલ કરતાં પણ મુમુક્ષુની ભક્તિની આપેક્ષિક અધિકતા.

જેઓ મોક્ષને પ્રાપ્ત થએલા છે, તેઓની જે ભક્તિ કરેવામાં આવે તે તેમના બહુમાનને અંગે અને ભક્તિ કરનારાના આત્માના ઉદ્ધારને અંગે છે. તેવી રીતે મોક્ષના માર્ગે ચઢવા માંડેલા અને ચઢેલા મહાપુરુષોની ભક્તિ તેમના મોક્ષના ધ્યેયને અંગે હોઇ વાસ્તવિક રીતિએ મોક્ષનુંજ બહુમાન જણાવનાર છે, અને તેવી રીતે મોક્ષના ધ્યેયવાળાની ભક્તિ કરનારો મનુષ્ય પણ પોતાના આત્માને તે મોક્ષના ધ્યેયવાળાની ભક્તિ કરતાં મોક્ષની નજદીકમાં પોતાના આત્માને લઇ જાય છે. એટલુંજ નહિ પણ જેની પોતે ભક્તિ કરે છે તે જીવ તેની ભક્તિના અનુમોદનથી અને પોતાનેજ પ્રાપ્ત થએલા ધર્મની પ્રશંસાથી અકથનીય લાભ મેળવે છે. અર્થાત્ અપેક્ષાએ વિચારીએ તો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરનારા અને વીતરાગદશાને પામેલાઓની કે નિઃસ્પૃહપણાની દશાને પામેલા મહાપુરુષોની ભક્તિ જેમ આત્મકલ્યાણકારક

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

છે, તેમ અગર તે કરતાં કંઇક અધિકપણે ભકિતનું પાત્ર અને ભકિત કરનાર બંનેની કલ્યાણદશાની પ્રાપ્તિ વિચારતાં મોક્ષની સન્મુખ પ્રયાણ કરનારા પરમપુરુષોનો ભકિતભાવ લાભદાયી છે.

મોક્ષની મુદ્દતની હુંડી ધરાવનાર ધર્મપ્રેમીઓ

વળી એ પણ ધ્યાન રાખવાનું છે કે સર્વજ્ઞ પરમાત્માના શાસનને પામનારો અને યથાશકિત જઘન્યમાં જઘન્ય પણ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રની આરાધનામાં જોડાએલો ભવ્યઆત્મા અનંત પુદ્‌ગલપરાવર્ત સુધીના સંસારની સંભવિત સ્થિતિનો નાશ કરે છે, અને મુદ્દતની હુંડીની માફક માત્ર કાંઇક ન્યૂન અર્ધપુદ્‌ગલપરાવર્તને રાખીને બાકીના અનંત પુદ્‌ગલપરાવર્તના સંભવોને તોડનારા ભવ્ય આત્માઓ દરેક ગુણાનુરાગી જૈનને અનુમોદવા લાયક અને ભકિત કરવા લાયક કેમ હોય નહિ?

મિથ્યાત્વિદશામાં પણ કરાતી જૈનક્રિયાની ભક્તિયોગ્યતા

વળી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે શાસ્ત્રને અનુસારે સમ્યગ્દર્શન જેવી અપૂર્વ ચીજ પ્રાપ્ત થવા પહેલાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પણ મિથ્યાત્વદશામાં જીવ રહ્યો હોય તે વખત જો તે સમ્યગ્દર્શનાદિક માર્ગને અનુસરનારી જૈનશાસ્ત્રમાં દર્શાવેલી ક્રિયા કરતો હોય, તો તે પણ અનુમોદના લાયક છે. તો પછી તેના કરતાં ઘણોજ આગળ વધીને જે સમ્યગ્દર્શનને પ્રાપ્ત કરી શક્યો છે, અથવા તો તે સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિના સ્થાન કરતાં પણ અત્યંત આગળ વધીને વિરતિને ધારણ કરવાવાળો થએલો જીવ ચાહે તો દેશવિરતિવાળો હોય કે ચાહે તો સર્વવિરતિવાળો હોય, પણ તે ભક્તિનું પાત્ર બને તેમાં આશ્ચર્ય શું ?

વંદનાદિ અને પ્રશંસાદિના પાત્રોની જુદી જુદી સ્થિતિ

એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે શાસ્ત્રોમાં સૂત્રકારોએ કહેલા વંદનના સૂત્રોનું ઉચ્ચારણ કરવાપૂર્વક વંદન, નમન કરવામાં ગુણોની અધિકતા જોવાની એટલે વંદના કરનારના ગુણો કરતાં વંદનીયના ગુણોની અધિકતા હોય તેમાં લાભ છે, છતાં પણ તેમાં શાસ્ત્રકારોએ એકલી આત્મપરિણતિને સ્થાન નહિ આપતાં વ્યવહારથી ચારિત્રમાં પ્રથમ રહેલાનેજ ગુણાધિક તરીકે ગણીને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વંદન કરવા લાયક તરીકે ગણેલો છે, પણ ભક્તિ, પ્રશંસા અને અનુમોદનાને અંગે પોતાની અપેક્ષાએ ગુણાધિકપણું જોવાનું નથી અને તેથીજ તત્ત્વાર્થસૂત્રકાર મહારાજે પ્રમોદભાવનાના સ્થાન તરીકે સ્વગુણાધિક એવો શબ્દ નહિ લેતાં કેવલ ગુણાધિક એટલોજ માત્ર શબ્દ લીધો અને તેથી વીતરાગ સર્વજ્ઞ ભગવાનોએ અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિઓની કે દેશવિરતિઓની અગર સકષાયી સાધુઓના વર્તનોની કરેલી પ્રશંસા યોગ્યજ ગણી શકાય.

સમ્યગ્દષ્ટિ આદિ ગુણવાળાઓની પ્રશંસાનું ફરજીયાતપણું

એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિઆદિની પ્રશંશા અને અનુમોદના એ વીસસ્થાનક, કનકાવલિ, રત્નાવલિ અને ભિક્ષુપ્રતિમાની માફક કેવળ લાભની ઇચ્છાવાળાએજ કરવાની છે તેમ નથી, કેમકે તે તપોમાં તો હીનશક્તિવાળાને તે તપસ્યા નહિ કરતાં પણ અતિચાર લાગે નહિ પણ સમ્યગ્દષ્ટિઆદિની પ્રશંસા, અનુમોદના એ તો શાસનને અનુસરવાવાળાઓને માટે ફરજીઆત છે, અને તેથીજ સમ્યગ્દૃષ્ટિઆદિની પ્રશંસા અને અનુમો-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દનાથી લાભ એટલે ભવિષ્યમાં ઉંચા ઉંચા સમ્યગ્દર્શન અને ચારિત્રઆદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય, એટલુંજ નહિ પણ જો તે સમ્યગ્દષ્ટિ કે વિરતિઆદિને ધારણ કરનારાઓની પ્રશંસા, અનુમોદના કે ભકિત ન કરવામાં આવે તો સમ્યગ્દર્શન કે વ્રતના અતિચારો લાગે છે, અને તેથીજ તેને દર્શનાચારનો અતિચાર શાસ્ત્રકારોએ સ્પષ્ટ અક્ષરમાં જણાવ્યો છે. અર્થાત્ સમ્યક્ત્વવાળાની પણ પ્રશંસા ન કરે તે માત્ર પ્રમોદભાવનાના લાભથી ચૂકે એટલુંજ નહિ, પણ પોતાના આત્મામાં જિનેશ્વર ભગવાનના વચનો ઉપર થએલી અદ્વિતીય શ્રદ્ધારૂપી સમ્યક્ત્વને પણ મલિન કરે છે, માટે તે મલિનતા ટાળવાને અને સમ્યગ્દર્શનાદિના ઉત્તરોત્તર લાભ મેળવવાને માટે સમ્યગ્દર્શનાદિવાળાની પ્રશંસા, અનુમોદના થવીજ જોઈએ.

વ્યવહાર સમ્યક્ત્વની પણ લોકોત્તરતા

વળી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે જૈનશાસ્ત્ર પ્રમાણે જૈનજનતામાં મનાએલા દેવ કે ગુરુઓ બીજા શાસનોની માફક જન્મ આપવાને લીધે કે અન્નપાણી આપવાને લીધે કે હવા, અજવાળું, દેવલોકના સુખો કે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રાજા મહારાજાપણાના સુખો આપવાને લીધે મનાએલા નથી પણ સંસારમાં ગણાતા સ્ત્રી, પુત્ર, માતપિતા વિગેરે સંબંધીઓ કે ખાનપાન, સ્પર્શ, રસ વિગેરેના સુખો અગર ધન, ધાન્ય, રાજઋદ્ધિ વિગેરેની સાહેબીનું ત્યાગ કરવા લાયકપણું જણાવી તેનો ત્યાગ કરે તેથીજ તેમની પૂજ્યતા મનાએલી છે, માટે વ્યવહારદષ્ટિએ પણ વીતરાગ પરમાત્માને દેવ તરીકે, શુદ્ધ સાધુઓને ગુરુ તરીકે અને ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર કેવલી ભગવાનોએ નિરૂપણ કરેલા નિર્ગ્રંથ માર્ગને ધર્મ તરીકે માને છે, અને તેથીજ દરેક શાસ્ત્રોમાં આલેખાએલા શ્રાવકોને અંગે એજ વચનો આગળ મેલવામાં આવે છે सद्दहामि णं भंते! निग्गं पावय णं पत्तियामि णं भंते! निग्गंथं पावय णं रोएमिणं भंते! निग्गंथं पावयणं અર્થાત્ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનના અર્થ, પરમાર્થ અને શેષ અનર્થના પગથીએ તથાવિધ શુદ્ધિના અભાવે ન પણ ચઢ્યો હોય, તો પણ જેને નિર્ગ્રંથ પ્રવચનની શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રૂચિ થઇ હોય તે ખરેખર ધન્ય આત્મા હોઈ દરેક સમ્યગ્દર્શનવાળાને પ્રશંસનીય અને અનુમોદનીયજ હોય છે, અને વ્યાવહારિક સમ્યક્ત્વ કે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જે અરિહંત મહારાજને શુદ્ધ દેવ તરીકે, શુદ્ધ સાધુઓને ગુરુ તરીકે અને જિનેશ્વર મહારાજે કરેલા તત્ત્વનેજ તત્ત્વ તરીકે સ્વીકારવાની પ્રતિજ્ઞારૂપ હોવાથી તેવી પ્રતિજ્ઞાવાળાને લોકોત્તરપણું મળી જાય છે, તે પણ ખરેખર અહોભાગ્યનીજ દશા છે, અને તેથીજ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનવાળાને પણ પ્રશંસવો અને અનુમોદવો તે દરેક ધર્મપ્રેમીની ફરજ છે.

માર્ગને પ્રાપ્ત કરનારની પ્રશંસાથી તેના અવિરતિ આદિ અવગુણોની અનુમોદના કેમ નહિ ?

આ સ્થળે એમ શંકા નહિ કરવી કે માત્ર સમ્યગ્દર્શન પામ્યા છતાં હજી તે આત્મામાં અવિરતિના વિકારો જબરદસ્ત હોવાથી તેના તે અવિરતિના પાપોનું અનુમોદન તે પ્રશંસા અને અનુમોદન કરનારને લાગશે, કેમકે શાસ્ત્રકારો જેઓમાં સમ્યક્ત્વ છે, પણ વ્રતને અંગે પાસત્થાદિકપણું છે, તેઓને વંદનાદિક કરવાથી તે પાસત્થાઓના પાપનું અનુમોદન કરી પાપ બાંધનાર તરીકે ગણવામાં આવે છે, તો પછી અહીં અવિરતિવાળાની પ્રશંસા કરવાદ્વારા અવિરતિના અનુમોદનથી પાપ કેમ નહિ થાય? આવી શંકા નહિ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરવાનું કારણ એજ કે સમ્યગ્દૃષ્ટિની પ્રશંસા અને અનુમોદના કરતી વખત માત્ર સમ્યગ્દૃષ્ટિપણાની પ્રાપ્તિ અને તેના પોષણની દૃષ્ટિ હોય છે અને તેના અવિરતિપણાદિના વિકારોને તો તે પ્રશંસા કરનાર અને પ્રશંસાનું પાત્ર બંને પણ ધિક્કારે છે, અને તેથી જે વસ્તુ તરફ ધિક્કાર છે તેના અનુમોદનાનો પ્રસંગ આવતોજ નથી, અને તેજ કારણથી અહીં અવિરતિની અનુમોદના લાગતી નથી પણ પાસત્થાદિકને જે વંદન, નમસ્કાર કરાય છે તે ગુરુપણું ધારીનેજ કરાય છે, અને પાસત્થાદિકમાં ગુરુપણાને લાયકના ગુણોજ નહિ હોવાથી તે ધારણાવાળો માર્ગને ચૂકે છે એ સ્પષ્ટ છે, તેથી તે વંદના કરનાર અને કરાવનાર બંને તે હીનાચારપણાના અનુમોદક અને પોષક બને, અને તેથી પાપબંધ કરનારા થાય તેમાં આશ્ચર્યજ નથી.

ગુણવાળાની ગુણની અનુમોદના કરતાં તેના અવગુણની અનુમોદના આવી પડતી નથી.

આ વાતની અનુકૂળતાએજ આપણે શાસ્ત્રકારની દૃષ્ટિએ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ ત્રણને પરમેષ્ઠીપદમાં દાખલ કરી પંચપરમેષ્ઠીને માની શકીએ,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નહિતર તો આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુઓ છદ્મસ્થ દશામાં હોવાથી તેમનું અસર્વજ્ઞપણું. અસર્વદર્શિપણું અવીતરાગપણું આદિ અનુમોદનીય થઇ જાય અને તેથી તેમને તેજ બંધાતાં કર્મોના ભાગી આપણે નમસ્કાર કરનારા થઇએ અને તે દષ્ટિએ ભગવાન્ અરિહંત મહારાજા પણ યોગવાળા હોય ત્યાં સુધી આત્માની ચંચળતા ધારણ કરવાવાળા અને દ્રવ્ય થકી હિંસાના પણ કરનારા હોઇ જો તેમને પણ વંદના, નમસ્કાર કરીએ તો તે આત્માની ચંચળતાદિકના અનુમોદન કરનારા આપણે થઇએ, અને તેથી માત્ર સર્વગુણસંપન્ન સિદ્ધ મહારાજાનેજ પરમેષ્ઠી તરીકે માનવાનું રહે, માટે શાસ્ત્રકારોએ જણાવેલા પાંચે પરમેષ્ઠીને પૂજ્ય ગણનારા પુરુષોએ માત્ર ધારેલા ગુણોનીજ અનુમોદનાનું ફળ માનવાનું રહે છે; પણ તે પંચ પરમેષ્ઠીમાંથી કોઇનામાં કોઇપણ કષાયઆદિ દોષ હોય તો તેનું અનુમોદન કોઈપણ પ્રકારે થતું નથી, પણ તે કષાયાદિ દોષો તરફ હંમેશાં ધિક્કારજ રહેલો હોય છે. એટલે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુને પરમેષ્ઠી માની તેમને વંદના,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નમસ્કારઆદિ કરવામાં અને આરાધવામાં જેમ તેમના કષાયઆદિક બંધ હેતુઓ કે ઇન્દ્રિયાદિ આશ્રવોની અંશે પણ અનુમોદના થઇ પાપબંધ થતો નથી, તેવી રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિની પ્રશંસા, અનુમોદના વિગેરે સમ્યગ્દર્શનને અંગેજ થાય છે, માટે તે સમ્યગ્દર્શનવાળાની પ્રશંસા, અનુમોદનામાં આચાર્યાદિ પરમેષ્ઠીના વંદન, નમસ્કારઆદિની માફક લાભજ છે, પણ ધિક્કારાઇ રહેલી એવી અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણુઠાણે રહેલી અવિરતિના અનુમોદનને નામે અંશમાત્ર પણ હાનિ નથી.

મુમુક્ષુપણાથી કષાયવાળાઓ પણ પરમેષ્ઠી મહારાજ

એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે મિથ્યાત્વ અને અવિરતિની માફક કષાય એટલે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ પણ કાંઇ ઓછી હાનિ કરનારી ચીજ નથી. છતાં જેમ ધિક્કારને લીધે તેમનું અનુમોદન વંદનાદિકમાં થતું નથી, તેવી રીતે અત્રે પણ અવિરતિનું અનુમોદન તેના ધિક્કારને લીધે થતું નથી. મિથ્યાત્વના ધિક્કાર સાથે મિથ્યાત્વનું સમકીતિ તરીકે પ્રશંસન અને અનુમોદન કરવાનો તો પ્રસંગજ આવે નહિ, કેમકે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સમ્યગ્દર્શનાદિ કે તેને અનુસરતા ગુણોની પ્રાપ્તિ અને ધારણ કર્યા સિવાય ગુણિપણે ધારવાનું પગથીઉંજ નથી, માટે મિથ્યાત્વના ધિક્કારપૂર્વક સમ્યક્ત્વને નામે મિથ્યાત્વીની પ્રશંસા અને અનુમોદના કરવી જોઇએ એવા વિચારને અવકાશજ નથી. તત્વ એટલું કે હિંસાદિ સત્તરે પાપ-સ્થાનકમાં પણ ધિક્કારપણાની દૃષ્ટિપૂર્વક પ્રવર્તનારો હોવા છતાં પણ માત્ર સમ્યગ્દર્શનને ધારણ કરનારો ભવ્યઆત્મા મહાપુરુષજ ગણાય, અને તેના પ્રશંસા અનુમોદનાદિ કરવાં ફરજીયાતજ ગણાય અને તેથી જેમ વ્રતધારીને કાલાતિક્રમ કરીને દાન ન દેવું એ વ્રતનો અતિચાર એટલે અક્ષમ્ય દોષ છે, તેવી રીતે સમ્ય-ગ્દૃષ્ટિના ગુણોની પ્રશંસા ન કરવી તે પણ દોષજ છે.

એકલા સમ્યગ્દર્શનને અંગે પાત્રપણું

આવી રીતે જ્યારે માત્ર સમ્યગ્દર્શન ધારણ કરવા-વાળો પણ ભક્તિનું પાત્ર ગણાય ત્યારે શાસ્ત્રકારો જે **अविरयसम्मदिट्ठी जहन्नपत्तं मुणेयव्वं** એમ કહી શાસ્ત્રકારો ચારિત્રપ્રાપ્ત અને દેશવિરતિધારકની ઉત્તમતાની અપેક્ષાએ જઘન્યપણું જણાવવા છતાં ભક્તિને પાત્રપણું અવિરત

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સમ્યગ્દષ્ટિને છે એવું જે જણાવેલું છે તે બરોબર યુક્તિ-સંગતજ છે.

દુર્ધર બ્રહ્મચર્ય અને સમિતિઆદિને ધારણ કરનારાઓની માફક સમ્યગ્દર્શનની દેવોને પણ પ્રશંસનીયતા

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે માર્ગાનુસારિપણાને અંગે કે સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિને અંગે તે સમ્યગ્દર્શન અને માર્ગાનુસારિપણાને પ્રાપ્ત કરનારાની પ્રશંસા અને અનુમોદના કરવી તે દરેક સમ્યગ્દર્શનવાળાનું કાર્ય છે, અને તેથીજ ઇંદ્ર વિગેરેએ અનેક સમ્યક્ત્વવાન્ જીવોની દેવતાની સભાઓ વચ્ચે પણ પ્રશંસા કરી એ વાત શાસ્ત્રસિદ્ધ છે, અને તેવીજ રીતે અનેક સમ્યગ્દર્શનવાળાઓને અનેક દેવતા અને ઇંદ્રોએ ચિંતામણિ, સામાન્ય મણિ, ઔષધિ, આભૂષણ વિગેરે આપેલાં તે દ્વારાએ સમ્યગ્દર્શનનું બહુમાન જણાવી ભક્તિ કરેલી શાસ્ત્ર સાંભળનારાઓની ધ્યાન બહાર નથી.

માર્ગ આરાધકોની ભક્તિમાં સાવદ્યનિરવદ્યપણાના વિચારનો અભાવ

કેટલાકો સાધુમહારાજાઓને સાવદ્યનો ત્યાગ હોવાથી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સાવદ્યસ્વરૂપવાળી ભક્તિ ન હોય, પણ શ્રાવકો કે જેઓને સર્વસાવદ્યનાં પ્રત્યાખ્યાન નથી તેઓએ પણ નિરવદ્યજ ભક્તિ કરવી જોઇએ એવું કહેતાં વિચાર કરવાની ઘણી જરૂર છે, કેમકે જેમ જિનેશ્વર મહારાજની દ્રવ્યપૂજા સર્વ-સાવદ્યના ત્યાગવાળા સાધુઓને કરવી યોગ્ય નહિ છતાં પણ શ્રાવકને દેશવિરતિ હોવાથી તે દ્રવ્યપૂજા કરવામાં સ્વરૂપથી સાવદ્યપણું છતાં પણ સંસારને પાતળો કરવાનું કહી સ્પષ્ટપણે નિર્જરા જણાવી છે, તો જેમ પૂજા કરનારની સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિને માટે કરાતી દ્રવ્યપૂજામાં સાવદ્યપણાનું નુકશાન થાય તે ગણવામાં આવતું નથી, તેવી રીતે સમ્યગ્દર્શનને ધારણ કરવાવાળા મહાપુરુષોની ભક્તિમાં સ્વ અને પર ઉભયનું સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ થતું હોવાથી સાવદ્યપણાનો ભય આગળ કરવો તે સમજદારની દૃષ્ટિને શોભે તેમ નથી.

માર્ગવાળાની ભક્તિમાં સાધિકરણપણા આદિનો વિચાર એ મિથ્યાત્વ

વળી કેટલાકો સમ્યગ્દર્શનઆદિવાળાની ભક્તિને અંગે સાધિકરણ અને નિરધિકરણપણાનો વિચાર શ્રાવકોને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અંગે કરે છે, તેઓએ પણ વિચારવું જોઇએ કે તીર્થંકર મહારાજના આગમનની વધામણી લાવનાર મનુષ્યોને કરોડો સોનૈયા અને રૂપીઆ આપવામાં આવે, અથવા ભગવાન્ તીર્થંકર સંવત્સરીદાન આપે, તો તેમાં શું અધિકરણ ગણીને પાપબંધ ગણવો ? શાસ્ત્રકારો તો વધામણીના દાનને ભકિત તરીકે ગણાવે છે અને સંવત્સરીદાનને અનુકંપાનું અંગ ગણાવે છે. એવી રીતે સાધિકરણ, નિરધિકરણની અપેક્ષાએ ભકિતનું છાંડવાલાયકપણું ગણવા જતાં અનુકંપાદાન પણ છોડવું પડશે.

અનુકંપાદાનમાં પણ સાવદ્ય કે સાધિકરણપણું વિચારાય નહિ ?

અનુકંપાને પાત્ર બનેલા પ્રાણીઓ તે અનુકંપાથી દીધેલા દાનને લઇને કાંઈ યાવજ્જીવન અધિકરણરહિતજ રહે, અગર અનુકંપાથી દીધેલી વસ્તુનો ઉપભોગ કરી પાપરહિતજ પ્રવૃત્તિ કરે એવો નિયમ નથી, કેમકે તે અનુકંપાને પાત્ર બનેલો જીવ તો ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજના માર્ગમાં પણ આવેલો નથી જેથી તે પાપના કાર્યને કરતાં થકાં પણ તેને પાપ તરીકે માને. અર્થાત્

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અનુકંપાદાનને પાત્ર બનેલો જીવ સમ્યગ્દર્શનાદિક કે વિરતિઆદિનું સ્થાન નહિ બનેલો હોવાથી પાપની પ્રવૃત્તિ કરવાવાળો રહે છતાં અનુકંપાદાન દેવાવાળો મનુષ્ય તો માત્ર તેના દુઃખને ટાળવાની બુદ્ધિથીજ દાન આપે છે તે દાન આપનારો મનુષ્ય તે મનુષ્યના વિષયકષાયની પ્રવૃત્તિને વધારવાની બુદ્ધિવાળો હોતોજ નથી, અને તેથી તે અનુકંપાદાન દેનારને દુઃખી મનુષ્યના દુઃખને ટાળવાની બુદ્ધિથી લાભજ હોય છે અને એમ જો ન માનીએ તો જૈન નામધારી થઇને પાપીઓનો નાશ કરવા માટે કેડ બાંધવી પડશે, કેમકે પાપીઓનો નાશ કરવામાં એક હિંસા નામનું પાપ લાગશે, પણ તે પાપીના જિંદગી સુધીના અઢારે પાપસ્થાનકો રોકવાનો લાભ મળશે, પણ એવી રીતે કરવાનું કોઇપણ વિવેકી કે શાસ્ત્રજ્ઞ કહેતાજ નથી. જો બચાવ્યા માત્રનો લાભ ન માનીએ અને બચનારાની શેષ જિંદગીમાં કરાતા પાપોની અનુમોદના બચાવનારને થએલી એમ માનીએ, તો મેઘકુમારનો જીવ હાથીના ભવમાં સસલાને બચાવીને, તેના પ્રભાવે બીજે ભવે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરી ચારિત્રને મેળવી આત્મકલ્યાણ કરનારો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

થાતજ નહિ, અને તે હાથીના ભવની અનુકંપાનું દૃષ્ટાંત શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજા ધર્મને અંગે કષ્ટ સહન કરવામાં આપતજ નહિ. એમ નહિ કહેવું કે સસલાને તે હાથીએ માર્યો નહિ તે રૂપ અનુકંપા અહીં લેવી, પણ બચાવવાની બુદ્ધિરૂપ અનુકંપા ન લેવી, કારણ કે નહિ મારવો એનુંજ નામ અનુકંપા લઇએ તો પ્રથમ તો અભયદાન અને અનુકંપાદાન એક થઈ જાય. વળી કોઇપણ જીવ પોતાની જિંદગીમાં જીવોનો સતત નાશ કરતો હોય તોપણ તેને નાશ નહિ કરેલા જીવો અનંતગુણા છે તેથી તે બધાની દયાનો લાભ મળી જાય, અને તેથી કોઇપણ જીવ ચાહે તેવો હિંસક હોય તેને દુર્ગતિએ જવાનું રહેજ નહિ, પણ આ વાત કોઇપણ શાસ્ત્ર કે શાસ્ત્રાનુસારી માનતો કે મનાવતો છેજ નહિ, અને તેથી તથા શ્રીજ્ઞાતાસૂત્રમાં કહેલા મેઘકુમારના માત્ર સસલાની કહેલી અનુકંપાના દૃષ્ટાંતથી દરેક શાસ્ત્રાનુસારીને માનવાની ફરજ પડશે કે બચાવવાની બુદ્ધિ તેજ અનુકંપા છે, અને તેથીજ બચાવનારને માત્ર બચાવવાની બુદ્ધિરૂપી અનુકંપાનુંજ ફળ મળે છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અનુકંપા અને અહિંસાના વિષયોની ભિન્નતા

એ પણ યાદ રાખવું કે હિંસા વર્જવાની બુદ્ધિ તે વ્રતનો વિષય છે, અને અનુકંપા કરવી તે સમ્યક્ત્વનો વિષય છે, અને તેથી બચાવવાની બુદ્ધિવાળાને અનુકંપાનું ફળજ મળે છે, પણ બચનારના પાપોનું અનુમોદન લાગતું નથી, તેવી રીતે અહીં પણ સમ્યગ્દર્શનવાળા જીવની ભક્તિ કરતાં તે ભક્તિ કરનાર મહાપુરુષને સમ્યગ્દર્શનાદિની અનુમોદના, સહાય્ય, વિગેરે દ્વારાએ લાભજ થાય છે, પણ તે સમ્યગ્દર્શનવાળાના કરેલા પાપોનું અનુમોદન તે ભક્તિ કરનારને લાગતું નથી, માટે દર્શનની શુદ્ધતાને કે સામાન્ય દર્શનમાત્રને ધારણ કરનારાઓની ભક્તિમાં સાવદ્યનિરવદ્યપણું સાધિકરણ નિરધિકરણપણું વિચારવું કે વિચારવાને કહેવું તે મિથ્યાદર્શન સિવાય બીજું કાંઈજ નથી.

વિરતિવાળાઓની વિશેષપાત્રતા અને ચારિત્ર-પદના આરાધન માટે તેની ભક્તિ

મહારાજા શ્રીપાળ ચારિત્રપદને આરાધન કરનારા હોઈ વિશેષે વિરતિવાળાઓની ભકિત કરવામાં લીન થઈ ચારિત્ર-પદનું આરાધન કરે છે એ વાત આપણે ઉપરની ગાથામાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

विरइक्कपराण भत्तिकरणेण એ પદથી જોઇ ગયા. જ્યારે સામાન્યપણે સમ્યગ્દર્શન પામવાવાળાનો જન્મ પણ કૃતાર્થ અને સફળ ગણાય, અને તેથી તે સમ્યગ્દર્શન પામનારો ભકિતપાત્ર બને તો પછી જેઓએ સમ્યગ્દર્શનની સ્થિતિ કરતાં પલ્યોપમો અને સાગરોપમોની મોહનીય કર્મની સ્થિતિઓ તોડી નાખી, આત્માને દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિને પાત્ર બનાવ્યો છે, તેવા સત્પુરુષોની ભક્તિ કરવામાં અપૂર્વ ભાવ હોય તેમાં આશ્ચર્યજ શું? વળી એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે જે મનુષ્યને જે ગુણની આરાધના કરવી હોય તે મનુષ્યે તે ગુણની ઉત્કૃષ્ટતાવાળાઓની પૂજા, ભક્તિ કરવીજ જોઇએ.

ગુણવાળી વ્યકિતની આરાધનાની જરૂર

જો કોઇપણ મનુષ્ય ગુણની આરાધના કબૂલ કરે, પણ તે ગુણવાનોની આરાધનાથી વિમુખ રહે કે તે ગુણવાળા એકની પણ વિરાધના કરનારો થાય તો તે ગુણની કબુલાત વ્યર્થ ગણાય એટલુંજ નહિ પણ તે મનની કબુલાત કરનારો સંસારચક્રમાં રખડી મરે. ધ્યાન રાખવું કે ગોશાલો અને જમાલિ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જ્ઞાનીઓને સંપૂર્ણપણે માનવાવાળો છતાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજ રૂપી ગુણવાળી વ્યકિતને નહિ માનવાથી કે તેની વિરાધના કરવાથી સંસારસમુદ્રમાં સરી પડયા છે. શ્રીભગવતીસૂત્રને વાંચનારા અને સાંભળનારાઓની ધ્યાન બહાર તો નહિજ હોય કે ગોશાલો ભગવાન્ ઋષભદેવજી વિગેરે ત્રેવીસ તીર્થંકરોને માનવાવાળો હતો, છતાં શ્રમણ ભગવાન્ મહારાજરૂપી એક તીર્થંકરને નહિ માનવાથી અને તેનો વિરોધ કરવાથી અનંતકાળ સંસારસમુદ્રમાં રખડી ગયો. અર્થાત્ ગુણવાળાની આરાધના અને તેની વિરાધનાનો ત્યાગ કરવાદ્વારાએજ ગુણની આરાધના થાય છે, માટે મહારાજા શ્રીપાળ ચારિત્રપદની આરાધનાને માટે દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિઓને ધારણ કરવાવાળાઓની ભકિત કરવા માટે તત્પર થએલા છે.

ભકિત કરતી વખત ધારેલા ગુણોની પ્રાપ્તિ

વળી એ પણ એક વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે જેનું આરાધન કરીએ તે વ્યકિતમાં અનેક ગુણો હોય છતાં પણ તેના જે ગુણોને ઉદ્દેશીને તેનું આરાધન કરીએ તે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ગુણોને રોકવાવાળા કર્મોનો તેથી નાશ થાય. સ્થૂલભદ્રસ્વામી, જંબૂસ્વામી સરખા મહાપુરુષોનું સ્મરણ, કીર્તન જે તેમના બ્રહ્મચર્યના ગુણને અંગે કરવામાં આવે છે, તે આરાધન કરનારને બ્રહ્મચર્ય પ્રાપ્ત કરાવનાર, સ્થિર કરાવનાર કે દૃઢ કરાવનાર થાય છે, અને તેથીજ કલિકાલ સર્વજ્ઞ ભગવાન્ શ્રીહેમચંદ્રસૂરિજી યોગશાસ્ત્રની અંદર સ્થૂલભદ્રાદિ મહાપુરુષોના સ્મરણની વખતે તેમના તે મૈથુનનિવૃત્તિના ગુણને સ્મરણ કરવાનું જણાવે છે, અને તેના ફળ તરીકે પણ ત્યાંજ બ્રહ્મચર્યની પ્રાપ્તિ, સ્થિરતા અને રક્ષણ સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં સૂચવે છે. તેવી રીતે અહીં પણ વિરતિને ધારણ કરવાવાળા મહાપુરુષો જો કે સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન ગુણોવાળા જરૂર હોય છે, પણ અહીં ચારિત્રપદની આરાધનાનો પ્રસંગ હોવાથી અને ચારિત્રને રોકનારાં કર્મોને નાશ કરવાનો ઉદ્દેશ હોવાથી તે વિરતિવાળાના વિરતિરૂપી ગુણને આગળ કરીને ભક્તિ કરવાનું જણાવેલું છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વ્રતાદિના પાલન અને ભક્તિનું ભાવ અનુષ્ઠાનપણું કરવા શું કરવું? દ્રવ્યાનુષ્ઠાન કહેનારાઓને ચેતવણી

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે મહારાજા શ્રીપાળજી વ્રત અને નિયમો પાળવાદ્વારાએ તથા વિરતિમાં એકનિષ્ઠાવાળા બનેલાઓની ભક્તિદ્વારાએજ માત્ર ચારિત્રપદનું આરાધન કરે છે તેમ નથી, કેમકે વ્રત, નિયમનું પાલન અને વ્રતધારીની ભક્તિ એ બંને દ્રવ્યથકી પણ બની શકે. જો કે શ્રીપાળ મહારાજાએ કરેલું તે આરાધન દ્રવ્યથકી હતુંજ નહિ. તેવા ધર્મિષ્ઠોના ધર્મબુદ્ધિએ કરાએલા આરાધનને દ્રવ્યઆરાધન તો તેઓજ કહે કે જેઓને દ્રવ્યઆરાધનનું લક્ષણ માલમ ન હોય, અગર ભાવઆ-રાધનના ઉઠાવગીર બન્યા હોય, કેમકે દ્રવ્યઆરાધન ત્યારેજ કહેવાય કે જેનું આરાધન કરે છે તેના ગુણોનું બહુમાન અંતઃકરણમાં ન હોય, પણ માત્ર કોઇપણ લાલચે કે અનુપયોગપણે તે આરાધન કરવામાં આવતું હોય, અર્થાત્ જિનેશ્વર ભગવાનના શાસનમાં દર્શાવેલી સામાયિક, પૌષધ, પૂજા, પ્રતિક્રમણ વિગેરે ક્રિયાને કરનાર મહાપુરુષને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જેઓ દ્રવ્યક્રિયા કરનાર ગણે છે, તેઓ ખરેખર તે મહાપુરુષોની ભાવપૂજાના ચોર છે, એટલુંજ નહિ પણ તે મહાપુરુષોને લાલચુ કે બેવકૂફ તરીકે સમજાવી ખોટા કલંક દેનારાજ છે. વિશિષ્ટ જ્ઞાની મહારાજ સિવાય કોઇપણ ક્રિયા કરનારને દ્રવ્યક્રિયા કરનાર તરીકે કહેવાનો હક જગતમાં કોઇને પણ નથી, કેમકે જે મનુષ્ય ક્રિયા કરનારના આત્માને જાણી શકતો નથી, તે મનુષ્ય તે ક્રિયા કરનારના આત્માના ભાવને શી રીતે જાણી શકે ? અને જ્યાં સુધી ક્રિયા કરનારના આત્માના ભાવને જાણી શકીએ નહિ ત્યાં સુધી તે ક્રિયા કરનારો આત્મા મોક્ષની પ્રાપ્તિ કે આત્મકલ્યાણની બુદ્ધિએ ક્રિયા કરતોજ નથી એવું કહેવાનો હક શી રીતે મળે ? પણ શાસનના શત્રુઓને અને ક્રિયાના કટ્ટર વિરોધીઓને પોતાને શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયાઓ કરવી નથી, અને બીજાઓ શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયાઓ કરતા હોય તેને શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયાઓથી ચ્યુત કરવાનું ધ્યેય હોય તેવા શાસનશત્રુઓને આ સત્યતત્વનો ક્ષણભર વિચાર પણ આવે ક્યાંથી ? અને તેથી જન્માંધ મનુષ્ય જેમ લાલ, પીળા વિગેરે રંગોના જ્ઞાનથી દૂર રહે, તેમ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આ લોકો ધર્મમાં પ્રવર્તેલા ધર્મિષ્ઠોના ભાવને ગણતરીમાં ન લે તે તેમની દશાનેજ સૂચવે છે.

દ્રવ્યાનુષ્ઠાન તરીકે વ્રતાદિને ગણવાનો હેતુ

આ લેખમાં જે ઉપર જણાવવામાં આવ્યું કે વ્રત, નિયમનું પાલન અને દેશથી કે સર્વથી વિરતિ ધારણ કરનારાઓની ભક્તિ દ્રવ્યથી પણ થાય છે, તે માત્ર આગળના વિશેષણની અવતરણા તરીકે અને જગતમાંના માત્ર કોઇક તેવા જીવની તેવી દ્રવ્યપ્રવૃત્તિ થવાના સંભવની અપેક્ષાએ છે, અને તેવા સંભવને દૂર કરવા માટે તથા શ્રીપાળ મહારાજાનું આરાધન ભાવઆરાધનરૂપેજ છે એવો નિશ્ચય કરાવવા માટે શાસ્ત્રકાર ૨૫૪ શબ્દોમાં કહે છે કેઃ–जइधम्मणुरागेणं એટલે અઢાર હજાર શીલાંગમય, પંચમહાવ્રતમય અને કુટુંબકબીલા, ધનધાન્ય વિગેરે રૂપ સંસારને સર્વથા વોસરાવવાવાળા સાધુમહાત્માઓનેજ જે ક્ષાંતિઆદિ દશ પ્રકારનો કે પડિલેહણઆદિ દશ પ્રકારનો, કે ઇચ્છામિચ્છાદિક દશ પ્રકારની સમાચારીરૂપ જે ધર્મ તેના અનુરાગ એટલે અત્યંત બહુમાન અને પ્રીતિદ્વારાએ ચારિત્રધર્મનું આરાધન કરે છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શ્રી જૈનશાસનની ઉત્પત્તિની જરૂર

જિનેશ્વર મહારાજના શાસનમાં હિંસાદિક અઢારે પાપસ્થાનકોનું સ્વરૂપ નિરૂપણ કરવું તે પ્રથમ નંબરે જરૂરી છે, કેમકે જૈનશાસન જગતના ઉદ્ધાર માટેજ ઉત્પન્ન થએલું છે, અને જૈનશાસનદ્વારાએ જગતનો જે ઉદ્ધાર માનવામાં આવ્યો છે તે શરીરના હૃષ્ટપુષ્ટપણાને લીધે કે આરોગ્યતાને અંગે નહિ, તેમજ રૂપાળાપણા, મજબુતપણા કે તેના ઉંચાઇપણાને અંગે નહિ, રાજઋદ્ધિ, ધન, માલમિલ્કત, વાડી, બંગલા, મહેલઆદિની ઉન્નતિ કે પ્રાપ્તિને માટે નહિ, હીરા, મોતી, મણિ, મુંગીઆ, પન્ના કે સોનારૂપાની ઉત્પત્તિ, પ્રાપ્તિ, વૃદ્ધિ કે રક્ષણ માટે નહિ, માતાપિતા, પુત્ર, સ્ત્રી, ભાઇ, બહેન કે અન્ય કુટુંબકબીલાને મેળવવા માટે નહિ, નાત, જાત, દેશદ્વારાએ બાહ્ય સુખ મેળવવા માટે નહિ. જોકે ઉપર જણાવેલું બધું જૈનશાસનના સદાચારોને પ્રતાપે મળે છે એ ચોક્કસ છે, પણ તે જૈનશાસનની ઉત્પત્તિ તે વસ્તુઓ માટે કરવામાં આવેલી નથી. જૈનશાસનની ઉત્પત્તિ તો જગતમાં વર્તતા અન્ય પદાર્થોથી જે દુઃખો ટળી શકે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નહિ, અને જે સુખો તેનાથી મળી શકે નહિ, તેવાં દુઃખો ટાળવા માટે અને સુખો મેળવવા માટેજ થએલી છે. તે જગતના બાહ્ય પદાર્થોથી ન ટળી શકે તેવાં દુઃખો દરેક સમજુ પ્રાણીના ધ્યાનમાં છે, પણ દુર્ભાગ્યના ઉદયે તે દુઃખો તરફ તેઓની દુઃખ તરીકેની બુદ્ધિ જાગ્રત થએલી નથી, અને જ્યારે તે દુઃખોને અંગે દુઃખ તરીકેની બુદ્ધિજ જાગ્રત ન થાય, તો પછી તેને દુઃખ તરીકે માનીને ટાળવાની બુદ્ધિ તો થાયજ ક્યાંથી?

બાહ્યપદાર્થોથી ન ટાળી શકાય તેવાં દુઃખોનું નિવારણ કરવાનો માર્ગ

ઉપર જણાવેલાં દુઃખો તે એજ કે જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ વિગેરેના દુઃખો છે. વાચક સહેજે સમજી શકશે કે પહેલા જણાવેલા પદાર્થોથી આ દુઃખો, એક અંશ પણ ઘટી શકતાં નથી, પણ વાસ્તવિક રીતિએ વિચાર કરતાં જણાશે કે પહેલા જણાવેલા પદાર્થોજ આ દુઃખોને ઉભા કરનારા છે. જ્યારે આવી રીતે સ્પષ્ટપણે અનુભવમાં આવતાં જન્માદિક દુઃખો પણ મનુષ્યની દુઃખબુદ્ધિ ઉત્પન્ન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરતાં નથી, તો પછી તે જન્માદિ દુ:ખોને ટાળવાની બુદ્ધિ અને તેને ટાળવાના ઉપાયોનો અમલ કરવાની વાતમાં તો કોઇકજ આવે તે સ્વાભાવિકજ છે.

મરણભયને ધરનારૂં આખું જગત છે પણ જન્મભયને ધારે તેજ સમજુ.

સામાન્ય રીતે જો કે સંસારના દરેક પ્રાણીઓ મરણથી ભય પામે છે, અને કવિઓ પણ તેનેજ અનુસરીને मरणसमं नत्थि भयं એ વાક્ય તથા सव्वे जीवावि इच्छन्ति जीविउं न मरिज्जिउं અર્થાત્ મરણ સરખો જગતમાં કોઇ ભય નથી, અને સર્વે પણ જીવો જીવવા ઇચ્છે છે કોઇપણ મરવા ઇચ્છતું નથી. આવી સ્થિતિ સામાન્ય રીતિએ છતાં પણ જગતના જીવો માત્ર મનોરથો મરણને ટાળવામાં મસ્ત રહે છે, પણ મરણના કારણભૂત કર્મોનો તેઓને એક અંશે પણ વિચાર આવતો નથી. જેઓને મરણના પણ ખરાં કારણો જાણી તેને ટાળવાનો વિચાર થતો નથી, તેને મરણના હેતુઓ ખોળવાનો વિચાર થાયજ કયાંથી ?

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મરણભયની વ્યર્થતા ને જન્મ ટાળ્યા સિવાય મરણની અનિવાર્યતા

આ સ્થાને ખરેખર આશ્ચર્યની તો બીના એ છે કે જે વસ્તુ નિયમિત થવાનીજ છે, અને જેનો પ્રતિકાર ઇંદ્ર, દેવતા, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બળદેવ, રાજા, મહારાજા, શેઠીઆ, શાહુકાર, નોકર, ચાકર, રંક, દરિદ્ર, કોઇની પણ ઉપર જેનો ડંકો વાગ્યા વગર રહ્યો નથી, એટલુંજ નહિ પણ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર, સર્વ લબ્ધિનિધાન ગણધરો લોકાલોકને દરેક ક્ષણે દેખનાર અને જાણનાર કેવલિભગવંતો તથા એક અંતર્મુહૂર્તમાં સોળ હજાર, ત્રણસો ત્યાસી મહાવિદેહના હાથી જેટલી શાહીથી લખાય તેવાં શાસ્ત્રોમાં ઉલટાસુલટી ઉપયોગ મેલી શકનારા શ્રુતકેવલી મહારાજાઓ પણ જે મરણના પંજામાં સપડાયા સિવાય રહ્યા નથી, તેવા મરણને નિવારી શકાય એમ માનવું કે તેનાથી દૂર રહેવાના મનોરથો કરવા અથવા તો તેનાથી સમગ્ર જીવન સુધી ડરતા રહેવું એ માન્યતા, મનોરથો અને ડર કોઇપણ પ્રકારે સજ્જનોને શોભે તેવો નથી. જો મરણને સર્વથા દૂર કરવું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

હોય તો વર્તમાન ભવના મરણની ઉપેક્ષા કરી, અન્ય મરણોને પ્રતિબંધ કરવા માટે પુરુષોએ પરમાર્થિક પ્રયત્ન આદરવો જોઇએ. યાદ રાખવું કે તે અન્ય મરણોને ટાળવાનું પણ ત્યારેજ શક્ય બને કે અન્ય જન્મોને ટાળવામાં આવે. એટલાજ માટે નીતિકારનું પહેલુંજ પદ દરેકે લક્ષમાં લેવું જોઇએ કે जातस्य हि ध्रुवो मृत्युः અર્થાત્ સંસારચક્રમાં જન્મ પામેલા જીવને મૃત્યુ થવું એ નિશ્ચિતજ છે. કોઇપણ જીવ જન્મ પામ્યો તે મર્યા સિવાય રહેવાનો નથી, અને જે સંસારચક્રમાં જન્મતો નથી, તેને કોઈપણ કાળે મરણના સપાટામાં સરકવું પડતું નથી. તત્ત્વદૃષ્ટિએ એમ કહી શકીએ કે મરણને રોકવું તે અશક્યજ છે, પણ પુરુષ પોતાનો પુરુષાર્થ ફેરવે અને કાંઇક કરી શકે તો તે માત્ર જન્મ રોકવાથીજ થઇ શકે. જન્મને રોકયા વગર મરણ રોકાતું નથી અને જન્મને રોકનારા મહાત્માઓને મરણ પડખે પણ ચઢતું નથી. અર્થાત્ વાસ્તવિક રીતે સમજુ મનુષ્યોને ભય રાખવાનું કોઇપણ સ્થાન હોય તો તે માત્ર જન્મનીજ દશા છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મરણભય તે અવગુણ ને જન્મભય તે ગુણ

શાસ્ત્રકાર મહારાજાઓ પણ મરણને અંગે એજ જણાવે છે કે તેજ મહાત્મા જગતમાં જાહોજલાલીવાળો ગણાય કે જેણે મરણનો ભય છોડેલો છે. સાધુમહાત્માઓને અંગે મરણનો ભય છોડવો એ જ્યારે ગુણ તરીકે ગણવામાં આવે છે ત્યારે તેજ મહાપુરુષોને અંગે ગર્ભમાં રહેવું અને જન્મ લેવો એ કાર્યોને અંગે ભય રાખવો તે સાધુમહાત્માના ગુણ તરીકે લેખવામાં આવે છે. એટલે કે મરણનો ભય એ કાયરતાની કોઠી અને અધમતાની નિશાની છે, પણ જન્મ વિગેરથી ભય પામવો તે ઉત્તમત્તાનું સ્થાન અને મહાત્માપણાની મોજ છે.

જન્માદિકના ભયનું બાહ્યપણું પણ કર્મના ભયનું આંતરિકપણું

બાહ્યદૃષ્ટિએ આ જન્મના ભયને ટાળી જન્માદિક સર્વ દુઃખોથી મુક્ત થવાની વાત જણાવી, પણ તત્વદૃષ્ટિએ વિચારીએ તો આત્માના એકએક પ્રદેશ ઉપર કર્મરાજાના અનંત અનંત પરમાણુઓની ચોકી બેઠેલી છે, અને માત્ર શરીર, વાચા, મન, શ્વાસોચ્છ્વાસ કે જીવન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને મરણુ એ બધાં તે ચોકીની ચતુરાઇનીજ ચોવટ છે, એટલુંજ નહિ પણ આત્માના સ્વભાવભૂત એવા જ્ઞાનાદિકો પણ તેના દ્વારાએ ઉત્પન્ન થાય છે, અને કેટલાંક જ્ઞાનો તો તેના દ્વારાએજ ઉત્પન્ન થાય, ટકે અને વધે છે. વાસ્તવિક રીતિએ આત્માના સ્વરૂપને જાણુવાવાળા જાણુકાર પુરુષો આવી રીતની આત્માની અનાદિથી ચાલી આવતી ગુલામીમાં ગોથાં ખવાય છે એ વાતને ભયંકરમાં ભયંકર સમજ્યા વિના રહેજ નહિ. એ જન્માદિક દુઃખોના નિવારણુને માટેજ જૈનશાસનની ઉત્પત્તિ છે.

પાપને રોકવાનો રસ્તો ને સ્વાભાવિક દશા પ્રાપ્ત કરવાનો સરલ માર્ગ

તે જન્માદિક દુઃખોનું નિવારણુ તેના કારણુભૂત હિંસાદિક કાર્યોથી થતા પાપોના નિવારણુ સિવાય બની શકેજ નહિ, માટે જૈનશાસને કુટિલતાની કોટિમાં કુશલ બનેલા કર્મના કારમા જુલમને કાપવા માટેજ કમર કસવી છે, અને જ્યારે કર્મકટકનું કાસળ કાઢી નાખવામાં આવે, ત્યારે દર્દોના [illegible]થી થતા આરોગ્યસુખની માફક

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આત્મા સ્વાભાવિક અનુપમ અવ્યાબાધ સુખને સદાકાલને માટે ભોગવનારો થાય છે, પણ તે કર્મ હાથથી પકડીને કાઢી મેલી શકાય કે દરવાજા બંધ કરીને રોકી શકાય એવી ચીજ નથી, છતાં જેમ અજવાળું એ પકડી નહિ શકાય એવી ચીજ છતાં પણ તેની ઇચ્છાવાળાએ તેના કારણ-ભૂત દીવાનો કે તેવા અન્ય જ્યોતવાળા પદાર્થનો આશ્રય ખોળવો પડે છે, અને તેવાનો આશ્રય ખોળીનેજ હાથથી પકડી કે કાઢી ન શકાય તેવા અંધકારને દૂર કરાય છે, તેવી રીતે જૈનશાસન પણ જીવોના કર્મને દૂર કરાવવા માટે પ્રથમ આત્માના સ્વભાવરૂપ સંવરનો ઉદ્યોત જારી કરે છે, અને તેથી અંધકાર જેવાં હિંસાદિકથી થતાં પાપકર્મો આપોઆપ દૂર થઇ જાય છે.

હિંસાદિક પાપોની ભયંકરતાના ખ્યાલનો પ્રભાવ

આ બધી હકીકત સમજનારો મનુષ્ય સહેલથી સમજી શકશે કે જૈનશાસનની જે કોઇ અપૂર્વ મહત્તા છે તે માત્ર હિંસાદિક પાપરૂપી પિશાચોને પલાયન કરા-વવામાંજ છે. જૈનશાસનરૂપી સૌધની સીળીના પહેલે પગથીએ પણ ચઢેલો તેજ પ્રાણી ગણાય કે જે પ્રાણી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આ હિંસાદિક અઢારે પાપસ્થાનકોને પિશાચ કરતાં પણ અત્યંત ભયંકરપણે ગણે જ્યાં સુધી આ હિંસાદિક અઢારે પાપસ્થાનકોને સંસારના મૂળરૂપે જન્માદિની જાળને જોડનાર તરીકે કે આત્માના અવ્યાબાધ સુખને બાધિત કરનાર તરીકે ન ગણે ત્યાં સુધી જૈનશાસનને હિસાબે તે જીવ સમ્યગ્દષ્ટિ એટલે શુદ્ધ દૃષ્ટિવાળો થઇ શકયોજ નથી ?

સમ્યગ્દષ્ટિ ને મિથ્યાદષ્ટિ શબ્દના પ્રયોગનો હેતુ

જૈનશાસનમાં વપરાતા મિથ્યાદષ્ટિ શબ્દથી જેઓને ભડક લાગે છે તેઓએ મધ્યસ્થપણે વિચારવું જોઇએ કે જૈનશાસન કોઇપણ નાત, જાત, કુળ, દેશ કે ચામડીના રંગને અંગે સમ્યગ્દષ્ટિ કે મિથ્યાદષ્ટિપણું માનતું નથી, કિન્તુ કોઇપણ નાત, જાત, દેશ કે ચામડીના રંગવાળો હોય પણ જો હિંસાદિક પાપસ્થાનકોની ભયંકરતાનું ભાન મેળવી શકે તો તે સમ્યગ્દષ્ટિ ગણાય, આમ હોવાથી જેઓ પોતાની મેળે હિંસાદિક અઢારે પાપસ્થાનકોને પિશાચ કરતાં પણ ભયંકર માનવાને તૈયાર નથી અને જિનેશ્વર મહારાજના માત્ર હિતનોજ ઉપદેશ કરનાર

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સર્વજ્ઞપણું પ્રાપ્ત થયા પછીજ કથન કરાયેલ અને આગળ પાછળના અર્થોમાં નિઃસ્વાર્થપણું હોવાથી અંશે પણ વિરોધ ન આવે એવું હોવાથી જેને મોક્ષની ઇચ્છાવાળા સત્પુરુષોએ ગ્રહણ કરેલું છે એવા જૈનશાસનને સાંભળવાથી પણ હિંસાદિક અઢારે પાપસ્થાનકોની પ્રવૃત્તિ એ પિશાચની પ્રવૃત્તિ કરતાં ભયંકરમાં ભયંકર લાગે નહિ તેવાઓ સમ્યગ્દૃષ્ટિની શ્રેણીથી નિસરી ગએલા મનાય અને મિથ્યાદૃષ્ટિપણાની મત્ત દશામાં મહાલતા લેખાય. તેમાં કોઇપણ જાતનો પક્ષપાત કે દ્વેષ છે એમ કહી શકાયજ નહિ.

હિંસાદિક પાપોને છાંડવાની બુદ્ધિ એજ ધર્માનુરાગ

આવી રીતે જ્યારે હિંસાદિક પાપોને પાપ તરીકે જાણવા એજ સમ્યગ્દર્શનની સીડી છે તો પછી આ વાત સહેજે માનવી પડશે કે શાસનના સૌધમાં સહેલ કરવાની લાગણીવાળા લોકોએ એ હિંસાદિક પાપોનો પરિહાર કરવો તેજ ધ્યેય તરીકે છે એમ માનવું જોઇએ. આગળની ગાથામાં અને ચાલુ અધિકારને અંગે જે અનુરાગના સ્થાન તરીકે યતિધર્મ એટલે સાધુધર્મ ગણા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વવામાં આવેલો છે તે બીજો કોઇજ ધર્મ નહિ પણ આ હિંસાદિક પાપોનો ત્રિવિધ ત્રિવિધ ત્યાગ કરવારૂપજ તે યતિધર્મ છે.

સાધુધર્મનો રાગ હોય તોજ સમ્યક્ત્વ, દેશવિરતિ ને સર્વવિરતિ

આવા યતિધર્મ એટલે સાધુધર્મ ઉપર જ્યાંસુધી જીવને રાગ થાય નહિ, ત્યાંસુધી તે જીવ શાસનની શાળીના પહેલે પગથીએ પણ નહિ આવેલો હોવાથી, નથી તો તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, નથી તો તે દેશવિરતિધારી કે નથી તો તે સર્વવિરતિધારી.

યતિધર્મનો રાગ એજ સમ્યગ્દર્શનાદિની જડ

સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહીએ તો જેને એ હિંસાદિક પાપના પરિહારરૂપી યતિધર્મ એટલે સાધુધર્મની ઉપર અનુરાગ ઉલસ્યો નથી, કર્તવ્યતા તરીકે વિચારોનો વિમળ પ્રવાહ પ્રવર્ત્યો નથી, તેણે મેળવવાના મનોરથોની માળા મહાલતી થઇ નથી, ત્યાંસુધી સમ્યગ્દર્શનની ભગવાન્ વીતરાગ-પરમાત્માની પૂજા વિગેરે કરાતી ક્રિયા સામાયિક, પ્રતિ-ક્રમણ, પૌષધ વિગેરે દેશવિરતિનાં વર્તનો તથા ધન,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ધાન્ય, કુટુંબકબીલો, માતાપિતા, પુત્ર, સ્ત્રી અને દુનિયાની તમામ મોજમજાઓ છોડીને અંગીકાર કરેલી અનગારતા કેવળ દુનિયાના દેખાવનો ભાગ છે, માટે દરેક સમ્યગ્દષ્ટિ, દેશવિરતિવાળા કે સર્વવિરતિવાળાઓએ આગળ જણાવેલા હિંસાદિક પાપના પરિહારરૂપ યતિધર્મ એટલે સાધુધર્મ ઉપર અવિહડપણે રાગ રાખવો એ સમ્યગ્દષ્ટિપણાદિકની પ્રથમ કળા છે.

સમ્યગ્દર્શનને ધરાવનારની ઉત્તમતા અને તેઓની અલ્પતા

જગતની અંદર સામાન્ય ગુણોની પ્રાપ્તિ થવી એ મુશ્કેલ છે, તો પછી સમ્યગ્દર્શનાદિ જેવા અવ્યાબાધપદના અવ્યાહત સાધનને પ્રાપ્ત કરવા માટે નસીબદાર ઘણા ઓછાજ જીવો હોય તે સ્વાભાવિકજ છે. શાસ્ત્રકાર મહારાજાઓ પણ સમ્યગ્દર્શન પામેલાની સંખ્યા જગતના સર્વજીવોના અનંતમા ભાગેજ માને છે. જ્યારે સમ્યગ્દર્શન એ કેવળ માનસિક કે આત્મવિચારણીય ચીજ છે, કેમકે તે શુદ્ધ તત્વની શ્રદ્ધાસ્વરૂપજ છે. તે શુદ્ધ સ્વરૂપની શ્રદ્ધા ધરાવનારો સમ્યકૃત્વવાળો પુરુષ અઢાર પાપસ્થાન-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કમાંથી માત્ર મિથ્યાદર્શનશલ્ય નામના અઢારમા પાપ-સ્થાનકનેજ ત્યાગ કરનારો હોય છે, એટલે માત્ર ખોટી માન્યતા અને શ્રદ્ધાનેજ છોડવાની હોય છે. હિંસા વિગેરેની પ્રવૃત્તિરૂપ બાકીના સત્તર પાપસ્થાનકોમાંથી એક પણ પાપસ્થાનકને વોસરાવવાનું કે ત્યાગ કરવાનું તેને નિયમિત હોતું નથી. છતાં તે માત્ર શ્રદ્ધા ધરાવનારાઓની સંખ્યા પણ જ્યારે સર્વજીવના અનંતમા ભાગે છે, તો પછી તે શ્રદ્ધાની પ્રાપ્તિ થવી કેટલી મુશ્કેલ છે એ સમજવું કઠિન નથી, અને તે અનંતમો હિસ્સો કઠિનતાવાળો છે એમ સમજવામાં આવે તો તે કઠિનતાને પસાર કરનાર સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોની મુશ્કેલી અને દુર્લભતા સહેજે ખ્યાલમાં આવી જશે, અને જો તે ખ્યાલમાં આવશે તો શાસ્ત્રકાર દેવેન્દ્રપણું, નરેન્દ્રપણું અને ચક્રવર્તિપણું પ્રાપ્ત થાય તેના કરતાં પણ સમ્યગ્દષ્ટિપણાની પ્રાપ્તિ થવી જે અત્યંત દુર્લભ જણાવે છે તે પણ સમજાશે.

જૈનધર્મની વાસનાનું ચક્રવર્તિપણા કરતાં મહત્ત્વ.

વળી ધર્મપ્રેમી પુરુષ ભવાંતરને માટે પ્રણિધાન કરતાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પણ ચક્રવર્તિપણા કરતાં જૈનધર્મ એટલે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિને શ્રેષ્ઠ ગણાવતાં જે કહે છે કે:—

जिनधर्माद् विनिर्मुक्तो मा भूवं चक्रवर्त्यपि ।
स्यां चेटोऽपि दरिद्रोऽपि जैनधर्मानुवासितः ॥१॥

અર્થાત્ જૈનધર્મ એટલે સમ્યક્ત્વના ગુણથી રહિત એવો ચક્રવર્તી પણ ન થાઉં, પણ ચાકર અગર ગુલામની અવસ્થામાં પણ હું જૈનધર્મથી એટલે સમ્યગ્દર્શનના ગુણથી વાસિત થાઉં. આવી રીતે શાસ્ત્રકારોએ જણાવેલા અને શ્રાવકોએ કરાતા પ્રણિધાનને સૂક્ષ્મદૃષ્ટિએ વિચારનારો મનુષ્ય જૈનધર્મ એટલે સમ્યગ્દર્શનની દુઃષ્પ્રાપ્યતા સમજ્યા સિવાય રહેશે નહિ, અને જો સમ્યગ્દર્શનની દુઃષ્પ્રાપ્યતા ધર્મપ્રેમીને અંતઃકરણથી લાગશે તો તે ધર્મપ્રેમી મનુષ્ય સમ્યગ્દર્શનને વ્યવહારથી કે નિશ્ચયથી ધારણ કરનારા ઉપર અપ્રતિમ પ્રેમ ધારણ કરશે તેમાં નવાઈ નથી.

સાધર્મિકપણાના સંબંધની ઘણીજ અલ્પતા

આજ કારણથી શાસ્ત્રકારો સાધર્મિક સાથે સાધર્મિકપણાનો સંબંધ પ્રાપ્ત થવો મુશ્કેલ ગણે છે, કેમકે આ અનાદિ સંસારચક્રમાં વ્યવહારરાશિના સર્વ જીવોની સાથે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માતાપિતા, પુત્ર, ભગિની, ભાર્યા, શેઠ, નોકર, રાજા, પ્રધાન, શત્રુ, મિત્ર વિગેરે સર્વ જાતના સંબંધો અનંતી વખત મળી ચૂક્યા છે, પણ સાધર્મિકપણાના એટલે કે જૈનધર્મ પ્રાપ્ત કરનાર તરીકેનો સંબંધ અનંતી, અસંખ્યાતી કે સંખ્યાતી વાર તો શું પણ પ્રાયે કરીને કોઈ વખત પણ પ્રાપ્ત થએલો નથી. આજ કારણથી ધર્મપ્રેમી મનુષ્યો ધન, માલ, કુટુંબકબીલો અને પોતાના જાતના ભોગે પણ જૈનધર્મના ધુરંધરોની ભક્તિ કરવાને તૈયાર થાય છે.

સાધર્મિકોના વાત્સલ્યનું ફરજીયાતપણું

શાસ્ત્રકારો પણ સમાન ધર્મ એટલે જનધર્મને પામનારાઓનું એટલે સમ્યક્ત્વને પામનારાઓનું વાત્સલ્ય કરવું તે પણ પ્રશંસાની માફક ફરજીઆત ગણે છે. અર્થાત્ વાત્સલ્ય ન થાય તેટલી તે વાત્સલ્ય નહિ કરનારના સમ્યગ્દર્શનના આચારની ન્યૂનતા છે.

સાધર્મિકોના પ્રભાવે દ્વીપની રક્ષિત દશા

આજ સમ્યગ્દર્શનાદિ ધર્મના પ્રભાવે લવણસમુદ્ર સરખો સમુદ્ર, સોળ સોળ હજાર યોજનની શિખા ધારણ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરવાવાળો છતાં જંબુદ્વીપને ડુબાડી દેતો નથી. લોકાનુભાવે પણ જ્યારે સમ્યગ્દર્શનની આટલી બધી મહત્તા છે, તો પછી તે જૈનધર્મ એટલે સમ્યગ્દર્શન પામનારો જીવ ધર્મપ્રેમીને ભક્તિનું અત્યંત પાત્ર થાય તેમાં આશ્ચર્ય શું ? અને તેથીજ મહારાજા શ્રીપાળ ચારિત્રપદનું આરાધન કરવા માટે ધર્મપ્રેમીઓની ભક્તિ કરે તે યોગ્યજ છે.

સર્વ કે દેશ મૂલગુણો ને ઉત્તરગુણોની સહચારિતાનો વિચાર

જો કે એકલું સમ્યગ્દર્શન હોય તેને વિરતિ ન પણ હોય એમ આગળ જણાવી ગયા છીએ, પણ એ જણાવેલો વિરતિનો અભાવ મુખ્યતાએ મૂલગુણોની અપેક્ષાએ સમજવો, અને મૂલગુણ વગર પણ ઉત્તરગુણ ધારણ કરવાવાળા જીવો હોય એ વાત શાસ્ત્રને જાણનારાઓથી અજાણી નથી, માટે એકલા સમ્યક્ત્વવાળા હોવા છતાં મૂલગુણને ન ધારણ કરતાં ઉત્તરગુણને પણ ધારણ કરે તો તેમાં આશ્ચર્ય નથી. શાસ્ત્રોમાં સાંભળીએ છીએ અને વર્તમાનમાં દેખીએ પણ છીએ કે કેઈ શુદ્ધ શ્રદ્ધા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વાળા જીવો સ્થૂલ હિંસાદિની વિરતિરૂપ અનુવ્રતોને ધારણ ન કરવાવાળા હોય છતાં પણ સામાયિક, પૌષધ, દેશાવકાશિક વિગેરે કરનારા હોય છે. જોકે મુખ્યતાએ સ્થૂલ હિંસાદિની વિરતિરૂપ જે અનુવ્રત તે રૂપ મૂળગુણ ન હોવાથી તથા ઇંદ્રિયકાયને મનરૂપી બાર અવિરતિમાંથી એકે પણ અવિરતિ ટાળેલી ન હોઇને તેને પાંચમા ગુણઠાણાની પરિણતિ આવી છે એમ નિશ્ચયથી ન કહી શકીએ, પણ નિશ્ચયથી જેને પાંચમા ગુણઠાણાની પરિણતિ ન કહી શકાય તેવાઓને પણ સામાયિક, પૌષધ વિગેરે વિરતિની ક્રિયા કરનારા તરીકે શાસ્ત્રકારો જણાવે છે અને આપણે પણ દેખીએ છીએ. એટલે તેવાઓને કથંચિત્ વિરતિની કોટિમાં લઇ વિરતિવાળા મનાય તો આશ્ચર્ય નથી, અને તેવાઓની ભક્તિ તે તરીકે પણ કરવામાં આવે તો તેમાં કોઇપણ પ્રકારની અયોગ્યતા નથી.

ગુણઠાણાના નિશ્ચયે વિરતિ નહિ પણ વિરતિના પ્રભાવે ગુણઠાણાં

આ સ્થાને એક વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે ક્રિયા કરતાં ગુણઠાણાની પરિણતિ આવે છે, એટલે કે તે તે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ગુણઠાણાની ક્રિયા તે તે ગુણઠાણાઓને લાવનારી થાય છે અને તેથી જેઓ ક્રિયા કરનારને પોતાના આત્મામાં સમ્યક્ત્વ કે તે તે બીજા ગુણઠાણાનો નિશ્ચય થયા સિવાય ક્રિયા કરવાની મનાઇ કરે છે અને તેમાં દોષ થાય એમ બતાવે છે તેઓ ખરેખર જૈનશાસનથી પોતે ભ્રષ્ટ થએલા છે અને બીજાઓને ભ્રષ્ટ કરે છે.

ગુણઠાણાની પરિણતિ શિવાય પણ કરાતા વ્રતોમાં દોષ નથી

જો ગુણઠાણાની પરિણતિ ન આવી હોય, અને તે તે ગુણઠાણાની ક્રિયા કરવામાં આવે તેમાં કોઇપણ અંશે જો દોષ હોય તો ભવ્યજીવો તો વ્યવહારથી પણ શુદ્ધદેવ, શુદ્ધગુરુ અને શુદ્ધ ધર્મને માનનારા હોઇ વ્યવહાર સમ્યક્ત્વવાળા ગણાય અને છતાં પણ તેની ક્રિયા જો દોષપાત્ર ગણવામાં આવે તો પછી અભવ્ય જીવો કે જેઓ કોઇપણ કાળે સમ્યક્ત્વ પામ્યા નથી, પામતા નથી અને પામશે પણ નહિ એટલુંજ નહિ પણ જેને મોક્ષની એક અંશે પણ ઇચ્છા થઇ નથી, થતી નથી કે થશે પણ નહિ, તેવાઓ દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જે ક્રિયા કરે તેમાં તો દોષનો ડુંગરજ હોવો જોઇએ, અને એ દોષના ડુંગરના હિસાબે તો દેશવિરતિ કે સર્વ-વિરતિની ક્રિયા કરનાર મિથ્યાદૃષ્ટિ કે અભવ્ય જીવો મરીને તરત નરક કે તિર્યંચની દુર્ગતિમાંજ જવા જોઇએ, પણ સર્વજ્ઞ મહારાજનાં શાસ્ત્રો તો સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે કે મિથ્યાદૃષ્ટિ કે અભવ્ય જીવો હોય તોપણ તે દેશ-વિરતિની ક્રિયાથી બારમા દેવલોક સુધી અને સર્વ-વિરતિની ક્રિયાથી નવગ્રૈવેયક સુધીના દેવપણાની પ્રાપ્તિ અનંતર ભવમાંજ તે ક્રિયાના પ્રતાપેજ કરે છે. આ હકીકત વિચારનાર મનુષ્યો ક્રિયાના કટ્ટર દુશ્મનોના દોર-વાયા દોરાઇ જઇને ગુણઠાણાની પરિણતિના અભાવને નામે ક્રિયાને દોષિત માનવા કે કહેવા તૈયાર થશેજ નહિ.

હિંસાદિથી વિરતિ ન થાય તોપણ હિંસાદિને પાપરૂપ માનવાં તે વ્યાજબી છે.

વળી કેટલાકોનું કહેવું એમ થાય છે કે જેઓએ હિંસાદિક પાપોની વિરતિ હમણાં કરી નથી, નજીકના કે દૂરના ભવિષ્યમાં કરવાને માટે શક્તિમાન થાય તેમ પણ નથી, તેઓએ હિંસાદિક પાપોને પાપ તરીકે માને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને કહે તે એક જાતનો ઢોંગ નહિ તો બીજું શું? કેમકે બારે મહિના, ત્રીસે દિવસ અને સાઠે ઘડી હિંસાદિક પાપો આચરવાં, તેની વિરતિ કરવી નહિ અને એ હિંસાદિક પાપ છે, પાપ છે એમ પોકારવું એ વાચાલપણાનું કાર્ય નહિ તો બીજા શાનું કાર્ય ગણાય? આવું કહેવાવાળા પ્રથમ જો તે હિંસાદિક પાપોનો પરિહાર કરતા હોય તોપણ તેમનું ઉપર પ્રમાણેનું બોલવું યોગ્ય નથી. તોપછી જેઓ પોતે હિંસા, જૂઠ, ચોરી, સ્ત્રીગમન અને પરિગ્રહમાં રાચ્યામાચ્યા રહે અને તેને પાપ તરીકે પણ ન માને તોપછી તેવાઓ હિંસાદિક પાપોને પાપ તરીકે માનનારાઓની વાચાળતા કે ઢોંગદશા ગણે તે ખરેખર બમણા દોષને પાત્ર હોઈ ભવિષ્યમાં ધર્મ પણ ન પામી શકે તેવા દુર્લભબોધિ થાય એ સ્વાભાવિકજ છે. તેઓના હિસાબે રાજાઓને લડાઈઓ કરવી પડે કે કોઈ સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેશવિરતિવાળા ધર્મપ્રેમીને પાંચે સ્થાવરકાયની વિરાધના કરવાની થાય. ચોરકુંડમાં જન્મેલો યાવજ્જીવન ચોરીથી નિર્વાહ કરે, વેશ્યાની પુત્રી યાવજ્જીવન અયોગ્ય વર્તન કરે, વ્યાપારવૃત્તિને કારણે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરનારાઓ આખી જિંદગી જૂઠાં સાચાં કરે તે બધાઓ જો કે તે તે કાર્યોને છોડી શકે પણ નહિ તોપણ શું તે બધાં કાર્યો કરવાં યોગ્ય છે એમ માને ખરા ? અને જો તે તે કાર્યો કરવાને યોગ્ય છે એમ ગણે તો તેમનામાં માણસાઇ મનાય ખરી ? અર્થાત્ માણસાઇને સમજનારો મનુષ્ય કુલાચારે, સંસર્ગે કે સંસ્કારે કોઇ પણ અયોગ્ય કાર્ય કરતો હોય તો તેને અયોગ્ય તો જરૂરજ માને, અને જો તે અયોગ્ય કાર્યોને અયોગ્ય તરીકે માનવામાં નહિ છોડયા છતાં પણ માણસાઇ ગણવામાં આવે તોપછી અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળો જીવ કદાચ પાપનો પરિહાર ન પણ કરી શકે તોપણ પાપને પાપ તરીકે માને એ ખરેખર તેના આત્માની ઉત્તમતાનેજ આભારી છે.

દેશવિરતિવાળાને સ્થાવરનો આરંભ હોય છતાં તેની હેયતા સ્થિર રહે

દેશવિરતિને ધારણ કરનારો મનુષ્ય આખી જિંદગીમાં સર્વવિરતિ ન પણ ધારણ કરે અને પૃથ્વી-આદિક પાંચે સ્થાવરોની વિરાધનાના કાર્યો ડગલે ને પગલે કરે, તોપણ તે દેશવિરતિવાળો જીવ જો પૃથ્વીઆદિક

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સ્થાવરોની હિંસાને પાપ તરીકે ગણે તોજ તે દેશવિરતિ ગુણઠાણાનો માલિક કહી શકાય. તેવીજ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પણ હિંસાદિક પાપનો પરિહાર ન પણ કરી શકે તોપણ તે હિંસાદિક પ્રવૃત્તિને પાપમય માને તે શુદ્ધ શ્રદ્ધાનેજ આભારી છે.

સમ્યક્‌ત્વવાળાને પણ વૈયાવચ્ચ આદિ કાર્યના નિયમોની આવશ્યકતા

વળી સમ્યક્‌ત્વને ધારણ કરનારો મનુષ્ય સ્થૂલ હિંસાથી વિરમવારૂપ અનુવ્રતોને અને બીજા ઉત્તરગુણોને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક ધારણ કરનારો ન હોય તોપણ દરેક સમ્યગ્દર્શનવાળા જીવને ગુરુ અને દેવના વૈયાવચ્ચની પ્રતિજ્ઞા તો જરૂર હોવીજ જોઇએ, કેમકે શાસ્ત્રકારો સમ્યગ્દષ્ટિનાં ચિહ્ન જણાવતાં જૈનશાસ્ત્રોને સાંભળવાની ઇચ્છા અને ધર્મના રાગરૂપી બે ચિહ્નોની સાથે ગુરુ, દેવના વૈયાવચ્ચનો નિયમ હોવો જોઇએ એવું એક ત્રીજું ચિહ્ન સ્પષ્ટપણે જણાવે છે. અર્થાત્ દેવ, ગુરુના વૈયાવચ્ચથી વંચિત મનુષ્યોને સમ્યગ્દષ્ટિ તરીકે માનવાની પણ શાસ્ત્રકારો મનાઇ કરે છે, તો સમ્યગ્દષ્ટિને ગુરુ, દેવના વૈયાવચ્ચનો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નિયમ હોય જ અને તેથી તે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ મહાપુરુષોને પણ ભક્તિનું પાત્ર બને તે યોગ્યજ છે.

અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ પણ જૈનધર્મને અંગે તીર્થંકરોને નમનીય એકલા સમ્યક્ત્વવાળા પણ શ્રાવકો

ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાન્ પ્રથમ સમવસરણમાં શ્રી ચતુર્વિધ સંઘને તીર્થના નામે નમસ્કાર કરે છે. અને તે તીર્થ એટલે પ્રવચનના આધાર તરીકે જે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા ગણવામાં આવે છે, તેમાં શ્રાવકશબ્દથી અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ અને દેશવિરતિ બંને વર્ગ લેવાના હોય છે. જોકે કેટલીક જગો પર વ્રતધારીનો અધિકાર લેવાનો હોવાથી અથવા શ્રાવકની ઉચી હદ બતાવવાની હોવાથી સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી બેથી નવ પલ્યોપમ સુધીની સ્થિતિનો ક્ષય કરવાથી મળતી દેશવિરતિને ધારણ કરનારાઓને શ્રાવક તરીકે ગણાવેલા છે, પણ તે તે સ્થાને સામાન્ય શ્રાવકનું લક્ષણ નહિ કહેતાં શુકલપક્ષી શ્રાવક અને ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકને લક્ષ્ય તરીકે જણાવેલા છે, અને તેથીજ શાસ્ત્રોમાં दंसणसावया એટલે માત્ર સમ્યક્ત્વને ધારણ કરનારાજ શ્રાવકો એમ સામાન્ય શ્રાવકનું

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

લક્ષણ સમ્યક્ત્વ ધારણ કરવા પૂર્વક જિનવચનનું શ્રવણ ગણ્યું છે. વળી આવશ્યકનિર્યુક્તિ વિગેરેમાં એકલા સમ્યક્ત્વ ધારણ કરનારને પણ શ્રાવક તરીકે ગણવામાં આવ્યા છે, અને શાસ્ત્રોમાં સ્થાને સ્થાને ભરત મહારાજ કૃષ્ણ મહારાજ અને શ્રેણિક મહારાજ સરખા કે જેઓ સમ્યક્ત્વ સિવાય યત્કિંચિત્ પણ હિંસાદિકની વિરતિ કરવારૂપ અનુવ્રતને ધારણ કરવાવાળા નહોતાં છતાં તેઓને શ્રાવક તરીકે અને શ્રીસંઘના અંગ તરીકે ગણવામાં આવેલા છે, અને તેથીજ સ્પષ્ટ થાય છે કે ફક્ત સમ્યક્ત્વને ધારણ કરનારો પણ શ્રાવક ગણાય, ચતુર્વિધ સંઘમાં ગણાય અને તેથી ચતુર્વિધ સંઘના નમસ્કારમાં તેને પણ નમસ્કારનું પાત્ર માનવામાં આવે તો પછી તેવા અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળાની પણ ભક્તિ અને પ્રશંસા કરવી એ તીર્થંકર મહારાજને અનુસરનારા સકલ જીવોનું કર્તવ્ય હોય તેમાં આશ્ચર્ય શું ?

મહારાજા ઉદાયને સાધર્મિક ભક્તિને અંગે કરેલ પ્રદ્યોતનનો પટ્ટબંધ ને રાજ્યાર્પણ

આવી રીતે અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિની પણ ભક્તિ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરવી આવશ્યક માલમ પડશે ત્યારેજ સિંધુસોવીરના અધિપતિ મહારાજા ઉદાયણે માળવાના અધિપતિ મહારાજા ચંડપ્રદ્યોતને સાધર્મિક જાણ્યા પછી કેદમાંથી મુક્ત કર્યો, તેના કપાલનો ડામ ઢાંકવા માટે મણિરત્ન અને સુવર્ણનો પટ્ટબંધ કર્યો, અને તેનું સમગ્ર રાજ્ય પાછું તેને આધીન કર્યું એ વસ્તુની કિંમત સમજાઇ જશે.

દયાને પાત્ર તો દોષવાળાજ હોય નિર્દોષો તો દુઃખી હોયજ નહિ

કેટલાકોની માન્યતા એવી છે કે ગુન્હેગારોને રક્ષણ આપવું એ ગુન્હાને ઉત્તેજન આપવા જેવું છે, અને ગુન્હેગાર ન હોય તેનું રક્ષણ કરવું તો સ્વતઃ બનેલુંજ છે આવું કહેનારાઓએ પ્રથમ તો સમજવું જોઇએ કે આ કથનમાં દયાને દેશવટોજ દેવાનો છે, કેમકે બિનગુન્હેગારો તો પોતાની નાતિને લીધેજ સ્વતંત્રપણે રક્ષિત થએલાજ છે. એટલે તેવાઓની ઉપર અનુકંપા કરવાનું રહેતુંજ નથી, કારણ કે અનુકંપા દુઃખી જીવોના દુઃખોનો નાશ કરવાને અંગે દુઃખી જીવોના ઉપર હોય. અને દુઃખ પામનારા દરેક જીવો પહેલા ભવમાં કરેલા અધર્મ અને અન્યા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

યને લીધેજ બાંધેલા પાપથી આ ભવમાં દુઃખી થાય છે. જેઓએ પહેલા ભવમાં અધર્મ કે અન્યાય કરેલો હોય નહિ, તેઓને તેવું દુઃખ દેનારૂં પાપ પણ બંધાએલું હોય નહિ, અને તેવું પાપ ન બંધાએલું હોય ત્યારે આ ભવમાં એને દુઃખી થવાનું ન હોય, અને દુઃખી ન હોય તો તે અનુકંપાનું પાત્ર બનેજ નહિ, માટે નિર્ગુન્હેગાર અને નિષ્પાપ મનુષ્યોને માટે દયાનો પ્રસંગ હોયજ નહિ, અને જે મનુષ્યોએ પૂર્વ ભવમાં અન્યાય અને અધર્મો કરેલા છે, તેવાઓને દુઃખ દેનારાં પાપો બંધાએલાં છે, અને તે પાપોના ઉદયને લીધે આ ભવમાં દુઃખી થાય છે, તો હવે તે દુઃખીના દુઃખ તરફ ન જોતાં તેના પૂર્વે કરેલા અન્યાય, અધર્મ અને પાપો તરફ જોવામાં આવે તો તે દુઃખીના દુઃખોને ટાળવાની બુદ્ધિ કે તે દુઃખો ટાળવાનો પ્રયત્ન કરવો કોઇપણ પ્રકારે વ્યાજબી ઠરે નહિ, અને જો ગયા ભવના અધર્મ અને પાપને અંગે તેના દુઃખો દૂર કરવાને પ્રયત્ન ન કરાય તો વર્તમાનમાં જેઓ અધર્મ અને અન્યાય કરીને દુઃખી થએલા હોય તેઓનાં દુઃખોને દૂર કરવાનો વિચાર તો આવેજ ક્યાંથી?

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને એવી રીતે આ ભવ કે પર ભવમાં અધર્મ, અન્યાય કરનારાઓ તેના દુઃખને અંગે દયાને પાત્ર રહે નહિ અને અધર્મ, અન્યાય નહિ કરનારા તો દુઃખી થાયજ નહિ, તેથી તેની ઉપર તો દયા કરવાનો પ્રસંગજ નથી. એકંદરે જગતમાં કોઇપણ દયાનું પાત્ર રહે નહિ અને દયા કરવાનો પ્રસંગ રહેજ નહિ, અને જો તેમ થાય તો શાસ્ત્રોમાં કહેલું દયાનું વર્ણન અને દયાનો ઉપદેશ એ સર્વ નકામાંજ જાય.

હિંસા નહિ કરવારૂપ દયામાં દુઃખ દૂર કરવાનું તત્વ

એમ નહિ કહેવું કે આપણે જીવોની હિંસા ન કરવી તેજ દયા છે, પણ પોતાના પાપના ઉદયે દુઃખી થતા જીવોના દુઃખોને દૂર કરવાની બુદ્ધિ રાખવી તે દયા નથી. આવું કહેનારાએ સમજવું જોઇએ કે જીવોને નહિ મારવારૂપ દયા કહેવામાં પણ તે મરનારા પ્રાણીઓના કર્મો કાંઈ ચાલ્યાં ગએલાં નથી, કેમકે જો તે મરનાર પ્રાણીનું આયુષ્ય પ્રબળ હોય તો તમે તેને કોઇપણ પ્રયત્ને મારી શકવાના નથી. તમારા પ્રયત્ને તો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તે જીવ ત્યારેજ મરશે કે જ્યારે તે જીવનું આયુષ્ય કર્મથી ઢીલું હશે, અને જે તેણે આયુષ્યકર્મ ઢીલું બાંધેલું છે, તે બાંધતી વખત થએલ અનિશ્ચિતપણારૂપ શિથિલ પરિણામને અંગે છે, એટલે એમ કહેવુંજ પડે કે નિબિડ આયુષ્યવાળો કે ઢીલા આયુષ્યવાળો એ બેમાંથી એકે પણ પ્રકારના આયુષ્યવાળો જીવ કોઇના એકલા પ્રયત્નથી મરવાનો નથી, એટલે હિંસાથી વિરમવારૂપ દયા પણ ગુન્હેગારોને અંગે સજા કરવી જોઇએ એવું માનનારાને માટે રહેતી નથી.

દુઃખ ટાળવાની દૃષ્ટિએજ સમિતિઆદિ મહાવ્રતોનું અસ્તિત્વ

વળી મરણનું દુઃખ ન થાય એવી બુદ્ધિ ન હોય તો તેને મરણ ન દેવું એ રૂપ દયા ધારવાની જરૂર શી? ધ્યાન રાખવું જોઇએ કે સર્વ પ્રાણોના વિયોગથી થતા મરણના દુઃખને બચાવવામાં જો દયા માનવામાં આવે તો ચારથી માંડીને દશ સુધીના પ્રાણોને ધારણ કરવાવાળા જીવોને એકપણ પ્રાણ જવાથી જે દુઃખ થાય તે દુઃખને ટાળવું એ દયા કેમ ન હોય? સર્વ પ્રાણોના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નાશને ટાળવામાં જો દયા માનવામાં આવે તો તેના કોઇપણ એક કે અધિક પ્રાણોના નાશને ટાળવામાં દયા કેમ નહિ કહેવાય? અને એક કે અનેક પ્રાણોના નાશને ટાળવો તે તેના દુઃખોને ટાળવા માટે હોય તો ન્યાયની ખાતર એમ માનવુંજ જોઇએ કે એક કે અનેક પ્રાણના વિયોગનું દુઃખ કે બીજા કોઇપણ તેવા પ્રકારનું દુઃખ ટાળવા પ્રયત્ન કરવો તેને દયા કહેવીજ જોઇએ, અને જો તેવી રીતે અવધ અને અનુકંપા બંને પ્રકારની દયા કબુલ કરવામાં આવે તો કહેવું જોઇએ કે તે જીવને દુઃખથી બચાવવામાંજ દયાની જડ રહેલી છે, અને તે જીવે આયુષ્ય ઢીલું બાંધ્યું છે તોપણ મારનારના કારણે તેનું આયુષ્ય જલ્દી ભોગવાઇ, આયુષ્યનો ઉપક્રમ થઇ જાય છે, અને તેથી તે મરનારા જીવને મરણનું દુઃખ નજીકમાં ભોગવવું પડે છે, અને તેથીજ મારનારો હિંસાના દોષનો ભાગીદાર થાય છે, અને જો એવી રીતે કોઇપણ પ્રવૃત્તિ કરનારા મનુષ્ય તરફથી મારનારનું મોત નજીક આવે તેથી તે પ્રવૃત્તિ કરનારને જો દોષ લાગે છે, તો બીજા કારણથી નજીક આવતા મરણને છેટું લઇ જનારો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મનુષ્ય તેના મરણના દુઃખને તેટલો વખત ટાળનારો થાય છે, તો તે ટાળનારાને કે દુઃખને દૂર કાળે કાઢી નાખવાનો લાભ કેમ ન મળવો જોઇએ? આ સ્થળે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે કે અન્ય પ્રાણીઓના મરણાદિના દુઃખને દૂર કરવા માટે કે છેટે કાઢવા માટે પ્રયત્ન કરવો તે ધર્મરૂપ ન હોય તો ઇર્યાસમિતિ વિગેરે પ્રવચનમાતાઓને ધર્મ તરીકે ગણવી જોઇએજ નહિ, કેમકે ઇર્યાસમિતિ વિગેરે નહિ સાચવનારાઓથી પણ તેજ પ્રાણીઓ મરવાનાં છે કે જે પ્રાણીઓનું આયુષ્ય પૂર્ણ થએલું છે કે ઢીલું બંધાએલું છે તેઓજ ઇર્યાસમિતિઆદિની ખામીને લીધે મરવાના છે. પણ જેનું આયુષ્ય પૂર્ણ થએલું નથી કે ઢીલું બંધાએલું નથી તેવા પ્રાણીઓ ઇર્યાસમિતિઆદિની ખામીને અંગે પણ કોઈ દિવસ મરવાના નથી.

બચાવનારને બચેલાએ કરાતા પાપો સાથે સંબંધ નથી.

એટલે કે ઇર્યાસમિતિઆદિ પ્રવચનમાતાને ધર્મ તરીકે માનનારાઓને તો બે વાત કબુલ કરવી જ પડશે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કે પૂર્ણ આયુષ્યવાળા કે શિથિલ આયુષ્યવાળા જીવો હોય તોપણ તેઓનો બચાવ કરવો તેજ ધર્મ છે, એટલુંજ નહિ પણ સાથે એ પણ બીજી વાત કબુલ કરવી પડશે કે તે ઇર્યાસમિતિઆદિ ધર્મ કરવાથી જોઇને ચાલવા વિગેરેથી બચેલા પ્રાણીઓ કે નહિ મરેલા પ્રાણીઓ તેમની જિંદગીમાં જે કાંઇ પણ, તે બચવાના કાળ પછી પાપો કરશે તેનું લેશ પણ અનુમોદન કે સંબંધથી થવાવાળો બંધ એ ઇર્યાસમિતિઆદિક ધર્મ કરનારને નથી.

બચાવવાની બુદ્ધિ એજ ધર્મ હોય તોજ સમિતિઆદિનું એકાંત ધર્મપણું

જો એમ ન માનીએ તો ઇર્યાસમિતિઆદિક પ્રવચન માતાઓની પ્રવૃત્તિ એકાંત ધર્મરૂપે રહે નહિ, પણ અલ્પ ધર્મ અને બહુ પાપરૂપજ થાય, કેમકે મરણનું દુઃખ ન કર્યું એ એક ધર્મ થાય, પણ તે મરણના દુઃખથી બચેલો પ્રાણી જે અઢારે પાપસ્થાનકો સેવે તેની અનુમોદનાનો અધર્મ પણ તે ઇર્યાસમિતિઆદિ પાળનારને માથેજ આવે, અને તેથી તે ઇર્યાસમિતિઆદિની પ્રવૃત્તિ એકાંત ધર્મરૂપ નહિ રહેતાં અલ્પધર્મ અને બહુ પાપરૂપ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

થાય, અને એ વાત જૈન કે જૈનેતર કોઇના પણ શાસ્ત્રને માનવાવાળાઓને અનુકૂળ થાય તેમજ નથી, અને જો અનુકૂળ કરવા જાય, તો પાંચે મહાવ્રતો કે યમોની અંદર ધર્મ મૂળ જડરૂપે રહેલું પ્રાણાતિપાત વિરમણ કે અહિંસારૂપ મહાવ્રત કે યમ ટકેજ નહિ, કેમકે હિંસા નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞાજ અલ્પધર્મ અને બહુપાપને કરવાવાળીજ થાય, અર્થાત્ જેમ આ અહિંસાની અંદર માત્ર મરતા જીવોના મરણને ટાળવાની બુદ્ધિજ મુખ્યતાએ કામ કરે છે, પણ તે મરણથી બચેલા પ્રાણીઓના પાપની પ્રવૃત્તિની અનુમોદનાનો ત્યાં લેશ પણ સંબંધ નથી, તેવીજ રીતે અનુકંપાદાનને અંગે પણ તેને પાપને અંગે થએલા દુઃખોને દૂર કરવાની બુદ્ધિ જે થાય તેનાથી લાભજ છે, પણ તે દુઃખથી બચેલો જે કાંઇ ભવિષ્યની જિંદગીમાં પાપ કરે તેની સાથે અનુકંપા કરનારને સંબંધ નથી.

અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિની ભક્તિમાં દોષનો અભાવ.

જો આવી રીતે અહિંસા અને અનુકંપાને અંગે ભવિષ્યના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પાપોને અંગે તે કરનારાને કંઇપણ સંબંધ નથી, તો પછી અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ચોથે ગુણઠાણે રહેલા જીવની કે દેશવિરતિરૂપી પાંચમે ગુણઠાણે રહેલા જીવની ભકિત કરનારો મનુષ્ય જો તે તે જીવોના આત્માને થતા કે થએલા ગુણોનીજ પ્રશંસા કરે અને અનુમોદના પૂર્વક તેને ગુણો ઉત્પન્ન થાય માટે કે તેના ગુણો સ્થિર થાય માટે જે ભકિત કરે તેમાં તે ચોથા અને પાંચમા ગુણ-ઠાણાવાળાના કરાતા કે ભવિષ્યમાં થવાવાળા દોષની સાથે સંબંધનો ગંધ પણ નથી, માટે અવિરતિસમ્યગ્-દષ્ટિ ગુણઠાણાથી જીવ પ્રશંસા, અનુમોદના અને ભક્તિનું પાત્ર બને છે, અને તેવાઓની અને અધિક ગુણવાળા-ઓની ભક્તિદ્વારાએજ ભવિષ્યમાં ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે, કેમકે એ ચોથા અને પાંચમા ગુણઠાણાના ગુણો પણ અનંત પુદ્ગલપરાવર્તો રખડતાં અત્યંત કર્મો ક્ષય થવાથીજ મળેલા છે. જ્યારે આવી રીતે ચોથા અને પાંચમા ગુણઠાણાવાળાઓ ઉપર ભકિત કે રાગ ધરવાથી તે ધરનારને ભવિષ્યમાં ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય તો પછી જેઓ છઠ્ઠે અને સાતમે ગુણઠાણે ચઢીને જે ધર્મ બજાવે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તેવા યતિધર્મ એટલે સાધુધર્મની ઉપર રાગ ધરીને ભવિષ્યમાં તે ઉચ્ચ સ્થિતિ મેળવે તેમાં આશ્ચર્યજ શું?

રાગના પ્રશસ્ત અપ્રશસ્ત ભેદો

જૈનશાસનમાં રાગ બે પ્રકારનો છે. જો કે દ્વેષ પણ બે પ્રકારનો છે, પણ તેનો અહીં પ્રસંગ ન હોવાથી તે તે સંબંધી સ્પષ્ટ નામે ઉલ્લેખ કરતા નથી, પણ તેના પણ ભેદો અને સ્વરૂપ રાગના ભેદ અને સ્વરૂપનું વિવેચન કરીએ તેને અનુસારે સમજી શકાશે. પૂર્વે જણાવેલા બે પ્રકારના રાગોમાં એક પ્રશસ્તરાગ નામનો ભેદ છે અને બીજો અપ્રશસ્તરાગ નામનો ભેદ છે. તેમાં સ્ત્રી વિગેરેને અંગે થતો રાગ જેને કામરાગ કહેવામાં આવે છે, અને માતાપિતા, પુત્રપુત્રી વિગેરે કુટુંબો ઉપર જે પ્રેમ રહે છે તેને સ્નેહરાગ કહેવામાં આવે છે, અને મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન કે મોહ વિગેરેને લીધે ગુણને દોષ તરીકે કે દોષને ગુણ તરીકે અથવા ગુણવાનને અગુણી કે નિર્ગુણી તરીકે કે દોષવાળાને નિર્દોષ કે ગુણી તરીકે માનવામાં આવે તેને દૃષ્ટિરાગ કહેવાય છે. આવી રીતે કામરાગ, સ્નેહરાગ કે દૃષ્ટિરાગ તરીકેના ત્રણ રાગોમાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કોઇપણ એક, બે કે ત્રણે પ્રકારના રાગ હોય તો તે બધા અપ્રશસ્તરાગજ કહેવાય છે, પણ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન ચારિત્ર, વિનય, વૈયાવચ્ચ, તપસ્યા, સમાધિ, સમિતિ ગુપ્તિ વિગેરે ગુણોમાં અને તેને ધારણ કરનારા ત્રિલોક-નાથ તીર્થંકર ભગવાન્ તથા પંચમહાવ્રતપાલક સાધુ-મહાત્માઓ તથા દેવ, દાનવ, યક્ષ, રાક્ષસ, ભૂત અને પિશાચો પણ જેની દુષ્કરતાને લીધે બ્રહ્મચારીને નમસ્કાર કરે છે તેવું બ્રહ્મચર્યરૂપી જે ગુણ તેમાં, અને તેને ધારણ કરનારા બ્રહ્મચારી મહાપુરુષોમાં જે રાગ ધારણ કરવો અર્થાત્ ગુણ અને ગુણી બંને ઉપર જે રાગ ધારણ કરવામાં આવે તેને પ્રશસ્તરાગ કહેવાય છે.

ભક્તિરાગમાં સ્નેહરાગ ભળે છે તેની સાવચેતી

જો કે ઉપર જણાવેલા ગુણોવાળી વ્યક્તિ ઉપર જે રાગ ધારણ કરવામાં આવે તે પ્રશસ્તરાગ કહેવાય છે તોપણ તેવી વ્યક્તિઓને અંગે પણ જો તે ભવના કે તે પૂર્વભવના પરિચય, સંબંધ કે સંસર્ગને લીધે રાગ થાય તો તે સ્નેહરાગનોજ અંશ છે એમ સમજવું જોઇએ.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીજીના શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર ઉપરના રાગના પ્રકારો

તેથીજ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજની ઉપર સર્વલબ્ધિસંપન્ન ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીજીનો ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના ગુણોને અંગે ભગવાન્ મહાવીર મહારાજ ઉપર સંપૂર્ણ રાગ હતો, અને તે રાગથી તેના પ્રશસ્તપણાને લીધે ક્ષણે ક્ષણે નિર્જરા અને મોક્ષની નિકટતાજ થતી હતી, પણ તેજ ભગવાન્ ગૌતમ-સ્વામીજીને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજની સાથે ઘણા ભવનો પરિચય, સંબંધ અને સંસર્ગ હોવાથી થતો રાગ તે સ્નેહરાગજ ગણવામાં આવેલો છે, અને શાસ્ત્રકારોએ પણ તેજ સ્નેહરાગ ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીના કેવળજ્ઞાનને અટકાવનાર તરીકે ગણેલો છે. શાસ્ત્રકારો સ્પષ્ટ શબ્દોમાં લખે છે કે मोक्खमग्गपवन्नाणं सिणेहो वज्ज-सिंखल वीरे जीवंतए जाओ गोयमो जं न केवली અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગને પામેલા મનુષ્યોને પણ સ્નેહરાગ નામનો રાગ વજ્રની સાંકળ જેવો છે, અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગનું પ્રયાણ કરતાં, માર્ગમાં ચાલનારા કેદીઓને પગમાં પડેલી લોઢાની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સાંકળોથી ડગલે ડગલે ધીમાપણું અને સ્ખલના થાય છે, તેવી રીતે અહીં મોક્ષમાર્ગમાં પણ સ્નેહરાગની વજ્રની સાંકળ જેના પગમાં પડી હોય, તે મોક્ષમાર્ગમાં વધવા માંડે છતાં પણ ડગલે પગલે સ્ખલના પામે અને વેગથી વધી શકે પણ નહિ. આ સ્નેહની વજ્ર જેવી સાંકળ સંસારી જીવો કે જેઓ માતાપિતા, પુત્રપુત્રી વિગેરે ગણાય તેવાને અંગે હોય તો મોક્ષમાર્ગમાં ગતિ રોકે અને ધીમી કરે તે જુદી વાત છે, પણ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર સરખાને અંગે પણ જો સ્નેહરાગરૂપી વજ્રસાંકળે જીવ બંધાય તો તેને પણ મોક્ષની ગતિનું પ્રયાણ ધીમું થઇ જાય છે, અને તે મોક્ષની ગતિનું પ્રયાણ વજ્રની સાંકળવાળાને એટલું બધું ધીમું થઈ જાય છે કે તે વજ્રની સાંકળ તૂટે નહિ ત્યાંસુધી મોક્ષના દ્વારરૂપ કેવળજ્ઞાનને મેળવી શકતો નથી, કેમકે ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીજી જ્યાંસુધી ભગવાન્ મહાવીર મહારાજ હયાતિમાં હતા અને તેમની ઉપર સ્નેહરાગ રાખ્યો હતો ત્યાંસુધીજ તેઓ કેવળજ્ઞાનને પામી શક્યા ન હતા. આ સ્થાને ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે કે ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીજી અને ભગવાન્ સુધર્માસ્વામીજી સિવાયના અગ્નિભૂતિઆદિ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નવ ગણધરો શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજની હયાતિમાંજ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધિને સાધનારા થયા. તે નવ ગણધરોનો શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજા ઉપર ગુણાનુરાગ કે ભક્તિરાગ ઓછો ન હતો, પણ તે નવ ગણધરોના જીવો શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજની સાથે ઘણા ભવના પરિચય, સંબંધ અને સંસર્ગવાળા ન હતા, તેથી તે નવ ગણધરોને ભગવાન્ મહાવીર મહારાજની ઉપર સ્નેહરાગ ન હતો, પણ કેવળ ગુણાનુરાગ અને ભક્તિરાગજ હતો, અને તેથીજ તેઓ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજની હયાતિમાં કેવળકમલાને વરીને મોક્ષમહેલમાં મહાલવાવાળા થયા, પણ ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીજીને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના જીવની સાથે વાસુદેવના ભવથી ઘણા ભવો સુધી પરિચય, સંબંધ અને સંસર્ગ થએલો હોવાથી તેઓને તેઓ સંબંધી ગુણાનુરાગ અને ભક્તિરાગની સાથે સ્નેહરાગ પણ હતો, અને તેથીજ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજની હયાતિ સુધી ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીજીને કેવળજ્ઞાન થયું નહિ. આ સ્થળે એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કે અરિહંતપણા કરતાં સિદ્ધપણામાં ગુણોની અધિકતા હોઇને ગુણાનુરાગવાળાને ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના મોક્ષ થવાથી ગુણાનુરાગ તૂટવાનો પ્રસંગ નથી પણ ગુણાનુરાગ વધવાનો પ્રસંગ છે, અને તેથી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજનું નિર્વાણ એ કોઇપણ પ્રકારે ગુણાનુરાગને ઉચ્છેદ કરનારૂં કારણ નથી, પણ વધારનારૂં કારણ છે. ઉચ્છેદ તો તેજ રાગનો મોક્ષ થવાથી થાય છે કે જે રાગ શરીરને પરિચયઆદિકને અંગે સંબંધ રાખનારો હોય, અને તેથીજ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજના નિર્વાણથી ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીજીનો તે અનેક ભવોના પરિચય, સંબંધ અને સંસર્ગથી ચાલતો રાગ તૂટી ગયો અને તે તૂટવાના પ્રતાપેજ ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીજી કેવળકમલાને વરી શક્યા, એટલે કેવળ-કમલા વરવામાં ભક્તિરાગ કે ગુણાનુરાગને તૂટવાની કે તોડવાની જરૂર નથી, પણ સ્નેહરાગને તોડવાનીજ જરૂર છે. શ્રી ભગવતીજી અંગમાં પણ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજા શ્રીમુખે ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીજીને કેવળજ્ઞાન નહિ થવાના કારણ તરીકે ઘણા ભવનો પરિચય, સંબંધ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને સંસર્ગજ જણાવે છે.

ભક્તિરાગમાં ભળી જતો સ્નેહરાગ

આ બધી હકીકત જેવી રીતે શાસ્ત્રીય છે, તેવી રીતે જગતમાં પણ દેખીએ છીએ કે પોતાના કુટુંબનો કોઇ પણ મનુષ્ય આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પંન્યાસ, ગણિ કે અન્ય કોઇ પદવીધર થએલો હોય તેને સાધુતા કે પદસ્થપણાની ઉત્તમતાની સાથે કુટુંબીપણા તરીકે અધિક માનવાનું થાય છે. તેવીજ રીતે પોતાના કુટુંબીઓ કે સંબંધીઓના દાન, શીલ, તપ, ભાવ, ઉપધાન, ઉજમણા, પ્રતિષ્ઠા, તીર્થ-યાત્રા, સંઘયાત્રા કે સ્વાધ્યાય, ધ્યાન વિગેરે જે પ્રવૃત્તિઓ મોક્ષને માટેજ કરાય છે, તે વખત પણ કુટુંબી અને સંબંધી તરીકે વિશેષે સગવડ, સહાય અને અનુમોદન કરવામાં આવે છે.

ભક્તિરાગ અને સ્નેહરાગની પાર્થક્યતાની જરૂર

તેવે પ્રસંગે પણ ધર્મપ્રેમીઓ ગુણાનુરાગ અને સ્નેહરાગનો વિભાગ સમજી કે ધારી શકતા નથી, પરંતુ તે સ્થાને પણ ગુણાનુરાગની સાથે સ્નેહરાગ પણ ઝળકી રહેલો હોય છે, પણ ધર્મપ્રેમીઓએ તે તે રાગનાં તે તે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સ્વરૂપો સમજીને ફક્ત ગુણાનુરાગજ ગુણ અને ગુણીઓ ઉપર ધરવો જોઇએ. જેટલે જેટલે અંશે ગુણ અને ગુણીઓ ઉપર રાગ ધરવામાં આવે તેટલે તેટલે અંશે તે રાગ ધરનારાને ક્ષણે ક્ષણે નિર્જરા થાય છે.

ભક્તિરાગથી દ્વેષદાવાનળનો નાશ

આવા ગુણાનુરાગરૂપી સુરસરિતાની સ્વચ્છ સેરમાં દ્વેષના દાવાનળો પણ ટકી શકતા નથી અને તેથીજ ચક્રવર્તી ભરત મહારાજા પોતાના કટ્ટર શત્રુ, પોતાને નામોશી આપનાર, અને ચક્ર સાથે પોતાને ચૂરવાને તૈયાર થનાર એવા મહાપુરુષ બાહુબલજીને તેમના ત્યાગ-રૂપી ગુણને લીધે વંદન, નમન, સ્તવનાદિથી આરાધી શક્યા, અને યુધિષ્ઠિર વિગેરે પાંચ પાંડવો પોતાનું અપમાન કરનાર, પોતાને ઘેરનાર, અને પરશત્રુ તરીકે ગણાએલા એવા દમદંત ઋષિને વંદન, નમન, સ્તવ-નાદિથી આરાધી શક્યા.

અવગુણીને અંગે પ્રશસ્ત દ્વેષ ન હોય અવગુ-ણને અંગે હોય.

પ્રશસ્ત દ્વેષને માટે પ્રશસ્તરાગના ભેદ અને સ્વરૂપના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વર્ણનથી જાણવાની ભલામણ કરેલી હોવાથી એ જણાવવું જરૂરી છે કે પ્રશસ્તરાગ ગુણ અને ગુણી બંનેને અંગે હોય, પણ પ્રશસ્તદ્વેષ તો કેવળ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મો, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને કષાયાદિ અવગુણોને અંગેજ હોય, પણ તે અવગુણવાળા ઉપર જે દ્વેષ થાય તેને પ્રશસ્તદ્વેષ કહી શકાયજ નહિ, કેમકે તે અવગુણવાળો જીવ તો મુખ્યતાએ કરૂણાભાવનાને પાત્ર છે, પણ છતાં કદાચ તે અવગુણવાળો જીવ કરૂણાના વિષયમાંથી પણ બહાર નીકળી જાય, અર્થાત્ તેના અવગુણો ટળી શકે તેવા ન હોય, અગર તે અવગુણોને ટાળવાના ઉપાયો ન હોય અથવા તો તેના અવગુણો ટાળવા જતાં તે અવગુણો ન ટળતાં ચક્રવર્તી વ્યાજની પેઠે વધવાનો જ પ્રસંગ લાગતો હોય તો પછી તેવા અવગુણીઓને માટે ચોથી માધ્યસ્થ એટલે ઉપેક્ષાભાવનાજ શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવેલી છે, અર્થાત્ અવગુણી ઉપર દ્વેષ કરવો તે કોઇપણ ભાવના કે કોઇપણ ધર્મનો વિષયજ નથી. જો કે જીવોની સરાગદશા હોવાને અંગે જેમ ગુણાનુરાગની સાથે સ્નેહ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રાગ થઇ જાય છે, તેવી રીતે અવગુણ દ્વેષની સાથે અવ-ગુણીનો દ્વેષ આવી જાય, તોપણ સ્નેહરાગના હેયપણાની માફક અવગુણીના દ્વેષને હેયપણે ધારવામાં સમજુઓ તો ચૂકેજ નહિ. ધ્યાન રાખવું જોઇએ કે હેયને ઉપાદેય ધારવો કે ઉપાદેયને હેય ધારવો એ સમ્યક્ત્વ ગુણવાળાને શોભે નહિ.

અવગુણો ઉપર દ્વેષને ધર્મ માનવામાં હાનિ

જો આપણે અવગુણી ઉપર દ્વેષ ધરવો તે વ્યાજબી ધારીએ તો અને તેને ધર્મ તરીકે ગણી ઉપાદેય તરીકે ગણીએ તો અન્ય મતવાળાઓએ રાક્ષસકુળનો ધાણ કાઢવા માટે રામચંદ્રના અવતારને આપેલું અગ્રપદ કોઇ પણ પ્રકારે અનુચિત ગણાશે નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તેમને રાસક્ષના માનેલા અધર્મને અંગે રાક્ષસનો કુચ્ચરધાણ કાઢ્યો તેમાં ઘણોજ ધર્મ થયો માનવો પડશે, અને અંતમાં તે કુચ્ચરધાણને કાઢવાના સાધન તરીકે વપરાતા હથિયારને ધારણ કરનારાનેજ ઉત્તમ દેવો તરીકે માનવા પડશે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પ્રશસ્તરાગ પણ મોહનો વિકાર

જો કે શાસ્ત્રકારો તો ગુણ કે ગુણી ઉપર ધરાતા રાગને કે અવગુણ ઉપર ધરાતા દ્વેષને પણ મોહના વિકાર તરીકેજ માને છે, અને તેનું પણ તત્ત્વથી છોડવા લાયક-પણુંજ માને છે, છતાં તેવો ગુણ અને ગુણીનો રાગ તથા અવગુણનો દ્વેષ કર્મની અત્યંત નિર્જરા કરાવનાર હોય મોક્ષમાર્ગની કુચકદમ ઝપાટાબંધ નિર્વિઘ્ને કરાવે છે, માટેજ તેને શાસ્ત્રકારો આદરવા લાયક તરીકે ગણે છે, અને તેથીજ અહીં પણ મહારાજા શ્રીપાળ ચારિત્ર-પદનું આરાધન સાધુધર્મના રાગદ્વારાએ કરે છે એમ શાસ્ત્રકાર જણાવે છે.

અન્યના ગુણના અંશની પણ અનુમોદના

આગળ જણાવી ગયા તે પ્રમાણે સમ્યક્ત્વ, દેશવિ-રતિ, સર્વવિરતિ વિગેરે ગુણોની પ્રાપ્તિ થવી એ ઘણીજ મુશ્કેલ છે, કેમકે તેમાં કર્મનો પ્રવાહ ઘણોજ સૂકવી દેવો પડે છે, ત્યારેજ તે તે ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે. છતાં એક અપેક્ષાએ એમ કહી શકીએ કે તે તે ગુણોની પ્રાપ્તિ કરતાં પણ અન્યમાં રહેલા ગુણોની અનુમોદના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આવી ગુણાનુરાગ ઝળકવો તે ઘણોજ મુશ્કેલ છે. સામાન્ય પણ કહેવત છે કે–ગુણવંત તે ગુણદ્વેષમાં તાણે, અર્થાત્ અન્યજીવોમાં રહેલો નાનો ગુણ હોય તોપણ તેને પર્વત જેવો મોટો કરીને દેખવાની જે સજ્જની સ્થિતિ છે, અને તેથીજ કહેવાય છે કે–परगुणपरमाणु पर्वतीकृत्य नित्यं એટલે સજ્જનો તો હંમેશાં બીજા પુરુષોના અલ્પગુણોને પણ પર્વત જેવા કરીને વર્તનારા હોય છે.

અન્યદોષોની દષ્ટિથી થતી હાનિ

કેટલાક સજ્જન નામધારીઓ તો કાગડા જાનવરના ચાંદાને દેખે, તેવી રીતે કોઇપણ સત્પુરુષની કે ગુણવાળાના ગુણની પ્રશંસા કરીને અપૂર્વ લાભ મેળવવાનો વખત આવ્યો હોય ત્યાં પણ અકર્મીના પડીયા કાણાની માફક ગુણની અનુમોદનાનો લાભ નહિ ઉઠાવતાં દોષને દેખવાની સ્થિતિને આગળ કરીને અછતા દોષો કહેવાદ્વારાએ તે વિદ્યમાન ગુણને ઓળવી દઇ કલંકને દેવાવાળા થવા સાથે પોતાને પ્રાપ્ત થએલા ગુણોના મહોદ્યાનમાં દાવાનળ મેલે છે, અને ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત થનારા ગુણરૂપી લક્ષ્મીને દંડા મારી હાંકી કાઢે છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દોષોના નામે ધર્મીઓ ગુણ ઢાંકે નહિ

તત્ત્વ અને શાસ્ત્રકારની અપેક્ષાએ તપાસીએ તો સર્વથા દોષ રહિત હોઇને ગુણવાળા હોવાનું વીતરાગ પરમાત્મા કે સિદ્ધ મહારાજાને અંગેજ હોય, બાકી છદ્મસ્થ જીવોમાં સર્વથા દોષરહિત ગુણો તપાસવા જઇએ તો તેની પ્રાપ્તિ અસંભવિતજ છે. નિર્યુક્તિકાર મહારાજા ભદ્રબાહુસ્વામી પણ શ્રીદશવૈકાલિકની નિર્યુક્તિમાં ઉપબૃંહણા (ગુણપ્રશંસા)ના અધિકારમાં ભરત મહારાજના પહેલા ભવના વૈયાવૃચ્ચના ગુણને વખાણતી વખત સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે તેઓ અગીતાર્થ હતા, પણ તે અગીતાર્થપણાના દોષને કે અવગુણને ઉપબૃંહણાના પ્રસંગમાં કોઇ પણ પ્રકારે દાખલ કરવો નહિ.

ગુણાધિકમાં પ્રમોદનો ખુલાસો

જો એ વાત ધ્યાનમાં ન રાખીએ તો ગુણાધિક એટલે ગુણવાળા દરેકને અંગે પ્રમોદભાવનાનો જે પ્રસંગ શાસ્ત્રકારોએ વર્ણવ્યો છે તે યથાર્થ નહિ રહેતાં સર્વ ગુણવાળામાંજ પ્રમોદભાવનાનો પ્રસંગ રહેશે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

દોષદૃષ્ટિના અભાવેજ ચોથું ગુણઠાણું

શાસ્ત્રોમાં જે કોઇપણ મુનિઓના એકેક શાંતિઆદિક કારણોને લીધે દૃષ્ટાંત દેવામાં આવેલાં છે તે દોષરહિત ગુણને અંગે તો નહિજ, કેમકે જો ત્યાં દોષનો સર્વથા અભાવ હોય તો ક્ષાંતિઆદિક ગુણોનો મહિમા રહી શકેજ નહિ, પણ કહેવું જોઇએ કે જેમ અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિને માત્ર મિથ્યાદર્શનશલ્ય નામનું એકજ પાપસ્થાનક ગએલું હોય છે, અને બાકીના સત્તરે પાપસ્થાનક ગએલાં ન હોવાથી પ્રવૃત્તિમાં પણ હોય, પણ તેટલા માત્રથી મિથ્યાદર્શનશલ્યરૂપી અઢારમું પાપસ્થાનક જઇને જે સમ્યગ્દર્શનરૂપી ગુણ આત્મામાં ઉત્પન્ન થએલો છે, તે રૂપ રત્નને શાસ્ત્રકારો હિંસાદિક સત્તર પાપસ્થાનકો ખુલ્લાં છે અગર કરાય છે તે રૂપ કચરામાં રગદોળી દેતા નથી, અને જો એમ કરે અગર આપણે કહેવા માગીએ તો પહેલા અને ચોથા ગુણઠાણામાં કાંઇપણ ફરક રહે નહિ, કેમકે પહેલે ગુણઠાણે રહેલો જેમ હિંસાદિકરૂપી પાપના કચરામાં ખૂંચી ગએલો છે તેવી રીતે અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ માત્ર સમ્યક્ત્વ પામ્યો છે, પણ હિંસાદિક પાપ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સ્થાનકોથી ખસ્યો નહિ હોવાથીજ તેનું સમ્યક્ત્વ હિંસાદિક દોષમાં રગદોળાઇ જાય, અને જો તેમ રગદોળાય તો અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિપણાની સ્થિતિને ચોથા ગુણસ્થાનક તરીકે ગણાવી શકેજ નહિ. કહેવું જોઇએ કે અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિપણાની સ્થિતિને ગુણસ્થાનક તરીકે ભિન્નપણે જણાવીને શાસ્ત્રકારોએ દોષ દેખવાની સ્થિતિમાં ઘન પડદાઓ નાખી દીધા છે.

ગુણોની પ્રશંસા ન કરવામાં નુકશાન પણ દોષને ન નિંદે તેમાં નહિ

એક વાત એ પણ સમજવાની છે કે અન્ય જીવોના અલ્પગુણોની પણ પ્રશંસા કરવાથી તે પ્રશંસા કરનારો મનુષ્ય પોતાના ગુણોને આડે આવતા કર્મોનો તે પ્રશંસાના પ્રભાવે નાશ કરી ભવિષ્યમાં ગુણોને મેળવનાર થાય, પણ તેના અવગુણો કે દોષોની નિંદા કરવાથી તો કોઇ પણ જાતની નિર્જરા કે તે નિર્જરાને લીધે કોઇપણ જાતનો વર્તમાનનો કે ભવિષ્યનો લાભ તે દોષવાળાની નિંદાથી મેળવી શકેજ નહિ, એટલુંજ નહિ પણ કદાચ દોષરહિતને આપણી દૃષ્ટિએ દોષવાળો ધારીને જો નિંદાના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કાર્યમાં ઉતરવામાં આવે, તો તે નિંદા તે સામા પુરુષને કલંક દેનારીજ થાય, અને તેથી તે નિંદા કરનારના આત્માની શી દશા થાય ? કદાચ માની લઈએ કે અમુક વ્યકિતમાં અમુક દોષો નક્કીજ છે તોપણ તેની નિંદા કરવામાં નિંદા કરનારને કોઇપણ જાતનો લાભ નથી. વળી ગુણવાન્ પુરુષના આત્મામાં રહેલા ગુણોની પ્રશંસા હતા, પરંતુ કોઇપણ કાળે કોઈના પણ દોષોને તે ગ્રહણ કરતા ન હતા. આ તેમની આદતની પ્રશંસા શક્રમહારાજે દેવસભામાં કરી અને તેની શ્રદ્ધા નહિ કરતા કોઇક દેવતાએ પરીક્ષા માટે દાંતની નિર્મળતા છતાં પણ સર્વ અંગે દોષોએ ભરેલો કુતરો વિકુર્વ્યો, અને તે કુતરો એવો તો દુર્ગંધી વિકુર્વ્યો કે જેની દુર્ગંધના જોરે કૃષ્ણ મહારાજનું આખું લશ્કર તે કુતરાની દુર્ગંધને લીધે રસ્તો છોડીને અવટ રસ્તે ચાલવા માંડયું. તેજ પ્રસંગે કૃષ્ણમહારાજ ગુણગ્રાહી હોવાથી લશ્કરની પેઠે કુતરાની ગંધથી માર્ગ છોડયોજ નહિ એટલુંજ નહિ, પણ તે કુતરાની પાસે આવ્યા, અને તેના બધા દોષોની ઉપેક્ષા કરી કેવળ નિર્મળ દાંતના ગુણો જાહેર કર્યા, કે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જેથી તે પરીક્ષા કરવા આવેલા દેવતાને શક્રમહારાજનું વચન સાચું માનવું પડયું, અને તે પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થએલા કૃષ્ણ મહારાજને વરદાનમાં અશિવ ઉપદ્રવને શમાવવાવાળી ભેરી આપવાનો પ્રસંગ આવ્યો. આ ઉપરથી દરેક ધર્મપ્રેમીઓએ દોષીના દોષોની ઉપેક્ષા કરવી અને અલ્પ પણ ગુણની પ્રશંસા કરવી તેજ જરૂરી છે એમ સ્પષ્ટ સમજાશે. જો કે દોષની નિંદા કરવી તેને પ્રશસ્તદ્વેષ તરીકે આગળ જણાવેલો છે, પણ તે દ્વેષ નિંદા કરનારના આત્માની અંદર રહેલા દોષોની નિંદાને અંગેજ સમજવો, પણ અન્ય વ્યક્તિના નામે તેના દોષો કહેવા કે તેની નિંદા કરવી તે પ્રશસ્તદ્વેષ કહેવાયજ નહિ.

ગુણપ્રશંસાને અભાવે ગચ્છાપતિને નુકશાન

શાસ્ત્રોમાં સાંભળીએ છીએ કે સમર્થ એવા એક ગચ્છાધિપતિએ અન્યમતના વાદીની સાથે વાદ કરી જય મેળવી આવેલા પોતાના શિષ્યના ગુણની પ્રશંસા ન કરી તેમાં તેઓને ભયંકર વિપત્તિઓમાં સપડાવું પડયું. અર્થાત્ ગુણીના ગુણોની પ્રશંસા કરવી એ ફરજીઆત

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નહિ કરવામાં અનુપબૃંહણા નામનો દોષ અને કથંચિત્ અસ્થિરીકરણનો દોષ પણ લાગે, અને અવાત્સલ્યનો દોષ તો એટલોજ છે. અર્થાત્ લોકોત્તર ગુણવાનની પ્રશંસા દોષને બહાને નહિ કરવામાં તો ઉપર જણાવેલા ત્રણ દોષો જરૂર લાગે, પણ દોષોવાળાના દોષ નહિ કહેવામાં કોઇપણ જાતનો અંશે પણ દોષ કહી શકાય નહિ.

અન્ય દોષ અને દોષીઓને પણ નિંદવાથી સમિતિ ને મહાવ્રતમાં ખામી

સાધુઓની ભાષાસમિતિમાં પણ અને બીજા મૃષાવાદવિરમણ મહાવ્રતમાં પણ એવાજ વચનને શાસ્ત્રકારોએ અવકાશ આપ્યો છે, કે જે વચન જુઠું હોય નહિ, પણ સત્ય હોય તેટલું બધું બોલીજ દેવું જોઇએ એવો ભાષાસમિતિ કે બીજા મહાવ્રતમાં નિયમ છેજ નહિ, અર્થાત્ બોલવું તે સાચું બોલવું એ ધર્મપ્રેમી અને ધર્મઆચરવાવાળાનું કર્તવ્ય ગણાય, પણ સાચું હોય એટલા માત્રથી વગર ફાયદાનું અને નુકશાન કરનારૂં પણ બોલીજ દેવું એવો નિયમ સમિતિ કે બીજા મહાવ્રતને અંગે નથી, પણ તે તો દુર્જનતાની પરાકાષ્ઠાને અંગેજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

છે. શ્રી દશવૈકાલિક વિગેરે સૂત્રોમાં શિષ્યને શિખામણના કે તત્ત્વનિરૂપણની જરૂરીઆતના પ્રસંગને છોડીને કુશીલિયાની નિંદા કરવાનો પણ નિષેધ સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં કહેલો જણાય છે. તો જ્યારે કુશીલિયા સરખાની નિંદા કરવાનો શાસ્ત્રકારોએ નિષેધ કર્યો તો તેથી સ્પષ્ટ થયું કે નિર્ગુણ, અલ્પદોષી કે મહાદોષી કોઇની પણ નિંદા કરવાનો હક કોઇને પણ શાસ્ત્રદષ્ટિએ કે સજ્જનની દષ્ટિએ મળી શકેજ નહિ.

કૃષ્ણ મહારાજની ગુણદૃષ્ટિ

શાસ્ત્રોથી સાંભળીએ છીએ કે કૃષ્ણ મહારાજા ઉત્તમ પુરુષ હોઇને હજારો દોષોમાં પણ છુપાએલા ગુણને ગુણ તરીકે પારખી કાઢી તેની પ્રશંસા કરતા છે, એમ સ્પષ્ટપણે સમજી શકાશે, પણ જેવી રીતે તે આચાર્યે પોતાના શિષ્યના ગુણની પ્રશંસા ન કરી, તેથી પોતાના આત્માને ભયંકર આપત્તિમાં મેલ્યો, તેવી રીતે કોઇ પણ ગચ્છાધિપતિ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ કે શ્રાવકે બીજી વ્યક્તિના દોષોની નિંદા ન કરી, તેમાં એક અંશે પણ આપત્તિ કોઇપણ શાસ્ત્રમાં કોઇપણ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સ્થાને જણાવવામાં આવેલી નથી, અને તેથી ધર્મપ્રેમીઓએ શાસ્ત્રકારના જણાવ્યા પ્રમાણે પોતાના આત્માની નિંદા કરવી તેજ જરૂરી છે. જ્યારે ગુણુની પ્રશંસા એ જરૂરી વિષય છે તો પછી પોતાના આત્માના ગુણોનું આચ્છાદન કરી અન્યના ગુણોની પ્રશંસા કરવી એજ સજ્જનોનું કર્તવ્ય છે.

ઉચ્ચ ગોત્રને બાંધવાનો રસ્તો પરગુણ પ્રશંસા ને દોષાચ્છાદન

તત્ત્વાર્થસૂત્રકાર પણ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે કે તેઓજ ઉચ્ચગોત્ર બાંધી શકે કે જેઓ અન્યની પ્રશંસા કરે અને પોતાની નિંદા કરે, તથા પોતાના છતા ગુણો પણ ઢાંકે અને બીજાના ઉપચારથી આવી શકે એવા અસદ્‌ગુણો નીપણ પ્રશંસા કરે. પોતાના દોષો જાહેર કરે ને બીજાના ઢાંકે પણ જેઓ તેનાથી વિરૂદ્ધપણે એટલે પરની નિંદા અને આત્માની પ્રશંસા, પોતાના છતા દોષોને ઢાંકવા અને બીજાના અછતા દોષો ગાવા એ નીચગોત્ર બાંધવાનુંજ કારણ છે. આ બધી વસ્તુસ્થિતિને સમજનારો સામાન્ય મનુષ્ય પણ ઉત્કૃષ્ટ એવા અને આખા ભવ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ચક્રમાં આઠજ ભવ મળી શકે એવા સાધુધર્મ ઉપર કેમ રાગ ન ધારે? અને તેથીજ મહારાજા શ્રીપાળજી ગુણાનુરાગીની લાઇનમાં દાખલ થઇ હંમેશાં સાધુધર્મના રાગદ્વારાએ ચારિત્રપદને આરાધન કરે છે.

મનની સુન્દરતા અને સ્થિરતાનું ફલ

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અરિહંત મહારાજા વિગેરે આઠે પદની આરાધના જે રીતે મહારાજા શ્રીપાળજીએ કરી, તે સામાન્ય રીતે જોઇ ગયા, પણ તે આઠે પદની આરાધનામાં મનની સુંદર દશા થવી એ પહેલે નંબરે જરૂરી છે, તેમજ મોક્ષે જવાવાળા મનુષ્યોને પણ મનની સુંદરતાની અનિવાર્ય જરૂર છે, માટે મનની શુદ્ધિને આરાધન કરનારાઓએ અવશ્ય આદરવી જોઇએ, અને મોક્ષે જનારા દરેકે મનની શુદ્ધિ જરૂર આદરેલીજ છે. મનની શુદ્ધિ એજ નિકાચિત કર્મને તોડનારી વસ્તુ છે. સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર એ ત્રણ મોક્ષમાર્ગ હોઈ નિર્જરાનું સાધન છે, પણ અનિકાચિત કર્મોજ તેનાથી તૂટે છે. નિકાચિત કર્મોને તોડવાનું સામર્થ્ય મનની સુંદરતા સિવાય બીજા કોઇમાં છેજ નહિ. આ વસ્તુ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વિચારતાં જરૂર એમ કહેવું પડશે કે મનની સુંદરતા એજ મોક્ષની જડ છે, અને તેથીજ કેટલીક જગો પર કહેવામાં આવે છે કે मन एव मनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयोः। मोक्षमार्गस्य दीपिका एकैव मनसः शुद्धिः અર્થાત્ એકલી મોક્ષની શુદ્ધિ તેજ મોક્ષમાર્ગની દીવી છે. વસ્તુતઃ કોડાક્રોડ સાગરોપમોનાં બાંધેલા કર્મોમાં જે જે કર્મો અનિકાચિત હોય, તે ભક્તિદ્વારાએ, જપદ્વારાએ કે તેવાં બીજાં ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોદ્વારાએ તૂટી શકે. અર્થાત્ તે તે અનુષ્ઠાનોથી તે તે કર્મોનો ઉપક્રમ થઇ તે તે કર્મો જલદી ભોગવાઇને તૂટી જાય, પણ જે કર્મો નિકાચિત હોય તેનો ઉપક્રમ બીજા કોઇ ભક્તિઆદિ કાર્યદ્વારાએ થઇ શકતો નથી, પણ માત્ર મનની સુંદરતાનું સ્થૈર્યપણું તેજ તે નિકાચિત કર્મોને તોડી શકે છે, અર્થાત્ કહેવું જોઇએ કે જીવે ધર્મની પ્રાપ્તિ કરવા પહેલાં બાંધેલાં અનેક ભવોનાં નિકાચિત કર્મો જે વિષય, કષાય, આરંભ, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષની અત્યંત તીવ્ર પરિણતિએ બાંધેલા છે, તેનો ક્ષય જો આ મનની સુંદરતાના સ્થૈર્યથી ન કરી શકાય તો મોક્ષ થઇ શકેજ નહિ, કારણ કે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કર્મોનોસર્વથા ક્ષય થાય તોજ મોક્ષ થઇ શકે, અને નિકાચિત કર્મો હોય ત્યાંસુધી તો મોક્ષ થવાનો સંભવજ ક્યાંથી હોય? એટલુંજ નહિ પણ મનની સુંદરતાની સ્થિરતાદ્વારાએ જો નિકાચિત કર્મોનો ક્ષય ન થાય, અને ક્રમસરજ જો તે નિકાચિત કર્મો ભોગવવાં પડે તો તે નિકાચિત કર્મો ભોગવતી વખત બહુલતાએ પરિણામની અશુદ્ધિ તીવ્ર રહેવાથી ફેર નિકાચિત કર્મોનો બંધ થાય, અને તેવી રીતે નિકાચિતની પરંપરા ચાલતાં, મોક્ષ તો શું? પણ મોક્ષના માર્ગની પ્રાપ્તિ પણ મુશ્કેલ થઇ જાય, માટે મોક્ષની સાધનાને અંગે નિકાચિત કર્મોને ક્ષય કરનારી વસ્તુ માનવીજ જોઇએ, અને તેમાં પણ કર્મનું નિકાચિતપણું થવું, વચન કે કાયાના યોગના પ્રભાવે થઇ શકતું નથી, પણ મનના યોગના પ્રભાવેજ થાય છે, તેથીજ તેને તોડવા માટે પણ મનની સુંદરતાની સ્થિરતાનીજ જરૂર રહે, અને તે મનની સુંદરતાની સ્થિરતા તેનુંજ નામ ધ્યાન, અને તે ધ્યાન બાર જાતના તપમાં છ પ્રકારનો જે અભ્યંતર તપ તેનો એક ભેદ છે. તેથી તે તપપદની કેટલી જરૂર છે તે સહેજે સમજાશે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મનની સુંદરતા ને સ્થિરતાના ઉપાયો ને તેમાં તપનું સ્થાન

વળી મનની સ્થિર સુંદરતા મેળવવામાં જો કોઇપણ બાધા કરનાર હોય તો તે માત્ર ઇંદ્રિયના વિષયોજ છે, કેમકે મનનું કામ સ્વતંત્રપણે કોઇ દિવસ પણ ચાલતું નથી. તે મન તો માત્ર ઇંદ્રિયોએ અનુભવેલા વિષયોમાંજ રાચવું, માચવું તેના સંકલ્પો કરવા અને તેની પ્રાપ્તિને માટે ઇંદ્રિયોએ અનુભવેલા કે જાણેલા પાપોને કરવા, કરાવવા તૈયાર થવું તેજ મનનું કામ છે, તેથી મનની સ્થિર સુંદરતાને રાખવાની જેને ઇચ્છા હોય તે મનુષ્યે ઇંદ્રિયોને બહેકાવનાર માર્ગથી જરૂર દૂર રહેવું જોઇએ. જો કે બાહ્ય સંજોગોથી બહેકાવનારા વિષયો છે, પણ જો મનની સુંદરતા રહી શકે તો તે બાહ્ય સંયોગો ઇંદ્રિયોને બહેકાવીને મનને બગાડી શકતા નથી, તેથી તે મનને નહિ બગડવા દેવા માટે ઇંદ્રિયોના પોષક પદાર્થો ઉપર કાબુ મેળવવોજ જોઇએ, અને જો તે ઇંદ્રિયોના પોષક પદાર્થો ઉપર કાબુ મેળવવામાં આવે, તો ઇંદ્રિયોના વિકારોનો જન્મ પામી શકેજ નહિ, અને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઇંદ્રિયોની ઉન્મતતા ન થાય તો મનની ઉન્મતતા થતી નથી, તેમજ પ્રથમ કથંચિત્ થએલી મનની ઉન્મતતા આપોઆપ નાશ પામે છે, તેથી મનની સુંદરતા ઇચ્છનારે ઇંદ્રિયોના વિકારો રોકવા અને ઇંદ્રિયોના વિકારોને રોકવાની ઇચ્છાવાળાએ ઇંદ્રિયોના પોષક તત્ત્વોને દૂર કરવા માટે કે ઓછા કરવા માટે અનશનઆદિક તપસ્યા આદરવીજ જોઇએ, અને તેથી નવમે પદે તપની આરાધના શ્રીશ્રીપાળ મહારાજા કેવી કરે છે તે જોઇએઃ—

आसंसाइविरहिअं बाहिरब्भिंतरं तवोकम्मं ।

जहसत्तीइ कुणंतो सुव्वतवाराहणं कुणइ ॥ ११७८ ॥

આશંસાદિ છોડવાની આવશ્યકતા

સામાન્ય રીતે સામાન્ય બુદ્ધિવાળા જનો नमोतवस्सनी જપમાળાઓ ગણીને તપપદનું આરાધન કર્યું છે એમ માનીને કૃતાર્થ થાય છે. વધારેમાં નવપદજીની ઓળી કરી તપપદના આયંબિલોથી પોતાને કૃતાર્થ માને છે, તેઓએ આ શ્રીપાળ મહારાજના તપપદની રીતિ ધ્યાનમાં લેવી. જગતમાં ચૌર, ધાડપાડુ વિગેરેનો બંદોબસ્ત કરીનેજ ધનનું રક્ષણ કરી ભોગવટો કરાય છે, તેવી રીતે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જે બાહ્ય, અભ્યંતર બે પ્રકારનું થઇને બાર પ્રકારનું તપ છે, તેને અંગે ચોર કહો, ધાડપાડુ કહો કે લૂંટારા કહો તે બીજા કોઇજ નહિ પણ પૌદ્‌ગલિક વસ્તુની આકાંક્ષા વિગેરે છે. આ ભવ કે આવતા ભવમાં તપના પ્રભાવે કે ધર્મના પ્રભાવે પૌદ્‌ગલિક વસ્તુની જે ઇચ્છા કરવી તે આશંસા કહેવાય, અને તેજ ઇચ્છા જો અસાધારણ રૂપ પકડે તો તે નિયાણારૂપ થઈ જાય છે, અને તે આશંસા અને નિયાણું, તપના સાધ્યરૂપ મોક્ષને દૂર ને દૂર ફેંકી દે છે, માટે મોક્ષની ઇચ્છાવાળાએ તપ કરતાં આશંસા, નિયાણું, અવિધિ, અપરિણામ વિગેરે તપના દોષો છોડવા જોઇએ. એવી રીતે નિરાશંસપણું મોક્ષસાધનને અંગે અગ્રપદપણું ભોગવતું હોવાથી આચાર્ય શ્રી રત્નશેખરસૂરિ મહારાજે તપપદના આરાધનમાં તપના ભેદો જણાવતાં પહેલાં આશંસાદિ દોષરહિતપણે તપ કરવાથી જ તપનું આરાધન થાય છે એમ જણાવ્યું. મહારાજા શ્રીપાળ તપપદનું આરાધન કરતાં અનશનઆદિક છ બાહ્ય પ્રકારના તપ અને પ્રાયશ્ચિત્તઆદિ છ અભ્યંતર પ્રકારના તપને નિરાશંસપણે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આદરવાં તપપદની આરાધનામાં પ્રવૃત્ત થએલા છે. અનશનાદિ ૭ બાહ્યભેદો અને પ્રાયશ્ચિતઆદિ ૭ અભ્યંતર ભેદોને આ નિબંધની શરૂઆતમાં કાંઇક જણાવેલા હોઇ તેનું વિવેચન લખવું ઉચિત ધાર્યું નથી. છતાં વિસ્તારને દેખવાની ઇચ્છાવાળાએ શ્રી-ભગવતીસૂત્રનું પચીસમું શતક, ઔપપાતિક નામનું ઉપાંગ વિગેરે શાસ્ત્ર દેખવાં જરૂરી છે.

તપ કરવાની આવશ્યકતા સ્વીકારવા છતાં તેમાં સ્યાદ્વાદને સ્થાન

આ બાર પ્રકારના તપમાં કેટલાક જીવો શાસ્ત્રમાં કહેલ सोहु तवो कायव्वो जेण न मणोमंगुलं न चिन्तेइ जेण न इन्द्रियहाणि जेण य जोगा न हायन्ति અર્થાત્ જે તપથી મન, ધર્મ, ધર્મી અને પચ્ચક્ખાણઆદિક ઉપર દૂષયુક્ત મનવાળો ન થાય. વળી જે તપથી ચક્ષુઆદિ ઇંદ્રિયોને ન નિવારી શકાય તેવું નુકશાન ન થાય અને જે તપ કરતાં સંયમના યોગો ભવિષ્યને માટે નાશ ન પામે, તેવુંજ તપ કરવું જોઇએ. આવી રીતે શાસ્ત્ર-કારોએ નિરૂપણ કરેલું છતાં જેઓ શક્તિનો વિચાર ન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરતાં તપસ્યાઓ કરે છે, અથવા તો જે પંચાગ્નિતપ વિગેરેની આતાપના કરી મન વિગેરેની ચાહે જો સ્થિતિ થાય તોપણ તપની કર્તવ્યતા માની તપને પોતાની અપંગદશા થાય ત્યાં સુધી પણ તપને વળગી થોડા લાભે ઘણું હારવાનું કરે છે, તેવી રીતે મહારાજા શ્રીપાળ તપનું આરાધન કરતા ન હતા, પણ તેઓ તો શક્તિ પ્રમાણેજ તપ કરી તપપદનું આરાધન કરતા હતા.

આવી રીતે શ્રીપાળ મહારાજે નવે પદનું આરાધન, તપસ્યા અને જિનઆદિકની ભક્તિપૂર્વક કર્યું અને તે સાડી ચાર વર્ષ સુધી આરાધન કર્યા પછી તેનું ઉજમણું કરવા માંડયું, તેનો પ્રસંગ શી રીતે આવ્યો અને તેમણે ઉજમણું શી રીતે કર્યું એ વિગેરે વર્ણન કરવું જરૂરી હોવાથી તે સંબંધમાં કંઇક કહીશું.

નવપદોના આરાધનાની પૂર્ણતા સુધી શ્રીસિદ્ધચક્રનું જરૂરી પૂજન ને ભક્તિ

મહારાજા શ્રીપાળ દ્રવ્ય અને ભાવ બંને પ્રકારની ભક્તિથી નવપદોનું આરાધન કરતાં હંમેશાં સિદ્ધચક્રની પૂજા કરતા હતા, તે વાત આચાર્ય મહારાજ શ્રી રત્ન-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શેખરસૂરિજી નીચેની ગાથાથી જણાવે છેઃ

एमेयाइं उत्तमपयाइं सो दव्वभावभत्तीए ।
आराहंतो सिरिसिद्धचक्कमच्चेइ निच्चंपि ॥ ११७९ ॥

અર્થાત્ જગતમાં ઉત્તમોત્તમ એવાં એ નવ પદોને દ્રવ્ય અને ભાવભક્તિથી આરાધન કરતા શ્રીપાળ મહારાજા હંમેશાં પણ શ્રીસિદ્ધચક્રનું પૂજન કરતા હતા. આ ઉપરથી આપણે સમજી શકીશું કે નવપદનું આરાધન કરનારે એકલા જાપમાં કે આંબિલની તપસ્યામાં આરાધનાનું સંપૂર્ણપણું સમજવું જોઈએ નહિ, પણ તે નવે પદોની દ્રવ્યથી અને ભાવથી બંને પ્રકારે ભક્તિ કરવી તે આરાધના કરનારની ફરજ છે.

આરાધ્યની દ્રવ્યઆરાધનાની અશક્તિની વ્યાપકતા

જો કે નવપદોની સંપૂર્ણ આરાધના કરવાની શક્તિ તો સામાન્ય મનુષ્યને તો શું પણ દેવેન્દ્રોને પણ હોતી નથી. એક મહાવીર મહારાજ ભગવાનરૂપી નવપદમાંના એક પદ અને તે એક પદની સમષ્ટિમાંની એક વ્યક્તિ, તેમના ફક્ત વંદનને માટે દશાર્ણભદ્ર મહારાજાએ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરેલો પોતાના આખા રાજયની ઋદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને કરેલો વંદનમહોત્સવ તે પણ અપૂર્ણજ ગણાયો, પણ બની શકે એવા પ્રકારોમાં પણ આરાધના કરનારો ખામી રાખે તો તેની આરાધનાને શોભતું નથી, માટે જેમ શ્રીપાળ મહારાજે દ્રવ્ય અને ભાવ બંને પ્રકારની ભક્તિથી એ ઉત્તમોત્તમ પદોનું આરાધન કર્યું, તેવી રીતે અન્ય ભવ્યાત્માઓએ પણ શ્રીનવપદને આરાધન કરવાની ઇચ્છા ધારણ કરી દ્રવ્ય અને ભાવ એ બંને પ્રકારની ભક્તિદ્વારાએજ આરાધન કરવું જોઇએ અને તે તે દ્રવ્ય અને ભાવની ભક્તિદ્વારાએ આરાધન કરતાં શ્રીસિદ્ધચક્ર મહારાજનું યંત્ર આકારે જે સ્થાપન છે, તેનું પૂજન કરવુંજ જોઇએ. તે સિદ્ધચક્ર મહારાજનું પૂજન અને દ્રવ્ય અને ભાવભક્તિથી આરાધના કેવળ ઓળીજીના દિવસમાંજ નિયમિત થવી જોઇએ તેમ નહિ. એ વાતને સમજવા માટે ગ્રંથકારે કહેલો निच्चंपि શબ્દ વાચકોએ ખ્યાલમાં લેવો. વળી આવી રીતે શ્રીસિદ્ધચક્ર મહારાજનું દ્રવ્ય, ભાવભક્તિદ્વારાએ આરાધના કરવાપૂર્વકનું પૂજન કરતાં શ્રી શ્રીપાળ મહારાજને સાડાચાર વર્ષ થયાં ત્યારે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તે તપ પુરૂં થયું ગણાયું એ વાત નીચેની ગાથાથી સમજાશે.

एवं सिरिपालनिवस्स सिद्धचक्कच्चणं कुणंतस्स ।
अद्धपंचमवरिसेहिं जा पुन्नं तं तवोकम्मं ॥११८०॥

એટલે સાડીચાર વર્ષ સુધી લાગલાગટ સિદ્ધચક્રની પૂજા, ભક્તિ સાડીચાર વર્ષ સુધી કરી અર્થાત્ છ છ મહિને ઓળી આવવાથી નવ ઓળી કરવામાં જો કે ચાર વર્ષજ થાય, પણ છેલ્લી ઓળી ચાર વર્ષથી આગળની મુદતમાં હોવાથી તેને પાંચમા વર્ષનો ભાગ ગણી સાડી ચાર ગણે, અગર છેલ્લી ઓળી કર્યા પછી પણ દશમી ઓળીનો ટાઇમ ન આવે ત્યાં સુધી તે પહેલી ઓળી એટલે નવમી ઓળીને અંગે શરૂ કરેલું નવપદનું આરાધન અને પૂજન ચાલુ રહે તેથી સાડી ચાર વર્ષ બરોબર ગણવાં તે ગેરવ્યાજબી નથી. આવી રીતે સાડીચાર વર્ષે તપ પૂરો કર્યા પછી ઉજમણાનો પ્રસંગ કેવી રીતે કરે છે તે જોઇએ.

ઉદ્યાપન-ઉજમણાનો પ્રસંગ અને તેનાં સાધનો

तत्तो रन्ना निअरज्जलच्छिवित्थारगरुअसत्तीए ।
गुरुभत्तीए कारिउमारद्धं तस्स उज्जमणं ॥ ११८१ ॥

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

-એવી રીતે તપ પૂર્ણ થયા પછી મહારાજા શ્રીપાળજીએ પોતાના રાજ્ય અને લક્ષ્મીના વિસ્તાર પ્રમાણે અત્યંત શક્તિને શોભે તેવી રીતે અપૂર્વ ભક્તિથી તે નવપદનું ઉજમણું કરાવવું શરૂ કર્યું. તે ઉજમણાનો વધારે વિસ્તાર નહિ કહેતાં ટૂંકાણમાં જણાવીશું.

શ્રી નવપદના ઉજમણામાં શ્રીશ્રીપાળે કરેલી ભક્તિ

મોટા જિનઘરની અંદર ત્રણ વેદિકાવાળી, જેનું તળીઉં સફેદ છે અને નવા નવા રંગાથી જેમાં ચિત્રામણો બનાવવામાં આવેલાં છે, એવી મોટી પીઠિકા કરી તેની ઉપર મંત્રથી પવિત્ર કરેલા પાંચે રંગના ચોખા વિગેરે ધાન્યથી ચિત્તને આશ્ચર્ય કરે એવું સંપૂર્ણ સિદ્ધચક્રનું માંડલું કર્યું, તે સિદ્ધચક્રના માંડલામાં સામાન્યથી અરિહંતાદિ નવે પદોમાં ઘી અને ખાંડથી ભરેલા નાળિએરના નવ ગોળા સ્થાપન થાય છે, પણ તે શ્રીપાળ મહારાજ કે જેઓ શ્રેષ્ઠ વિવેકને ધારણ કરનારા હતા, તેમણે તે બધા ગોળા વિશેષ સહિત સ્થાપન કર્યા. અરિહંત મહારાજના સફેદપદમાં ચંદન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને કપૂરના લેપે કરીને સફેદ એવા આઠ કર્કેતન રત્નો અને ચોત્રીસ હીરા, આઠ પ્રાતિહાર્ય અને ચોત્રીસ અતિશયને જણાવનારા ગોઠવીને નાળિએરનો ગોળો મેલ્યો. એવી રીતે સિદ્ધભગવાનના લાલપદમાં નવા રંગવાળા કેસરથી જેનો લેપ કરેલો છે એવો મોટો ગોળો એકત્રીસ પ્રવાલ કે જે સિદ્ધના અદેહપણાદિ એકત્રીસ ગુણોને સુચવનાર તથા આઠ માણિક્ય કે જે આત્માના કેવળજ્ઞાનઆદિ આઠ ગુણોને સૂચવનાર તે સહિત સ્થાપન કર્યા. પીળા વર્ણવાળા આચાર્યપદમાં પાંચ આચારને જણાવનાર પાંચ ગોમેદરત્ન સહિત અને છત્રીસ છત્રીસી (૧૨૯૬) ને જણાવનાર છત્રીસ સોનાના પુષ્પો સહિત ચંદનથી લેપેલો ગોળો સ્થાપન કર્યો, તેવી રીતે ચોથા લીલા એવા ઉપાધ્યાયપદમાં અહિલતાના પાંદડાંઓથી લીલોછમ બનેલો ગોળો ચોથા પરમેષ્ઠી તરીકે કે ચાર અનુયોગનાં સૂત્રો બનાવનાર તરીકેના ગુણોને સુચવનાર ચાર ઈંદ્રની લડતનો અને પચવીસ ગુણોને સુચવનાર પચવીસ મકરત રત્નો સહિત સ્થાપન કર્યો. શ્યામ એવા પાંચમા સાધુપદની અંદર પાંચ મહાવ્રતને જણાવવા માટે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પાંચ રાજપટ્ટ રત્નો અને સાધુના સત્તાવીસ ગુણો જણાવવા માટે સત્તાવીસ રિષ્ઠરત્નો સાથે કસ્તુરીથી લેપેલો ગોળો ભક્તિથી સ્થાપન કર્યો. બાકીના ચાર સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર અને તપરૂપી સફેદ પદોમાં સફેદ ચંદને લેપેલા અને અડસઠ, એકાવન, સિત્તેર, અને પચાસ મોતીઓએ સહિત જુદા જુદા પદે જુદા જુદા ગોળા અનુક્રમે સ્થાપન કર્યા. આ બધી હકીકત નીચેની ગાથાઓથી સ્પષ્ટ થશેઃ—

कत्थवि विच्छिन्न जिणहरंमि काउं तिवेइअं पीढं ।
विच्छिण्णं वरकुट्टिमधवलं नवरंग कय चित्तं ॥११८२॥
सालिपमुहेहिं धन्नेहिं पंचवन्नेहिं मंतपूएहिं ।
रइऊण सिद्धचक्कं संपुन्नं चित्तचुज्जकरं ॥११८३॥
तत्थ य अरिहंताइसु नवसु पएसु ससप्पिखंडाइं ।
नालियरगोलयाइं सामन्नेणं ठविज्जंति ॥११८४॥
तेण पुणो नखइणा मयणासहिएण वरविवेएण ।
ताइंपि गोलयाइं विसेससहियाइं ठवियाइं ॥११८५॥
जहा–अरिहंतपए धवले चंदणकप्पूरलेवसिअवन्नं ।
अडकक्केअणचउतीसहीरयं गोलयं ठविअं ॥११८६॥

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

सिद्धपए पुण रत्ते इगतीसपवालमहमाणिक्कं ।
नवरंगघुसिणविहिअप्पलेवगुरुगोलयं ठविअं ॥११८७॥
कणयाभे सूरिपए गोलं गोमेअपंचरयणजुअं ।
छत्तीसकणयकुसुमं चंदणघुसिणंकियं ठविअं ॥११८८॥
उज्झायपए नीले अहिलयदलनीलगोलयं ठविअं ।
चउरिंदनीलकलिअं मरगयपणवीसपयगजुअं ॥११८९॥
साहुपए पुण सामे समयमयं पंचरायपट्टकं ।
सगवीसइरिट्ठमणिं भत्तीए गोलयं ठविअं ॥११९०॥
सेसेसु सिअपएसुं चंदणसिअगोलए ठवइ राया ।
सगसट्ठिगवन्नसयरिपन्नमुत्ताहलसमेए ॥११९१॥

સમવસરણાદિની રચનાથી આશાતના કહેનારાઓને

આ ગાથાઓનો અર્થ ઉપર આવી ગએલો છે, તેથી ફરી લખવાની જરૂર જોઇ નથી, પણ આ ગાથાઓ ઉપરથી સમોવસરણના પ્રતિકૃતિરૂપ ત્રિવેદિકાવાળા પીઠની રચના કરવાનું જણાવ્યું છે તે ઉપરથી તથા ધાન્યદ્વારાએ નવેપદનાં મંડળો રચવાનાં જણાવ્યાં છે તે પણ અસ્થિર અને ભાંગવાવાળાં હોવાથી જેઓ કેટલાક ઉજમણાં અને મહોત્સવોમાં થતી તીર્થની રચનાને ભાંગવાના ભયથી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નહિ કરવાને લાયક અને આશાતનાનું કારણ જણાવે છે, તેવા સમયધર્મીઓએ સ્વચ્છંદ કલ્પનાને છોડવાની જરૂર છે. જો બારીક દૃષ્ટિથી તપાસીએ તો જેટલી મૂર્તિઓ તથા મંદિરો કરવામાં આવે છે, તે કાળાંતરે તો ભાંગી જવાનાંજ છે, તેથી તે મંદિર અને મૂર્તિના કરનારાઓની ભક્તિસમયધર્મની અપેક્ષાએ તો શૂન્યમાંજ પરિણમે, ખરી રીતિએ તો સમયધર્મીને ઉજમણા, ઓચ્છવ, ઉપધાન વિગેરે ધર્મક્રિયાઓજ ખટકે છે.

સમયધર્મીઓ દહેરાં કેમ રાખે છે અને પૂજા વગેરે કેમ કરે છે?

તેઓ કેટલીક વખત પોતાની સંસ્થાઓમાં મંદિરો રાખે છે અને પૂજા વિગેરેની પદ્ધતિ પ્રવર્તાવે છે તે કેટલાકના કહેવા પ્રમાણે તો એક અંશે પણ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરની ભક્તિ માટે નથી કે આત્મઉદ્ધાર માટે નથી. તે બધો આડંબર તો શૂન્ય મને કે કમને ધર્મપ્રેમીઓને ધૂતવા માટેજ તે સમયધર્મીઓ કરે છે. કેટલીક વખતે ધર્મપ્રેમીઓ પણ અક્કલના આંધળા અને ગાંઠના પૂરા બની મૂર્ખ બને છે, અને સમયધર્મીઓ તે ધર્મપ્રેમી-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઓને ધર્મઘેલાના નામથી કે ધર્મની ઘેલછાંવાળા તરીકે ઓળખાવે છે, છતાં ધર્મપ્રેમીઓ તેવા સમયધર્મીઓથી સાવચેત થતા નથી, ધ્યાન રાખવું કે સમયધર્મીનો ઉદ્દેશ આરંભપરિગ્રહવાળા અને આરંભપરિગ્રહને જ પોષવાનો છે, અને શાસ્ત્રને અનુસરનારા કેટલાક ધર્મ-પ્રેમીઓ તે સમયધર્મીઓનો સડો સારી પેઠે સમજી શકયા છે, અને તેથીજ જાહેર પોકાર કર્યા સિવાય સમયધર્મીઓનો નાણાં અને આદર વિગેરેથી થતો સત્કાર બંધ કરેલો છે. જો કે જગતમાં ચોર, વેશ્યા, જુગારી જેવા વર્ગો પણ ભૂખે મરતા નથી. તેઓને પણ બાપની પુંજીથી પુંજીપતિ થએલા કે પાપાનુબંધી ઋદ્ધિથી શ્રીમંતાઇમાં ગણાવા લાગેલા મળી રહે છે, તો પછી ધર્મના ઉદયને નામે સમયધર્મનું ધતિંગ ચલા-વવાવાળાને અવિરતિ અને આરંભપરિગ્રહના પોષકો મળી રહે તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી, પણ એટલી વાત તો ચોકકસ છે કે સમયધર્મીઓનું જીવન સહેલ સપા-ટામાં સળગેલું હોવાથી તેને તે પરોપકારને માટે ખર્ચવું મુશ્કેલ પડે છે. એ તો ધર્મપ્રેમીઓજ સાધર્મિક ભક્તિ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને અનુકંપાદાનને ધર્મ તરીકે ગણતા હોવાથી અને ધર્મને પોતાના જીવનના સાર તરીકે ગણતા હોવાથી સહેલમાં ખર્ચવું એ દુર્ગતિ દેનાર છે એમ માની દાનધર્મને બજાવવા ઉદારતા દાખવી શકે, પણ સમયધર્મીઓથી એમાંનું કંઇ પણ બનતું નથી. જો સમયધર્મીઓ પોતાના મુદ્દા પ્રમાણે પણ ધર્મપ્રેમીઓની દરકાર રાખ્યા સિવાય પોતાની સહેલના નાણાં બચાવી, તથા લોભનો અંશ દૂર કરી સંસ્થાઓને સદ્ધર કરવા માગે તો તેમને ધર્મપ્રેમીઓ તરફથી બંધ થએલા દાનપ્રવાહને અંગે ચીઢાવું પડે નહિ, પણ જગતમાં કહેવત છે કે 'વો દિન કબ કે મીયાકે પેરમેં જુતિ' એવી રીતે એ દિવસ ક્યાંથી આવે કે સમયધર્મીઓ સહેલને છોડી દઇ, લોભનો ભૂકો કરી સંસ્થાને સદ્ધર કરવા મથે, પણ સમયધર્મી પોતાનો વાંક નહિ જોતાં જાણે આખી સમાજના ધનના માલિકજ પોતે બન્યા ન હોય, તેવી રીતે પારકા નાણાંઓનો વ્યય કરવાને માટે ફનવાના ફરફરીઆં બહાર પાડવા માંડયાં અને તેની પણ જ્યારે ધર્મપ્રેમીઓએ દરકાર નહિ કરી ત્યારે તીર્થયાત્રા અને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સાધર્મિક વાત્સલ્ય જેવા પવિત્ર કાર્યમાં પ્રોપેગેન્ડાના પ્રપંચો પાથરવા માંડયા.

સમયધર્મીઓએ ધર્મીઓનો સહકાર મેળવવાની જરૂર અને તેના ઉપાયો

સમયધર્મીઓએ યાદ રાખવું જોઈએ કે અરિહંત મહારાજને નહિ ઓળખનાર, ગુરુમહારાજાઓને ગાળો દેનાર અને ધર્મને હંબગ કહેનારા વર્ગની સંસ્થાને તમે તમારા નાણે પોષો એમાં કોઇ ધર્મીવર્ગે પ્રોપેગેન્ડા કરવાનો વિચાર સુદ્ધાં પણ કર્યો નથી. ધર્મપ્રેમીઓ પોતે કમાએલી કે પોતાના કબજાની મિલકતને જે રસ્તે ધર્મ થતો માલમ પડે તે રસ્તે ખર્ચે, તેમાં તમારાથી પ્રશંસા નહિ થાય તો નિંદા કરવાનો કે પ્રોપેગેન્ડાના પ્રપંચો રચવાનો હક શો છે? યાદ રાખવું કે આરંભપરિગ્રહ અને વિષયકષાયમાં મસ્ત બનાવવા માટે કે શાસનના શત્રુઓને સર્જવા માટે કોઇ પણ ધર્મપ્રેમી એક કોડી પણ આપે નહિ અને આપશે પણ નહિ.

ધર્મના વાવટા નીચે સંસ્થાઓને લાવવાની જરૂર

સમયધર્મી જો ધર્મપ્રેમીનો સહકાર કરવા ઇચ્છતા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

હોય તો તેઓએ પોતાની સંસ્થા ધર્મના વાવટા નીચે વસાવી દેવી જોઇએ, પણ ધર્મના વાવટા નીચે સમય-ધર્મીઓને આવવું પાલવતું નથી તો તેઓ પોતાની સંસ્થાઓને તો ધર્મના વાવટા નીચે લાવે કે લાવી શકેજ ક્યાંથી? તેઓ પોતે ધર્મના વાવટા નીચે આવતા નથી અને સંસ્થાઓને ધર્મના વાવટા નીચે લાવી શકતા નથી અને તેથીજ ધર્મપ્રેમીઓનો સહકાર ગુમાવ્યો છે, અને વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ થાય તેમ જે ધર્મ-પ્રેમીઓ આરાધ્ય અને સહકાર કરવા લાયક છે, તેઓની વિરૂદ્ધ બિભત્સ, અસભ્ય અને હાંસીભર્યા લેખો લખી પોતાના પેપરોને ગટર બનાવે છે, પણ ધ્યાન રાખવું કે તે ગટરોની ગંધ તો કોઇ પણ ધર્મપ્રેમી મનુષ્યે લીધી નથી, લેતા નથી અને લેશે પણ નહિ, પણ તે ગંધના ભોગી તો તે સમયધર્મીઓની શ્લાઘા કરનારાજ બને છે. દેવ, ગુરુ, ધર્મ, ધર્મના કાર્યોની નિંદાનો એક પણ શબ્દ ધર્મીપ્રેમીઓ વાંચવા કે સાંભળવા માગેજ નહિ, માટે સમયધર્મીઓએ અખત્યાર કરેલી આ નીતિ તેમની મુરાદને બર લાવતી નથી, લાવી શકે નહિ અને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

લાવશે પણ નહિ, માટે સમયધર્મીઓની જ્ઞાન જો શિરસ્તા મુજબ થાય તે તો વેળાસર ચેતવાની જરૂર છે. સમયધર્મીએ સમજવું જોઇએ કે ઉજમણાં સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રની સ્થિતિ વૃદ્ધિ કરનારા હોવા સાથે શાસનની અદ્વિતીય પ્રભાવના કરનારા છે તેની સાક્ષી જૈનજનતા તો શું પણ ઇતર જનતા પણ મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી પૂરી દે છે. આવી રીતે સામાન્યપણે તપ અને ઉદ્યાપનના વિધિને જણાવ્યા પછી વર્તમાનકાળમાં કઇ કઇ સામગ્રીથી, કેવી કેવી રીતે ઉદ્યાપન કરવાં જોઇએ અને તે ઉદ્યાપન કરનારાઓએ કેવા રીતે વિવેકને અગ્રપદ આપવું જોઇએ તેને અંગે બે શબ્દો લખવા તે યોગ્યજ ગણાશે.

તપ અને ઉજમણાનું ફરજીયાતપણું છે કે કેમ?

વર્તમાનકાળમાં કેટલાક મનુષ્યો ધનની અપેક્ષાએ શકિતસંપન્નતા છતાં પણ અને શારીરિક શકિતની અપેક્ષાએ તપસ્યા કરી શકે એવું છતાં પણ તપ કરતા નથી અગર તપ કર્યા છતાં ઉજમણું પણ કરતા નથી તે બંનેએ સાવચેત થવાની જરૂર છે. જો કે તપસ્યા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરવાની શાસ્ત્રકારો કે કોઇ પણ ફરજ પાડતા નથી, પણ તેનો અર્થ એટલોજ છે કે શક્તિસંપન્નતા ન હોય અને તપ ન કરે તો તેના ધર્મીપણાને ખામી ગણાય નહિ, અર્થાત્ તે અપેક્ષાએજ તપસ્યાનું મરજીઆતપણું છે, પણ તપસ્યા કરવાની શક્તિવાળાઓ જો તપસ્યા ન કરે તો તેવાઓને શાસ્ત્રકારો ખુલ્લા શબ્દોમાં વીર્યને ગોપવનાર ગણી વીર્યાચારના વિરાધક તરીકે ગણે છે, અને તેથીજ જેમ જ્ઞાનાચાર આદિકના આચારોમાં વીર્ય નહિ ગોપવવાનું જણાવી, તેમાં વીર્ય ગોપવનારને વીર્યાચારનો વિરાધક ગણ્યો, તેવીજ રીતે તપસ્યાના બાહ્ય અને અભ્યંતર મળીને જે બાર ભેદો થાય છે તે બારે ભેદોમાં વીર્ય નહિ ફોરવનાર મનુષ્યને શાસ્ત્રકારોએ વીર્યાચારને વિરાધવાવાળો ગણાવી, વીર્યાચારના છત્રીસ ભેદો ગણાવેલા છે.

વીર્યાચારના છત્રીશ ભેદો

અર્થાત્ જેમ આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાચાર, આઠ પ્રકારના દર્શનાચાર અને આઠ પ્રકારના ચારિત્રાચારરૂપી ચોવીસ આચારોમાં દરેક ધર્મપ્રેમીએ પોતાનું વીર્ય

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ફોરવવાનું છે અને તે ચોવીસ આચારોમાં વીર્ય વખતસર સ્વાધ્યાય વિગેરે કરવાદિક દ્વારાએ ફરજીઆતપણે વીર્યાચારની ચોવીસ પ્રકારે આરાધના કરવાની છે, તેવીજ રીતે શક્તિસંપન્ન પુરુષે આ બારે પ્રકારની તપસ્યાની અંદર પણ વીર્ય ફોરવીને વીર્યાચારને આરાધવાની જરૂર છે, અને તેથીજ વીર્યાચારના છત્રીસ ભેદો, જ્ઞાનાચાર-આદિકના ચોવીસ અને આ તપ આચારના બાર મળીને ગણેલા છે, અને આજ કારણથી દશવૈકાલિક વિગેરેમાં પણ

अणिगूहियबलविरिओ, परक्कमइ जोजहुत्तमाउत्तो ।
जुंजइ अ जहाथामं, नायव्वो वीरिआयारो ॥

અર્થાત્ તેજ વીર્યાચાર જાણવો કે જેમાં શારીરિક બળ અને માનસિક વીર્ય જેટલું હોય તેટલું જ્ઞાનાચાર આદિ છત્રીસ આચારોમાં ફોરવવામાં આવે, પણ અંશે પણ તેનું ગોપવવું થાય નહિ, અને શાસ્ત્રોમાં કહેલા આચારોમાં વીર્યાચાર ફોરવવાના રિવાજ મુજબ બરોબર ઉપયોગવાળો છતો પોતાના બળવીર્યને ફોરવે, અને પરાક્રમ કરે, તેમજ મન, વચન અને કાયાના યોગોનો પ્રયત્ન પોતાની બળવીર્યની સ્થિતિ પ્રમાણે જરૂર કરે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આ ઉપરથી સ્પષ્ટપણે સમજાશે કે વીર્યાચારના છત્રીસ ભેદો હોવાનેજ લીધે તપસ્યાના બાર ભેદો પણ શકિતવાળાને માટેજ ફરજીઆતજ છે. વીર્યાચારના જે ત્રણ ભેદો ગણાય છે તે ફકત મન વચન કાયાના વીર્યની અપેક્ષા જાણવા શકિતવાળાને માટેજ ફરજીઆત છે.

તપનું આપેક્ષિક ફરજીયાતપણું હોવાનું કારણ તપસ્યા એ ઔદયિક નથી ક્ષાયિકોપશમિક છે.

એ કહેવાનું કારણ એકે બૌદ્ધદર્શનાદિ જેવા કુમતોએ શકિતહીનોની તપસ્યાને દેખીને તપસ્યાને દુઃખરૂપે જે મનાવી છે તેનો આક્ષેપ જૈનમતને લાગુ પડતોજ નથી. જૈનમતની તપસ્યા ક્રોધાદિકની શાંતિથી ભરેલી અને આત્માને વિશિષ્ટ આનંદ આપનારી હોઇને, ચારિત્રમોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમથીજ થવાવાળી છે. એક અંશે પણ જૈનમતની તપસ્યા ઔદયિકરૂપ એટલે પહેલા ભવે બાંધેલા પાપના ઉદયથી થવાવાળી નથી. છતાં જો એવી ત્યાગની પરિણતિથી અને કર્મક્ષય કરવાદ્વારાએ મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે કરાતી તપસ્યા જો પાપના ઉદયથી થતી માનવામાં આવે તો પછી બૌદ્ધદર્શનમાં પણ આદરવા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

લાયક તરીકે મનાએલું બ્રહ્મચર્ય અને રાજ્યઋદ્ધિનો ત્યાગ કરવા દ્વારાએ પરિગ્રહનો ત્યાગ એ પૂર્વભવના મહાપાપના ઉદયથી થએલો માનવો પડે, અને તે અપેક્ષાએ તેમના સંસારી ભક્તો કરતાં તેમના સાધુ મહાત્માઓ મહા દુઃખવાળા અને પ્રચુર પાપી મનાવા જોઇએ, પણ આ વાતને એક અંશે પણ ખુદ્દ બૌદ્ધદર્શનવાળો તો શું પરંતુ કોઇપણ આસ્તિક મતવાળો માની શકે તેમ નથી. તો પછી બૌદ્ધોએ તપસ્યામાં પોતાની અશક્તિ જાહેર કરવી તેજ વ્યાજબી હતી, અને કાંતો પોતાની શક્તિને પોતે તપસ્યામાં ફેરવી શકતો નથી તેવી ભૂલ થાય છે એમ જણાવવું જોઇતું હતું, પણ તે નહિ કરતાં બૌદ્ધોએ જે તપસ્યાને દુઃખરૂપે વર્ણવી છે તે કેવળ શિયાળીઆએ દ્રાક્ષને ખાટી કહી એ ઉખાણાનેજ અનુસરે છે.

તપથી કથંચિત્ કાયપીડા છતાં શમસારપણું

જો કે જેમ બ્રહ્મચર્યપાલનમાં તથા પરિગ્રહના ત્યાગમાં દૃષ્ટિવિપર્યાસ અને તૃષ્ણાને કાબુમાં લેતાં સજ્જડ મહેનત પડે છે, છતાં તે બ્રહ્મચર્ય અને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આકિંચન્ય પરમ ભાગ્યશાળીને પ્રાપ્ય હોય એમ ગણુવામાં આવે છે, અને જગતમાં પણ હીરા, મોતી વિગેરેના વેપારી હીરા, મોતી વિગેરેના વેપાર કરતાં ક્ષુધા, તૃષા, શીત, તાપ વિગેરેનાં દુઃખોને ભોગવે છે, છતાં પણ તે હીરા વિગેરેના વેપારમાં થતા મોટા લાભની અપેક્ષાએ તે શીતાદિકને દુઃખરૂપે ગણતા નથી, તેવીજ રીતે અહીં પણ જ્યાં સુધી આત્માને સર્વજ્ઞપણું કે બૌદ્ધની અપેક્ષાએ નિર્વાણ પ્રાપ્ત થાય નહિ, ત્યાં સુધી દરેક જીવ પાપે ભરાએલો છે તો તેવા દુરંત અને સંસારમાં ભ્રમણ કરાવનારા પાપનો ક્ષય કરી અવ્યાબાધ સુખની હંમેશાં સંપત્તિ રહે તે રૂપ મોક્ષનો લાભ વિચારનારો મનુષ્ય માત્ર કથંચિત્‌રૂપે કાયાનેજ થતી પીડાને અપીડારૂપે ગણે તેમાં આશ્ચર્યજ નથી.

ધનના ખરચવાની પણ આવશ્યકતા

વળી એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે જેમ બારે પ્રકારની તપસ્યામાં વીર્ય હોય તો ફોરવવુંજ જોઇએ તેમજ લાભાંતરાયના ક્ષયોપશમથી મળેલો ધનનો સમૂહ કે જે દેહની માફક આખા ભવમાં એકજ વખત

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

મળનારો નથી, પણ ઘણી વખતે બહારથી મેળવી શકાય છે. વળી દેહ જેમ આખા જન્મ સુધી જીવની સાથે સ્થિરપણે રહે છે, તેવી રીતે જે મળેલી લક્ષ્મી ચંચળતાના સ્વભાવવાળી હોવાથી સ્થિરપણે રહેતી નથી. વળી જેમ દેહ આત્માની સાથે ક્ષીરનીર ન્યાયે એકરૂપ થઇ મળી ગયો છે તેવી રીતે જે લક્ષ્મી કોઇ દિવસ પણ આત્મા કે શરીર સાથે મળી જતી નથી, તેવી પ્રાપ્ત થએલી લક્ષ્મી જો કે ચાહે જેટલી વધારીએ અને પાસે રાખવા માગીએ તોપણ જિંદગીના અંતે જરૂર છોડી દેવીજ પડે છે. પુણ્ય અને પાપને અંગે કે સ્વર્ગ અને નરકને અંગે આસ્તિક અને નાસ્તિકોમાં મતભેદ રહે છે, પણ મેળવેલી લક્ષ્મી છોડવી પડશે તે વિષયમાં તો કોઈપણ અંશે કોઇનો પણ મતભેદ છેજ નહિ, તોપછી તેવી નાતરીઆ નાતની સ્ત્રી જેમ છોડીને ચાલી જવાના સ્વભાવવાળી હોવાથી પટુપ્રજ્ઞાવાળા પતિને પ્રણય કે વિશ્વાસને પાત્ર રહેતી નથી. તેવી રીતે પ્રણય કે વિશ્વાસને પાત્ર લક્ષ્મી પણ તેવા સ્વભાવવાળી હોવાથી પ્રણય કે વિશ્વાસને પાત્ર બની શકે નહિ અને તેથીજ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તેવી અસાર લક્ષ્મીનો ઉપયોગ આ જન્મ અને જન્મો જન્મના સુખો તથા આત્યંતિક સુખ મેળવવાને માટે કરવોજ જોઇએ, અને તેથી જે ભાગ્યશાળીઓએ તપસ્યા કરીને શારીરિક શક્તિનો વ્યય કર્યો છે, તે ભાગ્યશાળીઓએ ઉજમણા સાથેની તપસ્યાજ યથાર્થ ફળ દેવાવાળી છે એવી શાસ્ત્રની વાણીને વિચારીને જરૂર ઉજમણા માટે ઉદ્યમ કરવોજ જોઇએ વળી ચક્ષુઆદિની મળેલી શક્તિઓ જેમ વપરાવવાથી ટકે છે તેવી રીતે આ ક્ષયોપશમની શક્તિ ટકાવવા માટે પણ ઉદારતાની જરૂર છે.

તપ અને ઉજમણું એ એકેકની તથા બન્નેની કર્તવ્યતા

આ કહેવાનો ભાવાર્થ એવો તો નહિ કાઢવો કે જેને ઉજમણાની શકિત લક્ષ્મીપ્રાપ્તિની ખામીને અંગે ન હોય, અથવા શારિરિક શકિતની ખામીને અંગે તપસ્યા ન થઇ શકી હોય તો તેવાઓએ તપસ્યા નહિ કરવી કે ઉજમણા નહિ કરવાં, પણ જેની જે બાબત શકિત હોય તેને તે તે તપસ્યા કે ઉજમણું કે બંને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરવાંજ જોઇએ એટલોજ માત્ર ભાવાર્થ આ લખવાનો છે.

છતી શક્તિએ તપ કે ઉજમણું અથવા બન્ને ન કરે તો પણ નિન્દા ન કરવી.

એ ઉપરથી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું કે શારીરિક શક્તિ છતાં તપ ન કરે કે લક્ષ્મીપાત્ર છતાં ઉજમણું ન કરે, અગર બંનેને પાત્ર છતાં બંને વસ્તુ કદાચ કોઇક ન કરે તો તેથી તે ધર્મપ્રેમીઓને નિંદવા લાયક તો હોયજ નહિ, કેમકે વાસ્તવિક રીતિએ ધર્મપ્રેમીઓએ પોતાના પાપોની નિંદા કરી તે નિંદાને ગંગાના પ્રવાહથી મેલ ધોવાય તેની માફક પાપમેલને ધોવાવાળીજ બનાવવી, પણ ગધેડો કચરામાં આળોટીને ખાડાનો કચરો પોતાના દેહે વળગાડે તેમ અન્ય, ચાહે તો ધર્મ કરનાર હોય કે ચાહે તો ધર્મ કરનાર ન હોય, તેવાની નિંદા કરી તે નિંદારૂપી કચરામાં પોતાના આત્માને ખરડવા નાખવો નહિ. શાસ્ત્રકારો પોતાના આત્માને અંગે થએલા પાપની નિંદાનેજ ધર્મ તરીકે જણાવે છે. અન્ય આત્માના પાપને નિંદવું તેનું નામ પણ શાસ્ત્રકારોએ કોઇપણ જગો પર ધર્મ જણાવેલો નથી, તો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પછી અન્યના પાપને કે અન્ય પાપીને નિંદવાનું કાર્ય ધર્મપ્રેમીઓનું છે અગર ધર્મપ્રેમીઓને શોભે છે એમ જનજનતાની અંતર્ગત જન તો કહી શકેજ નહિ.

વસ્તુ સ્વરૂપનું કથન તે નિંદા ન ગણવી

જો કે આ કથનનો ઉદ્દેશ વસ્તુસ્વરૂપ દેખાડનાર માર્ગપ્રરૂપકોને માર્ગપ્રરૂપણાને બંધ કરવા માટેનો નથી, પણ માર્ગપ્રરૂપણાને નામે માર્ગથી સરી જનારા અને સરકાવી દેનારાઓ બચી જાય તો તેમાં તેઓના આત્માનું કલ્યાણ છે, એટલોજ માત્ર ઉદ્દેશ છે. અર્થાત્ કોઇપણ ધર્મપ્રેમી મનુષ્ય કોઇપણ તેવા શારીરિક કે દ્રવ્ય સંબંધી શક્તિને ધારણ કરનારા મનુષ્યોને તપસ્યા અને ઉજમણા વિગેરે ન કરતો હોય તો તેને તે તપસ્યા અને ઉજમણા કરવા માટે ઉપદેશ કે પ્રેરણા કરે તે કોઇપણ પ્રકારે ગેરવ્યાજબી નથી.

ઉપદેશ ને પ્રેરણામાં પણ શબ્દોનું માધુર્ય.

પણ વાચકોએ એ વાત તો ખ્યાલમાં રાખવાની છે કે ઉપદેશ અને પ્રેરણા ધર્મમય મધુર શબ્દોમાંજ હોઇ શકે. આપણે સારી રીતે જાણીએ છે કે મેઘકુમાર દીક્ષા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

લીધી તેજ દિવસની રાત્રિએ દીક્ષા છોડીને ઘેર જવાના વિચારવાળા થયા, છતાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર મહારાજે અન્ય કેવળીઓએ કે કોઇપણ બીજા અતિશય જ્ઞાનવાળાએ તેમને ધિક્કાર કે તિરસ્કારથી નવાજ્યા નથી, પણ શાંતિમય, ધર્મપ્રધાન વચનોથીજ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરે પ્રતિબોધ કર્યો છે.

અબોધની પણ નિંદા નહિ એ સૂત્રની યાદી

માટે ધર્મ કરાવવાને અંગે, પાપ ટાળવવાને અંગે, વિધિ આદરાવવાને અંગે કે અવધિ ટળાવવાને અંગે પણ જે જૈનશાસન ઇચ્છાકારની સામાચારીમાંજ તત્ત્વ માનનાર છે, તે જૈનશાસનને અનુસરનારો મનુષ્ય ભાવદયાના પવિત્ર પ્રવાહમાં પેઠેલો હોઇ ઉપદેશદ્વારાએ કારૂણ્યભાવના અને ઉપદેશ ન લાગે તો માધ્યસ્થભાવનામાં લીન રહે. ધ્યાન રાખવું કે શાસ્ત્રકારોએ તો આક્ષેપણી વિગેરે ચારે પ્રકારની ધર્મકથાઓ દ્વારાએ મહાપ્રયત્ન કર્યા છતાં પણ શ્રોતા તત્વદૃષ્ટિ ન સમજે તો તેના અબોધપણાની પણ નિંદા કરવાની મનાઈ કરી, અને ધર્મબિંદુકાર ભગવાન હરિભદ્રસૂરિજીએ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અબોધેઽપ્યર્નિંદા એવું સૂત્ર કહી ધર્મપ્રેમીઓને માટે તો નિંદાના દરવાજા બંધ કરેલા છે, માટે કોઇ પણ શક્તિ છતાં તપસ્યા ન કરે કે ઉદ્યાપન ન કરે તો તેની નિંદા નહિ કરતાં તેને મીઠા શબ્દોથી ઉપદેશ આપવો એ ધર્મપ્રેમીઓનું કર્તવ્ય છે.

ઉજમણામાં વિવેક

ઉપર જણાવેલી રીતિ પ્રમાણે તપસ્યાવાળાને લક્ષ્મીસંપન્નતા હોય તો ઉજમણું જરૂર કરવુંજ જોઇએ, અને તેથી વર્તમાનકાળમાં ઘણા ભાવિકો પોતાની દ્રવ્યસંપત્તિને અંગે ઉજમણાં કરે છે, પણ તે કરાતાં ઉજમણાં વિવેકપુરસ્સર થાય તો તે કરનારને નિર્દોષપણું પ્રાપ્ત થવા સાથે ઘણા મોટા લાભની પ્રાપ્તિ થાય, માટે તે વિવેક દર્શાવવાની ખાતર આગલો ભાગ લખવામાં આવશે, માટે તે આગલા ભાગથી કોઇએ કોઇની પણ નિંદા કે પ્રશંસાનો અર્થ ન કહાડતાં માત્ર વિવેકનોજ ઉપયોગ કરવો ઉજમણાના કાર્યમાં પણ જરૂરી છે એટલોજ અર્થ કહાડવો.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વર્તમાનકાલનાં ઉજમણાં માત્ર પાંખડીરૂપ

ઉજમણાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ તપસ્યાના દરેક દિવસે અને આદિથી અંત સુધી તપની પૂર્ણતા થાય ત્યાં સુધી હંમેશાં દ્રવ્ય અને ભાવભકિત દ્વારાએ નવે પદની આરાધનામાં તત્પર થવું અને તે તપની પૂર્ણતા પછી વિશેષ રીતિએ નવપદની અગર દેવ, ગુરુ, ધર્મની અથવા તો સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રની દ્રવ્યભાવભકિતની પરાકાષ્ઠા કરવી જોઇએ, પણ વર્તમાનકાળમાં તપસ્યાના સર્વ દિનોમાં તેવી ભકિત કરવાની પરિણતિ ઓછી થતી ગઈ છે, અને તપસ્યાની પૂર્ણતાએ કરાતા ઉજમણાને અંગે દ્રવ્યભાવભકિતની કાંઇક અધિકતા રહી છે, છતાં તે અધિક ભકિતથી કરાતા ઉજમણામાં પણ કેટલીક ક્રિયાઓ વધારે વિવેક સાથે કરવાની જરૂર છે, તેથી પૂર્વે જણાવેલા લેખની માફક કે તેનાથી અધિકપણે આગળ કહેવાશે તે વિવેકનો લેખ ઉજમણું કરનારાઓએ ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે.

નવીનમંદિર ને જીર્ણોદ્ધારની જરૂર

આજકાલ ઉજમણાનો મહિમા અગર પ્રસિદ્ધ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉજમણામાં બંધાતા છોડ વિગેરેને અંગે છે, પણ ઉજમણું કરાવનારાઓ જે તપને અંગે ઉજમણું કરવામાં આવ્યું છે, તે તપના પદના પ્રમાણમાં એટલે નવપદ હોય તો નવ, વીસ સ્થાનક હોય તો વીસ, જ્ઞાનનું ઉજમણું હોય તો પાંચ સંખ્યામાં જીર્ણોદ્ધારો, નવીન ચૈત્યો, પ્રતિમાજી બનાવવાનો ખ્યાલ ઉજમણું કરનારાઓએ ઘણે ભાગે ધ્યાન બહાર રાખ્યો છે તે ઉચિત નથી. વધારે સ્થિતિ ન હોય તો નાના ગામોમાં નાના મંદિરો પંદરસો કે બે હજાર સરખામાં થઇ જાય, તેવાં પણ કરાવીને ધર્મનો પ્રવાહ પોતાના તરફથી વહે તેમ કરવુંજ જોઇએ. તેવીજ રીતે જીર્ણોદ્ધારોને અંગે પણ નાના ગામના નાના દેરાઓમાં પાંચસો, સાતસો રૂપીઆમાં પણ જીર્ણોદ્ધારના કાર્ય થઇ શકે છે, માટે તપસ્યાના પદના પ્રમાણમાં જીર્ણોદ્ધારો કરવા તરફ લક્ષ્ય આપવું જ જોઇએ. જો કે સામાન્ય રીતે નવીન મંદિરો કરતાં જુના મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધારો કરવામાં આઠગુણું ફળ કહેલું છે, તેથી સહેજે તે તરફ પ્રવૃત્તિ કરવાની જરૂર છે, છતાં ઉજમણાને અંગે તો તપના પદના પ્રમાણમાં નાના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નાના પણ જીર્ણોદ્ધારો કરી પદની સંખ્યાને પૂર્ણ કરવી ઉચિત છે.

ભગવાન્ જિનેશ્વરની મૂર્તિઓથી સમ્યક્ત્વની સ્થિરતા ને પ્રાપ્તિ.

જેવી રીતે નવીન મંદિર અને જીર્ણોદ્ધારને માટે પદની સંખ્યા ધ્યાનમાં રાખવાની છે, તેવીજ રીતે નવીન મૂર્તિઓ ભરાવવા માટે અને પધરાવવા માટે ધ્યાન આપવાની આવશ્યક્તા ઘણીજ છે, કેમકે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિઓ દેખનારને વીતરાગદશાને પ્રાપ્ત કરવાનો અને વીતરાગદશાનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આવવાનું થાય તે માટેનું પ્લાન કે નકશો છે.

આત્મજીવન અર્પણનો ઉપકાર.

જગતમાં કરેલા ઉપકારને જાણનારા મનુષ્યો જ સજ્જનતાની લાઇનમાં ગણાય, પણ જેઓ જગતમાં સામાન્ય ઉપકારને પણ ભૂલી જાય તો તે મનુષ્ય નિષ્ઠુર કહેવાય છે, તો પછી જે જિનેશ્વર ભગવાને આપણને અનાદિકાળથી સર્વગતિ અને સર્વજાતિમાં જડજીવન કે જે પાંચ ઇંદ્રિયો, મન, વચન અને કાયાના

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ત્રણ બળ અને શ્વાસોશ્વાસ તથા આયુષ્યરૂપી દશ પ્રાણો કે જેની ઇમારત જડ પુદ્દગલો ઉપર જ રચાએલી છે તેનુંજ રક્ષણ, ઉપભોગ અને લીનતા લાગેલી હતી, પણ આત્મા શી ચીજ છે? એના ગુણો કયા છે? તેનું આવરણ કરનાર કર્મો કેવી કેવી જાતના છે અને તે કેમ બંધાય છે, અને તે બંધાએલાં કર્મો ભોગવવા માટે જડજીવનની જંજિરમાં દરેક જીવને જકડાવું પડે છે એ બધું સ્વરૂપ જણાવી આત્મજીવનમાં જોડનાર કોઇપણ મહાપુરુષ હોય તો તે ફકત ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાન્ જ છે.

સર્વજ્ઞ ભગવાનથી જ આત્મશબ્દની ઉત્પત્તિ.

ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાન્ જેવા સર્વજ્ઞ ભગવંતો સિવાય અરૂપી આત્માને જાણે કોણ? કેમકે સામાન્ય મનુષ્યની બુદ્ધિ અને જ્ઞાનો પાંચ ઈંદ્રિય અને મનદ્વારાએ પ્રવર્તતાં હોવાથી તેઓ જે કાંઇપણ સુધારો કે વધારો સૂચવે તે માત્ર ત્રસ એવા પૌદ્દગલિક પદાર્થોને અંગેજ હોય, કેમકે સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચનોના સંસ્કાર સિવાયનું મતિ અને શ્રુત એ બે અજ્ઞાન ગણાય અને તેવાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અજ્ઞાનોનો વિષય માત્ર દૃશ્ય પદાર્થોને અંગેજ હોય. જોકે સમ્યક્ત્વ છદ્મસ્થોને પણ હોય છે અને તેનો વિષય સર્વદ્રવ્ય અને સર્વપર્યાય છે, છતાં તે સમ્યક્ત્વ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરના વચનનેજ અનુસરતું હોવાથી શ્રદ્ધેય પદાર્થો સર્વરૂપી અને અરૂપી પોતપોતાના પર્યાયોની સાથે હોય છે, તેથી તેને સર્વગત કહેવું પડે છે, અર્થાત્ જિનેશ્વર મહારાજનો ઉપકાર એક બાજુ મેલવામાં આવે તો સમ્યક્ત્વનીજ ઉત્પત્તિ નથી, તોપછી તેનું સર્વગતપણું તો હોયજ ક્યાંથી? જો કે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ મહારાજાઓના વચનથી પણ સમ્યક્ત્વ થાય છે, પણ તે આચાર્ય મહારાજા વિગેરેના સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરનારાં વચનો સ્વયં જ્ઞાનથી પદાર્થો દેખીને ઉચ્ચારાએલાં હોતાં નથી, પણ માત્ર જિનેશ્વર મહારાજે કરેલાં વચનોનો અનુવાદજ છે. આ વાત ધ્યાનમાં રાખવાથી સમગ્ર સૂત્રના અર્થોના કરનારા તીર્થંકરોજ કેમ છે, અને અર્થને અરિહંતોજ કહે છે એ હકીકત કેટલી બધી મહત્તાવાળી છે તે સહેજે સમજી શકાશે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

વ્યક્તિના સમ્યક્ત્વ દેનારોની દશા

અને આજ કારણથી ચાહે તો આચાર્ય, ઉપાધ્યાય કે સાધુ મહાત્માઓના વચનથી તત્ત્વજ્ઞાનને જીવ પામેલો હોય છે, છતાં સમ્યક્ત્વ ઉચ્ચાર અને સમ્યક્ત્વના ધારણમાં जिनपन्नत्तं तत्त एम કહી ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજનાજ વચનને અવલંબીને સમ્યક્ત્વનું સત્વ માને છે. ધ્યાન રાખવું કે મુનિમ, નોકર કે કિલ્લેદારે શેઠને ત્યાંથી લાવીને આપેલી રકમ જગતનો કોઇપણ મનુષ્ય મુનિમ, નોકર, કે શેઠને ખાતે જમે કરતો નથી, અને જમે કરનારો એ રકમ શેઠની છે પણ આ મુનિમ વિગેરેની નથી એમ જાણવા છતાં તે રકમ શેઠને ખાતે જમે ન કરતાં તે મુનિમ વિગેરેને ખાતેજ જમે કરે તો તે જમે કરનાર અજ્ઞાની કહેવાય એટલુંજ નહિ પણ બેઇમાનજ ગણાય. આ ઉપરથી જે બાવી ટોળાં અને તેરાપંથીમાં જિનેશ્વર મહારાજના વચન કહેનારા ગુરુના નામે સમ્યક્ત્વો ઉચ્ચરાય છે, અથવા તો રાયચંદીઆના મતે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના ઉપકાર કરતાં ગુરુના ઉપકારને અધિક ગણવાથીજ આત્મવિચાર થાય એમ કહેવાય છે,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

એ સર્વ ચોરબજારનીજ ચીજો સમજવી, અને જેવી રીતે મુનિમ, નોકર કે કિલ્લેદાર શેઠની પેઢીની રકમ લઇને બીજા શાહુકારને ત્યાં પોતાને ખાતેજ જમે કરાવી દે, તો જગતના વ્યવહાર પ્રમાણે તે મુનિમ, નોકર કે કિલ્લેદાર બેઇમાન ગણાય છે એટલુંજ નહિ પણ ચોર જેવી શિક્ષાને પાત્ર થાય છે, તેવી રીતે જે ત્યાગી ગણાતા મહાત્માઓ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના વચનને આધારે અતીંદ્રિય પદાર્થો પોતે જાણીને તેને આધારેજ બીજા સત્વોને કહે અને છતાં પોતાનું સમ્યક્ત્વ ધરાવે અગર સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વના ઇજારા પોતે રાખે તેઓ પણ ખરેખર આ કર્મરાજાના અનંતકાળ સુધીના કેદી થવાને માટે તૈયાર થયા છે એમ સમજો.

અસર્વજ્ઞો છતાં સમ્યગ્દષ્ટિપણા આદિના સર્ટીફીકેટો આપનારાની અયોગ્યતા

ધ્યાન રાખવું જોઇએ કે સૂર્યાભ સરખા દેવો અને સૌધર્મ ઇંદ્ર સરખા દેવાધિપતિઓ જેઓ શુદ્ધ ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનારા છે, તેઓ પણ પોતાના આત્માને અંગે સમ્યગ્દષ્ટિ કે મિથ્યાદષ્ટિપણાનો નિર્ણય સર્વજ્ઞ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભગવંતોના વચનો સાંભળીનેજ કરે છે, તો પછી આજ કાલના પામર જીવો પોતાનું સમ્યક્ત્વ કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ કે મિથ્યાદૃષ્ટિપણાના સર્ટિફિકેટો આપતાં શું ભવભયને ધારણ નહિ કરતા હોય? ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સમ્યક્ત્વ જિનવચનને અનુસારેજ થતું હોવાથી જેમ સર્વ દ્રવ્યપર્યાય વિષયક છે તેમ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન જો કે સર્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવવિષયક છે તો પણ તે પ્રભાવ સ્વયં મતિ, શ્રુત જ્ઞાનનો નથી, પણ તે પ્રભાવ ત્રિકાળજ્ઞાની અવ્યાબાધ સિદ્ધાંત સર્જનાર ભગવાન્ સર્વજ્ઞોના વચનોનોજ છે, કેમકે શાસ્ત્રકારો મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનનો સર્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવવિષય જણાવતાં સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહે છે કે આ વિષય આદેશ એટલે કે જિનેશ્વર મહારાજે કહેલા સૂત્રની અપેક્ષાએજ છે.

આત્મશબ્દની તાત્ત્વિક ઉત્પત્તિનું સ્થાન

તત્ત્વદૃષ્ટિથી વિચારીએ તો પદાર્થ જાણ્યા સિવાય પદાર્થનું નામસ્થાપન હોતુંજ નથી, તો જેઓએ આત્મ-પદાર્થને અરૂપી હોવાથી જાણ્યો નથી તેવા પુરુષો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સ્વતંત્રપણે આત્મા શબ્દ ઉચ્ચારવા માટે પણ લાયક નથી. આ વસ્તુ વિચારતાં કહેવું પડશે કે અસલ પહેલ વહેલાં આત્મા એ શબ્દજ તીર્થંકર મહારાજાઓએજ સર્જેલો છે, અને પછી બીજા મતવાળાઓ કે જૈનમતમાં સ્થિતપ્રજ્ઞ થએલા ગણધર આદિ મહારાજાઓ વિગેરેએ પણ આત્મશબ્દ ભાડે લીધેલો કે નકલ કરીનેજ લીધેલો છે, પણ મૂળ આત્મ શબ્દનું ઉત્થાન સર્વજ્ઞ મહારાજથીજ થાય અને થએલું છે.

આત્મગુણોનું પ્રકાશન ક્યાં હોય?

જ્યારે આત્મારૂપી ધર્મીનું જ્ઞાન સર્વજ્ઞ ભગવાન્ સિવાય બીજાઓને હોય નહિ, તો પછી તે આત્મપદાર્થના કેવળજ્ઞાન વિગેરે ધર્મોનું ભગવાન્ સર્વજ્ઞ સિવાય બીજાઓને હોયજ ક્યાંથી? કેમકે કોઈ પણ સ્થાને અને કોઈ પણ વખતે, કોઇ પણ મનુષ્ય ધર્મી એટલે પદાર્થને જાણ્યા સિવાય ધર્મ એટલે પદાર્થના સ્વભાવને જાણી શકેજ નહિ, અને એટલાજ માટે સામાન્ય વિચારને અંગે પણ નીતિકારો એજ કહે છે કે सतिधर्मिणि धर्माश्चिंत्यंते એટલે ધર્મીના સદ્‌ભાવે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ધર્મોનો વિચાર કરાય, અર્થાત્ ધર્માની સાબીતી થયા પછીજ ધર્મનું જ્ઞાન અને વિચાર થઇ શકે, અર્થાત્ જે સર્વજ્ઞ ભગવંતે આત્માને સાક્ષાત્ જાણ્યો, તેજ સર્વજ્ઞ ભગવંતે આત્માનું કેવળજ્ઞાન આદિ ધર્મયુકતપણું જાણ્યું, અને જ્યારે તે સર્વજ્ઞ ભગવંતોએ આત્માનું અને તેના કેવળજ્ઞાન આદિનું સત્ત્વ સ્વયં કેવળજ્ઞાનથી જાણીને ભવ્ય જીવોને જણાવ્યું, ત્યારેજ તે ભવ્ય જીવો પોતાના આત્માને અને પોતાના આત્મામાં રહેલા કેવળજ્ઞાન આદિ ધર્મોને જાણીને માની શકયા, અને અને તેવું જ્ઞાન અને માન્યતા થવાથીજ તેને પરં-સાધ્ય તરીકે ગણી, તેને માટે ઇચ્છાવાળા અને પ્રયત્ન-શીલ થયા. આ પરંસાધ્ય નહોતું તો અનાદિ કાળથી જાણવામાં આવ્યું અને નહોતું તો માનવામાં આવ્યું તો પછી તેને માટે ઇચ્છા અને પ્રયત્ન તો થયાજ ક્યાંથી હોય ? કહેવું જોઇએ કે આત્માના અને તેના સ્વરૂપોનું જ્ઞાન કરાવી અવ્યાબાધપદની ઝાંખી તે સર્વજ્ઞ ભગવંતોએજ કરાવેલી છે, અને તે ઝાંખી થવાથીજ આત્મા આત્મજીવનમાં જોડાયો છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આત્મજીવન અર્પવાના ઉપકારથી આરાધના

આવી રીતે આત્મજીવનમાં જોડાએલો આત્મા સંપૂર્ણ આત્મજીવનને થોડા ભવે કે ઘણા ભવે મેળવ્યા સિવાય રહેનોજ નથી, તો આ આત્મજીવનની ઝાંખી અને સંપૂર્ણપણાવાળું આત્મજીવન આ આત્માને કોઇ-પણ અર્પણ કરનાર હોય તો તે ફક્ત ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનજ છે. આ વસ્તુ યથાસ્થિત સમજનારો મનુષ્ય સામાન્ય દુનિયામાં આંધળાને આંખ, બહેરાને, કાન કે મરતાને જીવન આપનારાનો ઉપકાર જેમ તે પૂર્વ અવસ્થાના આંધળા વિગેરે અસાધારણપણે માને છે, તેના કરતાં અનંતગુણો ઉપકાર આ તત્ત્વદૃષ્ટિએ આત્માને કેવળજ્ઞાનને આપનારા સર્વજ્ઞ મહાપુરુષનો મનાય તેમાં આશ્ચર્યજ નથી, અને તેવી રીતે આપેલી વસ્તુ અને આપનાર મહાપુરુષનું સત્ય સ્વરૂપ જાણનારો સુજ્ઞ પુરુષ તે મહાપુરુષની ઉપકારને બદલે તો શું પણ સ્મરણને માટે અગર પોતાની સજ્જનતાને માટે તેઓના નામ અને પ્રતિમાઓદ્વારા ભક્તિ કરવા તૈયાર થાય તેમાં આશ્ચર્યજ નથી, તેથી સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરનારાઓએ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉપકારને અંગે ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમાના દર્શન, પૂજન, વિગેરે કરવાં તે તેમની સજ્જનતા કે સમ્યગ્દૃષ્ટિપણાને શોભતુંજ છે, અને આથીજ ભગવાન્ જિનેશ્વરોની પ્રતિમાને ભરાવનારાઓ જગતમાં જિનેશ્વર મહારાજના ઉપકારનું એકછત્ર રાજ્ય પ્રવર્તાવવાવાળા છે, માટે ઉજમણાની ક્રિયામાં પ્રવર્તતા પવિત્ર આત્માઓએ તપના પદની સંખ્યા પ્રમાણે ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજની મૂર્તિઓ ભરાવવી એ ઓછું જરૂરી નથી.

શ્રી જિનપ્રતિમાના સંબંધી તે આધારવાળું સમ્યક્ત્વ

વળી ભગવાન્ જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમાદ્વારાએ કરાતી આરાધના ચૌદ રાજલોકમાં સમસ્ત જીવોને અભયદાન દેવાના ફળવાળા એવા સમ્યક્ત્વનું કારણ પણ જિનપ્રતિમા બને છે, અને તેથી આવશ્યકનિર્યુક્તિકાર ભદ્રબાહુસ્વામીજી, વિશેષ આવશ્યક ભાષ્યકાર શ્રીજિનભદ્ર ક્ષમાશ્રમણજી અને તત્ત્વાર્થભાષ્યકાર ભગવાન્ ઉમાસ્વાતિ વાચક વિગેરે એક અજીવ, બે અજીવ અને ઘણા અજીવોનું અને એક, બે કે ઘણા અજીવોમાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સમ્યક્ત્વ રહેલું માને છે. જો કે સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ દેખાડતાં સમ્યક્ત્વ એ જીવનો ગુણ છે, કે સમ્યક્ત્વપણે પરિણમેલો જીવ સમ્યગ્દર્શન છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે, છતાં પણ સ્વામિત્વ અને અધિકરણને અંગે એક, એ કે ઘણી ભગવાન્ જિનેશ્વરોની પ્રતિમાઓને દેખીને સમ્યક્ત્વ પમાતું હોવાથી અજીવ સંબંધી અને અજીવમાં રહેલું સમ્યક્ત્વ માન્યું છે. ઉપર જણાવેલા શાસ્ત્રોમાં અજીવના સ્વામિત્વ અને આધારને જણાવતાં ફક્ત જિનેશ્વર મહારાજની પ્રતિમાઓ લીધી છે, પણ આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, કે સાધુઓની મૂર્તિઓ લેવામાં આવી નથી, તેનું કારણ જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ આચાર્યાદિકની મૂર્તિ માટે કહેલો અધિકાર ફરી જોઇ જવો. આ ઉપર કહેલી હકીકત વિચારતાં સહેજે સમજાશે કે ભગવાન્ તીર્થંકરોની પ્રતિમાને ભરાવનાર તથા આરાધનાર મનુષ્ય ભવ્યજીવોને સિદ્ધિની સીડીઓ સ્વાધીન કરે છે, અને આટલું બધું ફળ હોવાથીજ ભગવાન્ જિનેશ્વરોની મૂર્તિઓને ભરાવવાના તથા તેની પૂજાઆદિથી આરાધના કરવાના મોક્ષ સુધીનાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રૂળો શાસ્ત્રકારો સ્થાન સ્થાન ઉપર જણાવે છે. ભગવાન્ સર્વજ્ઞની મૂર્તિનો આટલો બધો પ્રભાવ હોવાથી સામાન્ય રીતે પણ સજ્જનોએ જિનેશ્વરોની મૂર્તિઓ ભરાવી તેની આરાધના કરવી જોઇએ તો પછી ઉજમણાને માટે ઉજમાળ થએલા ઉત્તમ પુરુષોએ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિઓ તપના પદની સંખ્યાના પ્રમાણમાં ભરાવવી જરૂરી જ હોય તેમાં આશ્ચર્ય જ શું ?

ઉજમણામાં ચંદરવાપુંઠીયા.

ઉજમણાને અંગે જે ચંદરવા વિગેરે ભરાવવામાં આવે છે તે રીતિ નવી નથી, કેમકે શ્રાદ્ધવિધિ અને ધર્મસંગ્રહ સરખા પહેલાનાં ગ્રંથોમાં ચંદ્રોદય આદિ ઉપકરણો દહેરાં વગેરે માટે જણાવવામાં આવેલાં છે, અને વસ્તુતાએ વિચારીએ તો જિનેશ્વર મહારાજની પાછળ ભામંડળ રહેતું જ હતું કે જે ભામંડળનું તેજ સૂર્ય કરતાં તો શું પણ બાર સૂર્ય કરતાં અધિક હતું. તો પછી સામાન્ય સોનારૂપાના કસબથી ભરેલા ચંદરવા ભગવાનની પૂંઠે બાંધવાને માટે તૈયાર કરાય તે કોઇ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પણ પ્રકારે અનુચિત નથી. ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીજી વિગેરે ગણધર પણ જે વખતે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાન્ મહાવીર મહારાજ વિગેરે જિનેશ્વર ભગવાનોની પહેલા પહોરની દેશના દીધા પછી જે બીજા પહોરે દેશના આપે છે તે દેશનાની વખતે આવશ્યકનિર્યુક્તિ-કાર મહારાજ વિગેરે સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે રાજાઓ તે દેશના માટે સિંહાસન લાવે અને તે સિંહાસન ઉપર ગણધર મહારાજાઓ બિરાજમાન થઇ દેશના આપે. જે રાજા મહારાજાઓ લાખો અને કરોડો સોનૈયા અને રૂપીઆ ભગવાન્ જિનેશ્વરની વધામણીમાં આપે તે રાજા મહારાજાઓ ગણધર મહારાજાને માટે જે સિંહા-સન લાવે, તે સિંહાસન ચંદ્રોદય આદિ ઉપકરણવાળું હોય તે સ્વાભાવિક છે, અને જે વખત ગણધર મહારાજની દેશના થાય તે વખતે જો કોઇપણ રાજા મહારાજા સિંહાસન લાવનારા નથી હોતા તો જિનેશ્વર ભગવાનના પાદપીઠ કે જે રત્નથી જડેલાં હોય છે, અને જે પાદપીઠ ઉપર બેસતાં જિનેશ્વર ભગવાનની રત્નજડિત વેદિકાજ પાછળ આવે છે, તે પાદપીઠ ઉપર આચાર્ય મહારાજા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઓના મૂળ પુરુષ ગણધર મહારાજા બિરાજમાન થતા હોવાથી અન્ય આચાર્યાદિક વ્યાખ્યાતાઓની પાછળ અને ઉપર પુંઠીઆં અને ચંદરવા બંધાય તેમાં કોઇપણ પ્રકારે અનુચિત નથી પણ યોગ્ય ગુરુભક્તિનો જ સદ્ભાવ છે.

ઉજમણાના ચંદરવાપુંઠીયાની વ્યવસ્થા.

ચંદરવા અને પુંઠીઆં ભરાવનારાઓએ તે ચંદરવા અને પુંઠીઆં ભરાવવાને માટે ખર્ચેલી રકમ ધર્મમાર્ગને માટે ખર્ચેલી છે એમ ગણી લેવું અને તેથી વાસ્તવિક રીતે કોઇપણ ઉજમણા કરનારે તે ચંદરવા, પુંઠીઆં પોતાના ઘરમાં કે પોતાની માલિકીમાં રાખવાં જોઇએ નહિ, પણ દહેરાસર, ઉપાશ્રય વિગેરે સ્થાનકોએ મૂકી સંઘની સત્તામાં આપી દેવાં જોઇએ. કેટલીક વખત ઉજમણાં કરનારા મનુષ્યો તે ચંદરવા પુંઠીયાં પોતાને ઘેર રાખે છે, અને પરિણામે પોતાની કે પોતાના પુત્ર વિગેરેની કોઇ લાભાંતરાય કર્મના ઉદયે પોણીસોળ આના દશા થાય ત્યારે કેટલીક વખત તો તે ચંદરવાપુંઠીઆં ભૂખી કુતરી બચ્ચુડીઆં ખાય તેની માફક વેચી ખાવાનો પ્રસંગ આવે છે, અને કેટલીક વખત તો લેણદારોની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જપ્તીમાં તે ચંદરવાપુંઠીઆં જવાનો પ્રસંગ આવે છે, માટે દરેક ઉજમણું કરનાર ધર્મપ્રેમીને એ જરૂરી છે કે પોતાના આત્માને અને પોતાના કુટુંબને ડુબવાનો પ્રસંગ ન આવે અને ધર્મની હેલનાનો પણ પ્રસંગ ઉભો ન થાય, માટે તે ઉજમણાની ચંદરવા વિગેરે કાંઇપણ ચીજ પોતાની ઘેરે કે પોતાની માલિકીમાં રાખવીજ નહિ. વળી તે ઉજમણાના ચંદરવાપુંઠીઆં વિગેરે સામાન પોતાના ગામમાં કે બીજાના ગામમાં આપતી વખતે તેની અછત કયાં છે અગર જરૂરીઆત કયાં છે તે વાતનો ઉજમણું કરનારે પૂરેપૂરો ખ્યાલ રાખવો જોઇએ. ઉજમણું કરનારના લાગતા વળગતાઓએ તે ઉજમણું કરનારની ઉદારતા દેખીને પોતે કાંઇપણ અંશે ઉદાર થવું જોઇએ અને દરેક સંબંધીના ઉજમણામાં દરેક સંબંધીઓના તરફથી ચંદરવાપુંઠીઆંની સામગ્રી દાખલ થએલીજ હોવી જોઇએ, અને તેઓએ પણ તે સામગ્રી જે સ્થાને જરૂરી હોય અને અછત હોય ત્યાંજ આપવી જોઇએ.

ઉજમણાના સામાનમાં પણ હકની હાકલ ન જોઇએ ને બગાડો ન થવો જોઇએ.

કેટલીક વખત ઉજમણું કરનારાઓ જે ઉપાશ્રયે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

બેસતા હોય છે, જે ગચ્છના હોય છે, કે જે દહેરે પૂજા કરતા હોય છે તે ઉપાશ્રય, ગચ્છ અને દહેરાવાળાઓ તે ઉજમણાના ચંદરવાપુંઠીઆં વિગેરે સામાનને હક કરીને લેવા માગે છે, પણ તે વસ્તુ કોઇપણ પ્રકારે તેઓને શોભા દેનારી નથી, તેમાં વળી કેટલીક વખત તો કેટલાક ઉપાશ્રય વિગેરેના અધિકારીઓ એવી અનુચિત સ્થિતિવાળા હોય છે કે નવા નવા ચંદરવા-પુંઠીઆં ભેળાં કર્યા જાય છે પણ તે અધિકારીઓએ ખરેખર તો એમજ વર્તવું જોઇએ કે ઉજમણું કરનાર તે ચંદરવાપુંઠીઆં વિગેરેને જ્યાં યોગ્ય દેખે ત્યાં આપે, અને ઉજમણું કરનાર હક તરીકે નહિ પણ જરૂરી અગર દહેરા કે સંઘની શોભાની ખાતર જો ચંદરવા-પુંઠીઆં આપે તો તે અધિકારીઓએ પહેલાંનાં ચંદરવા-પુંઠીઆં કોઇપણ યોગ્ય દહેરા ઉપાશ્રયમાં આપી દેવાં જોઇએ, પણ જો અધિકારીઓ તેવી ઉદારતા ન બતાવે અને નવા નવા ચંદરવાપુંઠીઆં લઇ પહેલાના ચંદરવા-પુંઠીઆને પેટી પેટારામાં સંઘરીને જો તેને સળવાનો કે બગાડવાનો પ્રસંગ ઉભો કરે તો ધ્યાન રાખવું જોઇએ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કે તે ચંદરવાપુંઠીઆં વિગેરે દેવદ્રવ્ય કે ધર્માદા મિલ્કતનો તે અધિકારી નાશ કરનારો થઇ ડૂબનારોજ થાય છે, અને તેથી અધિકારીઓને એજ યોગ્ય છે કે નવાં આવેલાં ચંદરવાપુંઠીઆંને બીજા દહેરા કે ઉપાશ્રયે ન આપી શકે તો પહેલાંના ચંદરવાપુંઠીઆં વિગેરે તો બીજા દહેરા ઉપાશ્રયે જરૂર આપી દેવાજ જોઇએ. અધિકારીઓએ ધ્યાન રાખવું જોઇએ કે બધા ઉપાશ્રયે અને બધા ગામે અને દરેક વખતે ચંદરવાપુંઠીઆં વિગેરેનું ઉજમણું કરનારા હોતા નથી, અને તેથી જે જે નાના કે મોટા દહેરામાં નાના કે મોટા ઉપાશ્રયમાં ચંદરવા ન હોય ત્યાં તે ચંદરવાપુંઠીઆં આપવાથી પોતે ધર્માદા મિલ્કતનો નાશ કરનારપણામાંથી બચે છે, અને તે તે ગામોની પ્રજામાં ધાર્મિક ઉલ્લાસ અને ધાર્મિક બહુમાનને પ્રવર્તાવનારા થાય છે. ચંદરવાપુંઠીઆં પહેલાંના કે નવા આપવામાં લાગવગવાળાની લાગણી ઉપર ધ્યાન નહિ આપતાં જે જે જગોપર જરૂરી હોય, ધર્મનો ઉલ્લાસ વધારે હોય, અને તેની અછત મટી ન શકે એવું હોય તેવી જગોપર તે ચંદરવાપુંઠીઆં વિગેરે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

આપવાં એજ ચંદરવાપુંઠીઆને અંગે વિવેક કરેલો ગણાય.

ચંદરવાપુંઠીયાના આલેખો સંબંધી

આજકાલ ચંદરવા અને પુંઠીઆમાં પૂજ્યપદાર્થોના આલેખો કરવામાં આવે છે, અને તે આલેખોમાં કેટલાક સમજુ ગણાતા મનુષ્યો સહાયકારક બને છે, પણ તેઓએ તેવા આરાધ્ય પુરુષોના ચંદરવાપુંઠીઆંમાં આલેખો કરવા તે કોઈપણ પ્રકારે ઉચિત નથી, કેમકે ચંદરવાપુંઠીઆં વિગેરે ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનના અને વર્તમાન સાધુના બહુમાન અને શોભાને માટે ઉપયોગમાં લેવાના હોય છે, તો તેવા શોભાના સાધનોમાં પૂજ્ય અને આરાધ્ય પદાર્થોને ગોઠવવા તે ખરેખર પૂજ્ય અને આરાધ્ય પદાર્થોને રમકડાંની કોટિમાં મેલવા જેવું છે. તેમાં વળી વર્તમાનકાળમાં સાધુઓની પાછળ તે ચંદરવાપુંઠીઆં બાંધવામાં આવે તો વર્તમાનકાલીન સાધુઓએ ખરેખર વિચાર કરવો જોઇએ અને તેનો સ્પષ્ટ શબ્દોમાં નિષેધ કરવો જોઇએ. ભરત મહારાજા અને બાહુબલજી મહારાજા સરખા અવ્યાબાધપદને પામનારા તથા વજ્રસ્વામીજી મહારાજ સરખા શાસનના અધિ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તીય પ્રભાવક પુરુષો જે ચંદરવાપુંઠીઆંમાં આલેખાએલા હોય, તે ચંદરવાપુંઠીઆંને વર્તમાનકાલના ચારિત્રની તદ્દન શિથિલતાવાળા સાધુ મહાત્માઓ પુંઠે બાંધવામાં ઉપયોગ કરી તેવા મહાપુરુષોને પુંઠ દઇને બેસે તે એક વિવેકની કણીવાળાને પણ છાજતું નથી. વળી જિનેશ્વર મહારાજના મંદિરમાં પણ તેવા મહાપુરુષના આલેખવાળા ચંદરવા ઉપકરણ તરીકે અને સાધન તરીકે રહે તે આરાધ્ય અને આરાધનાના સ્વરૂપને જાણનારાઓને માટે લાયક તો નથીજ. આરાધ્ય પુરુષના આલેખનો ઉપયોગ સાધન તરીકે કે ઉપકરણ તરીકે થાય તે કોઇ પણ પ્રકારે ઉચિત ગણાય નહિ. કેટલાકોની એવી ધારણા હોય છે કે ચંદરવા માથા ઉપર બંધાતા હોવાથી તથા પુંઠીઆમાં પણ પુંઠ આવે તેટલો ભાગ કોરો રાખીને બાકીના ભાગમાં પૂજ્ય પુરુષોનો આલેખ કરવામાં આવે તો તેમાં આશાતનાનો સંભવ નથી. આવું કહેનારાઓએ સમજવું જોઇએ કે આરાધ્ય પુરુષોના આલેખો માથા ઉપર રહેતા ચંદરવામાં કે પુંઠ લાગે તેટલો ભાગ ટાળીને બાકીના પુંઠીઆંમાં

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કરવામાં આવે તો તેમાં પુંઠ કરવાનો દોષ ન લાગે, પણ તે આરાધ્યની આરાધનાને અંગે ઉપકરણપણું થઇ જાય એ ઓછું શોચનીય નથી. વાસ્તવિક રીતે તો ચંદરવાપુંઠીઆંની અંદર ઇંદ્ર, સૂર્ય, ચંદ્ર, આઠ પ્રાતિહાર્ય વિગેરેના આલેખો થાય અગર વૈરાગ્યદર્શક આલેખો કરવામાં આવે તેજ ઉચિત ગણાય.

ચંદરવા આદિના માપો

ચંદરવા અને પુંઠીઆં કરનારાઓએ જે દહેરા અગર ઉપાશ્રયમાં આપવાનો વિચાર કર્યો હોય તે દહેરા અગર ઉપાશ્રયનાં પછવાઇના માપથી ચંદરવાપુંઠીઆં કરાય તો કેટલીક વખતે ચંદરવાપુંઠીઆં સારાં છતાં પણ સારે સ્થાને બાંધવામાં તેની નિરૂપયોગિતા થાય છે તે થવાનો વખત આવે નહિ.

ત્રિગડા કરાવવાની જરૂર

ઉજમણું કરનારે ચંદરવા અને પુંઠીઆંની સાથે ત્રિભુવનનાયક તીર્થંકરને સ્નાત્રપૂજાની વખતે બિરાજમાન કરવાના ત્રિગડાં અને સિંહાસનો પુંઠીઆંના પ્રમાણમાં જરૂર કરવાં જોઇએ, ઉજમણું કરવાવાળા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ભાગ્યશાળીઓ જ્યારે ઉજમણાના પ્રમાણમાં છોડ કર્યા હોય અને તે દરેક છોડે ત્રિગડાં નહિ પધરાવે તો પછી તે ઉજમણું દેખીને અનુમોદન અને અનુકરણ કરવાવાળા બીજા ધર્મપ્રેમીઓ તેમ ન કરે તે સ્વાભાવિક છે, માટે શક્તિસંપન્ન ભાગ્યશાળી પુરુષોએ ઉજમણાના જેટલા છોડ કર્યા હોય તેટલાં ત્રિગડાં બિરાજમાન કરવાંજ જોઇએ કે જેથી પોતાને આરાધના થવા સાથે બીજાઓને તે અનુકરણ કરવાને લાયક થાય.

ઉજમણામાં ઉદારતાની આવશ્યકતા

ઉજમણું કરવાવાળાઓએ ધ્યાન રાખવું જોઇએ કે ઉદ્યાપન જેવો પ્રસંગ પોતાની જિંદગીમાં વારંવાર તો આવે નહિ, તો પછી કોઇક ભાગ્યના યોગે મળેલો અપૂર્વ ઉજમણાનો અવસર સાચવવા સંકોચવૃત્તિને સ્થાન આપવું જોઇએ નહિ. સંકોચવૃત્તિથી ખરચાએલું નાણું જેટલું ખર્ચ્યું હોય તેટલું બહાર તો દેખાવ આપે છે, પણ તે બહારના દેખાવ કરતાં ઉદારવૃત્તિને લીધે આત્માને મળવો જોઇતો લાભ મેળવવા માટે તે અપૂર્વ અવસરે તો તૈયાર થવુંજ જોઇએ.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉજમણા કરનારને ઉપાશ્રય કરવાની ને ઉદ્ધરવાની જરૂર

ઉજમણું કરવાવાળાઓ જેવી રીતે ચંદરવા-પુંઠીઆંનું કાંઇક અંશે ધ્યાન રાખે છે, તેવું તે લોકો ઉપાશ્રય જેવા ધર્મસ્થાનને માટે ધ્યાન રાખતા હોય એમ ઘણુંજ ઓછું બને છે. ઉજમણાવાળા તો શું પણ બીજા મંદિર વિગેરેને બંધાવનારા મહાનુભાવો સ્વતંત્ર આગવા મંદિર બંધાવવા તૈયાર થાય છે, પરંતુ તેઓનું પણ લક્ષ્ય ઉપાશ્રય તરફ તેવી રીતે હોય એમ લાગતું નથી, કેમકે એક એક શેઠીઆએ સ્વતંત્ર રીતે મંદિરો બંધાવેલાં ઘણા ગામોમાં દેખીએ છીએ પણ એવી રીતે સ્વતંત્રપણે ઉપાશ્રયને બંધાવનારા કોઇકજ ગામમાં કોઇકજ ભાગ્યશાળીઓ નીકળતા જણાય છે. જો કે આ ઉપરથી દહેરાસર બંધાવવાનું કાર્ય ચઢતું નથી કે ઉતરતું છે એમ કહેવાની મતલબ નથી, પણ ઉપાશ્રય એ ધર્મનું જબરદસ્ત સ્થાન છે. ભાવસ્તવની પ્રવૃત્તિનું મુખ્ય ધામજ ઉપાશ્રય છે, કેમકે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, પૌષધ, પ્રતિક્રમણ વિગેરે જે ક્રિયાઓ શ્રાવકો નિત્ય કરે તે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તેટલા વખતનો તેટલા પૂરતો ભાવસ્તવજ છે. સામાયિક અને પ્રતિક્રમણનું ભાવસ્તવપણું હોવાને લીધેજ તે સામાયિક, પૌષધ આદર્યા છતાં દ્રવ્યસ્તવ એટલે જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાની પૂજાનો નિષેધ કરવામાં આવે, જો તે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ કરતાં પ્રભુની પ્રતિમાની પૂજારૂપ દ્રવ્યસ્તવ જો અધિકતાવાળો હોય તો તેમાં નિષેધ કરવામાં આવત નહિ.

સામાયિકાદિ ને દ્રવ્યપૂજાનો બલાબલ વિચાર

જો કે કેટલીક જગો પર સામાયિક કરવાનું કાર્ય મેલીને પણ પ્રભુની પ્રતિમાની પૂજારૂપ દ્રવ્યસ્તવનું કાર્ય કરવાનું જણાવવામાં આવે છે, પણ તેનો અર્થ સામાયિક અને પૌષધ કરતાં દ્રવ્યપૂજાનું કાર્ય અધિક છે એમ નહિ, પણ સામાયિકની ક્રિયા સ્વતંત્ર છે, જ્યારે પૂજાની ક્રિયા સામગ્રીને આધીન રહે છે. વળી સામાયિક, પૌષધ તે કરનારના આત્માને ઉદ્ધરનાર છે, જ્યારે ભગવાનની દ્રવ્યપૂજા તે કરનારના આત્માને અને બીજા તે દેખીને અનુમોદના કરનારના આત્માને ઉદ્ધરનારી છે, અને આજ કારણથી શાસ્ત્રકારોએ ઘેરથી સામાયિક કરીને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉપાશ્રયે જવાનો અધિકાર શ્રીમંતો સિવાયને માટે રાખ્યો, અને શ્રીમંતોને માટે સામાયિકનું તેટલું વખત મોડું થાય અને તેટલો વખત સામાયિક ન પણ થાય તોપણ આડંબર સાથે સામાયિક કરવા જવાનું શાસ્ત્રકારોએ ફરમાન કર્યું, કારણ કે તે બાહ્યાડંબરથી બાળજીવોને ઘણાને શાસનની અને ધર્મની અનુમોદના થઇ ઘણો લાભ થવાનો પ્રસંગ આવે, તેમજ શ્રીજિનેશ્વર ભગવાનની પૂજાથી અને શાસનની શોભાથી સાધ્ય તો વિરતિનુંજ રહે છે. ભગવાન્ હરિભદ્રસૂરિજી ચોક્ખા શબ્દોમાં કહે છે કેઃ જે મનુષ્યને વિરતિ કરવાનું ધ્યેય ન હોય તે મનુષ્ય જિનેશ્વર ભગવાનની જે દ્રવ્યપૂજા કરે તે ભાવપૂજાના કારણભૂત દ્રવ્યપૂજા નથીજ, પણ માત્ર અપ્રધાનને દ્રવ્ય ગણીએ તેની અપેક્ષાએજ તે દ્રવ્યપૂજા છે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટપણે સમજી શકાશે કે જે કથંચિત્ સામાયિક, પૌષધ કરતાં જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાની દ્રવ્યપૂજા પ્રથમ નંબરે આદરણીય જણાવી છે, તે દ્રવ્યપૂજાને ભાવપૂજાની કારણતાની અપેક્ષાએજ જણાવેલી છે. આ વસ્તુને સમજ્યા પછી કયો સુજ્ઞ મનુષ્ય સામાયિક,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

પૌષધ વિગેરે ભાવસ્તવના સ્થાનભૂત એવા ઉપાશ્રય તરફ આદરવાળો નહિ થાય ?

વ્યાખ્યાનશ્રવણ એ પણ ચૈત્ય કરવાનો મ્હોટો લાભ

એક વાત શાસ્ત્રોમાં જે ઘણે સ્થાને કહેવામાં આવી છે, એ પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે, ને તે એકે જિનેશ્વર મહારાજના ચૈત્યોના લાભને જણાવતાં ચોકખા શબ્દોમાં જણાવે છે કે સાધુ મહાત્માઓના દર્શન અને તેમના વ્યાખ્યાનોના શ્રવણનો મહાલાભ મળે, માટે ચૈત્યાદિક ક્રિયામાં કથંચિત્ દ્રવ્યહિંસા થાય તોપણ તે કરવા લાયક છે. આવી રીતે ચૈત્યની દ્રવ્યહિંસામાં જ્યારે વ્યાખ્યાનશ્રવણના લાભનો ઉદ્દેશ ગણવામાં આવે તો પછી તે વ્યાખ્યાનશ્રવણનો લાભ કેવો અપૂર્વ હોવો જોઇએ તે સહેજે સમજાય તેવું છે, અને તે વ્યાખ્યાન-શ્રવણનું મુખ્ય સ્થાનજ વર્તમાનના ઉપાશ્રયોજ છે.

ઉપાશ્રયો શ્રાવકશ્રાવિકાઓને અંગેજ હોય છે.

ઉપાશ્રયના આ લાભની સાથે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે ઉપાશ્રયો સાધુ નિમિત્તે હોતા નથી અને હોવા જોઇએ પણ નહિ, કેમકે ઉપાશ્રય બંધાવ-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નારા અને ઉપાશ્રયમાં જનારા સર્વ લોકો સ્પષ્ટ રીતે એ વાત સમજી શકે છે કે ગામમાં જે પ્રમાણ વ્યાખ્યાનને શ્રવણ કરનારાઓ અને તહેવારોમાં પ્રતિક્રમણ કરનારાઓનું હોય છે, તેને આધારેજ ઉપાશ્રયનું માપ હોય છે. આપણે દેખીએ છીએ કે ઉપાશ્રયો હજારો મનુષ્યોની બેઠકની સગવડ ધરાવનારા હોય છે, ત્યારે સાધુઓની સંખ્યા કોઇ દિવસ પણ તેટલા પ્રમાણમાં આવનારી હોતી નથી. કદાચ એમ કહી શકે કે ઉપાશ્રયના હોલ સિવાય બાકીના ઓરડા વિગેરેના સ્થાનો સાધુને માટેજ હોય છે, તો તેમાં પણ પ્રથમ દૃષ્ટિએ તો તે ઓરડાની બેઠક ગૃહસ્થોની હાજરીને અંગેજ કરવી પડે છે, અને ગૃહસ્થોમાં પણ પૌષધ કરનારો સર્વ વર્ગ ઉપવાસ કરનારો હોતો નથી, અને જેઓ ઉપવાસ ન કરી શક તેવા હોય તે બધાને પોતાને ઘેરે એકાસણા આદિક કરવાની સગવડ હોય નહિ અને તેથી તે પૌષધવાળાને એકાસણાદિ કરાવવા માટે ઓરડાદિકની જરૂર પડે તે સ્વાભાવિકજ છે. એવીજ રીતે સ્થંડિલ અને માત્રાની ભૂમિ પણ પૌષધ કરનારને જરૂર જોઇએ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અને જો પૌષધ કરનારાઓની સંખ્યા ધ્યાનમાં રાખીને ઉપાશ્રયને આંગણે લીલોતરી ન ઊગે, લીલફૂલ ન થાય અને માત્રાને ઉપરા ઉપરી પરઠવવું ન પડે, અને પરઠવતાં રેલા ન ઉતરે એવી સગવડ કરવામાં આવેલી હોવીજ જોઇએ, અને જો તેવી સગવડ ઉપાશ્રયને કરવાવાળાઓએ પહેલેથી કરેલી હોય તો જે કેટલીક વખત મોટા પર્વના દિવસોમાં પણ અત્યંત આવશ્યક તરીકે ગણેલા પૌષધાદિકને કરવા માટે ભાવિક વર્ગની મોટી સંખ્યા તૈયાર હોય છે, છતાં તેના કારભારીઓને તેવા દિવસે તે ક્રિયાને કરતાં કર્મને પણ રોકવા પડે છે તે રોકવાનો વખત આવેજ નહિ. શાસ્ત્રકારો સાધુને માટે પણ તેવાજ ઉપાશ્રયમાં ઉતરવાનું જણાવે છે કે જે ઉપાશ્રયની પાસે સ્થંડિલ અને માત્રાને માટે સગવડતાવાળી જમીન હોય. ચોમાસું લાયકના ક્ષેત્રના ગુણો ગણાવતાં પણ શાસ્ત્રકારો સ્થંડિલભૂમિની સગવડને ભૂલી જતા નથી, પણ આગળજ કરે છે. આ બધું વિચારતાં સ્પષ્ટ થશે કે સામાયિક, પૌષધ અને વ્યાખ્યાનને માટે ઉપાશ્રય નામના સ્થાનની પહેલે નંબરે જરૂર છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉપાશ્રય એક શ્રીસંઘની ઑફિસ.

એક અપેક્ષાએ એમ કહીએ તો તે અતિશયોક્તિ નથી કે શ્રીચતુર્વિધ સંઘની દરેક કાર્ય કરવાની ઑફિસ જો હોય તો તે ઉપાશ્રયજ છે. ધ્યાન રાખવું જોઇએ કે જેઓ આકાર નહિ માનવાને અંગે કે આરંભને અંગે મૂર્તિને નહિ માનનારા છે, તેઓ પણ ધર્મશ્રવણના સ્થાન તરીકે સંસ્થાનું સ્થાન કે જેને આપણે આપણી અપેક્ષાએ ઉપાશ્રય કહી શકીએ તેને તે માનેજ છે. આવી રીતે એક અપેક્ષાએ ચૈત્યને મૂર્તિ કરતાં અત્યંત ઉપયોગી અને ચૈત્ય અને મૂર્તિના મહિમાને ઉત્પન્ન કરનાર, ટકાવનાર અને વધારનાર એવા ઉપાશ્રયની તરફ જૈનકોમ કે તેના શ્રીમંતો બેદરકારી ધરાવે તે ચલાવી લઇ શકાય તેવું નથી.

ઉજમણું કરનારાઓએ જ્ઞાનની આરાધના કેમ કેમ કરવી?

ઉજમણું કરનારાઓએ એ ખ્યાલ તો જરૂર રાખવો જોઇએ કે ઉજમણું સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રની આરાધના તથા તેને ધારણ કરનારાઓની ભક્તિને અંગેજ સફળતા પામે છે, અને જો એમ છે તો પછી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉજમણું કરનારે જેવી રીતે સમ્યગ્દર્શનને અંગે નવીન ચૈત્ય, જીર્ણોદ્ધાર, પ્રતિમા તથા તેની પૂજાની સર્વ સામગ્રી અને ચંદરવાપુંઠીઆંને અંગે જે ખર્ચ કરવો તેના કરતાં અધિક નહિ તો તેટલું ખર્ચ તો ચારિત્ર અને જ્ઞાનને અંગે થવું જોઇએ. તત્વદૃષ્ટિ ધરનારા ઉજ-મણા કરનારાઓએ પોતાને જેટલી રકમ ઉજમણાને અંગે ખર્ચવી હોય તેના ચાર હિસ્સા કરી એકેક હિસ્સો સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન તથા સમ્યક્ચારિત્રને અંગે અને તેને ધારણ કરનારા સાધર્મિકોની ભક્તિને અંગે ખર્ચવો જોઇએ. વર્તમાનકાળમાં ઉજમણું કરનારાઓ ઉજમણા માટે ખર્ચવા ધારેલા નાણાંનો મોટો ભાગ ચંદરવાપુંઠીઆં પાછળ અને સાધર્મિકની ભક્તિ પાછળજ ખર્ચે છે- ઘણી જગો પર દેખીએ છીએ કે વીસ, પચીસ કે પચાસ હજાર સરખા રૂપીઆની મોટી રકમ ખર્ચીને ઉજમણાં કરવામાં આવે છે, પણ તેમાં સમગ્ર જૈનશાસનના મૂળરૂપ એવા જ્ઞાનને એટલે શ્રુત-જ્ઞાનને આરાધવામાં ઘણીજ લૂલી પ્રવૃત્તિ થાય છે. ઉજમણાના પ્રમાણમાં પણ જ્ઞાનને અંગે વિચારીએ તો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માત્ર નામની રકમ, જ્ઞાન ઉદ્ધાર તરફ કે જ્ઞાન ધરવા તરફ ખર્ચાય છે. જો એમ ન હોય તો આટલે બધે સ્થાનકે ઉજમણાં થાય છે, તો જૈનશાસ્ત્રોનો ઘણો ભાગ ભાગ અનુદ્ધરિત રહેત કેમ? મંદિર મૂર્તિઓ તરફ જેવું તેને નવાં કે ઉદ્ધરિત કરવા માટે લક્ષ્ય છે, તેના ઘણા થોડા ભાગે પણ જ્ઞાનીઓ ઉત્પન્ન કરવા માટે પ્રયત્ન કર્યો હોય કે કરતા હોય એમ જણાતું નથી. જૈનવર્ગનો ઘણો ભાગ બલ્કે સર્વ કોમ પોતાના સાધુઓને વિદ્વાન્ થએલા જોવા ઇચ્છે છે, પણ તેમને વિદ્વાન્ બનાવવાને માટે ઘણો ઓછોજ ભાગ ઉદારતાથી ખર્ચવા તૈયાર હોય છે.

સાધુઓને ભણાવવા માટે પંડિતો રાખવા કેમ?

કેટલાકોનું તો કહેવું એમ થાય છે કે ભણેલા ગુરુઓએજ પોતાના શિષ્યો કે પોતાની પાસે આવેલા સાધુઓને ભણાવવા જોઇએ, કેમકે જિનેશ્વર મહારાજના ગણધરો ૩૦૦-૩૫૦ અને ૫૦૦-૫૦૦ને વાચના આપતા હતા, તો પછી વર્તમાનમાં ભણેલા સાધુઓ સાધુઓને કેમ ભણાવે નહિ? અને ભણેલા સાધુઓજ જો પોતાના સાધુઓને ભણાવે તો વિદ્વાન્ ઉત્પન્ન કરવા

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

માટે જૈનકોમને જરા પણ ચિંતા કરવાની રહે નહિ. જૈનકોમને તો ફક્ત જે અભણ સાધુઓ હોય અને તેના ચેલાને ભણાવવાનું હોય, તેને માટેજ ચિંતા કરે. આ સર્વ કથન હકીકત સમજ્યા વગરનુંજ છે, કેમકે પ્રથમ તો ગણધરોની પાસે વાચના લેનારા, ગણધર મહારાજ વિચરતા હતા તે કાળમાં સાંસારિક વ્યવહારને માટે દરેકને તૈયાર થવું પડતું હતું, તેમાં સંસ્કૃત અને માગધી ભાષાનોજ મુખ્ય ભાગ હતો અને તેથી ભાષાજ્ઞાનને માટે તેઓને કાંઇ પણ કરવું પડતું નહિ, અને તેથીજ પાંચસો, પાંચસોની વાચના પણ સાથે થઇ શકતી હતી, પણ વર્તમાનમાં તો ઘણા સાધુ મહાત્માઓને પ્રવજ્યા લીધા પછી શરૂઆતનો મોટો ભાગ તો ભાષાજ્ઞાન અને તેની વ્યુત્પત્તિ મેળવવા માટેજ રોકવો પડે છે, તો તેવાઓને ભાષાજ્ઞાન અને વ્યુત્પત્તિ મેળવવા માટે પંડિતોની સામગ્રી સદ્‌ગૃહસ્થોને સગવડ કરવી પડે તે સ્વાભાવિક છે. વળી જિનેશ્વર ભગવાનની પાસે દીક્ષા લેનારો વર્ગ પહેલેથીજ ઘણો મોટો હોય છે, અને તેથી પાછળથી વધવાવાળા નાના વર્ગને તે મોટો વર્ગ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અભ્યાસ કરાવી શકે, પણ વર્તમાનમાં તો તેવા મોટા સમુદાયનું પહેલેથી દીક્ષિત થવું સંભવિતએ નથી અને થતું પણ નથી. વર્તમાનમાં તો છૂટી છૂટી દીક્ષાઓ થાય છે, અને તેથી બધાનો અભ્યાસ એક સરખો રાખવો અને રહે એ તો કેવળ સાધુસંસ્થાના દ્વેષી અને સમયધર્મથી સડેલાનેજ માત્ર વાચાળતાને અંગેજ કહેવાનું બને. વળી દરેક સાધુ જુદી જુદી વખતે દીક્ષિત થતા હોવાને લીધે તેમના ગુરુ ભણેલા હોય તોપણ દરેકને જુદા જુદા પાઠ આપવામાં પહોંચી ન શકે તે સ્વાભાવિક છે, અને તેથી સાધુસમુદાયને વિદ્વાન્ બનાવવા માટે શ્રાવકોએ ધ્યાન આપવું એ પહેલે નંબરે જરૂરી છે. આ કહેવાનો અર્થ એ નથી કે ભણેલા સાધુઓ પોતાના સમુદાયને ભણાવે નહિ. ભણેલા સાધુઓએ પોતાના સમુદાયને ભણાવવા માટે તો તનતોડ મહેનત કરવીજ જોઇએ, પણ ભણેલા સાધુઓ ગ્રહણ કરવાને શક્તિમાન હોય તેવા પોતાના સાધુઓને ભણાવે તોપણ જેની ગ્રહણશક્તિ થઇ નથી તેવાઓને માટે પંડિતની જરૂર રહે તે સહેજે સમજી શકાય તેવી ચોકખી બાબત છે. વળી જે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જે વિષયો શિષ્યો ભણવા માગે અગર જે જે વિષયોમાં તે ઘણી ઉંચી લાઇનનું જ્ઞાન મેળવવા માગે, તે તે વિષયો અને તેવું તેવું ઉંચું જ્ઞાન દરેક ગુરુ મહારાજમાં હોય એમ માનવું તે કોઇપણ પ્રકારે વ્યાજબી નથી. વળી અભણુ સાધુઓને શિષ્ય થવાની વાત કરીને તે સમયધર્મીએ સનાતન શાસનના સત્યને સરકાવી દીધું છે. શાસ્ત્રમાં દીક્ષા દેવાનો હક અભણુને કોઈ દિવસ પણ આપવામાં આવ્યો નથી, છતાં કદાચ કોઇ અભણ હોય અને તેણે પોતાના કુટુંબના કે સંબંધવાળાને દીક્ષા આપી હોય તો તેવાઓને માટે પણ વિદ્વાન્ બનાવવા તરફ લક્ષ રાખવું એ શ્રાવકોનું જરૂરી કર્તવ્ય છે.

ઉંચા તત્ત્વજ્ઞાનને જાણવા સાંભળવા ને પ્રચારવાની ઇચ્છા હોય તો શું કરવું ?

ધ્યાન રાખવું કે સાધુઓ પાસેથી ઉંડા તત્ત્વજ્ઞાનને સાંભળવાની ઇચ્છા જૈનકોમ ત્યારેજ સફળ કરી શકાશે કે જ્યારે તેઓ વિદ્વાન્ બનાવવાની ઠામઠામ સગવડ પૂરી પાડશે. વર્તમાનની સ્થિતિ દેખીએ તો કોઇપણ શ્રાવકે કોઇપણ સાધુને ઉંચા તત્વજ્ઞાન સંબંધી વાત પૂછવી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

જોઇએજ નહિ, અને કદાચ પૂછે તો શ્રાવકોની રીતિઓને અનુસરીને સાધુમહાત્મા એમ કહી શકે કે સ્કૂલ અને કોલેજ વગર ઉંચા અભ્યાસની ઇચ્છા કરનારા અણસમજુની માફક તમે અમારી પાસે સગવડ કર્યા સિવાય શી રીતે ખુલાસા મેળવવાના ભાગ્યશાળી બનવા તૈયાર થયાછો?

શ્રુતજ્ઞાનનો ઉદ્ધાર કરનાર સંસ્થાની આવશ્યકતા

વળી મંદિર બાંધવાના મિસ્ત્રીઓ ઘણી જગોપર મળે છે, ચંદરવાપુંઠીઆં ભરનારા કારીગરો ઘણી જગોપર મળે છે, પણ જ્ઞાનના ઉદ્ધારની એવી કોઈપણ સગવડ કરી આપનારી કોઈપણ સંસ્થા હયાતિમાં નથી એ જૈનકોમને ખરેખર વિચારવા જેવું છે. ઉજમણું કરનારા ભાગ્યશાળીને મોટી રકમ જ્ઞાન ખાતે ખર્ચવાનું મન થાય તોપણ જૈનકોમમાં તેવી કોઇ સંસ્થા નથી કે ચંદરવાપુંઠીઆ વિગેરેની માફક તે ઉજમણું કરનારને લાખો શ્લોકો લખાવવાની સગવડ કરી આપે, કે લાખો શ્લોકોનું શુદ્ધ રીતિસર મુદ્રણ કરી દે. આ જ્ઞાન આરાધનના પ્રસંગને અંગે નથી, નથી. એમ જે કહેવામાં આવ્યું છે તે વાચક કે શ્રોતાને વાંચી કે સાંભળી રહેવા માટે નથી, પણ તે કાર્યની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સિદ્ધિને માટે કમર કસી જૈનકોમના ભાગ્યશાળીઓએ ઉજમણું કરનાર ભાગ્યવંતના જ્ઞાન આરાધનના કાર્યમાં સંપૂર્ણ રીતે મદદગાર થવું જોઇએ. જૈનકોમમાં એવી સંસ્થાની હજુ ત્રૂટીજ છે કે જે સંસ્થા ઉજમણું કરનારાઓને પુસ્તક લખાવવું કે છપાવવું કે તેના સાધનો પૂરાં પાડી જ્ઞાન આરાધનના કાર્યને બજાવવામાં મદદ કરનાર થાય.

સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન બન્નેની આવશ્યકતા છતાં જ્ઞાનપ્રચારની આવશ્યકતા

જો કે સમ્યગ્દર્શન એજ મોક્ષમાર્ગનું મૂળ છે. સમ્યગ્દર્શનથીજ મોક્ષની પ્રાપ્તિના આંતરાનો નિયમ થઇ શકે છે, અને તેથીજ સમ્યગ્દર્શનને ધર્મના મૂળ, દ્વાર, પ્રતિષ્ઠાન, આધાર, ભાજન અને નિધિ તરીકે ઓળખ-વામાં આવે છે, અને સમ્યગ્દર્શનવાળાનેજ મોક્ષમાર્ગની અપેક્ષાએજ દેખનાર તરીકે ગણવામાં આવે છે. જો સમ્યગ્દર્શન ન હોય તો આરાધકપણાની દૃષ્ટિએ તેને આંધળો ગણવામાં આવે છે, પણ તે સમ્યગ્દર્શન જીવાદિ તત્ત્વોના હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયપણાના નિશ્ચયરૂપ હોય છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

અનુભવજ્ઞાન કોને કહેવું ?

જીવાદિ તત્ત્વોના હેય, ઉપાદેયપણાના નિશ્ચય સિવાય જીવાદિક તત્ત્વોનું જ્ઞાન હેય, ઉપાદેય વિભાગ તરીકે ન થયું હોય, પણ માત્ર જ્ઞેય પદાર્થ તરીકે થએલું હોય તો તે જીવાદિ તત્ત્વોનું જ્ઞાન તો શું, પણ કાંઈક ન્યૂન દશપૂર્વ સુધીનું જ્ઞાન હોય તો પણ તે જ્ઞાનરૂપ ગણાતું નથી. આ ઉપરથી જે કેટલાકોના મનમાં શંકા રહે છે કે જે પૂર્વગત શ્રુત મહાવિદેહના પ્રમાણવાળા હામ બમણા હાથીએ લખી શકાય તેવાં દશપૂર્વ જે કુલ ૧૦૨૩ હાથી જેટલી રૂશનાઈએ લખવા માંડે તો લખી શકાય એમાંથી માત્ર કિંચિત્ ન્યૂન જ્ઞાનવાળા છતાં પણ સમ્યગ્દર્શનના નિશ્ચયવાળા નહિ, તો પછી તેથી ઓછા જ્ઞાનવાળાઓને સમ્યગ્દર્શનનો નિશ્ચય શી રીતે કરી શકાય? અને એટલા બધા અત્યંત જ્ઞાનવાળાને સમ્યગ્દર્શનનો નિશ્ચય ન હોય એ સંભવે કેમ? આવી શંકા કરનારે સમજવું જોઈએ કે થોડા કે ઘણા જ્ઞેય તરીકે જણાતા પદાર્થોના જ્ઞાન ઉપર સમ્યક્ત્વનો આધાર રહેતો નથી, પણ સમ્યક્ત્વનો આધાર ભલે

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

થોડું જ્ઞાન હોય કે ભલે વધારે જ્ઞાન હોય, પણ જીવા-દિક તત્ત્વોની અંદર આશ્રવ અને બંધના સર્વથા હેય-પણાનો નિશ્ચય અને સંવર, નિર્જરા તથા મોક્ષના ઉપાદેયપણાનો અદ્વિતીય નિશ્ચય થાય તેનીજ ઉપર સમ્યક્ત્વનો આધાર રહે છે, અને એટલાજ માટે ઉપાધ્યાયજી મહારાજ સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં જણાવે છે કે જો ગ્રંથીને ભેદવાવાળું એટલે તત્ત્વના વિપર્યાસને નાશ કરનારૂં કે તત્ત્વની યથાસ્થિત પ્રતીતિ કરાવનારૂં જો જ્ઞાન થાય તો અનેક પ્રકારના શાસ્ત્રોના વિસ્તારથી કાંઇ પણ કામ નથી. હેયોપાદેયના નિશ્ચયપૂર્વક તો ફક્ત નિર્વાણ એવું પદજ વારંવાર વિચારાય તો તેજ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન છે. ઘણું જ્ઞાન હોય તોજ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન કહેવાય, અને થોડું જ્ઞાન હોય તો ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન કહે-વાય નહિ, એવી રીતે માત્ર જ્ઞેય ધારીને બધાં તત્ત્વોને જાણવાં તે સમ્યગ્જ્ઞાન કહી શકાયજ નહિ, અને તેથીજ કાંઇક ન્યૂન દશપૂર્વ સુધીના જ્ઞાનવાળો થાય તો પણ હેયોપાદેયના વિભાગવાળો ન હોય તો તે સમ્યગ્જ્ઞાન વગરનો હોય, અને તેને સમ્યગ્દર્શન નથી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

થયું એમ કહેવામાં કોઇ પણ જાતની હરકત નથી. વર્તમાનકાળમાં પણ આપણે દેખીએ છીએ કે જીવ-વિચાર, નવતત્ત્વ, કર્મગ્રંથ, કર્મપ્રકૃતિ યાવત્ પંચસંગ્રહ સરખા ગ્રંથોને ભણનારા અને ભણેલા પોથીના રીંગણા-વાળા કે વકીલાતના ધંધા જેવા દેખાય છે, અર્થાત્ શાસ્ત્રના વચનો પોતાને પરીક્ષાથી પાર ઉતરવાને માટે કે લોકોને સંભળાવવા માટે છે એમ ધારે, પણ શાસ્ત્ર-કારોનાં વચનો મારા આત્માની લાભ કે નુકસાનીની દિશાને દેખાડવાવાળાં હોવા સાથે મારા આત્માની જોખમદારીનું ભાન કરાવી, મારા આત્માને કર્તવ્યદિશા સૂચવનાર છે એવી ધારણાવાળા કોઇકજ હોય છે, અને તેની સાથેજ કેટલાક ભદ્રિક આત્માઓ કે જેઓ જીવ-વિચારાદિક પ્રકરણોને ભણનારા, જાણનારા કે સમજનારા પણ નથી હોતા, છતાં માત્ર ગીતાર્થ સુવિહિત ગુરુ મહારાજોની પાસે આશ્રવાદિક તત્ત્વોને સાંભળે તેટલા માત્રથીજ હેયોપાદેયનો વિભાગ કરી આત્માની જોખમ-દારીનું ભાન ધરાવવાવાળા થાય છે, અર્થાત્ ઘણું જ્ઞાન ધરાવવાવાળા પણ આત્માની જોખમદારીનું ભાન ન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ધરાવે તો સમ્યગ્દર્શનવાળા ન હોય, અને તેનું ભાન ધરાવે તોજ સમ્યગ્દર્શનવાળા હોય અને તેવીજ રીતે અલ્પજ્ઞાનવાળા પણ આશ્રવાદિકનું હેયપણું અને સંવર-આદિકનું ઉપાદેયપણું સમજીને આત્માની જોખમદારી સમજે તો તે સમ્યગ્દર્શનવાળા થાય, અને આજ કારણથી શાસ્ત્રકારો તેરમા ગુણુઠાણુાના પહેલા સમયે જે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે તેનાજ પહેલા સમયે એટલે બારમા ગુણુઠાણાના છેલ્લા સમયે કેવળ મતિ, શ્રુતજ્ઞાનવાળાજ એટલે અવધિ અને મનઃપર્યંવ જેવા વિશેષજ્ઞાન વિનાના એટલા બધા હોય છે કે જેઓ અવધિ અને મનઃપર્યંવ પામેલા કરતાં પણ કેઇગુણા હોય છે, એટલુંજ નહિ પણ તે મતિ, શ્રુત, એકલાં હોય તેમાં પણ કેટલાક જીવો તો માત્ર અષ્ટપ્રવચન-માતાના નામ માત્રથીજ જ્ઞાનવાળા હોય, છતાં પણ તેવા અલ્પતમ જ્ઞાનવાળા પણ આત્માની કર્મબંધ કે નિર્જરાની જોખમદારી પોતાને અંગે સમજતા હોઇ અનંતર સમયેજ કેવળજ્ઞાનને મેળવી શકે છે, માટે અલ્પ જ્ઞાનવાળો પણ આત્માની જોખમદારીના ભાનવાળો

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

હોય તો તે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનવાળોજ ગણાય, કેમકે તે પણ કેવળજ્ઞાનને મેળવી શકે છે.

સમ્યગ્દર્શનની માફક સમ્યગ્જ્ઞાનની પણ પ્રથમતા ને પ્રધાનતા

આ હકીકત જાણવાથી સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ, મહિમા અને તેનાં સાધનો સહેજે સમજાશે, અને તે સમજવાથી સ્પષ્ટ માલમ પડશે કે સમ્યગ્દર્શન એ મોક્ષનું મૂળ છતાં પણ તેનું પણ મૂળ જો તપાસીએ તો જીવાદિક પદાર્થોનુંજ જ્ઞાન આવશે, અને તેથીજ કેટલીક જગોપર તત્વાર્થસૂત્ર વિગેરેમાં सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः એવું સૂત્ર સમ્યગ્દર્શનની મુખ્યતાવાળું છતાં પણ सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्राणिमोक्षमार्गः એવું સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રધાનતા અને પ્રથમતાવાળું સૂત્ર જણાવે છે, અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શનની ઉત્પત્તિવાળાને સમ્યગ્જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ ઘણીજ જરૂરી છે અને તે સમ્યગ્જ્ઞાનની ઉત્પત્તિનું સાધન વર્તમાનકાળમાં પુસ્તકો સિવાય બીજું કાંઇજ નથી, માટે ઉજમણું કરવાવાળાઓએ સમ્યગ્દર્શનના સાધનો તરફ અને સાધુઓને પંડિત બનાવવાને માટે જેવી રીતે ઉદારતા કરાય,

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

તેવીજ રીતે બલ્કે તેનાથી પણ સમ્યગ્જ્ઞાન એ આખા શાસનની જડ હોવાથી અધિક ઉદારતા કરીને આરાધવા જેવું છે. વસ્તુતાએ ઉજમણું કરનારાઓએ મહારાજા કુમારપાળ, વસ્તુપાળ તેજપાળ, સંગ્રામ સોની વિગેરે ભાગ્યશાળીઓએ કરોડો રૂપીઆ ખર્ચીને જ્ઞાનભંડારો મુદ્રણકળા નહોતી તે વખતે લખાવીને પણ કર્યા છે, તો પછી વર્તમાન જમાનામાં મુદ્રણકળાનો લાભ ઉઠાવી મુદ્રિત કરવાદ્વારાએ કે લખાવવાદ્વારાએ એક એક જ્ઞાન-ભંડાર કરવોજ જોઇએ.

જ્ઞાનના સાધનો સારાં અને આદર કરવા લાયક કરવાં

વળી ભગવાનને બિરાજમાન કરવાને સ્થાને આગળ પાછળ તરીકે હજારોના ચંદરવા અને પુંઠીઆં કરાવવામાં આવે તો જ્ઞાનને માટે શા માટે તેવાં અત્યંત સુશોભિત અને અનુમોદના કરાવે તેવા ચાંદીના, કાચના કે ચંદન, કપૂર વિગેરે લાકડાંના નાના કે મોટા કબાટો કરવામાં ન આવે ! આપણે તપાસીશું તો માલમ પડશે કે ભગવાનની આગી અને ઘરેણાં બનાવવાનો જેટલો ઉલ્લાસ

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉજમણું કરનારાઓને હોય છે, તેનો અંશ પણ ઉલ્લાસ પુસ્તકોના કિંમતી કે સારાં પુંઠા કરવામાં કે જરીઆનના કે રેશમના રૂમાલોથી જ્ઞાનની ભક્તિ કરવાના ભાવો થતા નથી કે પ્રવૃત્તિ પણ થતી નથી, પણ તે વસ્તુ જ્ઞાનની કિંમત ઉજમણું કરનારને સમજાઇ નથી એમજ સૂચવે છે. જો જ્ઞાનની કિંમત સમજાઇ હોય તો દેવતાઓ જેમ ભગવાનની પ્રતિમાની માફકજ પુસ્તકરત્નોને આરાધે છે અને રાખે છે, તેવી રીતે ઉજમણું કરાવનારાઓ પણ કેમ ન રાખે?

જ્ઞાનને ચિરસ્થાયી બનાવવા કોતરકામની જરૂર

ધ્યાન રાખવું કે દેવલોકના પુસ્તકરત્નો સ્ફટિકરત્નના પત્રો અને અરિષ્ટ રત્નોના અક્ષરોનાં છે, તો વર્તમાનના ઉજમણાં કરનારાઓએ પીસતાળીસ આગમ, અગીઆર અંગ, કે એકેક અંગ પણ પત્થરમાં પણ અને તે કોતરાવીને પણ શાસનના મૂળભૂત શાસ્ત્રોની રક્ષા માટે ઉદ્ધરવાનો પ્રયત્ન કર્યો નથી તેમ કરાતો નથી. ધ્યાન રાખવું કે કાગળ, તાડપત્ર વિગેરે કરતાં ધાતુ અને પત્થરમાંજ કોતરાએલું શ્રુતજ્ઞાન ઘણા લાંબા કાળ સુધી

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

શ્રીચતુર્વિધ સંઘને જવાબ દેનારું થશે. ઉજમણું કરનારાઓએ ઉજમણાના મંડપમાં જ્ઞાનને માટે એવી અપૂર્વ રચના અને ગોઠવણ કરવી જોઇએ કે જેમાં શ્રુતજ્ઞાનનો સ્વતંત્ર વિભાગ હોય અને દર્શન કરવા આવનારાઓમાંના દરેકની દૃષ્ટિ તે જ્ઞાનવિભાગ પોતાની અપૂર્વતા, મનોહરતા અને રચનાને લીધે ખેંચે અને લોકોને તેના રસિક બની તે તરફ પ્રવર્તવાનો વખત આવે.

ઉજમણું કરનારાઓએ ચારિત્ર કેમ આરાધાય?

જેવી રીતે આ જ્ઞાનને માટે ઉજમણાવાળાએ એક સારો ભાગ ખર્ચવાની જરૂર છે, તેવીજ રીતે મોક્ષના દ્વારરૂપ, મોક્ષનું અનંતર કારણ અને સર્વનયથી મોક્ષના કારણ તરીકે મનાએલા એવા ચારિત્રને માટે પણ આરાધના કરવા તત્પર થવું જોઇએ. ચારિત્રના ઉપકરણો મોટી સંખ્યામાં દરેકે દરેક મેલવાં જોઇએ. ચારિત્રના અર્થીઓનું ઘણીજ ઉંચી હદે બહુમાન કરવું જોઇએ. ચારિત્રના મહોત્સવો કરવાને માટે તેઓએ તત્પર રહેવું જોઇએ, એટલુંજ નહિ પણ જેમ કૃષ્ણ મહારાજે બાર જોજન લાંબી અને નવ જોજન પહોળી એવી મોટી દ્વારકા-

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

નગરીમાં જે કોઈ ચારિત્ર લેવા તૈયાર થાય તેને ચારિત્ર ગ્રહણ કરતાં કૌટુંબિક, આર્થિક કે પાછળ રહેલાના નિર્વાહની જે કાંઈપણ અડચણ હોય તે દૂર કરવાનું માથે લીધું હતું, તેવી રીતે ઉજમણું કરતાં ચારિત્રની આરાધના કરવાની ઇચ્છાવાળાઓએ ચારિત્રના અર્થી દરેક જીવોના દરેક પ્રકારના વિઘ્નો કે અગવડો દૂર કરવા માટે આવશ્યક પ્રયત્ન કરવોજ જોઈએ, કેમકે સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે જે વસ્તુને આપણે ઉત્તમોત્તમ ગણીએ, અને જે વસ્તુની પ્રાપ્તિ દરેક જીવો કરે એવું ઇચ્છીએ, તેમજ જે વસ્તુને પ્રાપ્ત કરનારાઓને પરમેષ્ઠિપદમાં દાખલ કરી આરાધ્યકોટિમાં મેલીએ તે વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરનારા કૃષ્ણ મહારાજની માફક પોતાના ઘરમાંથી કે અન્ય કુટુંબમાંથી ઉભા કરવા તો દૂર રહ્યા, પણ જેઓ સ્વયં તેવી ઉત્તમ વસ્તુને લેવાને તૈયાર થયા હોય તેના બાહ્ય અંતરાયોને દૂર કરીએ નહિ કે તેની પૂરતી સગવડ પણ કરી દઈએ નહિ, તો તે કહેવાની આરાધ્યતા કે પૂજ્યતા ગણાય, માટે ઉજમણું કરવાના અર્થીઓએ સમ્યગ્દર્શન, અને જ્ઞાનની માફકજ ચારિત્રનું પણ આરાધન યોગ્યરૂપે અને

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

ઉદાર ભાવે કરવુંજ જોઇએ અને એ ઉજમણાના મંડપમાં ચારિત્રના ઉપકરણનો વિભાગ પણ દેખનારની દૃષ્ટિને ખેંચવા સાથે અનુમોદનીય થાય તેવો બનાવવોજ જોઇએ. ઉજમણાને અંગે મહારાજા શ્રીપાળે સાધર્મિક વાત્સલ્યનો આદર કર્યો છે અને તેનો આદર સામાન્યરૂપે તો દરેક સ્થાને થાય છે, પણ તે આદર માત્ર ભોજન કરાવવા રૂપે થાય છે, તેની સાથે સાધર્મિકોની ભક્તિ અને બહુમાન થાય અને દરેક સાધર્મિક ઉપર વાત્સલ્યબુદ્ધિ એટલે હેતબુદ્ધિ થાય તે દરેક ઉજમણું કરવાવાળાને ઘણું જરૂરી છે.

આવી રીતે તપ અને ઉદ્યાપનને માટે ઘણા વિસ્તારથી લખાએલું છે છતાં જેઓ આ લેખને આદ્યંત વાંચી, વિચારી પોતાની શ્રદ્ધા અને કરણીમાં ઉતારશે કે બીજાને સમજાવી ઉતારવા પ્રયત્ન કરશે તો અમારો આ પ્રયત્ન સફળ થએલો ગણીશું. મતિમંદતાથી કે અન્ય કોઇ કારણથી કાંઇપણ વિરૂદ્ધ લખાયું હોય તેનો મિચ્છામિ દુક્કડં દેવા સાથે શાસનની જયપતાકાની અભિલાષા રાખી આ લેખ સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

સામાન્ય રીતિએ ઉજમણાની રીત અને તેમાં ધરવી જોઇતી વસ્તુઓની યાદી

શ્રીપાળ મહારાજના રાસને અંતે નવપદના ઉજમણાને અંગે જે સમજણ આપી છે તે સમજણ ટુંકી અને ઉજમણું કરનારાને અત્યંત ઉપયોગી હોઈ અહીં તેની નકલ આપવામાં આવે છે. માત્ર આ નકલ નવપદને અંગે હોવાથી બીજા તપવાળાઓએ પોતપોતાના તપની પદસંખ્યા ધ્યાનમાં લઇ તે તે સંખ્યા પ્રમાણે આ વસ્તુઓ કરવી એટલી સૂચના છે.

નવપદજીની ઓળીના ઉજમણાનો વિધિ

આસો સુદિ સાતમથી આંબિલ કરવાં શરૂ કરી પૂનમના દિવસ લગી નવ આંબિલ કરવાં એવી નવ ઓળી કરી જ્યારે નવે નવે એકયાશી આંબિલની ઓળી પૂર્ણ થાય ત્યારે સાડાચાર વર્ષે નવપદજીની ઓળીનું વ્રત પૂર્ણ થયે ઉદ્યાપન-ઉજમણું કરવું જેથી વ્રતની સફળતા સ્વાધીન થાય છે.

હાલના રિવાજ મુજબ પોતાના વિશાળ સુંદર મકાનની અંદર અથવા વિશાળ જિનભુવનમાં ઉજમણાની

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

રચના રચવી એટલે કે લીંપી ધોળી રંગી પવિત્ર કરેલા ને સ્વચ્છ હવાવાળા મકાનમાં સિદ્ધચક્રજીના મંડપની રચના કરી તેમાં આઠ પાંખડીવાળા ગર્ભયુક્ત કમળની સ્થાપના કરી ધોળા ધાન્યથી શ્રીઅરિહંતજીની મધ્યગર્ભમાં સ્થાપના કરી પૂર્વની પાંખડીમાં રાતા ધાનથી સિદ્ધપદનું, દક્ષિણ પાંખડીમાં પીળા ધાનથી આચાર્યજીનું, પશ્ચિમ પાંખડીમાં નીલા ધાનથી ઉપાધ્યાયજીનું અને ઉત્તર પાંખડીમાં શામ રંગના ધાનથી સાધુપદનું સ્થાપન કરી ચારે વિદિશિયે ધોળા ધાનથી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ને તપપદની સ્થાપના કરાવી તે પાંખડીઓની પાછળ રાતા ધાનની તે પછી પીળા ધાનની અને તે પછી ધોળા ધાનની, સંજામવાળા કાંગરા કરી નવગઢ કરવા. રંગરંગના ફળ–ધજાઓ–વસ્તુઓ નૈવેદ્ય વિગેરે તે આગળ ધરી પદે પદે શ્રીફળ વિગેરે ધરવાં, અને નવપદજીની પૂજા ભણાવી તથા શક્તિ પ્રમાણે નવ નવ વસ્તુઓ જ્ઞાનના ઉપકરણો વિગેરે પણ મૂકવાં. શક્તિ હોય તોઃ–દેહેરાસર, જીર્ણોદ્ધાર, જિનબિંબ, સિદ્ધચક્રજીના ગટ્ટા, નવપદજીની પાટલીઓ, ધર્મશાળા, મુકુટ, ઝરમર, તિલક, સિંહાસન

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

કળશ, કટોરી, ચંદનના કકડા, કેશરનાં પડીકા, વાળાકુંચી ચોતિયાં, અંગલુહણાં, મુખકોશ, રકાબી, ઘંટડી, નવકારવાળી થાપના, આચમની, ત્રાંબાકુંડી, અષ્ટમંગલિક, આરતિ, ધુપધાણા, મંગળદીપક, ચંદ્રવા, પુંઠિયાં તોરણ, વાસકુંપા કાંબળી, પછેડી, છત્ર, ચામર, મોરપીંછી, વાટકા, કચોળાં, થાળી, પુંજણી, ઓરસીઆ, દીવા, બાજોઠ ધ્વજા, ઘંટ, દંડાસણ. દાંડા, તાંબડી. થાપનના ઉપકરણ, વાટકા, અગરબત્તિ, બરાસ અગર ખેલા, શ્રીપાળજીના રાસ પુસ્તકો, ટીપ, રૂમાલ, પાઠા, ઠવણી, કવળી, સાંપડા સાંપડી, લેખણ, ચાકુ, કાતર, દાબડા, દાબડી ખડિયા હિંગળો-કિયાં. પાટલી, ઓળીઆ ફાંટિયા પાટી પુસ્તક રાખવાના ડબ્બા. દોરા, ચાબકી, વાસક્ષેપના વાટવા, વતરણાં. કાંબી આંકણી, પાત્રાં, પડલા, ઝોળી. ચોળપટ્ટા, સંથારીયા, ઓઘાની કાંબળી, કપડાં, ડાંડા, ઓઘા, મુહપત્તિ, કલ્પ-સૂત્ર, તરપણી, ચરવળા, તેની દાંડી, સુપડી, ક્ષારીનાં પડીકાં એ બધી જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર સંબંધી નવ ચીજો જાણી. તથા હીરા ૩૪, રતીચુની ૩૬, પીરોજા ૩૫, નીલચુનીઓ ૨૫, શનિ ૨૭, મોતી ૧૩૮, રૂપાના ૧૨૪

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

૧૦૦, સોનાના વરખ ૧૦૦, લાખેણો હાર ૧, પંચવર્ણી શ્રીફળના ગોળા, નવ ગ્રહની સ્થાપના, અને વિવિધ મેવામિષ્ટાન્ન વિગેરે નવપદજી આગળ ધરવાં, નવ દિવસ નવપદની પૂજા, ભાવના, પ્રભાવના, સ્વામિવત્સલ સહિત ભણાવી જીવનનો લ્હાવ લઇ નવપદજીનું વ્રત અજુઆળવું જેથી ઉભય ભવમાં અપાર આનંદમંગળ પ્રાપ્ત થાય છે.

समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥ शमस्तु ॥

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umara, Surat www.umaragyanbhandar.com